n. 7-8,
n. 9

AVIZ

Potrivit înștiințării din No. de Iunie al revistei, facem cunoscut ***pentru cea din urmă dată*** că, **după cinci zile** dela expediarea numărului de față, vom trimite abonaților—rămași în urmă cu plata—**chitanțele prin poștă**.

De oare ce, în cazul acesta **abonamentul se încarcă cu 4 lei anual** (cheltueli de încasare), rugăm pe d-nii abonați **să bine voiască a ne trimite plata** *direct, prin mandat,* **îndată după ce primesc acest număr**.

Administrația revistei
Viața Romînească

P. S. D-nii abonați cari își schimbă adresa sînt rugați să ne arate și vechea adresă, odată cu cea nouă.

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXX

ANUL VIII

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă No. 52

1913

Neamul Șoimăreștilor

XXV

Uitarea este leac al multor dureri pe pămînt; dar nu toate sufletele oamenilor sînt ca apele care se tulbură, fac crețuri și se zbuciumă în furtună, iar apoi s'alină și 'ntind un luciu curat, cașicum în veci nimic nu le-ar fi răscolit. Uneori durerile aprige lasă pe urma lor o drojdie de otravă: sînt suflete care cu greu se lămuresc. Așa era sufletul lui Tudor Șoimaru.

Era în el încă o nehotărîre ș'o suferință. Cînd vedea în lumina amintirii pe Magda se încrunta, și era bine încredințat că, dacă i-ar fi răsărit din pămînt, ar fi ridicat pumnul s'o zdrobească. Uneori însă Magda aceasta îi zîmbea. Vremea, cu toate acestea, ajutată de moșnegelul cu barba tușinată, îl scoteau la un liman nebănuit de el.

Ogorul lui rodea și livada înflorea. Vitele lui albe sunau din tălănci la imaș și mînzii zburdau în ceair. Cunoștea acuma bine toate hotarele mîndrei moșii bătrînești. Era în frunte totdeauna la adunările răzășimii și la cislele lor. Asculta cu luare-aminte slujba cu voce înceată a părintelui Ștefan, și adese ori se oprea în picioare, cu capul plecat adînc, lîngă mormîntul lui Ionașcu și al Anisiei. Se amesteca în certurile și împăcările neamurilor, și c'o îndîrjire de adevărat răzeș se scula împotriva vecinilor cari îndrăzneau să calce hotarele, ori împotriva pribegilor hoți de vite care treceau Nistrul în nopți furtunoase.

Petrecu la clăci, la nunți, la botezuri și se întristă cu rudele la căpătâiul morților. Se ridicase în el boernașul de țară, răzeșul cari ține de neamurile lui ca albina de matcă. Și nici nu-și da încă el bine seamă cum, trecînd vremea, ajunsese stăpînit, deși era căpetenie a tuturor răzeșilor dela Răut, și cum mortul cel ucis de buzdugan supt Aron-Vodă, deși era îngropat și putrezise în sicriul lui, se înălța ca o umbră din mormînt, nesimțită dar stăpînitoare.

In jurul lui umbla ş'o dragoste îndrăzneaţă care, deşi nu-i tulbura somnul şi zilele, îl învăluia într'un farmec plăcut. Aniţa se încrucişa totdeauna cu drumurile lui. Era o dragoste îndirjită şi stăruitoare.—Tudor socotea pe fata lui Savin drept o copilă, dar copila aceia avea o pieliţă smeadă şi ochii adinci, şi visa în toate nopţile la el.

Domnia lui Tomşa se prelungea; căci pe vremea aceia, dacă petrecea un an de linişte, Vodă se socotea fericit şi bencheţuia, şi socotea anul nou ca o facere de bine a soartei. Şoimaru, la porunca stăpînirii, de multe ori se repezi călare pănă la Iaşi. De-acolo îl trimetea domnul la hotarul muntenesc, ori către Hotin, în fruntea unui steag de curteni. Iar către iarna anului 1614, căpitanul Tudor Şoimaru se înfăţişă la porţile Iaşilor cu călărime răzăşească, ridicată de pe Răut. Şoimăreştii voiau să împlinească o datorie către Vodă Tomşa: şi veneau să facă trei săptămîni în slujba Domniei, pentru împliniri de biruri şi podvezi.

În acel timp Tomşa stătea bine în scaun, însă boerii erau în suferinţă şi 'n mare nemulţămire. Asemenea domn fără priinţă pentru drepturile lor, şi fără cinste pentru obrazele lor alese, încă nu pomeniseră ei. Prea mulţi oftau acuma după plăcuta vreme a domniei lui Irimia, care a fost cu falǎ, cu laude pentru boeri şi cu cinsti, cu nici-o scădere în drepturile lor. Căci fiecare îşi ocîrmuia satele şi pămînturile după socotinţă,—şi nu îndrăznea prostimea să se obrăznicească într'atita, ca în această vreme de scădere. Şi mai ales le era lor înfricoşare de năravul cel rău pe care-l avea acest Ştefan Vodă: că la el viaţa unui boiarin era ca a unui om de rînd. Suduia şi zdrobea cu mare uşurinţă. Şi pe lingă asta moartea cea fără dreptate era şi ruşinoasă peste seamă: înţepa pe un boer alăturea c' un mojic de rînd, tâlhar la drumul mare.

Cu multe scrisori viclene trimise peste hotar la Leşi, izbindise să aducă din boerii fugiţi la văduva Irimiei. Dar cum se împlini o duzină de berbeci, cum avea el obiceiu să zică, Iancu Ţiganul eşi în curte ascuţindu-şi cuţitul şi, cam ameţit de băutură, strigă de jos rînjind către Vodă, care sta la fereastră: «Doamne! ai adunat berbeci graşi. Nu porunceşti să-i înjunghii?» —Şi vorba gidelui s'a împlinit curînd, căci ochiul cel fugar al lui Tomşa iubea să sclipească spre sînge.

În drumurile lui la Iaşi Şoimaru simţi, şi auzi dela Bîrnovă, că boerii se frămîntă, şi că Tomşa rămîne tot cu mai puţini credincioşi în preajma lui.

Veşti umblau pe la boerii cari stăteau la ţară, poftindu-i la sfaturi la Bîrlad, la Focşani ori la Suceava. Unii pribegiră şi peste hotar şi ajunseră cu lacrimi la picioarele doamnei lui Irimia, cerîndu-i ajutor.

La începutul primăverii anului 1615, cînd se încheiau codrii, căzu la Şoimăreşti oaspete grabnic dela Iaşi.

Şoimaru tocmai eşea dela biserică, între răzeşi, căci se nemerise să fie într'o Duminică: Lie îi eşi întru întimpinare chiar lingă morminte, unde se aprindeau candele morţilor.

«Stăpîne, îi zise el încet, a sosit dela Domnie, trudit şi frînt de drum, boerul Simeon.

— Ce este? de ce?» întrebă răsărind Tudor.

Dar Lie nu putea şti nimic.—Oşteanul se uită în juru-i să vadă dacă-l bagă în seamă cineva, apoi se trase către poartă şi porni repede spre gospodăria lui. Doi cai albi de spumă răsuflau încă greu la cheutoarea casei şi Ispas sta pe prispă dinaintea lor.

«Ce este, Ispas? întrebă Tudor neliniştit.

— Bine, pace...—răspunse slujitorul, luînd cu palma de pe frunte-i sudoarea şi scuturînd-o la pămînt. Am venit ca vîntul. Am socotit c'au să crăpe caii... Dar n'au crăpat...» adăugi el rîzînd.

Şoimaru se repezi în pridvor; şi'n uşa deschisă îl întîmpină cu braţele deschise Bîrnovă. Se sărutară, apoi intrară tăcuţi în odaia îmbrăcată cu scorţuri şi ştergare. Acolo deodată se întoarseră unul către altul,—şi Şoimaru, apucînd pe prietinul lui de mînă, zise scurt:

«Ce este? vine Moviloaia, cu Leşii?

— Încă nu, răspunse Bîrnovă.

— Atunci se borzuluesc boerii.

— Da. Asta este!».

Şoimaru îşi aşeză prietinul pe divanul cu saltea moale de lînă şi strigă spre Lie să scoată vin din pivniţă. Apoi stătu gînditor şi zîmbind către Bîrnovă, până ce Lie aşeză ulciorul şi paharele mari, verzi.

«Vezi de-ţi cinsteşte şi tu pe Ispas...» îi zise el rîzînd. Apoi, turnînd vin în pahare şi ciocnind, grăi:

«Ei? acuma am rămas singuri. Răcoreşte-te cu acest pahar, şi spune.

— Ce să-ţi spun? îl întrebă înţeleptul Simeon. Ce-am avut de spus, ţi-am spus. Mai întâiu trebuia să răsuflu şi să mă bucur că te-am văzut —Aici! urmă el oftînd. În lumea asta sînt puţini oamenii în cari poţi avea credinţă. Eu socot că un om în viaţă nu-şi poate face decît trei prietini. Unul poate moare. Pe altul poate-l apucă nebunia dragostelor. Dar unul tot îi rămîne. Aşa, eu îndată ce-am ajuns la tine, mă simţesc mai împăcat, căci am ajuns la prietinul meu cel adevărat...

— Ce este, frate? îl întrebă cu oarecare mirare Şoimaru. Nu-i fi şi tu prigonit de Tomşa, şi nu te vei fi ridicînd împotriva lui?

— Nu. Va fi fiind Tomşa om spulberatic şi singeros, dar a făcut multora dreptate, şi mi-a făcut şi mie. Mi-a dăruit pămînt şi m'a acoperit de daruri şi bunătăţi... Şi tocmai, văzînd eu acuma că se ridică un vînt rău de către miază-noapte, căci boerii sînt legaţi cu Doamna Elisabeta,—m'am uitat în juru-mi

şi n'am găsit nici un om în care să am credinţă... Am venit la tine.

— Cum? Domnul e chiar aşa de singur?

— Nu, dar are să rămie singur. Şi pe prostime nu se poate bizui.

— Şi de-aceia ai venit?

— De-aceia...»

Şoimaru rămase gînditor. Apoi se sculă, cu faţa gravă, şi sărută pe Bîrnovă.

«Frate, ai făcut bine...» îi zise el cu tărie.

După ce mai băură un păhar de vin, Simeon lămuri cum stau treburile.

«Noi am avut ştire, grăi el, încă dela Crăciun, că boerii ţin sfaturi. Dar Vodă rîdea. Zicea că el nici grijă n'are: că i-a făcut miei, aşa de straşnic a băgat groaza într'inşii. Zicea: I-am cuminţit!—Eu i-am spus cuvînt înţelept, pe care l-am auzit şi dela tata, că boerii nu se liniştesc şi nu se cuminţesc niciodată... Şi 'ntr'adevăr, alaltăcri ne aduce ştire Nicoriţă armaşul cumcă boerii se sfătuesc în taină să dee jos pe Vodă...

— Nicoriţă? el de unde ştie?

— Hm! Armaşul s'a făcut că-i de partea lor. Nicoriţă e şiret mare,—şi vra să stee la loc bun, ori de-a izbîndi Vodă, ori de-or izbîndi boerii. Dar face rău; el nu cunoaşte că stă în locul unde se bat munţii în capete!

— Ei?

— Ei, Vodă, cînd a auzit asta, a ridicat din sprînceană, pe urmă s'a supărat grozav. Striga cu turbare şi se bătea cu pumnu 'n piept, şi nu-i venea să creadă că boeri mari, de casa lui, pe care i-a miluit, vor să-l dărîme şi să-l piardă. Căci se află printre ei Beldiman logofătul şi hatmanul Sturza, oameni pe care Tomşa îi socotea cu credinţă în veci. Şi 'ndată m'a chemat pe mine în taină şi m'a pus să-i jur credinţă pe evanghelie... Eu i-am zis aşa: Doamne! sînt doi oameni în ţară, în care poţi avea credinţă deplină: în mine şi'n căpitanul Şoimaru, care-i stăpîn peste părţile Orheiului.

— Şi ce-a zis Vodă?

– Vodă m'a îmbrăţişat şi m'a crezut, căci cunoaşte el glasul care porneşte dela inimă. Şi îndată mi-a poruncit să ieu darabanii şi seimenii cu căpitanii lor şi să calc, şi să prind pe toţi boerii din Iaşi. Dar ne-am trezit tîrziu. Boerii se ridicaseră şi fugiseră. Şi Nicoriţă mi-a adus răspuns cum că s'au întrelocat la Hîrlău, la visternicul Boul, ş'acolo aşteaptă pe alţi boeri de ţară şi mazili, şi tot adună oameni... Cînd am plecat într'acoace, am auzit că ar fi tras de partea lor cu bani şi pe căpitanii lui Mihai Vodă. Am făcut eu socoteală că până într'o săptămînă n'au să se poată ei întări, i-am spus lui Vodă, şi m'am răpezit în taină la tine... Trebue să vedem ce-i de făcut.

— Iar oştenii vor fi cu credinţă? întrebă Şoimaru.

— Deocamdată da,—pentrucă Domnia are bani şi-i îmbracă în strae bune. Ş'apoi Tomşa s'a purtat totdeauna bine cu dînşii, şi ei îl ţin de oştean bun. — Cînd am plecat, sfîrşi Bîrnovă, Vodă pusese crainici să strige în tîrg şi prin sate că chiamă pe tîrgoveţi şi pe mojici în leafă...»

Tudor îi luă vorba din gură:

«Pre cît văd, grăi el, nu-i loc de întîrziere.

— Nu. Mai zăbovim cît oiu dormi eu un somn.

— Aşa. Şi eu trebue să grăesc două vorbe cu unchesul Mihu şi să bucium oamenii. Mîni în zori pornim la Iaşi cu toată călărimea noastră orheiană...»

Caşicum ar fi dat el un semn, se văzu ceva umbrind la ferestre şi glasul îndesat al bătrînului Mihu se auzi chemînd pe Lie. Îndată intră bătrînul în odae şi se închină cu bun-venit către boerul Simeon.

«Oaspeţi dela Iaşi, grăi el; ne bucurăm căci ne sînt fraţi... Dar de ce sînt caii în spumă?...»

Cei doi prieteni schimbară o privire de înţelegere, zîmbind de pătrunderea moşneagului. Apoi Şoimaru îndată lămuri pe bătrîn despre buntul boerilor.

«Aşa? îngînă bătrînul, şi începu a-şi mînca repede cu dinţii fire mai lungi din barba-i tuşinată. Aşa? Se scoală boerimea împotriva Domnului său?» Şi, ridicîndu-şi ochii împungători, îi aţinti asupra lui Tudor.

«Ce-ai hotărît, fiule? întrebă el.

— M'am gîndit să scol satele noastre şi să bucium şi către alţi Orheeni. Vodă Tomşa ne-a fost ca un părinte...

— Drept cuvînt... zise moşneagul plecînd capul. Porunceşte, şi se vor scula... Mă duc să dau de veste...»

Simeon privea cu oarecare mirare la supunerea lui Mihu. —Supunerea aceasta poate era părută; dar moşneagul înţelegea că vine vremea să se dea în lături, de oarece Şoimaru prinsese adîncă rădăcină pe groapa Ionaşcului.

Curînd se auzi bătînd la biserică clopotul de primejdie, rar, numai într'o dungă. Şi cînd, după o jumătate de ceas, cei doi prieteni eşiră în uliţă, văzură răzeşimea sosind de pretutindeni. Clopotul avea o chemare sinistră, şi oamenii, răsărind către biserică, se priveau cu ochi mari şi întrebători: cunoşteau ei din vechi semnul acesta.

Şoimaru, încins cu sabia, îşi înălţă capul dinaintea uşilor împărăteşti,—şi vorbi rar arătînd spre Bîrnovă, despre vestea sosită dela Iaşi.

«E'n primejdie, strigă el apoi aţîţat,—Domnitorul nostru, care ne-a făcut dreptate şi ne-a întors moşia bătrînilor! Deci să ridicăm steagurile noastre de răzeşi credincioşi, şi să batem peste măsele pe cei cari calcă în picioare credinţa jurată!...»

Bîrnovă îl cunoştea de oştean bun şi viteaz pe Şoimaru,—dar acuma îl auzea grăind c'un glas greu şi-l vedea privind cu ochi ca de oţel: avea ceva din îndîrjirea lui Mihu bătrînul...

«Trăește între răzeși colțoși și aprigi ca mistreții, și-i din neamul lor...» se gîndi boerul zîmbind.

Oamenii murmurară cuvinte de încuviințare. Unul întrebă: «Cînd vom pleca?».

Șoimaru ridică mîna dreaptă în sus:

«Fraților! strigă el. Dacă se surpă Ștefan Vodă, care-a fost cu priință către norod, și dacă vine văduva lui Movilă, cu toți boerii ei și cu jupîn Stroe al nostru,—apoi e vai și amar. Au să țipe și pruncii din sînurile maicelor lor! De mai dinainte putem să ne săpăm mormintele!...

— Mergem! mergem! urlară deodată răzeșii cu mînie, înălțind în sus cușmele. Du-ne la Iași!

— Atunci coborîți sulițele din coardă, strigă Șoimaru, și încingeți să'niile! Prindeți caii și puneți la oblîncuri merinde pe o săptămînă. Am să numesc eu olăcari cari să vestească și satele celelalte. Să se știe: dacă se duce Ștefan Vodă, e primejdie! Tot Orheiul și Soroca trebue să-și pue capetele pentru el. Să se aprindă focurile și să se dee ștară în ținut....».

Răzeșii eșiră fierbînd. Toți purtătorii de arme se repeziră să se gătească. Pe movilele cele mari basarabene aprinseră focul, cum căzu amurgul,—și Mihu cu alți bătrîni porniră călări spre alte sate ca să le ridice și să le facă vînt după Tudor, spre scaunul lui Tomșa.

XXVI.

Bîrnovă căzuse de oboseală într'o odae, și dormea. Tudor Șoimaru eși să și vadă calul și porunci lui Lie să-i ascută paloșul și jungherul și să revizuiască toate curălăriile. Trecu apoi în livadă, ca să mai vadă pomii cei tineri în lumina asfințitului,—căci, cine știe, își cunoștea plecarea, dar pe ceasul sosirii numai Dumnezeu era stăpîn. Putea chiar să nu se mai întoarcă.

Fusese o zi caldă de început de Aprilie,—și păseri încă zburau și țiriiau subt cerul senin. La asfințit, erau aburi și pulberi de foc.

Șoimaru stătu un timp privind la toate. Se gîndea la cele ce-i spusese Bîrnovă,—și parcă avea o teamă că ajutorul lui va veni prea tîrziu. Înțelegea că de stăruința în scaun a lui Tomșa și de zdrobirea și alungarea desăvîrșită a Movileștilor, atîrna liniștea lui viitoare și așezămîntul neamului șoimăresc, așa cum voise pieritul de buzdugan, cel ce i se arăta din cînd în cînd, ca o fantasmă, în piclă de sînge.

Se auzeau în sat din vreme în vreme izbucniri de glasuri și nechezări de cai. Pe movila Braniștei un foc se aprinse și lucea ca un luceafăr în liniștea amurgului.

Oșteanul se îndreptă spre casă. Dar cînd să calce pragul, îi eși înainte Anița, fata lui Savin.

«Bădiță Tudore, te-am căutat, îi zise ea repede și gîfîind ușor. Am intrat în odaia cea mare ș'am găsit pe boerul dela Iași dormind. Dincoace nu era nimeni...

— Ce voiai să-mi spui, Anița? întrebă Tudor, fără s'o privească. Eu eram în grădină.

— Da, mi-am închipuit. Nu voiam să-ți spun nimica. Dar ți-am adus pitele de drum și brînza. Noi am copt azi. Și a trecut pe la noi moș Mihu și ne-a spus că ridici călărimea ca să bați războiu la Iași cu boerii cari au viclenit pe Vodă. Văzînd pitele proaspete, mi-a poruncit să îngrijesc de merindea dumnitale. Eu ți-am adus din belșug; Lie are să găsească toate în trăistele pe care le-am așezat supt masă...»

Vorbind cu capul puțin înclinat pe-un umăr, se uita c'un fel de teamă la Șoimaru.

«Bine, zise oșteanul, întorcînd ochii spre ea. Îți mulțămesc, Anița.

— Trebuia să te îngrijim, îl lămuri fata, căci ești singur și n'are cine...»

Voia să plece. Șoimaru-i zise:

«Nu intri puțintel în casă?

— Credeam că-ți fac supărare... răspunse cu blîndețe fata. Acu ai alte treburi.

— Tot plec mîni in zori.. vorbi Tudor. Și trebue să te îmbrățișez și să te sărut pentr'o facere de bine...»

El începu a rîde. Fata îngălbeni: dar umbra înserării începea să se întărească și Șoimaru nu putu băga de seamă tulburarea ei.

Intrară în odae și fata zise încet:

«Atunci sărută-mă, bădiță Tudore...»

Tudor o cuprinse de umeri și-i sărută ochii cu gene moi.

Ea oftă și se așeză pe-un scăunel cu trei picioare, lîngă vatră. Tudor se așeză mai în lumină, lîngă fereastră.

«Acolo am pus merinde...— zise fata, arătînd cu degetul masa. Pe urmă îndată adăogi: Cît ai să stai la oaste, bădiță?

— Asta nu se poate ști... răspunse oșteanul. Poate mă 'ntorc săptămîna viitoare, și poate nu mă mai întorc...»

Ea suspină în colțul ei. Apoi întrebă iarăși:

«Îți pare rău că pleci dela noi?

— De ce să-mi pară rău? răspunse Șoimaru. Ne ducem la datorie.

— Așa este! Vodă Ștefan ne-a făcut dreptate: așa zicea uncheșul Mihu.

— Dar ție-ți pare rău că mă duc? o întrebă Tudor zîmbind.

— Îmi pare rău... șopti copila, dar ce pot face? Trebue să te duci...»

Șoimaru știa de dragostea fetei de multă vreme,—dar o copilă neștiutoare are totdeauna visuri cari pier. Și el pe Anița o socotea ca pe o păsărică, cu puțină minte, care se învăța la zbor subt ochii lui.

«Bădiță Tudore, grăi deodată fata din umbra ei. E adevărat că pân'a nu te întoarce la noi, dumneata ți-ai petrecut anii prin străinătăți?

— Așa este.

-- Acolo sînt, cum s'aude, cetăți mari păzite de soldați îmbrăcați în fier.

— Și asta e-adevărat.

— Ș'ai fost până la sfîrșitul pămîntului?

— Intr'adevăr, la marea cea nemărginită, în țara Talienilor ș'a Franțujilor, se sfîrșește pămîntul.

— Atunci ai fost departe... murmură fata... Eu auzeam așa, cînd mă ridicam copilă, că este un neam al nostru prăpădit prin lume și umblînd pe la toate limbile pămîntului, ca Alisandru Machedon...»

Șoimaru începu a rîde.

«Nu rîde, bădiță, zise repede fata. Bunicele mele mi-au povestit multe și știu și eu ceva... Spunea că și la noi odată era țara mai așezată și erau Voevozi cari au biruit pe Turci și Tătari. Și zice că din neamul nostru a fost de mult un oștean vestit, Mirza, înaintea căruia și Vodă se închina... Spuneau bătrînii ce războae a purtat, cum a stat prins la Cetatea-Albă, ș'a tăiat pe eniceri ș'a fugit... Toate le știu, ș'am să ți le spun eu odată... Și eu cugetam așa la el și-mi închipuiam că tot așa vei fi fiind și dumneata care umbli pe la toți craii, și ai văzut lumea largă, și te-ai bătut într'o sută de războae... Eu am auzit că 'ntr'o sută de războae te ai luptat. Așa este?

— Așa este, încuviință Tudor zîmbind.

— De-aceia ai fost așa de întunecat și crunt...

— Cum? Așa ai crezut? A fost o părere.

— Ba nu. Dumneata pe mine mă socotești o copilă neștiutoare, dar eu toate le bag în seamă. Știu eu că nu din pricina războaelor erai întunecat.

— Atuncea de ce?

— Dumnitale, bădiță, ți-a fost dragă o fată frumoasă. Așa am auzit!...»

Tudor ar fi vrut să rîdă; dar era izbit de ciudatul glas al fetei: spusese ușor cuvîntul, dar parcă sunaseră în el lacrimi.

«Nu-i adevărat! zise el tare. Cine ți-a spus?

— Nu mi-a spus nimeni. Am înțeles eu...»

In odae se făcuse întuneric, și Tudor vedea lucind în umbră ochii Aniței. Se sculă în picioare nedumerit și păși către ea.

«Apoi eu mă duc! zise fata ridicîndu-se din colțul ei.

Așteptă o clipă.

Șoimaru era mișcat.

«Vină să te mai sărut odată pe ochi pentru merindea ta, zise el.

— Vin, răspunse ea; ca să nu mă uiți cît vei fi departe!...»

Și se lipi la pieptul lui; dar își feri ochii; și-l arse prin întunecric gura ei, pe care fata i-o dădu scurt și din fugă.—Oșteanul se trezi singur, rîzînd: căci Anița se strecurase pe ușă ca un șerpe.

In odaia tăcută, umplută de întunericul serii, stătu multă vreme gînditor. După aceia începu a se plimba domol, dela ușă către fereastra care da în livadă. Din cînd în cînd se oprea și asculta un vînt ușor care se strecura pe supt streșina casei și susura la cercevele. — Intr'un timp se trezi rîzînd, și 'ndată se opri, ca speriat de sunetul unui glas străin.

Lie intră c'un cărbune 'n clește și aprinse luminările. Ieși și se 'ntoarse iar, cu armele, pe care le rîndui pe masă.

«Uită-te supt masă... îi zise Tudor. Sînt două trăisti cu de-ale gurii. Să le legi la oblîncul tău...»

Lie trase trăistile și să minună de greutatea lor.

«Aici trebue să fie lucruri bune .. rînji el. Cine le-a adus?

— Dar tu n-ai văzut?

— Nu. Eu trăgeam cuțitul și sabia pe piatră... Mai nainte am isprăvit!

— Le-a trimes unchețul Mihu...» răspunse cu liniște Șoimaru.

După ce eși Lie, nu simți de loc nevoia să se culce și eși în pridvor.

Se auzea, departe, către Nistru un bucium cu jalnice și moi adieri,—și focul de pe movila Braniștei clipea, creștea, scădea, părea că se apropie și se depărtează. Uneori învăluirea vîntului stingea sunetele de bucium, — și Șoimaru le simțea numai în gînd și'n suflet, până ce iar nășteau în văzduhul depărtării.

Adormi tîrziu și greu. — Și abia se cufundase în somn și simți pe umăr brațul lui Lie.

«Stăpîne, scoală, zise el; se adună la poartă călărimea...»

Răcorit de apa rece și de vîntul zorilor, se sărută cu bătrînul Mihu, apoi privi în juru-i: cași cum ar fi căutat pe cineva.

«Ce te uiți? Sînt gata toți, îi răspunse unchețul; dar ceilalți te așteaptă în hotarul Murgenilor. Cînd se face ziuă, îi poți număra, după izvod. Au să-ți mai iasă 'n cale și dela Roșia, dela Nagițeni și Valea-Lungă, și din alte părți. Alții au făgăduit să te calce pe urme... Eu socot c'ai să duci lui Vodă Ștefan un ajutor de două mii de oameni.

— Vodă are să-i răsplătească pe toți din haznaua lui! observă Bîrnovă.

— Le-am spus, grăi Mihu. Așa mai ușor am ridicat satele,—căci am trimes vestea din unu 'n altul!»

Șoimaru strigă dintr'odată: «Tăceți!» —Murmurul conteni. El își scoase cușma din cap și-și făcu cruce; apoi, dînd pinteni calului, trecu înainte,—și călăreții se urniră într'un tropot greu, pe drumul Iașilor.

Cînd ajunseră în poiana cea mare din codri, de unde se vede Răutul cu satele, — soarele lucea ridicat de-o suliță. Bîrnovă își aminti de-o împrejurare din trecut cînd veneau ei, odată, cu Cantemir-bei, și 'ncă și cu alții, spre Șoimărești. Era

pentru boer poate o amintire plăcută; dar Tudor Șoimaru puse pintenii în coastele murgului și trece repede, cu ochii ațintiți înainte, cașicum nici n'auzea glasul înțeleptului Simeon.

XXVII

Boerii răsculați se urniră dela Hîrlău, unde înarmaseră oameni și strînseră călărime,—și veniră mai aproape de Iași, la Cucuteni. Tăbărîră acolo, deasupra Bahluiului, și trimiseră un răspuns lui Ștefan Vodă, precum că să lese scaunul și să iasă din țară, deoarece boerii toți nu-l mai voesc Domn.

Serghie Murguleț, mazil mîndru și din neam bun, se înfățișă la marginea tîrgului cu această poruncă și o strigă către străjerii din margine. Bătură spre dînsul cîteva focuri de sâneață, dar el răcni cuvîntul boerilor a douaoară, și chiar sudui pe Vodă, cu cuvinte grele.

Luni, a cincea zi după plecarea tainică a lui Bîrnovă, — Ștefan Tomșa cobori în spătărie și trimise să cheme pe Nicoriță armașul.

Căpitanul de darabani Petrea Armășel, un om scund, grozav de lat în spete, intră la domn și-i dădu știre că armașul Nicoriță nu se află nicăeri.

«Ce fel de vorbă-i asta? strigă Vodă. Cum de nu-i aici, cînd am eu nevoe de el? N'ați fost acasă la dînsul?...

— Măria-ta! Se grăbi să răspundă Armășel; eu dela dînsul vin. Nu-i acasă.

— Cum așa? atuncea unde-i? Poate iscodește înspre partea boerilor. Muerea lui nu ți-a spus?

— N'am găsit nici pe jupîneasă, măria-ta. Casa era pustie!...»

Vodă se opri din umblet și se întoarse cu ochii minioși spre căpitan.

«Ce vrai să spui tu, Armășel? îl întrebă el cu glas răspicat.

— Să nu te superi, Măria-ta, grăi cutezător căpitanul de darabani. Bănuiala mea nu-i de azi și văd că s'a împlinit. Îmi pare rău că s'a împlinit prea peste măsură; căci armașul s'a hainit,—dar a tras cu el și pe cei mai mulți din curteni....»

Tomșa rămase într'o tăcere amenințătoare și grozavă. Ochiul lui fugar fulgera. Pufni pe nas de cîteva ori, parcă se înnăbușea; pe urmă iar începu să se plimbe prin odae.

«Și armașul! glăsui el înăbușit, cu toate că s'a tîrît eri în genunchi ș'a sărutat de nouă ori sfînta evanghelie!—Dar voi? Ce fac darabanii mei și seimenii? strigă Vodă.

— Noi sîntem în leafa măriei-tale și sîntem osteni buni...» răspunse liniștit Armășel.

Domnul îl privi țintă multă vreme.

«Armășel! Să se știe că am să dau o pildă grozavă. Amar de dînsul!»

Îi fremătau buzele subțiri, de tulburare, și crîșni din dinți.

După ce se mai liniști, întrebă ce-au făcut crainicii cu chemările norodului în leafă.

«Vin din tîrgoveți, măria-ta, răspunse Armășel. Și mai fug și vin într'acoace și din haidăii pe care i-au strîns boerii la Cucuteni... Dar puțini!

— Aha! vin și dintre-ai lor! Să bată dobele și să strige cu glasuri mari!

— Măria-ta, bat dobele și strigă oamenii noștri; dar tot sîntem puțini. Ei au strîns lume puzderie.

— Ce spui, căpitane! Nu cumva ți-i frică? strigă minios Tomșa. Nu te tragi și tu 'nspre ei? Sînt mulți? Vom vedea, cînd îmi vor sosi steagurile de răzeși cu căpitanul Șoimaru!

— Vine călărime, cu Șoimaru? întrebă uimit Armășel. Atuncea eu socot măria-ta, c'ai să-i războești lesne, căci Șoimaru e oștean cumplit... Chiar Cantemir, care-i războinic vestit, a stat cu mirare înaintea lui și, după cît am auzit, s'au înfrățit...

— Bine, Armășel, du-te și vezi străjile și ia seama la toate... grăi îmblînzit Tomșa. Eu numai în oștenii mei cei adevărați mai am credință...»

Armășel eși, și Tomșa, îndată, neîncrezător, își puse în spate o burcă proastă, pe care o avea pregătită decînd începuse buntul,—ceru calul și încălecă. Eși să vadă străjile dela Sărărie, și oastea lui bulucită la fîntîna Păcurarului. Toate erau liniștite, și dinspre Cucuteni nu se zărea pulbere răscolită, nu venea nici o veste.

Dar Domnul era neliniștit. Prea mulți, și încă dintre cei în cari avea mai statornică credință, îl părăsiseră. Se frămînta fără somn, și eși din palat și'n puterea nopții, înarmat c'o sabie ușoară și tăioasă ca briciul, și cu două pistoale,—arme pe care încă nimene nu le avea și lui i le adusese în taină, pe preț de aur, un negustor genovez. Umbla prin preajma adunărilor dela crîșme, care toate stăteau deschise din porunca lui, și cerca să audă glasul prostimii. Într'un loc auzi o închinare la un pahar, care-l răsplăti de tot năduhul din ziua aceia. «Măi! strigă un haidău răgușit; eu zic așa, că Vodă dacă-i Vodă, trebue să tae boeri. Ce să-și bată el capul cu noi! El trebue să petreacă cu obraze alese... Eu zic să-i dea Dumnezeu sănătate!

— Da' ați auzit cu hatmanul Nicoriță? întrebă alt glas. S'a dus și el după ceilalți: corb după corb.

— Doamne, măi! strigă iar cel răgușit, ce i-ași face eu să fiu ca Vodă?! Eu nu l-ași tăia,—nu! Eu l-ași calici, ca să trăiască o viață și să se canonească...

— Acesta-i bun cuvînt...» șopti în barbă Tomșa, și trecu mai departe.

Socotea că nimene nu-l cunoaște în straiul lui mohorît. Dar după douăzeci de pași, se alătură de dînsul căpitanul Armășel, și-și puse în pas calul.

«Măria-ta, zise el încet,—chiar acuma am prins un om dintrai lor. Mîni vor să lovească Iașii. Ce facem?

— Trebue să le zdrobim capetele ca la năpîrci!» strigă Tomșa nestăpînit.

Alt călăreț venea în goană din urmă. Cînd fu aproape se opri, înclină capul și cercă să străbată întunericul cu privirea. Tomșa îl cunoscu îndată și-și opri calul.

«Bîrnovă! strigă el. Te trimete un sfînt în cărarea mea. Ce veste?

— Bună, măria-ta! șopti boerul, aplecîndu-se pe oblîncul șelei. Șoimaru-i poposit supt dealul dela Răpedea c'o mie șapte sute de oameni!...

— Buni?

— Săbii tari, măria-ta. Sînt oameni aleși!

— Atuncea, căpitane Armășel, s'au gîndit tocmai la vreme boerii să bată Iașii. Ei nu știu că noi mai avem o codiță, subt Răpedea. Nicoriță credinciosul n'a avut de unde să știe și să le dea ș'această veste!—Doamne-Dumnezeule, de-ași ajunge zorile mai curînd, să mă bucur de ajutorul tău!...—Ah! scrîșni el iară, vreau să-i văd zvîrcolindu- se la picioarele mele!»

Ca 'ntr'o înfrigurare de bucurie, căci își simțise scaunul clătindu-se, Tomșa își întoarse calul, și trecînd pe la curte chemă slujitori, îi luă cu el, și porni spre călărimea tăbărîtă la Repedea. Apoi, cînd se îngînau zorii cu noaptea, sosi, cu Simeon Bîrnovă, la poarta dinspre asfințit a tîrgului, unde toată lumea era trează și seimenii și darabanii își găteau puștile și sânețele supt privigherea lui Armășel.

XXVIII.

Boerii cei mari hotărîseră, îndemnați de armașul Nicoriță, să nu mai zăbovească de-a surda la Cucuteni. Strigările în leafă ale Domniei rupeau necontenit din țărănimea adunată de ei. Oamenii cei proști juraseră pe sfînta cruce, în genunchi, și-i legaseră preoți cu jurămînt și cu grozav blăstăm; dar, după obiceiul timpului, mojicii erau porniți spre necredință și ușor își călcau legămîntul. De altminteri și boerii și-l călcau tot așa de lesne.

Deci, sunînd din buciume, boerii își urniră spre Iași gloatele dela Cucuteni, Marți, în ziua sfîntului Simeon. Mazilii și neamurile tinere boerești, subt căpetenia lui Bărboiu cel tînăr, feciorul vornicului, zvîcniră înainte, sunînd din sulițî și săbii, într'o pulbere grozavă. După ei, în capul mulțimii pedestre, care înălța în lumină sânețe și coase, urmau boerii cei în vrîstă cu Botoșan, fratele doamnei Elisabeta, cu Bărboiu cel bătrîn și cu neamurile Boulceștilor, a Sturzeștilor ș'a lui Beldiman. Erau călări pe cai vechi și potoliți, cari umblau după pasul mulțimii.

Bătrînii erau tăcuți și îngrijorați, dar țăranii cei mulți și curtenii ridicau un murmur greu: unii rîdeau, alții aveau glasuri de harță, căci toată noaptea, cît se pregătiseră, boerii îi cinstiseră și le făcuseră coraj cu antalele de băutură, trase cu cîte șase

boi, după oaste, dela Cotnari. Și mai ales se lăudau că vor tăia cumplit și vor împunge ca pe boi pe tîrgoveții lui Tomșa și pe seimenii lui cei venetici.

«Au oamenii chef de harț... zise armașul Nicoriță, către Bărboiu bătrînul.

— Mie mi-i în grijă, răspunse vornicul; căci Tomșa-i viclean. Noi nu-i voim pieirea,—dar de ce nu 'nțelege să se ducă? Nu-l mai putem suferi! Și 'mpotriva boerilor nu se poate pune: căci țara fără boeri e ca trunchiul descăpățînat...

— Are să se ducă, că n'are 'ncotro..» strigă rîzînd Nicoriță, așa ca să-l audă și soții din jur.

Bărboiu bătrînul privi însuflețit spre călărimea care mergea cu fală înainte, cu Niculăeș al lui: numai într'aceia îi era nădejdea, căci erau viteji și iuți la harț, precum e firea Moldovenilor. Își mîngîie barba căruntă și privi zîmbind în jur.

«Acolo-i puterea!» strigă el ridicînd brațul și arătînd înainte-i.

Pe la al treilea ceas al dimineții, zăriră tîrgul Iașilor și furnicarea oștenilor lui Tomșa. Veneau bulziș de către vii. Sunau darabane și trîmbiți,—și zbucniră cu sunet greu trei puști de aramă.

Călăreții din frunte se îndemnară la harț, înălțară săbiile și sulițîle și se repeziră cu răcnete. Dar la marginea viilor își potoliră fuga, căci printre butucii proaspăt încordați era greu să răzbată în goană cu caii. Iar oștenii în leafă, cu meșteșug îndrumați pe acolo de Domn, începură a bate din sânețe.

Tîrgoveții și celelalte gloate veneau grămadă pe drum drept, pe subt deal. Călăreții boerilor lăsară în vii pe seimeni și darabani, și cercară să izbească în prostime. Dar acolo era mulțime multă, și aveau poruncă să ție piept fără să se desfacă, pușcînd și împungînd înainte cu sulițile și coasele.

Se iscase un zvon mare pe cîmpul Bahluiului,—și gloata boerilor, îndîrjită, venea cutezătoare, cu răcnete de îndemn: «Hai, măi, să-i tăem! hai să-i răzbim!»

Trecuse un ceas și încă nu s'alegea nimica, pentrucă sânețele țineau viile și gloata lui Tomșa astupa valea. Călărimea boerilor mai dădu o izbire, cercînd să tragă în risipă gloatele dinspre tîrg.

În harțul acesta cu oști puține, în care Tomșa stătea neclintit cu șireclic, iar boerii căutau ca apa, trăgîndu-se și iar venind, să rupă iezătura unde se va întîmpla mai slabă,—intră deodată, pe neașteptate și ca trăsnetul, călărimea răzășească a lui Șoimaru.

Cele trei bătăi ale puștilor de aramă fuseseră o vestire pe care o poruncise Tomșa. Și Tudor Șoimaru, îmbulzit cu steagurile lui în rîpele dinspre Țigănași, se mișcase, își căutase pe furiș loc de eșire, ș'acuma cădea cu săbiile în spatele gloatei boerilor.

Lovirea a fost scurtă și spaima mare, căci,—după obiceiul Codrenilor cari aveau dese învăluiri cu Tătarii,—Șoimaru poruncise să urle tot omul ca fiara pustiei, și să izbească cu săbiile și sulițile înălțate în vînt. Așa încît de urlete, șuerături, zîngăniri și ropot,—înfiorîndu-se și spăimîntîndu-se, glotașii luară pe boeri în piepturi, se năpustiră între călărimea lor, apoi zvîrliră armele ș'o luară la fugă spre mlaștina Bahluiului.

Îndată se mișcară și darabanii și seimenii din vii și prinseră a striga, a hăuli ș'a goni spre boeri și gloatele tîrgului.

Tomșa eși la vedere, cu penele de cocor la gugiuman. Privea cum sînt bătuți dindărăt proștii țărani și împinși în mlaștina văei,—și cum cad în genunchi și se întorc spre el cerînd cu glasuri mari ertare. Apoi văzu pe Orheeni alungînd, supunînd cu sabia și prinzînd cu arcanele pe boeri. Către soarele 'n amează, trimise un slujitor, să vie Iancu Țiganul la datorie,—apoi, după ce pipăi pentru a suta oară buzduganul în ziua aceia, îl desprinse dela șea și începu a-l frămînta în mîna dreaptă.

Bătaia se liniști. Prostimea, cîtă nu putuse scăpa, sta cu fruntea 'n pulbere, nădăjduind la mila Domnului. Dintre boeri, mulți scăpaseră, croindu-și drum cu săbiile și năpustind îndărăt. Scăpaseră, bătînd din vreme lăturile chiar și din cei mai bătrîni, pe care mai ales Tomșa ar fi vrut să-i vadă îngenunchiați la județul lui.

Gîfîind și plini de pulberi călăreții lui Șoimaru și oștenii ceilalți ai domnului făcură roată,—cu capetele descoperite, și Tomșa Vodă își începu judecata.

Mai întâiu sărută pe obraji, cum niciodată nu făcuse el în viața lui, pe Tudor Șoimaru și pe Bîrnovă și strigă în auzul tuturora:

«Acești doi boeri și căpitani mi-au fost mie cu adevărată credință!

După aceia zise, întorcîndu-se către oaste.

«Vouă, bunilor mei oșteni, cari ați stat cu piepturile și cu credința voastră pentru mine, am să vă plătesc cu dreptate. Și am să rînduesc și fiecăruia parte din toate averile boerilor vicleni și fugari!»

Oștenii ridicară glasuri de mulțumire și strigară într'un cuvînt:

«Să trăești întru mulți ani, măria-ta!»

«Iar acuma,—strigă Tomșa făcînd semn cu mîna; să-mi aducă pe viclenii prinși!»

Seimenii împinseră înainte cu sulițele pe boeri. Era între ei și mazilul cel mîndru, Serghie Murguleț, și Bărboiu cel tînăr, și vornicul cel bătrîn Bărboiu, și adînc umilit, cu nasul îndreptat spre pămînt, armașul Nicoriță.—Erau toți bătuți, rupți și stropiți de sînge.

«Vai vouă, mișeilor! strigă Vodă pufnind, și fulgerîndu-i cu ochiul lui cel rău. Mi-ați voit peirea, și acum ați venit voi înainte-mi, la un înfricoșat județ!—Tu, bătrîne vornice Bărboiu! Știi că vei pieri pentru nelegiuirile tale?

— Doamne! zise bătrînul ridicînd fruntea și ochii învinețiți și bătuți de pumnii oștenilor de rînd. Eu nu mi-am încărcat sufletul cu nici-o nelegiuire în viața mea. Sînt bătrîn. Pe nimeni n'am prădat; pe nimeni n'am tăiat.

— Așa? Dar n'ai călcat jurămînt și nu mi-ai pus la cale căderea?...

— Doamne! ai spircuit ca lupul boerimea, și asta nu se cuvine, căci noi am întemeiat această țară!

— Prost cuvînt! strigă Tomșa rîzînd. Află, vornice Bărboiu, că pentru fapta dumitale te voiu înțepa din nădragi până 'n moalele capului, și-ți voiu rîndui loc sus, ca să fii pradă corbilor!...»

Bătrînul boer tăcu și-și plecă îngrozit fruntea 'n piept.

«Pe Bărboiu cel tînăr, strigă iar Tomșa, am să pun să-l spînzure în poarta casei tătîne-său, ca să fie de pildă în tîrgul Iașului!

— Părintele meu, iartă-mă pentru toate cîte ți-am greșit!» strigă tînărul boer». Și bătrînul își duse mîna la frunte și suspină greu.

Tomșa își răsuci buzduganul în mînă și iarăși vorbi:

«Iar tu, Serghie, cap fără minte din neamul nebunilor Murguleți, care ai venit la poarta tîrgului și ți-ai destrăbălat gura, suduind pe Domnul tău...

— Eu, Tomșo, nu mă tem de tine, nici de buzduganul tău!» strigă cu fudulie mazilul.

Furios, Tomșa își repezi capu 'nainte și gemu încruntat:

«Aduceți-l la mine!»

Mazilul stătu pe loc, dîrz; dar un daraban îi puse între umeri îndărăt spanga, și-l împinse înainte doi pași. Domnul dădu pinteni și-l izbi cu calul. Apoi feri în lături, și scrîșnind, cu toată mînia pe care-o frămînta între dinți, și și-o înăbușa, și o rînjea de un sfert de ceas, icni și ridică buzduganul, și bătu cu el peste fălci pe Murguleț. Doi oșteni se repeziră cînd văzură pe bătut șovăind. Îl ținură de subsuori, până ce Vodă îl zdrobi și-i făcu măselele grăunțe;—după ce-l lăsară la pămînt, începură să-și șteargă de sînge obrajele împroșcate.

«În curteni să intrați cu săbiile! strigă Tomșa gîfîind, și să-i tăiați până la unul. Să-i înșirați la pămînt, ca să-i văd eu...»

Apoi deodată—deși de mult îl pîndea c'un ochiu—păru a vedea, dosit între alții, pe armașul Nicoriță. Începu a rîde cu veselie.

«Dar pe tine, Nicoriță dragul meu, slugă credincioasă, cu ce te pot sluji?»

Armașul se prăbuși la pămînt și bătu mătanie, înfingîndu-și nasul ascuțit în pulbere.

«Doamne fie-ți milă de mine și nu mă ucide!

— Nu, Nicoriță, n'am să te ucid, răspunse Tomșa rînjind. Dar nu știu dacă cunoști cuvîntul pe care l-am auzit eu astănoapte, dela un mojic, care grăia cu laude despre tine...»

Armașul gemea la pămînt, fără să se clintească.

«Mai întâiu, urmă Tomşa, acel om m'a învăţat să dau armăşia celui căruia i se cuvine: lui Armăşel, care se cuvine să fie drept armaş pentru credinţa lui!

— Să trăeşti, măria-ta! strigă căpitanul Petrea, cercînd să-şi înalţe pieptul lat dela locul lui, din fruntea darabanilor.

— Da! Şi pe urmă m'a învăţat, rise Domnul, m'a învăţat să te las cu viaţă pentru toate zilele cîte-ţi vor mai rămîne...»

Nicoriţă îşi ridică neîncrezător capul şi privi spăriat la Tomşa, ca să afle ce caznă îi va porunci.

«Scoateţi-i ochii de vulpe şi daţi-i la cîni!» strigă scurt şi c'o mînie grozavă, Domnul.

Şi Iancu Ţiganul trase cuţitul dela brîu, îl netezi pe palmă, veni la Armaşul ţintuit de mînile oştenilor, îl apucă de chică şi-i ridică fruntea şi, punînd cuţitul, scoase şi zvîrli globii sîngeraţi în ţărînă. Pe urmă îşi făcu datoria, mergînd cu ţeapa pîrlită şi ascuţită bine la vîrf ca să împungă în ea ca într'o frigare pe Bărboiu cel bătrîn, şi împlini şi toate celelalte porunci ale judecăţii lui Ştefan, a cărui mînie părea în creştere, ca a taurului, la vederea sîngelui roş. — Şoimaru şi cu răzeşii lui răsuflau, descălecaţi lîngă cai, şi priveau cu nepăsare la această crîncenă judecată.

XXIX

Tăierea lui Botoşan, cumnatul răposatului Irimia Voevod, şi surparea atîtor case boereşti, a făcut vîlvă şi sunet mare, şi'n ţară, dar mai ales peste hotar, la Leşi, unde doamna Elisabeta de trei ani aştepta cu feciorul şi fetele ei. — Cu stropituri de lacrimi a scris la răvaşe către prietini şi către rude şi a rugat pe soţii fetelor sale Regina şi Ana, voevozi străluciţi şi cu trecere, Mihail Vişnioveţchi şi Maximilian Pjerebschi, să arăte craiului Sigismund marea ei durere: un cocon ucis, alţii pribegi, domnia ţării sale în mîna unui tiran aşezat de păgîni. „Moldova întreagă plînge şi geme... spunea ea. Chiamă pe domnul ei adevărat, căci nu mai poate răbda atîtea prădăciuni, atîta nedreptate ş'atîta sînge. Fug boerii peste hotar şi se pustieşte ţara. Ş'ar trebui generoşii nobili să n'o lase pe ea, văduvă de voevod, şi să aibă milă şi de biata Moldovă, care-i chiamă cu jalnic glas".

La una din adunările care aveau loc în palatul ei din Liov, —după povestirile înfricoşătoare ale boerilor fugari, ridică glas jupîn Stroe Orheianu şi prinse a arăta cu mare ferbinţeală că nu mai este vreme de întîrziere ş'a sosit ceasul cel din urmă.

«Iată, zicea el, cinstiţii boeri cari sînt de faţă, Vascan Furtună şi Nasta şi Alexa Hulpe, cari chiar acuma au căzut la picioarele Doamnei, arată că ţara nu mai poate răbda... Tomşa îşi face de cap: tae şi spînzură; împlineşte averile noastre muncite şi-şi face rîs de ţara noastră cea blagoslovită...»

Doamna Elisabeta privea în juru-i cu ochii ei mîndri. Primise o scrisoare bună dela nobilul Vladimir, cuscrul ei, prin care-i arăta că mila Craiului a fost nespusă auzind de lacrimile ei, dar că pacea Republicei nu poate fi tulburată: Turcul e prea îndrăzneţ şi prea tare. Totuşi, zicea în taină Coribut,—regele va închide ochii şi se va face că n'aude, dacă ginerii Doamnei şi prietinii ei ar găsi de cuviinţă s'o ajute cu armele. «Numai să dea Dumnezeu să fie norocul mai prielnic decît în trecut!» sfîrşea scrisoarea.

«Cinstiţilor boeri! grăi ea cu glasu-i metalic. Nici noi nu mai putem îndura cîte auzim. Ni se rupe inima de milă pentru Ţară, şi ne-am hotărît! Iată, chiar azi aştept pe ginerele meu Mihail şi pe viteazul magnat Samoil Coreţchi, care, de se va milostivi Dumnezeu, se va însoţi în curînd cu copila noastră Ecaterina. Trebue să ne înţelegem, şi să ridicăm în scurt oaste...»

Doamna mai vorbi multe şi întrebă de multe pe boerii pribegi. Iar pan Stroe Orheian umbla dela unul la altul, îşi scotea pîntecele în afară şi purta cu mîndrie la braţ pe ginerele dumnealui, şleahtic bogat, dar cam stătut, chel şi cu barba căruntă: Anton Ludno. Nu mai era tînăr pan Anton, dar moşiile lui se întindeau cît ţinuturi întregi; şi,—Minschi, tinerelul bălan, zburînd,—vrednicul boer găsise un mire care putea să îmbrace numai în aur şi pietre scumpe pe mîndra lui copilă!

«Acesta-i om mai cu scaun la cap, şoptea el totdeauna către boeri. Eu mă aflu mîndru că am ginere un magnat, bogat cît nici el singur nu-şi ştie măsura averii. Pe lîngă că-i înţelept şi mie cu priinţă, apoi la Magda mea ţine ca la ochii din cap. I-a cumpărat caretă, cu cai albi ca omătul şi c'un harap negru care sare de pe capră şi-i deschide portiţa... E om straşnic, boeri dumneavoastră!»

Intr'adevăr Ludno era un om cunoscut prin deşteptăciunea lui. Era grozav de bogat; umblase mult prin lume şi fusese la Paris. In tinereţe îşi făcuse faima prin petrecerile şi destrăbălările lui. Iar acuma, dintr'odată, după ce toată lumea îl ştia cuminţit, căzuse la năprasnică dragoste pentru Magda Orheianului, o ceruse dela tatăl ei şi se şi însurase cu dînsa cu trei luni de zile în urmă.

«Prea luminată Doamnă! grăi deodată Orheianu oprindu-se înaintea scaunului Elisabetei. Porunceşte şi noi ne vom da cel din urmă ban de nafură ca să plătim oşteni buni!

— Cunosc credinţa dumitale, jupîn Stroe, răspunse Moviloaia. Ne-om aduce aminte, cînd va aşeza Dumnezeu pe Alexăndrel la locul lui,—de toţi cei cari s'au jertfit!

— Şi mai ales! adăogi Stroe, nu trebue să întîrziem! Ţara nu-l mai poate răbda pe Tomşa!»

Elisabeta aruncă o privire pătrunzătoare asupra Orheianului, apoi se întoarse grăind şi zîmbind către ceilalţi boeri.

Anton Ludno trase de mînică pe socrul său şi-i zise împingîndu-l încet în lături:

«Pan Stroe, dacă țara nu-l mai poate răbda pe Tomșa al dumneavoastră, de ce nu-l alungă!... Ce nevoe este să-ți cheltuești dumneata și banul de nafură!»

Ludno zîmbea șiret: banii de nafură ai lui Orheianu știa el cine-i va plăti.

«Apoi, vezi dumneata, ginere, răspunse boerul,—țara-l urăște, dar nu-l poate alunga.

— Înțeleg... răspunse Ludno.

— Firește, zise repede Stroe, ce pot cei slabi? Trebue să ridicăm ajutor noi. Altfel cum îmi voiu putea dobîndi îndărăt moșiile mele, pe care Tomșa mi le-a răpit și le-a dat la niște răzeși calici!

— Da, da... oftă Anton Ludno. Fiecare cu durerea lui. Pe Doamnă așa de cumplit o ustură durerea țării, încît abia așteaptă să pue în scaun pe cocon și să înceapă a porunci ea. Doamna Elisabeta e vrednică muere! Dar aveți dreptate. Și dacă-i vorba s'avem dobîndă, lesne îți voiu putea da banii de nafură pan Stroe...

— Ehe! ce ginere am eu! vorbi încet Orheianu, lăsînd pe Ludno și trecînd între boerii moldoveni. Pot spune că din cuvîntul meu nu ese. Și eu îl voiu face să adune el singur, pe socoteala lui, cu toate straele și armele, cinci sute de oameni, cînd va fi să intrăm în țară!»

Intrau fetele Doamnei, Caterina și Ana, întovărășite de Magda; și Ludno se grăbi să le iasă întru întîmpinare. Îndată după ele sosiră nobilii Mihail Vișniovețchi și Samoil Corețchi,—și marele boer moldovan Nistor Ureche.—Cu toții împresurară pe Elisabeta, cu vorbe de țeremonie, întrebînd-o de sănătate și de veștile dela Moldova.

Doamna suspină cu amar.

«Pătrunsă sînt de mîhnire, ca de moarte, răspunse ea. Boerii pribegiți cari au sosit acum, din nou mi-au povestit cum s'a întîmplat pieirea dragului meu frate!...»

Caterina și Ana se așezară de-a dreapta și de-a stînga ei; iar Mihail Vișniovețchi cuvîntă astfel:

«Eu, Doamnă, cunosc de mult durerea care te asuprește; și înțeleg că a venit ceasul să liniștim lucrurile deplin, și să așezăm pe cumnatul Alexandru în scaunul tatălui său. Dela cine vei putea dobîndi o mînă de ajutor, dacă nu dela noi?

— Fără îndoială! strigă Corețchi, ațintind pe frumoasa Ecaterina. Ce ne pasă nouă, domni peste pămînturile și servii noștri, de ce crede Regele și de ce poate spune el! Mai întîiu el nu-i din neamul nostru, și l-am ales numai ca să ne păstreze privilegiile... C'un rege care se teme așa de grozav de Turc, ce putem face? La curte la Varșovia, ei știu numai să petreacă... Au ajuns și preoții să iasă îmbrăcați la mascarade, și să petreacă, pentrucă maiestatea sa regina a avut bunăvoința să dăruiască Poloniei un copil...»

Ludno, care era într'un colț, începu a rîde; și nimeni nu înțelese dacă vorbește într'adins:

«Îmi place mult, nobile pan, neatîrnarea dumitale! Craiul niciodată nu trebue să treacă peste noi; altfel zădarnic s'au luptat, cu atîtea rînduri de regi, glorioșii noștri strămoși!..»

Boerii moldoveni nu se mirau prea mult de îndrăznețele cuvinte ale lui Corețchi, de oare ce și ei aveau obiceiu să sfîșie din cuvinte pe Domni, ba chiar să-i și sudue.

«Luminăția-sa craiul, grăi Elisabeta, are pricini pentru care dorește pacea. Nu se cade să cercetez eu planurile sale. Totuși știu că are cătră mine o nesecată bunătate și se va bucura cînd vom putea dobîndi ce-am pierdut!»

Văduva zîmbi cu dulceață și cu șiretenie spre pan Samoil, apoi îl rugă să arăte ce planuri are.—Și tînărul nobil arătă îndată că s'a înțeles cu Vișniowețchi să ridice oșteni din servii lor și să ia în leafă căzăcime.—Nistor Ureche, sfetnic foarte înțelept al răposatului Irimia, foarte priceput în treburile țării și'n schimbările pe care le orînduia Cel-de-sus în țara Moldovei, intră și el în sfat cu adînci cuvinte și arătă scrisori dela mazili cari stăteau la moșiile lor în țară și chiar dela boerii care se mai puteau aciua pe lîngă Tomșa, deși tremurau în fiecare ceas de groaza lui; și lămuri că și aceste înțelegeri cu cei dinlăuntru trag mult în cumpăna dreptății.

«Ei toți vor fi coada toporului, cu care vom tăia copacul dela rădăcină!» sfîrși el cu tîlc.

Ureche era bărbat încercat și cărturar, și Doamna nu făcea un pas fără sfatul lui, deși era mîndră și ahtiată cumplit de domnie, nu pentru coconul ei, cît pentru ea. Șoptea Orheianu, care nu tăcea cum nu tace izvorul, că Doamna chiar ar fi căzută la slăbăciune pentru Nistor; dar tot el adăogea că acest zvon nu poate fi adevărat; că văduva se va fi arătînd cu zîmbet și bunătate, numai fiindcă un om ca vornicul prețuia singur cît o oaste,—pentru sfaturile care le da, și legăturile pe care le avea cu boerii țării.

Lovirea lui Tomșa și intrarea cu alte oști în săraca țară moldovenească se punea la cale într'o încăpere bogată, înflorită cu podoabe apusene. Și boerii cari încă nu văzuseră strălucita Lehie priveau cu uimire spre podoabele de aur și pietre rare care împodobeau și pe femei și pe nobili. Vorbele alese și înflorite pe care magnații aceia subțiri le rosteau cu ușurință, parcă erau tot ceva de preț, cași tot ce-i înconjura. Ei veneau dintr'o sălbătăcie, și Iașii lor era un nevrednic tîrg de maghernițe și căsuțe. Cum era cu putință ca o Doamnă care trăia într'așa averi, cu asemenea prietini și rude, și cu o oștire ca cea a Leșilor, să nu biruiască pe sîngerosul Tomșa?—șopteau încet între ei, împărtășindu-și mirările și ascultînd cînd pe Corețchi, cînd pe Ureche vornicul; iar fata boerului Orheianu se apropie ușor de dînșii și se așeză pe-un scaun. Era îmbrăcată c'o rochie grea de catifea vișinie și la gît avea un rîușor de mărgăritare... Boerii se traseră puțin, cașicum ar fi vrut să-i facă loc, și se uitară unii la alții ciudat: căci în țară muerile n'aveau scaun în sfaturile bărbaților. Dar ea venise, mlădie și frumoasă, pentr'o pricină, și se întoarse spre ei c'un glas dulce:

«Boeri dumneavoastră, nu vă supăraţi dacă vă 'ntreb cînd aţi venit în ţară...»

Boerii zîmbiră. Era aşa de albă şi cu straiu ales,—şi ei o crezuseră leaşcă. «M'aţi crezut străină? vorbi ea şi începu a rîde cu gingăşie. Eu sînt fiica Orheianului şi sînt măritată după Anton Ludno, magnat al Lehiei.

Imi spuneţi cînd aţi venit?

— Am căzut în Liov aseară, domniţă! se grăbi să răspundă boerul Vascan Furtună.

— Şi aţi fost faţă cînd s'au sculat boerii de s'au lovit cu Tomşa, pe cît am auzit?

— Da, ş'am scăpat dela grea primejdie, mulţămim lui Dumnezeu!

— A avut Tomşa într'adevăr atîta oaste? Eu am înţeles că i-au fost de mare ajutorinţă răzeşii dela Orhei...

— E prea adevărat. I-au sărit în ajutor Orheenii, c'un căpitan al lor Tudor Şoimaru..

— Da-da.., îngînă Magda; am mai auzit de el.

— Trebue să fi auzit, o încredinţă Vascan. Fără el, noi răpuneam pe Domn!»

Magda mai făcu şi alte uşoare întrebări, apoi iar se întoarse la Orheeni. Dar boerii nu ştiau să-i spue mai multe, şi nici n'apucaseră a vedea la ochi pe înfricoşatul Şoimar.— Ea tăcu şi rămase gîndindu-se pe scaunul ei, până ce pan Anton Ludno, văzîndu-i ochii umbriţi de tristeţe, se grăbi să se apropie şi să se închine înaintea ei.

«Spune-mi, sufletul meu, la ce te gîndeşti?» o întrebă el c'un glas plin de dulceaţă.

Ea îl privi ca într'o mare depărtare, îl cunoscu după pleşuvie şi după ochii obosiţi, şi-şi feri în lături capul; dar cînd îi vorbi a doua oară îşi veni în fire şi-i cuprinse braţul înălţîndu-se în picioare. Apoi se aplecă asupra lui şi-l întrebă:

«Te rog să-mi răspunzi, soţul meu, dacă vei ajuta pe Doamna noastră, şi vom merge şi noi în Moldova...

— Dacă porunceşti, de ce nu? răspunse galant Ludno. Pot merge şi pân' la scaunul sultanului!»

Ea oftă şi-l privi clătinîndu-şi căpuşorul; apoi fugi iar cu gîndul departe.

XXX

Un an şi mai bine Tomşa primi veşti după veşti dela marginile Lehiei cum că Moviloaia cu feciorii şi ginerii string oşti. Răpezi în mai multe rînduri olăcari cu plîngeri la prietinii lui dela Stambul, arătînd că la hotarele împărăţiei, despre Leşi, se iscă tulburători; dar sultanul îşi petrecea viaţa în seraiurile lui cu cadînele şi se bucura de clădirea celor mai frumoase moschei şi ciuşmele din scaunul marei lui împărăţii, iar sfetnicii unui aşa moale stăpînitor nu se tulburau cu grăbire pentru tot

ceia ce li se poate năzări raialelor moldoveneşti. Tomşa mai mînă o fierbinte rugare, ca măcar să se trimită un cuvînt de luare-aminte lui Cantemir-bei din Bugeac; dar oamenii lui se întoarseră iar fără nici-o izbîndă.

«Atuncea ce facem? întrebă Domnul pe Bîrnovă, boerul lui cel mai de credinţă. Păginii ştiu numai lăcomia să şi-o sature. In fiecare an slujitorii lor dela Cetatea Albă, unde-i legat birul împărăţiei, ştiu să vie şi să rîdice glas pentru drepturile măritului sultan; dar la nevoe, cînd chiar oştile lui Craiu se pregătesc într'ascuns să ne lovească, nu văd, nici n'aud nimica...»

Erau singuri în spătărie, şi 'n ograda întinsă a curţii oşteni noi din ţara ungurească învăţau muştrul pedestrimii: glasurile de poruncă răzbăteau lungi şi răsunătoare până la ei.

«Eu fac tot ce pot, vorbi iar Domnul, şi cheltuesc cu leafa oştirii şi banii de comînd,—dar parcă pot înţelege ce furtună va veni asupra noastră? Şi chiar în oştenii noştri eu ştiu ce credinţă pot avea? Ei nu sînt ostaşi de ţară cum era în vremea veche; şi batîr că le-am făcut strae nouă verzi şi le-am dat lăduneci şi pene argintate la cuşmă, de sînt mai mîndri de cît haiducii leşeşti,—oare la nevoe vor muri ei pentru mine?

— Să sculăm ţara la nevoe, măria-ta... răspunse Bîrnovă, mai mult ca să mîngîie pe Vodă.

— Cînd s'o scoli? nu poţi să ţii prostimea cea multă în picioare în vremea verii. La nevoe îi vom chema, dar cîţi vor veni? Ce credinţă pot eu avea în staroştii noştri de ţinuturi?... Toţi sînt răi şi toţi vor să mă vîndă. Am tăiat atîtea capete ca să vîr groaza,—şi degeaba! căci boerimea-i totdeauna duşmănoasă Domnului şi capetele tăiate, ca balaurului celui din poveste, îi cresc iarăşi la loc!»

Bîrnovă stătu un timp gînditor.

«Vra să zică, de la Turc nu-i nici o nădejde. Cu puţinii ieniceri dela cetăţile mării nu putem face ispravă. Atuncea numai la Cantemir mai putem avea nădejde.

— Cantemir fără porunca porţii nu se mişcă.

— Ba eu socot, răspunse boerul, că va veni. Să-i trimitem pe Şoimaru, şi nu e nevoe de poruncile împărăţiei. Avem noi o prietinie veche, măria-ta: eu, Şoimaru şi beiul Bugeacului. Şi dacă vin Tătarii, avem un ajutor bun, pe lîngă steagurile noastre de răzeşi...»

Domnul dădu cu întristare din cap. Cuvîntă cu glas greu:

«E blăstămat, boer Simioane, acest pămînt al Moldovei! Credinţa oamenilor lui e ca o floare rară. Zădarnice sînt bunătăţile Domnului, zădarnice îngrozirile lui! Cîteodată stau şi mă gîndesc că mai bine ar fi să-mi iau lumea în cap şi să mă duc în larga lume! Au să mă vîndă toţi...—Vesteşte, boer Simioane sfatul, sfîrşi oftînd şi gînditor Vodă: să vie boerii să începem judecăţile...»

Birnovă eşi singur în curtea plină de ostaşi, trimise poruncile şi făcu vestire la poartă că Domnul curînd începe judecarea pricinilor. Apoi trecu singur spre chilioara lui de subt ganguri şi cugetă zîmbind la înfricoşarea lui Tomşa. «Şi de mine se îndoeşte, murmură boerul... Din sînge creşte la vedere o floare otrăvită !»

Tudor Şoimaru primi după o săptămînă un răvaş lung în care Birnovă îi lămurea veştile dela Lehia şi nepăsarea Turcului. «Vodă te îndeamnă, după sfaturile mele, îi mai spunea Simeon, să faci un drum pănă la Nohai şi să ceri lui Cantemir să sară într'ajutor, la nevoe... Du-te. Beiul va veni, pentru prietinia noastră...»

Această scrisoare o asculta, cu fruntea plecată şi cu sprîncenile încruntate, şi bătrînul Mihu în odaia lui Tudor, în sat la Şoimăreşti. Erau numai ei singuri, şi căpitanul ţinea ridicată în lumină hîrtia verzue cu peceţile rupte.—După ce sfîrşi de slovenit şi vorbele dela urmă de dragoste şi frăţie, Şoimaru întoarse capul şi privi pe bătrîn.

«Ce zici, unchieşule ?

— Trebue să te duci, răspunse bătrînul.

— Ştiu, şi mă voiu duce. Dar te întreb cînd se va stîrpi buruiana aceasta care creşte în Lehia ? Abia s'a aşezat ţara şi iar se ridică văduva. Iar vor veni Leşi şi Cazaci. Fără linişte şi fără aşezare vom fi, dacă Moviloaia răpune pe Tomşa. Orheianu şi el ne va răpune pe noi !...»

Şoimaru se înălţă în picioare.

«Ce vrai să faci ? îl întrebă bătrînul ridicînd spre el ochii.

— Mă duc să-mi gătesc calul ! Vara-i pe sfîrşit, şi-i vremea cînd se ridică oştile...»

Bătrînul, rămas singur, întinse mîna spre răvaşul lui Birnovă şi-l citi încă odată, cu luare aminte, numai el. Apoi clăti din cap c'o simţire de îngrijorare şi respiră din adîncul rărunchilor.

Tudor intră după o vreme şi începu a trage din lăzi şi din cuiele de lemn, bătute în păreţi, strae şi arme. Işi scoase şi botforii cei nalţi de modă nemţească şi pinteni de fier cu colţi mari.....

După patru zile, la Sîntă Măria cea mică, a cărei slujbă cade în 7 a lunei Brumărel,—Tudor Şoimaru găsi pe Cantemir-bei în tîrg la Căuşeni, peste Nistru. Turcii, Moldovenii, Tătarii şi toată amestecătura de neamuri din părţile Muncastrului şi din unghiul Mării pe care-l stăpîneau Nohaii se aflau adunaţi la iarmaroc, de oarece la această zi de început de toamnă neguţătorii levantini şi maltezi aveau obiceiu să desfacă mărfurile aduse de departe în corăbii cu vîntrele.

Cantemir-bei, cînd văzu pe Şoimaru înaintea lui, descălecat, stînd drept şi zîmbindu-i,—ridică amindouă braţele în sus şi se repezi la el. Se sărutară de trei ori, şi se priviră în luminile ochilor, căci se despărţiseră de patru ani.

Tătarul se întoarse repede apoi spre slujitorii lui şi le dădu porunci,—şi apucînd pe Şoimaru de braţ îl trase după el. «Haide cu mine, frate, îi zise,—am în tîrg aici un văr: totdeauna găzduesc la casa lui. Te vei hodini la el. Mîni mergem unde am şi eu sălaş bun, cu zid de piatră...»—In drumul lor erau întinse numai tărăbi subt adăposturi de pînză,—şi tîrgul statornic, ca toate aşezările tătărăşti, n'avea decît căsuţe joase de ciamur, fără pomi, fără împrejmuiri.

«Ce te uiţi aşa de mirat ?» grăi rîzînd Cantemir. Satele şi tîrgurile noastre sînt tabere. Abia ne-am aşezat aici, şi mîni poate le dărîmăm şi poposim în altă parte...

— Poporul tău are altă fire... răspunse Şoimaru ; e mişcător ca năsipul.

— Aşa-i, aşa-i ! încuviinţă rîzînd beiul. Voi sînteţi caşi codrii dela Orheiu, cari stau în locurile lor de-o mie de ani...

— Şi vor mai sta ! grăi c'un oftat Şoimaru, dacă se va milostivi Dumnezeu de noi...»

Cantemir îl privi cu luare-aminte, apoi îl trase către o căsuţă joasă şi lungă, împărţită în locuinţă pentru bărbaţi, harem pentru femei şi grajd pentru vite. Erau toate subt un singur acoperiş, şi Şoimaru simţi pătrunzîndu-i în nări mirosul iute al gunoiului de cai ; dar intrînd în cămara joasă, cu ferestre mici, găsi curăţenie desăvîrşită şi covoare de preţ, şi perne de mătase pe divanurile joase de pămînt bătut şi lipit cu îngrijire. Stăpînul locului, un om cărunt la barbă, cu turban în cap,—îi primi şi se închină înaintea lui Tudor, arătîndu-i cu mîna locuinţa şi spunîndu-i, în graiu tătărăsc, că toate sînt ale oaspetelui : patul de hodină, blidul de mîncare şi vorba bună !

«Acuma spune-mi, frate, zise Cantemir aşezînd pe Şoimaru lîngă el,—de ce-ai oftat aşa de greu mai nainte ?... te ameninţă vre-o primejdie ? Asta nu se poate. Te văd teafăr şi sănătos ; eşti lîngă mine; aici nu te poate ajunge nici cel mai mare duşman al tău !

— Slavă Domnului, sînt tare, răspunse răzeşul.

— Inima ţi s'a tămăduit ?...

— De mult, beiule, de mult.

— Atuncea ce este ?

— Tomşa e primejduit dinspre partea Movileştilor ş'a Leşilor, grăi liniştit Tudor.

— Aşa ? Şi-mi ceri ajutor pentru Tomşa ? N'am primit nici-o carte dela Stambul, şi Voevodul vostru e un om în care n'am credinţă, şi pentru care n'am dragoste...

— Carte-ţi va veni dela Impărăţie, întimpină răzeşul, dar mă tem să nu fie prea tîrziu.

— Şi ce te doare pe tine ?

— Mă doare, căci,—cum spuneai tu, frate, mai nainte de codrii dela Orheiu,—am prins şi eu rădăcină adîncă pe moşia bătrînească. Acu patru ani, cînd ne-am împrietinit, eram singur pe lume. Astăzi mă doare inima pentru mulţi. Şi mai ales mă

doare gindindu-mă că cel ce-a buzdugănit pe părintele meu, și a ucis atiția de-ai noștri, se va intoarce de iznoavă și va prăpădi și cită răzășime a mai rămas. Dacă poți da un ajutor, beiule, dă-l...

— Eu n'am ințeles niciodată, răspunse incet Tătarul, indirjirile voastre pentru pămint, certurile și singele vărsat pentru un colțișor de grădină, cind lumea lui Dumnezeu e așa de mare...

— Știu... tu nu poți pricepe... grăi cu glas mișcat răzeșul. Nici eu mai inainte nu pricepeam; dar a fost in singele inimii mele această durere,—și s'a vădit curind. Inainte nu mă temeam: eram singur. Astăzi mă tem: sint legat de lucrurile statornice!»

In umbra cămării, pe divanurile moi stind, Șoimaru ii povesti lui Cantemir cum stau lucrurile și-i arătă și răvașul repezit de Birnovă.

«Bine, zise beiul, cată să mă gătesc, poate să ai mai curind nevoe de mine. Vom pleca amindoi chiar pe loc, să vestesc *aulele* mele și să le ridic. Vei vedea și cum pregătesc și lasă Tătarii noștri hrană pentru mueri și pentru copii...»

In adevăr, amindoi prietinii chiar in seara aceia plecară pe cai pe dreapta stepă a Bugiacului, in care fișiiau, cit vedeau ochii, erburile uscate și necosite. Era o singurătate ca pe-o mare și tremurau intinderile subt lumina nehotărită a amurgului ca vălurele fără sfirșit și fără hodină. Și ei cu slujitorii se duceau grăind incet despre amintiri și povestiri războinice.

Intr'un tirziu, mergind așa pe cararea abia bănuită in erburile pustiei, printr'un colțon necunoscut al lumii, Cantemir, rizind ca de niște minuni, incepu a povesti lui Șoimaru ce-a aflat in zilele acelea dela negustorii străini, cari călătoresc pe mări.

«Imi spuneau corăbierii, grăia domol, că umblă cu corăbiile nouăzeci de zile și ajung la lumea cea nouă pe care-au descoperit-o Spaniolii... Acolo sint oameni sălbatici, și ape de zece ori mai late decit Dunărea, și codri cari nu mai leapădă frunza niciodată... Și după acele ape și codri, in pustietăți de piatră, unde cad izvoare in prăpăstii ca'n niște cupe, din veci s'au strins, s'au frămintat și s'au cernut in stropi năsipurile, și s'au ales bulzi de aur mari de nu-i poate ridica omul in brațe... Și ei zic că iau hrană pe un an, și arme, și se duc, trec apele, dau foc la păduri, se bat cu oamenii sălbatici și-i omoară, și citeodată ajung la aurul acela care scinteiază ca un soare printr'o perdea de apă...

— Vra să zică după mări, sint alte uscaturi... zise cu uimire răzeșul, și pămintul niciodată nu se sfirșește!

— Eu știu? Dar parc'ași vrea citeodată să pornesc și eu intr'acolo... Și-mi mai spuneau ei că la țara Franțuzului este un craiu ș'un vlădică... Craiul se duce la biserică și la petreceri, iar popa bate războaele craiei...

— Cum văd eu, vorbi rizind Șoimaru, lumea veche de-aici se sfirșește,—ș'are să trebuiască să ne mutăm in ceialaltă...»

Astfel mergeau vorbind și trapul cailor aproape nu făcea zgomot; numai intinderile susurau ca apa in intunericul nopții. Și ei erau fericiți, subt stele, ca buni prietini cari se revedeau.

După ce ajunseră a douazi la tabăra Nohailor, căzură la hodină; dar mai 'nainte avusese grijă beiul să trimită poruncă in toate părțile la aulele războinicilor. Și 'ndată ce se strinseră călăreții tătari, Șoimaru fu de față la vinătoarea cea mare de toamnă a lor, după care-și pregătesc la fum pastrama tare de cal.

Porniră cu toții, cale de-o zi la umblet, către smircurile cele mari dela miază-noapte, unde obliciseră ei că se țin caii lăsați slobozi in stepă și sălbătăciți de ani și ani de zile. Seceta verii ii adunase incet-incet către mlaștinele dela Cortal.

După ce ajunseră, și dădură de ei, ii sculară din toate părțile și-i impresurară pe intindere de-o poștă, cu larmă mare, și chiote; și spăriindu-i necontenit și tot stringind hăituiala ii grămădiră in smircuri unde sălbaticii se inglodară cu copitele lor mari, fornăind, tremurind și privind cu spaimă la vinători. Cind incepură a-i ucide Nohaii cu săgețile și cu sulițele lor,—se văzu semnul cozii de cal fugind pe vint in lungul pustiei și grăbind spre ei.

«Mi-au trimis bătrinii veste! strigă Cantemir intorcind calul către miazăzi. Ce este oare?...»

Șoimaru căuta să pătrundă depărtarea și se gindea că pentru el vestea nu poate fi bună: ori e veste dela Crimleni pentru războiu la alte hotare ale Impărăției ș'atunci Cantemir il lasă; ori e veste dela Moldova ș'atuncea a intrat sabie in țară, asupra lui Tomșa!

Tătarul, copil al pustiei, avea priviri mai pătrunzătoare. Iși puse mina streașină la frunte; apoi se intoarse zimbind spre fratele lui de arme.

«Omul nostru nu vine singur! zise el. Aleargă după dinsul doi călăreți cu cușme nalte... Să știi că vestea-i pentru tine!...»

Acuma incepea a deosebi și Șoimaru cușma naltă a Orheenilor lui. Veneau repede cei trei călări, parcă-i impingea dela spate vintul mării. Curind steagul tătăresc căzu in jos fluturind și călăreții se opriră, cu caii gifiind de trudă, la cinci pași.

Tătarul zise scurt, inchinindu-se lui Cantemir:

«Au venit doi trimeși dela Moldova...»

Cei doi flăcăi orheeni iși urniră caii spre Șoimaru, iși scoaseră cușmele, și unul zise:

«Căpitane Tudore! ne-a trimes uncheșul Mihu să venim intr'o intinsoare până unde te-om găsi: să-ți spunem că au intrat pe la Hotin Leșii, cu doamna Irimiei și cu multă oaste!»

Tudor iși ținuse răsuflarea, până ce trimisul iși isprăvi cuvintul. Se intoarse răsuflind adinc spre Cantemir-bei. Acesta-i puse mina pe umăr și-i zise: «Mergem!» —Apoi iși repezi calul inainte și incepu a-și chema mirzacii, poruncindu-le să intoarcă oamenii pe loc la tabără și să-i gătească de războiu.

(Urmează)

Mihail Sadoveanu.

Note pe marginea cărților

SHAKESPEARE: NEGUSTORUL DIN VENEȚIA

Se pare că cele peste patru mii de volume scrise asupra operei dramatice a lui Shakespeare n-au istovit studiul ei. Din potrivă, interesul pentru marele scriitor e în continuă creştere în țările civilizate. Puterea lui de reînviare nu găseşte paralelă în timpurile moderne. Acum trei ani revistele engleze îşi arătau nemulțumirea față de „părăsirea" cultului pentru Shakespeare în Anglia, pe cînd în Berlin nu exista seară în care o piesă din repertoriul Shakespearean să nu fie reprezentată în vre-un teatru.

Campania revistelor şi ziarelor n-a rămas fără efect în publicul englez: o expoziție Shakespeare a fost organizată în Londra, pe imensul platou dela Earl's Court, unde vizitatorii puteau să se primble printr-un oraş englez din veacul al XVI-lea, cu arhitectura clădirilor de pe acea vreme, cu costumele oamenilor de pe atunci,—pe care îi întîlneai, surprins, în hainele lor colorate, prin străzile strîmte şi întortochiate ce abia despărțiau rîndurile de case. In acest oraş evocator al epocei Elizabethane, cu îndemnul lui spre trecutul glorios al Angliei, Shakespeare era reprezentat, ca pe vremuri, în două teatre fără acoperemînt, construite întocmai ca acele în care el singur îşi *monta* piesele. Pe scena simplă şi neschimbată, dela începutul pînă la sfîrşitul reprezentației, a defilat un an de zile întreaga galerie Shakespeareană,—fiecare personaj anunțîndu-şi intrarea printr'un titlu scris pe o scîndură, ca publicul să fie informat de mai înainte şi să ştie ce primire să-i facă din „pit" *[parter]*, ce glume să-i adreseze ori ce sfaturi să-i dea, ca pe timpul acelei „merry old England" de altă dată.

Acest mod concret şi caracteristic englez de a reînvia pe Shakespeare a avut ecou în teatrele moderne din Londra: anul acesta trei teatre de mîna întăi au avut „sezonul Shakespeare", şi altele au reprezentat unele piese de ale lui. Pe de altă parte foarte adese găseşti în reviste articole consacrate lui Shakespeare, şi una din cele mai mari reviste, „The Contemporary Review", a introdus un supliment literar permanent pentru el.

In Paris — unde numele scriitorului englez a împărtăşit în trecut şi insulta şi apoteoza — e acum un entuziast interes pentru Shakespeare. „*D. Jean Richepin, de l'Académie francaise, avec l'éminent concours de M-me Bartet, de la Comédie-Francaise*", a început din Ianuarie o serie de conferinți asupra teatrului lui Shakespeare. Leoninul poet academician, susținut de farmecul artistei dramatice, a izbutit să dea un deosebit interes discuțiilor în jurul lui Shakespeare.

D-na *Henri Robert*, la conferința d-lui Richepin asupra piesei „*Macbeth*", răspunde printr'o altă conferință „*Comment j'aurais défendu Lady Macbeth*". Părerile se împart şi Shakespeare adeseori e luminat de o *causerie* atît de *brillanta* încît el rămîne cu totul întunecat. E atît de plăcut de a urmări în „*Journal de L'université des Annales*" conferințile d-lui Richepin asupra lui Shakespeare. Ele se sfîrşesc în ovații entusiaste, în inundații de buchete de flori, subt care aproape dispar „*lui et la divine Bartet*", şi din nefericire şi Shakespeare. Şi cînd d. *Richepin*, caracterizînd pe Lady Macbeth esclamă: „Et ce que je mettrai sur son front, avec toute la tendresse qui est dans le cœur d'un poète, c'est un baiser!" rămîi cu totul nedumerit asupra înțelesului acestei tentative ipotetice a poetului academician.

*

Shakespeare, deşi produs şi colorat de Anglia veacului al XVI-lea, a rămas modern şi internațional,—aparține tuturor țărilor şi va fi actual în toate timpurile. Universalitatea lui Shakespeare stă în universalitatea „caracterelor" pe care le-a *creat*; nu în înțelesul că el a *construit tipuri*, ori a *dramatizat abstracții psihologice*, destilînd şi selectînd, după regulele artei, societatea în care a trăit şi pe care singură a putut să o cunoască direct, —să-i pătrundă viața; nici în înțelesul că el a *copiat* exact şi adevărat realitatea în cazurile ei *individuale*. Eroii lui ajung „caractere" *universale* pentrucă se *individualizează* prin mijlocirea datelor elementare nealterabile ale sufletului omenesc,—acele ce trăesc veşnic în noi, şi care în momentele intense ale vieții izbucnesc prin toate zăgazurile rîdicate de civilizație şi educație şi stăpînesc singure pe om cu toată tăria puterilor elementare, des-

văluind aceiaşi natură omenească oricînd şi oriunde. Un Iago e acelaşi, în esenţa lui, fie el din veacul al XVI, fie din al XX-lea, fie el italian, englez, romîn ori de altă naţionalitate; Othello, poate să-şi schimbe chiar rasa omenească, e acelaşi subt orice meridian şi în orice veac; Shylock nu e decît accidental evreu; totdeauna şi oriunde sufletul omenesc chinuit îndelung de umilire, nedreptate şi dispreţ se încarcă cu ură şi răzbunare.

*

Prin varietatea infinită a manifestărilor sufletului nostru, Shakespeare a simţit eterna natură omenească, dupăcum în schimbările fără sfîrşit ale lucrurilor din natură, Newton a văzut legea universală a gravitaţiei,—căreia i se supune deopotrivă şi căderea mărului din copac şi existenţa sistemelor planetare. Dacă cel din urmă a descoperit mecanica universului fizic, cel dintăiu a stăpînit, ca nimeni altul, misterele universului moral al conştiinţii omeneşti. Sînt mulţi scriitori care au izbutit „să facă concurenţă registrului stării civile", Shakespeare însă a făcut concurenţă însuşi Marelui Creator; şi dacă oamenii creaţi de Dumnezeu vin pe lume cu imperfecţia morţii, ai lui Shakespeare sînt nemuritori. In faţa lumii reale Shakespeare a creat o altă lume imaginară mai cuprinzătoare: în ea *trăesc* şi umbrele din imperiul morţilor, şi spiritele din tovărăşia zeilor. Ne uităm nedumeriţi la personagiile lui de multe ori absurde şi bizare, dar din faptele lor înţelegem că sînt mînate în viaţă de aceleaşi legi care poartă din adînc fiinţa noastră.

Nimeni nu contrazice mai mult *regulele artistice* şi niciun scriitor nu e atît de artist ca el. Pentru Shakespeare nu sînt genuri literare, nu sînt unităţi dramatice: acţiunea se petrece în vîrtej peste hotarele ţărilor, peste barierile morţilor şi ţărmuririle timpului; lirica, retorica, descripţia se amestecă cu acţiunea; elementele comediei şi-ale feeriei sînt amestecate în aşa chip cu ale tragediei încît unele piese nu pot fi clasificate hotărît. Cine cere respectarea verosimilului în artă îl exclude pe Shakespeare: el crează după *legile naturii*, într-un cadru care sfidează toate limitările—nu după regulele de mărginire ale artei.—Neverosimilul poate să nu fie permis în artă, dar el există în natură, şi de aceia Shakespeare nu-l evită. El îşi ia toată libertatea în lumea faptelor materiale pe care uneori simte parcă plăcere să le amestece în combinaţiile cele mai neadmisibile: să facă un Romeo adorat dintr-o brută cu cap de măgar, ori să transforme o superstiţie şi mai absurdă în dramă realistă. Cu toate aceste, subt toate travestirile, cu toate absurdităţile, prin toate măştile găsim

acelaşi etern suflet omenesc care pulsează în noi înşine. Shakespeare trece adeseori peste posibilităţile materiale, nu încalcă însă niciodată legile sufleteşti; chiamă la viaţă creaţii bizare, dar le sileşte să trăească după normele care mişcă viaţa omenească în toate timpurile. Shakespeare ne face să simţim permanenţa imutabilă a naturii omeneşti şi varietatea ei trecătoare, cu o putere de realitate care face din drama lui nu o operă artistică numai, ci o altă lume pe lîngă cea creată de Dumnezeu, ocîrmuită de aceleaşi legi ale vieţii. Şi dacă Dumnezeu a făcut minuni în lumea reală, Shakespeare nu e mai prejos în lumea lui imaginară; nici prin nemurire—dacă lumea în care trăim o are—lumea creată de Shakespeare nu pare a fi întrecută.

*

Un exemplu izbitor de procedarea şi puterea geniului artistic al lui Shakespeare e cunoscuta piesă „Negustorul din Veneţia" ori Shylock. Toată acţiunea se bazează pe două fapte *neverosimile*: o femee reuşeşte să se deghizeze în judecător fără să fie cunoscută nici măcar de amantul ei, şi un contract absurd a cărui execuţie se garantează printr'un pfund de carne omenească.

Din aceste două fapte, anume parcă alese ca să sfideze bunul simţ, Shakespeare a făcut o piesă, pe care nu ştim dacă trebue s-o clasificăm între comedii ori tragedii, şi-a creat un „caracter" tragic de atîta realitate, individualitate şi elasticitate în interpretare critică, încît a dat naştere unei întregi literaturi. Şi cine se gîndeşte măcar să-i obiecteze lui Shakespeare absurditatea intrigei acestei piese, care, pe oricare alt scriitor, l-ar condamna deodată.

Sistemul şi clasificarea sînt mijloace pentru a conduce disciplinat cugetarea: sînt o necesitate mintală pentru a înainta pe drumul înţelegerii; ele ajung însă împedecări în pătrunderea lucrurilor cînd le atribuim o realitate cu o rezistenţă de sine stătătoare, şi vroim să siluim cu orice preţ infinita varietate a lucrurilor subt etichetele lor convenţionale. Unele din piesele lui Shakespeare nu se pot clasifica, fără restricţii, la rubrica tragediilor ori comediilor, pentrucă ele nu sînt exclusiv nici una nici alta, ori sînt şi una şi alta,—sau mai bine zis încarnează un epizod de viaţă omenească cu tragedia şi comedia ei într'un amestec, într'o aderenţă *nedefalcabilă*; sînt afişe ce anunţă numai o platformă pe care vin să-şi trăiască comedia tragică a vieţii

diferite personagii ce nu țin seamă de convenienți, de orice natură, cînd sufletele lor sînt bîntuite de ciocnirea patimilor omenești. In fața lor uităm totul: numai *omul* ne interesează.

Aici Hamlet își sfîșie singur sufletul în cinci acte*), și moartea lui e ușurarea noastră, căci moartea, în Shakespeare, nu constitue elementul tragic: ea vine în mod necesar ca o mîntuire și ca singura scăpare în lumea aceasta a sufletelor chinuite. Tragedia e în suferință, nu în moarte. Și dacă măcar după moarte n'ar mai fi suferință! Dar nu: umbra regelui Hamlet, subt razele sticloase ale lunei [glimpses of the moon], se tîngue pe terasa castelului dela Elsinore de chinurile îndurate pe lumea cealaltă,—și umbrele sînt tragice în tragediile lui Shakespeare, vibrînd în cuvintele lor fiorul mormîntului și-al suferinții.

Aici Othello ucide pe Desdemona, făcînd dintr'un asasinat cea mai poetică și mai dureroasă scenă de iubire, și moartea amîndurora n-are nimic de adăugat la tragedia iubirii lor, căci suferința omenească ajunsese culmea.

Aici Shylock umilit, lovit, scuipat, gonit ca o fiară sălbatecă de toată lumea, aleargă cu sufletul împietrit de pustiirea urii și răzbunării spre singurul lui isvor de înduioșare și de iubire—spre „Jesica copilul meu". Dar și această singură rază ce-i încălzea sufletul i-a fost răpită, și moartea n-a fost îndurătoare să se scoboare asupra sufletului lui, iar tumultul zgomotos al unui vesel carnaval îi batjocorește ultima lui desperare într'un contrast sfîșietor.

Aceasta este „Comedia" despre care Heine spune că atunci cînd a văzut-o în Londra la „Drury-Lane", „îndărăptul lui într-o lojă stătea o palidă blondă Bretonă, care la sfîrșitul actului IV-lea a început să plîngă cu pasiune esclamînd de mai multe ori: „Sermanului om i se face nedreptate!"

O comedie la care se plînge!

Heine adaogă: „Cînd mă gîndesc la acele lacrimi trebue să pun „Negustorul din Veneția" între tragedii, deși scheletul piesei e decorat cu cele mai vesele figuri de Măști, Satiri și Cupizi".

Tocmai în decorarea veselă a piesei se vede puterea artistică a lui Shakespeare de a dezlănțui un „caracter" tragic chiar, sau anume, în mijlocul unei mascarde a vieții.

Acțiunea se petrece în Veneția, și Heine spune că a căutat pe Shylock pe Rialto, dar nu l-a găsit: însă în Sinagoga de acolo, spre seară, într-o zi sfîntă, cînd credincioșii înalță rugile lor către Dumnezeu, „a auzit o voce, cu un tremur picurat în lacrimi cum ochii omenești n-au plîns încă. Era un suspin ce nu putea să iasă decît din pieptul ce purta în el tot martirajul îndurat de un întreg popor nefericit timp de optsprezece veacuri. Era agonia unui suflet doborît la porțile cerului"... era glasul lui Shylock.

*) Hamlet nu e un „caracter" lipsit de energie, ci e un *self*-anihilat: voința lui nu descarcă acțiunea în afară ci o obstruiază înăuntru.

Cuvintele pline de emoție generoasă, ale celui mai mare scriitor german după Goethe, au înțeles adînc și dau într'o formă de *grand style* o parte de adevăr, dar prin puterea lor chiar ne poate îndrepta într'o direcție de unde să nu putem avea perspectiva cea mai bună pentru a înțelege opera lui Shakespeare.

Heine a putut să găsească pe Shylock la Veneția, în sinagogă,—deși Shakespeare l-a trimes numai convențional pe Rialto din veacul al XVI-lea, căci el însuși n-a fost niciodată în orașul de marmoră. Shylock s-a născut la Londra în veacul al XVI, și Shakespeare a trebuit să-i fixeze un loc și să-i dea o naționalitate, condiții materiale indispensabile pentru a concretiza un personaj,—a-l contura și a-l colora,—dar i-a dat și un suflet omenesc care trăește oriunde și pretutindeni, fără să aibă nevoe de domiciliu ori de stare civilă,—*realitatea de om* e deajuns. Contemporanii lui au fost în măsură să-i găsească mult mai multă precizie de asemănare în obiceiuri și *suprafață* cu acei din „tribul" lui. Au putut să găsească chiar oarecare vigoare din sufletul *englez* de pe acea vreme în înverșunarea și cruzimea răzbunătoare a lui Shylock.

Multe *note* și *culori* din exteriorul lui Shylock au fost distruse de vreme, dar Shylock a rămas și trăește și azi printre noi: nu-i nevoe să-l căutăm pe Rialto și cu atît mai puțin în sinagogă. Ce-a rămas azi din el? Ceia ce rezultă din ceia ce spune singur în protestarea lui către Salarino, cînd a apărut întăia dată pe scena lumii:

„Oare Evreul n-are ochi? N-are mîni, organe, trup, simțuri, afecțiuni, pasiuni? Nu se hrănește cu aceiași hrană, nu e rînit de aceleași arme, nu e expus la aceleași boli și tămăduit cu aceleași leacuri, nu e încălzit de aceiași vară și înfrigorat de aceiași iarnă, cași un creștin? Dacă îl împungi, nu sîngerează? Dacă îi gîdili, nu rîde? Dacă îl otrăvești nu moare? Și dacă îi faci rău să nu se răsbune? *Dacă e una cu creștinii în toate, trebue să fie și în răsbunare*". [Act.III. sc. 1].

Am subliniat cuvintele din urmă pentru a se vedea că,—în înțelesul piesei,—cruzimea răzbunătoare a lui Shylock nu pare a fi dată ca o caracteristică exclusiv națională, ci ca o urmare fatală *omenească*, universală, cînd viața e otrăvită necontenit de umilință, dispreț și nedreptate. E consecința unei otrăviri morale treptate, ca acea pe care Antonio și creștinii din Rialto o administrau sistematic lui Shylock:

Shylock: „Signior Antonio, de nenumărate ori în Rialto m-ai batjocorit ca pe un uzurar al banului. Am răbdat toate dînd din umere, căci suferința este insemnul tribului nostru. Mă numești păgîn și cîne spurcat, și scuipi pe haina mea de Evreu și pe tot ce-mi aparține mie. Acum, se pare că ai nevoe de mine: vii dar la mine și-mi poruncești: „Shylock am nevoe de bani" Da! signior Antonio spune aceste cuvinte. El care și-a scuipat flegma în obrazul meu, și m-a izbit cu piciorul cum repezi pe o javră peste pragul casei..."

Antonio: „Sînt gata să-ți spun și acum cîne, să te scuip iarăși, să te lovesc de asemenea. Nu-ți cer să împrumuți bani ca la prietenii tăi..." [Act. I. sc. 3].

E nevoe ca Shylock să fie numai decît evreu? Istoria omenirii a produs totdeauna, în astfel de raporturi morale, nenumărați Shylock-i ne-Evrei, care nu s-au adresat justiției pentru pfundul de carne, ci și l-au luat deadreptul.

I. Botez.

PE-O CARTE-A EI

Citesc pe cartea ta, și nu știu bine
De ce din rînduri mi se pare-ades,
Că ochii tăi se uită mari la mine,
De tremur tot, și uit ce-am înțeles.

Și ochii tăi frumoși au rătăcit
Pe aceste rînduri... tresărind ca 'n vis,
Cînd fără voe-o clipă s-a'mpletit
Iubirea ta, cu-a celui ce le-a scris.

Cum doi luceferi s'oglindesc în ape
În nopți în care liniștea e sfîntă,
Și ochii tăi s'au oglindit de-aproape
În versurile ce pe ei îi cîntă.

Și fruntea ta frumoasă și senină
S'a înclinat pe fiecare filă,
Ca o nespus de albă lună plină
Veghind discret o tainică idilă.

Suflarea ta ca un parfum de floare
Plutește caldă încă printre foi,
Și-așa de-aproape parcă, de îmi pare
Că stăm de vorbă iarăși, amîndoi.

Și nu mai pot ceti, că nu 'nțeleg;—
Mă tulbură nenumărate gînduri.
Și 'ncep atunci, mai bine, să culeg
Privirea ta rămasă printre rînduri.

De file mîna ta de s'a atins
Și-a scuturat zăpada liniștit;
De-aceia rîndul cela-mi pare nins,
Și celălalt îmi pare troenit.

Parfumul cărții, tare, mă 'nfioară,
De parcă tu pe-aici ai fi trecut
Cu crinii prinși pe pieptul de fecioară...

Și urma mînii tale, o sărut.

Demostene Botez.

Industria mică

II

Rolul industriei mici la noi

Din cele de până acuma se poate vedea că social-democrații,—avînd în vedere rezultatul final al oricărui fel de industrie: *concentrarea capitalistă;* avînd în vedere că meseriașul mai răsărit, devenind mic industriaș, devine deocamdată mic capitalist: prin aceasta dă în cap breslei de meseriași,.. cu alte cuvinte devenind capitalist va lucra silit la distrugerea meseriașilor și, prin urmare, drumul care va trebui să-l urmeze fiind același cași al marelui capitalist, atunci toată cohorta capitalistă, vrînd nevrînd merge la o concentrare din ce în ce mai mare, care va fi și moartea ei,—social-democrații deci, se gîndesc: nu este mai bine să *accelerăm* acest mers spre peire al industriei mici, pentru ca să ajungem mai repede la Societatea viitoare!

In concepția aceasta a lucrurilor, bine înțeles că meseriașii și chiar industria mică constitue o piedică pentru a ajunge mai repede la țelul dorit și, spre a înlătura această piedică, toți meseriașii și chiar micii industriași trebuesc proletarizați. Numai astfel ei vor înceta de a mai fi o piedică pentru transformarea societății de astăzi, ba mai mult: odată proletari, ei vor fi siliți să se unească cu social-democrații pentru a ajunge cît mai repede la țelul mult dorit. Ce-i pasă unui general că trimete cîteva regimente mai mult la o moarte sigură, că nenorocește atîtea mame și copii, cînd sublimul pentru el este să obțină o victorie cu cîteva ceasuri mai nainte!

Pe de altă parte, însă, Kropotkin găsește că prevederile lui

Karl Marx nu s'au prea împlinit, că societatea viitoare a social-democraților se cam îndepărtează, în loc să se apropie; că, dacă capitalismul de astăzi dispune de forțe, pe care nu le-a minuit omenirea niciodată, nu este mai puțin adevărat că și cei mai slabi dispun și ei de forțe, care—nefiind tot atît de extraordinare—le sînt îndestulătoare pentruca să-și procure un traiu, care să le permită și lor să guste din plăcerile vieții; și unul din mijloacele acestea este împerecherea agriculturii cu meseria.

Și, avînd acestea în vedere și mai cu seamă pildele arătate mai sus, nu sîntem în drept să ne întrebăm, care precepte ne-ar putea călăuzi în haosul în care ne aflăm astăzi: preceptele lui Kautsky și anume de a proletariza totul—și pe orășanul fără mijloace și pe țăranul sărac; sau acelea ale lui Kropotkin, care ne arată că se îmbunătățește nu numai starea economică a țăranului, dar chiar a țării, dacă agricultorul va fi și meseriaș.

Dar pentru a merge mai departe trebue să vedem care este starea în care ne aflăm astăzi și care mijloace ni se recomandă spre îndreptare. Două studii cunosc mai complecte în această privință: studiul d-lui Gherea „Neoiobăgia" și acela al d-lui Sterea „Social-democratism sau poporanism" din „Viața Romînească".

In amîndouă punctul de plecare este populația de la țară; și unul și altul admit că starea actuală a țăranului nostru nu mai poate să dăinuiască,—măsuri energice se impun, căci de la îndreptarea stării acestei clase de muncitori depinde mersul normal al țării noastre.

D. Stere dă ca mijloace de îndreptare, între altele, răspîndirea la țară cît mai mult a industriei casnice; iar d. Gherea, găsind că țăranul împroprietărit are prea puțin pămînt pentru a-și putea hrăni familia, el este proprietar, dar nu-și poate vinde pămîntul,—și astfel, fiind legat de el, nu-și poate vinde nici munca cui vrea sau cui ar da mai mult. Legat fiind de pămîntul lui, el este legat și de proprietarul sau arendașul moșiei pe care se află acest pămînt, fiindcă acesta, avansîndu-i bani pentruca să iasă din iarnă, silit este să accepte condițiunile impuse de proprietar și prin urmare țăranul, nefiind stăpîn pe dînsul, este tot *iobag* sau mai bine zis neoiobag, de oarece în viața lui de astăzi se amestecă și elemente capitaliste. Soluțiile ce le dă d. Gherea sînt mai multe (în „Soluția problemii agrare"); dar, de oarece numai statul le-ar putea aduce la îndeplinire și fiindcă aceasta nu se poate face fără o ciocnire violentă de interese, atunci tot soluția favorită a social-democrației rămîne în picioare: proletarizarea cît mai întinsă a țărănimii romîne. Aceasta, mărturisește și d. Gherea, nu este o stare de fericire; dar, putîndu-se desface de proprietatea lui, țăranul va fi în urmă liber a-și vinde munca pe preț mai bun, oferind-o aceluia care plătește mai bine, fie acesta proprietar, arendaș sau mare industriaș; — și pe urmă

această proletarizare grăbește venirea societății viitoare social-democrate *).

Dacă d-nii Gherea și Stere nu se înțeleg asupra măsurilor de îndreptare, dinșii totuși au un punct asupra căruia se împacă și anume că marea noastră industrie națională nu face două parale pentru propășirea economică a țării.

După d. Stere industria-mare este rahitică, n'are posibilitatea nici a se desvolta, nici a se perfecționa,—ea nu este de sine stătătoare și duce o viață artificială, parazitară. Pentru d. Gherea această industrie este creată „mai ales în vederea sporirii veniturilor statului biurocrat și în vederea profitului oligarhiei politicianiste și a procopselelor personale" (pag. 487).

In rezumat avem stabilit, fără discuție, și încă de buni cunoscători: de-oparte o populație agricolă de 4½ mai numeroasă ca cea orășănească, care are nevoe grabnică de a-și îmbunătăți soarta; iar pe de alta industria mare, făcută cu scopul de a întrebuința produse agricole, de a împinge astfel pe agricultori și la alte culturi decît a griului și porumbului, — ca astfel să remedieze întrucîtva crizele agricole,—în fine industria mare creată ca să dea de lucru țăranului în timpul cînd nu se poate ocupa cu lucrul pămîntului,—în realitate această industrie mare, n'a schimbat nimic: merge bine cînd avem recoltă abundentă, este strîmtorată în anii de criză agricolă, etc...

Prin urmare, o îndreptare după urma industriei mari nu este de așteptat nici într'un caz nici într'altul și, fiindcă de ocamdată ne ocupăm de o îmbunătățire ce s'ar putea aduce pe cale industrială, nu ne rămîne decît să încercăm industriile mici; și din acestea *industria legată cu agricultura*, așa după cum o recomandă Kropotkin.

Este adevărat că la industria mică cu motor mic, cu mașini mici, cu o mînă de lucrători și încă la țară nu s'a gîndit nimenea. Dar tocmai de aceia, n'am fi în drept să ne întrebăm: Bine ar fi să *încercăm* acuma și industria mică? N'am face prin aceasta iar ceia ce am făcut totdeauna: să imităm apusul în „formă", iar „fondul" să-l lăsăm pentru mai tîrziu? Este la noi teren favorabil pentru așa ceva? etc. ,etc..

Incercare nu putem să o numim, de oarece o industrie mică, în adevăratul sens al cuvîntului, o avem. Această industrie s'a născut, trăește și va trăi, cu toate piedicile ce i s'au creat. Și dacă există, trebue să existe și „fondul", căci numai cu „forma" ar fi dispărut de mult, oropsită cum a trăit până azi. Cît privește *terenul favorabil*, ne mărturisește d. Gherea: „Sîntem o țară economicește înapoiată și, ca să ajungem țările capitaliste civilizate... trebue să eșim în aceiași cale și să mergem pe același drum larg de desvoltare economică și culturală..." (Neoiob. pag. 489); și în adevăr a „merge pe același drum larg" însemnează a industrializa țara. Ori, dacă am favoriza crearea micilor industriași, aceștia devin în realitate mici capitaliști; ei la rîndul lor vor da din sînul lor naștere la marii industriași, într'un număr mai restrîns, dar care împreună cu marii industriași, care nu sînt compatibili cu mica industrie, vor forma o pătură de mari industriași, dorită și de social-democrați și de actualele legi industriale ale țării.

*) Cînd citești „Neoiobăgia" ți se strînge inima văzînd starea de plîns în care este redată țărănimea noastră. Și nicăeri nu ne este înfățișată mai tristă această țărănime decît în vorbele date de d. Gherea: „Fie ce-o fi, zice țăranul, mai rău ca astăzi nu poate să fie!".

In orice caz nu numai că terenul n'ar fi favorabil, dar acesta este și trebue să fie mersul normal al desvoltării noastre industriale; căci, dacă nu ne vom „industrializa" *singuri*, apoi ne vor industrializa *alții* și atita ambițiune cred că ni s'ar putea îngădui *).

Este adevărat că d. Gherea nu prea vrea să audă de mica-industrie la țară, cînd „acest țăran este ocupat intens 7—8 luni pe an și are ocupații și restul de vreme... Și chiar dacă ar avea 3—4 luni de odihnă, această odihnă ar fi bine venită, bine meritată și chiar necesară... In Occident nu se plîng că țăranul proprietar e prea puțin ocupat, ci dimpotrivă..." (pag. 492). D. Gherea dorește o industrie mare puternică la orașe „unde țăranul va găsi loc pentru plasarea fiilor săi.., o piață de desfacere pentru productele sale" (pag. 484) iar la țară numai agricultori **): „viitorul satului însuși este la oraș și în desvoltarea industrială a țării" (ibid.).

Fața de cele de mai sus, putem avea curajul să spunem, că d. Gherea vrea să fie prea consecvent cu teoriile social-democrate; căci în adevăr, în țările din Occidentul Europei, iarna nu este așa de grea ca la noi,—prin urmare climatul leagă mai multă vreme pe agricultor de pămînt sau cu ocupațiile în directă legătură cu agricultura și am văzut că cu toate acestea, este posibilă desvoltarea unei industrii mici la țară.

Cît privește „odihna meritată", trebue să luăm firea omului: un om, care lucrează intens 7—8 luni pe an, este el capabil să stea degeaba 3—4 luni? Căci micile ocupații din timpul ernii se pot reduce la ½ ceas pe zi, iar ceia ce face în cea mai mare

*) S'a vorbit mult la noi de Danemarca și de care d. Gherea zice că „caută din toate puterile să devină o țară industrială, în rînd cu țările industriale din Occident" (Neoiob. pag. 484), dar nu s'a spus niciodată că această țară a pornit dela industria mică în legătură cu agricultura pentru ca să ajungă acolo unde-i place să o găsească astăzi d. Gherea.

**) Aceasta mi-aduce aminte observația lui Karl Marx asupra motorului cu aburi: „Poate schimba de loc, poate servi ca mijloc de locomoțiune, orășan iar nu dela țară; după roata hidraulică, motorul permite ca să concentrăm producțiunea în orașe în loc să o împrăștiăm pe la țară". Cap. XV.

Mai poate avea astăzi ființă această frază superbă? Și dacă acesta ar fi fost unul din rolurile însemnate ale motorului cu aburi, nu putem spune și noi tot așa de bine că, cu distribuția de forță electrică, industria se întoarce la țară!

parte a zilei de iarnă se știe: ori lucrări care nu-i aduc aproape nimic, ori își petrece ziua la club... dela țară bine-înțeles.

Dar dacă țăranii au drept la o odihnă de 3—4 luni pe an, de ce n'ar avea acest drept și lucrătorii din fabricile dela orașe, —căci amîndouă muncile sînt istovitoare,—iar a lucrătorului de fabrică apasă mai mult asupra lui prin regularitatea impusă de mașinism, prin faptul că respiră toată ziua aerul închis al fabricii, iar restul timpului aerul de canal al mahalalei. Dorința de-a da un concediu anual țăranilor nu și lucrătorilor de fabrici ar avea nevoe de o complectare.

Și mai este o altă față a acestei chestiuni: tocmai fiindcă munca agricolă se face la *cîmp* (la aer liber), fiindcă cere o încordare fizică mare, nu se asamănă cu munca cerută de mica-industrie dela țară, care se face *acasă*, în care motorul de benzină sau electric, războiul sau orice altă mașină pot să fie puse în lucru ori și cînd, în care munca fizică este susținută de alți mușchi și în orice caz foarte redusă, inteligența omului muncind mai mult, cînd e vorba de mica industrie, pentru a produce lucruri cu gust artistic, așa după cum pricepe el arta. Trecerea dela munca cîmpului la aceia de mic industriaș nu va fi pentru istovirea mai departe a țăranului, ci mai degrabă ar constitui, dacă nu un concediu „bine meritat", totuși o distribuire mai naturală și mai avantagioasă a ocupațiilor în cursul anului.

Atunci nu este nici un motiv ca să băgăm numai decît grosul industriei la orașe. — Să lăsăm ca o bună parte din produsele agricole să și le consume țăranul cu industria lui, iar fiilor de țărani le doresc din toată inima, și cu mine mulți, mai bine o muncă agricolă alternată cu cea industrială, decît inrolarea lor silită ca salariați în o fabrică, mai cu seamă cînd se găsesc nepregătiți pentru o astfel de viață. *)

Să lăsăm fabrica în seama populației dela orașe, să preparăm pentru această viață pe copiii orășenilor, care, în lipsa de școală și în urma vieții de uliță, ne dau bandele de hoți minori, de apași, de alcoolici, declasați și tot ce este mai decăzut în societatea de astăzi. Satele să depindă de orașe, dar de pe urma culturii, iar țăranii culți, intreprinzători, îndrăsneți, etc., aceia care se vor simți la strîmtoare în satul lor, nimenea nu-i va împiedeca —ca și astăzi—să vină la oraș. Și astfel vom pregăti mai bine generațiile pentru frămîntările viitorului.

Chestiunea importantă, care se naște odată cu răspîndirea

---

*) Țăranul numai cu greu se inrolează ca lucrător în fabrică și numai atunci cînd viața lui de agricultor devine nesuferită. Și atunci țăranul nu este un element stabil și fabricantul nu poate să conteze mult pe el. Faptul că la noi țăranii părăsesc fabrica după cîtăva vreme, făcea pe un strein (american) să spună că țăranul nostru nu consumă destul combustibil, adică nu se hrănește bine. Va fi și asta, dar mai este și faptul că trebuesc cîteva generații ca să deslipești cu totul pe țăran de pămîntul lui și această calitate este o garanție că sforțările de a-l face și mic industriaș la țară sînt asigurate mai dinainte.

industriei mici la țară, este dacă această ocupație *produce* ceva, așa ca să îmbunătățească starea actuală a țăranului: d. Gherea găsește că, dacă producția agricolă, mica-industrie și industria casnică împreună s'ar mări dela 400 milioane cît este astăzi la un miliard, tot n'ar veni de cap de om decît 46 bani pe zi, și încă acesta este un „mod de exprimare pentru cazul cînd întreaga producție a țării ar fi împărțită egal între toți locuitorii." Deși nu avem nimic sigur la îndămînă pentru a baza calculele noastre relativ la ceia ce ar produce o industrie-mică la țară, totuși să considerăm lucrurile astfel cum sînt.

Țăranul fiind și meșteșugar va putea satisface singur cea mai mare parte din nevoile lui, ar fi astfel mai puțin silit să recurgă la *bani gata* și aceasta va constitui o mare economie în gospodăria lui. Și mai departe, cu introducerea micului motor și a cîtorva mașini, țăranul va putea lucra și pentru alții; și-ar organiza aprovizionarea materialului și a vînzării produselor etc., —și, în asemenea cazuri, repartizarea cîștigului se va face prin forța lucrurilor în mod mai echitabil, iar calculul venitului pe *cap de om* va fi ceva mai apropiat de realitate, în orice caz cu un beneficiu mai mare de partea țăranului de cum este astăzi.

Și în fine, dacă „o țară eminamente agricolă este și o țară eminamente saracă, înapoiată și economicește și culturalicește" (pag. 478), și pentruca să iasă din impasul acesta „trebue o industrie însămnată", cu alte cuvinte trebue numaidecît să devină o țară industrială, — atunci tot atît de logic (dacă nu mai mult) ar fi ca țăranul să fie în același timp și agricultor și industriaș și, dacă agricultura și industria îmbogățesc o țară, apoi vor creia și pentru țăran o stare de lucruri mai bună, lucru care de altmintrelea l-am văzut în partea I-a că este posibil. La noi toți ar trebui să se bucure, și guvernanții și poporaniștii și chiar social-democrații, dacă, prin răspîndirea industriei mici la țară, sărăcia țăranului nostru ar deveni cel puțin *relativă* din *absolută* cum este descrisă astăzi.

Nu văd absolut nici un motiv binecuvîntat, care să se opună la răspîndirea cît mai mare a meseriilor și industriei-mici printre țărani. Să fie oare că prin aceasta n'am lucra pentru pășirea cît mai grabnică cătră o societate viitoare, în care *toți* să fie mulțumiți? Dar cine ne garantează că viitoarea societate se va realiza într'un an sau în o sută. Toți sîntem de acord să spunem că societatea actuală dispune de forțele cele mai extra-ordinare, de care a dispus omenirea vreodată și atunci lucrul acesta trebue să ne dea de gîndit, căci cu gîndul la viitor pierdem prezentul; și—ce este mai rău—de prezentul acesta profită alții.

Dar poate să mai fie faptul că această industrie-mică va fi nimicită de industria mare. La aceasta răspund că introducerea industriei-mici la țară trebue făcută odată cu răspîndirea culturii printre țărani și am văzut cum francezii, englezii, germanii țărani și mici industriași mai culți decît țăranul nostru știu să se adapteze împrejurărilor, plus că vremurile vor aduce alte gusturi, alte cereri și cu ele alte industrii-mici.

S'ar mai putea obiecta că industria-mică, astfel preconizată, ar fi un drum mai lung pentru a ajunge la acelaşi lucru, adică la industrializarea ţării. La această obiecţiune am răspuns mai sus şi aş putea să mai adaug că, dacă prin aceasta am crea cît mai mulţi mici capitalişti, cît mai mulţi mici proprietari printre ţărani, cît mai puţini săraci absoluţi,—apoi introducerea meseriilor şi a industriei-mici la ţară trebue să o considerăm ca mijlocul cel mai potrivit, ce l-am pune la îndămîna ţăranului pentru a se desrobi pe el şi petecul de pămînt ce-l leagă de moşie; *deocamdată* mica-industrie la ţară va fi lovitura cea mai puternică dată neoiobăgiei.

Ce este industria, unde începe şi încotro merge este greu de definit, ceia ce nu este greu de constatat este faptul că ea domneşte tot mersul societăţii de astăzi, iar sufletul ei este „capitalul". *) Industria şi-a creat pentru trebuinţile ei, şi numai ale ei, mijloace de comunicaţie pe uscat şi pe apă, mijloace de corespondenţă prin telegraf, cabiuri şi telegrafie fără sîrmă; tot ea —sau mai bine ţările industriale—stabileşte preţul griului şi al porumbului, tot ea hotărăşte de e pace sau războiu. Toată ştiinţa şi progresul trăesc alături cu această industrie, avidă de-a întrebuinţa tot ce este nou pentru a produce cît mai mult şi dacă este posibil cît mai nou. Toate gusturile, toate nevoile care se ivesc, se traduc printr'o industrie nouă. In industrie toată grija este a prezentului, ce va fi mîne este filozofie, căci mersul industrial nu se preocupă decît atunci, cînd viitorul mai apropiat i se prezinta ca ceva bun de a fi utilizat la dezvoltarea ei sau spre a fi inlăturat, dacă s'ar încumeta să ia o atitudine împotrivitoare. Toată societatea de azi, măsurile de siguranţă, de prevedere, de ordine, de morală, toate sînt derivate ale industriei. Numai industria dă dreptul la viaţă unui popor.

Şi este curios acest mers al lucrurilor: capitalul tot mai avid obligă popoarele industriale să treacă mijloacele lor de producţiune la alte popoare, care, folosindu-se de noutatea mijloacelor, de rezultatele ştiinţifice, de cerinţile noi, lasă în urmă pe creatoarele lor, pentruca la rîndul lor să facă acelaşi lucru. Şi în reînoirea aceasta, industria iesă tot mai măreaţă, tot mai puternică. Industria este viitorul cătră care silite sînt să tindă toate popoarele, care vor să trăiască... libere. Şi dacă lucrurile ni se par aşa, sau sînt în realitate aşa, trebue fără doar şi poate caşi noi să ne îndrumăm pe această cale.

Bine înţeles că *industrializarea* începe chiar atunci, cînd părinţii sau cînd ei şi copiii lucrează şi produc obiecte, pe care în cele mai multe cazuri le întrebuinţează tot ei. Cu alte cuvinte începutul îl facem odată cu industria casnică.

Cînd pe lîngă membrii familiei, sau fără aceştia, se întrebuinţează unul sau cîţiva lucrători salariaţi, indiferent de mijloa-

*) Care totuşi şi el se reazimă pe micile economii ale puzderiei de capitalişti „microscopici".

cele de lucru, începem să intrăm în industria-mică. Unde isprăveşte industria-mică şi unde începe cea mare e greu de stabilit. Unii pusese ca mijloc de marcare *motorul*; dar, cu întrebuinţarea motorului mic, acest mijloc de demarcare a devenit fără sens. Motorul mic este astăzi o caracteristică a industriei mici. De aceia s'a căutat să se stabilească o deosebire, plecînd dela numărul de lucrători, întrebuinţaţi în fabrică sau atelier, -dar şi aici a trebuit să se adopte limite convenţionale. Aşa unii au admis să se repartizeze la industria-mică orice atelier, ce ar întrebuinţa dela 1—5 lucrători, cea mijlocie ar întrebuinţa dela 6—50 lucrători, iar marea industrie ar fi aceia, care ar întrebuinţa dela 50 lucrători în sus. In orice caz acela care întrebuinţează chiar numai un salariat, este mic industriaş şi intră astfel în hora capitalismului, care *poate* duce la mărire şi glorie, dar care este tot atît de nesigur şi periculos pentru cei mari cît şi pentru cei mici,—şi totuşi dispariţia a o sută, a o mie de industiaşi nu poate avea nici o importanţă în dansul acesta: alte sute, alte mii se ridică în acelaşi timp aiurea, cu mai multă vigoare, căci aşa cere progresul economic al omenirii.

Şi iată ce au în faţă aceia, care îşi asumă datoria de a sfătui sau de a îndrepta pe cei neştiutori, pe cei slabi, dar totuşi nevoiţi să muncească. Trebue atunci să-i îndrumăm, avînd în vedere viitorul îndepărtat, cînd va curge în lume lapte şi miere, sau datori sîntem să ne gîndim mai de grabă la ziua de mîne?

Dacă ne gîndim la marea mulţime a populaţiei ţării, dacă avem în vedere şi cele spuse până acuma, industrializarea ţării trebue să înceapă cu industria-mică. Este bine înţeles că de la răspîndirea industriei mici printre ţărani şi populaţia dela oraşe, nu trebue să ne aşteptăm să rezolvăm în bine toate nevoile de care suferă această populaţie,—tot aşa după cum este sigur că această industrie-mică n'are să împiedece înfiinţarea industriei mari atît de scumpă social-democraţilor şi legiuitorilor noştri.

In adevăr n'are să se vindece toate relele, dar cu cît regiunile de mici industriaşi vor fi mai mari şi mai numeroase, cu atît şi oamenii, care vor lua parte la bunătăţile vieţii, vor fi şi ei cu mult mai numeroşi; iar pasul în această direcţie va fi mai mare cu cît spiritul de asociaţie, cu cît destoinicia de a se folosi de mijloacele cunoscute până acuma vor fi mai răspîndite.

De asemenea introducînd industria-mică nu trebue să ne gîndim să împiedecăm întemeierea industriei mari, căci sînt industrii: cum este acea a fabricării oţelului, instalaţiile de laminoare, fabrici de tunuri etc., sau acelea care se pot înfiinţa la noi: ca fabricile de locomotive, poduri şi altele,—care nu pot să aibă nici o asămănare cu industria mică; în schimb însă sînt fabricile de ţăsătorii, tricotaje care sînt caracterizate prin aceia că au una sau un număr foarte limitat de maşini, repetate însă de zeci şi de sute de ori.

Şi atunci întru cît ar pierde industria mare, ca fiecare lu-

crător sau lucrătoare să-şi aibă războiul sau maşina acasă. Doară numai pretenţiunea că profitul ar fi mai mare în urma aglomerației de maşini mişcate cu un singur motor mai puternic, față de cazul cînd aceiaşi fabrică ar fi risipită. Cu toate acestea, „cînd examinăm... viața industriilor mici... vedem că atunci cînd dispar, aceasta nu este din cauza concurenții industriei mari, care poate să facă economie întrebuințînd un motor de 100 cai vap., dar fiindcă capitalistul care-şi instalează o uzină mare se emancipează de negustorii... de materii prime şi mai cu seamă fiindcă se emancipează de vînzătorii intermediari întrînd în vorbă direct cu cumpărătorul en gros şi cu exportatorul...“ (Krop. pag. 313); şi de altmintrelea în industria-mică motorul cu aburi nu are ființă decît în cazuri speciale: transmisia de forță electrică a schimbat cu totul lucrurile.

De asemenea nu ştiu de ce nu ar exista la infinit ateliere mici cu cîțiva lucrători: ateliere de tîmplărie, de lăcătuşerie, de strungărie de tot felul, de ferărie, de croitorie, rufărie, etc; de ce am căuta să facem toate acestea în mase cu sute de lucrători, cu o administrație impunătoare şi costisitoare etc.; căci, dacă am pleca din punctul de vedere al lucrătorului, sufletul industriei mari (după capital), soarta lucrătorului este mult mai bună în societatea patronului mic, care nu ține să se deosebească mult de el, pe cînd atunci cînd se află în legături cu un mare industriaş, mare capitalist, pe care-l simte dar nu-l vede şi nu-l va cunoaşte niciodată; în cazul dintăiu patronul sau micul-industriaş este pentru lucrător un exemplu uşor de imitat şi aspirațiile unui astfel de lucrător, spiritul lui de inițiativă şi de independență sînt mai bine servite decît ale lucrătorului din industria mare.

Astăzi, cînd statul are atîtea mijloace de a crea şi de a îndruma industria mare şi mică, dă dovada cea mai mare de neprevedere, dacă nu încurajează şi nu ia subt ocrotirea lui toate industriile care pot îmbrăca haina industriei-mici. Greşala neiertată ce am făcut cu încurajarea industriei mari a fost că n'am făcut deosebirea între industria care nu poate fi decît *mare* şi aceia, care se poate prezenta şi subt forma unei fabrici impozante, dar şi subt forma a o sumă de ateliere mici. Incurajînd pe acestea din urmă s'ar fi chemat o bună parte a populației la muncă rodnică şi mai folositoare pentru cei ce o fac *).

Din toate punctele de vedere o industrie mică, aşa după cum am arătat-o mai sus, va ridica starea economică a populației; căci o industrie mare înfloritoare nu este şi o dovadă de o stare înfloritoare a populației de jos, pe cînd la noi buna stare a acestei populații de jos trebue să ne călăuzească în îndrumările noastre economice.

Mai rămîne să vorbim de industria-mică față de băncile

*) Intr'un articol viitor vom vedea cît de mare este marea noastră industrie națională.

populare şi de scumpirea traiului pentruca să ne dăm seama de însemnătatea ei în îmbunătățirea noastră socială.

Cînd ne vom da seama mai bine ce importanță poate să aibă răspîndirea cît mai mult a industriei mici la țară, cînd şi legile, autoritățile mai de seamă şi şcolile speciale vor lucra în acest scop, atunci şi rolul băncilor populare n'ar mai fi aşa de uşor criticabil, deşi în această privință criticile d-lui Gherea mi se par prea negre. Se poate prea bine ca o parte din împrumuturi să servească la plata de datorii către proprietar, arendaşi sau cămătar, *) dar cînd e vorba de o instituție bună şi mai cu seamă la început, cîți nu sînt aceia, care se folosesc de dînsa pentru interesul lor propriu? Cîte personalități extraordinare n'au parvenit pe spinarea curentelor umanitare ale socialismului şi,— citind chiar astăzi viața deputaților social-democrați germani,—cîți din ei n'au început ca simpli lucrători şi azi au devenit patroni sau mici industriaşi, directori de tipografii, etc.. Aceşti favorizați ai împrejurărilor ar putea să atragă după ei critica socialismului-democrat fiindcă marea mulțime, a social-democraților sînt siliți să renunțe la plăcerile vieții de astăzi, sperînd la o viață mai bună pentru urmaşii lor. Ca orice lucru nou şi băncile populare pe lîngă o parte bună au şi neajunsuri, dar cu toate acestea ce rol extraordinar ar avea banca printre țărani, cînd industria mică ar fi cît mai mult răspîndită printre ei; atunci altfel ar prezenta social-democraților instituția născîndă a acestor bănci.

Dar băncile populare mai au şi un alt rol, un rol educativ şi tocmai în contra acestuia, social-democrații n'au dreptul să strige: în primul rînd învață pe țăran să-şi cunoască interesul.— Oricît ni s'ar părea aceasta de paradoxal, totuşi numai cei care s'au pus cu inimă curată în fruntea unei astfel de mişcări, numai aceia şi-au putut da seamă de acest adevăr. Băncile vor mai desvolta pe de altă parte spiritul de asociație şi aceasta va duce la cooperative, căci în acestea din urmă înțelegerea trebue să fie şi mai mare, de oarece şi rizicul este mai mare ca la bănci. Şi cînd țăranul va fi pătruns sau, mai bine, va cîştiga încrederea, cînd va învăța să-şi aleagă oamenii care-i trebue, băncile şi cooperativele îl vor ajuta mai bine decît oricine la îmbunătățirea soartei lui de azi.

Este uşor de văzut ce armă de luptă în contra neoiobăgiei va fi mica-industrie, sprijinită de băncile populare şi de cooperativele de tot felul.

Mergînd mai departe industria-mică, legată cu agricultura, poate să aibă un cuvînt în chestiunea „vitală“ a scumpirii traiului. Pe noi scumpirea aceasta ne-a găsit mai nepregătiți decît pe oricine, aşa după cum ne-au găsit toate formele introduse din Occident şi de aceia cu drept cuvînt trebue să ne îngrijim, căci cu starea actuală a lucrurilor nu ştim unde putem ajunge.

*) Lucrătorii socialişti din Bucureşti au înființat şi ei o bancă populară şi, la prima vedere, mi se pare că şi acesteia i s'ar putea aplica toate criticele d-lui Gherea din Neoiobăgia.

In chestiunea scumpirii traiului un lucru este bine hotărît și anume: cauzele sînt generale sau, dacă vreți, internaționale. D. Gherea ne dă cauza de căpetenie la noi: *creșterea rentei pămîntului**) și aceasta la rîndul ei se datorește „creșterii prețului cerealelor pe piața universală, pe urma înmulțirii populațiunii țării" (pag. 440),—și nu numai a țării noastre, ci a tuturor țărilor.

Dar în condițiunile acestea cum am putea să ne punem la adăpostul vîntului care suflă în toate țările industriale.

Traiul se scumpește și se va scumpi și la noi, cași aiurea, și nimic nu se poate opune la aceasta. De aceia, cînd lucrurile iau o întorsătură serioasă, și cancelarii atotputernici și suveranii, care dispun de forțe capabile a nimici o civilizație întreagă, se declară cu mînile legate în fața acestei calamități, ce crește in fiecare zi,—scumpirea traiului este inerentă organizării societății actuale și am văzut de ce forțe extraordinare dispune această societate. In cazul acesta însă ce este de făcut? Să facem întruniri și să votăm rezoluții, închipuindu-ne că ne-am făcut datoria, sau să facem legi **) pentru eftenirea traiului? Este cașicum te-ai angaja să oprești Dunărea în loc!

Ca să luptăm in condițiunile de astăzi contra scumpirii traiului nu ne rămîne decît un singur mijloc: să *producem cît mai mult*, căci trebue să știm că, dacă nu vom produce cît mai mult, vom sărăci tot mai mult. Sau, cum zice d. Gherea: „trebue, deci, pe baze nouă de producție, pe baze transformate, să mărim, și trebue să mărim considerabil, productul nostru național.

„Aceasta este problema problemelor țării noastre" (Neoiob. pag. 477). Iar în virtutea noilor baze de producții „trebue să devenim o țară industrială" (pag 484) și, curios lucru, în privința aceasta absolut toată lumea este de acord, singura deosebire este numai felul de industrie mare, sau mică, în care să ne specializăm;—eu aș zice că nu este vorba decît de felul de industrie cu care trebue *să începem*.

Am văzut deja că industrializarea noastră nu poate și nu trebue să înceapă decît cu industria-mică. De altmintrelea industria mare dela noi, este recunoscut, că nu are nici o înrîurire binefăcătoare asupra stării țăranului; dar ce este mai rău și prin urmare ceia ce ar cere ca să se dea o mai mare atențiune industriei-mici, este faptul că industria aceasta *mare*, în o țară *mică* ca a noastră, tinde să trăească tot mai mult pe spinarea țăranului, luîndu-i din mînă confecționarea: dimiei, ițarilor, până și a opincilor, pentru care avem *fabrici* încurajate de stat! Industria mică se impune pentru îmbunătățirea soartei țăranului: el va lucra în primul rînd ceia ce poate lucra pentru el, iar la ceia ce va lucra pentru alții va încasa și costul lucrului și profitul, așa că, dacă este o țară unde industria mică ar trebui mai curînd încurajată și mai răspîndită la sate, apoi nu văd alta mai bine potrivită decît țara romînească.

*) „Sporirea nemăsurată a bugetului, a impozitelor și sporirea tot atît de nemăsurată a rentei pămîntului..

„Asta e cauza adevărată, adîncă, permanentă și constantă, a scumpirii traiului" (Neoiob. pag. 466).

**) „Și ceia ce e mai comic decît toate: statul chiar intervine, foarte grav și energic... pentru a feri publicul consumator de spolierea negustorilor..." (Neoiob. pag. 471).

In adevăr acum, cînd industria mare creată de noi nu corespunde așteptărilor nimărui, cînd se simte absolută nevoe de meseriași în toate ramurile, cînd în lipsă de cunoștințe tehnice elementare nu ne putem folosi de atîtea mijloace care ne-ar sta la îndămînă pentru îmbunătățirea vieții noastre de toate zilele,—acuma este epoca cea mai potrivită de a lucra cît mai mult pentru răspîndirea industriei mici în toate straturile populației.

P. N. P.

PILDUIRI

IN VÎRŞE

O ştiucă se prinsese într'o vîrşe.

Biata ştiucă!

Ce făcuse, ce dresese, dăduse peste necaz.

De altfel lucru de mirare. Căci, din soiul ei, ştiuca numai toantă nu e.

Dar, vezi, aşa e cu nenorocul la fite-ce vietate. Cît s'o ţine ea de isteaţă, tot o scrînteşte cîte-odată.

Aidoma cu ştiuculiţa noastră.

Cunoştea ea bine năzgodia asta de unealtă cu multe îmbîrligături pe care pescarii au poreclit-o vîrşe (ce cuvînt sălbatec!). O ştia născocită pentru alde bicisnicii de obleţi şi teşita de caracudă. De multe ori chiar, îi dase tîrcol şi, alături, îşi căscase şi ea botul ei cel lătăreţ.

Ştia, şi se ferise.

Insă, cum se brodise acum comedia, nici ea nu se prea dumiria.

Ba, nu. Işi lămurea. Din pricina unui purdalnic de ghigorţ.

Se tot furlandisise pe lîngă pliscul ei cu aripioarele lui zbîrlite, o gîdilasă pe meşina fălcilor şi îi zgîndărise pofta.

Iaca aşa e cînd e să te pască năpastea.

Avea ea burta doldoră de cosaci şi plătici, să-i fie pe-o săptămînă, ca la un popă.

Dar, ce-i faci lăcomiei?!

Prea era durduliu împieliţatul de ghigorţ. Prea îi sticleau în căpcean mărgeluşele lui de ochişori!

Se luase după el. Zbughiu la dreapta. Zbughiu la stînga. Şi, ţoropoc, pe guşa vîrşii.

Ii venea ştiucii să crape de ciudă.

Auzi, dumneta, cogeamite leică vicleană să n'o ude apele, să fie păcălită de un ghigorţ!

Ce cădere!

Işi făcuse neamul de ocară.

Ii plătise ea şi ghigorţului zdelca. Căci, îl hăpuise chiar acolo în vîrşe. Dar, ce folos trăgea de pe urma răzbunării, dacă rămăsese prinsă în cinic?

Cum îşi vor mai bate joc de ea nespălaţii ăia de pescari cînd vor vedea-o!

Astfel se văicărea în sine ticăita de ştiucă,—o ştiucă mare pestriţă, cu un bot cît un plisc de baboşe.

Dar, ori cît de căzută şi de nenorocită se socotea ştiuca, ivirea ei în vîrşe tot iscă o spaimă de neînchipuit.

Biata plevuşcă proastă, adunată acolo, neştiutoare de soarta ce o aştepta pe mal, mişcodea de colo până colo prin leasă. Ba chiar, cîte un şaltiaş ceacîr şi spiţelat îşi îngăduia să dea ghies, din fugă, unei scînteietoare săbiuţe.

Cînd, însă, zăriră posacul rît al noului oaspe, o frică galbenă se vîrî într'înşii.

— Haiti, a intrat şi aci *ispravnicul bălţilor*, îndrăzniră, ticăiţii, să cugete.

Şi, din fraţia şi voioşia de până atunci, numai odată dădură cu toţii buzna în fundul vîrşii şi se făcură chitic.

Nici nu mai suflau.

Mare lucru *fiorul Stăpînirii!* Ţine în muştiuc până şi fundul bălţii.

Dar, bietei ştiuce numai de isprăvnicie nu îi mai ardea acum. Era copleşită de nevoia ce o călcase.

— Incalte, cugeta ea, nu putuse să mă prinză vre-un năvod, o plasă ca lumea, sau măcar un tîrboc! Ori-cum, se potrivea altfel treaba. Muream mai vrednic. Dar, aşa, să pic în leasă la un loc cu toată astă prostime pe care n'am socotit-o bună de cît de hruba pîntecelui meu! Prea e prea!...

Din astă pricină grozav se simţea ea de strîmtorată în maţiţele vîrşii.

Cum ar mai fi vrut ea acum să fie un ţipar, sau şi o păcătoasă de vîrlugă, ca să se poată strecura ca argintul viu printre ochiurile leasii!

Cam astfel plănuindu-se, tăcută, zmerită, cu aripele pleoştite, ca o fiinţă fără triste, se furişă în colţul cel mai ferit al vîrşii, fără a încerca măcar o scăpare şi se lăsă pradă celor mai negre gînduri.

Atît de cuminte şi de ruşinoasă nu fusese ştiuca de cînd se pomenise.

*

Tot stînd aşa, ea mahmură într'o parte şi toată plevuşcărimea, înfricoşată, înghesuită în cealaltă parte, numai, iată, că

un somn spătos, căpățînos și mustăcios, căruia grozav i se scurgeau ochii după știucă, se apropie cu multă fereală de vîrșe și ca să-și arăte curtenirea luă cuvîntul (pe muteşte, fireşte, căci asta e limba peştilor).

— Bine știucă, făi; cum făcuși de te dăduși prinsă?

— Iac' așa cum se dă, răspunse știuca înciudată că fusese descoperită în capcană tocmai de cine ar fi rîvnit mai puțin, parcă tu ai să scapi teafăr păn' la toată urma?

— Adevăr grăești; așa e soarta noastră, a peştilor, îi întoarse vorba somnul, înduioșat la gîndul că și pe el îl păștea, poate, năpastea; sîntem blestemați ca nici-unul să nu murim de moarte bună, ci cu toții să pierim, ori cu țeasta opărită de ciorbă, ori cu spinarea prăjită în tigae, ori cu ochii fripți pe jăratec.

— Soarta și-o face singur fiecare, îndreptă știuca, spre a se arăta că pricepe și respinge mîngîierea răutăcioasă a curtenitorului său. De aș fi deschis mai bine ochii nu ai fi avut tu prilejul să-mi sufli drept în bot duhoarea ta rîncedă de untură.

Somnul se simți jicnit, dar se făcu că nu a priceput. Nu degeaba este el poreclit *porcul mlaștinii*. Totuși nu se putu opri de a grohăi:

— Deh, ce să zic, ai dreptate, surato. Bună lighioae ai fi tu să fii, dacă nu te-ar mînca lăcomia.

— Adică de ce lacomă? izbucni știuca, uitîndu-și de nenorocire și înădindu-se la vorbă. Ce,.. eu nu trebue să mă hrănesc?

— Ba da, întări somnul mișcînd din mustăți.

— ...Sînt eu de vină dacă ăl de sus m'a ursit pe mine și pe tot neamul meu, să trăim numai din pradă și să nu ne putem nutri decît din carnea semenilor noștri?

— Ba nu, întări iarăși somnul din mustăți.

— Pot eu, oare, să mă nutresc, bunăoară ca tîmpitul ăla de crap morfăind fire de iarbă și de costrei; care-ți taie gura ca briciul?

Bine mi-ar sta mie, neam de știucă ce sînt eu, să mă înfig, ca bicisnica aia de cegă, cu pliscul în nisip și să-mi petrec viața sugînd ca pruncii din maț?

Ori, îi fi vrînd să ajung în halul racilor și să-mi împut sufletul răcăind la stîrfuri?...

— Ba, nu; ba nu, grăiau mereu mustățile somnului, minunat de adînca pătrundere a știucii.

— ... și, la urma urmelor, măi somnule, și tu, tu, nu ești categorisit tot în rîndul peştilor hrăpitori? Nu înghiți și tu tot nemestecat?...

Somnul nu mai avu ce răspunde. Rămase tîmpit de limbuția cumetrii sale.

Știuca amărîtă, urmă să-și verse focul: — Uită-te... Acum, fuseși mărturie încalte, cum am stat numai de taifas cu tine, fără să pui gura pe un singur baboi măcar. Și, cu toate astea aș vrea să fii față (somnul mîrîi: nu; mulțumesc...) cînd vor da cu ochii de burduhanul meu...

N'apucă să sfîrșească vorba și apa începu să se învolbure, ca și cum o lotcă mînată de opăcini s'ar fi apropiat.

Somnul se făcu nevăzut, fără să-și ia cel puțin rămas bun.

Știuca, rămasă singură, fu prinsă de istericale și începu să se zbată, amețind cu coada pe tovarășii de robie.

Încet-încet vîrșa fu trasă afară.

Peștele fu deșărtat într'un coș de ostrețe, cîntărit și dus la chirhan spre sărare.

Scoasă la aer, biata știucă, leșinase în fundul coșului.

Cînd îi veni rîndul la sărat și pescarul întinse laba-i pîngărită de sîngele cosacilor spre spinarea ei netedă, se dezmetici, se încordă și îl plezni cu coada peste braț.

Pescarul supărat de atîta neobrăzare o izbi odată cu capul de taraba pe care spintecа, de văzu stele verzi. Apoi, nefericita înțeleaptă simți ca prin vis cum vîrful cuțitului îi trecea ca un junghiu de-a lungul pîntecelui, cum icrele îi fură bășcăluite de măruntaie și cum carnea îi tresări de o usturime înspăimîntătoare pricinuită de vraful de sare cu care fusese presărată.

— Acum, la argăseală, *jupăneaso chèrpeno*, batjocori pescarul așternînd-o în butoiul de saramură, d'avalma cu plăticele și cu cosacii.

*

Înainte, însă, de a închide ochii, știuca zărise într'un coș, bășcăluit din cellalt pește, spre a fi vîndut proaspăt, somnul cu care vorbise și care dăduse și el în năvod.

O nețărmurită mîhnire sufletească o podidise, o mîhnire ce întrecea chiar și usturimea saramurii, și dîndu-și sufletul, biata știucă cugetă cu amărăciune:

— O doamne! Și moartea face hatîruri!...

GÎNDACII

...De talazul mării cădelnițate, ca niște șiruri de mătănii călugărești, cernesc chenarul plagei noroduri de gîndaci negri.

Vijelia nopții i-a mînat în larg, în beznă, în brațele morții.

Acum, cerul e limpede. Azurul adînc. Bolta și-a desfăcut fundul. Și soarele blînd dezmiardă cosița bălaie a reniei.

Iar mării, lăsată în voe, îi zburdă a zbeghiu. Ca o pisică își întinde ghiarele valurilor spre ei, îi fură și îi duce cu ea. Pe urmă din nou le dă drumul și tivește nisipul cu ei. Și, în ochiul ei verzui și nestatornic, lumina îi joacă și rîde...

*

Sărmani gîndăcei! Jucărie a mării! De unde purcedeți? În ce cîmp de măcel v'ați zămislit? Din stîrfuri de viteji neînvinși, poate. Ce vieți minunate vor fi trecut în voi? De ce v'ați izvo-

dit? De ce a trebuit să pieriți astfel?... Vietăți ticăite! Vietăți cărora noi, oamenii, nu azvîrlim decît dezgustul; ce avînt sufletesc, ce avînt de rătăcire v'a mînat în vijelie, v'a dus la pieire?

Trăiați atît de tihniți; păreați atît de uitați de rele! De ce o clipă de turbare a firii v'a turburat? De ce în acea clipă, cînd toată viețatea se ascunde, voi, netrebnicii, v'ați încumetat să vă desfaceți scoarțele lustruite și să întindeți șubredele voastre aripi străvezii?...

Vă momea atît de mult goana arcanului? ...Ori, poate, în liniștea sării, ca niște craidoni, curtînd la razele lunii gîze mofturoase, ați zărit în larg, departe, în coclaurile întunericului, acea fascie de lumină orbitoare a farului de pe un vapor năpraznic și, uluiți de lucire, ați crezut că e o sărbătoare și v'ați năruit orbiș într'acolo?

...Ați zburat și v'ați lăsat plută... V'ați lăsat plută și ați zburat...

... Și ați înaintat mereu d'asupra valurilor ce se lingeau pe bot, viclene.

... Și deodată a izbucnit prăpădul...

Și a răvășit totul.

Și a întors marea cu albia în sus, ca pe un găvan.

Și una a plămădit-o cu nourii și cu văzduhul.

Și pe voi, v'a prins la mijloc, ca pe niște stafide în aluatul unei pite de făină necernută.

Și v'ați înăbușit înainte de a atinge lumina.

Și ați pierit înainte de a ști pentru ce, prin ce moarte, și din a cui vină, piereați.

V'ați născut fără nici-un rost. Și, fără nici-un rost, ați pierit.

Nimeni nu a știut de nașterea; mai nimeni nu a știut de moartea voastră.

N'ați purtat nume. N'ați avut botez. N'a chefuit nimeni și nimeni nu a plîns pentru voi...

— Din gunoaie v'ați ivit. In gunoaie ați trăit. Ca niște gunoaie ați pierit...

...Și, cu toate astea, în voi, ca și în noi toți, cei ce știm să chefuim și să plîngem, cei ce sîntem sărbătoriți și plînși, a trecut o clipă aceiași scîntee, căreia voi ați căzut jertfă, același dor către strălucire, către cucerirea neștiutului, către coprinderea necoprinsului...

Da. Subt o întrupare, sau subt alta, voi ați fost frații noștrii din trupul uriaș al vieții...; voi, pe care marea vă cădelnițează în batjocură; voi, la vederea cărora noi scuipăm și la a căror atingere minunata făptură femeiască ce se scaldă în valuri, se cutremură...

Sîntem de o teapă. Și, totuși, atît de departe!...

M. I. Chirițescu

Principalele bănci comerciale în Romînia

Prin bănci comerciale se înțeleg instituțiunile care îndeplinesc rolul de intermediari, adunînd capitalurile disponibile și punîndu-le la îndămîna întreprinzătorilor, în regulă generală, subt formă de credit pe termen scurt.

In Romînia, ținînd seamă de stadiul dezvoltării noastre economice, se poate socoti drept principale bănci comerciale, acele instituțiuni de credit care au un capital social vărsat dela 5 milioane lei în sus.

Preferăm să numim băncile din această categorie *„principale"* în loc de *„mari"*, fiindcă calificativul ales de noi ni se pare mai îndreptățit, redînd mai bine situația și rolul lor față de celelalte bănci comerciale existente, și în acelaș timp nu poate da naștere la comparații greșite.

Dacă luăm, spre pildă, marile bănci comerciale din Germania, se poate vedea netemeinicia, neseriozitatea unei comparații a băncilor noastre principale cu aceste instituții, numai arătînd că marile bănci comerciale din Germania, în număr de 9, au un capital social vărsat de circa 1.563.000.000 lei și fonduri de rezervă în valoare de 490.000.000 lei, la 31 Decembrie st. n. 1912.

Principalele bănci comerciale din Romînia, în număr de 9, nu au, la aceiași dată, un capital propriu (adică capital social vărsat, plus fonduri de rezervă) care să atingă măcar jumătate din valoarea fondurilor de rezervă ale marilor bănci comerciale din Germania.

Noțiunea de „principale" ni se pare deci că se potrivește mai mult cu situația băncilor din țară pe care vrem să le cercetăm.

*

Inainte de a intra în analiza stării de față a principalelor

bănci din Romînia, socotim necesar să dăm cîteva lămuriri asupra originii fiecărei din aceste instituțiuni.

Examinînd felul cum au luat naștere principalele bănci comerciale la noi, putem deosebi 3 categorii:

I) Bănci înființate cu ajutorul capitalului de peste hotare.

Aici numărăm:

1) *The Bank of Roumania Ltd*,—cea mai veche Bancă comercială în Romînia, fondată la 1865, cu sediul principal la Londra și cu sucursală la București; această sucursală cuprinde majoritatea covîrșitoare a operațiunilor.

The Bank of Roumania Ltd. a fost înființată ca „*Bancă de scont și emisiune*", lucru demn de reținut, cu un capital social de 10 milioane lei.—In 1869 se retrage însă privilegiul de emisiune, iar capitalul social se reduce la suma actuală, de 7.½ milioane lei.

2) *Banca Marmorosch, Blank & Co. S. A.*; fondată ca soc. pe acțiuni în 1905;

3) *Banca Generală Romînă*, fondată în 1895;

4) *Banca de Credit Romîn*, fondată în 1909;

5) *Banca Comercială Romînă*, fondată în 1907.

II) Bănci înființate din inițiativă internă și cu subscripția capitalurilor din țară:

In această a doua categorie avem:

1) *Banca Agricolă*, care a luat ființă în 1894;

2) *Banca de Scont* din București, fondată în 1899 și

3) *Banca Romînească*, întemeiată în 1911.

III) Bănci cu un caracter mixt, înființate din inițiativă internă, însă ajutate, în urmă, de principalele bănci comerciale din prima categorie, adică de cele fondate subt auspiciile capitalului străin.

In această categorie se găsește o singură bancă:

1) *Banca comerțului din Craiova*, întemeiată în 1897.

Vom vedea, mai tîrziu, că acest sistem, de a interesa principalele bănci comerciale din capitală, prin posedarea de acțiuni, a fost aplicat la mai multe bănci comerciale din provincie.

Cu privire la principalele bănci, înjghebate cu ajutorul capitalurilor străine, se poate face o constatare cu caracter general.

Marile instituțiuni financiare din Apus au întrebuințat sistemul de a alipi întreprinderea lor de firme particulare, care fac operațiuni de bancă de mai multă vreme în țară,—care prin urmare au legături și cunoștințe pe piață.

Astfel e interesant să amintim chipul cum au luat ființă principalele bănci comerciale din prima categorie.

The Bank of Roumania Ldt., chemată să înlocuiască sucursala *Băncei Imperiale Otomane* dela noi, s'a înființat cu concursul lui *Jacques Löbel*, bancher din București.

Apoi, Banca Generală Romînă a eșit din firmele *Fraților Elias M. Ghermani. Casa Jescheck & Co.* s'a transformat în Banca de Credit Romîn.—Din firma *S. Halfon & Fils*, s'a năs-

cut Banca Comercială Romînă; și casa de bancă aparținînd lui *Marmorosch* și *Blank* a devenit societate anonimă Marmorosch, Blank & Co.

Prin urmare și aici vedem cum se desfășoară procesul de transformare, caracteristic vieții economice moderne: transformarea întreprinderilor particulare în întreprinderi pe acțiuni.

Institutele financiare de peste hotare, care sînt interesate mai mult în principalele bănci comerciale dela noi, sînt:

I) Direction der Disconte-Gesellschaft, Berlin II) S. Bleichröder, Berlin	la Banca Generală Romînă
III) Pester Ungarische Commercielle Bk., B-Pest IV) Bank für Handel und Industrie, Berlin V) Berliner Handels Gesellschaft, Berlin VI) Banque de Paris et de Pays-Bas, Paris	la Banca Marmorosch, Blank & Co. S. A.
VII) K. K. Priv. Oesterreichische Länderbank, Viena VIII) Niederoesterreichische Escomptgesellschaft, Viena	la Banca de Credit Romîn
IX) Wiener-Bankverein, Viena X) Banque de l'Union Parisienne, Paris XI) Anglo-Oesterreichische Bank, Viena XII) Crédit Anversois, Anvers	la Banca Comercială Romînă

The Bank of Roumania Ltd. e susținută, precum am amintit, în special de capitalul procurat de pe piața Londrei.

Aceste instituțiuni financiare, odată cu investirea de capitaluri în acțiunile principalelor bănci comerciale dela noi, și-au rezervat un drept legitim de control asupra operațiunilor.

Și acest drept se manifestă în ocuparea unui număr anumit de locuri în consiliul de administrație precum și în direcția băncilor patronate.

Interesarea capitalului străin în băncile din țara noastră, nu e decît *una* din formele de expansiune a capitalismului occidental.

Capitalismul din occident revarsă capitalurile disponibile pe cale financiară sau comercială în țările mai nouă, unde găsește fructificare mai avantagioasă tocmai din cauza rarității lor.

In Orientul apropiat, inclusiv Romînia, capitalurile occidentale au găsit un teren prielnic.

Modul și gradul de penetrațiune a capitalismului occidental în această parte formează o problemă de o deosebită importanță pe care o studiez de mai mult timp.

La noi, fie spus aici în treacăt, capitalismul occidental se manifestă subt formă pur financiară, prin investirile făcute în împrumuturile publice (de stat sau comunale) prin posedarea unei

părți însemnate din capitalurile aflate în întreprinderile de bancă sau industriale, iar subt formă pur comercială, capitalismul se manifestă prin politica industrială, susținută de neomercantilismul politicii vamale din statele apusene, care urmărește desfacerea cît mai însemnată a mărfurilor pe piețele externe.

Marile instituțiuni financiare din apus, prin estinderea operațiunilor peste hotarele țărilor unde au sediul principal, intervin în mod eficace să dea imbold intereselor de export. Manifestarea pur financiară și cea comercială a capitalismului occidental se întretaie, se condiționează, se sprijină reciproc.

Se cunoaște în ce măsură expansiunea marilor bănci germane a slujit comerțului exterior al țării lor.

Ca să ilustrez expansiunea marilor bănci apusene, extrag din raportul unei bănci din Paris, pe anul 1912, — e vorba de Banque de l'Union Parisienne,—interesată, precum am văzut, și în țara noastră,—numai cîteva întreprinderi la care banca participă direct:

1) Société des Embranchements de Chemins de fer (din Rusia);
2) Banque d'Athènes;
3) Băncile din Mexico.

Influența marilor institute financiare tinde să cuprindă întreg pămîntul.

Activitatea lor peste hotare, în atîtea țări și atît de felurite întreprinderi comerciale, nu e rezultatul unei politici urmate pentru apărarea intereselor economice generale ale statului, de unde sînt luate capitalurile, ci această activitate e condusă de principiul atothotăritor, principiul rentabilității cît mai ridicate.

Fără să urmărească, marile bănci apusene, adesea, în mersul expansiunii lor, slujesc însă politicii generale și intereselor exportului acelor țări, în care ele sînt fondate, unde își au sediul principal, și de unde sînt îndrumate.

La noi marile bănci comerciale din apus au intrat la început în legături cu statul și în urmă, direct, cu piața financiară și comercială. [1])

In principalele bănci în Romînia, capitalul străin a pătruns în special, dela 1895 încoace, deci în ultimele 2 decenii, și fără îndoială a înrîurit, în chip deosebit, dezvoltarea lor. In acest interval au luat ființă aproape toate băncile comerciale principale; 4 din ele întemeiate, subt auspiciul capitalului străin, și 4 din acele cu caracter intern sau mixt.

Incercăm să analizăm situația principalelor bănci comerciale dela noi cu datele ce ni le pun la îndămînă bilanțurile lor pe anul 1912 în comparație cu anul 1911.

In ultimul an, un an de criză, situația băncilor principale comerciale, se prezintă subt un aspect cu totul deosebit față de anul precedent.

1) Vezi în această privință lucrarea mea: *Die rumänischen Staatsschulden*. Berlin, 1905.

O analiză însă mai amănunțită asupra principalelor bănci comerciale cred că nu se poate întreprinde, întrucît ne lipsesc în bună parte elementele de comparație, adică nu dispunem de bilanțuri întocmite după un sistem unitar.

Astfel, precum va reeși și din expunerea noastră, sînt bănci care contopesc într'un singur cont, *„depunerile spre fructificare"* cu *„conturi curente creditoare"*, sau altele care amestecă la un loc *creditele acordate în conturi curente* cu *avansurile pe producte*.

Altele nu indică *reescontul*, printre sumele dela pasiv, deși fac această operațiune. In sfîrșit la unele bănci, găsim într'un singur cont trecute *„acțiuni și efectele de state"*. S'ar putea spune că în genere bilanțurile băncilor noastre sînt un labirint, în care, numai cu multă trudă, poți vedea prea puțin. Și acest lucru e adevărat nu numai întrucît e vorba de principalele bănci ci de toate institutele de credit.

Soluțiunea acestei chestiuni speciale se găsește în aplicarea rațională a unui articol din codul de comerț, aplicare ce cerem cu toată inzistența. Acel articol, până astăzi literă moartă, (art. *179*) glăsuește astfel:

„Societățile care au drept principal obiect exploatarea creditului sînt obligate să depună la tribunalul de comerț în cele „dintâi opt zile ale fiecărei luni, o situațiune sumară pe luna „precedentă după un formular ce se va stabili printr'un regulament de administrație publică, certificîndu-se conform adevărului printr'o declarațiune semnată cel puțin de un administrator și un cenzor".

Socotim că obligația e prea riguroasă. Dintre toate băncile una singură se conformă. Numai Banca Națională a Romîniei, și aceasta nu are *„principal obiect"* exploatarea creditului, dă situația sumară—săptăminal—în „Monitorul oficial". Dealtminterea, nici organele Statului nu au încercat vreodată a le-o impune.

Făcînd uz de cuprinsul art. 179 credem că o comisiune, instituită de către Ministrul Industriei și Comerțului, din care să facă parte atît delegații ministrului cît și delegații băncilor, ar fi chemată să întocmească „un formular" de bilanț, conform căruia, toate institutele de credit să publice situația lor sumară din 3 în 3 luni.

In Germania, toate marile bănci comerciale, exceptînd Berliner-Handelsgesellschaft, întocmesc azi bilanțurile lor după un formular adoptat de bună voie.

Cît de necesară e aplicarea cumpătată, în felul indicat, a art. 179 din codul de comerț, se va convinge oricine din cele ce urmează. Aproape la orice pas, în cercetarea ce întreprindem, ne izbim de lipsa de uniformitate a bilanțurilor.

*

O analiză cît de sumară asupra principalelor bănci comerciale trebue să caute a stabili:

1) Care sînt mijloacele de exploatare ?
2) Care sînt plasamentele ? şi
3) Care e rentabilitatea acestor bănci ?

Răspunsul la fiecare din aceste întrebări formează obiectul capitolelor deosebite din încercarea noastră.

1) *Mijloacele de exploatare.*—Mijloacele de exploatare sînt capitalurile de care dispune efectiv o bancă.—Ele se procură prin operaţiunile pasive în care banca figurează, de fapt, ca debitoare; —chipul în care se procură, are o importanţă deosebită pentru însăşi temelia instituţiei. Mijloacele de exploatare se împart, cum le împărţim şi noi, în 2 mari categorii:

1) Capitalul propriu (proprietatea băncilor) şi
2) Capitalurile împrumutate (creditele acordate) băncilor.

Capitalul propriu e alcătuit din capitalul social, şi fondul sau fondurile de rezervă.—Capitalurile împrumutate figurează în pasivul băncilor, ca „*depuneri spre fructificare*", credite acordate băncii în conturi curente, „*conturi curente creditoare*", şi *reescont, lombardare*, etc.

O bancă cu un capital propriu mai mic, şi cu sume mai mari încredinţate ei, nu poate avea aceiaşi elasticitate ca o instituţie care se întemeiază pe un capital social şi fonduri de rezervă puternice.—Aceasta din urmă are facultatea să întreprindă operaţiuni active, să facă plasamente, fără a ţine prea mult samă de angajamentele ei,—de care nu uzează într'o măsură excesivă.

Spre a stabili mijloacele de exploatare, împărţite în capital propriu şi capitaluri împrumutate, am alcătuit *tabl. I*: *Capitalurile proprii faţă de cele împrumutate în principalele bănci comerciale la 31 Decembrie 1911 şi la 31 Decembrie 1912.*

Examinînd în amănunţime cifrele cuprinse aici, vom putea face un şir întreg de constatări.

1) Valoarea totală a mijloacelor de exploatare, a capitalurilor disponibile, a tuturor băncilor, laolaltă, cît şi a fiecărei deosebit, se găseşte în Tabl. II: *Creşterea capitalului propriu şi a creditelor* (sumelor împrumutate) *băncilor dela 31 Decembrie 1911 la 31 Dec. 1912.*

Valoarea totală a mijloacelor de exploatare a trecut dela *493.9 mil. lei* (în 1911) la *682 mil. lei* (în 1912).

Prin urmare a crescut, într'un singur an, cu *190 mil. lei*. —o creştere enormă, cînd ţinem seamă că în ultimele 4 luni ale anului 1912, criza de credit, produsă de evenimente externe, şi de absenţa exportului, a provocat o stagnare a afacerilor, o rezervă din partea institutelor de credit, menită să nu mărească, ci să micşureze angajamentele băncilor. Această creştere, probabil, s'ar fi înfăţişat şi mai mare la 31 Decembrie 1912, dacă nu ar fi precedat criza cunoscută al cărei efect a fost mai mult de natură negativă, să stăvilească angajamentele.

În totalul mijloacelor de exploatare este o sumă luată de 2 ori: valoarea acţiunilor posedate de institutul de credit din capitală, banca Marmorosch, Blanc & Co. S. A., la banca comer-

Reescont				5.186 621.60			
Depozite	37.487.672.15			35.020.145.37			
Conturi curente creditoare	15 322.557.28	52.810.229.43	74.58	33.629.781.41	73.836.548.58	76.58	
		70.810.229.43	100.—		96.411.458.58	100.—	
6) BANCA AGRICOLA							
a) Capital propriu							
Capital social	7.938.125.—			12.000.000.—			
Fonduri de rezervă	3.366.630.54	11.304.755.54	21.16	5.379.112.16	17.379.112.16	19.40	
b) Capital. împrumutate:							
Conturi curente creditoare				13.810.502.96			
Dep. spre fructificare	20.684.405.05			26.890.651.79			
Reescont	10.036.976.96			19.431.947.30			
Lombardare	11.405.932.—	42.127.314.01	78.84	12.067.603.50	72.200 705.55	80.60	
		53.432.069.55	100.—		89.579.817.71	100.—	
7) BANCA DE SCONT DIN BUC.							
a) Capital propriu:							
Capital social	6.738.462.80			7.000.000.—			
Fonduri de rezervă	472.962 31	7.210.825.11	21.41	661.370.—	7.661.370.47	18.07	
b) Capital. împrumutate:							
Reescont	17.384.859.92			19.173.990.38			
Dep. spre fructificare	6.542.261.30			10.519.155.25			
Conturi curente creditoare	2.[illegible]6.120.68	26.463.241.90	78.59	5.050.595.78	34.743.741.41	81.93	
		33.676.067.01	100.—		42.405.111.88	100.—	
8) BANCA COMERŢ. DIN CRAIOVA							
a) Capital propriu:							
Capital social	3.000.000.—			5.000.000.— [2])			[2]) De fapt aci suma e mai mică (21.631) val. acţionarilor—adică acţiunile subscrise dar nevarsate—din activ.
Fonduri de rezevă	2.816.287.10	5.816.287.10	13.69	4.194.580.22	9.149.580.22	17.24	
b) Capital. împrumutate:							
Reescont	5.343.543.85			5.974.608.20			
Dep. spre fructificare	24.077.904.10			27.474.495.41			
Conturi curente creditoare	7.222.721.42	36.644.169.37	86.31	10.693.278.32	44.142.381.93	82.76	
		42.460.456.67	100.—		53.336.96.215	100.—	
9) THE BANK of ROUMANIA Ltd.							
a) Capital propriu							
Capital social	7.500.000.—			7.500.000.— [3])			[3]) Capitalul plasat în sucursala din Bucureşti e de 6.500.000 lei.
Fonduri de rezervă	4.242.204.—	11.724.204.—	33.05	4.314.826.—	11.814.826.—	28.25	
b) Capital. împrumutate:							
Conturi curente creditoare	23.784.157.35	23.784.157.35	66.95	30.002.536.25 [4])	30.002.536.25	71.75	[4]) Aci intră şi reesc. la B. N. a R. val. 1.972.027.06
		35.526.361.35	100.—		41.817.362.25	100.—	

TABLOUL I

Mijloacele de Exploatare (Capitalurile proprii față de cele împrumutate) in principalele Bănci Comerciale

NUMELE BANCEI	in 1911 Suma parțială	in 1911 Suma totală	La %	in 1912 Suma parțială	in 1912 Suma totală	La %	Observațiuni
	Lei B.	Lei B.		Lei B.	Lei B.		
1) BANCA GENERALA ROMINA							
a) Capital propriu:							
Capital Social	12.500.000.—			12.500.000.—			
Fonduri de rezervă	2.500.000.—	15.000.000.—	14.81	2.800.000.—	15.3000.000.—	12.22	
b) Capital. împrumutate:							
Conturi curente creditoare	86.267.773.95	86.267.773.95	85.19	109.859.295.34	109.893.295.43	87.78	
		101.267.773.95	100.—		125.193.295.34	100.—	
2) BANCA DE CREDIT ROMIN							
a) Capital propriu:							
Capital social	10.000.000.—			10.000.000.—			
Fonduri de rezervă	2.452.000.—	12.452.000.—	16.73	3.500.000.—	13.500.000.—	14.69	
b) Capital. împrumtate:							
Creditori	26.836.156.12			32.843.292.78			
Dep. spre fructificare	27.838.388.39			45.205.295.31			
Rescont	7.276.662.40	61.951.146.91	83.27	356.168.05	78.404.756.14	85.31	
		74.403.146.91	100.—		91.904.756.14	100.—	
3) BANCA ROMINEASCA							
a) Capital propriu:							
Capital social varsat				18.998.500.— [1]			[1] Capitalul subscris a fost: in 1911—17.5000.000 lei; „ 1912—26.250.000 „
Fonduri de rezervă	12.922.250.— [1]	12.922.250.—	34.31	338.482.90	19.336.982.90	21.69	
b) Capit. împrumutate:							
Efecte reescomptate	17.397.723.—			32.873.590.78			
Conturi curente creditoare	7.348.744.61	24.746.467.78	65.69	29.915.452.68	69.789.043.46	78.31	
		37.668.727.78	100.—		89.126.026.36	100.—	
4) BANCA COMERCIALA ROMINA							
a) Capital propriu:							
Capial social	12.000.000.—			12.000.000.—			
Fonduri de rezervă	430.079.62	12.430.079.62	27.83	606.139.14	12.606.139.14	23.88	
b) Capital. împrumutate:							
Conturi curente creditoare	32.070.872.62			40.067.146.01			
Efecte de plată	153.021.07	32.223.893.69	72.17	126.828.04	40.193.974.05	76.12	

OUL II

le bănci comerciale dela 31 Dec. 1911 la 31 Dec. 1912.

șterea talului opriu		CREDITORII Dep. fructificare, Cont curent creditore, rees compt, etc. in 1911		1912		Creșterea creditorilor		La 31 Dec. 1912 față de 31 Dec. 1911: Capitalul propriu a crescut la %	Creditorii au crescut la %
I	B.	LEI	B.	LEI	B.	LEI	B.		
75 000	—	52.810.229	43	73.836.548	58	21.026.319	15	25.41	39.81
14.732	90	24.746.467	78	69.789.043	46	45.042.575	68	49.64	182.—
74.356	62	42.127.314	01	72.200.705	55	30.073.391	54	53.37	71.51
05 000	—	86.267.773	95	109.893.295	34	23.625.521	39	2.	27.38
8.000	—	61.951.146	91	78.404.756	14	16.453.609	23	8.41	26.56
76.059	52	32 229.893	69	40.193.974	05	7.970.080	36	1.41	21.70
72.622	—	23.784.157	35	30.002.536	25	6.218.378	90	0 61	26.14
78 293	12	36.644.169	37	44.142.381	93	7.498.212	56	58.08	20.46
50.545	36	26.463.241	90	34.743.741	41	8.280.499	51	6.24	31.29
9.609	52	387.018.394	39	553.206.982	71	166.188.583	3[illegible]	21.04	42.94

T A

Creşterea capitalului propriu şi creditelor în

No. Curent	NUMELE BANCII	CAPITALUL PROP in 1911 LEI	B.	191 LEI
1	Banca Marmorosch Blank	18.000.000	–	22.575.
2	„ Romînească	12.922.250	–	19.336.
3	„ Agricolă	11.304.755	54	17.379.
4	„ Generală Romînă	15.000.000	–	15.300
5	„ de Credit Romîn	12.452.000	–	13.500.
6	„ Comercială Romînă	12.430.079	62	12.606.
7	„ Bank of Romania	11.742.204	–	11.814.
8	„ Comerţului Craiova	5.816.287	10	9.194
9	„ Scompt din Bucureşti	7.210.825	11	7 661
	Total	105.878.401	37	129.368

ţului din Craiova. Indicăm aceasta, fără să rectificăm eroarea.

Din Tab. II vedem că sumele creditorilor au progresat, într'o proporţie aproape îndoită decît acele ale capitalului propriu. Capitalul propriu a crescut cu 21.04%, pe cînd creditorii s'au urcat cu 42.94% faţă de situaţia din 1911.

Şi această creştere se exprimă, de asemenea în raportul dintre capitalul propriu şi creditorii băncilor,—raport mai puţin favorabil decît în anul precedent.

Intr'adevăr:	în 1911 la %		în 1912 la %	
Capit. propriu a fost de:	106.9 mil lei sau	21.64.	129 mil. sau	18.95
Cred. Băncilor „	387 „ „ „	78.36.	553 „ „	81.05
	493.9 „ „ „	100.	682 „ „	100.

Proporţia dintre capitalul propriu şi creditorii principalelor bănci comerciale a scăzut cu 2.69% şi aceasta rezultă din faptul că pe cînd valoarea capitalului propriu a trecut dela 106.9 mil. lei (în 1911) la 129 mil. lei (în 1912)—valoarea creditorilor s'a mărit îndoit faţă de acea a capitalului propriu, trecînd dela 387 mil. lei (în 1911) la 553 mil. lei (în 1912).

Bine înţeles, această proporţie e rezultanta generală la toate băncile comerciale principale. Ea arată o tendinţă, care însă nu se exprimă absolut în aceiaşi măsură la fiecare bancă deosebit.

Faptul se poate vedea lămurit din datele cuprinse în Tab. II şi mai ales din proporţia creşterii capitalului propriu şi a creditorilor din ultimele 2 coloane.

Creditorii au crescut mai mult decît media generală la:

Banca Romînească,	cu 182%	în 1912 faţă de 1911.
„ Agricolă	„ 71.51%	„ „ „ „

pe cînd capitalul propriu s'a urcat peste media generală la:

Banca Comerţului, Craiova	cu 58.08%	în 1912 faţă de 1911
„ Agricolă	„ 53.75%	„ „
„ Romînească	„ 49.64%	„ „
„ Marm. Blak & Co, S. A.	„ 25.41%	„ „

Creşterea capitalului propriu la ultimele bănci se datoreşte măririi capitalului social—prin emisiunea de noui acţiuni—şi, în legătură cu aceasta, dotării fondurilor de rezervă cu primele încasate dela emisiuni.

Creşterea creditorilor la cele 2 banci cu caracter intern—într'o măsură mult mai mare decît la celelalte instituţiuni similare, nu ne-o putem explica decît prin lărgirea repede a operaţiunilor—ceia ce e firesc mai ales la cea mai nouă bancă—Banca Romînească—la care anul 1912 a fost întâiul ei an de plină activitate. La 31 Decembrie 1911, această bancă era abia introdusă, şi de aceia creşterea creditorilor în cursul anului 1912 apare aşa de puternică.

Să cercetăm acum principalele bănci comerciale după mă-

TABLOUL I

Mijloacele de Exploatare (Capitalurile proprii față de cele imprumutate) in principalele Bănci Comerciale

NUMELE BANCEI	in 1911 Suma parțială	in 1911 Suma totală	La %	in 1912 Suma parțială	in 1912 Suma totală	La %	Observațiuni
	Lei B.	Lei B.		Lei B.	Lei B.		
1) BANCA GENERALA ROMINA							
a) Capital propriu:	12.500.000.—			12.500.000.—			
Capital Social	2.500.000.—	15.000.000.—	14.81	2.800.000.—	15.300.000.—	12.22	
Fonduri de rezervă							
b) Capital. imprumutate:							
Conturi curente creditoare	86.267.773.95	86.267.773.95	85.19	109.839.295,34	109.893.295.43	87.78	
		101.267.773.95	100.—		125.193.295.34	100.—	
2) BANCA DE CREDIT ROMIN							
a) Capital propriu:	10.000.000.—			10.000.000.—			
Capital social	2.452.000.—	12.452.000.—	16.73	3.500.000.—	13.500.000.—	14.69	
Fonduri de rezervă							
b) Capital. imprumutate:	26.896.156.12			32.843.292.78			
Creditori	27.838.388.39			45.205.995.31			
Dep spre fructificare	7.276.662.40	61.951.146.91	83.27	356.168.05	78.404.756.14	85.31	
Rescont		74.403.146.91	100.—		91.904.756.14	100.—	
3) BANCA ROMINEASCA							
a) Capital propriu:				18.998.500.—[1]			[1]) Capitalul subscris a fost: in 1911—17.5000.000 lei
Capital sosial varsat	12.922.250.—[1])	12.922.250.—	34.31	338.482.90	19.336.982.90	21.69	„ 1912—26.250.000 „
Fonduri de rezervă							
b) Capit. imprumutate:	17.397.723.—			39.873.590.78			
Efecte reescomptate	7.348.744.61	24.746.467.78	65.69	29.915.452.68	69.789.043.46	78.31	
Conturi curente creditoare		37.668.727.78	100.—		89.126.026.36	100.—	
4) BANCA COMERCIALA ROMINA							
a) Capital propriu:	12.000.000.—			12.000.000.—			
Capial social	430.079.62	12.430.079.62	27.83	606.139.14	12.606.139.14	23.88	
Fonduri de rezervă							
b) Capital. imprumutate:	32.070.872.62			40.067.146.01			
Conturi curente creditoare	153.021.07	32.223.893.69	72.17	126.828.04	40.193.974.05	76.12	
Efecte de plată		44.653.973.31	100.—		52.800.113.19	100.—	
5) BANCA MARMOR., BLANK & Co							
a) Capital propriu:	12.500.000.—			15.000.000.—			
Capital social	5.500.000.—	18.000.000.—	24.42	7.575.000.—	22.575.000.—	23.42	
Fonduri de rezervă							
b) Capital. imprumutate:				5.186.621.60			
Reescont	37.487.672.15			35.020.145.37			
Depozite	15.322.557.28	52.810.229.43	74.58	33.629.781.41	73.836.548.58	76.58	
Conturi curente creditoare		70.810.229.43	100.—		96.411.458.58	100.—	
6) BANCA AGRICOLA							
a) Capital propriu	7.938.125.—			12.000.000.—			
Capital social	3.366.630.54	11.304.755.54	21.16	5.379.112.16	17.379.112.16	19.40	
Fonduri de rezervă							
b) Capital. imprumutate:				13.810.502.96			
Conturi curente creditoare	20.684.405.05			26.890.651.79			
Dep. spre fructificare	10.036.976.96			19.431.947.30			
Reescont	11.405.932.—	42.127.314.01	78.84	12.067.603.50	72.200.705.55	80.60	
Lombardare		53.432.069.55	100.—		89.579.817.71	100.—	
7) BANCA DE SCONT DIN BUC.							
a) Capital propriu:	6.738.462.80			7.000.000.—			
Capital social	472.362.31	7.210.825.11	21.41	661.370.—	7.661.370.47	18.07	
Fonduri de rezervă							
b) Capital. imprumutate:	17.384.859.92			19.173.990.38			
Reescont	6.542.261.30			10.519.155.25			
Dep. spre fructificare	2.536.120.68	26.463.241.90	78.59	5.050.595.78	34.743.741.41	81.93	
Conturi curente creditoare		33.676.067.01	100.—		42.405.111.88	100.—	
8) BANCA COMERȚ. DIN CRAIOVA							
a) Capital propriu:	3.000.000.—			5.000.000.—[2])			[2]) De fapt aci suma e mai mică (21.631) val. acționarilor—adică acțiunile subscrise dar nevarsate—din activ.
Capital social	2.816.287.10	5.816.287.10	13.69	4.194.580.22	9.149.580.22	17.24	
Fonduri de rezevă							
b) Capital. imprumutate:	5.343.543.85			5.974.608.20			
Reescont	24.077.904.10			27.474.495.41			
Dep. spre fructificare	7.222.721.42	36.644.169.37	86.31	10.693.278.32	44.142.381.93	82.76	
Conturi curente creditoare		42.460.456.67	100.—		53.336.96.215	100.—	
9) THE BANK of ROUMANIA Ltd.							
a) Capital propriu	7.500.000.—			7.500.000.—[3])			[3]) Capitalul plasat in sucursala din București e de 6.500.000 lei.
Capital social	4.242.204.—	11.724.204.—	33.65	4.314.826.—	11.814.826.—	28.25	
Fonduri de rezervă							
b) Capital. imprumutate:		23.784.157.35	66.95		30.002.536.25	71.75	[4]) Aci intră și reesc. la B. N. a R. val. 1.872.027.06
Conturi curente creditoare	23.784.157.55			30.002.536.25[4])			
		35.528.361.35	100.—		41.817.362.25	100.—	

TABLOUL II

Creşterea capitalului propriu şi creditelor în principalele bănci comerciale dela 31 Dec. 1911 la 31 Dec. 1912.

No. Curent	NUMELE BANCII	CAPITALUL PROPRIU în 1911 LEI B.	CAPITALUL PROPRIU în 1912 LEI B.	Creşterea capitalului Propriu LEI B.	CREDITORII Dep. fructificare, Cont. curent creditore, rees compt, etc. în 1911 LEI B.	CREDITORII ... în 1912 LEI B.	Creşterea creditorilor LEI B.	La 31 Dec. 1912 faţă de 31 Dec. 1911: Capitalul propriu a crescut la %	La 31 Dec. 1912 faţă de 31 Dec. 1911: Creditorii au crescut la %
1	Banca Marmorosch Blank	18.000.000 —	22.575.000 —	4.575.000 —	52.810.229 43	73.836.548 58	21.026.319 15	25.41	39.81
2	" Rominească	12.922.250 —	19.336.982 90	6.414.732 90	24.746.467 78	69.789.043 46	45.042.575 68	49.64	182.—
3	" Agricolă	11.304.755 54	17.379.112 16	6.074.356 62	42.127.314 01	72.200.705 55	30.073.391 54	53.37	71.51
4	" Generală Romînă	15.000.000 —	15.300.000 —	300.000 —	86.267.773 95	109.893.295 34	23.625.521 39	2.	27.38
5	" de Credit Romin	12.452.000 —	13.500.000 —	1.048.000 —	61.951.146 91	78.404.756 14	16.453.609 23	8.41	26.56
6	" Comercială Romînă	12.430.079 62	12.606.139 14	176.059 52	32.223.893 69	40.193.974 05	7.970.080 36	1.41	24.70
7	" Bank of Romania	11.742.204 —	11.814.826 —	72.622 —	23.784.157 35	30.002.536 25	6.218.378 90	0.61	26.14
8	" Comerţului Craiova	5.816.287 10	9.194.580 22	3.378.293 12	36.644.169 37	44.142.381 93	7.498.212 56	58.08	20.46
9	" Scompt din Bucureşti	7.210.825 11	7.661.370 47	450.545 36	26.463.241 90	34.743.741 41	8.280.499 51	6.24	31.29
	Total	106.878.401 37	129.368.010 89	22.489.609 52	387.018.394 39	553.206.982 71	166.188.588 32	21.04	42.94

rimea mijloacelor lor de exploatare, a capitalurilor proprii, apoi a raportului dintre capitalul propriu şi creditele acordate fiecării bănci separat.

Tab. I ne pune la îndămînă cifrele.

a) După mărimea absolută a mijloacelor de exploatare, găsim la 31 Decembrie 1912 băncile în următoarea ordine:

1) Banca Generală Romînă	cu	125.	mil.	lei
2) „ Marm., Blank et Co. S. A.	„	96.4	„	„
3) „ de Credit Romîn	„	91.9	„	„
4) „ Agricolă	„	89.6	„	„
5) „ Romînească	„	89.1	„	„
6) „ Comerţului din Craiova	„	53.3	„	„
7) „ Comercială Romînă	„	52.8	„	„
8) „ de Scont din Bucureşti	„	42.4	„	„
9) „ The Bank of Roumania Ltd.	„	41.8	„	„
		682.3	„	„

Intrucît priveşte, deci, valoarea capitalurilor disponibile, vedem că băncile, care au intim contact cu piaţa financiară apuseană, stau în fruntea tuturor: Banca Generală Romînă, Banca Marmorosch, Blank & Co. S. A., şi Banca de Credit Romîn.

The Bank of Roumania, banca cea mai veche, are cele mai puţine mijloace de exploatare. Aceasta se datoreşte în primul rînd conducerii tradiţionale a acestei instituţiuni, plină de conservatism, şi de un exces de precauţiune în angajarea instituţiei.

E demn să scoatem la iveală locul ocupat de Banca Comerţului din Craiova, care, deşi are sediul în provincie, întrece întrucît e vorba de mijloacele de exploatare atît pe vechea The Bank of Roumania, cît şi pe Banca de Scont din Bucureşti.

Examinînd acum mijloacele de exploatare ale fiecărei bănci principale după împărţirea admisă, în capital propriu şi capitaluri împrumutate, găsim că:

b) după însemnătatea capitalului propriu, băncile principale se prezintă, la 31 Decembrie 1912, astfel:

1) Banca Marmorosch, Blank & Co. S. A.	are	22.6	mil.	lei
2) „ Romînească	„	19.3		„
3) „ Agricolă	„	17.4		„
4) „ Generală Romînă	„	15.3		„
5) „ de Credit Romîn	„	13.5		„
6) „ Comercială Romînă	„	12.6		„
7) „ The Bank of Roumania Ltd	„	11.8		„
8) „ Comerţului din Craiova	„	9.2		„
9) „ de Scont din Bucureşti	„	7.7		„

De-aici reesă că *Banca Marmorosch, Blank & Co. S. A.*, e în fruntea tuturor întrucît priveşte valoarea capitalului propriu. După ea vine *Banca Romînească*, apoi Banca Agricolă. Cel

mai puţin capital propriu, în cifră absolută, dintre băncile principale, îl are *Banca de Scont* din Bucureşti.

Am arătat că suma capitalului propriu se alcătueşte din capitalul social vărsat, şi fondul sau fondurile de rezervă ale băncii.

Fondurile de rezervă, separate de capitalul social vărsat, se urcă la 29.4 mil. lei.

In Tab. III indicăm raportul dintre fondul de rezervă, şi capitalul vărsat al principalelor bănci comerciale la 31 Decembrie 1912, în comparaţie cu anul precedent.—Acest raport s'a urcat în ultimul an la 29.37% faţă de 25.59% cît era în 1911.

TABLOUL III

Fondul de rezervă în raport cu capitalul social varsat

NUMELE BANCEI	In mii de Lei		La % din capitalul social varsat	
	în 1911 şi	1912	în 1911 şi	1912
1) Banca Generală Romînă	2.500	2.800	20.—	20.40
2) Banca de Credit Romîn	2.452	3.500	24.50	35.—
3) Banca Romînească	—	339	—	1.78
4) Banca Comercială Romînă	430	606	3.58	5.05
5) Banca Marmor., Blank & Co.	5.500	7.575	44.—	50.50
6) Banca Agricolă	3.367	5.379	42.42	44.82
7) Banca de Scont din Bucureşti	472	661	7.01	9.44
8) Banca Comerţ. din Craiova	2.816	4.195	93.87	83.90
9) Banc of Roumania	4.242	4.315	56.56	57.53
Totalul General	21.779	29.370	25.59	29.37

Cele mai mari fonduri de rezervă îl au, în chip firesc, băncile mai vechi

Astfel sînt: La % din cap. soc.

1) Banca Marm., Blank & Co. S. A.	cu	7.6	mil.	lei sau	50.50
2) „ Agricolă	cu	5.4	„	„	44.82
3) „ The Bank of Roumania Ltd	„	4.2	„	„	83.90
4) „ Comerţului din Craiova	„	4.3	„	„	57.53

The Bank of Roumania Ltd. a adunat fondul de rezervă mai ales în cursul celor aproape 50 de ani de existenţă, din beneficiile nete; celelalte 3 bănci datoresc însă, în parte, mărirea fondului de rezervă, primelor încasate cu ocazia urcării capitalului social—prime trecute la fondul de rezervă.

Cel mai neînsemnat fond de rezervă îl au Banca de Scont din Bucureşti (606 mii) şi Banca Romînească, dispunînd de un fond de rezervă de 339 mii lei.

Importanța fondului de rezervă e invederată.

Cu cît ai fonduri de rezervă mai mari, cu atît ai un capital propriu mai însemnat, cu atît crește și garanția *materială* față de angajamentele băncii. Fondul de rezervă e în același timp pentru vremuri grele supapa de siguranță, paza capitalului social. Cînd o bancă,—s'a văzut aceasta și la noi în două rînduri la 2 bănci trecute printre cele principale,—nu dispune de fond de rezervă însemnat și are pierderi, e nevoită să atace, să reducă capitalul social.

Deaceia nu putem decît aproba orice întărire, orice mărire a fondurilor de rezervă.

Pentru trăinicia unei instituții de credit, este mai sănătoasă regulă politica alimentării fondului de rezervă, decît a te îngriji să distribui dividende mai urcate, cu orice preț.

Această observațiune își va găsi întemeerea ei pe fapte, în cursul expunerii noastre.

c). Principalele bănci comerciale se pot distinge, tot în 3 grupe—după cum le-am deosebit atunci cînd am indicat modul lor de alcătuire—după felul special în care se înfățișează capitalurile împrumutate (creditorii) lor.

Băncile principale din prima categorie, fondate sub auspiciile capitalurilor străine, au izvorul de credit cel mai principal, în „conturile curente creditoare".

Băncile principale din a doua categorie, cu caracter intern, își îndestulează nevoile de capitaluri împrumutate prin reescontul ce-l fac la Banca noastră de emisiune.

Însfîrșit, banca cu caracter mixt, Banca Comerțului din Craiova, e o adevărată bancă de depozite; adică creditorii ei cei mai însemnați sînt acei care i-au încredințat banii spre fructificare.

Să întărim cu date, cele afirmate. Cifrele din Tab. I pot fi utilizate cu folos.

Banca Generală Romînă nu specifică creditorii ei, pe care îi însumează în *„conturi curente creditoare"*. Din suma de 110 mil. valoarea creditorilor nu putem ști deci cît aparține deponătorilor și cît instituțiunilor financiare din străinătate. Desigur însă că cel puțin 75% din suma indicată reprezintă creditele acordate în conturi curente—capitaluri de peste hotare, în special dela Disconto-Gesellschaft și Bleichröder. Banca Generală Romînă e instituția de credit din prima categorie a principalelor bănci comerciale, care are cele mai însemnate mijloace de exploatare.

Să luăm acum Banca Romînească, cea mai însemnată instituție de credit dintre băncile cu caracter intern.

Aici vedem că din 70 mil., valoarea creditelor, 40 mil., deci mai mult de jumătate e cifra efectelor reescontate. Prin urmare *reescontul* e izvorul principal de credit al acestei instituții, ca—în genere—la toate băncile cu caracter intern.

Banca Comerțului din Craiova—instituție cu caracter mixt—are un loc deosebit.—Din creditele acordate ei de circa 45 mil. lei, 28 mil. lei sînt depuneri spre fructificare.

Această *bancă de depozite*, prin urmare, nu-și procură majoritatea capitalului ei de exploatare nici dela institutele de credit de peste hotare, nici dela Banca noastră de Emisiune. Ea este expresiunea puterii de capitaluri a regiunii—Oltenia—unde lucrează și unde a prins rădăcini adînci.

Situația Băncii Comerțului din Craiova este o situație privilegiată: ea poate uza de cele două surse principale de credit: prin institutul de credit din capitala țării, ce o patronează, ea are deschise legăturile cu străinătate, și—la nevoe—poate face uz de reescont.

Lăsînd la o parte situația excepțională a principalei bănci comerciale cu sediul din provincie, se impune acum întrebarea: de ce băncile din prima categorie, înființate cu capitalurile de peste hotare, uzează mai mult de creditele în cont curent, pe cînd cele din a doua categorie—cu capitaluri interne—recurg în special la reescont.

Răspunsul e ușor de dat: pentrucă primele bănci apelează la capitalurile disponibile ale marilor bănci apusene, dela care au, în timp normal, banii în condițiuni mai avantagioase decît pe calea reescontului, pe cînd băncile de a doua categorie nu au legături cu străinătatea și sînt silite să se alimenteze dela izvorul reescontului, care— în deobște—nu poate procura bani în aceleași condițiuni, cu o dobîndă egală, și cu aceleași înlesniri ca băncile din străinătate.

Aceasta e adevărat în vremuri normale. În timp de criză, însă, cînd piața financiară apuseană e rezervată, și nu mai e dispusă să acorde credite mari, atunci se poate întîmpla,—și vedem uneori băncile din prima categorie, apelînd și ele la creditul Băncii noastre de Emisiune. Anul 1912 e plin de învățăminte și în această privință, precum vom vedea imediat.

d) Totalul creditelor acordate principalelor bănci comerciale, am spus că se urca la 533 mil. lei (la 31 Decembrie 1912).

După valoarea lor—a capitalurilor împrumutate băncilor—găsim:

1)	Banca Generală Romînă	cu 110	mil. lei
2)	„ de Credit Romîn	„ 78	„ „
3)	„ Marmorosch, Blank & Co. S. A.	„ 74	„ „
4)	„ Agricolă	„ 72	„ „
5)	„ Romînească	„ 70	„ „
6)	„ Comerțului din Craiova	„ 44	„ „
7)	„ Comercială Romînă	„ 40	„ „
8)	„ de Scont din București	„ 35	„ „
9)	„ The Bank of Roumanie Ltd.	„ 30	„ „

Punînd acum față în față cifra creditelor cu valoarea capitalului propriu din fiecare bancă, găsim mai multe fapte, pe care le putem reține.

1) Băncile care au capital propriu relativ mai puțin au angajamente mai mari.

Astfel e cazul cu Banca Generală Romină și Banca de Credit Romin.

Capitalul propriu al Băncii Generale Romine înfățișa 12.22%, iar al Băncii de Credit Romin 14.69%, din totalul mijloacelor lor de exploatare.

Raportul dintre capital propriu și creditele principalelor bănci comerciale se prezintă astfel:

		Cap. propriu	Cap. impr.
1)	La Banca Generală Romină	12.22%	87.78%
2)	" de Credit Romin	14.69%	85.31%
3)	" Comerțului din Craiova	17.24%	82.76%
4)	" de Scont din București	18.07%	81.93%
5)	" Agricolă	19.40%	80.60%
6)	" Rominească	21.69%	78.31%
7)	" Marmorosch, Blank & Co.	23.42%	76.58%
8)	" Comercială Romină	23.88%	76.12%
9)	" The Bank of Roumania Ltd.	28.25%	71.75%

Raportul cel mai favorabil—adică angajamentele cele mai neinsemnate față de capitalul propriu—îl găsim la The Bank of Roumania Ltd., Banca Marmorosch, Blank & Co. și Banca Comerțului din Craiova. Dintre acestea Banca Marmorosch, Blank & Co. S. A. are mijloace de exploatare incomparabil mai mari decît celelalte două. Capitalul ei propriu însemnat (22.6 mil. lei) păstrează însă raportul favorabil față de creditorii ei. Celelalte bănci, ale căror capitaluri împrumutate fac peste 80% din totalul mijloacelor de exploatare, socotim că sînt prea angajate.

Acestora le rămîne o cale: sau să-și mărească capitalul propriu—ceia ce e mai probabil—sau să-și reducă angajamentele.

Și dintre institutele care au peste 80% din mijloacele de exploatare împrumutate, băncile cu caracter intern au o situație inferioară celor patronate de marile bănci apusene. Explicarea se găsește intr'o deducție naturală.

Capitalurile împrumutate băncilor din prima categorie—Băncii Generale Romine sau Băncii de Credit Romin—aparțin în bună parte institutelor ce le patronează. O denunțare a creditelor din partea acestora, e aproape exclusă. Ar fi ca băncile creditoare să-și dea lor înși-le o lovitură.

Altfel stau lucrurile la băncile cu caracter intern, care nu au decît reescontul la Banca Națională. Ele sînt mai expuse, fără îndoială, în vremuri grele, neavînd de cît un izvor de credit la îndemînă.

2) Dacă privim raportul dintre capitalul propriu și capitalurile împrumutate, la fiecare bancă, în 1912 comparativ cu 1911, observăm că se prezintă mai puțin favorabil la toate băncile, adică,—ceia ce am arătat și în altă parte,—creditorii au crescut mai mult decît capitalul propriu al băncilor.

O singură excepție face Banca Comerțului din Craiova. În urma ridicării capitalului social dela 3 la 5 milioane și a măririi fondului de rezervă dela 2.8 la 4.2 mil. lei, capitalul propriu care la 1911 era de 13.69% s'a urcat la 17.24%—o îmbunătățire simțitoare. Astfel a cedat locul ei Băncii Generale Romine precum se vede din datele de mai sus, pe 1912.

e) Trecem acum la examinarea capitalurilor împrumutate, după natura lor specială, făcînd comparație între situația lor în 1912 față de 1911.

1) Conturi curente creditoare, curate, adică acele care nu cuprind și suma depunerilor spre fructificare sau chiar reescontul, dau în bilanțurile lor numai 5 din cele 9 bănci despre care vorbim aici.

La aceste 5 bănci, conturile curente creditoare se prezintă astfel:

		în 1911	în 1912	Creștere abs.
		în milioane lei		
1)	Banca de Cred. Rom.	26.8	32.8	16.—
2)	" Marm., Blank & Co.	15.—	33.—	18.—
3)	" Agricolă		13.8	13.8
4)	" de Scont din Buc.	2.5	5.—	2.5
5)	" Comerțului din Craiova	7.—	10.7	3.7
	Total	51.3	95.3	44.—

Vedem deci că la aceste bănci creditele în conturi curente, acordate lor, au crescut într'un an cu 44 mil. lei.

De aici putem trage concluzia, înlăturînd astfel o afirmație greșită, deseori repetată și pe cale de a dobîndi crezămînt general, că nu s'au retras capitalurile puse la dispoziția principalelor noastre bănci comerciale, mai ales de către instituțiunile financiare străine.

Banca Marmorosch, Blank & Co. S. A. se prezintă cu dezvoltarea cea mai considerabilă a conturilor curente creditoare, valoarea acestora trecînd dela 15.3 mil. (în 1911) la 33.—mil. lei (în 1912).

2) O creștere considerabilă găsim deasemenea la depunerile spre fructificare, pe care le putem cerceta, iarăși numai la o parte din principalele bănci comerciale, tot din cauza lipsei de sistem unitar în care sînt alcătuite bilanțurile.

La următoarele 5 bănci, depunerile spre fructificare se prezintă astfel:

		în 1911	în 1912	Diferența
		în milioane lei		
1)	La Banca de Credit Romin	27.8	45.2	17.4
2)	" Marmor., Blank & Co.	37.5	35.—	2.5
3)	" Agricolă	20.7	26.9	6.2
4)	" Scont din Buc.	6.5	10.5	4.—
5)	" Comerțului din Craiova	24.1	27.5	3.4
	Total	116.6	145.1	29.5

In total depunerile spre fructificare au crescut în ultimul an cu 29.3 mil. lei.

Această constatare inlătură credința așa de mult răspîndită că în cursul crizei au avut loc mari retrageri de depuneri.—Cifrele de mai sus dovedesc până la evidență că afirmația nu e exactă sau, cel puțin, nu se aplică la principalele bănci comerciale.

Băncile mijlocii și mici, mai ales cele mai vechi, într'adevăr, au avut de suferit, din cauza retragerei depunerilor ce le fusese încredințate. Din bilanțurile lor, se poate constata ușor acest fapt.

Scăderea depunerilor spre fructificare cu 2.5 mil. lei pe care o înregistrează Banca Marmorosch, Blank & Co. nu se poate explica prin neîncrederea, prin teama ce ar fi cuprins publicul depunător față de instituție. Ea are o cauză cu totul specială. La această bancă, nu s'au primit depuneri, în ultimul timp, în toiul crizei, decît în condițiuni îngreunătoare pentru depunători, cărora li se oferea o dobîndă mai mică, tocmai pentru a se pune stavilă afluxului de depuneri.

De ce s'a urmat această politică? Fiindcă în timp de criză, datoria unei instituțiuni financiare constă mai ales în aceia de a găsi modalitatea, prin care operațiunile pasive, deci angajamentele, să fie cît mai reduse; iar cele active să fie întreprinse în așa chip încît instituția să aibă cît mai numeroase mijloace lichide, sume disponibile, spre a face față angajamentelor ei. Dar asupra acestui punct vom reveni mai pe larg în alt capitol.

După cum ne este greu să lărgim cercetarea noastră asupra felului cum se alcătuesc toate mijloacele de exploatare, tot așa întîmpinăm piedici pentru analizarea mai amănunțită a depunerilor spre fructificare în deosebi.

Amintim numai că în nici un bilanț nu găsim depunerile spre fructificare deosebite în depuneri «la vedere» sau pe «termen fix» (de 1, 3, 6 luni, etc.).

Și această chestiune prezintă un deosebit interes.

Altfel se prezintă o bancă din punct de vedere al elasticității, al libertății ce poate avea în operațiile active, dacă are depuneri spre fructificare, pe termen lung, și altfel una la care sumele depuse se pot retrage la vedere,—adică imediat, la cererea depunătorilor.

Cînd o instituție, spre a atrage depunerile, oferă o dobîndă mai mare decît cea obișnuită, ea poate să izbutească să adune sume mai mari. Aceasta însă nu înseamnează că operațiunea este necriticabilă.

Dintre principalele bănci, care dau în bilanț contul depunerilor separat, observăm că Banca de Credit Romîn și-a mărit depunerile cu 17.4 mil. lei, iar Banca Agricolă cu 6.2 mil. lei în anul 1912.

Ținem să amintim aici că angajamentele unora dintre principalele bănci,—întrucît sînt depunerile spre fructificare sau con-

turile curente creditoare nu putem preciza, dar faptul e cert,—cel puțin unele angajamente, sume încredințate băncilor, provin din banii depuși la diferite bănci de către Ministerul de Finanțe sau alte instituțiuni publice (spre pildă Poșta, Casa Centrală a Meseriilor, Creditului și Asigurărilor Muncitorești) și care desigur au folosit mult, în anumite momente.

3) Precum am arătat, «reescontul» este izvorul principal de credit al băncilor cu caracter intern.

Extrem de interesant se prezintă mersul reescontului la Banca Națională, cum putem să-l constatăm din bilanțurile principalelor noastre bănci comerciale în ultimul an.

Și în această privință sîntem siliți să excludem din analiza noastră Banca Generală Romînă și Banca Comercială Romînă ale căror conturi din pasiv sînt prea sumare și nu ne indică de fel dacă și întrucît aceste 2 instituțiuni au făcut uz de creditul Băncii noastre de Emisiune.

La aceste 2 instituțiuni lapidarul titlu «conturi curente creditoare» însemnează aproape întregul pasiv și de aceia ne lasă nedumeriți.

La celelalte 7 bănci, reescontul se prezintă precum urmează:

		în 1911	în 1912	Diferența
		în milioane lei		
1)	La Banca de Credit Romîn	7.3	0.4	6.9
2)	„ Banca Romînească	17.4	39.9	22.5
3)	„ Banca Marmorosch, Blank & Co.	—	5.2	5.2
4)	„ Banca Agricolă	10.—	19.4	9.4
5)	„ Banca de Scont din Buc.	17.4	19.2	1.8
6)	„ Banca Comerț. din Craiova	5.4	6.—	0.6
7)	„ The Bank of Roumania	—	2.—	2.—
		57.5	92.1	34.6

Privind aceste cifre sîntem izbiți de creșterea mare a reescontului, mai mare decît însăși creșterea depunerilor spre fructificare, chiar dacă ținem seama că datele asupra reescontului privesc 7 bănci, pe cînd cifrele depunerilor se referă numai la 5 bănci principale.

La aceste bănci, reescontul a crescut cu 34,6 mil. lei, trecînd dela 57,5 mil. lei (în 1911) la 92,1 mil. lei (în 1912). Urcarea aceasta neobicinuită se datorește în mare parte crizei de credit.

Nu numai băncile cu caracter intern au apelat la creditul Băncii noastre de Emisiune, dar chiar băncile, care au legături cu piața financiară din străinătate, au găsit mai chibzuit, mai avantagios, să-și procure în anumite momente capitalul prin reescont decît prin mărirea angajamentelor lor în străinătate.

De aceia anul 1912 prezintă un învățămînt. Făcînd uz de scontul relativ scăzut al Băncii Naționale, căci numai din Noembrie st. n. al anului trecut scontul a fost urcat la 6%,—băn-

cile din prima categorie s'au folosit de împrejurările favorabile ce le oferea creditul intern prin reescont, pe cînd în străinătate, chiar dacă ar fi găsit capital, l-ar fi luat pe un preţ mai scump.

Banca care a făcut mai mult uz de reescont este Banca Romînească.—Intr'adevăr mai mult de 1/3 din valoarea totală a reescontului, 39.9 mil. lei din 92.1 mil. lei, cade în seama acestei instituţiuni.—Din creşterea de 34,6 mil. lei, suma de 22.5 mil. lei reprezintă creşterea reescontului Băncii Romîneşti.—In al doilea rînd Banca Agricolă prezintă o urcare considerabilă a reescontului, aproape o dublare, — întrucît suma reescontului dela 10 mil. lei (în 1911) a trecut la 19.4 mil. lei (în 1912), la această instituţiune.

Fără îndoială, şi din cifrele de mai sus reese adevărul enunţat de noi, că băncile din a doua categorie, acele cu caracter intern, fac mai mult uz decît celelalte de creditul ce le oferă Banca noastră de Emisiune.

Am putea spune că repedea creştere a reescontului este efectul perioadei *à la hausse* din anul trecut până în toamnă; iar în timpul crizei, graţie ajutorului dat de Banca Naţională a Romîniei, s'au pus la dispoziţia băncilor sumele necesare pentru preîntîmpinarea nevoilor urgente.

E plină de elocinţă, credem, comparaţia între cifra reescontului celor 7 bănci comerciale amintite şi valoarea totală a scontului, cum o găsim în bilanţul Băncii Naţionale, pe anul 1912 în comparaţie cu anul 1911, adică într'un an de criză acută de credit faţă de un an în plină activitate comerciala.

In	Reescont	Scontul B. Naţionale	La % din scontul total
1911	57.5 mil. lei	161.4 mil. lei	35.62
1911	92.2 „ „	157.1 „ „ [1]	58.67

Aceste cifre dezvălue un fapt extrem de interesant. Pe cînd valoarea totală a portofoliului Băncii noastre de Emisiune a scăzut dela 161,4 la 157,1 mil. lei, reescontul celor 7 bănci comerciale, crescînd considerabil, a luat o parte mai mare din acest portofoliu în 1912 (adică 58,67 %) decît în 1911 (cînd înfăţişa 58,67 %).

Constatarea ce facem nu trebue tălmăcită în mod unilateral, spre pildă în sensul că Banca noastră de Emisiune nu numai că a restrîns scontul, în vremuri grele, dar chiar ar fi avantagiat principalele bănci comerciale în dauna celeilalte clientele.

Amintim că principalele bănci comerciale, fără excepţie, au la rîndul lor rolul de bănci de scont faţă de băncile mai mici din capitală şi mai ales din provincie.

Aceste bănci din urmă apelează la principalele bănci comerciale, cînd vor să pompeze capitalul pe care reescontul limitat al Băncii Naţionale nu-l poate da.

Şi ele plătesc, pentru sumele căpătate prin reescont pe a-

1) Vezi „raportul B. N. a R. pe anul 1912", pg. 85.

ceastă cale, o dobîndă mai mare, în mijlocie 2% peste scontul oficial, însă în schimb măresc considerabil mijloacele lor de exploatare, pe care le plasează cu minimum 12%.

Astfel stînd lucrurile, desigur cota parte din scontul Băncii noastre de Emisiune, ce revine principalelor bănci comerciale, cuprinde în bună parte, poate mai mult de 50% din valoarea sa, portofoliul comercial al băncilor mai mici.

Aceasta este adevărat, în deosebi, întrucît e vorba de reescontul băncilor cu caracter intern: Banca Romînească, Banca Agricolă şi Banca de Scont din Bucureşti.

Nu este de mirare că Banca de Emisiune preferă să sconteze indirect, prin intermediul principalelor bănci comerciale, decît direct, portofoliul băncilor mai mici, mai ales în vremuri de criză.

Garanţia principalelor bănci comerciale este bine venită.

Dacă examinăm mai departe scontul Băncii Naţionale împărţit în capitală şi în provincie, căpătăm încă un rezultat ce nu poate fi lipsit de interes.

Scontul Băncii Naţionale a fost:

	In 1911	în 1912, în milioane lei
In capitală (la centrală)	120.5	102.—
„ provincie (sucursale)	40 9	55.1
	161.4	157.1

Adunînd acum reescontul principalelor bănci din capitală dela care avem date, vedem că valoarea a fost:

In 1911 52.1 mil. lei sau 43.23% din portof. de scont al B.N. a R.
„ 1912 86.1 „ „ „ 84.41% „ „ „ „ „

Mai ales din aceste date reese formidabila creştere a reescontului principalelor bănci comerciale din capitală în raport cu scontul centralei Băncii Naţionale, ajungînd la 31 Decembrie 1912 să ia mai mult de 4/5 din valoarea totală.

Principala bancă comercială din provincie, deşi nu este legată de reescont ca băncile cu caracter intern, totuşi în 1912 a fost silită să uzeze ceva mai mult de acest izvor de credit decît în anul precedent. Astfel observăm şi la Banca Comerţului din Craiova un uşor progres al reescontului.

Ca o concluzie a analizei atît cît ne-a fost îngăduită de chipul nesistematic în care sînt alcătuite majoritatea bilanţurilor, reese lămurit că anul 1912 a adus o mărire considerabilă a angajamentelor în principalele bănci comerciale.

Creditorii s'au urcat într'o proporţie îndoită faţă de progresul capitalului propriu.—Şi printre creditori, se observă o mărire relativ mai mare a conturilor curente, deci în special a angajamentelor în străinătate, precum şi o creştere neobicinuită a reescontului.—Chiar depunerile spre fructificare nu au scăzut, ci se prezintă cu un plus considerabil faţă de anul precedent.

Dacă luăm totalul angajamentelor, adică totalul pasivului din bilanțurile pe 1911 și 1912, vedem că creșterea lor, de circa 200 mil. lei în ultimul an, corespunde întru citva cu cifra care reprezintă creșterea mijloacelor de exploatare pe care am căutat să le cercetăm în cele ce preced.

Tabl. No. IV de mai jos redă *creșterea angajamentelor pentru fiecare bancă principală* dela 31 Decembrie 1911 la 31 Decembrie 1912.

TABLOUL IV

Creșterea angajamentelor totale

No. Curent	NUMELE BANCEI	1911	1912	Diferența
		In milioane Lei		
1	Banca Generală Romină	104.1	127.9	23.8
2	" Credit Romin	77.2	96	18.8
3	" Rominească	48.8	99.1	50.3
4	" Comercială Romină	46	54.4	8.4
5	" Marmorosch, Blank & Co.	77.6	103.4[1]	25.8
6	" Agricolă	63.4	106.1	42.7
7	" de Scont din București	35.2[2]	43.4[2]	8.2
8	" Comerțului din Craiova	55.2	70.8	15.6
9	" Rominiei	35.5	41.8	6.3
		543.—	742.9	199.9

*

La sfirșitul acestui capitol ne punem întrebarea la care declarăm dela început că nu se poate răspunde cu exactitate: din totalul capitalurilor disponibile, adică al mijloacelor de exploatare, în principalele bănci comerciale, care este partea capitalului intern?

Ne dăm seama cit este de greu să faci o deosebire reală, după naționalitate, a capitalului investit sau pus la dispoziție în instituțiunile financiare, a capitalului care este așa de mobil încit nu-l poți urmări decit în linii cu totul generale, nehotărîte.

Totuși credem că evaluînd capitalul intern la circa *350 mil.* adică 50% din totalul mijloacelor de exploatare ale principalelor bănci comerciale nu ne depărtăm prea mult de adevăr.

1) Aci am adăogat reescontul la Banca Națională în val. de 5.2 milioane lei.

2) Din totalul angajamentelor am scăzut în 1911 suma de 6.6 mil., iar în 1912, suma de lei 13 mil, valoarea conturilor de ordine ce se găsește atît la activ cît și la pasiv.

In această evaluare am ținut seama și de suma capitalurilor disponibile de băncile cu caracter intern, în majoritate luat de pe piața noastră financiară, precum și de faptul că cele mai multe depuneri spre fructificare, încredințate băncilor, în care lucrează capitalul de peste hotare, aparține tot capitaliștilor din Rominia.

In afară de aceasta trebue să luăm în considerație că chiar acțiunile principalelor bănci comerciale, înființate subt auspiciile instituțiunilor financiare străine, se găsesc în bună parte în mîna posesorilor dela noi.

De aceia socotim că cifra noastră, luată *cum grano salis*, nu este prea departe de realitate.

In expunerea noastră de până acum, am căutat să indicăm care sînt capitalurile disponibile și cum sînt ele alcătuite în principalele bănci comerciale dela noi.

Raportul dintre capitalul propriu și sumele împrumutate băncilor, asupra cărui am inzistat, e înrăurit firește de felul în care sînt procurate creditele, dacă sînt credite în cont curent dela institutele financiare ce patronează băncile sau dacă acele credite aparțin unor simpli clienți, dacă depunerile spre fructificare pe termen fix sînt într'o sumă mai mare decît acele la vedere sau decît reescontul ș. a. m. d.

O înrîurire favorabilă asupra raportului dintre capital propriu și celelalte angajamente ale unei bănci nu exercită însă numai natura, felul și mărimea fiecăreia din categoriile capitalurilor puse la dispoziția băncii, dar mai ales chipul în care ele sînt îndrumate și fructificate, adică *plasarea* lor, ce are loc prin operațiunile active, în care banca apare ca creditoare după cum în operațiunile pasive, precum am spus, ea este debitoare.

Capitalul propriu al băncii reprezintă garanția materială, după cum conducerea ei înfățișează garanția morală față de capitalurile ce îi sînt încredințate.

De aceia operațiunile active, adică plasamentele unei bănci urmează să fie astfel întreprinse încît să corespundă în special la două cerinți fundamentale:

1) Să fie cît mai sigure;

2) Să se conforme naturii deosebite a operațiunilor pasive, cu alte cuvinte a felului în care instituția își procură mijloacele de exploatare.

Ne rămîne deci să încercăm a analiza plasamentele principalelor noastre bănci comerciale și subt acest raport, — nu numai din punctul de vedere al însemnătății ce au ele pentru viața economică a țării.

Dr. I. Răducanu

O NOAPTE

Noaptea trece lin, tîrîndu-şi trena lungă prin frunzişuri,
Şi învăluind cuprinsul în subţiri painjenişuri
De lumină şi de umbră,—trece calmă şi senină.
Luna 'mprăştie, bogată, pete albe de lumină,
Zugrăvind tremurătoare mozaicuri pe alee
Ş'aprinzînd în fiecare strop de rouă o scîntee...
Şi din blonda ei comoară peste lilieci coboară
O ninsoare albăstrie, parfumată şi uşoară.
Prin perdelele lăsate îşi strecoară blînd văpaia,
Poleind cu flori măestre, din argintul ei, odaia,
Ş'ademenitor mă cheamă 'n umbra deasă din cerdac
Unde plouă liniştite florile de liliac.

Strada doarme, albă, mută... Paşii tăi, ca 'n altă vreme,
Nu mai vin s'o mai trezească, glasul tău să mă mai cheme,
S'o pornim tăcuţi de-alungul ulicioarelor bătrîne,
Urmăriţi arar de glasul somnoros al vre-unui cîne...
Nu mai vii...
Şi doarme strada, dorm grădinile subt lună.
Noaptea trece 'ncet, pustie, albă, rece....
Noapte bună!

Otilia Cazimir

Vis de femee

Ne spun cîte odată unii: „Eu visez adesea şi atît de multe"...

Visele lor—ale fiiecăruia... ale tuturor—cine le poate ghici, cine le poate cunoaşte?...

Am întrebat într'o zi pe cineva, fiindcă şedeam demult a-dături şi nu ni se mai depănau cuvintele:

— Ce ai visat astă noapte?

Intâi mi-a răspuns:

— Nimic! Nu am visat nimic care să fie măreţ, sau îngrozitor, sau prevestitor!

Pe urmă mi-a spus—şi nu mai întrebasem...:

„Am visat frumos astă noapte! Părea că m'a desmierdat uşor pe frunte somnul, cu o floare"...

Am tăcut caşicum nu aş fi fost acolo, pentruca nici fiinţa, nici glasul meu, să nu sperie amintirea fragedă şi lesne ris[illegible]toare a visului.

Mi-a povestit aşa o femee:

„Visele dimineaţa dispar; numai fumul şi parfumul lor rămîne... Mai sînt şi vise de care ne aducem aminte... *Altele*, pe care poate am visat numai că le visam...

Iată cum fuse visul meu mic:

Era într'un loc străin... Muzică şi Flori!... Eram frumoasă!—se vede că îmbrăcăm atunci sufletul nostru cu vestmîntul ce i-am dori, şi alţii, împrejurul nostru, au şi ei chipurile ce s'ar fi cuvenit să aibă, ca, astfel, să fie fiinţe armonioase, nu chipuri dăruite la întîmplare, ca măşti mincinoase în dosul cărora ne ascundem, sau care ne ascund îndărătul lor.

Eram frumoasă şi aşteptam,—cine nu aşteaptă?...

Parcă era o lojă, unde şedeam în lumina vie, pecînd înapoia mea, în umbră, locurile erau prinse de alţii. De care alţii? Din acei cunoscuţi, cu care umblu pe drumurile vieţii, şi parcă şi... necunoscuţi... Erau o clipă ei şi... uneori erau altfel...

Am tresărit cînd s'a deschis o uşă, şi... L'am văzut intrînd, pe Acel care e farmecul viseior,—necunoscut cu faţă presimţită, prietin cu obraz străin, chip odată văzut, apoi umbrit de depărtare şi reînviat în somn caşi aevea.

M'am sculat dintr'odată către El... Apoi, amîndoi tăcuţi, ne-am aşezat şi .. scaunele acum erau goale, şi păreau a-l aştepta".

— Astfel, în vis, oamenii sînt fluizi, apar şi dispar ca prin farmec...

„Ţinea în mînă un sipet, şi a spus tare ca să-l audă toţi, fiindcă erau *iar* acolo, a spus aşa: «Iţi aduc un Dar, dela Doamna Frumoasă!»"

— Visele au aşa *Doamne*, care vin din tainele necunoscute ale fantaziei, să împodobească în chip firesc peisagiile nopţilor noastre...

„Prin capacul de piele, străveziu ca sticla, am zărit cinci rînduri de hurmuz, pe care le mai văzusem pe un guler de femee. Un neastîmpăr m'a cuprins! Unde le mai văzusem? La cine? Imprejurul meu, sau departe, pe filmul desfăşurat ce trece odată pe dinaintea ochilor vieţii noastre, şi nu se mai întoarce?...

Mi-am adus aminte, cu uşurarea unui chin ce încetează: văzusem hurmuzul la gîtul unui tablou".

— Intîlneşti odată ochii unei pînze. Ce vor ei dela tine? Şi de ce nu deslipeşti pe ai tăi de dînşii?... Ea e născută din creerul unui artist poate demult dispărut, e un copil fictiv al fantaziei, şi, aşa, de două ori moartă, ne chiamă totuşi şi ne vorbeşte, pe cînd alte pînze dorm indiferente şi străine. Obrazul ei e făcut cu carne de culoare! Ce cere ea dela noi?... Acel care a conceput-o ne era străin, şi buzele noastre cu silabe armonioase nici măcar nu pot desluşi numele lui, cu sunete barbare; ţara de unde vin, şi el şi ea, ne e necunoscută, nimic nu ne leagă de ei, în trecutul cît de adînc, şi în viitorul cît de lung!... Sau poate că nu e o ficţiune, nu e un tablou,—e portretul vreunei femei, care a trăit în Evul Mediu! De ce se pune ea în curmezişul drumului nostru, pe cărările aşa de încîlcite?

Din mulţimea ce i-a trecut pe dinainte, de ce ne alege şi ne chiamă, din fundul ramei poleite, cu priviri de tovărăşie ca semnele masonice, cu priviri dulci de cobalt sau posomorîte de sepie, şi noi nu le înţelegem desluşit, dar simţim suflarea uşoară a dragostei şi a duşmăniei lor? Ne împărţim cu alţii urile şi bucuriile în viaţă, pe cînd ele, trecătoarele vedenii ale visului, ne vin numai noaptea uneori, dar atunci nimic nu ne e mai apropiat ca depărtatele lor fiinţe, nici mai existent ca inexistenţa lor, nici mai pipăit ca irealitatea lor.

Ele sînt ale noastre în clipa aburită a visului, şi cei ce sînt ai noştri ne sînt atunci departe... E ţărmul altei lumi, de unde ne-am desprins cine ştie din ce mister sau din ce păcat, şi am căzut în aerul des al pămîntului, robi ai ţărînei, păstrînd din forma noastră trecută numai suflarea visului?

Ochi de tablou!... Ochi de portret!... Uneori întîlneşti ochi de duşman ce te desmeardă, şi ochi de străin cu surîs ce îţi aduce aminte... Unde ne-au cunoscut?... Şi unde i-am iubit?... Undeva, unde vom fi fost de mult înainte de a veni aci, sau undeva unde ne vom duce! Pe dîra îngustă de nisip pe care ne tîrîm traiul de furnici cu dureri ce le credem uriaşe, Hazardul ni i-a trimis în cale, rătăcitori fraţi pe care nu-i recunoaştem, tot aşa cum, uneori, vîntul serii ne aduce vr'un parfum mai dulce pe o cărare mai uşoară de aer, şi e pornit de acolo, de departe.

„El mi-a zis: «Ţi-am adus un dar dela *Doamna Frumoasă*». Am luat pe genunchi podoaba, şi am spus, şi nu mă auzea nimeni, căci ascultam cum îmi vorbeşte gîndul... Am zis: «Ştiu! E şiragul de mărgăritar ce împodobeşte cu lumina lui grumazul iubitei tale. Ea mi-a dăruit colanul... şi a păstrat iubirea!... Ce bogată a rămas şi... cît e de uşor să fii darnic astfel!» Am surîs... surîsul amar, şi privirea desmerdătoare... Mă simţeam tristă şi vicleană, şi singură vedeam în vis surîsul şi privirea mea, ademenitoare ca un laţ întins.

S'a aplecat uşor peste umărul meu şi mi s'a făcut frig deodată... «Ce ai gîndit, nu e adevărat» mi-a spus, şi părea firesc să fi citit gîndul subt fruntea albă şi mută, caşi cum ar fi fost scris pe ea.

Ochii şi surîsul meu s'au îndulcit şi am fost frumoasă acum de fericire! Buzele mi-au murmurat: «Eu n'am gîndit adevărat şi, nici tu adevărat n'ai spus; ai vorbit astfel, ca să audă alţii..» Şi rotind ochii împrejur, jilţurile, *iarăşi* goale, îmi surîdeau.

Peretele din fund, în loc de tapetul cenuşiu şi de uşă, se adîncea, acum, în umbra unui parc îmbălsămat"...

— *Ce minunate-s visele!* Ele sînt solii unei a doua vieţi a noastre, încă tainică; în lumea lor, sezoanele, timpul, distanţele nu mai sînt statornice, ca aci; măsura locului şi a vremii trebue să fie alta acolo.

Ce puteri ascunse în noi, în adîncimi necunoscute, învie atunci? Ce legături nepipăite leagă viaţa cu visul? Se desprind din noi, în noapte, fiinţe uşoare, surori ale întunericului. Păşesc lin prin ţări ciudate, deabea înrudite cu ale noastre. Blînzi Arhangheli de fericiri necuprinse în viaţă, sau Arhangheli trişti de negură şi groază, ne aduc de pe ţărmurile tainice, bucurii cu gust necunoscut sau negre veşti, care strîng apoi sufletul nostru treaz, în cleştele dureros al Presimţirilor!

Tot visele dau glas şi mişcare minunilor din Basme...

...„Şi iată că, de pe o creangă de platan, în parcul îmbălsămat, s'a desprins un măr de aur, şi a venit lîngă gura mea... Am muşcat lacomă în aur, şi curgea din el sînge; iar în somn, părea că simt pe buze un suc cu gust plăcut. Eram singuri! Lumină vie se domolise şi gîtul meu gol albea penumbra... Simţeam lîngă mine prezenţa scumpă!... «Vorbeşte acum—numai pentru mine».

Mi-a șoptit, ca o suflare: «Am smuls șiragul dela gitul ei, și am venit să-l inod singur pe grumazul tău iubit». Mina mea, pală in intuneric, s'a intins să-i astupe gura, ca să nu pronunțe cuvinte așa de dulci și de nebune și... mi s'a făcut cald deodată—nu știu de ce!

Tăceam acum și, am simțit că ceva frumos se apropie, mai desluşit decit cind vezi, mai sigur decit cind auzi: «Iată vine!...»"

— Ce venea, nu știu să spun. Adun de abia vorbele ca să-ți povestesc visul: cum să spun cu cuvinte frumusețea minutului ce trebuia să se nască?...

„Era noapte și somn și... vis,—de trei ori liniște și mister... Și s'a făcut tăcere... Cum să inchipui puterea tăcerii care s'a lăsat atunci intre noi? Simțeam o frică nebună să nu mă deștept, să nu mă mișc, să nu sperii ceia ce venea ușor spre mine, fiindcă in adincul mut al tăcerii ceva se pregătea, ceva vorbea fără cuvinte... Ce era, nu știu să deslușesc, dar era frumos... Să fi fost mărturisirea tăcerii, sau sărutul ei?... Nu! Era mai mult... La o răspintie a visului, trebue să fi intilnit... fericirea! Ea trece și cind ești deștept și nu bagi de seamă, o lovești, o dai in lături sau treci tu pe alături de ea, fiindcă e soare, lumină, sint oameni și vorbe și sgomote și lucruri și fapte.... dar in umbra intreitului mister al nopții, mi-a fost dat să cunosc desmerdarea ei. Am simțit cum se pregătește și vine spre mine din umbră și nemișcare; apoi a sosit, asemenea unei unde de lumină slabă, dulce și caldă, care m'a infășurat intreagă incet, și tot incet s'a dus, și a lăsat dulceața ei, incă după ce plecase. Nu știu dacă mă ințelegi bine... nu era, nu se vedea, nu mișca; era numai simțire, numai vis de simțire, abur de simțire.... Fericire.

M'am aplecat pe marginea lojei, și subt ea se intindea o față de apă in care se oglindea o casă albă"...

— *Ce stranii sint visele!* Numai in ele tot necuprinsul ne aparține. Ele aștern fețe de apă in marginea pleoapelor noastre, ele clădesc la indămina noastră palate mindre, ele ne leagă aripi, ca să ne ducă cătră locurile unde nu vom merge niciodată. Ele ne pun la picioare bărci mititele pentru mările nesfirșite ale dorințelor!...

„Am privit in apa limpede, unde acum se deslușea un alb peisagiu de iarnă, ce mai văzusem aiurea; apoi el s'a topit ca aburul pe fața unei oglinzi și acum portretul de femee se scălda in undă, iar pe gitul ei o dungă viorie arăta locul gol al celor cinci rinduri de mărgăritar... Am vorbit pentru mine singură: «Amorul e pururea crud». Atunci am zărit ochii magnetici și cenușii ai prietinei ce mă priveau cu neliniște de pe un jilț din fața mea. Am ris cu hohot!... fiindcă ochii ședeau pe un jilț—*Ce caraghioase-s visele!*—și fiindcă mă priveau cu neliniște! „Nu te teme, prietină. Iubirea de mine nu doare inima nimănui! Ea e esență curată de suflet! Numai de faptele noastre putem da seama, nu și de ginduri! Gindurile și visele ne vin de aiurea, din regiuni necunoscute ale Eului nostru, din mistere incă nepătrunse ale ființii noastre. Visele sint oaspeți nepoftiți ai nopții, și gindurile sint oaspeți neașteptați ai zilei! Oare de simțirile noastre sintem totdeauna vinovați? Fiorul nu vine el nechemat—și e divin; și nici de lacrămi nu avem păcat... isvoarele lor nenumărate nu știm unde se ascund, ele vin fără voie de inrourează marginea pleoapelor—singure ele sint concretizarea sufletului, și vezi bine că dulci, sărate sau amare, tot limpezi sint».

Așa spuneam prietinei... Strigătul răgușit al unui vinzător, mi-a intredeschis ochii... Vream să mai visez... O singură mișcare de glas a vieții treze, legată cu ghiulele grele de pămint, a speriat fantasma albă și străvezie a visului, a rupt in minile mele firul nepipăit de mătasă destrămată, din ghemul paienjeniu al nopții.

Acum pe marginea de catifea roșie a lojei, se inșiră, se inalță și crește o piramidă de portocale poleite..."

Ce proaste-s visele!

„O ceață a cuprins și a amestecat totul... Glasul stins al vinzătorului, strigă un nume de oraș depărtat. Mi-am zis: «Cite leghe vor fi de aici până acolo, pe care numai visul le-ar putea străbate»". . . . .

. . . .

Așa mi-a povestit femeia, un vis al ei mic, apoi m'a intrebat: „Cine sint oare acei, care nu ne sint nimic și, ne sint totul in clipa trecătoare a nopții... cu care plingem, urim, luptăm, iubim, cașicum sufletul nostru ar fi și al lor, pe cind viața noastră nici ii știe, nici ii cuprinde?" M'a intrebat și a mai spus: „Visul are forme care vorbesc, culori care cintă, sunete care mărturisesc!... și mai mult decit atit... și dincolo de atit... cum să le pot eu povesti!"

Apoi a tăcut.

Mă uitam la ea. Cu minile intinse pe genunchi, cu degetele intredeschise ce păreau a strînge sipetul,—gitul ei gol aștepta parcă podoaba cu cinci rinduri de mărgăritar. M'am uitat, apoi am strins in mine puterile Tăcerii, pentruca ființa ei mută să nu sfărîme cu degete incă tari, chipul nepipăit și trandafiriu al visului călător . . . .

. . . .

Da!... ne spun cite odată unii: „Eu visez mult și multe".

Dar visele lor—ale fiecăruia... ale tuturor—cine le poate ghici, cine le poate cunoaște?...

Hortensia Papadat Bengescu

Contribuțiuni la istoria chestiunii Dunărei

Dunărea fiind una din principalele artere economice și trăsătura de unire între apusul și răsăritul Europei, era firesc ca, pe măsură ce statele apusene se desvoltau economicește, și atențiunea lor în privința Dunărei să crească. Și, dacă până în timpurile moderne nu avem o chestiune dunăreană este că industria și comerțul din apus nu-și isprăviseră încă evoluția: erau la inceputurile lor, iar lupta pentru asigurarea de debușee nu începuse. De aceia nu avem un comerț dunărean însemnat până în secolul al XIX-a, până în a doua jumătate a acestui secol. Rîurile mari europene, care ar fi trebuit să fie canalele naturale pentru scurgerea bogățiilor nu prezintau—cu excepția Rinului—un tablou de viață comercială intensă. Politica fiscală a principilor feudali din apus, care prin taxele lor de navigație nu făceau decît să îngreueze navigația fluvială și să întîrzie o mișcare naturală, a fost cauza principală, pe lingă situația politică nesigură, că fluviile navigabile nu au fost atît de mult întrebuințate ca drumuri comerciale. Pentru Dunăre se adăuga considerațiilor de mai sus, greutățile pe care le prezenta navigația din pricina cursului neregulat al apei și al multelor sale obstacole, arbitrarul extrem al diferitelor autorități și lipsa de drumuri sigure dela Dunăre înspre inima țărilor romîne și interese politice deosebite ale Austriei și Rusiei.

Numai odată cu schimbarea situației politice, cu crearea de state unitare și autoritare, chestiunea fluviilor europene putu să fie și dînsa rezolvită. Inlăturarea obstacolelor de navigație, micșorarea taxelor fluviale, internaționalizarea căilor comerciale navigabile,—iată un program intens de lucru care, pe cît e de simplu în aparență, pe atît e de complicat în realitate căci ascunde o sumedenie de întrebări economice și politice, care au făcut obiectul atîtor conferințe europene în decursul veaculu

trecut. Și dacă aceste întrebări au putut fi, în apus, rezolvite mai ușor, din pricină că aveam aci state unitare, independente, cu un comerț și o industrie mai mult sau mai puțin desvoltate, nu tot așa a fost și în răsăritul european. Principatele romîne, desbinate, fără cultură politică, fără comerț și industrie, plutind cînd în apele rusești, cînd în cele austriace, cînd în cele turcești, erau nesocotite și de Austria și de Rusia care nu vedeau intrînsele decît un teritoriu bun de anexat. Rusiei, care socotea Dunărea ca prima etapă în drumul său spre Constantinopole, bine înțăles că nu prea îi zîmbea perspectiva unui amestec european în chestiuni pe care ea le considera ca neprivind-o decît pe dînsa.

Austriei, care nu putea vedea și nu putea admite luarea în stăpînire a Principatelor romîne de către Ruși și care, în afară de aceasta, avea oarecare interese comerciale pe Dunăre pe care voia să le reguleze după propria ei dorință, iar nu îi convenea un amestec european.

Iată de ce hotăririle congresului dela Viena nu au putut fi aplicate Dunărei decît foarte tîrziu.

Și chiar în urmă, după formarea unui stat unitar la Dunăre, după emanciparea sa de sub tutela Austriei și Rusiei, aceste două state au căutat să zădărnicească orice măsură care ar fi pecetluit dreptul acestui stat de a lua hotăriri privitoare la navigația pe acest fluviu, în afară de voința lor. Congresul de la Londra e un exemplu tipic în această privință.

In rîndurile următoare vom arăta mai de aproape, fazele prin care a trecut chestiunea Dunărei și vom căuta să analizăm, din punctul de vedere juridic, această problemă.

I

Congresul dela Paris din anul 1814 hotărîse următoarele:

„La navigation sur le Rhin, du point où il devient navigable jusqu'à la mer et réciproquement, sera libre de telle sorte qu'elle ne puisse être interdite à personne, et l'on s'occupera au futur congrès des principes d'après lesquels on pourra régler les droits à lever par les Etats riverains, de la manière la plus égale et la plus favorable au commerce de toutes les nations".

Acest „futur congrès", despre care e vorba, este Congresul dela Viena din anul 1815 care, în afară de sancționarea hotăririlor luate la Paris, mai întinse principiile navigației libere și asupra altor fluvii.

Actul dela Viena, în care sînt cristalizate toate principiile de libertate și egalitate în materie de navigație fluvială, a rămas până astăzi baza întregii jurisprudențe fluviale și cu drept cuvînt îl numește Holtzendorff: *„Constituția dreptului de navigație fluvială europeană"* (Verfassungsurkunde des europäischen Fluschiffahrtsrechts).

Cele opt Puteri care se întruniseră la Viena hotărîseră a-

legerea unei comisiuni de 4 delegaţi, care urma să se ocupe în mod special de tot ceia ce privea navigaţia pe Rin şi pe Escaut. Această comisiune chemă în sinul ei şi delegaţi ai statelor riverane şi, împreună cu aceştia, fu redactat actul care mai apoi, după examinarea sa de către congres, fu admis şi sancţionat aproape fără de schimbări importante (Art. 108—117).

Subiect de discuţie aprigă nu dete decît art. 109, articol care ne interesează şi pe noi mai mult. El hotăra în forma sa primitivă că fluviile care străbat mai multe state, trebuesc declarate absolut libere.

Această libertate absolută fu interpretată la Congres în două feluri: Anglia, prin delegatul său Lordul Claucarty, susţinea că această „liberté entière" înseamnă absoluta libertate a navigaţiei pe tot întinsul fluviului şi pentru toate paviliaonele.

Altfel era interpretarea pe care o da Prusia prin delegatul său Wilhelm von Humboldt care înţelegea prin „liberté entière" libertatea navigaţiunii comerciale. Congresul admise această de a doua teză, aşa că articolul 109 fu redactat în modul următor: „La navigation dans tout le cours des rivières indiquées dans l'article précédent, du point où chacune d'elles devient navigable jusqu'à son embouchure, sera entièrement libre et ne pourra, *sous le rapport du commerce*, être interdite à personne: bien entendu que l'on se conformera aux règlements relatifs à la police de cette navigation, lesquels seront conçus d'une manière uniforme pour tous et aussi favorable que possible au commerce de toutes les nations".

Mai mulţi jurişti au susţinut mai tîrziu, cînd a fost vorba de regularea chestiei Dunărene—de care ne ocupăm mai departe—că actul congresului dela Viena ar fi nesocotit suveranitatea statelor riverane

Noi nu putem vedea în diferitele articole ale acestui act decît tocmai contrariul acestei presupuneri, tocmai grija cea mai mare pe care o are congresul de a respecta această suveranitate. De pildă articolul 108 stabileşte în materie de navigaţie generală că: „Puterile ale căror state sînt despărţite sau tăiate de un acelaşi fluviu navigabil îşi iau însărcinarea de a regula *de comun acord* tot ceia ce are vre-o legătură cu navigaţia acestui fluviu".

Se hotărăşte aşa dar, că statele trebuesc să se înţăleagă între dînsele şi aşa unite, de comun acord, să reguleze navigaţia fluvială. Vedem deci că nici unul dintre state nu este subordinat celuilalt, ci rămîne absolut suveran şi tratează cu celelalte state dela egal la egal.

De altfel şi articolul 116 al aceluiaşi act stabileşte:

„Tot ceia ce e indicat în articolele precedente va fi determinat *printr'un regulament comun* care va mai cuprinde şi tot ceia ce ar avea nevoie să fie fixat ulterior. De îndată însă ce regulamentul ar fi hotărît, *nu va mai putea fi schimbat decît cu consimţimîntul tuturor statelor riverane*".

Nici nu poate fi vorba de o nesocotire a suveranităţii statelor riverane din clipa în care—după cum ne arată citatul de mai sus—toate hotărîrile trebuesc luate în mod comun şi nu pot fi schimbate decît cu consimţimîntul tuturor statelor. Prin urmare aci e vorba de *unanimitate* şi nu numai de *majoritate* care ar putea să înăbuşe glasul vre-unuia dintre riverani.

E drept că pe lîngă aceste principii se stipulează şi mai multe regulamente privitoare la ridicarea şi perceperea diferitelor taxe de navigaţie, dar aceste regulamente sînt aplicabile tuturor statelor care au fluvii în felul celor de care e vorba în articolul 108. Şi apoi e greu de crezut că Puterile semnatare dela Viena ar fi avut de gînd să-şi atingă propria lor suveranitate. În toate aceste congrese de stat nu poate fi vorba de mărinimie decît atunci cînd rezultatul hotărîrilor luate nu aduce nici un prejudiciu semnatarilor. Întreaga istorie a tratatelor diplomatice în secolul al XIX nu face decît să confirme aceasta.

Tot în legătură cu acest „comun acord" al art. 108 trebue să privim şi hotărîrea congresului dela Aachen din anul 1818, cu atît mai mult cu cît s'a căutat să se dea o interpretare diferită acestei hotărîri, o interpretare adaptată deosebitelor scopuri urmărite. Ceia ce ne interesează pe noi în mod special din această hotărîre este paragraful 4 al Protocolului dela 15 Noembrie 1818, în care este vorba despre calea care trebue urmată în viitoarele congrese diplomatice. Se spune lămurit în acest paragraf, că materiile care vor fi puse în discuţie la viitoarele congrese diplomatice vor trebui fixate mai întîiu prin bună înţelegere, prin ajutorul comunicărilor diplomatice şi apoi, dacă ar fi vorba să se discute în aceste congrese despre afaceri care sînt legate în mod special de interesele celorlalte state europene, să nu se poată trece la discuţia acestor afaceri decît după ce statele interesate vor fi fost invitate în mod formal. *)

Prin urmare aci se stabileşte principiul că statele direct interesate trebuesc să ia parte la Congres. Această participare a lor nici nu e pusă la îndoială. Bine înţăles că din moment ce iau parte, fie direct, fie prin intermediul trimişilor lor la discuţia unei afaceri care le interesează în mod direct, aceste state au dreptul să delibereze împreună cu celelalte Puteri, nu numai să figureze ca simpli invitaţi fără nici un drept. Dacă ar fi altfel, dacă şi în lipsa lor s'ar putea lua hotărîri care să le privească, desigur că s'ar fi găsit o altă formulă, şi protocolul dela Aachen nu ar fi insistat atît de mult asupra acestei participări directe.

*) „...dans le cas où ces réunions auraient pour objet des affaires spécialement liées aux intérêts des autres Etats de l'Europe, elles n'auront lieu qu'à la suite d'une invitation formelle de la part de ces Etats que les dites affaires concerneraient et sous la réserve expresse de leur droit d'y participer directement ou par leurs Plénipotentiaires".

II

Putem spune cu drept cuvint că chestiunea Dunărei până la 1856 nu este decit un duel aprig între Austria și Rusia.

Rusia urmărea vechea sa politică de penetrațiune în sudul Europei, avind ca țintă finală Dardanelele, aceste strimptori pe care împăratul Alexandru al Rusiei le denumise în pacea de la Filsitt și la Erfurt: „cheile casei sale".

Pentru a pune mîna însă de ele trebuia să se înlăture obstacolul Principatelor romîne și Dunărea. Acest din urmă fluviu mai ales, era prima etapă în drumul spre Constantinopol și Rușii nu au neglijat niciunul din mijloacele prin care ar fi putut ajunge la stăpînirea sa. Chiar și prietenia cu Napoleon I nu urmărea decit tot același scop, acela de a avea mînă liberă în Balcani, și de a se putea bizui pe neutralitatea aceluia care în vremea sa era arbitrul Europei.

Prietenia cu marele împărat nu ținu însă decit foarte puțin timp, așa că Rusia se văzu nevoită să lucreze cu propriile sale mijloace la ajungerea scopului urmărit.

Pacea dela 1812 este în această privință un succes strălucit al diplomației rusești, căci este știut că, dacă Rușii ar mai fi întirziat cu citeva zile încheerea acestei păci, probabil că ar fi trebuit să se mulțumească în cazul cel mai favorabil cu un «statu quo ante» și ar fi plecat fără vre-o despăgubire teritorială. De abia după încheerea păcii dela București (28 Mai 1812) aflară Turcii despre expediția franceză în imperiul rusesc. Era însă prea tirziu. Basarabia și gurile Dunărei fuseseră cedate Rusiei.

Situația la Dunăre se prezintă de aci încolo astfel: Frontiera o formează brațul Chiliei, dela revărsarea Prutului până la Marea Neagră. Navigația rămîne comună ambelor state iar insulele mici între Ismail și Chilia, care înaintea războiului erau pustii, trebue să rămînă și de aci încolo în aceiași situație, neputînd fi subt nici un pretext fortificate.

Insulele cele mari situate în fața Ismailului și Chiliei nu pot fi locuite pe o depărtare de un ceas de malul sting al Dunărei.

Rusia cheltuise o sumă enormă de bani pentru a putea cumpăra pe funcționarii turci, dar și recolta era cum se vede abundentă și folositoare.

Un pas mai departe în drumul Rușilor însamnă tratatul de la Adrianopole dela 14 Septembrie 1829 care dete Rusiei întreaga Deltă a Dunărei. Rusia se mulțumise în pacea dela București cu un singur braț, acum însă înaintează mai mult spre sud așa că frontiera e formată dela 1829 de către brațul Sf. Gheorghe. Toate insulele din Deltă cad în stăpînirea Rusiei cu singura condiție de a nu fi fortificate. In schimb e admisă stabilirea de carantine pe aceste insule.

Stipulația aceasta nu are însă niciun rost de oarece mai departe se hotărăște că malul drept al brațului St. Gheorghe, de

la punctul unde se desparte de gura Sulinei, până la o depărtare de două ceasuri de fluviu, trebue să rămînă nelocuit. In modul acesta, orice control al Turciei devine iluzoriu, căci pe toată această întindere Turcia nu poate lua nici o măsură împotriva unei eventuale fortificări a insulelor neutralisate.

Pacea dela Adrianopole a stîrnit multă indignare în Anglia și Lordul Aberdeen într'una din depeșile adresate contelui de Nessebrole la 31 Octomvrie 1829 scrie: „cît despre stipulațiunile privitoare la insulele de pe Dunăre, e ușor de prevăzut că ele vor avea ca urmare punerea navigației și comerțului dunărean subt controlul exclusiv al Rusiei".

Lordul Aberdeen nu se înșelase în temerile sale. Rusia căuta pe toate căile posibile să pregătească greutăți vaselor străine. In anul 1835, autoritățile rusești opriră niște vase subt pavilion englez și, după ce li se examină documentele, fură silite să plătească—contra obiceiului—taxe de navigație.

Mai complicată era situația în anul 1836, pe vremea carantinei dela gura Sulinei. Vasele erau oprite la Sulina, iar mărfurile trimise la Odesa pentru a fi desinfectate. Ne putem face o idee cîtă perdere de vreme și ce cheltueli enorme însamnă aceasta. Așa de pildă „The Economist" dela 21 Decemvrie 1853 scrie despre un vas care trebui să rămînă în carantina dela Galați 65 zile și ale cărui cheltueli în această vreme se urcă la 820 Piaștri.

Guvernul englez protestă în zadar împotriva acestor șicane, căci Rusia sau nu răspundea deloc notelor diplomatice sau arăta întotdeauna, cu un cinism nemai pomenit, că procedeele autorităților sale sînt îndreptățite.

Singură Austria știu să profite de pe urma acestei stări de lucruri.

Metternich sprijini Rusia la încheerea tratatului dela 15 Iulie 1840, bine înțăles nu fără a fi hotărît de mai înainte prețul acestui serviciu. Citeva zile mai tirziu, la 25 Iulie ale aceluiași an, urmează convenția între Austria și Rusia în care aceasta din urmă își împlinea datoria de recunoștință către Austria.

Cele două Puteri contractante declară în mod solemn libertatea navigației pe Dunăre. Această navigație „ne pourra sous le rapport du commerce, être interdite à personne, soumise à aucune entrave, ni sujette à un péage quelconque, et il ne sera payé pour cette navigation d'autres redevances, que celles fixées ci-après." (Art. 1). Ceia ce se sancționează în acest prim articol este așa dar absoluta libertate a navigațiunii.

Un fapt ciudat stabilește articolul al doilea din aceiași convențiune prin care se hotărăște că numai vasele statelor care sînt în legături de prietenie cu Rusia au dreptul să intre din Marea Neagră în gurile Dunărei, fără să fie nevoite a plăti dări speciale. Importanță practică nu se putea să aibă această hotărîre, căci altfel ar fi decurs că Turcia, în timpul războiului Crimeii, nu ar fi avut nici un drept pe Dunăre.

Speciale înlesniri pentru Austria hotărăşte art. 4, care mărgineşte dreptul de vizitaţiune pe vasele austriace.

Art. 5 e interesant prin aceia că Rusia promite să înceapă cît de curînd lucrările de curăţire la gura Sulinei.

În ori şi ce caz nu se poate nega faptul că această convenţiune a contribuit în mare măsură la dezvoltarea societăţii austriace de navigaţie pe Dunăre, societate care fusese înfiinţată în anul 1830.

Conform obiceiului său, Rusia nu respectă nici această convenţie.

Lucrurile mai merseră până în anul 1854; dar, odată cu izbucnirea războiului, toate şicanele din trecut fură din nou introdnate. Cu toate făgăduelile Rusiei că va păstra pentru vasele comerciale de pe Dunăre o neutralitate absolută—bine înţeles pentru statele neutrale—autorităţile ruseşti nu făcură decît să înmulţească greutăţile navigaţiei; ba, mai mult, s'a căutat, prin innecarea unor corăbii, să se facă gura Sulinei cu totul improprie navigaţiei.

Pentru a pune capăt acestor lucruri, pentru a stabili definitiv şi pentru navigaţiunea dunăreană principiile congresului dela Viena, se întruni o nouă conferinţă a Puterilor apusene în anul 1855. Conferinţa avu loc la Viena şi la dînsa participară delegaţi ai Austriei, Angliei, Franţei, Rusiei şi Turciei.

Prokesch-Osten propune formarea unui *sindicat european* care să fie însărcinat cu înlăturarea dificultăţilor de navigaţie pe Dunăre. Bine înţeles că Rusia nu putea vedea cu ochi buni acest amestec al Puterilor în nişte afaceri pe care dînsa le considera ca fiind strict personale. De aceia delegatul ei, Prinţul Gorciacoff, se şi opuse acestei propuneri subt motivul că Rusia a îngrijit întotdeauna pecît i-a fost cu putinţă de această navigaţie şi pentrucă cuvîntul *sindicat* e „nelămurit şi neobişnuit în relaţiile diplomatice". Rezultatul fu înlocuirea cuvîntului *sindicat* prin acela de *comisiune*,—aşa că în text e vorba de o „comisiune europeană".

În această comisiune europeană urmau să fie reprezentate toate Puterile semnatare. Dînsa trebuia să fie „puterea legiuitoare". Cu dînsa împreună, ca „putere executivă", urma să se formeze o nouă comisiune a statelor riverane: Turcia, Rusia şi Austria. În zădar încercă delegatul Angliei să obţină participarea Angliei la această de a doua comisiune, pe baza intereselor sale comerciale. Austria se opuse din răsputeri, aşa că Anglia trebui să se mulţumească cu un loc în comisiunea europeană.

Puterile se înţeleseră însă că această din urmă comisiune —pentru a i da un caracter permanent — nu poate fi dizolvată decît numai prin înţelegere comună (commun accord).

În mod foarte şiret fu exclusă Bavaria din comisiunea statelor riverane; subt cuvînt că e vorba numai de cursul inferior al Dunării şi că pentru cursul superior ar exista înţelegeri speciale între Bavaria şi Austria, urmează că acest stat, care nu este riveran în cursul inferior al fluviului, nu are ce căuta în comisiunea statelor riverane. Cu asemenea argumente căuta Austria şi a căutat şi mai tîrziu să capete preponderenţa în comisiunile dunărene.

Rezultatele conferinţei dela Viena din 1855 se pot rezuma în modul următor:

1) Actul dela 1815 este întins şi asupra Dunărei cu începere dela punctul de unde dînsa formează frontiera între Austria şi Turcia, până la revărsarea ei în mare.

2) Pe toată această întindere este oprită perceperea ori şi cărei dări; compromisele anterioare, care nu sînt în contradicţie cu libertatea navigaţiei, rămîn în vigoare.

3) Lucrările pentru curăţirea gurilor Dunărei să fie începute cît de curînd, iar cheltuelile lucrărilor să fie acoperite de pe urma veniturilor unor taxe fixe „d'un taux convenable" şi care se vor percepe dela toate pavilioanele „sur le pied d'une parfaite égalité".

4) Puterile participante vor alcătui o comisiune europeană care trebue privită ca putere legislativă; alături de dînsa, ca putere executivă, va funcţiona o comisiune riverană în care vor fi reprezentate Austria, Rusia şi Turcia. Comisiunea europeană nu va putea fi dizolvată decît numai prin comun acord.

5) Comisiunea riverană va lucra în numele Europei şi va avea caracter permanent.

6) Rusia renunţă la carantina dela gura Sulinei şi se obligă să nu ridice fortificaţii.

Toate aceste dispoziţiuni ale congresului dela Viena n'au avut nici un rezultat practic şi au rămas numai pe hîrtie. Cu toate acestea ideia libertăţii navigaţiei pe Dunăre nu a fost părăsită ci pusă din nou pe tapet la congresul dela Paris.

III

Nu tocmai uşor se hotărî Rusia, după războiul Crimeii, să retrocedeze Basarabia. Prin această retrocedare urma să renunţe la poziţiunea sa de stat riveran pe Dunăre; şi Rusia, care avea atîtea interese politice la Dunăre, nu putea să rămînă nepăsătoare cînd i se luau printr'o singură trăsătură de condei drepturi cîştigate în decursul atîtor ani.

Această retrocedare odată îndeplinită, se simţi nevoia unui nou regulament de navigaţie, cu atît mai mult cu cît negocierile dela Viena din anul 1855 nu avuseseră nici o urmare şi cu cît un asemenea regulament devenea din ce în ce mai necesar faţă de importanţa mereu crescîndă a Dunărei.

Tratatul dela Paris, rezultatul desbaterilor congresului din acel oraş din anul 1856, îşi luă el asupră-şi această sarcină.

Art. 15—19 ale acestui tratat sînt redactate în spiritul actului dela Viena din 1815.

Art. 15 hotărăşte printre altele că principiile actului dela

Viena vor fi aplicate pe viitor şi asupra Dunării cu gurile sale. Afară de aceasta, Puterile participante garantează solidar libertatea de navigaţie. *)

Articolul despre care vorbim însamnă aşa dar faţă de proectul congresului dela Viena din 1855 un pas mare înainte, întrucit principiile libertăţii navigaţiei nu mai rămin mărginite asupra cursului inferior al Dunărei, ci sint întinse asupra întregului curs.

Art. 17 confirmă şi dînsul acest fapt, căci pune şi Bavaria în rîndul statelor riverane, al acelor state care au să ia parte la alcătuirea comisiunii riverane. Singură Rusia e scoasă din comisiune; în locul său trec Turcia, cele două principate dunărene—Moldova şi Muntenia—şi Serbia.

Tratatul dela Paris dete acestei comisiuni riverane, care fusese socotită de către congresul vienez din anul 1855 ca putere executivă, pe lîngă această putere executivă, şi pe cea legislativă. Ei îi incumbă datoria de a redacta legile privitoare la navigaţie şi de a îngriji de poliţia fluvială, pe cînd comisiunea europeană, din care fac parte Franţa, Austria, Anglia, Prusia, Turcia, Rusia şi Sardinia (art. 16), va îngriji de executarea lucrărilor necesare pentru înlăturarea tuturor obstacolelor navigaţiei pe întinderea Isaccea—Marea Neagră.

Fondurile necesare lucrărilor vor fi adunate de pe urma perceperii unei dări fixe asupra tuturor pavilioanelor (art. 16), ceia ce e oarecum în contradicţie cu art. 15 care hotărîse că nu e permisă perceperea nici unei taxe care nu s'ar bizui pe nimic altceva decît pe faptul însăşi al navigaţiei.

De foarte mare importanţă este accentuarea caracterului mărginit al comisiunii europene (art. 18): „Il est entendu que la Commission Européenne aura rempli sa tâche et que la Commission Riveraine aura terminé les travaux désignés dans l'article précédent, sous les N-os 1 et 2 dans l'espace de deux ans. Les Puissances signataires réunies en conférence, informées de ce fait, prononceront, après en avoir pris acte, la dissolution de la Commission Européenne et, dès lors, la Commission Riveraine permanente jouira des mêmes pouvoirs que ceux dont la Commission Européenne aura été investie jusqu'alors".

Prin urmare durata acestei comisiuni europene este limitată la doi ani. In acest timp trebuesc înlăturate obstacolele de pe Dunăre şi apoi, „après en avoir pris acte", Puterile vor hotărî dizolvarea ei şi trecerea prerogativelor asupra comisiunii riverane.

Deci nu se poate pretinde că ar fi existat aci vre-o tendinţă de a atinge cituşi de puţin suveranitatea statelor ţărmurene, căci altfel nu s'ar fi limitat viaţa comisiunii europene. Puterile nu doreau decît înlăturarea stării anormale de pe Dunăre.

*) „... seront également appliqués au Danube et à ses embouchures. Elles déclarent que cette disposition fait désormais partie du droit public de l'Europe et la prennent sous leur garantie".

S'ar putea obiecta că pentru aceasta nu era nevoie nici de comisiune europeană, nici de comisiunea riverană care nesocotea drepturile statelor.

Răspunsul e foarte uşor de dat. Cine oare să fi executat lucrările? Turcia? Poate că ar fi fost însărcinată să le facă, dacă situaţia ei ar fi fost mai bună. Dar Turcia dela 1856 nu ar fi putut duce niciodată la bun sfîrşit aceia ce a fost executat de către comisia europeană, în cîţiva ani. Şi apoi, cît priveşte comisia riverană, nu putem descoperi de loc intenţia de a atinge susceptibilităţile, întrucît nici unui stat nu i s'a creat o situaţie predominantă, ci toate, dar absolut toate, au drepturi egale în conferenţă: Bavaria, Württemberg, Austria, Turcia şi delegaţii principatelor dunărene.

Comparînd datoriile celor două comisiuni, numai decît vedem că acele ale comisiunii europene sînt mult mai grele: «Die europäische Kommission hatte die in politischer und technischer Hinsicht überaus schwere Aufgabe, die damals an der Mündungsstelle der Donau gleichsam abhanden gekommene Schiffbarkeit eines in Schlamm, Sand und Schiffstrümmern verkümmerten Stromes neu zu schaffen, die Donau zu befähigen, im Sinne des Wiener Kongresses ein bis zu seiner Mündung und von seiner Mündung der Schiffahrt zugänglicher Stromlauf zu werden, den Principien des Verkehrs eine geographische Grundlage zu schaffen.» *)

Pentru comisia riverană greutăţile nu erau atît de mari, dînsa trebuind să redacteze numai regulamentele navigaţiei şi poliţiei dunărene. Lucrul ar fi fost mai greu dacă ne-am fi aflat la începutul mişcării pentru libertatea fluvială. Dar aşa, din arsenalul de regulamente privitoare la celelalte fluvii europene, era uşor să se adune materialul necesar reglementării Dunărei.

Cel dintâiu rezultat al lucrărilor comisiunii riverane este actul de navigaţie pe Dunăre de la 7 Noembre 1857. Actul acesta trebuia să fie o reînoire a principiilor de la 1815, însă pe baze mai largi. In realitate el nu reprezintă decît o îngrădire a acestor principii, pe baze mult mai înguste.

Art. 3, consecvent spiritului actului dela Viena hotărăşte: «Tous les droits forcés: d'étape, de dépôt, de rompre charge, de premier achat et autre de même nature, qui peuvent avoir existé sur le Danube, sont dès à présent abolis à tout jamais. En conséquence, nul conducteur de bâtiment ne pourra être contraint à l'avenir, pour un tel motif, d'aborder, de décharger ou de transborder dans aucun port de ce fleuve, ni de s'arrêter malgré lui un certain temps dans un endroit quelconque.**)

Tot atît de consecvent este şi articolul 5 care statuiază li-

*) v. Holzendorff: Rumäniens Uferrechte an der Donau. Pg. 24 şi următoarele.

**) Sturdza, pg. 52.

bertatea navigaţiei (pentru toate pavilioanele) din Marea Neagră la oricare port de pe Dunăre şi invers.

Spiritul îngust al acestui act se oglindeşte însă în întregime în articolul 8.

L'exercice de la navigation fluviale proprement dite, entre les ports du Danube, sans entrer en pleine mer, est réservé aux bâtiments des pays riverains de ce fleuve.

Tous les bâtiments de cette catégorie, étant légitimés conformément à la teneur des articles suivants, ont le droit d'exercer la navigation fluviale du Danube sur le pied d'une parfaite égalité.*)

In acest articol se face prin urmare deosebire între navigaţia propriu-zisă, care rămîne liberă pentru oricine şi navigaţia riverană, «cabotage», care rămîne rezervată ţărmurenilor. Hotărîrea aceasta numai în spiritul actului dela Viena nu este. Şi cel puţin dacă toate statele s'ar fi folosit în mod egal de această clauză. Dar Turcia şi cele trei principate dunărene nici nu se gîndeau să tragă foloase de pe urma acestui cabotaj, din simplul motiv că nu aveau o flotă dunăreană, aşa încît hotărîrea rămînea pentru aceste state pe hîrtie, pe cînd pentru Austria avea o importanţă capitală, favorizînd Societatea austriacă de navigaţie pe Dunăre şi inaugurînd în modul acesta un monopol al societăţii asupra vaselor celorlalte state.

Tot o călcare a congreselor din Viena şi Paris, care oprese perceperea oricărei dări care nu se bizue decît pe faptul însuşi al navigaţiunii, însamnă şi art. 21. Se învoia prin acest articol comisiunea europeană să perceapă dări pentru a-şi putea acoperi cheltuelile făcute cu lucrările pe Dunăre. Afară de aceste dări, alineatul 2 al articolului 21 mai permitea perceperea de taxe avînd de scop acoperirea altor cheltueli decît cele precizate, cheltueli făcute pentru întreţinerea şi îmbunătăţirea navigaţiei dunărene precum şi pentru acele instituţii permanente pe care comisiunea riverană, prin bună înţălegere, le va fi socotit în interesul navigaţiei.

Nu e prin urmare lucru de mirat dacă aceste hotărîri nu au găsit asentimentul celorlalte Puteri care nu puteau să se învoiască cu o asemenea călcare a regulilor de navigaţie fluvială, până acum uzitate. De aceia, Puterile acestea îşi arătară în congresul dela Paris din anul 1858 nemulţămirea, cerînd modificarea actului de navigaţie.

Comisiunea europeană trebuia, conform art. 18 al Congresului dela Paris din anul 1856, să sfîrşească lucrările sale după doi ani. După expirarea acestui termen Puterile aveau numai să constate acest fapt, luînd drepturile acestei comisiuni şi dîndu-le comisiunii riverane care şi dînsa la rîndul ei, trebuia să dea mai tîrziu seamă de lucrările efectuate, Puterilor care luaseră parte la conferenţă.

*) Sturdza, pg. 53.

Conferenţa din 1858 dela Paris era indicată să execute tocmai această transmitere de drepturi. Discutînd actul de navigaţie dela 1857 nu se putea să nu se nască deosebiri de vederi. Lordul Cowley, delegatul Marei Britanii, se declară împotriva actului şi cere modificarea lui. După dînsul, libertatea absolută a navigaţiei, în înţelesul articolelor 15 şi 16 ale Tratatului dela Paris şi după concepţia actului dela Viena, trebueşte restabilită. De asemenea nu e mulţumit de articolele 11—18 care confirmă un monopol austriac pe Dunăre şi cere desfiinţarea lor. Tot atît de puţin îi place şi art. 34 care hotărăşte că guvernele statelor riverane îşi rezervă dreptul de a elabora prin bună înţălegere şi prin intermediul comisiunii permanente regulamentele mai complicate asupra poliţiei de navigaţie şi a celei fluviale. Lordul Cowley cere să i se dea asigurarea că nici o schimbare nu se va putea face fără asentimentul Puterilor semnatare dela Paris.

De aceiaşi părere e şi reprezentantul Franţei, contele Walewsky, care cere acelaşi lucru, ba încă mai mult: întinderea acestor principii şi asupra afluenţilor Dunărei (Sturdza, pg. 71).

S'a întîmplat, la această conferenţă, ceia ce trebuia să se întîmple: Austria rămase izolată şi Baronul Hübner fu nevoit să apere singur navigaţia dunăreană. Cu drept cuvînt arătă dînsul că navigaţia ţărmureană pe Dunăre nu e deosebită de aceia de pe Rin şi Elba unde cabotajul e rezervat statelor riverane.

Talentul său oratoric nu fu însă în stare să convingă pe delegaţii celorlalte Puteri şi nici încercarea sa de a dizolva comisia europeană nu fu încoronată de succes. Dimpotrivă, toţi ceilalţi participanţi la conferenţă se declarară gata de a prelungi prerogativele acestei comisiuni aşa încît, din cauza deosebirii de păreri, nu se ajunse la niciun rezultat.

Articolele adiţionale dela 1 Martie 1859 aveau de scop să împace diferitele opinii; însă cu greu am putea descoperi această tendinţă în articolele votate. Interesant pentru noi şi pentru cele ce vor urma este modul în care se caută a se interpreta art. 5. Se recunosc două feluri de drepturi: 1) Deoparte dreptul navigaţiei maritime, liberă de a lua pasageri dela un port la celalalt, fie chiar şi pe Dunăre; 2) de altă parte dreptul statelor riverane de a acorda navigaţiei fluviale naţionale, concesiuni şi favoruri care nu sînt în contrazicere cu actul de navigaţie.

Dar să ne întoarcem la comisiunea europeană a Dunărei.

Termenul de doi ani, stipulat la început, pentruca această comisiune să-şi termine lucrările, era, faţă de greutăţile care trebuiau înlăturate la Delta Dunărei, prea scurt,—aşa că trebui prelungit; şi de abia după nouă ani, după o muncă încordată, în care timp s'au făcut multe pentru navigaţia dunăreană, actul public din 2 Noembrie 1865 putu să fie iscălit la Galaţi.

Art. 1 stabileşte: „Tous les ouvrages et établissements créés en exécution de l'article 16 du Traité de Paris du 30 Mars 1856,

avec leurs accessoires et dépendances, continueront à être affectés exclusivement à l'usage de la navigation danubienne et ne pourront jamais être détournés de cette destination"; iar mai departe: „La Commision européenne *ou l'autorité qui lui succédera en droit...*" *)

Prin urmare nu e vorba de un definitivat, ci numai de o stare provizorie. Am putea afirma chiar că această declarație nu face decît să sublinieze caracterul interimistic al comisiunii europene, întrucît se vorbește mereu de cealaltă autoritate care va trebui să o înlocuiască în drept.

Dreptul nediscutat al statelor riverane de a face poliția pe Dunăre este absolut respectat în timpul cît va dura provizoratul, căci poliția și inspecția navigației sînt date pe mînile unui inspector general și unui căpitan de port, care sînt numiți de către Turcia și stau subt supravegherea comisiunii europene atîta vreme cît aceasta din urmă va funcționa. Așa dar *nu în permanență, ci numai până la dizolvarea acestei comisiuni.*

Dar și protocoalele ședințelor conferenței ne arată că delegații nu aveau de loc intențiunea de a atinge drepturile de suveranitate ale statelor riverane.

Așa de pildă protocolul No. 149 din 2 Noembrie 1865 care zice:

„Il a été bien entendu, que cette déclaration ne devait pas impliquer de la part de la Sublime-Porte, une consécration à perpétuité de ce principe, ni ne devait apporter le moindre préjudice aux droits des états riverains et aux principes établis par le congrès de Paris".

Că în urmă comisiunea avea mai multe drepturi decît i se dase la început, nu se poate nega. Dar dacă nu și-ar fi asumat cu dela sine putere mai multe drepturi poate că nici rezultatele lucrărilor sale nu ar fi fost atît de frumoase, căci și greutățile care trebuiau înlăturate se arătau a fi mai mari decît se credea la început.

Foarte bine descrie Engelbardt caracterul comisiunii europene **): „A certains égards, la Commission a quelques-uns des attributs d'un gouvernement autonome. Elle traite parfois sans intermédiaires avec les états voisins... Elle a ses revenus publics, qui s'élèvent en moyenne à 900,000 frs. par année, et dont elle détermine l'emploi par un budget officielement publié dans chaque état... Elle possède 3 bateaux à vapeur et de nombreux chalands de remorque. Ces bâtiments portent un pavillon spécial reconnu par la plupart des puissances signataires du traité de Berlin et notamment par la France. Leurs papiers de bord sont délivrés par la commission". După Engelhard aceste drepturi și prerogative îi dau caracterul unui stat în stat, dar tot dînsul mai adaugă că trebue totuși să se ia în samă „les circonstances exceptionelles où les agents européens ont dû accomplir leur mandat".

*) Sturdza op. cit., pg. 81.
**) Engelhardt în Revue des Deux Mondes.

Conferența dela Paris din anul 1866, după ce primi în întregime actul public, avea să se ocupe și cu chestiunea prelungirii comisiunii europene pe tot timpul până cînd se vor fi terminat definitiv lucrările pe Dunăre și până ce se va fi reconstituit comisiunea riverană care nu se putuse întruni încă din pricina evenimentelor petrecute în principatele dunărene.

Toți delegații sînt de acord în a cere numirea cît mai repede a doi delegați moldo-valachi pentruca și comisiunea statelor riverane să-și poată începe lucrările.

De asemenea se pune pe tapet întinderea puterilor comisiei europene până la Brăila; — dar chestiunea aceasta nu putu fi lămurită decît la conferența dela Londra din anul 1871.

Nici la această conferență nu se putu obține întindrea competenții comisiunii până la Brăila din pricina împotrivirii Turciei; dar timpul funcționării acesteia fu prelungit cu încă doisprezece ani, până la amortizarea complectă a împrumutului contractat de către dînsa.

Lordul Grandville, care ceruse întinderea competenței până la Brăila, își susținea propunerea arătînd că această întindere e cerută numai din punctul de vedere comercial și fără ca ea să poată fi interpretată ca un precedent „pour des extensions eventuelles".

Puterile admiseră însă, cum am spus, numai prelungirea duratei comisiunii.

Afară de aceasta se hotărî ca modalitățile reunirii comisiunii riverane să fie precizate de comun acord printr'o înțelegere prealabilă a acestor state „sans préjudice de la clause relative aux trois principautés danubiennes" *)

Art. 15 al tratatului dela Paris își pierde în cea mai mare parte valoarea, de oarece Puterile acordă la Londra statelor riverane situate în acea parte a Dunărei, unde sînt cataractele și Porțile-de-fier, dreptul de a ridica taxe, dar numai până la amortizarea datoriilor contractate pentru înlăturarea obstacolelor de navigație.

Dar, pentrucă s'ar fi putut spune că aceste hotărîri atingeau drepturile suverane ale Turciei, Puterile au căutat să previe unei asemenea interpretări prin dispozițiunile ultime ale art. 7: „Il est bien entendu que les dispositions de cet article (neutralitatea lucrărilor și instituțiilor comisiei europene) n'affecteront en rien le droit de la Sublime Porte de faire entrer, comme de tous temps, ses bâtiments de guerre dans le Danube, en sa qualité de Puissance territoriale". *)

Situația se prezintă așa dar, înainte de războiul independenții romîne, astfel:

1) Dela Marea Neagră până la Isaccea, comisiunea europeană.

*) Sturdza, p. 108.

2) Dela Isaccea la Orșova, vechiul regim turcesc, din pricina neaplicării actului de navigație din 1857.

3) Dela Orșova și până la rîul Iller, regimul austro-german.

Tratatul dela Berlin din anul 1878 a schimbat, pe lîngă multe altele, și situația de pe Dunăre.

IV

Tratatul dela San Stefano, care pecetluise înfrîngerea Turciei, rezerva Rusiei libertatea de a putea să schimbe Dobrogea cu Basarabia, în disprețul garanției de integritate pe care o dase Rusia înainte de războiu, Romîniei. Tratatul de la Berlin decretează în mod definitiv acest schimb de teritorii.

Dar nu toate Puterile erau de acord cu această schimbare fără de voia Romîniei, care, în afară că însemna o călcare a art. 2 din convenția ruso-romînă dela 16 Aprilie 1877, mai era și un amestec în hotărîrile congresului dela Paris din 1856 care nu luase Rusiei Basarabia decît «pour mieux assurer la liberté de la navigation du Danube.» Dar cu tot protestul romînesc, cu toate că Lordul Beaconsfield ne-a dat ajutorul său, congresul decise retrocedarea Basarabiei.

Bismarck, pe atunci în culmea gloriei sale de om de stat, fu de partea Rusiei pentrucă, după părerea sa, ar fi neînțelept ca un stat mic ca Romînia să trăiască din rămășițele unui stat ca Rusia și apoi pentrucă principele Gortchakoff îi asigurase că navigația pe Dunăre nu va suferi nimic din această schimbare.

De aceia, Bismarck stărui pe lîngă ceilalți diplomați, «en se plaçant moins au point de vue des intérêtes de la Rusie qu'à celui de la paix durable de l'Europe», să se admită cererea Rusiei.

Tratatul dela Berlin hotărăște următoarele schimbări pe Dunăre:

1) Dunărea dela Porțile-de-fer până la gurile sale e neutralizată. Toate fortificațiile trebuesc, în interesul liberei navigații, să fie dărâmate. Pe toată această întindere nu poate circula niciun vas de războiu. Numai vasele de războiu ale Puterilor străine staționate la gurile Dunărei, vor putea să urce fluviul până la Galați. (Art. 52).

2) Competența comisiei europene dunărene este întinsă până la Galați. Întrînsa va fi, de aci încolo, reprezentată și Romînia. (Art. 53).

3) Cu un an înainte de expirarea termenului de funcționare a comisiei europene, Puterile se vor înțelege asupra prelungirii prerogativelor sale și asupra unor eventuale schimbări. (Art. 54).

4) Regulamentele de navigație, ordonanțele de poliție fluvială și de supraveghere, dela Galați până la Porțile-de-fer, vor fi stabilite de către comisia europeană cu ajutorul delegaților

*) Sturdza, pg. 109.

țărmureni, și puse în concordanță cu regulamentele existente mai jos de Galați. (Art. 55).

5) Comisia europeană de pe Dunăre se va înțelege cu autoritatea competentă pentru a asigura întreținerea farului de pe insula Șerpilor (Art. 56)

6) Lucrările la cataracte și la Porțile-de-fer, sînt încredințate Austriei. (Art. 57).

Pe noi ne interesează mai mult articolele 55 și 57 pentru că însamnă o noutate în libertatea de până acum a fluviilor.

Ne amintim că actul de la Viena și mai tîrziu conferențele dela Paris și Londra interziseseră perceperea de taxe care nu s'ar sprijini pe nimic altceva decît pe faptul însuși al navigației.

Tratatul dela Berlin este în contrazicere cu ideia de libertate fluvială predominantă până atunci. E adevărat că taxele admise de acest tratat nu trebue să fie prea mari, numai că cine ne dă garanția că Austria nu va proceda după plac și că taxele percepute nu vor fi mai mult un obstacol decît o favorizare a navigației dunărene? Această hotărîre a delegaților dela Berlin însamnă pentru noi un pas greșit și crearea unui monopol austriac. Și apoi de ce e tocmai Austria, însărcinată cu executarea lucrărilor la Porțile-de-fer? Oare celelalte state riverane nu erau în stare să le îndeplinească? Și chiar admițînd faptul acesta, tot mai rămînea posibilitatea unei execuții în regie de către comisia europeană. Dar nimeni nu se gîndea că rezultatele vor fi atît de rele cum s'au arătat a fi mai tîrziu.

Art. 55 dete naștere la și mai mari greutăți, căci hotăra alcătuirea regulamentelor fluviale și ale celor de navigație de către comisia europeană cu concursul statelor riverane. Dela congresul din Viena acesta este primul caz în care se admite principiul amestecului statelor neriverane în materia de legislație fluvială a statelor țărmurene. E drept că tratatul din Berlin nu spune nimic precis în privința modului în care se va face alcătuirea regulamentelor, dar tocmai în această neprecizare este cauza neînțelegerii: Poliția de navigație fi-va ea făcută de către comisia europeană, de către statele riverane sau fi-va vre-un alt organ însărcinat cu dînsa?

Nu se poate ca tratatul din Berlin să fi dat acest drept comisiei europene, pentrucă atunci nu i-ar fi limitat prerogativele până la Galați ci i le-ar fi întins dela mare până la Porțile-de-fer.

Un alt organ nu se poate să fi fost însărcinat cu dînsa din cauză că nu exista precedent și ar fi fost o călcare flagrantă a drepturilor țărmurenilor. Rămîn prin urmare statele riverane. Toate fluviile reglementate în spiritul actului dela Viena din 1815 lasă poliția fluvială în mînile statelor riverane. Astfel e cu Rinul, astfel cu Elba și tot astfel cu Escautul și Weserul. Prin urmare putem să admitem fără șovăială că aceasta a fost și tendința delegaților dela Berlin cu atît mai mult cu cît pacea dela

Paris din 1856 precum şi conferenţa dela Londra din 1871 admiteau acelaşi lucru.

Art. 17 al tratatului de pace dela Paris rezerva poliţia unei «Commission riveraine», iar art. 5 al Conferenţei dela Londra e redactat în acelaşi spirit. In zădar însă am căuta aceste hotărîri în tratatul dela Berlin. Ele au dispărut, şi locul lor l-a luat art. 55 care este un exemplu tipic de nelămurire şi de întunerec.

Dar cum Austria deoparte nu voia să admită aceasta, ţinînd morţiş la crearea unui organ special în care să intre atît statele riverane cît şi cele neriverane şi cum, de altă parte, guvernul romîn nu voia să se supue unei asemenea călcări a drepturilor sale de suveranitate, şedinţele comisiunii speciale din anul 1882 n'au avut nici un rezultat şi comisia trebui să fie disolvată.

Să arătăm pe scurt, motivele dizolvării:

In şedinţa comisiunii europene din 17 Decemvrie 1879 se hotărîse numirea unui «Comité d'études» care să se ocupe de studiul regulamentelor în chestiune şi de redactarea unui anteproect pentru porţiunea Galaţi — Porţile-de-fer. In acest comitet de studii trebuiau să fie reprezentate numai state neriverane şi ca urmare a fost alegerea Germaniei, Italiei şi Austriei ca membri ai comisiei. Această comisiune redactă proectul creării unei alte comisiuni mixte în care urmau să fie reprezentate cele trei state riverane prin cîte un delegat fiecare, şi Austria cu un delegat al său. Acestui din urmă delegat i se rezerva preşedinţia şi votul decisiv în caz de paritate de voturi.

Bine înţăles că statele riverane nu puteau îngădui o asemenea îngrădire a drepturilor lor, şi crearea unei situaţiuni privilegiate pentru Austria. Ar fi fost o subordonare a intereselor suverane ale statelor riverane în folosul intereselor comerciale austriace. Căci aceasta este singura motivare a propunerii neadmisibile. Austria cerea un loc în comisiunea statelor riverane pe cuvînt că ar avea interese comerciale superioare pe Dunăre. Vrea să zică suveranitatea statelor riverane trebuia jertfită acestor interese de mîna a doua, primindu-se Austria acolo unde nu avea ce căuta.

Dar, în istoria chestiunii dunărene, mai avem un precedent pe care ne putem bizui ca să arătăm că Austria nu avea nici-un drept la ceia ce căuta să obţină.

In conferenţa dela Viena din 1855, Lordul John Russel ceruse admiterea Angliei în comisia statelor riverane, pe motivul aceloraşi interese comerciale pe care le invoca şi Austria mai tîrziu. Ei bine, această cerere nu a fost combătută de nimeni cu mai mare violenţă decît de reprezentanţii Austriei, care i-au răspuns că: «selon l'acte du Congrès, les commissions de navigation ne devaient être composées que des délégués des Etats riverains et que l'Autriche, en tant que cela concernait la partie du Danube qui traverse son territoire, tenait à l'application stricte de cette stipulation.»

Şi trebue să ne gîndim că interesele comerciale engleze

pe Dunăre la 1855 erau mai mari decît cele austriace la 1882, că din vasele care soseau pe Dunăre 67% purtau pavilionul englezesc.

Dacă deci Austria se opunea la 1855 dorinţii Angliei de a figura în comisiunea riverană, încercarea sa de a pătrunde la 1882 acolo este sau o inconsecvenţă gravă sau că se bizuia pe credinţa că Romînia, ca stat mic şi tînăr, va ceda uşor. Experienţa însă a arătat altfel. Şi apoi, din punctul de vedere juridic, nu există nici o deosebire între un stat mic şi un altul mare: «Auch der kleinste Staat in Hinsicht auf politische Bedeutung, hat demnach das gleiche Recht mit dem grösseren und mächtigeren in Anspruch zu nehmen.*)

Spre a împăca cele două puncte de vedere diferite, Franţa luă iniţiativa unui arbitraj, prin «Propoziţiunea Barrère.» Conţinutul principal al propunerii e următorul:

a) Se alcătueşte o comisiune mixtă în care vor fi reprezentate, prin cîte un delegat, Austro-Ungaria, Bulgaria, Romînia şi Serbia (art. 97). Delegatul austriac va fi prezidentul permanent al comisiunii, la ale cărei şedinţe va participa şi cîte un delegat al Puterilor din comisiunea europeană, luate în ordinea alfabetică, şi numit pe 6 luni.

Dela prima vedere descoperim slăbiciunea acestui punct primordial: Delegatul european va fi luat, în ordinea alfabetică a Puterilor reprezentate în comisia europeană. Deci, la un moment dat, Austria şi Romînia vor avea doi delegaţi în comisiunea mixtă, într'o adunare, în care numărul membrilor este mărginit la cinci, faptul acestei reprezentări duble dă loc la îngrijorare.

ad a) Cu totul altfel sună propunerea guvernului romîn: Comisiunea mixtă poartă numele de «Commission de surveillance.» Austria nu e trecută în rîndul statelor riverane, dar nici nu e exclusă din comisiunea de supraveghere prin faptul că pe lîngă cei trei delegaţi ai Romîniei, Serbiei şi Bulgariei, vor mai fi admişi la şedinţe încă doi delegaţi, luaţi în ordinea alfabetică a Puterilor, din sinul comisiunii europene şi numiţi pe timp de două luni. Unul dintre aceşti doi delegaţi va fi numit prin majoritate de voturi ca preşedinte al comisiunii. Propunerea romînă mai are şi avantajul că împedică reprezentarea dublă a unei Puteri, de oarece Romînia renunţă la rîndul său în comisiunea europeană şi îl cedează Puterei următoare. Cum vedem deci, o propunere pe cît de nepărtinitoare, pe atît de împăciuitoare.

b) Din art. 99 al Propoziţiunii Barrère reesă clar că această comisiune mixtă are caracter executiv; ea dictează înşişi agenţilor săi hotărîrile luate «en vue de l'application du présent règlement.»

ad b) Art. 99 al propunerii romîneşti este cel mai de seamă şi e redactat în modul următor: «La commission de sur-

*) Heffter (Geffcken): Das europäische Völkerrecht 7 Aufl.

veillance a pour mission de veiller à la stricte observation des règlements et de proposer les mesures nécessaires pour l'amélioration de la navigabilité du fleuve et le développement de la navigation. Dans ce but, elle nomme l'inspecteur, lui donne des instructions et reçoit ses rapports; elle recueille les éléments de nature à l'éclairer sur la manière dont les règlements sont exécutés; elle rédige des comptes-rendus périodiques sur le mouvement et l'état de la navigation; elle donne des instructions, par l'entremise du délégué de l'état riverain réspectif, à tous les agents de la police fluviale, pour autant que leur action s'exerce sur la voie fluviale; enfin elle juge en appel tous les litiges, dont elle aura été saisie par la partie interesée, conformément au présent règlement»; şi mai departe: «Les décisions seront prises à la majorité des voix, sans que toutefois la commission de surveillance puisse, par ses décisions, imposer à un état riverain quelquonque des obligations ou des charges nouvelles, auxquelles il n'aurait pas préalablement consenti.»

In forma de redactare a guvernului romin, comisiunea este prin urmare numai un organ supraveghetor care trebue să intre numai atunci în acţiune cînd celelalte organe ale statelor ţărmurene nu-şi pot îndeplini funcţiunile. Pe cînd, după propoziţiunea Barrère, ea îşi instrueşte agenţii «en vue de l'application du Règlement», — după propunerea romînă ea nu dă agenţilor de cît acele instrucţiuni «touchant l'exercice de la surveillance».

c) Cheltuelile de administraţie sînt împărţite în proectul francez în aşa fel încît Austro-Ungaria şi Romînia contribue cu patru zecimi, Bulgaria cu două zecimi, iar Serbia numai cu o zecime din total.

ad c) In proectul romîn, Bulgaria contribue cu două, Serbia cu una, iar Romînia cu patru şeptimi.

d) Comisiunea mixtă numeşte şi retribue un inspector şi doi subtinspectori. Aceştia din urmă vor fi aleşi din cîte trei candidaţi care îi vor fi propuşi de fiecare dintre statele riverane. Inspectorul este şeful direct al subtinspectorilor şi căpitanilor de port.

ad d) In contra proectul romîn, subtinspectorii şi căpitanii porturilor sînt numiţi şi retribuiţi de către ţărmureni, — aşa dar o deosebire capitală de Proposiţia Barrère.

e) Dunărea, între Galaţi şi Porţile-de-fer, e împărţită în patru secţiuni de inspecţie. Secţiunea întăi va fi subt privigherea unui inspector sîrb, a treia subt privigherea unui inspector bulgar, a doua şi a patra subt aceia a doi inspectori romîni. Reşedinţa fiecărui subinspector va fi determinată de către comisiunea mixtă.

ad e) Proectul romîn împarte malul stîng în patru, iar pe cel drept în cinci secţiuni. Poliţia fluvială este executată în fiecare secţiune de către subtinspectorii şi căpitanii de port ai statului respectiv. In secţiunea a patra nu este decît un singur subtinspector pentru ambele ţărmuri, numit de guvernul romîn. Reşedinţele acestor funcţionari vor fi determinate de către statele respective în înţălegere cu comisiunea de supraveghere.

f) «Forturile sau schelele vor fi puse subt supraveghe-rea căpitanilor de port, care vor depinde direct de inspector. (Art. 106)».

ad f) Dimpotrivă în propunerea romînă: „Porturile sau schelele vor fi puse subt jurisdicţiunea căpitanilor de port, care vor depinde împreună cu subtinspectorii, de statul care îi va fi numit".

Intre cele două texte este o deosebire capitală: După cel francez, căpitanii de port sînt subordonaţi în mod direct inspectorului şi nu au altă treabă decît supravegherea porturilor. Cu alte cuvinte se afirmă că poliţia fluvială este în mîna inspectorului care funcţionează aşa dar ca organ suprem. Cum însă inspectorul este numit (după Proposiţiunea Barrère) de către comisiunea mixtă, urmează că adevărata putere poliţienească este tocmai aceasta din urmă.

In textul romîn „jurisdicţiunea", aşa dar puterea poliţienească activă, este domeniul căpitanilor de port şi a subtinspectorilor. Aceştia sînt însă numiţi (art. 102 al contra-proectului romîn) direct de către statele riveane, astfel că poliţia fluvială le rămîne acestora, iar comisiunea mixtă nu funcţionează decît ca organ de control, care nu intră în acţiune decît în cazul unei rele aplicări a regulamentelor.

Acestea sînt conţinuturile principale ale celor două texte. Propoziţiunea Barrère fu primită într'una din şedinţele comisiei europene de către toţi membrii, afară de cel romîn; aşa că, dat fiind faptul că pentru aplicarea sa se cerea unanimitate de voturi, a rămas literă moartă.

V

Pentru obţinerea acestei unanimităţi s'a crezut de cuviinţă să se convoace o nouă conferinţă dunăreană la Londra, sperîndu-se că Romînia sau, va ceda sau dacă nu, va fi exclusă de la acestă conferinţă. Cum însă guvernul romîn nu voi să renunţe la punctul său de vedere, Puterile hotărîră în discuţiile preliminarii exluderea acestuia de la şedinţe, spre a nu se da Romîniei un drept de veto.

Imputernicitul Romîniei la Londra, Ioan Ghica, protestă prin scrisoarea sa dela 12 Februar 1883 împotriva acestei nedreptăţi, declarînd că Romînia nu va admite nici una dintre hotăririle congresului dela Londra.

Trebue să adăugim că în principiu Puterile nu aveau nimic împotriva admiterii unui delegat romîn la congres; dar, spre deosebire de ceilalţi care aveau vot definitiv, delegatului romîn nu i se acorda decît un vot consultativ: „La Roumanie — aşa spune Contele Münster — ne pourrait être admise qu'en qualité d'invitée et non comme maîtresse de maison"; iar Ion Ghica scrie la 20

Februar, guvernului romin: „La raison qui a amené les Plénipotentiaires des Puissances à adopter, dans leur deuxième séance, la résolution qu'ils ont prise concernant la Roumanie, consiste dans le fait que la conférence a cru devoir se considérer *„en quelque sorte“* comme la prolongation et la suite du congrès de Berlin, auquel la Roumanie n'a pas participé comme signataire“.

Ministrul romin al afacerilor străine (D. Sturdza), în scrisoarea dela 24 Mai 1883, adresată trimisului nostru la Londra, analizează în mod detailat drepturile Rominiei de a participa la congres.

Rominia—spune dînsul—are un drept incontestabil de a lua parte la conferință cu vot definitiv. Ne aducem aminte cum congresul dela Aachen din 1818 hotărîse „la participation directe“ a statelor în chestiune. Această participare directă cuprinde în sine bine înțăles și dreptul de vot definitiv al acestor state. In toate cazurile de legiferare fluvială de mai tîrziu și în toate conferințele care au urmat acestui congres, acest principiu a fost respectat și ar fi un „non sens“ dacă de data aceasta, cînd este vorba de Rominia, să se rupă cu tradiția.

Pe de altă parte, din cei 2741 km. ai Dunărei, Rominia posedă dela Vîrciorova până la Sulina 893 km. și congresul dela Berlin a recunoscut-o ca membru în comisiunea europeană de pe Dunăre. In această comisiune, statul romîn are vot definitiv și este tratat pe picior de egalitate cu toate celelalte Puteri. In această calitate, Rominia, împreună cu ceilalți delegați, a iscălit actul adițional dela 28 Mai 1881, privitor la navigația dela gurile Dunărei, conform stipulațiunilor tratatului din Berlin. Dacă ne amintim de toate acestea, situația este cît se poate de limpede: Rominia trebue să fie învitată la congres cu vot definitiv.

Și cu toate acestea, cu toate stăruințile și protestele oamenilor de stat, delegații străini nu au voit să-i acorde decît un vot consultativ, aceasta este cauza neparticipării Rominiei la Londra.

Cum, în acest mod, cel mai aprig adversar era exclus de la ședințe, congresul putea în liniște să se întrunească și să legifereze.

Cele trei puncte care trebuiau discutate erau următoarele:

1) Prelungirea duratei comisiunii europene.

2) Intinderea competinței sale până la Brăila.

3) Sancționarea regulamentului de navigație, alcătuit conform art. 55 al tratatului dela Berlin.

Contele Károlyi dete citire declarației Austriei (Protocolul 2 din 10 Februar): Austria este gata să prelungească durata comisiunii europene, voește să atragă însă mai întâiu luarea aminte a conferinței asupra următoarelor sale dorinți:

1) Austro-Ungaria vrea să figureze în comisiunea mixtă în baza intereselor sale comerciale superioare pe Dunărea de mijloc.

2) Comisiunea mixtă dunăreană să aibă caracter executiv.

Singura cauză care a făcut pe Austria să ceară trimiterea unui delegat al său în această comisiune—spune Contele Károlyi—au fost numai și numai dorința și datoria sa de a-și apăra interesele comerciale.

Interesantă este încercarea Austriei, în ședința dela 18 Februar, de a declara hotărîrile conferinței dela Londra ca fiind obligatorii pentru statele riverane. Aceasta ar fi fost pe lîngă o atingere a suveranității statelor nereprezentate și o violare fără precedent a dreptului internațional. Ceilalți delegați și-au dat însă la timp sama de enormitatea acestei cereri și au respins punctul de vedere austriac. *In loc de a porunci*—cum cerea Austria—*congresul își exprimă numai dorința* ca statele nereprezentate să recunoască această hotărîre luată în unanimitate și să admită regulamentul în chestiune.

La discuțiunea punctului al doilea—întinderea competinței comisiunii europene—delegatul Rusiei declară că Rusia nu are nimic de zis împotriva acestei întinderi, dar cere scoaterea brațului Chilia de subt competența comisiei. Toate lucrările—spune dînsul—au fost încă dela început concentrate la brațul Sulina și s'a lăsat în părăsire brațul Chilia: „Le bras susmentionné du Danube, resté de fait et dans la pratique en dehors de l'activité utile de la Commission européenne, restera désormais sous l'autorité territoriale souveraine de la Russie“; iar mai departe: «Le cours mixte du bras de Kilia, dont le Talweg forme la frontière de la Russie et de la Roumanie, rentre sous l'autorité territoriale exclusive de la Russie sur celles des rives et des eaux qui lui appartiennent jusqu'au Talweg“ (Protocolul 4 din 20 Februar 1883).

Deși Puterile nu au admis în totul acest punct de vedere, totuși modul de redactare al delegatului englez—care a fost votat—nu se deosebește mult de propunerea Rusiei. Conținutul său e următorul: art. 3) „La commission européenne n'exercera pas de contrôle effectif sur les parties du bras de Kilia dont les deux rives appartiennent à l'un des riverains de ce bras“.

Art. 4) „Pour la partie du bras de Kilia qui traversera à la fois le territoire russe et le territoire roumain, et afin d'assurer l'uniformité du régime dans le Bas Danube, les règlements en vigueur dans le bras de Soulina seront appliqués sous la surveillance des délégués de Russie et de Roumanie à la commission européenne“.

Acesta era prețul admiterii Austriei în comisiunea riverană. Nu am putea afirma că diplomația rusească nu lucrase cu multă dibăcie și nu obținuse destul pentru Rusia. Bine înțăles că acum nici Rusia nu mai făcu vre-o opoziție împotriva celorlalte puncte, adecă prelungirea duratei comisiunii europene cu încă 21 ani și întinderea competinței sale până la Brăila.

Tratatul dela Londra are trei anexe dintre care cea dintâi se ocupă de principiile generale de navigațiune fluvială (Tit I, art. 1—10); a doua de poliția de navigațiune (Tit. II, art. 11-95)

iar cea de-a treia de modul de aplicare al regulamentelor și supravegherea lor (Tit. III, art. 96—108).

Această din urmă anexă este și partea care privește mai mult Romînia, de oarece conține întrînsa Propozițiunea Barrère, în care Austria este admisă ca membră în comisiunea riverană cu dreptul de președinție permanentă. Apoi, tot aci, țărmul sting al Dunărei și dela Silistra până la Brăila amîndouă țărmurile alcătuesc patru secțiuni de inspecție, pe cînd țărmul drept alcătuește numai trei secțiuni (Serbia una și Bulgaria două). Inspectorul e numit de către comisiunea mixtă, iar subinspectorii și căpitanii de port de către țărmureni. Acești din urmă funcționari stau subt controlul imediat al inspectorului care, la rîndul său, lucrează subt ordinile comisiunii mixte al cărei sediu este orașul Giurgiu.

Am examinat pretențiunile austriace în alt loc. Nu ne mai rămîne decît să vedem ce poziție a luat Romînia față de hotărîrile congresului dela Londra. Ne slujim pentru aceasta de ideile conținute în scrisoarea ministrului romîn de afaceri străine dela 24 Mai 1883:

Romînia nu are nimic de spus împotriva prelungirii comisiunii europene. Din contra, ar fi gata să admită chiar transformarea acesteia într'o instituție permanentă. In telegrama dela 17 Noemvrie 1882—prin urmare înainte de conferență — putem vedea limpede cît preț punea guvernul romîn „à ce que cette dernière (comis. europ.) ait le droit et l'obligation de veiller à la sauvegarde du grand principe de la liberté et de l'égalité de la navigation, et que son existence soit reconnue et maintenue dans toute son intégrité, ainsi qu'elle a été établie, développée et fixée par les Traités de Paris, de Londres et de Berlin... c'est là une *conditio sine qua non* de l'assentiment du gouvernement roumain à l'établissement de la nouvelle autorité fluviale qu'on désire créer".

Neavînd nimic împotriva acestei prelungiri, Romînia nu poate fi însă mulțumită cu întinderea competinței comisiunii până la Brăila. Ne aducem aminte că, atunci cînd s'a proectat întinderea competenței până la Galați (conferența dela Londra din 1871), Turcia a protestat—așa că s'a renunțat la dînsa.

Prin urmare, dacă atunci nu s'a putut îndeplini aceasta, cum se poate deoparte să se treacă acum peste drepturile Romîniei, iar pe de alta să se acorde Rusiei concesiuni speciale contrarii actului dela Viena?

„Și dacă se dau asemenea concesiuni Rusiei la brațul Oceacov, oare Romînia nu are dreptul să ceară același lucru la gura Sf. Gheorghe," întreabă foarte just Geffcken? *)

Până și modul de împărțire a Dunărei nu e de natură liniștitoare. Tratatul dela Berlin împărțise Dunărea în două: cursul superior până la Porțile-de-fer și cursul de jos până la mare.

*) Geffcken, pag. 50.

Cît privește poliția fluvială, tratatele din 1856 și 1871 însărcinaseră două organe cu executarea ei: 1) autoritatea maritimă internațională; 2) autoritatea fluvială care trebuia să acorde fiecărui stat locul cuvenit. Tratatul dela Londra din 1883 crează însă o sumedenie de regime care numai spre binele navigațiunii fluviale nu pot fi:

1) Comisiunea europeană, prelungită cu 21 ani; i se ia o porțiune de fluviu și i se adaugă o alta;

2) Pe brațul Chilia, regimul ruso-romîn, după modelul regulamentelor în vigoare la brațul Sulina;

3) Pe brațul Oceacov, regimul rusesc independent de ori și ce control;

4) Regulamentele de poliție fluvială și de navigație sînt puse în vigoare pe distanța Brăila—Porțile-de-fer de către o comisiune internațională, călcîndu-se astfel drepturile statelor riverane;

5) La Porțile-de-fer un regim deosebit;

6) Un altul în Serbia;

7) Un altul în Austria;

8) Regimul celor două state: Württembergul și Bavaria.

In privința poliției fluviale, congresul dela Viena hotărîse că va fi făcută de către statele riverane (art. 46 și 47). Tratatul austro-sîrb din 10 Fevruarie 1882 în art. 6, 7, 11, 12, 13 și 15 confirmă acest principiu, adăugînd că fiecare stat face poliția prin proprii săi funcționari. Dacă deci Serbia se bucură de aceste drepturi, de ce Romînia să fie tratată altfel?

Dar Austria amintește cazul Escautului pentru a-și justifica situația sa excepțională în sînul comisiunii mixte.

E adevărat că s'a dat Belgiei, în conferența dela Londra din 1839, aceleași drepturi pe Escaut cași unui stat riveran, cu toate că amîndouă țărmurile aparțineau Olandei. Dar tratatele din 1842 și 1843 între Belgia și Olanda declară egalitatea absolută a ambelor state. Fluviul alcătuește—cum spune Geffcken—un condominiu nedivizat al celor două state riverane și Belgia, care a fost admisă în comisiunea comună a Escautului și Meusei, nu-și rezervase niciun privilegiu în felul aceluia pe care și-l păstra Austria în cursul superior al Dunărei.

Afară de aceasta, convențiunea din 20 Mai 1843 hotărăște că supravegherea se va face în comun de către comisari speciali și „c'est aux états riverains qu'appartient la police de la navigation, du pilotage, du balisage, des travaux à exécuter ou à entretenir, et chaque état y pourvoit en son nom propre et séparément". Am văzut însă și conținutul Propozițiunii Barrère așa că putem conchide în liniște că ceia ce s'a întîmplat cu Escautul nu poate fi în nici un caz un argument favorabil cererilor Austriei.

Atîta despre conferența dela Londra. In loc de a ușura navigația pe Dunăre, ea a înființat o mulțime de regulamente și de

instituții care insamnă tot atitea obstacole pentru comerț și navigație; iar Rominia, avind în vedere aceste fapte, s'a opus cu drept cuvint la aplicarea lor.

VI

Dela izvor și până la Marea Neagră, nicăiri Dunărea nu intilnește obstacole mai mari decit pe distanța Bazias—Porțile-de-fer. Pe o intindere de 130 kilometri nu sint decit bancuri de nisip, stinci și prăpăstii, iar curenții care se formează la Stenka, Iucz, Kozla-Dojke și Porțile-de-fer sint cu deosebire periculoși. Incă inainte de congresul dela Paris, Austria s'a ocupat de inlăturarea lor. Contele Széchenv luase pe vremuri această inițiativă și insărcinase cu execuția lucrărilor pe inginerul Wasarhely. Lucrările fură continuate până in anul 1846 și apoi, din cauza evenimentelor politice din anii următori, lăsate in părăsire.

Conferența dela Londra din 1871 (art. 6) hotărîse că statele, care se învecinesc cu Porțile-de-fer și cu regiunea cataractelor, se vor ințălege asupra modului de inlăturare a obstacolelor. Puterile recunoșteau drepturile acestor state de a percepe taxe dela toate vasele care vor profita de pe urma acestor lucrări.

Pentru a aduce le îndeplinire această hotărîre s'a convocat in anul 1873 o comisiune a statelor riverane, care își sfîrși lucrările preparatorii în anul 1874. — Urma deci să se treacă la partea practică, dar războiul balcanic din 1877 impedică faptul acesta și lucrurile rămaseră ca mai inainte.

Tratatul dela Berlin, prin articolul 57, aduse o schimbare în starea de pâna atunci, însărcinînd Austro-Ungaria cu efectuarea lucrărilor trebuincioase și recunoscîndu-i-se acesteia dreptul de a percepe taxele despre care fusese vorba în art. 6 al Tratatului dela Londra din 13 Martie 1871.

Austria însă, imediat după tratatul dela Berlin, incredință această sarcină regatului Ungariei, cu toate că noțiunea de regat ungar nu există în dreptul ginților. *) Reaua stare financiară a Ungariei nu ii permise decit abia în 1883 să înceapă lucrările. Legea XXVI din anul 1888 legiferează trecerea asupra Ungariei a lucrărilor dela Porțile-de-fer și a dreptului de perceperea taxelor prevăzute în tratatele dela Londra și Berlin. Lucrările trebuiau să fie isprăvite până în anul 1896; au fost însă prelungite cu încă doi ani până în 1898 cînd avu loc inaugurarea solemnă.

Și acum, examinînd resultatul acestor lucrări, vedem că toți technicianii competenți sint de acord că modul de construcție al canalului e cit se poate de rău, așa că nu va fi de mare folos navigației. Așa de pildă Blociszewsky spune: „on ne peut, après mûr examen des conditions dans lesquelles le canal a été construit, que faire les plus grandes réserves sur l'utilité des travaux faits aux Portes de fer". Același autor spune mai departe că operațiunile în canal vor fi foarte costisitoare, așa că e întrebător dacă societățile de transport nu vor prefera să trimeată mărfurile lor, dela Turnu-Severin mai departe, cu calea ferată.

„C'est dire en un mot, que le canal, tel qu'il est aujourd'hui, est à peu près inutile... dans tout le cas il manque son but".

Bela de Gonda *) citează faptul unui șlep „Tisza" căruia i-au trebuit 23 minute pentru a străbate cei 1800 metri ai canalului. Un alt vapor „Thommen", cu 800 cai putere, numai după multe greutăți și abia după 75 minute a fost în stare să tragă un șlep încărcat cu 260 tone.

Dacă deci greutățile sint atit de mari și cheltuelile de întreținere ale canalului atit de însemnate, e lesne de ințăles că negustorii din apus vor evita să-și trimeată mărfurile pe Dunăre. Și este foarte adevărat că din Germania, de pildă, vin foarte puține vase pe Dunăre. Pentru încărcătorul din Westfalia e mult mai avantagios să-și trimeată marfa prin Rotterdam la Sulina, decit pe Dunăre. Bunsen**) socotește pentru anul 1880 (așa dar înainte de executarea lucrărilor la Porțile-de-fer și deci înainte de perceperea taxelor) costul transportului scrobelii dela Ulm la Constantinopol cu 14.27 Mărci; pe cind aceiași cantitate, trimeasă pe mare, nu costă decit 5,18 Mărci. Dela Orșova la Passau transportul unui hl. de griu costă 3,75 Mărci, pe cind dela New-York până la Mannheim numai 3,50 Mărci. Un transport dela Pesta la București costă de două ori atit cit dela București la un port oarecare din Scoția.

Și pentru aceste lucrări nereușite dela Porțile-de-fer, guvernul ungar a cheltuit peste 21 milioane de coroane. Pentru a-și acoperi aceste cheltueli și pentru a regula transportul pe această distanță, ministerul ungar de comerț a elaborat 5 regulamente cu conținutul următor:

1) Se alcătuesc două secțiuni: dela Moldova până la Orșova sau Vîrciorova și de aci până la Turnu-Severin. Toate vasele care circulă pe această distanță trebue să plătească taxele prevăzute în tarif cu unele excepțiuni:

a) Vasele, încărcate cu antracit, lignit, pietre, var, îngrășăminte și încă vre-o citeva articole, vor plăti taxa de 20 helleri pe tona metrică cași celelalte vase, dar numai 6 helleri în loc de 18 helleri pentru suta de kilograme de marfă.

b) Vapoarele de pasageri vor plăti 10 helleri de tonă și întreaga taxă de 18 helleri pentru fiecare sută de kilo de marfă.

*) D. Gusti: Die Donaufrage.

*) Citat după Sturdza: pg. 552.

**) Bunsen pg. 7—8.

Taxa e redusă la jumătate dacă vapoarele nu străbat decît numai o singură secțiune.

c) Vasele de războiu, precum și cele de proporții reduse, nu plătesc nici o taxă.

2) Regulamentul al doilea arată modul în care se vor constata și percepe taxele.

3) Foarte important este regulamentul al treilea, care se ocupă de organul de supraveghere al cursului inferior al Dunărei, „office royal hongrois de navigation du Bas-Danube".

Reședința acestei instituții este Orșova, iar limba de serviciu e cea ungară. In atribuțiile sale intră organizarea serviciului de pilotaj, perceperea taxelor, întreținerea fluviului și supravegherea regulamentelor.

Funcționarii acestui „office de navigation" pot să debarce oricînd în voe, fie pe țărmul sîrbesc, fie pe cel romînesc, pe toată întinderea Moldova—Turnu-Severin.

4) Al patrulea regulament conține hotărîrile privitoare la poliția fluvială și declară, ca ultimă instanță în caz de neînțelegere, ministerul ungar de comerț.

5) In sfîrșit ultimul regulament se ocupă de chestiunea taxelor de pilotaj, care e declarat obligatoriu pentru toate vasele mai mari decît 100 Tone.

Acestea sînt, pe scurt, conținuturile ordonanțelor. Ele nu au contribuit puțin la agravarea nemulțămirilor și au adus după sine protestul energic al Romîniei, care vedea întrînsele o călcare a tratatelor până acum in vigoare.

Ministerul de comerț ungar lovește prin aceste regulamente în art. 116 al actului dela Viena, în art. 16 și 17 ale tratatului dela Paris, în art. 5 și 6 ale tratatului dela Londra din 1871 și în art. 55 și 57 ale tratatului dela Berlin.

Ungaria nu poate și nu are dreptul să publice regulamente „proprio motu", fără a se fi înțăles mai întâiu cu statele riverane. S'ar putea, la prima vedere, argumenta în favoarea Ungariei, cu art. 6 al tratatului dela Londra care pune afară din vigoare, pe această porțiune dunăreană, art. 15 al tratatului dela Paris din 1856. Dar, examinînd acest articol 6 mai aproape, vedem că dînsul se rapoartă numai la alineatul al doilea al art. 15, pe cînd alineatul întâiu care întinde principiile actului dela Viena și asupra Dunării, rămîne în plină putere. Mai ales e de observat aceasta, întrucît privește elaborarea regulamentelor.

Deciziunea că organele autorității ungurești vor putea să debarce oricînd pe teritoriul romîn, precum și înființarea unui birou special în Turnu-Severin, lovesc în drepturile suverane ale Romîniei, cu atît mai mult cu cît guvernul ungar nici nu a crezut de cuviință să se ințăleagă asupra acestui punct cu guvernul romîn.

Declararea limbii ungare ca limbă de serviciu, de sigur că nu e de natură a încuraja navigația. Căpitanii și ceilalți funcționari de pe vapoare vor trebui să învețe ungurește pentrucă

altfel ar fi osîndiți să rămîe o veșnicie în canalul Porților-de-fer. Examinarea hîrtiilor de bord precum și a mărfurilor se va face foarte încet, va dura mult și va aduce pagube însemnate armatorilor.

Și apoi taxele sînt parcă o desfidere directă a principiilor de până acum care cer ca ele să fie «uniformes» și «d'un taux convenable». Un vas de 600 tone, încărcat complect, va trebui să plătească la Porțile-de-fer suma de 1320 coroane, adecă 2,20 coroane de fiecare tonă. Dacă le comparăm cu taxele comisiunii europene vedem mai bine cît sînt de urcate. Taxele acesteia din urmă, la început de 1,32 lei de tonă, au fost scăzute așa că astăzi variază între 39 și 68 centime tona (Sturdza).

Guvernul ungar nu neagă de loc că taxele sînt mari și contele Goluchowsky făgăduia la 16 Ianuarie 1900 că le va micșora pe măsură ce transitul va crește. Dar această declarație, spune Blociszewsky, e un «circulus vitiosus» căci: „dacă transitul crește, taxele sînt micșorate; dar transitul nu poate să crească, tocmai pentrucă taxele sînt prea ridicate."

Chiar modul de diferențiare al taxelor e în contrazicere cu art. 115 al actului dela Viena, de oarece diferențiarea nu este decît o încercare a Ungariei de a-și favoriza comerțul prin taxe vamale diferențiale. Căci toate articolele care plătesc taxa redusă nu interesează decît comerțul ungar, pe cînd sarea romînească și cerealele romînești sînt excluse (Sturdza pg. 552).

Deci și aceste regulamente pot fi calificate ca fiind în contrazicere cu dreptul internațional. Austro-Ungaria care fusese însărcinată de către congresul dela Berlin cu lucrările dela Porțile-de-fer, ar fi trebuit, după terminarea lor, să le aducă în discuția Puterilor semnatare ale tratatului dela Berlin. Insăși Blociszewsky, care reprezintă punctul de vedere ungar, recunoaște acest fapt: «En acceptant le mandat, elle (Austro-Ungaria) s'est par là-même engagée à rendre des comptes; toutes les puissances qui ont signé le traité de 1878 peuvent les vérifier»*); iar în alt loc: «Tout en reconnaissant ici le mérite hongrois et le côté éminemment pratique du tarif qu'il a élaboré, il nous semble cependant que, pour éviter le reproche d'avoir voulu faire, indirectement, de la politique protectioniste, il eût mieux fait de soumettre ses bonnes raisons à l'approbation des puissances.»**)

VII

Hotărîrea conferenței dela Londra din 1883, cu încercarea sa de încalcare a suveranității Romîniei, a rămas fără nici un rezultat practic; și, dela Porțile-de-fer până la Brăila, fiecare stat are regimul său deosebit. Bulgaria are poliția sa fluvială, tot astfel și Romînia și, lucrul curios, poliția e destul de bine fă—

*) Revue de Droit International 1897.

**) Idem, 1900.

cută. E drept că o instituție unitară ar fi dat roade și mai bune, dar Romînia nu se va învoi niciodată cu o instituție care nu ar ține socoteală de drepturile sale suverane.

Propuneri și imbolduri au fost destule: Holzendorff propune întinderea competinței comisiunii europene până la Porțile-de-fer. Nu voim să ne ocupăm de chestiunea dacă aceasta ar fi sau nu posibil. In orice caz s'ar ivi un noian de întrebări care ar privi statele riverane respective și care nu ar fi atît de ușor de deslegat.

Propunerea lui Geffcken este, după credința noastră, mai bună. Geffcken cere constituirea unei comisiuni riverane dela Iller până la mare, după ce se va fi dizolvat comisiunea europeană; poliția fluvială să rămie pe mîna fiecărui stat riveran sau acestea să încredințeze facerea poliției, pe tot parcursul Dunărei, comisiunii riverane.

Sîntem însă pe deplin de acord cu propunerea lui Gusti: Să se alcătuiască o comisie riverană dela Ulm până la Galați „unter der erzieherischen, völkerrechtlichen Voraussetzung des Weiterbestehens der Befugnisse der bis jetzt so überraschend erfolgreichen Europäischen Kommission über die Strecke von Galatz bis ans Meer." Această comisiune să ia drept pildă actul de navigație pe Rin revizuit la 17 Octomvrie 1868. Comisiunea europeană să-și întindă în același timp competența pe brațul Oceacov și la gura Chiliei, de-alungul frontierei ruso-romîne.

Nu sîntem însă de aceiași părere cu Gusti în privința acordării președinției permanente Austriei. Noi credem că ar trebui admise, ca membri ai comisiei riverane, următoarele state: Germania (nu fiecare dintre state, ca Bavaria și Württembergul), Austro-Ungaria, Serbia, Bulgaria, Romînia și Rusia. Dreptul președințial să fie regulat după un sistem rotativ, pentru a se ține astfel samă de principiul de drept internațional că statele mari au drepturi egale celor mici. Astfel, și numai astfel, s'ar putea rezolva chestiunea comisiei riverane.

* * *

Inainte de a termina, să amintim ultimele evenimente: comisiunea europeană a Dunărei, prelungită la Londra cu încă 21 ani, a fost prelungită pe tăcute în anul 1904 mai departe, având în vedere rezultatele strălucite pe care le-a dat până atunci.

Apoi Turcia, care reprezenta, până la declararea independenței bulgare, pe vasalul său în comisiunea europeană, nu mai are absolut nici un interes pe Dunăre, perzînd până și ultima fărîmătură de pămînt pe care o mai avea aci, — insula Ada-Kaleh.

Se naște întrebarea: Cum se va schimba situația care

domnește astăzi de drept, la o viitoare conferență dunăreană? Romînia, Bulgaria și Serbia, fi-vor ele chemate să ia parte la dînsa cu vot definitiv, sau vom retrăi o a doua ediție a congresului dela Londra?

Dr. Lazăr Iliescu

IZVOARE

Th. v. Bunsen: Die Donau. — Deutsche Zeit und Streitfragen. Heft 198.
Felix Dahn: Eine Lanze für Rumänien. — Völkerrechtliche u. Geschichtliche Betrachtung.
Caratheodory: Das Stromgebietsrecht und die internationale Flusschiffahrt im Handbuch des Völkerrechts Bd II S. 277—406.
Geffcken F. H.: La question du Danube.
F. v. Holtzendorff: Rumäniens Uferrechte an der Donau. — Ein Völkerrechtliches Gutachten.
Ed. Engelhardt: Les embouchures du Danube. In Rev. des Deux Mondes. Tome 88, 1870. S. 93 ff.
C. F. Wurm: Vier Briefe über die freie Donauschiffahrt.
" " Fünf Briefe über die Freiheit der Flusschiffahrt und über die Donau-Akte vom 7 Nov. 1857.
Georg Jellinek: Oesterreich-Ungarn und Rumänien in der Donaufrage.
Dim. Sturdza: Recueil de Documents relatifs à la liberté de navigation du Danube, Berlin 1904.
Dr. Phil. D. Gusti: Die Donaufrage. Preuss. Jahrbücher Bd 118, 1904, S. 235—258.
I. Blociszewski: Le nouveau Canal des Portes de Fer. — In Rev. de Droit. Int. Publ. Bd 4, 1897. S. 104—123.
" " Les taxes de péage aux Portes de Fer. In Rev. de Droit. Int. Publ. Bd 7, 1900 S. 502—518.

Noapte

Tu noapte tainică de vară
Atît de dulce-atît de grea,
Atît de plină de povară,
Din care lumi, din care ţară,
Cobori azi la fereastra mea?..

Pe unde te-ai oprit în cale,
La care geam ai stat în drum,
Din ce grădini, din ce petale,
Culegi tu farmecele tale,
Cînd vii la casa mea acum?..

Un stol de doruri călătoare
Tu porţi la sîn şi le alinţi;
Pare-c'o dragoste ce moare
Ţi-a dat întreaga ei vîltoare
De patimi şi de năzuinţi...

Te simt... Mireasma ta m'apasă
Şi toate-adorm cîte mă dor.
Ca o broboadă de mătasă
Incet pe frunte mi se lasă
Nebănuitul tău fior...

Şi cum treci umedă de rouă
In trena ta de catifea,
Aş vrea cu mîinile-amîndouă
Să-ţi sfăşiu haina asta nouă,
Să-mi fac o perină din ea....

Pribeag...

Pe drumul meu de pribegie
Nu licăresc în noapte stele,
Căci singură tovărăşie
Am numai gîndurile mele.

Cum s'au legat de mine'n largul
Vîltorilor să mă petreacă,
Par corbi cari ţipă pe catargul
Unei corăbii ce se'neacă...

Cad visurile...

O noapte, punte blestemată
Durată 'ntre pămînt și cer,
De-atîtea ori îmbrățișată
În setea noastră de mister...

Pe drumul tău întotdeauna
Din preajma tîmplelor ferbinți,
De-o veșnicie vede luna
Urcînd aceleași năzuinți...

Dar fiecare dimineață
Se frînge scara ta de-argint
Și de pe ea ne cad în ceață,
Cad visurile... și ne mint...

Hora valurilor

(Fragment)

Dragoste bolnavă, taină călătoare,
Pîn' la malul mării ți-am purtat păcatul,
Dar neadormita apelor vîltoare
Intr'un fapt de seară mi-a furat oftatul.

Din amurg de-atuncia un blestem mă paște,
Căci a prins o undă alteia să-l spue;
Azi nemărginirea visul ni-l cunoaște,
Cu talazul cade, cu talazul sue...

Din clipit'aceia orice strop de apă
Imi răsfrînge parcă chipul tău, femee;
Te ridici din larga valurilor groapă
Și te 'nvie-al apei joc de curcubee...

Viforul din mine prinde să pătrundă
Pînă'n adîncimea mărilor rebele
Și se otrăvește fiecare undă
De înfrigurarea patimilor mele...

Cresc în pacea sării magice orchestre
Din nepotolita volbură albastră,
Și-mi asvîrl în goană noaptea la ferestre,
Fulgere răzlețe din povestea noastră...

S'a 'mpletit un cîntec mare fără seamă,
Oceànu-mi cîntă hora ta grozavă:
Undele te strigă, apele te chiamă,
Taină călătoare, dragoste bolnavă...

Fior

De ce, neînţeleasă noapte,
Ţi-ai stins luminile din cer,
De unde ai mai multe şoapte
Ş'un mai nepriceput mister?...

De ce tresai înfiorată,
Cînd pe de-asupra noastră zbori,
De ce eşti mai întunecată
Acuma ca de alte-ori?..

Simt un fior care mă fură:
— Pe semne-acum în noaptea asta,
Pe un crai viteaz cu barba sură,
L'a înşelat întîiu nevasta...

Pe bord

În noaptea asta mă apasă
Răsufletul ei plin şi cald.
E dornică... ca o mireasă
Din epopeia unui scald...

Oceanul cu acorduri grave
Azi pare blînd, un pat enorm;—
Toţi zeii mării scandinave
Imbrăţişaţi întrînsul dorm...

În ritmul stropilor de apă
Plîng basme ce-au murit de mult.
Din Walhală un cîntec scapă
Şi vine-aproape să-l ascult...

Adoarme-apoi cu firea 'ntreagă;
Şi-abia mai rătăceşte 'n gol
O jale tainică, pribeagă,
Ca dintr'o harf'a lui Eol...

În suspinarea undei line,
Cum numai eu veghez pe bord,
Pare-că port blestemu'n mine
Dintr'o baladă de la nord...

St. Malo (Bretagne) **Octavian Goga**

Scriitori engleji despre Romîni

In cele ce urmează vom da,—în ordine cronologică şi aproape în cadrul restrîns al unei simple *bibliografii*,—titlul cărţilor şi numele scriitorilor engleji care au fost prin ţara noastră şi-au scris despre noi ceia ce au văzut singuri. Vom indica şi paginile unde sînt cuprinse observaţiile lor, referitoare la ţara noastră, şi uneori vom reproduce scurte citaţii din ei ca îndrumări pentru cititori. Nu sînt turişti, cum poate sîntem înclinaţi a crede: cei mai mulţi sînt profesionişti,—oameni care călătoresc anume să studieze ţări, locuri şi moravuri spre a le face cunoscute concetăţenilor lor pentru consideraţii practice, nu pentru simplul sport al curiozităţii. Nici într'o ţară nu s'a desvoltat atît de mult acest gen de literatură ca în Anglia; şi poate nici un popor nu are simţul observaţiei atît de precis, de just şi de concret ca cel englez.

Inainte de a începe relaţii comerciale cu o ţară, Englejii au căutat întâiu să o cunoască sub cît mai multe raporturi: călătorii au fost pionierii,—pionieri totdeauna conştienţi de rolul lor. Ii găsim trecînd prin oraşele noastre prevăzuţi pînă şi cu aparate ca să măsoare longitudinea şi latitudinea locurilor.

Cele mai vechi descrieri ale călătorilor engleji prin Moldova şi Muntenia se găsesc în renumitele colecţii de navigaţii şi călătorii:—**Richard Hakluyt** *) (înt. ed. 1589) şi **Purchas His Pilgrimes** (înt. ed. 1613), apărute în numeroase ediţii.

---

*) In această colecţie se găseşte şi călătoria călugărului francez *W. de Rubruquis*, în Răsărit, în 1253, la p. 93 şi urm., vol. I. Se vorbeşte de „Valakia ţara lui Asannus", de Blaci ori Vlachi ori „Cangle care se scoboară din Romani" (p. 111).—Călătoria aceasta se găseşte şi în *Purchas His Pilgrimes*, pt. 3. şi în colecţia lui *Pinkerton*, 1808—14.
In colecţia lui *John Haris*, 1705, se găseşte în vol. II. p. 262: „Călătoria părintelui Averil în Moldavia". A stat în Iaşi opt zile şi a avut o întîlnire cu Constantin Cantemir.—In acelaşi vol. p. 213, se găseşte călătoria lui *Spătar Milescu*, în China.
In *Hakluytus Posthumus* (1906), vol. III. p. 461, se vorbeşte de călătoria lui *Martin Broniovious de Biezerfedea*, ambasadorul Poloniei în Tartaria, prin Moldova în 1605. El trece prin Iaşi ori *Stepanovetia*.

John Newberie, *Purch. His Pilgr.*, ed. 1625, vol. II. p. 1410; 1420—1. Trece prin *Wallachia şi Bugdania* şi se opreşte prin oraşele *Hus, Yas, Falchen*. Descrie îmbrăcămintea locuitorilor.—Anul 1582.

Henry Austell, *Rich Hakl.*, ed. 1598, vol. II. p. 196. Se opreşte în *Yas*, oraşul principal al *Bogdaniei*, unde e primit curtenilor de *Peter Vayvoda*. Trece prin *Stepanitze, Zotschen*.—Anul 1586.

William Hareborne, *Rich. Hakl.*, ed. 1598, vol. II. p. 289. Trece prin *Valachia* şi în *Moldavia* e primit de *Peter*, prinţul ţării, de *profesie* grec, cu care încheie ştiutul tratat comercial.—Anul 1588.

Captaine John Smith, *The true Travels, Adventures and Observations in Europe, Assia, Affrica and America*, London, Thomas Slater, 1630, pp. 18—23. Se luptă, împreună cu alţi zece Engleji, împotriva Tatarilor, la *Rottenton* (1602), un pas în Transilvania, pe valea Oltului. Făcea parte din armata lui Sigismund Batori. Tovarăşii lui cad în luptă; el e găsit pe cîmpul de bătaie, rănit.

William Lithgow, *The totall Discourse of the rare Adventures, and painefull peregrinations of long nineteene years traveles....* London, Nicholas Okes, 1632 (înt. ed. 1614), pp. 416—418. Spune că ţăranii în Transilvania vorbesc latina populară. A stat 15 zile în Moldova; laudă ospitalitatea oamenilor de acolo.

Edmund Chishull, *Travels in Turkey and back to England*, London, W. Bowyer, 1747, p. 72: „O călătorie prin *Walachia, Transilvania...* în 1702"; vezi pp. 77—86: în *Bucurest* e oaspele lui *Joannes Constantinus Bassarabas*, prinţul *Walachiei*. Laudă şi pe prinţ şi pe *Constantinus Cantacuzenus Stolnichus* pentru inteligenţa şi iubirea lor de cultură. A fost şi prin *Cotrochan, Tergovist, Rukar*.

Sir James Porter, *Turkey... from the journals and correspondence of Sir James Porter*, London, Hurst and Blackett, 1854. La p. 375 e o scrisoare din 1762, în care se face descrierea trecerii lui Sir James Porter cu suita lui prin Moldova. Au stat mai multe zile în *Galatz* şi *Jassy*. Vorbeşte de vanitatea grecească şi mizeria oraşelor. In suită era şi *Joseph Boscowich*, de la Comp. de Jésus, care îşi scrie impresiile din călătoria aceasta. El a scris în limba italiană şi manuscrisul a fost tradus în franţuzeşte în 1772,—vezi *R. P. Joseph Boscowich*, Journal d'un voyage de Constantinople en Pologne, Lausanne, Grasset, 1772, pp. 175—310.

F. Lord Baltimore, *A tour to the East, in the years 1763 and 1764...* London, W. Richardson, 1767 p. 127 şi urm. Trece, în 1764, prin *Wallachia* şi *Moldavia*. Vorbeşte de *Galatz, Birlatt, Jassy*, care e podit cu scînduri şi are case ca de sat. Povesteşte cum a dormit într'un bordeiu acoperit cu stuh, în Iaşi, şi pe la miezul nopţii o vacă a spart coperişul şi şi-a virît capul drept deasupra patului lui. Prinţul ţării tocmai fusese mazilit şi altul încă nu venise.

Elizabeth Lady Craven, *A journey through the Crimea to Constantinople.... in the year 1786*, London, G. G. J. and Robinson, 1789,

pp. 302—315 Două scrisori datate din *Buccorest*. In a doua: „Aceastǎ frumoasă țară, al cărei pămînt și climat produc toate cu îmbelșugare, este prin capriciul soartei sub o putere care stoarce pe locuitorii ei fără milă... silind adese pe nenorociții Walahi să fugă în munți". Cartea a fost tradusă în limba franceză de *Guedon de Berchère*, 1789, Paris.

Robert Townson, *Travels in Hungary.... in 1793*, London, G. G. and J. Robinson, 1797, pp. 252—257. Vorbește despre caracterul *Vallachilor* și despre nesupunerea *Pope*-ilor. Amintește și de revoluția din 1785 ca să dovedească caracterul sălbatec al Walachilor și preuților lor. Se vede că isvoarele sînt unguresti.

W. Eton, *A survey of the Turkish Empire...* London, T. Cadell, 1798, pp. 297—301: „Locuitorii Moldovei și Walachiei sînt mai apăsați decît poate oricare alt popor din Imperiu; ei nu ar putea suporta așa stoarceri dacă pămîntul nu ar fi extraordinar de fertil". In 1778 era în *Galaz*, unde a fost martur la o panică a populației, la zvonul că „vin Turcii". Cartea a fost tradusă în franțuzește de *C. Lefebure*, 1799, Paris.

John Jackson, *Journey from India towards England in the year 1797, through Curdistan.... Wallachia, Transylvania*, London, T. Cadell and W. Davies, 1799, pp. 258—261: „Wallachia are în general un pămînt bogat". A stat în *Bukarest*: „E multă intrigă în clasele superioare".

William Wittman, *Travels in Turkey, ...during the years 1799, 1800 and 1801...*, London, Richard Philipps, 1803, pp. 463—476. Trece prin *Georgival, Boucharest, Galatz, Borlat, Yassi, Bordafheen, Dorhove*: „Evreii sînt foarte numeroși în toate părțile țării". Vorbește de panica provocată de zvonul venirii lui *Pafwan Oglou*.

William Hunter, *Travels through France, Turkey and Hungary to Vienna in 1792...* London, J. White, 1803, vol. I. scrisoarea XVIII, datată din *Galatz* și scrisoarea XIX, datată din *Buchorest*.—Vol. II. scrisoarea XX, datată din *Buchorest* și scrisoarea XXI, datată din Turnul Roș. Toate din anul 1792. Spune că a stat cîtva timp în *Fokshan* unde a cunoscut pe guvernatorul Moldovei, un om călătorit prin țări străine care vorbea fluent italienește. Despre Moldova și Valachia: „In această nenorocită țară, poporul e degradat mai prejos de nivelul obișnuit al servituții, și cea mai nedreaptă și odioasă parte a sistemului feudal e îngăduită să-și păstreze forma ei primitivă. *Boyar*-ii formează nobleța, ori mai curînd sînt stăpînii pămîntului acestei țări. Ei au mare putere, de care fac o foarte rea întrebuințare... sînt în general dedați la cabale și intrigi împotriva prințului de pe tron. ...Toți *boyar*-ii bogați stau în *Buchorest* iarna și mulți dintre ei trăesc în mare îmbelșugare și lux". In alt loc: „Speranța lor [a *boyar*-ilor] de a pune mîna pe guvernul țării este un neîncetat îndemn al ambiției și estorcării lor".

Thomas Thornton, *The present state of Turkey, ...together with the geographical, political and civil state of the principalities of Moldavia and Wallachia*, London, Joseph Mawman, 1809 [întîia ed. 1807], vol. II. pp. 297—428. Spune că relațiile între *boyar*-i și țărani îs ca între cuceritori și cuceriți: „Țăranii se numesc ei singuri *ruman* ori *roman*, cuvinte prin care se deosebesc totodată ca inferiori față de *boyar*-i sau nobili". In privința Grecilor din țările romînești: „Grecul, care la Constantinopol provoacă milă și dispreț, îți produce desgust și oroare în *Bukarest* și *Yassy*". Are impresia că: „Grecii și cu *boyar*-ii formează o clasă deosebită, prin naționalitate, de țărani". Iarăși: „*Boyar*-ii afirmă că ei sînt de o rasă deosebită de popor". In privința culturii claselor superioare: „Trîndăvia și vanitatea au introdus și stabilit obiceiul, în capitalele ambelor principate, de a petrece dimineața la palatul prințului. Grecii și *boyar*-ii, fie în slujbe sau nu, se îngrămădesc la Curte și împlu golul vieții lor cu conversații lipsite de interes, și cu stîngacea îngîmfare de importanța lor". Cartea a fost tradusă în franțuzește de *de Sancé*, 1812, Paris.

William Martin-Leake, *Researches in Greece*, London, John Booth, 1814, pp. 361—402. Vorbește numai de *Wallachii* din sudul Dunării. Dă o lungă listă de cuvinte romînești cu transcrierea pronunțării, traducerea în limba engleză, și corespondentul lor latin, pentru a învedera latinitatea limbii.

Edward Daniel Clarke, *Travels in various countries of Europe, Assia and Affrica...* London, 1810—1823. Vezi vol. din 1816, Part. II. Sec. 3, pp. 525—735. In 1802 trece prin *Giurdzgio, Bukorest, Pitești, Corté d'Argish* și face descrierea *Walachiei* între pp. 576—598. Călătoria împreună cu ambasadorul Porții la Paris și cu ei venea și prințul *Mărăzi* dela Constantinopol să înlocuiască pe predecesorul lui detronat. Despre sistemul de guvernămînt al *Wallachiei* spune, la p. 581: „Fiind un sistem de hoție și de corupție, ușor se poate închipui ce atracții are capitala *Walachiei* pentru Greci și Evrei. Țăranii, dupăcum își poate închipui oricine, sînt despoiați de cel mai necesar lucru pe care îl au, și întreaga populație e redusă la cel mai jos nivel de servitute. Cu toate aceste, în mijlocul nenorocirii lor, trăind în bordee de pămînt, acoperite cu stuh, fără o singură înlesnire a vieții, *Walachii* totdeauna ni s-au părut veseli.... Nimic nu ni s-a părut așa de interesant ca limba. Nu-i deajuns să spui că e de aproape înrudită cu latina; din multe puncte de vedere este chiar latină". In tovărășia lui Clarke erau mai mulți membri ai universității din Cambridge, colegi de ai lui.

Richard Bright, *Travels from Vienna through Lower Hungary with some remarks on the state of Vienna during the Congress in the year 1814*, Edinburgh, Archibald Constable and Co., 1818, p. 554: observă „marea analogie între limba *Walachilor* [din Transilvania]

și limba latină". Dă o listă de cuvinte romînești cu paralelele lor latine, și traducerea lor engleză. Reproduce evident informații dela Unguri, cînd insistă asupra caracterului sălbatec al *Walachilor*.

Adam Neale, *Travels through some parts of Germany, Poland, Moldavia and Turkey*, London, Longman, 1818, p. 164: „Cele mai apăsătoare obligații sînt impuse pentru a smulge dela acești nenorociți de țărani [din Moldova] banii necesari pentru a plăti venitul Sultanului și să ție divanul în bună dispoziție"; p. 166: „Moldovenii de astăzi au însușiri mai mari decît multe popoare bine înzestrate; totuși ei sînt apăsați de hoarde de mici tirani, și blestemați cu cel mai rău dintre guverne". Dă o descriere a *Jassy*-lor, „care e un oraș nesănătos"; vorbește de *Galatz, Birlat, Vaslui, Botussano, Dorohoi*. La *Jassy* a fost primit de prințul *Alexander Mourousi*. Cartea a fost tradusă în franțuzește de *Ch. Aug. Defauconpert*, 1818, Paris.

William Macmichael, *Journey from Moscow to Constantinople in the years 1817, 1818*, London, John Murray, 1819, pp. 76—123. Vorbește de *Jassy, Fokschani, Buchorest*. A fost primit la Curțile ambilor prinți și vorbește de ei, de *boyar*-i și țărani. A vizitat un club din București. La p. 79: „*Boyar*-ii, sau nobilii, din Moldova petrec cea mai mare parte din timp în oraș, și cheltuesc mare parte din averea lor în joc de cărți"; p. 83: „*Boyar*-ii sînt așa de dedați la joc de cărți, și noțiunea lor de morală publică e așa de slabă, încît magistratul care are titlul de Agă, și datoria unui ministru de poliție în orașul *Jassy*, foarte adeseori e văzut ținînd banca la Faro (un joc de cărți)": p. 84: „Dar dacă *boyar*-ii au adoptat toate viciile Europei civilizate, ei au făcut foarte puțin sau deloc progres în manierele unei societăți educate. Sînt extrem de inculți, cultura lor mărginindu-se în o oarecare ușurință de a vorbi franțuzește".

William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, London, Longman, 1820. Autorul a fost mai mulți ani consulul Angliei în București. E un isvor de întâia însemnătate pentru studiul acestei epoce (cf. *Pompiliu Eliade*, De l'Influence Française sur l'esprit public en Roumanie, p. 414). Voiu reproduce numai cîteva caracterizări. La p. 155: „Poate că nu există un alt popor care să muncească sub un așa grad de apăsare și așa de încărcat cu impozite ca țăranii din *Wallachia* și *Moldavia*; nici un altul care ar suferi pe jumătate sarcinile lui cu aceiași răbdare și resignare aparentă"; p. 131, vorbind despre *Boyar*-i: „Banul este singurul lor stimulent; și mijloacele pe care ei le întrebuințează ca să-l cîștige nu sînt sforțările muncii, nici nu sînt modificate de scrupulul conștiinții. Obiceiul i-a făcut spoliatori; și într'o țară unde faptele cele mai nedemne sînt chiar încurajate, și cele de rapacitate socotite ca dovezi de abilitate și pricepere, corupția moravurilor nu se poate opri de a ajunge generală. Risipa *Boyar*-ilor e egală cu lăcomia lor: fudulia îi conduce într'un fel și sgîrcenia în altul"; p. 129, vorbind de cultura claselor superioare: „Dacă vreunul [dintre *Boyar*-i] e în stare să vorbească familiar, deși imperfect, de unul sau doi scriitori clasici sau celebri, sau să facă cîteva versuri proaste care să rimeze, își iea titlul de literat și poet, și e socotit ca înzestrat cu un geniu superior"; p. 143, vorbind de moravurile aristocrației: „Manierele societății printre *Boyar*-ii Wallachi nu sînt remarcabile prin rafinare. Subiectele de conversație sînt în general de cea mai trivială natură, și adeseori un subiect indecent e în discuție; foarte arareori bărbații sînt descurajați de scrupulele vreunei doamne ce e de față. In obișnuita stare de trîndăvie, produsă de o aversiune pentru orice ocupație serioasă ce nu se rapoartă imediat la un interes personal, ambele sexe, bucurîndu-se de cea mai întinsă libertate între ele, ajung ușor la legături clandestine. Credința matrimonială a ajuns numai nominală".

Sir Robert Ker Porter, *Travels in Georgia, Persia, Armenia.... during the years 1817, 1818, 1819 and 1820*, London, Longman, 1821. Autorul trece prin *Roustchouk, Boucharest, Rimnik, Fockshan, Tekuch, Birlat, Yassy, Dorokay*. A vizitat pe prințul *Alexander Sutzo*, în *Boucharest*, și *Gregoire Sutzo* în *Yassy*, vezi vol. II. pp. 777—807. Descrie două baluri la care a luat parte și prințul. Unul la *Constantine Balsh Logothet*. Găsește mult mai mult gust în toate cele la Iași decît la București. Vol. II. p. 799: „Orice la curtea lui [a Prințului Moldovei] se arată într'un stil mai rafinat și mai splendid decît la ruda lui din *Valachia*... *Boyar*-ii trăesc într'un lux și splendoare cu greu de a fi întrecute în orice altă capitală din Europa. Balurile și petrecerele, cu rochiile bătute în petre scumpe ale doamnelor lor, întrec orice imaginație; pe cînd jocul de cărți continuă în jurul meselor. Bostonul, whistul, ombrul, faro... întrețin o neîntreruptă circulație a aurului".

Rev. R. Walsh, *Narrative of a journey from Constantinople to England*, London, F. Westley, 1828, pp. 200—266. In *appendix* dă un text romînesc cu vocabularul lui în englezește, și cu pronunțarea cuvintelor „luate așa cum sînt pronunțate de țărani". Trece prin *Buchorest, Pitechti, Corté D'Argish*... p. 265: „Marea masă a poporului, cuprinzînd și *boyar*-ii, e foarte incultă"; p. 203: „Este o vanitate favorită a *Boyar*-ilor de a-și arăta aceste mașini [trăsuri], pe care ei cheltuesc mari sume de bani... atît de mare e vanitatea acestor *Boyar*-i încît ei nu se pot opri de a-și arăta echipajele lor nici pe timp de ciumă". Arată cum luxul boerului din trăsură contrastează cu mizeria țiganului de pe capră.

Capt. Charles Colville Frankland, *Travels to and from Constantinople in the year 1827 and 1828*, London, Henry Colburn, 1829, vol. I. pp. 22—38. „*Wallachii* sînt un popor chipos, robust, muncitor și primitor dar extrem de sărac". „*Bucharest* prezintă un straniu amestec de lux european și murdărie orientală". Vorbește de un doctor englez

stabilit de cîţiva ani în Bucureşti : Dr. Griffiths. A fost primit de prinţul Nicholas Ghika. Descrie un bal la care rămîne fermecat de frumuseţa şi graţiile d-nei *Marli Ballaciano*. Laudă frumuseţa şi atracţiile femeilor din Bucureşti şi spune: „Am simţit că ar putea fi primejdios să rămîn mult timp aici". Vizitează şi *Pitesti* şi *Kurté d'Argish*.

Michael J. Quin, *A steam voyage down the Danube, with sketches of Hungary, Walachia*... London, R. Bentley, 1835, vol. I. pp. 142—190. Dă în special descrieri geografice şi referinţi istorice.

Edmund Spencer, *Travels in Circassia, Krim Tartary... including a steam voyage down the Danube, from Vienna to Constantinople and round the Black Sea, in 1836*, London, H. Colburn, 1837, pp. 76—91. Trece prin oraşele *Giurgewo, Braila, Galatz*. Descripţii şi referinţi comerciale.

Edmund Spencer, *Travels in Western Caucasus, including a tour through Imertia, Mingrelia, Turkey, Moldavia, Galicia... in 1836*, London, H. Colburn, 1838, vol. II. pp. 197—256. Vorbeşte de populaţia evreiască din Moldova şi de mizeria ei; face o descriere a Iaşilor; p. 205: „Oricare ar fi fost splendoarea Iaşilor mai înainte, el este acum redus la nivelul unei nenorocite capitale din orient". Face observaţii asupra portului naţional, evident romanic. Vorbeşte şi despre *Galaz*.

J. W. Ozanne, *Three years in Roumania*, London, Chapman and Hall, 1878. Cartea e, după cum spune autorul: „O schiţă a ţării şi locuitorilor ei; obiceiurile şi viaţa lor, scoase în cea mai mare parte din cunoştinţa practică prilejită de o vieţuire de trei ani în Rominia". El stă în Rominia dela 1870—1873, studiind anume şi salonul şi bordeiul deopotrivă. E un bun observator şi profesionist în materie. S-a retras anul trecut din cariera de corespondent al ziarului „Times" la Paris, după peste patruzeci de ani de meserie. La p. 24: „Rominii sînt sau patriciani sau plebeiani; clasa mijlocie e compusă aproape în totalitate din străini"; p. 26: „Origina grecească şi străină a *boyar*-ilor romini oferă o rară cheie pentru a pricepe caracterul şi modul lor de viaţă. Odată orice nobil era un erou; acum nobleţă este sinonim cu efeminare, risipă şi trîndăvie... *Gentlemanul* romîn e cel mai vesel dintre cei veseli. Viaţa lui se compune dintr'o continuă alergare după vizite, flirt şi joc de cărţi"; p. 27: „Iubirea *boyar*-ilor pentru jocul de cărţi se poate egala numai cu setea lor pentru intrigă"; p. 47: „Ţăranul este reprezentantul elementului trainic al ţării, moştenitorul tradiţiilor glorioase din trecut. El s-a aplecat sub jugul generaţiilor succesive de tirani şi spoliatori, dar sufletul lui este brav şi neabătut, el e gata totdeauna să uite şi să ierte. Mizeria şi nenorocirea trecutului, în loc de a-i înrăi caracterul n'a făcut decît să-i lese un fel de resignare, na neamestecată cu o nuanţă de ironie, în privirea lui. E isteţ şi inteligent... In ce priveşte *boyar*-ul, care de atîta vreme îl apasă, el îl priveşte numai cu un dispreţ batjocoritor. Cuvîntul *ciocoi*, ori cîni spurcaţi, aplicat *grandi*-lor fanarioţi e invenţia lui".

Mrs. Walker, *Eastern life and scenery, with excursions in Assia Minor, Mytilene, Crete and Roumania*, London, Chapman and Hall, 1886, vol. II. pp. 211—269. Descrie cîteva mănăstiri din Carpaţii Moldovei şi laudă frumuseţa peisagiilor munţilor. Despre biserica Trei-Erarhi, din Iaşi spune: „Aproape face să vii anume în Iaşi ca să vezi acest frumos monument de artă orientală".

Mrs. Walker, *Untrodden Paths in Roumania*, London, Chapman and Hall, 1888. Un vol. de 355 pagini în 8°. Conţine descrieri desvoltate a mănăstirilor Varatic, Horaiţa, Agapia, Cernica... legende şi balade populare în rezumat şi referinţi istorice asupra Rominiei. In special literatura populară o interesează pe autoare.

Referinţi istorice şi literare se găsesc şi în lungile introduceri în volumele:

E. C. Grenville Murray, *Doine, ori the National Songs and Legends of Roumania*, London, Smith Elder and Co. 1854.—Autorul a cunoscut de aproape pe Bolintineanu. A cunoscut şi pe mai mulţi dintre revoluţionarii romini dela 1848, a căror soartă în exil o deplînge.

Henry Stanley, *Rouman Anthology; or Selections of Rouman poetry, ancient and modern*, Hertford, Stephen Austin, 1856.—In acest volum e tradusă şi „Mioriţa" însoţită de textul romîn. Jumătate de volum conţine texte romîne şi altă jumătate traduceri engleze.

Harry de Windt, *Trough Savage Europe*, London, Collins Clear-Tipe Press, 1911. Autorul e un corespondent special al ziarului „*The Westminster Gazette*". Călătoreşte anume prin peninsula Balcanică. Serbia e numită „Grădina Balcanilor": Bulgaria, „Ţara agitaţiilor"; Bucureştiul, „Oraşul Plăcerii" şi „Parisul Balcanilor". Autorul laudă cîmpiile mănoase ale Munteniei şi rămîne rău impresionat de mizeria caselor depe şesurile Prutului. In Bucureşti rămîne uimit de *etalarea* luxului, frumuseţa trăsurilor şi risipa *Boiara*-ilor în cluburile de cărţi. Constată că în Bucureşti „infidelitatea conjugală este foarte obişnuită", şi că divorţurile nu *ostracizează* pe divorţată ca în alte ţări. Observă că femeile sînt fermecătoare şi galante, şi-şi amestecă dulcele şi melodiosul jargon latin cu fraze întregi franceze; dar constată foarte multă „frivolitate (pentru a nu întrebuinţa un termin mai rău)" la femeile romîne, pe care autorul o explică prin faptul că clasele de sus îşi duc viaţa într'un continuu vîrtej de plăceri, ce nu lasă timp liber pentru studii serioase de orice fel. Impresia autorului e că Bucureştiul e „cu siguranţă cel mai imoral oraş din lume", decînd un alt oraş din America a încetat să mai aibă această reputaţie.

*

Adaug la această listă şi cărţile cu caracter pur istoric, fie scrise

de autori englezi, fie scrise de autori de altă naţionalitate dar apărute pentru *intâia dată în englezeşte*, — în care se găsesc referinţi asupra istoriei noastre.

Richard Knolles, *The Generall History of the Turks, from the first beginning of that nation to the rising of the Othoman familie*, London, Adam Islip, 1603 (int. ed.).

Paul Rycaut, *The Present state of the Ottoman Empire*, London, Starkey and H. Browne, 1668, vezi Chap. XIV. — Cartea a fost tradusă în franţuzeşte de *M. Briot*, 1670, Paris.

Demetrius Cantemir, *The History of the Growth and Decay of the Othoman Empire*, London, James, John and Paul Knapton 1734. A doua ediţie a apărut în 1756. Traducerea engleză e făcută după manuscrisul latin al autorului, de *N. Tindal*. După traducerea engleză s-a făcut traducerea franceză, de *De Joncquières*, în 1743,—adică nouă ani mai tîrziu după apariţia cărţii engleze.—Academia Romînă a scos operele lui Cantemir în 1872,—adică după 138 ani dela apariţia acestei cărţi a scriitorului romîn în limba engleză. Cartea lui Cantemir a fost foarte mult citită în Anglia, dovadă e scoaterea ediţiei a doua; şi e considerată ca una din cele mai bune Istorii ale Turciei. Byron a citit pe Cantemir: îl citează în Canto V şi VI din Don Juan, alături cu Knolles şi De Tott,—ale cărui „Memorii" au apărut în englezeşte în 1786, îndată după apariţia lor în franţuzeşte (Cf. *Memoirs of Baron De Tott*, vol. I. part. II: sînt multe lucruri interesante asupra ţării noastre).

Elias Habesci, *The Present state of the Ottoman Empire*, London, R. Baldwin, 1784. Cartea e tradusă după manuscrisul francez al autorului. Cartea engleză a fost tradusă în franţuzeşte de *Fontanelle*, 1792, Paris.—Vezi Chap. XIII şi Chap. XIV.

General Manstein's Memoirs, traduse în englezeşte de *David Hume*, după manuscrisul francez al autorului, în 1770, London, T. Becket and P. A. De Hondt, pp. 227—241. După ediţia engleză au apărut mai multe ediţii germane şi franceze. Intâia ediţie franceză apare la 1772.

James Samuelson, *Roumania, Past and Present*, London, Longmans, Green Co. 1882. E o istorie sistematică a ţării noastre,—o compilaţie.

William Miller, *The Balkans, Roumania, Bulgaria, Serbia and Montenegro*, London, T. Fisher Unwin, 1896. După cum se vede din titlu, ţara noastră e considerată ca ţară balcanică. Vezi pp. 1—118.

O compilaţie sumară asupra istoriei ţării noastre se găseşte de asemenea în *„The Historian's History of the world"* by **Henry Smith Williams**, London, the Times, 1907, vol. XXIV.*)

*

Cele observate de scriitorii englezi nu adaugă nimic nou la cunoştinţa istoriei noastre, dar ne arată în ce contrast trăim, de atîta vreme,

*) Cîteva traduceri fragmentare, din unii călători englezi, au publicat d. Iorga în „Arhiva", şi d. Beza în „Romănul".

cu lumea civilizată. In viaţa poporului nostru a fost o epocă ce nu se poate asămăna cu nimic în istoria universală: epoca în care scoborîtorii celei mai strălucite civilizaţii din antichitate ajung instrumentele de apăsare şi spoliaţiune ale celui mai barbar stat din Europa. E aşa numita epocă fanariotă, a cărei înfăţişare ca stare de moravuri se întinde mult peste graniţile ei ca regim politic. Ea e urmarea ultimei năvăliri barbare în Europa, dar nu e numai atît. Numai prin asta nu se poate explica. Ea implică şi decadenţa şi descompunerea morală a unui popor cu civilizaţie veche: e o combinaţie selectată din ce au popoarele mai rău în primitivitatea şi bătrîneţa lor,—o colaborare între Turci şi Greci.

Noi am trecut prin multe năvăliri barbare, şi violenţa lor a sîngerat adînc trupul nostru, dar bărbăţia rasei a rămas oţelită pînă spre veacul al optsprezecelea. Unele amestecuri au înăsprit chiar această bărbăţie. Inainte de regimul fanariot, boerimea noastră era ostăşească şi ţărănimea răzăşească. Fusese limba slavonă în Biserică, dar graiul boerului era acelaşi cu al ţăranului, şi sufletul lor era caşi graiul, căci erau de aceaşi viţă. Obiceiurile lor nu se deosebeau decît după instărirea fiecăruia, caşi portul. Boerul nu era moleşit de efeminarea orientală, şi ţăranul nu ajunsese ca vai nemernic de dînsul. Amîndoi aveau vînă în ei şi cel dintăi nu se făcuse încă vinovat de jăfuirea celui din urmă; vrednicia încununa fruntea celui de sus şi umilinţa nu ofilia obrajii celui de jos. Pe-atunci boerul nostru era fruntaş între fruntaşi, şi nu putea să provoace dispreţul şi desgustul străinului trecător, nici ţăranul compătimirea lui. Amîndoi nu se făcuseră încă răspunzetori de ruşinea unui neam întreg cu atîta glorie în trecut.

Timpul a îndreptat multe din relele regimului fanariot, dar istoria n-are rezistenţa obiectivă a ştiinţilor exacte, şi ea de multe ori a fost siluită pentru a crea tradiţii şi a satisface interese morale superioare nu în nelegătură cu cele materiale actuale. Regimul fanariot,—odiosul şi barbarul regim fanariot pentru toţi străinii din ţări civilizate care au avut prilej să-l cunoască direct, — regimul ale cărui, poate, cele mai rele consecinţi au fost de a ne otrăvi clasa noastră conducătoare pînă'n măduva oaselor, de a ne răpi pe vechii noştri boeri eşiţi din sîngele nostru, cu durerile neamului nostru întreg în sufletul lor, — acest regim de o bucată de vreme găseşte advocaţi de reabilitare. *El* a introdus cultura franceză la noi! Mai cu seamă acest argument e invocat de acei care azi nu mai vor contactul nostru intelectul cu apusul civilizat, şi condamnă influenţa franceză dela 1848 încoace. D. Alexandre A. C. Sturdza (cf. *La Terre et la Race Roumaines*, p. 428) numeşte *„détracteurs"* pe acei care aduc invinuiri regimului fanariot. Cultura franceză fanariotă! E aceiaşi cultură pe care o aduceau şi ofiţerii ruşi cînd ţara noastră era ocupată de armatele lor. Cultura franceză a început să fie regeneratoarea neamului nostru numai după întăia jumătate a veacului trecut, cînd a introdus direct spiritul democratic şi-a provocat desmormîntarea sufletului poporului nostru cuprins în literatura populară; cînd a început să se sprijine pe un nou

strat social național. E o influență străină sănătoasă care provoacă o Renaștere națională: așa cum s'a intimplat de multe ori în viața popoarelor.

Un regim vechi nu moare însă deodată: el se retrage numai din fort în fort pînă ce Istoria îi deschide ușile templului eternității și-i scrie pagina pe care o merită în cartea Neamului, fără amestecul intereselor celor care-l regretă. Cu tot progresul netăgăduit făcut de țara noastră în ultimele decenii, se pare totuși că momentul pentru ultimul *requiem* al vechiului regim încă n-a sosit: glasurile acelora care nu cred pe poporul nostru din sate destul de matur ca să intre în viața politică a țării, și nu găsesc viața lui destul de interesantă ca s-o admită în literatură, nu au amuțit încă.

Tradiție de cultură! Niciun legămint cu cea fanariotă, ce a fost a cîtorva, străină în limbă și simțire; care a oprit în loc pe cea a poporului rominesc. Tradiția noastră națională o găsim îndărăpt peste acei „străini la vorbă și la port" din veacul al optsprezecelea,—la cronicarii Moldoveni și la autorii anonimi ai „Mioriții". Cultura veacului al nouăsprezecelea nu-și capătă avîntul național dela al optsprezecelea (cf. *N. Iorga*, Istoria Literaturii Romînești în veacul al XIX-lea, passim). Limba romînească poate ar fi azi un instrument de artă și cugetare mult mai perfecționat dacă acea nobilă tradiție scoborîtoare dela vulturii romani n-ar fi fost înăbușită de apăsarea turco-bizantină, în lunga sincopă a vieții noastre naționale.

Cînd în mîndria noastră de popor neolatin, căutăm în trecut nume mari pe cîmpuri de războae glorioase ori în izvoadele bătrîne, nu găsim nici unul în această epocă, decînd Cantemir s-a dus. Virtutea neamului nostru nu era în sufletul acelora care ne-au stăpînit atunci. Și dacă stăm adeseori în admirație înaintea trecutului nostru glorios, să cădem în genunchi înaintea suferinților nedrepte îndurate de atîta vreme de țăranul nostru,—de poporul nostru,—pe pămîntul pe care el l-a ținut pînă astăzi, el îl rodește din belșug pentru toți, și el îl va apăra cînd va veni ziua de primejdie. Să nu-i precupețim drepturile lui, în țara lui; și să nu ne închipuim că *noi* sîntem îndrituiți să-l micșurăm pe el în numele culturii noastre. Să ne mustrăm că n-am făcut pentru el—pentru țară—atît cît se cuvinea. Să ispășim păcatele și-ale noastre și-ale altora din trecut.

Londra, Mai, 1913. **I. Botez**

MAXIME

Cei ce nu dau nici o însemnătate banului, vorbesc veșnic de bani; iar cei ce se 'nchină lui Mammon se feresc de a vorbi de idolul lor, și au totdeauna mai mult decît le trebue.

*

Amorurile adultere ale unora cuprind mai multe elemente ideologice,—mai multă omenie și mai mult respect pentru femee,—decît căsătoria legitimă a altora.

*

Cei ce sînt robiți de patima iubirii trupești caută îndreptățire în teoria că relațiile sexuale nu au nici o însemnătate.

*

In fața prostului, mintea ți se întunecă; iar el, culmea ironiei, rîde de prostia ta, fără să-și dee seamă că prezența lui te-a prostit.

*

Incă nu s'a găsit un prost, care să fie atît de prost, încît să nu se creadă în drept să rîdă de un om superior.

*

Plebeianul manierat este o mobilă de brad în stil rococo: liniile stîngace și rigide ale sculpturii îți cad pe nervi.

*

In ţările cu legi aspre, pornirile rele, infrinate de frica pedepsei, se ascund in adincimile sufletului şi se concentrează intr'un mod inspăimintător!...

Fioroasele crime, in legătură cu sexualitatea, care se petrec zilnic in Prusia, nici nu se pomenesc pe la noi.

*

Cine se ştie pe sine că nu poate da innapoi, e aşa de prevăzător, incit uneori apare laş; iar cel cu adevărat laş e obraznic, fiindcă nu riscă nimic: el poate oricind să dee inapoi.

*

In apus, femeia burgheză işi mobilează salonul in stil rococo şi proclamă amorul liber, crezind că imită aristocraţia de altădată. Eroare! Atunci delicateţa inimii şi poezia imaginaţiei işi aveau partea lor; azi nu vorbesc decit simţurile.

*

A fost dat vremii noastre să vadă acest lucru minunat: in locul imoralităţii frivole de altădată, imoralitatea rece, cuminte, chibzuită,—practicată din principiu,—a omului *serios* de astăzi. E şi firesc. Altădată erau idei abstracte ereditare, era o conştiinţă care trebuia adormită; azi se simte şi se gindeşte „biologic".

*

In Germania, unele femei burgheze practică adulterul *in masă*, cu energie şi stăruinţă, şi se miră că nu sint fericite!...

*

Demnitatea izvorăşte din dorinţa, adinc animalică, de a fi respectat, adică mai mult sau mai puţin temut. Recpectul nici nu este altceva, decit omagiul interesat pe care-l aducem puterii sociale. Ni se pare că respectăm calităţile omului: de fapt respectăm succesul pe care aceste calităţi i l-au procurat. Ca un om să iee mită, să dee mită, să fure banii statului, să se umilească pe ascuns, să-şi vindă conştiinţa sau persoana, pentru a se putea prezenta corect in societate şi a fi respectat, e un lucru de toate zilele. Popoarele barbare au multă demnitate.

Caragiale, un caracter de o rară nobleţă, era lipsit de demnitate.

*

Oamenii adinc serioşi, a căror intreagă viaţă se desfăşoară strinsă in corsetul de oţel al idealurilor innalte,—in dorinţa lor de a se recrea,—se poartă une-ori, in societate, ca copiii; in schimb, cit de gravi sint cei veşnic preocupaţi de interesele şi plăcerile lor egoiste!... E şi firesc: pentru ei, adunările sociabile sint un cimp de operaţie iar nu un prilej de recreare...

*

Să nu ai incredere in statornicia sentimentelor *puternice*; sentimentul este un curent electric, care, cu cit străbate mai greu pe firul mosorului nostru nervos, cu atita il incălzeşte mai tare—şi rămine mai la suprafaţă. Adevătatele sentimente statornice şi *adinci* sint cele de origine intelectuală: ele se aseamănă unei plante care-şi trimite rădăcinile ei *subţiri* in toate celulele creerului nostru.

Alceste

Insemnări din campanie

După zilele şi nopţile de entuziasm şi de discursuri mai mult sau mai puţin la locul lor, dela 23 şi 24 Iunie a. c., Luni dimineaţă, 25 Iunie, preparat de campanie, părăsesc Iaşii pentru a mă prezenta la ambulanţa diviziei I, la Craiova, unde fusesem repartizat. De dimineaţă, în gară era încă linişte; o mare parte din personal dormea. La peron era un tren foarte lung,—vre-o 40 de vagoane,—într'o stare de murdărie ne mai pomenită. Vagoanele de clasa I, caşi cele de a III-a, aveau giamurile sparte, închizătoarele uşilor rupte.

In scurt timp peronul şi vagoanele erau înţesate de lume. Grămădirea este destul de mare, dar încă de suferit. Era zgomot, veselie, puţină îngrijorare şi cîteva lacrimi la plecarea trenului. In general mult entuziasm şi la orăşeni şi la ţăranii care-şi căutau corpurile respective.

In drum îmbulzeala s'a mărit: erau călători şi pe acoperemintele vagoanelor. La podul de peste Siret dintre Tecuci şi Mărăşeşti s'a micşorat viteza şi s'a atras atenţiunea celor de pe acoperemintе să se ferească, pentrucă mai înainte fuseseră loviţi mai mulţi şi răniţi de fiarele podului. La Mărăşeşti grămădirea e aşa de mare încît abia ne mai puteam mişca. Cu această ocaziune am putut constata cum se schimbă psihologia unor oameni în mulţime: un notabil cetăţean din Iaşi, îndeamnă şi ajută pe un prieten al său să intre prin fereastra vagonului, după ce rupe bara de lemn care o împarte în două; omul ajunge în vagon pe jumătate leşinat. După dînsul un al doilea urmează acelaşi drum şi jocul s'ar fi repetat dacă nu ar fi intervenit cîţiva mai energic. Am avut atunci explicaţia stării în care se găseau vagoanele. Lipsa aceasta de cruţare pentru tot ce este lucru public e aşa de comună, încît

chiar oameni cu oarecare cultură şi care cruţă foarte mult lucrul propriu, o dovedesc într'un grad aşa de mare.

Am întîlnit multe trenuri militare. Peste tot cîntece, entuziasm. Am intrat în vorbă mai de aproape cu mulţi dintre oameni şi toţi îmi spuneau la fel: „că trebue să se isprăvească odată cu Bulgarii şi cu rezbelul lor; numai de ne-ar lăsa Neamţul şi cu Rusul în pace, că Bulgarului îi venim noi de hac".

Am ajuns la Bucureşti la 2 jum. noaptea, în loc de vre-o 10 cît era prevăzut în orarul trenului nostru. Gara era ocupată milităreşte. Se înţelege că nu am găsit nici un mijloc de transport, nici trăsură, nici căruţe, nici tramvai, nici automobil. Magazia de bagaje funcţiona încă şi am profitat de ea, deşi un funcţionar de acolo nu s'a pus în mişcare decît la intervenţiunea mai energică a unui căpitan.

Trenul meu pentru Craiova pleca a doua zi la orele 7 jum. Aceiaşi lipsă de ordine şi o îngrămădire şi mai grozavă era şi în Gara de Nord la plecarea trenurilor. Nu era nimeni în stare să dea o informaţiune precisă. In sfîrşit trage la un peron şi *„garnitura"* menită să ne ducă la Craiova. Luptă teribilă pentru locuri; ne aşezăm cum putem, dar trenul nu pleacă decît la 8.30. La Piteşti lumea se mai răreşte. O parte se mai dă jos la Costeşti şi Piatra-Olt încît căpătăm locuri de-abinelea. Trenurile militare sînt încă foarte încărcate, cîntecele şi uralele mai rari; în general oamenii mai preocupaţi şi aşi zice mai slabi, mai palizi, mai rău hrăniţi.

Ajungem în gara Craiova la ora 6 jum. Ne ducem la spitalul militar, care-i foarte departe şi ne prezentăm medicului şef al corpului I de armată. In tren întîlnim pe un profesor universitar de la Bucureşti, care, deşi bolnav, ţinuse să se prezinte şi să-şi ia serviciul în primire. Pe drum spre spital întîlnim un regiment de cavalerie care se îmbarca pentru plecare şi două regimente de artilerie desfăşurate pe cele două laturi ale şoselei. Batalionul I şi regim. 5 de vînători asemenea gata de plecare. Intîlnim o serie de medici cunoscuţi, colegi, prieteni; facem cunoştinţe noi. Peste tot o dispoziţiune bună, voioasă, glumele se încrucişează, cuvinte înaripate zboară dela un grup la altul. Găsim camere cu oarecare dificultate şi ne întîlnim seara la acelaşi restaurant. Oraşul are aspectul unei ocupaţiuni milităreşti, aproape nu se mai văd costume civile. Craiova, ca mai toate oraşele noastre, are 4—5 strade bine pavate, case mari, unele cu destul gust zidite, dar periferia e rău pavată, murdară, rău îngrijită. Drumul spre spitalul militar trece printr'un cuartier de acestea. Spitalul militar este aşezat pe un platou, la un loc cu cazarmele. Este format din mai multe pavilioane izolate, înconjurate de grădini destul de rău întreţinute

De a doua-zi dimineaţă încep decepţiunile. Mai întâiu o constatare dureroasă făcută de cei mai mulţi colegi. Mare parte din medicii militari în activitate îşi rezervaseră locurile mai puţin expuse, lăsînd pe celelalte medicilor rezervişti. Aşa, în am-

bulanța diviziei intăia active, din care făceam parte, nu era nici un medic militar sau ofițer în activitate și eram în total 11 medici, 4 doctoranzi, 3 farmaciști, 1 veterinar și 2 ofițeri de cavalerie, pentrucă ambulanța noastră trebuia să însoțească de aproape divizia I, care a mers înainte. Asemenea, la mai multe regimente erau bătrîni medici rezerviști. O a doua decepțiune a fost schimbarea de locuri a unor medici care au stăruit să ocupe altele mai ferite. Așa, șeful secțiunii I-a a ambulanței noastre, cînd a aflat că vom intra poate noi cei dintăi în foc, a obținut mutarea la coloanele de aprovizionare și șeful brancardierilor a trecut la spitalul mobil al corpului de armată. Lucrul ne-a impresionat cu atît mai trist cu cît se pare că a fost practicat pe o scară întinsă, prin intervențiuni la minister, în toate corpurile de armată și chiar cu ofițerii combatanți. Este un semn îngrijitor de scădere morală. Și aceste scăderi socotesc că trebue amintite pentruca să nu se mai repete. Cam tot așa s'a procedat și cu *trupa* sanitarilor și brancardierilor. Am văzut de multe ori pe căruțele trenurilor regimentare obraze subțiri și mîni albe ce nu știau să mîne caii.

O lipsă mult mai mare și mai gravă am constatat în ceia ce privește preparativele mobilizării din partea serviciului sanitar. Ambulanțele și panerele lor erau absolut goale. A trebuit să lucrăm noi ca să le așezăm în timp de 5 zile. Dar cum le-am umplut este iarăși demn de semnalat. Pansamentele erau insuficiente, după însuși dispozițiile reglementare. In ceia ce privește medicamentele nu aveam nici pe sfert din cîte se cereau. Nu era chinină, nu era bismut, nu era t-ră anticholerică, foarte puțină t-ră de iod. D. medic al corpului de armată ne-a făcut o conferență cu demonstrațiunea pansamentului d-sale cu colodiu, dar nu ni s'a dat nici un atare pansament și nici o picătură de colodiu. Am avut noroc că nu a fost nici o ciocnire mai serioasă că s'ar fi dovedit în altfel insuficiența semnalată, cum s'a întîmplat cu medicamentele. In mod natural ne vine întrebarea: cum s'a preparat serviciul sanitar militar în vederea mobilizării? Din cele 200 și mai bine de milioane cheltuite în ultimul timp nu s'a dat nimic pentru serviciul sanitar? Și dacă s'a dat, ce s'a făcut cu banii? Cînd se vorbea de mobilizare încă din Ianuarie și se făceau conferințe, în care ni se vorbea tocmai de rolul acestui serviciu, nu se gîndea nimeni să-l prepare și ca material? Dacă ambulanța noastră avea atîtea lipsuri, —au fost ambulanțe regimentare care nu aveau absolut nimic.

O altă cestiune, pe care am ridicat-o în convorbirile pe care le-am avut cu d. medic al corpului, a fost aceia a vaccinului choleric. Bănuiam că vom intra în Bulgaria și știam că fusese acolo holeră. Mi se pare că la serviciul sanitar al corpului I nu se știa încă ce drum vom lua. Am zis mi se pare pentrucă se făcea un mare secret din ordinele primite și pen-

truca să ușurez, dacă se poate, răspunderea grea ce cade, cum vom vedea, asupra serviciului sanitar al armatei.

Am vorbit și de diagnosticul rapid al cholerei și m'am pus la dispozițiunea d-lui medic al corpului de armată, cerîndu-i numai cele necesare, anume, la rigoare numai un microscop, cîteva eprubete, o lampă de spirt, o sîrmă de platină, lame și o substanță colorantă. D-sa mi-a spus că Corpul are laboratoare volante mici și că ni va da unul. Cași cu pansamentele și colodiul, am așteptat în zadar acel laborator. Tot în zadar am cerut ser antitetanic, vaccin tific, etc.

In zilele de 27 și 28 Iunie au plecat din Craiova, fără destinațiune cunoscută, regimentul 5 de vînători, apoi rezerva sa, batalionul 1 de vînători și în urmă regim. 26 infanterie. Soldații erau veseli, gătiți cu flori, muzicile cîntau și ei nu mai conteneau din strigătele de „ura" și „trăiască armata romînă", „trăiască Romînia". Era un entuziasm foarte comunicativ și o conștiință de forță văzînd șirurile nesfîrșite de tineri care treceau. Am întrerupt lucrările noastre și am asistat dela poarta spitalului la această defilare animată pe un praf și o căldură năbușitoare. La mulți ni s'au umplut ochii de lacrimi: — mîndrie, satisfacțiune și recunoștință pentru acești bravi.

Cu toate sforțările noastre, cu toată rechiziționarea medicamentelor și pansamentelor din farmaciile orașului, nu reușim să ne complectăm nevoile. Ni se spune, însă, că un vagon s'ar fi perdut, că se va regăsi și că ni se vor complecta lipsurile în marș. Inutil să adaug că am rămas numai cu promisiunea.

Ni se anunță că a doua zi la 5 ore dim. vom pleca în urma regim. 5 artilerie, pe care-l vom afla lîngă parcul Bibescu. A doua zi, 29 Iunie, la ora 5 dim. eram toți în curtea spitalului militar, fiecare la ambulanța respectivă. Am eșit până în poarta spitalului și a trebuit să stăm până la ora 8, cînd am pornit. La această oră abia se terminase convoiul reg. 5 artilerie. Am luat șoseaua Bechetului. Era o zi de vară, caldă, cu șoseaua acoperită de un strat gros de praf. Am fost conduși până afară din oraș de familiile unora dintre colegii care stau mai în apropiere de Craiova.

Tabloul era destul de straniu. Intr'un nor de praf, care nu se limpezea de loc, treceau tunurile cu chesoane cenușii, trase de cîte 6 cai mari bine înhămați, conduse de soldați în costumele albastre cenușii care se perdeau, iar după ele urmau ambulanțele mari, greoae, trase de cîte 4 căluți mărunți, albi, roibi sau murgi, cai obișnuiți romînești pe care-i doborau parcă hamurile grele, de curele late; și după aceste ambulanțe, trupa de sanitari și brancardieri, în număr de vre-o 450, cu costumele cele mai împestrițate ce-am văzut vreodată: unii avînd numai bonete, alții chipiuri din cele ce purtau soldații de linie sau geniu pe la 1877, unii cu mantalele noi albastre deschise, alții în sarice, în cămeși albe, cu ițari, alții cu pălării moi, unii cu pălării tari rodunde, unii desculți, alții în opinci, cîțiva în bocancele reglementare,

vre-o jumătate dintr'înșii avînd și cîte 2 bețe lungi pentru targi. Deși fiecare individ fusese prevăzut în carnetele de mobilizare, cu rolul respectiv, nu se prevăzuse în magazie și efectele necesare, și, cum spuneau ei în limbagiul lor colorat—„iaca ne-au însemnat și pe noi cu cîte-ceva: pe unul cu o capelă, pe altul cu o manta, pe altul cu un pantalon, dar pe nici unul nu ne-a îmbrăcat cum trebue." Ceia ce era mai grav era lipsa de corturi. Acești oameni trebuiau să doarmă subt cerul liber în nopțile reci și ploiase, fiind unii îmbrăcați numai în cămeși. Nu știu ce sentiment de rușine, de milă și de revoltă ne cuprindea ori deciteori priveam ceata aceasta, căreia nu-i mai puteam pretinde și impune nici o disciplină, nesimțindu-se niciunul soldat. In bataie de joc, ofițeri și trupa regulată îi numeau pahonți, hunhuzi, huligani etc. și oamenii, cum vom vedea, nu meritau nici una din aceste batjocuri. Și pentru ei ni se promisese efecte în cel mai scurt timp, ba chiar rămase un sergent în Craiova, care trebuia să ni le aducă. După vre-o 3 zile sergentul ne-a ajuns, dar n'a adus, bine'nțeles, nimic și am făcut toată campania în aceste condițiuni. Imi pare rău că, supunîndu-mă cu totul ordinelor din timpul mobilizării, nu am luat un aparat fotografic ca să redau măcar în parte tabloul acestor nenorociți dar credincioși servitori ai patriei. Cine este direct răspunzător de această stare de lucruri, se va ști oare vre-odată ?

După un mers de 3 ore într'o atmosferă înăbușitoare de căldură și colb, ajungem la prima noastră etapă, Malu mic, unde ne oprim vre-o oră și jumătate și luăm primul dejun împreună în curtea unui țăran destul de sărac, la umbra unui pom. Reîncepem mersul și către seară ajungem la Bratovoești, unde ne așezăm în bivuac pe o pajiște în marginea șoselei. Seara este răcoroasă, plăcută, pulberea s'a liniștit. Cei doi ofițeri de tren, care conduc coloana, așează un bivuac regulat, santinelele de rigoare și ne întindem cum putem fiecare pe cîte o bancă din căruțele de ambulanță. Prima noastră noapte de soldați în campanie.

La 30 Iunie dimineața un vînt strașnic, rece, care începuse de cu noaptea, ne ține într'o continuă atmosferă de colb. La 5 dimineața sîntem gata și asistăm la plecarea divizionului al 2-lea al reg. 5 de artilerie, după care plecăm și noi. La 11 jum. ajungem la Murta și ne oprim la casa unui țăran cu oarecare dare de mînă, care ne înlesnește dejunul în condițiuni mai bune: masă, lavițe, șervete și cîteva zarzare la desert. Cu regret ne spunea că nu a fost mobilizat, fiind scutit de serviciu militar ca bolnav. La ora 2 jum. pornim mai departe, urmînd șoseaua națională și pe la 6 ne oprim în Piscu, un cătun din comuna Sadova, întinsul domeniu al Coroanei din jud. Dolj. După instalațiunea bivuacului, sîntem invitați la doamna medicului veterinar și ruda unuia din colegii noștri, la un prînz cum se cade, într'o atmosferă de veselie zgomotoasă, cu urări care arătau o oarecare îngrijorare. Noaptea a fost foarte rece.

In spre dimineață cerul s'a limpezit, vîntul a încetat și pe la 5 am plecat pe jos, precedînd puțin coloana ambulanțelor noastre. Șoseaua nu mai era colboasă ca mai înainte, treceam printr'o pădure care-i umbrea laturile, roua îmbelșugată a dimineții liniștise cu totul nisipul. Toată regiunea este nisipoasă și săracă în ce privește cultura, săcara și griul cresc rare, cu paie subțiri, cu spicul mic, popușoiul rămîne scund și slab.

Pe alocurea șoseaua se ridică și domină împrejurimile, lăsînd un orizont întins, pe care se văd sate destul de apropiate, ascunse subt o bogată vegetațiune. In genere satele sînt mari, casele bine zidite din cărămidă legată cu lut, multe netencuite încă, altele tencuite și văruite. Se vede o oarecare tendință spre traiu mai bun de cît la țăranul moldovan. Pe la toate casele, pe unde trec trupe, se găsesc vase curate și cane cu apă rece, limpede, pe care femeile și copii le oferă soldaților în mers. Pe alocurea le dau și fructe: zarzăre, mere, pere, prune.

Trecem pe la frumoasele instalațiuni de exploatare ale domeniului Sadova, apoi lăsăm pădurea în urma noastră și vedem deslușit malul drept ridicat al Dunării, albastru încă și pierdut în ceața dimineții. Cu binoclurile explorăm malul fără să descoperim de cît casele albe în amfiteatru, biserica, cazarmele din orașul Rahova sau Oreava, cum îi zic țăranii noștri. Emoțiunea pentru mine este mai mare pentrucă panorama îmi aduce în minte alte dealuri și Dunărea, lîngă care mi-am petrecut anii copilăriei.

Ajungem în Orășani, un sat asemenea acoperit de o abondentă vegetațiune de pomi mari, subt care abea ici colo se distinge cîte o casă. Aci era reședința diviziei I cu cele două brigade. Satul era plin de trupe așa de bine mascate, încît, fără a pătrunde într'însul, nu ai fi bănuit nimic. Trîmbițe, muzici și orice fel de zgomote erau interzise. In automobile, apoi la reședințele respective, marcate cu cîte un steag de culoare galbenă sau albastră, aflăm pe comandanții diviziei și ai celor două brigade. Satul este format din două cotune mari, în continuitate, Grindenii și Orășanii. Ni se dă un loc de bivuac pe marginea unui drum lateral, destul de nepotrivit și acoperit cu gunoaie. A trebuit să-l curățim sumar și să ne așezăm. Am primit în același timp ordinul ca la ora 5 dim. să fim într'un anume punct al șoselei, unde se va găsi un domn ofițer de stat major, care ne va spune încotro vom apuca.

Satele sînt așezate pe o înălțime care domină împrejurimile și se lasă în pantă inceată spre Dunărea, de care sînt depărtate de vre-o 12 km. In partea dinspre răsărit din marginea satului, se poate vedea bine Bechetul și șoseaua umbrită de pomi care duce înspre Dunăre. După masă îmi iau binoclul și mă duc în acea margine și de la umbra unui pom cercetez cu deamănuntul orizontul. Prin griu și în miriște, la 2 km. aproximativ, disting santinelele noastre, cîte două, ascunse sau culcate, făcînd paza campamentului; mai departe Bechetul, în care

mişcarea este mascată de pomi şi pe şoseaua Bechet-Port, din cind în cind cite un automobil. Apa Dunărei sclipeşte ici colo ca într'un miraj. Emoţiune mare în bivuac, fel de fel de veşti circulă pe şoptite. La noapte se va încerca trecerea Dunării, va trece întîiu bat. 1 de vînători, apoi reg. 17 infanterie şi apoi toată divizia. Noaptea e rece, luminoasă, luna e în trei sferturi, somnul nu se prea lipeşte de noi; toţi cu grije şi atenţi la cele mai mici zgomote. Ştim că artileria va proteja trecerea infanteriei şi aşteptăm canonada probabilă.

La 1 Iulie ora 4 dim. sîntem toţi gata şi pornim la punctul indicat. Grindenii şi Orăşănii sînt complect evacuaţi, nu mai întîlnim nici un soldat, şi, ceia ce e mai îngrijitor, nu aflam nici ofiţerul care trebuia să ne conducă. Intr'un tîrziu şi după mai multe căutări ale ofiţerilor noştri de tren, un alt domn căpitan de stat major, ne spune să mergem la Bechet pe o anumită şosea şi să aşteptăm acolo noi ordine. E o dimineaţă splendidă, răcoroasă, senină. Trupe numeroase, venite din alte direcţiuni, ne trec înainte. Ajungem curînd la Bechet. Prin grădinile şi viile pe lîngă care trecem, fiecare pom cu fructe este un motiv ca brancardierii noştri să se oprească şi pentru noi un motiv de intervenire energică pentru a-i scuti de îmbolnăvire. Printre ei sînt şi mulţi care intervin, cerînd celorlalţi să respecte munca altora cum ar dori ca şi a lor să fie respectată.

După o mică întîrziere la intrarea în Bechet, primim ordinul de a înainta în spre port. Trecem prin strada principală a orăşelului, care este înţesată de militari şi cu greu, cu multe opriri, ajungem la capătul dinspre port. Am putut distinge printre militari foarte îngrămădiţi cîteva case bune, o farmacie, mai multe magazii curăţele; şi terenul cu totul nisipos, frămîntat de picioarele oamenilor şi ale cailor, ne mai îngreunează înaintarea.

Din oraş pănă la Dunăre sînt vre-o 3 km. de şosea dreaptă, mult ridicată deasupra cîmpului dimprejur, expus inundaţiilor şi foarte fertil, acoperit cu grîu şi popuşoiu frumos. Şoseaua e binişor pavată, largă şi plantată cu arbori mari, mai ales sălcii în 3—4 rînduri de fiecare parte. Multe trupe de cavalerie şi artilerie; pe cîmpia din lături tunuri aşezate în baterii şi pe cele două pante ale şoselei înaintează trupe de infanterie. In desele opriri ce ni se impun de aglomeraţie, putem vedea malul Rahovei din faţă şi distingem numeroase trupe de ale noastre care urcă dealul în cele două laturi ale oraşului. Unele au şi campat şi întins corturile. Aflăm atunci că trecerea s'a făcut mai întîiu de detaşamente mici, pe întuneric, fără să întîmpine rezistenţă, că garnizoana s'a predat şi că au fost făcuţi prizonieri vre-o 4—500 soldaţi bulgari şi mai mulţi ofiţeri.

Un incident neînsemnat dar caracteristic. Pe cînd coloana noastră nu se mai putea mişca, un automobil căuta să-şi facă drum şi şoferul ca să ne arăte că avea o misiune importantă, ne spuse: „am mers în Bechet după sabia d-lui general pe care o uitase şi pe care n'am găsit-o pentru că o luase d. colonel; trebue să mă duc numai decît la Rahova să raportez". E drept că multe automobile foiau în toate direcţiunile, cu misiuni cîte odată şi mai puţin importante ca cea de mai sus.

In sfîrşit am ajuns în port. Un monitor subt presiune supraveghea îmbarcarea şi debarcarea trupelor, care se făcea la 3 pontoane cu şlepuri şi vapoare de ale navigaţiei fluviale romîne (N. F. R.). O grămădire colosală şi o mare lipsă de ordine. Aci am întîlnit mulţi dintre concetăţenii noştri din Iaşi, ofiţeri permanenţi şi rezervişti ai reg. 7 de cavalerie Cuza-Vodă.

Am ajuns pe la 11 ore şi a trebuit să aşteptăm până la 3 jum. îmbarcarea. Muzicile cîntau, uralele izbucniau la plecarea fiecărui transport, format de un vapor cu două şlepuri, ca şi cum voinicii noştri ar fi mers la o excursie de plăcere. Un entuziasm mare a stîrnit prezenţa printre noi a alteţelor lor regale, a principelui Ferdinand, comandantul de căpitenie al armatei de operaţiuni şi a principelui Carol, însoţiţi de capul statului major şi alţi ofiţeri superiori, care fuseseră la Rahova printre cei dintîi şi acum se întorceau. Atunci am înţeles rolul de onoare ce se dăduse corpului I şi în special diviziei I, din care făceam parte, cu tot secretul strict, care se ţinea asupra mişcărilor noastre. Se mersese aşa de departe cu acest secret—dacă asta va fi fost cauza— că ni se dase în dublu exemplar toate hărţile Dobrogei, Cadrilaterului, Adrianopolei şi nu ni se dase nici una pentru drumul Craiova-Bechet şi Rahova cu partea de sud, în care am înaintat şi aceste hărţi veniseră cu ordine speciale de la Statul major. Au trebuit mai multe intervenţiuni până să se găsească cîte un exemplar, deşi ambulanţa diviziunei avea două secţiuni, care s'au separat mai în urmă.

In orice caz, planul reuşise. Bulgarii ne aşteptau să trecem la Vidin, unde adunaseră mai multă armată şi nici nu bănuiau că vom trece la Rahova, unde li-ar fi fost foarte uşor să ne împedece cu cîteva baterii şi un număr restrîns de trupe. De altfel unii locuitori din Rahova şi-au manifestat destul de clar surprinderea de a ne fi văzut acolo.

Imbarcarea trăsurilor noastre grele s'a făcut anevoie şi numai cu mîinile, de oarece caii trebuiau îmbarcaţi deosebit. Şi aci s'au făcut încurcături: o parte din cai şi mai multe căruţe rămînînd neînbarcate. La 6 jum. am isprăvit cu debarcarea primei părţi şi restul a fost amînat pe a doua zi dimineaţă. Ne-a transportat vaporul Mihai Viteazul. Cînd am ajuns la Rahova am aflat că se înecaseră 4 soldaţi, din cauza aglomeraţiunii la îmbarcare şi la debarcare.

După debarcare am făcut o recunoaştere şi apoi am înhamat cîţi cai am avut la trăsuri şi am pornit-o la deal. Oraşul Rahova,—Oreahovo, cum îi zic Bulgarii,—este aşezat pe coasta repede a colinei care face ţărmul drept al Dunării. Stradele, rău pavate, se urcă în pante nepermise din port spre partea centrală a oraşului, unde e biserica catedrală şi vre-o 50 de case mai bune. Stradele laterale sînt mai înguste. Cea principală se

continuă cu o şosea largă, de curind reparată ici colo, care se urcă afară din oraş şi spre vestul lui. In spre sud, colina pe care e oraşul se termină cu o vale îngustă din care iese un torent ceva mai spre răsărit de oraş şi pe malurile căruia este un sat. Odată cu ocuparea, s'a arborat tricolorul nostru la primărie; şi comandamentele corpului şi diviziei I s'au stabilit în două case particulare. Trupele au bivuacat pe platoul care domină oraşul la sud şi la vest. Urcarea tunurilor, a chesoanelor cu muniţiuni şi a ambulanţelor a fost o minune de sforţare şi pentru cai şi pentru oameni. Căruţele noastre au fost suite pe platou abia pe la orele 9 jum. seara. Unul din ofiţerii noştri de tren rămăsese cu restul de cai şi căruţe în portul din Bechet. O proclamaţiune foarte bine scrisă a comandantului corpului I de armată, romîneşte şi bulgăreşte, anunţa populaţiunea că venim ca prieteni să aducem o pace repede şi liniştirea armatei, care a pierdut măsura. Populaţia era liniştită, cafenelele deschise; pe la ferestre, prin balcoane chiar eşiseră curioşii. Mulţi locuitori vorbesc romîneşte; Turcii mai ales sînt foarte veseli şi ne primesc cu satisfacţiune; unii Bulgari voesc să afle de la noi unde mergem şi se oferă să ne procure carne şi alte proviziuni numai să le spunem la ce puncte avem nevoe şi încotro mergem.

Dacă oraşul este urît înăuntru are o privelişte întinsă şi foarte frumoasă pe Dunăre, amintind privelişţea pe Rin dela Boppard. Malul romînesc este jos şi se văd pe o mare întindere numai holde de grîu şi porumb, ici colo cîte un grup de arbori printre care albeşte zidul cîte unei case: sînt satele pe care le privim cu oarecare emoţiune. In acest timp un aeroplan, care vine de peste Dunăre, evoluează deasupra oraşului şi trece mai departe înspre sud.

Cînd am ajuns cu ultimele ambulanţe pe platoul deasupra Rahovei, era întuneric şi nu se vedeau decît rari lumini, la diferitele corpuri campate în aceiaşi regiune. Se iau măsurile de rigoare pentru noapte:—eram în ţară inamică.

3 Iulie. La 3 ore dimineaţa sîntem deşteptaţi de motorul unui aeroplan care aterisase lîngă campamentul nostru. Inaintea noastră erau trupe de cavalerie, mai la vest artilerie, la est şi în spate infanterie. Cartierele comandanţilor de corp, de divizie şi de brigadă erau în oraş. Trupele s'au pus repede în mişcare şi, pe diferite drumuri care duc înspre sud, dispare pe rînd cavaleria şi artileria. Profităm de cîteva ore libere şi vizităm monumentul celor căzuţi în războiul de la 1877. E la vre-o 3 km spre răsărit de bivuacul nostru, aproape de vîrful colinei pe panta dinspre Dunăre; e aşezat în mijlocul unor vechi întărituri turceşti, ale căror urme se mai văd. De pe monument lipseşte o placă de marmoră cu inscripţiuni, care se vede că a fost scoasă cu forţa şi una din cele 12 cruci de lîngă monument. Un cioban bulgar se grăbea să ne explice că Turcii le-ar fi luat; în realitate credem că inscripţiunea nu convenea vre-unui mare patriot bulgar şi crucea a fost transportată pe mormîntul

vre-unui răposat din cimitirul creştin al oraşului. Comandanţii aveau de sigur alte preocupări mai grabnice, totuşi am întîlnit mai mulţi soldaţi cărora le-am arătat ce însemnătate are acest monument.

După amează am însoţit pe medicul cap al diviziei I până la Buchiulţi, la vre-o 15 km. mai la sud, prima etapă a noastră în Bulgaria. Am luat un drum lateral mai spre apus şi am trecut de avant-posturi şi flanc-garde. Era cald şi linişte în aer, grîul copt, porumbul mare şi în sufletele noastre o oarecare teamă, mai ales că ni se anunţase că o diviziune bulgărească venea repede spre flancul nostru drept. La un moment d. colonel mă întreabă dacă nu ar fi bine să ne întoarcem. La îndemnul meu să mergem înainte pentrucă într'o eventualitate neplăcută ne-ar apara semnul crucei roşii şi nu cred că acea diviziune să fi înaintat aşa de mult, d-sa dă ordin de întoarcere şi luăm pe un alt drum mai sigur. La Buchiulţi se mutase reşedinţa celor două brigăzi şi a diviziei I-a. Mi se dă ordinul ca ambulanţa diviziei I să vie repede, ca înainte de ora 8 seara să campeze la intrarea satului Buchiulţi. Cu aceiaşi căruţă plec înapoi la Rahova pe o căldură tropicală şi într'un praf grozav. Intîlnim un escadron de cavalerie în trap-trap, al cărui comandant mă întreabă dacă are drumul cel bun, apoi alte trupe de artilerie. La Buchiulţi se aştepta pentru 3 Iulie sau cel mult pentru adouazi un atac al inamicului. Se luaseră măsuri urgente de fortificare. Vînătorii sapau la retraşamente; oameni din sat luaţi de rechiziţiune făceau, subt conducerea pionierilor, săpături pentru baterii.

Am plecat pe la orele 5 din Rahova cu ambulanţa şi la 7 jum. seara am intrat în Buchiulţi. Se pare că din punct de vedere strategic satul Buchiulţi ar fi un punct însemnat. E aşezat într'o vale dominată de trei şiruri de coline mari şi destul de îndepărtate, unul spre nord, altul spre sud-est şi al treilea spre sud-vest. Dinspre nord vine şoseaua dela Rahova, dinspre nord vest alte drumuri dau spre Dunăre (Lom-Palanca, Vidin), iar înspre sud-est şi sud-vest pleacă două şosele bune spre Sofia prin Borovan şi Vraţa. Se pare că diviziunea bulgărească semnalată era spre sud-vest şi comandamentul se aştepta la un atac pe la vest sau la est. De la ora 6 seara fortificaţiunile erau gata şi ocupate de trupe; pe la 8 era încă lumină şi se vedeau ofiţerii care îşi inspectau posturile. Din locul unde eram aşezaţi se vedeau toate culmile. Pe drumul pe care venisem, vînătorii făcuseră tranşee la diferite distanţe, pentru apărarea şoselei. Cu impresiunile acestea am intrat în noapte; ora era solemnă şi aşteptam din minut în minut împuşcăturile, mai ales că aflasem că Bulgarii obişnuesc atacurile de noapte.

Să semnalăm în treacăt unele neglijenţe. Vînătorii care lucrau în arşiţa cea mare, departe de bivuacurile lor, nu aveau apă de băut şi abea le-am putut da noi din proviziunea ambulanţelor. Bucătăriile suedeze, care fierb repede şi apoi se închid în cutii izolatoare ca să continue fierberea, sînt date pe mîna unor

soldați neinstruiți, care le închid adesea înainte de timp și fac exploziuni. Am avut vre-o zece soldați opăriți în acest mod.

Dimineața de 4 Iulie a trecut fără incident. Pe la amiază trupele au părăsit locurile fortificate, ceia ce însemna pentru noi că eventualitatea unui atac dispăruse. Trupele treceau prin sat cînd observăm lîngă bivuacul nostru un depozit de cașcaval, care fusese păzit de jandarmi, ridicat cu forța de soldați care se aprovizionau în acest mod. Am aflat în urmă dela niște femei că depozitul era destinat pentru armata bulgară, pentrucă fabricantul subt acest pretext le lua laptele pe un preț de nimic, sau chiar gratuit. Am cumpărat și noi dela un sergent care se instalase în depozit și vindea—spunea dînsul—în socoteala Bulgarului Mai în urmă a redus prețul de la 5 la 1 leu turta și apoi a fugit cu suma adunată. Cașcavalul era bine fabricat și a prins bine soldaților, foarte rău hrăniți mai în urmă.

Pe la 1 după amează trec trupe în marș regulat,—figurile mai serioase, ofițerii mai preocupați. Un locotenent din reg. 31 roagă pe unul din colegi să primească o sumă de bani ce avea la dînsul și s'o dea familiei sale pentrucă va intra imediat în foc și n'ar vrea să-i lipsească pe ai lui și de suma ce o avea asupra-i. Citez faptul ca să se vadă cît de serioasă era situațiunea. La ora 2 primim ordinul ca secțiunea 2-a a ambulanței să plece imediat în urma brigadei a doua de infanterie, de oarece în curînd va avea loc o întîlnire cu vrăjmașul, care se retrăgea spre sud. Pornim îndată pe drumul dela sud-estul satului Buchiulți, și pe un drum destul de greu și în pantă urcăm și ocolim în parte dealul de la sud. De aci orizontul se lărgește din ce în ce. Lăsăm în stînga dealul pe care se vedeau lucrările recente de fortificații pasagere și urmăm o șosea bună, aproape în linie dreaptă spre sud-sud-vest printre semănături frumoase de griu și popușoiu. Era liniște. La dreapta, mai în depărtare, terenul se înalță într'un alt șir de coline; ici colo arbori izolați, în grupe mici sau în păduri mai întinse. Înaintea noastră înainta în tăcere coloana reg. 1 Dolj și 31 Calafat. Puțin mai în urmă trece pe lîngă noi colonelul comandant a brigăzii a 2-a și cartierul ei. După un mers de cîteva ore — satele fiind foarte rare — trecem printr'un sat mare, frumos, curat, cu gospodării bine ținute, fîntîni de piatră, pomi fructiferi, vite multe: era un sat săsesc, Voivodova. Apoi cîmpul se lărgește din ce în ce. Spre dreapta noastră, la mai mulți kilometri, se zărește printre semănături o altă coloană de trupe în mers, — sînt tot de-ai noștri. Siguranța e mai mare. Mergem, mergem înainte, cu opriri foarte scurte. E cald, trupa ostenește. Batalionul de vînători, plecat pe o căldură arzătoare, pela 12 jum., lasă în urmă soldații căzuți de oboseală, din ce în ce mai mulți și mai sleiți. Pe lîngă greutatea obișnuită se dase soldaților și vre-o 5 kg. de cartușe mai mult, care nu avuseseră loc în căruțele cu munițiuni. Până la miezul nopții, cînd am ajuns la Borovan, mai bine ca jumătate din ba-

talion rămăsese pe drum și cei ajunși erau într'o stare de extenuare, care-i făcea incapabili de orice rezistență. Cei ridicați în ambulanțe adormiau îndată, aveau o expresiune de oameni sfîrșiți. In timpul nopții a plouat, s'a răcorit vremea și, după puțină odihnă în cîmp deschis, soldații au venit încet încet la cartierul batalionului. La apelul de dimineață nu mai lipsea nici unul.

Sînt absolut profan în cestiuni de tactică și strategie, dar știu că, din punct de vedere fiziologic, un organism sleit în acest grad nu numai că nu e capabil de nici un efort nou, dar nu mai oferă nici o rezistență boalelor accidentale. Dacă o trupă, ajunsă în această stare, dă piept cu vrăjmașul, soarta ei e hotărîtă de mai nainte. Oamenii făcuseră 40 km. fără mîncare și fără apă suficientă.

5 Iulie. Borovan. Pornesc de dimineață spre cartierul diviziei, care cantonase într'un fel de han din sat. Noi bivuacasem pe cîmp la intrarea satului. Satul e așezat într'o vale cu mici ridicături în pantă lină; șoseaua îl străbate cam dela nord la sud,—e rău pavată. Aci găsim soldați din batal. 1 pionieri dregînd șoseaua. Era aproape de cartierul generalului. La Rahova, pe șoseaua care urca dealul, erau niște gropi și ridicături în care s'au rupt mai multe căruțe—dar acolo pionierii nu se vedeau. I-am mai văzut—e drept—nivelînd pe o întindere de vre-o 200 m. șoseaua principală dintre platoul dela Rahova și Buchiulți. Ceia ce ne atrage atențiunea în Borovan, cași în Buchiulți și în mai toate satele prin care am trecut, sînt localurile de școală care se pot compara cu cele mai frumoase din Iași și București,—localuri noi, mari, architectură simplă, ferestre largi; bisericile, iarăși, în zidărie modernă, cu 2—4 turnuri rotunde, cu cărămidă aparentă, amintind în mai mic și mai simplu domnița Balașa din București. Casele locuitorilor sînt mai spațioase, mai mari ca la noi, gospodăriile mai mari, dar îngenere multă murdărie și lipsă de confort. Locuitori cu oarecare dare de mînă stau în camere murdare, cu mobilier foarte restrîns, murdar, în culori închise și exalînd un miros greu care te gonește repede afară. Dacă femeile sînt în general voinice, sînt cam gros legate, fără nici o grație; figurile lor patrate cu umerii obrajilor eșiți, cu ochii mici, sînt urîte și fără expresiune. Rar am întîlnit cîte un copil mai frumușel, dar niciodată vre-o femee sau o fată de 14—18 ani, care să fie măcar suportabilă. Aceasta mi s'a părut cu atît mai curios, cu cît soldații tineri nu-s urîți.

La reședința diviziei am văzut cîțiva soldați bulgari prizonieri și doi mai bătrîni cu niște figuri sălbatice, cu barba neagră mare, cu priviri în care sclipea ura fiarei neputincioase de a mai face rău. Aflu în treacăt—fără să pun multă bază pe aceste informațiuni, din experiența ce căpătasem — că ar fi fost niște comitagii care trăseseră din porumb asupra trupelor noastre și rǎniseră vre-o 2 ofițeri și omorîseră 4 soldați din Reg. 2 Roșiori.— Aci am găsit întâia oară căruța poștei militare și

un plutonier care ni-a dat hîrtie, plic și explicațiuni asupra modului cum trebuia să scrim acasă, ceia ce am făcut bine înțeles imediat, de oarece dela plecarea de acasă erau vre-o 12 zile și nu avusesem nici unul vre-o veste.

Am plecat din Borovan la ora 3 p. m. cu destinațiune pentru Devene. Trupele plecaseră mai înaintea noastră, în cît pe drum nu se mai vedeau decît vre-o 2—3 căruțe din așa numitul tren de luptă al batal. 1 de vînători. Configurațiunea țărei se schimbă puțin, șoseaua trece cînd în mijlocul văilor largi și trăgănate, cînd pe coasta vre-unui deal, cultura este mai rară; cîmpuri întinse de fînaț, fîn cosit și așazat în căpițe în multe părți, cîte o pădurice sau o pădure mai mare dau variațiune acestui decor. Șoseaua este mai rea, ca un drum vicinal, pe alocurea tăiată de șanțuri, încît e nevoe să o îndreptăm cu cazmalele ca să poată trece căruțele de ambulanță grele și cu depărtarea între roate mai mare ca a trăsurilor obișnuite. Din acest punct de vedere, d-nii sublocotenenți care au condus coloana și-au căpătat drepturi mari la recunoștința noastră.

Proviziunea noastră de fîn din țară și de cel cumpărat în satele bulgărești fiind pe sfîrșite, căutam să cumpărăm de pe cîmp în scurtele opriri ce făceam. Cînd sanitarii și brancardierii noștri vor să ridice o căpiță de aceste, apar 3 soldați bulgari care aveau legată o batistă albă de baioneta unei puști. Ei ne întîmpină într'o romînească perfectă, spunîndu-ne că formau o patrulă a diviziei Timocului, destinată să ia contact cu noi și să raporteze diviziei lor; dar, că, aflînd că Romînii au ocupat Turtucaia, cum ei sînt Romîni din Turtucaia, au voit să se predea. S'au temut să nu tragă în ei infanteria care trecuse mai înainte și au așteptat anume ambulanțele, care știu ei că nu trag. Au dat armele și cartușele unei patrule de vînători și au fost lăsați în libertate, foarte veseli că se întorc teferi a casă și că nu vor mai avea să dea socoteală Bulgarilor de predarea lor. Satisfacțiunea noastră a fost mare, mai ales la gîndul că acești soldați ar fi putut foarte bine să nu fie Romîni și să tragă pe alese în noi din locul ascuns ce aveau în preajma unei păduri. Am examinat arma lor, este tot Mannlicher, calibru de 8 mm., și avînd 2 timpuri mai puțin ca a noastră la schimbarea cartușului, nefiind nevoe de rotațiune la scoaterea cartușului și la închiderea camerei, ci numai o mișcare înapoi și înainte a închizătolui, care se fixează printr'o puternică piesă patrată de oțel; ridicătorul este marcat până la 2300 m., această armă perfecționată are față de a noastră inconvenientul că este mai grea și cartușele ei sînt mult mai grele. Mai tîrziu am văzut și o altă armă tot Mannlicher, de același calibru 8 mm., dar mai puțin bună ca a noastră și purtînd o inscripție în bulgărește, armă germană sau așa ceva.

Pe cîmpiile aceste aproape pustii am ajuns o secțiune de pionieri telegrafiști care așezau firul telegrafic spre Devene, pe aci nefiind fire ca pe șoseaua Rahova—Buchiulți. Se înserează,

începe o ploae măruntă și rece, se întunecă de tot și abia pela 10 vedem lumină înaintea noastră și bănuim apropierea satului. In dreptul unei mori părăsite, o groapă mare este observată la timp și totuși ne cade într'însa un cal. Nici o indicațiune, nici o încercare de astupare din partea pionierilor terasieri. In sfîrșit intrăm în sat pe lîngă o gîrlă. In stînga și în dreapta era campat reg. 1 artilerie care venise pe alt drum. Am campat și noi ceva mai alături cu drumul, pe marginea apei și pe o ploae care devenise torențială și înghețată. Trupa cere permisiunea să doarmă în moara părăsită; dar, până să ajungă acolo, moara fusese deja ocupată de soldați din reg. 18. Am petrecut o noapte urîtă. Soldații, fără corturi, fără mantale, adăpostiți pe subt căruțe, sînt udați și pătrunși de frig; mulți tușesc și unii au bronchite serioase.

6 Iulie. Devene. Plouă, e frig. La 10 trebue să plecăm spre Vrața prin Osen și Krivodol. Ca să ieșim din sat trebue să urcăm niște dealuri destul de repezi și drumul este desfundat. Dar toată lumea e mulțămită să iasă din balta aceia și soldații împing și caii trag bine și ne ridicăm pe o coastă mai curată, de unde așteptăm trecerea regimentului de artilerie. Caii buni, încă puternici, urcă ușor prima coastă, apoi din ce în ce mai greu și iau alt drum decît al nostru. Ploaia încetează, dar dealurile sînt din ce în ce mai greu de suit. Rechiziționăm 4 perechi de bivoli cu stăpînii lor și-i punem înaintași, încît, aproape fără oprire serioasă, ajungem pe un platou nalt, cu fînațe și păduri, unde pasc mulți bivoli mai ales, boi și cai. Pe lîngă noi trece reg. 5 de artilerie, care ne întrece și rechiziționează cîțiva cai de rezervă dintr'o herghelie ce ne ieșise înainte. N'au putut lua decît 6—7, caii fiind mici. Caii acestui regiment, nalți, mari, sînt slabi. Sanitarii noștrii iau 2 măgăruși să-i utilizeze cînd se ostenesc să meargă călare, alții pui de găină și giște ca să-și amelioreze ordinarul. Cu toate sforțările noastre de a-i aduce la respectul proprietății, cîteva orătănii cad victimă imprudenții lor de a se fi aventurat departe de sat. Măgărușii au fost părăsiți ceva mai departe.

Pe drum întîlnim mai multe grupe de cîte 4—5—20 soldați bulgari în uniforme, unii din ei avînd încă cartușe, dar dezarmați și care ni povestesc predarea diviziunei lor la Ferdinandovo, d-lui general comandant al diviziei independente de cavalerie. Bucuria noastră a fost mare cînd am aflat că peste 5—6 mii de Bulgari au fost scoși din luptă de 3 regimente de cavalerie romînească, —fără să se peardă decît un singur om,— grație unei mișcări de acoperire care a împresurat arrière-garda armatei demoralizate a vrăjmașilor noștri. Ne-a surprins, însă, punerea în libertate a acestor prizonieri, care puteau forma o puternică amenințare în spatele nostru, sau, împărțiți în cete, ne puteau face să suferim perderi însemnate prin atacarea convoaelor mai puțin aparate.

Drumul scoboară acum spre un sat mai mic, Osen, de unde, după trecerea a două sau trei coline, trebuia să ajungem la

Krivodol. In Osen erau trupe de infanterie, gata de plecare, cînd ajungem noi şi anume regim. 31 Calafat. Auzind ţipete într'o casă, pe lîngă care treceam, am intrat imediat înăuntru. Pe lîngă noi s'a strecurat răpede un sergent din acest din urmă regiment, care făcuse o tentativă de viol, oprită la timp. A-douazi, pe ordinul la raport, am văzut că acest sergent fusese pedepsit şi pentru furtul unui ceas, săvîrşit în prezenţa ofiţerului său. Răi de aceştia nu pot să lipsească în cîte un regiment, care numără peste 3600 oameni în timp de război; dar ceia ce ni s'a părut o lipsă pe care sîntem datori să o amintim, este aceia a plutonului de poliţie şi a supravegherii unui ofiţer, care ar trebui să urmeze coloana în marş. Vom vedea mai departe ce urmări grave a avut această lipsă.

O altă lipsă, întăia oară semnalată, a fost a pînii pentru ziua de 5 şi 6 Iulie. A trebuit să căutăm făină de popuşoiu şi să facem mămăligă pentru trupă. Nu aveam însă cazanele necesare şi a trebuit să recurgem la bună-voinţa populaţiunii din sat să ne împrumute căldări în care să se facă mămăligă pentru cîte un grup de 10—12 soldaţi. Preparaţiunea a durat mult şi mămăliga nu a fost bună, —făina bulgărească fiind albă, măruntă şi fără gustul dulce, aromatic al făinei noastre. La Borovan se încercase a se face pîne militară în pităriile satului, dar acele cuptoare erau mici, abia puteau coace cîte 50—75 pîni deodată, adică vre-o 5—600 pe zi, cînd trupei dintr'o brigadă îi trebuiau peste 20 de mii. In Osen am chemat primarul pentru rechiziţionare de fîn şi făină. El ne-a mulţumit pentru supravegherea ce-am făcut-o ca să nu se facă furturi şi violenţe asupra persoanelor. Preotul ne-a consultat pentru vechi suferinţi şi ne-a dat bine-cuvîntarea lui. Biserica şi şcoala sînt zidirile cele mai mari şi mai frumoase.

După ce am urcat ultima colină şi aveam să ne scoborîm spre Krivodol, am liberat oamenii şi bivolii rechiziţionaţi plătindu-le larg ajutorul ce ni se dase, apoi pe un drum mai scurt am coborît în şoseaua principală, pe lîngă o moară şi evitînd satul Krivodol. Ne-am oprit ca să lăsăm să treacă o coloană de infanterie şi am luat apoi şi noi şoseaua. Psichologia trupei noastre era schimbată: ideia unei apropiate întîlniri cu inamicul o făcea mai barbară, mai sălbatică. Cu greutate putem opri pe unii soldaţi dela furt; foarte uşor flanc gardele noastre părăseau drumul pentru a se aventura prin lanuri unde văzuseră Bulgari ascunşi; chiar figurile luaseră altă expresiune. Incepusem a simţi mai tare greutăţile războiului. Nu avusem pîne şi cu greutate făcusem şi mămăliga.

Cum urmam astfel şoseaua auzim din spate: „dreapta, ţineţi dreapta!" şi în trap-trap trece pe lîngă noi un divizion din reg. 5 de artilerie, al cărui comandant ne strigă: „grăbiţi pasul, inamicul este aproape şi a atacat un convoiu". Mărturisesc că vestea a deşteptat în noi mai mult curiozitatea decît frica, de oarece ne cam deprinsesem cu veştile senzaţionale şi cu alar-

mele pentru nimica toată. In acelaşi timp trece pe lîngă noi o ştafetă în galop.

După cîteva minute de mers ceva mai accelerat, cînd treceam pe lîngă un dîmb din marginea stîngă a şoselei, un căpitan ne strigă dintre pomi din margine să trecem mai iute pentrucă ne găsim chiar în focul companiei. Trecînd înainte de acest deluşor, am avut o privelişte care ne-a umplut inima de mîndrie şi a liniştit şi pe cei mai fricoşi dintre noi. Compania urcă grăbită dealul până aproape de creastă, fiind ascunsă şi de un şir de pomi; din coloană se desfac cîte 2 cîte 2 trăgători înspre şosea; un grup mai mare se scoboară în porumb şi se desfăşoară de-alungul şoselei şi, trecînd în partea opusă, înaintează ca o pînză nevăzută decît de noi şi de comandant, care eram pe înălţime. Mai nainte am întîlnit alţi trăgători din alte companii, aşa că în scurt timp toată regiunea era împînzită cu soldaţi de-ai noştri. Am aflat mai tîrziu că fusese o alarmă exagerată, focurile schimbate fiind puţine şi fără efect pentru ambele părţi. Cu cîteva ceasuri mai nainte, la vre-o 20 km. de acest punct, se petrecea predarea diviziei din Ferdinandovo. Curînd în urmă am întîlnit un convoiu de vre-o 50 soldaţi bulgari, în parte dezarmaţi, care veneau dinspre Ferdinandovo şi îngrijoraseră puţin pe unii dintre artilerişti, care au tras focuri de revolver asupra lor.

Se înoptase bine cînd, la vre-o 8 km. de Vraţa, întîlnim un escadron de cavalerie care mergea în trap-trap; şi ofiţerul care-l comanda ne întreabă dacă noi am suferit ceva sau sîntem convoiul atacat de inamic. Cavaleria a trecut înainte, avînd ordinul să patruleze pe şoseaua pe care veneam.

La 12 noaptea am ajuns în Vraţa şi am campat în mijlocul pieţei principale a oraşului. Trupa era ostenită şi nu primise încă pînea pe ziua aceia. Am mers cu şeful secţiunii la medicul şef al diviziei, l-am deşteptat, am sculat apoi pe un d-n colonel de stat major, care locuia în acelaşi hotel şi am căpătat un ordin cu care am obţinut pînea pentru trupă şi am distribuit-o la 1 noaptea. Cînd am intrat în Vraţa, am trecut peste linia ferată şi pe lîngă gară, care era cu totul părăsită. Nu mai era niciun vagon sau maşină. Toate stradele erau înţesate de trupe abia sosite şi în multe case era mişcare, lumină, soldaţi în căutarea unui adăpost. Mai departe erau santinele şi patrule pe strada care ducea la cartierul diviziei.

Incepuse a se lumina de ziuă cînd ne-am retras în ambulanţe pentru odihnă.

7 Iulie. Vraţa. Vizităm oraşul dimineaţa între 7 şi 9. Piaţa în care stăm este neregulat patrată, rău pavată, plină de gunoaie. Interzicem trupei să intre prin case decît la nevoi absolute. O stradă principală, pe care am venit, se continuă înspre munte în partea mai curată, mai europenească, a orăşelului, care serveşte drept staţiune climaterică. Munţii sînt frumoşi, ridicaţi ca un zid cenuşiu, înspre sud—sud-vest, amintind în proporţii reduse peisajul Buştenilor din Bucegii noştri; cîteva hoteluri cu-

rate, restaurante, unde nu se mai găsește nimic decît cafea neagră și dulceață. Intr'unul din aceste hoteluri este instalat cartierul diviziei. Jos, în restaurant, mulți ofițeri și la o masă mai retrasă comandanți cu hărțile dinainte. In piața mică dinspre munte aflăm monumentul unui erou național, care la 1877 a format o legiune de aci și s'a luptat la Plevna.

Ne avînd nici o veste de cînd plecasem de acasă, mergem la poștă. Aci găsim instalați pe ai noștri, dar stampilele purtau data de 5 Iulie, cînd funcționa încă poșta bulgărească. Se înțelege că fiecare, ca amintire, ne-am stampilat hîrtii, batiste, carnete. Firele telegrafice nu fuseseră încă tăcte și în timpul cînd eram acolo a și sosit o telegramă particulară din Sofia, care a fost comunicată imediat comandamentului. Față cu mersul nostru răpede ne-am resemnat fiecare că nu am primit nimic și ne-am grăbit a da noi vești acasă.

Peste zi ni s'a adus un Bulgar păzitor la o vie, străpuns de o baionetă de ale noastre în pîntece și avînd o bună porțiune de epiploon eșită prin plagă. Am instalat răpede subt un cort o masă de operațiuni și șeful secțiunii noastre, ajutat de noi toți, a rezecat porțiunea eșită și a cusut plaga, —era primul rănit sosit la ambulanță și am aflat mai în urmă că s'a vindecat.

Dejunul, foarte sumar, l-am luat în curtea unei case vecine, unde era puțină umbră și unde am găsit o fetiță de vre-o 13—14 ani care vorbea puțin franțuzește. Copila ne-a spus că tatăl ei era militar, căpitan de infanterie, și că lipsește de acasă de mult timp. Ne-a întrebat foarte timid dacă ne vom bate cu Bulgarii și i-am răspuns și noi evasiv că vom căuta să-i dezarmăm și să-i trimetem acasă, venind mai ales în numele păcii.

In genere, dacă până la Vrața populațiunea ne primea cu indiferență și pe alocurea cu oarecare bunăvoință, aci sentimentul general ni era mai mult ostil. Se pare chiar că unii au încercat și o rezistență mai vie. La ocuparea Vraței s'au făcut și 2 calarași prizonieri, care au fost transportați cu ultimul tren la Sofia. In Vrața s'au găsit numeroase depozite de arme, munițiuni, efecte și farmacie militară. Aci ne-am aprovizionat cu mai multe medicamente, am îmbrăcat în parte trupa și am luat ceva proviziuni și pînze de corturi.

La marginea orașului, într'o clădire mare, era instalat spitalul Crucii roșii, condus de un medic maior și un asistent, student în medicină din Paris. Spitalul era murdar și avea 360 de răniți din ultimele lupte cu Grecii și Sîrbii. Din acest spital ni s'a pus la dispozițiune jumătate pentru bolnavii noștri. Aci am fost preveniți că este choleră în oraș. Un coleg al nostru, invitat la masă de un confrate, dr. Dicoff, însurat cu o romîncă din Brăila, ne prevenise asemenea că fuseseră vre-o 14 cazuri în timpul din urmă. De altfel pe toate zidurile erau lipite instrucțiuni în bulgărește pentru apărarea de choleră.

Medicii șefi ai corpului și diviziei I au vizitat odată cu noi spitalul.

După amiază principii Ferdinand și Carol au sosit în automobile, la cartierul corpului I de armată care se instalase ceva mai nainte și s'au întreținut mai mult timp cu ofițerii, apoi cu unii prizonieri bulgari, care vorbeau romînește și erau foarte liberi ca atitudine. In urmă am aflat că s'a dat ordin ca acești oameni să nu prea fie lăsați liberi cum se făcuse până atunci. O prudență elementară ar fi dictat această măsură încă dela început. Pe la 6 jum. principii se reîntorc la marele cartier general, care era atunci la Corabia. Toți generalii și mulți ofițeri dela cartierul diviziei și corpului de armată se servesc de acest mijloc de transport. Automobilul este desigur un bun vehicul pentru războiu; dar generalii, care umblă mult în automobil, cam pierd noțiunea distanțelor, care este cu totul alta pentru infanteriști, și nu prea pot vedea bine starea și întreținerea trupelor.

Seara ni se dă ordinul ca secțiunea noastră să urmeze la 5 ore dim. brigada 2-a, care se va angaja în defileul dela Mesdra unde se semnalaseră trupe bulgare. Deși gata dela orele 5, nu ne putem pune în mișcare, din cauza trupelor care ne preced, de cît la orele 6 jum. Era o dimineață răcoroasă, cu cerul acoperit, ceia ce a înlesnit mult mersul.

Orașul era deșertat de trupe, care erau bivuacate împrejur, probabil ne-am zis noi, de frica contagiului choleric și pentru siguranță. Orașul Vrața avea și apă de izvor captată, distribuită prin tuburi cu scurgere continuă, dar avea și multe fîntîni cu găleți, de unde s'au aprovizionat o parte din trupe.

La 12 ne oprim pentru o oră la Mesdra și pornim mai departe spre Rebarcovo, unde ajungem la ora 3. Locul pe lîngă șosea fiind strîmt, trecem dincolo de sat și campăm pe un lan mic de ovăz. Ordinul de zi al comandamentului ne recomandă prudență, pentrucă sîntem în regiuni periculoase și formăm aripa dreaptă extremă a armatei de operațiuni. Eram campați puțin în urma avant-posturilor pe un loc înalt, încît frumusețea priveliștii ne împedeca să gîndim mai serios la situațiunea noastră. In dreapta noastră, în vale, curgea rîul Iskerul mare (Golem Isker), apoi imediat începea un deal care se ridică în pantă repede, cu frumoase pășune, mulți pomi răzleți și ici colo cîte o casă. In vale pe lîngă rîu trece calea ferată Sofia-Vrața și e o gară mică unde se instalase comandantul brigadei noastre. Inaintea noastră între semănături, lîngă o vie, era bivuacată compania de avant-posturi. Către seară vedem sosind pe linie o platformă cu vre-o 3 oameni. Am aflat apoi că erau cei doi calarași prizonieri, dezarmați și trimiși înapoi din Sofia.

La Rebarcovo am stat până a doua-zi 9 Iulie. Am pansat de dimineață 4 Bulgari răniți din războiul cu Grecii, și care fuseseră evacuați din spitalul din Sofia. Cu ajutorul interpreților ne spun că în luptele cu Turcii li era mai ușor, pentrucă Turcii

fugeau ori de cite ori porneau Bulgarii la atac. Cu Grecii și Sirbii nu mai mergea, pentrucă aceștia nu fugeau; unul dintre răniți avea orificiul de intrare a proiectilului în spate,—fusese rănit pe cînd fugea. Ne-au mai spus că în Sofia era puțină armată, mai ales artilerie și puține trupe în drumul nostru. Tot la Rebarcovo am avut primele două cazuri de gastro-enterită, care ne-au făcut să ne gîndim la choleră, dar ambele cazuri s'au vindecat repede, deși unul se prezentase destul de grav; pe de altă parte bolnavii mîncaseră multe fructe și timpul era prea scurt—numai 24 ore—decînd s'ar fi putut infecta cu choleră; dela ei nu s'a contagionat nimeni, deși nu s'au luat măsuri severe de izolare.

La 11 ore dimineața primim ordinul să urmăm brigada 2-a până la Novacene, cu aceleași informațiuni în ceia ce privea inamicul. La 3 p. m. plecăm. Pe o șosea cu multe cotituri, dominată de o parte și alta de înălțimi care reamintesc destul de bine valea Prahovei, urcăm până la vre-o 500 metri, apoi ne scoborîm repede într'o vale mai largă, la Novacene, unde ajungem la ora 9 și campăm chiar în șosea. In zilele de 9, 10 și 11 Iulie ni s'a dat pînea mucegăită, crudă. Dintr'o pîne nu se putea alege nici un sfert fără mucegaie verzi, negre sau albe, —și toată avea miros greu; cea dela 11 Iulie era crudă, cu aspect de cocă în mijloc, încît nu se putea mînca decît coaja trecută încă odată prin foc. Am încercat a o înlocui cu mămăligă; dar foarte greu am găsit căldări pentru fiert, pentrucă bucătăriile de campanie au cazane cu colțuri, în care se arde făina fără să se poată amesteca. Mămăliga din Bulgaria este albă, cleioasă, ca de făină de grîu și nu are gust. Am raportat, am reclamat și am căpătat mai în urmă o pîne bună, însă redusă în greutate. La 3- 4 cîntăriri de cîte 10—12 pîni nu am găsit de cît 750 gr., rare ori 800; și soldații se plîngeau că nu le ajunge.

10 Iulie. Noapte foarte rece. Pe toată valea se vedeau focuri de paie, de fîn sau vreascuri la care se încălzeau soldații. La 3 dim. trebuia să plecăm și eram cu toții gata. Rouă abundentă ca o ploaie. Reg. 5 artilerie se pune greu în mișcare și abia plecăm la 6. La 9 dimineața trecem prin Scravena și începem a zări Orhania. Auzim atunci cam la 3—4 km. vre-o 30—40 împușcături. Bulgarii se urcă pe o colină și privesc în direcțiunea Orhaniei. Inaintăm ceva mai încet și, cînd ajungem în Orhanie—ora 10 dim.—, ni se raportează că resturile unui regiment bulgar de infanterie, No. 5, care se predase în parte în defileul prin care trecusem, mai trăgeau din cînd în cînd de pe înălțimile împădurite și că omorîseră 2 și răniseră 5 soldați din cavaleria noastră. Cu o seară mai înainte trăseseră asupra unui bivuac de cavalerie și speriaseră caii care fugeau peste cîmp.

Ne oprim lîngă Orhanie la o clădire albă frumoasă, cu o grădă îngrijită. Era un spital veterinar regional, cu grajduri pentru cai, vite, oi, capre, cu un laborator și o farmacie veterinară. Pe cît știm, la noi, înafară de școala veterinară superioară, nu există nicăiri un atare spital. Aci primim ordinul să trecem în șoseaua Orhanie-Sofia și să înaintăm până în satul Vraceș, la intrarea în defileul dela Araba Konak. Se pare că o divizie independentă de cavalerie încercase trecerea și, în fața împușcăturilor venite de pe înălțimi și din pădure, se retrăsese și lăsase să treacă înainte soldați de infanterie, risipiți în trăgători pe înălțimi și prin păduri. Din această cauză înaintarea în difileu se făcea încet.

Prin fața noastră trec regimentele 17 Mehedinți, 18 Gorj și 31 Calafat, apoi 1 de roșiori cu mitraliere, reg. 5 de artilerie. In Orhanie s'au găsit mai multe sute de prizonieri turci, care au fost liberați de ai noștri. Se pare că unul, care voia să prevină pe comandanții noștri că în Orhanie s'ar afla depozite de arme și munițiuni, a fost pe loc împușcat de un sergent bulgar; a scăpat, însă, cu viață.

Peste noapte se mai aud cîteva focuri de pușcă în pădure. Inspre ziuă cerul se acopere și începe o ploaie deasă, măruntă și rece. La 11 Iulie, orele 6 dimineața, intrăm în defileu și înaintăm destul de repede, cu toate că șoseaua urcă mereu. Pe la 8 ploaia încetează și apare un soare strălucitor, care dă un deosebit farmec locurilor acestora sălbatice. Șoseaua, nu prea bine întreținută, cu poduri pe alocurea stricate, șerpuiește printre dealuri înalte, foarte apropiate, și este dominată pe o întindere mai mare de cîte un vîrf despădurit, care pare că-i taie calea. Atîtea locuri de unde cu o mînă de oameni ni s'ar fi impus perderi mari. După vre-o 5—6 kilometri găsim o clădire nouă, modernă, cu 2 etaje, cu steag alb, vila unui colonel se pare, care are o grădină bine întreținută, apă de izvor captată, lumină electrică. După vre-o 12—13 kilometri șoseaua devine foarte grea, pante foarte repezi se țin una de alta; înaintarea e imposibilă din cauză că înaintea noastră și pe două rînduri sînt coloanele de munițiuni ale artileriei, cu cai slabi, care nu mai pot urca, și fără nici un ofițer care să intervină în mod eficace pentruca să se înhame mai mulți cai și să se ridice pe rînd chesoanele. Soldații, osteniți și enervați, se mulțumesc să bată caii și pe cei căzuți să-i trîntească în șanț. Intervențiunea noastră a fost inutilă. Am lăsat atunci ambulanțele și am plecat înainte pe jos, până am găsit pe ofițerul care plecase înainte cu cele cîteva chesoane care urcaseră dealul, și i-am atras atențiunea asupra celor ce se petreceau în urmă.

In capătul defileului, șoseaua este dominată în dreapta și în stînga de 2 vechi întărituri turcești. Cea din dreapta, Baș-Tabia, e cotată pe hartă cu 896 m. înălțime; lîngă cea din stînga, ceva mai puțin înaltă și mai aproape de șosea, este un mare monument rusesc, o piramidă enormă de marmoră și granit cu o cruce în vîrf, cu marca Rusiei și o cruce a S-tului Gheorghe gravată pe soclu, pe care stă scris în față că țarul Alexandru al 2-lea a ridicat acest monument în onoarea armatei și a comandantului ei, Generalul Gurko, care s'au luptat aci în zilele de 19, 20 și 21 Noembre 1877. In spatele monumentului sînt gravate numele

regimentelor, brigadelor, diviziilor de infanterie, cavalerie, artilerie, pionieri, cazaci, gardă imperială, etc. care au luat parte la luptă şi din care au pierit vre-o 16 mii de oameni; printre nume intilnim unele ca Benderski, Kişinewski, care ne arată că alţi Romîni din altă generaţie ne-au precedat şi pe aci.—Redutele turceşti sînt făcute după acelaşi plan ca cele întîlnite pân'acum: 2—3 şanţuri paralele pentru infanterişti, un val mai ridicat, mai gros, cu depresiuni pentru gurile de tun şi o parte centrală mai ridicată, de unde se puteau vedea toate împrejurimile şi de unde se da probabil comanda. Ambele redute domină pe o mare întindere şoseaua din vale.

La Araba-Konak este culmea dealurilor, de unde apoi şoseaua se scoboară repede, în zigzag, într'o vale, ca un platou cu puţine accidente de teren, care constitue platoul Sofiei. In deal este piatra kilometrică cu indicaţiunea 48 km. până în capitala Bulgariei. După înălţimea dela Araba-Konak avem o privelişte splendidă. In faţa noastră, spre sud se ridică, la vre 7—8 km., un alt şir de vîrfuri înalte ale Balcanilor care se pierd depărtîndu-se spre sud—sud-vest; în stînga noastră şi în legătură cu lanţul pe care ne găsim, un şir de înălţimi mai mici se continuă cu lanţul dela sud, lăsînd la poalele lor o vale de vre-o 5—6 km.; în dreapta se vede şoseaua pierzîndu-se după o înălţime mai mică, unde se găseşte satul Saranţi, ţinta mersului nostru, şi mai departe, în valea şi mai largă, Sofia, din care se deosebesc cu binoclul cîteva sclipiri de acopereminte şi cîteva ziduri albe. In vale, în faţa noastră şi spre stînga, se văd grupe mari de trupe, aşezate în vre-o 4 puncte: subt coastele dealurilor, la sud, cele mai depărtate; la sud—sud-est un grup mijlociu; şi unul aproape la est de noi; iar pe şoseaua principală, în faţă şi spre dreapta noastră, înaintează în coloană infanteria şi artileria, precedate de trupe călări. Pe cînd eram încă în defileu trecuse înaintea noastră automobilul diviziei, încît cartierul era acum la Saranţi.

Ne-am întins pe iarba catifelată dela baza forturilor turceşti şi am aşteptat vre-o 2 ore trecerea coloanei de muniţiuni şi sosirea ambulanţei noastre în secţiuni unite. Am avut o deosebită bucurie cînd am văzut în vîrful dealului şi compania de pionieri cu cele cîteva pontoane negre, mari, cu aspectul unor broaşte ţestoase diforme, care merseseră aproape tot timpul în urma noastră şi cărora le duceam grija că vor rămîne pe drum.

După o scurtă haltă, pe cînd ne pregăteam a scobori şi ajunsesem la tabla cu inscripţiunea 48 kilometri, ne vine o stafetă cu ordinul verbal să plecăm imediat înapoi la Vraceş. Nemulţumirea era generală şi aşa de mare încît şeful ambulanţei, de acord cu noi toţi, a trimes stafeta înapoi să ne aducă ordin scris. Cîteva minute mai în' urmă soseşte un locotenent de artilerie, care ne transmite acelaşi ordin verbal din partea generalului comandant al diviziei şi-şi declină numele, gradul şi corpul din care face parte, spre a ne sili să-l credem fără ordin scris; ne spune tot odată că Bulgarii au cedat pe toată linia condiţiunilor impuse de guvernul nostru. In acelaşi timp vedem mişcări contrarii celor anterioare în trupele din vale. Coloana ce înainta pe şosea se întorcea acum în spre noi şi ofiţerul ne explicase că trebuia să plecăm repede ca să facem loc coloanei de muniţiuni a artileriei. Cu toată bucuria pentru încheierea stării de războiu, incepem retragerea cu părere de rău că n'am dat o singură luptă serioasă cu inamicul, dar ne consolăm că s'a făcut economie de vieţi omeneşti şi de o parte şi de alta. Drumul la vale este uşor, şoseaua e aproape liberă; am întîlnit numai semicoloana de muniţiuni a divizionului de artilerie de munte. Am plecat dela Araba-Konak la 3 jum. p. m. şi la 7 jum. eram în nişte mirişte de lîngă Vraceş; drumul, pentru care ne trebuise 9 ore la ducere, a fost făcut în 4 la întoarcere. O ploaie torenţială ne surprinse aproape de sfîrşitul defileului şi făcu mai grea alegerea bivuacului.

Pe această ploaie torenţială şi rece ajunseră în Vraceş şi împrejurimi regimentele de infanterie pela 11 noaptea. Obosiţi şi nemîncaţi;—făcuse în ziua aceia peste 40 km.: defileul singur avînd 18 km.—Soldaţii au cantonat în casele din sat. Grădinile erau pline de perje, corcoduşi şi pere; apa se scotea din fîntîni cu ciuture. Soldaţii se urcau noaptea în pomi, mîncau fructe şi beau apă murdărită de scurgerea ploaiei în fîntîni.

12 Iulie. Vraceş. De dimineaţă încep a veni bolnavi răciţi, cu bronchite şi cîteva gastro-enterite uşoare. Trupele continuă a se retrage din defileu,—şi anume: artilerie, infanterie şi cavalerie. Diviziunea 2-a ne soseşte din urmă la Orhanie. Schimbăm bivuacul pentru a face loc artileriei. Plouă şi e frig.

13 Iulie. Toată noaptea au venit trupe dinspre Araba-Konak. Divizia I-ia şi-a stabilit cartierul în Vraceş. Trupele se aşează în bivuacuri deoparte şi de alta a şoselei Orhanie-Litacovo. De dimineaţă ni se aduc 24 cazuri de gastro-enterită gravă, cu fenomene choleriforme. Ţinînd seamă de caracterul boalei şi de timpul scurs dela trecerea noastră prin Vraţa, unde se semnalaseră cazuri de choleră, am stabilit cu certitudine că avem a face cu teribila boală. Ni se aduce, curînd după aceia, un sergent care murise în cîteva ore cu aceleaşi fenomene de gastroenterită gravă. Ambulanţa noastră avea ordin de evacuare a bolnavilor la spitalul din Vraţa, care era la 55 km. înapoi. După o scurtă consfătuire cu colegii, plec la comandament pentru a comunica urîta veste şi a lua cît mai grabnic măsurile necesare. Merg îndată la Orhanie, la 2 km. de bivuacul nostru, găsesc pe medicul şef al corpului de armată şi ne prezintăm generalului comandant al corpului. Le aduc la cunoştinţă apariţia cholerei şi nevoia improvizării imediate a unui spital, de oarece bolnavii n'ar fi putut rezista unui transport de 55 km. cu căruţa; ar fi sămănat boala de-alungul drumului principal ce ne lega cu ţara, şi nici n'am fi avut atîtea vehicule pentru transportul bolnavilor ce nu vor întîrzia să vie în număr mare.

Impreună cu pretorul, colonel de jandarmi rurali, vizităm

spitalul civil din Orhanie, care era prea mic şi unde aflăm deja un bolnav de choleră din divizia 2-a, şi o cazarmă mare, bine situată afară din oraş, dar foarte murdară, unde fuseseră ţinuţi prizonierii turci. Decidem instalarea spitalului în această cazarmă şi ne întoarcem în bivuac pentru a regula trimiterea bolnavilor şi îngroparea mortului—o autopsie ne mai fiind necesară, faţă cu certitudinea diagnosticului — mai ales că nu aveam nici un mijloc de control bacteriologic al acestui diagnostic. Se comunică diferitelor corpuri a se lua măsuri de izolare imediată a bolnavilor, se interzice cu severitate mîncarea fructelor crude şi se recomandă fierberea apei. Se iau dispoziţii pentru înmormîntarea sergentului Stănucă Ştefan,—care se face cu pompă simplă care impresionează mult: un preot, un pluton de soldaţi, ofiţerii şi un mormînt săpat în mijlocul unui lan de grîu, la umbra unui nuc. Era prima victimă a flagelului care avea se întunece aşa de mult strălucirea unei campanii începute aşa de bine. Până seara ni se aduc alţi 30 de bolnavi din reg. 18 şi 31 infanterie. La Orhanie am putut comunica vestea tristă mai multor personalităţi marcante ataşate la comandament. Rolul nostru s'a sfîrşit cu aceasta, alte formaţiuni şi alte grade ocupîndu-se cu organizarea spitalului. Se pare chiar, cum mi s'a spus mai tîrziu, că eram ameninţat cu vre-o cîteva zile de pedeapsă pentrucă nu am respectat ierarchia militară.

La 14 Iulie, continuă să vie bolnavi mulţi. La 8 dim. plec cu un coleg să vizităm bolnavii în spitalul din Orhanie. Sînt instalaţi într'o cameră mare a căzărmei, care nu putuse fi curăţită, fără paturi, culcaţi pe jos, în uniforme, cu figura trasă, vineţie, caracteristică, foarte slăbiţi, cu degetele sbîrcite, abia avînd putere să se mai vaite sau să ceară apă,—unii delirînd şi avînd mişcări spasmodice în braţe şi mîni, vărsînd pe scînduri, făcîndu-şi celelalte nevoi tot acolo. Nimic pentru îngrijirea bolnavilor, nici măcar vase pentru apă. Am văzut multe mizerii, dar aceasta le întrecea pe toate. Erau 77 bolnavi dintre care 5 muriseră. Ambulanţa corpului de armată sosise şi se ocupa, împreună cu medicul şef al corpului I, de organizarea spitalului; dar lipsa de mobilier, de vase, de rufărie, de aparate medicale, de medicamente, chiar de antiseptice, făcea inutilă prezenţa medicilor. Lipsa de pregătire şi lipsa de spirit de organizare erau strigătoare la cer. Înainte chiar de a se aduce bolnavii s'ar fi putut rechiziţiona şi improviza repede paturi, saltele, rufărie, vase şi materialul medical necesar, doar era un oraş acolo şi fondurile nu se mai socoteau în atari împrejurări. Oamenii aceştia, care răspunseseră cu atîta entuziasm şi aşa de frumos la chemarea ţării, aveau dreptul cel puţin la o îngrijire mai omenească. Şi serviciul sanitar militar nu poate invoca nici o scuză, pentrucă, dacă n'ar fi fost epidemia şi ar fi fost o întîlnire cu vrăjmaşul şi am fi avut într'o singură zi 2—3 mii de răniţi, mizeria ar fi fost şi mai mare încă,—bolnavii n'ar fi venit în cîteva zile, ci

mai toţi deodată. In aceste momente, cu durerea în suflet, am regretat că neglijasem să am, după drept, un grad mai mare pentruca vocea mea să fie mai bine ascultată. Crezusem că voiu putea aduce aceleaşi servicii ţării mele ca medic cu orice grad aş fi avut; realitatea mi-a arătat, însă, că nu este aşa.

Reîntors în bivuac, asist la o discuţiune penibilă între şeful ambulanţei şi medicul şef al diviziei I, de oare ce se hotărîse ca secţiunea I a ambulanţei să meargă lîngă spitalul din Orhanie şi şeful ambulanţei voia să trimită secţiunea 2-a. Pe unii colegi îi înfricoşase cholera şi căutau, pe cît se putea, să evite contactul cu bolnavii.

A doua zi, 15 Iulie, trimitem dimineaţa 24 şi după-amează 134 de bolnavi, mai ales din regimentul 18 Gorj, cel mai tare lovit. La spital fuseseră 126 bolnavi şi 16 morţi. Cîteva cazuri suspecte la reg. 5 artilerie şi 1 de roşiori. Lîngă noi campează reg. 5 de vînători, venit din defileu, şi din care unele detaşamente ar fi ajuns până la 16 km. de Sofia.

La spital, în ziua de 16 Iulie, numărul bolnavilor a ajuns la 280 cu 26 morţi. Reg. 5 Vlaşca, din corpul 2 de armată, ar fi avut asemenea bolnavi de choleră. După-amiază primim ordinul de a schimba campamentul pe şoseaua Orhanie-Litacovo la 2 km. jumătate de Orhanie, la un pod peste pîrâul Bebrez, care izvorăşte în defileul de la Araba-Konak. Pe acest pod trec toată ziua căruţe cu bolnavi, pe care ne mulţumim a i număra şi îndrepta spre spitalul din Orhanie. La 18 Iulie secţiunea I a ambulanţei noastre primeşte ordinul de a face serviciu la spital. Numărul bolnavilor a ajuns la 560 şi al morţilor la 52. Serviciul postal şi telegrafic se face foarte greu: nu primim nici o veste de acasă, cu toate că scriem aproape în fiecare zi. S'a trimis la Sofia un farmacist bulgar după medicamente şi un maior farmacist romîn în ţară. La spital aceiaşi mizerie. In lipsă de alte măsuri de antisepsie, direcţiunea spitalului a găsit cu cale să pună în salele de bolnavi un strat de vre-o 3 cm. de var nestins, în care zac bolnavii şi îşi ard mînile, picioarele şi ochii; un nou izvor de suferinţă, de tortură continuă şi de accidente grave. Pe la 5 după amează trece ministrul de războiu spre Litacovo, împreună cu comandantul corpului I, în inspecţiuni. Numărul cazurilor de choleră începe a mai scădea.

Timp p'oios şi rece; munţii au vîrfurile acoperite în neguri. Bebrezul a venit mare şi insula pe care ne aflăm se micşurează din ce în ce. Cînd luceşte cîte puţin soarele, priveliştea e foarte frumoasă. Ne aflăm aproape în mijlocul unui platou analog ca acela al Sofiei, dar ceva mai jos şi mult mai mic, lung de vre-o 25 km. şi larg de vre-o 6—7, înconjurat de lanţuri de munţi înalţi până la 6-700 de metri, unii sterpi, pietroşi, alţii acoperiţi cu păşune şi păduri. Pe acest platou sînt numai puţine coline mici,—restul aproape plan, cu întinse culturi de grîu şi porumb; pomi fructiferi:—mai ales pruni; satele ceva mai dese: Vraceş, la intrarea defileului de la Araba Konak, Litakovo şi Gurkovo spre capătul occidental şi nordic al platoului, Scravena spre partea mijlocie; apoi spre răsărit de Orhanie: Lozane şi Praveţ pe unde trece şoseaua prin două defileuri, spre nord înspre Plevna şi spre sud înspre Etropol.

Oraşul Orhanie are mai mult aspectul de sat mare, cu o stradă principală pe care sint citeva case mai prezentabile şi magazii de tot felul,—dar mai ales cafenele. Prin mijlocul oraşului curge un pirău într'o albie neregulată, cam dela sud la nord. In capătul central al stradei principale, este o grădină cu un fel de cofetărie, în clădirea unei foste geamii, în al cărui turn transformat s'a aşezat un ceas cu clopot care se aude la 2—3 km. împrejur. In piaţa centrală este o casă mare, în care era prefectura şi în care este acum instalat comandamentul corpului I de armată, cu aparatele pentru telegrafia fără fir; într'o altă casă, în care fusese poliţia, e instalat acum corpul de gardă; o căsuţă, în care era poşta şi telegraful bulgăresc, serveşte pentru acelaşi scop şi nouă. Stradele laterale au case mici cu ogrăzi mai mari, cu gospodării aproape ţărăneşti: grămezi de snopi de griu, arii, porci în libertate, clăi de fin. De pavaj sint urme tocmai cit trebue ca stradele să fie inpracticabile pentru căruţe; noroc că cele mai multe nu sint pavate de loc. Pe strada principală este cartierul diviziei a 2-a şi „Clubul militar". Mai toate magaziile sint deschise şi negustorii regretă că nu au ştiut că venim noi ca să fie mai bine asortaţi; vînd mult şi cu preţuri bune. Un vin fabricat din strafide şi colorat cu zahar ars se cumpără cu 1 leu şi 20 litrul. Primarul oraşului s'a pus la dispoziţiunea comandamentului şi înlesneşte mult procurarea celor necesare; în schimb comandamentul a pus trupa să-i aranjeze stradele, să facă şanţuri de scurgere şi să aştearnă piatră pe unde era nevoie.

Inspre apus şi miază-zi de Orhanie, alături de cazarma în care zac cholericii, pe un cîmp neted, este campată secţiunea 2-a de aeroplane cu două aparate Blériot, cite două locuri. Mai în fiecare zi se ridică amindouă sau cite unul, fac citeva evoluţiuni şi se scoboară cu multă siguranţă şi eleganţă în mişcări.

In spital nici o îmbunătăţire în ceia ce priveşte îngrijirea bolnavilor.

La 15 Iulie se face numai cercetare microscopică a dejecţiunilor şi se stabileşte şi diagnosticul bacteriologic, fără a se putea face culturi. In ambulanţa noastră eram doi bacteriologi, dar nu am fost utilizaţi.

Toate piraiele trebue să fie infectate cu vibrionul choleric pentrucă Bebrezul, pe care stăm noi, trece prin defileu, ocupat acum de regimentul 2 Vilcea, foarte bîntuit de choleră; un afluent al lui trece prin Vraceş, unde cantonează reg. al 5-lea de vînători; un alt piràiaş, Cerovniţa, trece prin satul Scravena, în care se găsesc asemenea cazuri de cholerā. Intîmpinăm mari greutăţi ca să împedicăm trupele dela întrebuinţarea acestor ape şi mulţi soldaţi se scaldă într'însele. In schimb, muzicile cîntă dimineaţa şi seara la toate regimentele pentruca să mai aducă veselia în tabere. Aflăm că Bulgarii ar fi admis condiţiunile guvernului romin şi că pacea ar fi iminentă. Poşta abia începe să ne aducă scrisori de pe la sfirşitul lui Iunie; o telegramă, dată din Iaşi la 2 Iulie şi ajunsă la Corabia la 3 Iulie, face 15 zile până la Orhanie; o telegramă, dată de noi din Orhanie, pune vre-o 3—4 zile până la malul Dunărei şi de acolo în 2 zile e la destinaţie, ne asigură telegrafiştii; —în realitate, însă, a pus 8 zile şi răspunsul tot telegrafic ne-a sosit în 20 zile. Din cauza acestui serviciu rău organizat, cu personal şi căruţe insuficiente, noi am suferit mult şi în ţară s'au răspîndit tot felul de veşti fanteziste asupra soartei noastre. Din această cauză, într'un timp începuseră femeile din sate să pornească spre cîmpul de operaţiuni în căutarea soţilor, fiilor sau rudelor. Serviciul acesta—absolut indispensabil într'o armată civilizată—trebue reorganizat; se pare că în corpul 2 şi 4 a funcţionat mai bine. Un ofiţer, cu sistemul nervos obosit şi zguduit de împuşcăturile din defileu şi citeva cazuri de cholerā apărute în regimentul său, rămîne mai multe zile în ambulanţa noastră şi ne dă detalii asupra zilei de 10 Iulie, asupra venirii ca parlamentar a maiorului Stancef în 2 rînduri, asupra ordinului primit dela marele cartier general de a ne retrage şi apoi de a reocupa defileul.

In după-ameaza de 21 Iulie, trec peste podul nostru în automobile prof. Babeş şi Cantacuzino spre reg. 18 Gorj. La spitalul din Orhanie numărul bolnavilor a trecut de o mie şi al morţilor a ajuns la 133; aproape aceiaşi mizerie caşi la deschiderea spitalului. Intilnim pe prof. Babeş, care se plinge că nu este utilizat în combaterea flagelului, deşi experienţa sa ar fi fost de mare folos. Ni se comunică prin ordin la raport că prof. Cantacuzino a fost numit capul serviciului sanitar al armatei de operaţiuni.

22 Iulie. A sosit vaccinul choleric şi începem vaccinarea la reg. 18 Gorj, cu cite 1,5 cm. de suspensiune de microbi preparată după metoda lui Kolle. Până seara vaccinăm regimentul întreg (vre-o 3400 oameni). La 23 vaccinăm reg. 31 Calafat, campat la 2 km. spre nord de Litacovo şi la vre-o 10 km. de bivuacul nostru. Până la prînz, ajutaţi de medicii regimentului, sfirşim vaccinaţiunea. Sîntem invitaţi de comandant şi de ofiţeri la un dejun copios, bine servit şi însoţit de o muzică excelentă, într'un peisaj splendid.

La orele 2, pe o căldură tropicală, mergem la reg. 1 Dolj, pe şoseaua Litacovo-Orhanie şi sfirşim la 7 jum., după ce am vaccinat întâiu pe colonelul comandant, pe fiecare cap de batalion, precum şi pe comandantul brigadei.

Abia acum se realizează ceia ce propusesem la 26 Iunie.

La toate regimentele se arboraseră steaguri albe: armistiţiul fusese prelungit până la 28 Iulie.

Regim. 1 artilerie este vaccinat la 24 Iulie. Comandantul, ofiţerii, medicul şi trupa sînt oameni aleşi, cu care se poate mîndri orice armată. Bivuacul este aşezat pe o coastă subt pădure. Din cortul colonelului se poate oricînd inspecta toată trupa. Ordine, curăţenie, disciplină şi la soldaţi şi la ofiţeri. Camaraderia

cea mai strinsă cu împlinirea cea mai punctuală a datoriei. Am felicitat pe comandant și pe ofițeri și le-am mulțumit pentru clipele de complectă satisfacțiune petrecute între ei.

După-amiază am vaccinat reg. 5 artilerie, bivuacat lingă Scravena și 3 coloane de munițiuni și am sfirșit cu divizia I,—reg. 17 și 18 fiind vaccinate de alți colegi. Numărul bolnavilor a devenit neînsemnat.

La 25 Iulie primesc ordinul de a face 24 ore de serviciu la spitalul de cholerici din Orhanie,—iar alți 2 colegi pe acela de medici ai satelor contaminate: Vraceș, Litacovo, Gurkovo și Scravena. Acum se schimbase puțin aspectul spitalului, deși lăsa încă mult de dorit. Se așezase, în vasta ogradă a căzărmei, un cort pentru bolnavii cu diagnostic nesigur, iar cei cu diagnostic sigur într'o sală a căzărmei până se făcea cercetarea bacteriologică. Se instalase un laborator și trei tineri bacteriologi făceau cercetarea culturilor, încît se separau simplele gastro enterite de cazurile de choleră asiatică. Acești bolnavi nenorociți erau acum culcați pe paturi de scîndură goală, fără măcar un mindir de paie; iar în sala lor, Nr. 1, era încă faimosul strat de var nestins. La stăruințele noastre și ale unui coleg din Oltenia, care-și ascundea suferința subt glume și o veselie aparentă ce mai descrețea frunțile triștilor noștri bolnavi, abia la 30 s'a hotărît măturarea varului și înlocuirea lui cu alte antiseptice, lysol sau creolină. In sala Nr. 2, unde erau trecuți cei mai ușor bolnavi sau ameliorații dela Nr. 1, erau mindire în cele mai multe paturi și pături de învelit. Salele Nr. 3 și 4 erau destinate convalescenților și purtătorilor de vibrioni. Aci veselia era mai mare și era o adevărată sărbătoare în ziua cînd intra colegul de care am amintit. Bolnavii, care nu aveau bacilul cholerei în dejecțiuni, precum și acei care se vindecau fără să mai fie purtători de vibrioni, se izolau în alte clădiri din curtea căzărmei; erau spălați, efectele dezinfectate în 2 etuve cu vapori subt presiune Geneste, și evacuați la corpuri sau la vetrele lor. Chiar la această dată lipseau multe pentruca spitalul din Orhanie să poată da o îngrijire omenească bolnavilor. De rufărie nici nu poate fi vorba; dar nu erau vase, nu erau instrumente. Fiecare bolnav, în hainele de uniformă, se servea de gamelă —dacă nu o pierduse—; mîncarea, medicamentele, vinul, se aduceau în niște tinichele de gaz găsite în cazarmă, cu capacele tăiate și cu un lemn bătut cu 2 cuie la capete drept mîner și citeva vase de noapte de tablă zmălțuită cumpărate dela o magazie din oraș. Nu erau decît 4 aparate pentru injecțiuni de ser artificial și se făceau zilnic 80--120 injecțiuni; dacă n'am fi avut siringi personale, n'am fi putut face vaccinațiunile, nici injecțiunile, așa de utile uneori, de cafeină, oloiu camforat, etc. Și, pe cînd noi duceam aceste lipsuri, se pare că la Dunăre erau oprite, subt diferite pretexte, ambulanțele Crucii roșii și ale diferitelor persoane care organizaseră mai bine ajutorul bolnavilor și aveau tot materialul și tot confortul necesar unei bune îngrijiri.

Serviciul medical al spitalului era rău organizat. Cei 20 de medici și 15 doctoranzi, însărcinați cu îngrijirea bolnavilor, e-

ram împărțiți în 4 serii, care făceam serviciu cite o zi, încît nu era nici o continuitate în tratament. Am cerut să se schimbe așezarea, să ni se dea fiecăruia cite un număr de 25 — 30 paturi și să îngrijim bolnavii mai multe zile dearîndul. Ni s'a răspuns că nu se mai poate schimba nimic, de oarece așa se hotărîse de generalul comandant al corpului de armată. Incă odată, mi se pare, lipsa de spirit de organizare și de experiență în îngrijirea bolnavilor era acoperită cu un cuvînt care închidea orice discuție: ordinul superiorului. Și, cu toate acestea, cîți medici mai mari sau mai mici nu și-au făcut reclamă și nu-și fac merite din aceasta. In astari împrejurări, cînd o calamitate amenință o armată și țara întreagă, nu e permis nimănui — oricine va fi acela și ori cît de sus ar fi în piramida socială—să nu ia sfatul tuturor celor care și-au petrecut viața în serviciul bolnavilor. Suficiența în atitudine nu acoperă insuficiența reală, care se manifestă îndată prin adevărate dezastre.

Până la 26 Iulie intraseră în spitalul din Orhanie 1172 bolnavi din care muriseră 243. In trupa brancardierilor secțiunii a 2-a avem un caz de choleră, la un om care trăia mai răzleț și băuse apă nefiartă din Bebrez. In mai puțin de 24 ore sucombă în spitalul din Orhanie, ceia ce impresionează mult pe camarazii lui.

Artileria de munte se retrage din defileu. Divizia își schimbă cartierul la Litacovo, de oarece se înmulțiseră cazurile de choleră în Vraceș. Principele Ferdinand a vizitat spitalul. Se zvonește că pacea ar fi fost încheiată, dar nu e nici o siguranță.

In zilele de 27 și 28 nu e nimic nou. Noaptea se aud împușcături ce alarmează toate taberele; dar aflăm mai în urmă că se ard efectele soldaților bolnavi și morți din Orhanie și pocnesc cartușele rămase din întîmplare printre ele. Am vizitat spitalul și zilele acestea, deși serviciul de 24 ore mă ajungea la 29. Găsesc citeva mindire la Nr. 1; dar cele mai multe paturi sînt goale,—încă nu s'a măturat varul din sala Nr. 1. Medicul șef al corpului ne citește o telegramă a medicului palatului, prin care Regina îi mulțumea pentru devotamentul cu care îngrijea pe bravii noștri bolnavi. E drept că-și da multă osteneală; dar ce ironie crudă, față de iadul în care zăceau bieții bolnavi! In camere mai mici, izolate, în etaj, sînt cîțiva ofițeri și gradați, cu ceva mai mult confort. Un șef de biurou din ministerul cultelor ne spune că a trecut prin toate fazele până la salteaua de lînă. La 30 se face un Te Deum în biserica catedrală din Orhanie. Muzicile cîntă în piața orașului:—era sigur că pacea se încheiase. La mai multe regimente se începe a doua serie de injecțiuni vaccinante, cu 3, 4 și 5 cmc. Mare veselie în bivuac. S'a cumpărat o vioară. Cei 2—3 țigani din trupă cîntă și toți joacă. Unul din ofițeri, escelent violonist, după culcarea trupei, ne face să uităm realitatea până tîrziu în noapte.

Lingă cazarmă se construesc 2 barace Decker pentru cîte 20 paturi, ale Crucii roșii.

In seara de 31 Iulie, după muzica și dansul obișnuit al trupei, se face tăcere: un orator improvizat—un sergent îmi pare—

după ce arată entuziasmul cu care fiecare din noi am părăsit tot ce aveam mai scump pentruca să ne facem datoria către țară, după cîteva cuvinte de regret pentru tovarășii înmormîntați în pămînt străin și morți fără să-și fi văzut pe ai lor,—mulțumește lui Dumnezeu că trupa noastră nu a dat cholerei decît o victimă și aceia pentrucă nu a ascultat sfaturile conducătorilor; mulțumește conducătorilor, începînd cu șeful și sfîrșind cu cel mai mic în grad, pentru îngrijirea părintească dată trupei. După aclamațiunile care urmau numele fiecărui ofițer, un soldat din mulțime strigă, în aplauzele noastre ale tuturor: „să trăiască și Biràroiu, bucătarul, care ne-a îngrijit totdeauna cu mîncare bună". Din această seară trupa noastră devenise un model de disciplină, înțelegînd că toate dispozițiunile ce se luau cu privire la apa fiartă, fructe, popușoiu, etc., erau în interesul sănătății generale. Cînd ne-am reunit cu secțiunea I, era așa de mare deosebirea, încît sanitarii și brancardierii noștri își simțeau superioritatea și nu mai voiau să se amestice cu ceilalți.

Către seară primisem ordinul de plecare. A doua zi dimineață încep să treacă mai întâiu căruțele, trenul regimentar, apoi pe rînd regim. 17, 18, 1 și 31 infanterie și batalionul 1 de pionieri. Era un vînt rece și șoseaua acoperită de praf. La 8 ore, în urma pionierilor, ne punem și noi în mers. Trecem prin Orhanie, ne încolonăm cu secțiunea I și mergem înainte spre răsărit prin Lozane până la Praveț, la vre-o 12 km. de Orhanie. Aci instalăm un bivuac minunat într'un finaț pe jumătate cosit, la răsăritul satului. Ne găsim în extremitatea de răsărit și miazăzi a platoului Orhaniei; munții sînt mai apropiați, două defileuri strimte duc spre Etropol și spre nord la Dunăre. Peisagiul este frumos: în sat pomii încărcați de fructe, pe cîmp aproape numai popușoaie. Divizia a cantonat în Praveț. Țăranii nu se tem, vin la consultațiuni gratuite, bine înțeles, pentrucă refuzam sistematic orice ofertă de onorar; femeile ne vînd bucuros, dar cu prețuri destul de mari, legume, ouă, lapte, brînză și pui. Ajutăm la revaccinarea trupelor, care în mare parte este făcută de medicii unităților respective. Un batalion din reg. 31, care ocupase Iablanița, un punct înaintat în Balcani, sosește în noaptea de 2 August și e revaccinat a 2-a zi.

Prin plecarea ambulanței din Orhanie, detașarea noastră la spitalul de cholerici încetează. Ultima dată, cînd am fost la spital, la 29 Iulie, fuseseră în total 1356 bolnavi și 274 morți. Trebue să spun, spre cinstea trupei noastre, că s'a făcut o colectă de vre-o 240 lei din care s'a pus un monument pe mormîntul comun din Orhanie și s'au trimis familiei sanitarului mort vre-o 120 lei.

Din bivuacul nostru se vede șoseaua care intră în defileul dinspre nord și auzim tot timpul, ziua și noaptea, zgomotul căruțelor care trec într'una. La 3 August primim ordinul a trimite pe cineva la Mesdra—la vre-o 40 km.—ca să primească restul de efecte necesare trupei, pe care să le aducă la Teliș, unde vom

ajunge după 3 zile, iar noi să ne aprovizionăm pentru aceste 3 zile și să plecăm a 2-a zi. La 9 ore seara, însă, ne vine un alt ordin, anume că diviziunea a 2-a ne va trece înainte și noi rămînem pe loc până la alte dispozițiuni. Așa zisele ordine la raport ne dau de gîndit une-ori prin conținutul lor: „X, bucătar, se va trimite la cartierul corpului"; „Y, chelner, va fi trimis să servească la corpul de armată"; „Z, chelner, se congediază dela corp," pentrucă, în naivitatea noastră, credeam că generalii comandanți au alte preocupări, iar cele culinare și de serviciu la masă cad în sarcina altora. Din ordinul comandamentului circulă o listă de subscripțiune pentru săracii din Orhanie.

Secțiunea I primește ordin de plecare la 4 August la Osicovița, iar secțiunea noastră la 5 August, ora 5 dim., la Miscoviț în coada trenului regimentar al brigadei a 2-a. În defileu trece regim. 26 Rovine, 2 Vîlcea, regim. 1 cavalerie, 5 vînători și trenurile lor.

Nopțile sînt reci și cade atîta rouă că nu putem umbla în bluze decît cînd soarele este sus. Multă tuberculoză în Pravet. Vremea trece încet. Contactul cu populațiunea ne face să surprindem fraza: „noi am vrea să știm dacă voi aveți ciocoi". La observarea unuia dintre colegi că ar putea să rămînă în Bulgaria, dacă-i place starea de acolo, soldatul nostru îi răspunde: „mai bine decît 30 pogoane de ale lor să am unul singur la noi acasă".

Dimineața de 5 August ne sculăm de vreme și la 7 pornim prin defileu, în urma regim 1 și 31 de infanterie. Drumul prin munte este frumos; șoseaua binișor întreținută; podurile slabe și unele stricate. Ajungem la Kumenidol și instalăm bivuacul într'un loc umbrit de pomi rari. Un miros greu ne face să descoperim în apropiere resturile unui cal mort. Erau ordine severe și repetate să se îngroape toate cadavrele de animale și resturile vitelor tăiate pentru hrană. Nu se prea respectau, însă, aceste ordine pentrucă exista un spirit surprinzător chiar printre ofițerii superiori. Intr'o zi—eram încă la Vraceș—un veterinar, grad mare, dă ordin ca un cal din marginea drumului să fie tîrît în grîu; „ca să nu-l vadă generalul";—de rest nu se interesa.

La 6 August, dimineața, pornim mai departe; trecem prin Ablanița, Panega, cu vederi frumoase de munte și ne oprim la Blösnicevo, la o moară părăsită, pe o insulă între 2 brațe ale pîrâului Panega. Pe drumul acesta trecuse înaintea noastră corpul IV și II și peste tot erau urme de bivuacuri murdare, părăsite fără nici o grijă de asanare. La Ablanița lăsăm spitalul mobil al corpului nostru, care mai avea cîțiva bolnavi. Satele sînt infectate de choleră. Un spital al corpului IV mai avea încă 140 bolnavi. Pe șosea aflăm trenul regim. 27 Bacău, care fusese decimat de choleră și totuși soldații culegeau perje, popușoiu, încît a trebuit să intervenim de mai multe ori. Ofițerii chiar beau apă nefiartă și mîncau fructe crude. Campăm la nord de satul Petrovene, în care multe case aveau locuitori bolnavi și morți de choleră. Aci am avut 36 ore de repaos și n'am auzit toată ziua

decît sunetul lugubru al clopotului de morți. La vre-o 6 km. spre miază-noapte, urmînd cursul rîului Panega, șoseaua conduce peste niște dealuri pietroase, într'o vale cu mai multă vegetațiune și trece printr'un orășel cu aspect frumos de departe. La intrarea în Lukovit, în dreapta șoselei este o casă nouă cu 2 rînduri, cu ogradă îngrădită cu oarecare cochetărie: spitalul, cu aparența unei vile de agrement. Cîteva case mari în oraș, dar pavajul rău, podul peste Panega stricat, murdărie; și multe case cu petice roșii, care indică prezența cholerei. Aci e reședința Diviziei I. Ne întoarcem în bivuac fără să ne aprovizionăm de teama epidemiei așa de întinse în acest orășel. Pe vîrful unei coline, înspre apus de șosea, se vede o piramidă de piatră albă, recentă, care se desprinde frumos pe fundul albastru al cerului; ni se spune că a fost așezată de reg. 2 vînători, care a campat mai mult timp în aceste locuri și a pus inscripțiunea: aci au fost solii păcii din Romînia, în anul 1913. La Petrovene ni se comunică frumosul ordin de zi al Regelui, care se citește în fața trupei așezate în careu, după un scurt discurs, bine simțit, al șefului secțiunii noastre. Soldații îl primesc cu mare entuziasm și regretă că nu-l are fiecare să-l pună în cadru și să-l lase copiilor.

Primim ordinul să plecăm dimineața la 3 ore. Ni sosesc și efectele dela Mesdra—cîteva capele, cămeși și bocance—care ne fac să regretăm trimiterea oamenilor și a cailor atîta distanță pentru nimic:—oamenii noștri tot dezbrăcați au rămas.

La 3 sîntem în șosea; dar reg. 31, care trebuia să plece la 2, nu iese la punctul inițial decît la 3 jum. în cît a turburat mersul întregei divizii și a trebuit să silească trupa. După Lukovit, șoseaua merge tot printre dealuri din ce în ce mai puțin înalte, ajunge linia ferată Mesdra-Plevna și intră în orășelul Teliș. Aci vedem întîia oară trenuri și ne surprinde plăcut prezența mașinelor și vagoanelor noastre cu literile C. F. R. Aceiași dezolațiune și aci ca în Lukovit: multă choleră și coloanele de aprovizionare au plecat mai departe, la Gorni Dubnik. Pe drum am cules mai mulți bolnavi cu fenomene cholerice, mai ales din reg. 31 și 1 infanterie. Afectăm 2 ambulanțe pentru bolnavi de choleră și continuăm drumul, ne mai avînd unde-i evacua.

La Teliș lăsăm șoseaua principală și luăm un drum vicinal spre răsărit și ne scoborîm încet în valea Vidului spre Sadoveț. Pe platoul dintre Teliș și Sadoveț aflăm 2 monumente rusești, morminte mari comune, care arată luptele grozave ce s'au dat prin aceste locuri la 1877. Și în Sadoveț, care este un sat mare, e multă choleră, încît campăm spre miază-noapte, în stînga șoselei principale care merge de-a lungul Vidului, într'un cîmp de lucernă. Localitatea este joasă, mlăștinoasă și foarte populată de țînțari din genul anofelinelor; copii și oamenii pe care-i întîlnim au aspectul malaric. Lipsa unui pluton de poliție face ca soldații să rămînă în urmă, să se răzlețească din șosea, să intre

prin grădini și bostănării, unde încep din nou să mănînce fructe, pepeni, castraveți, ardei cruzi, etc., care înmulțesc din nou cazurile de gastro-enterită; unii se abat în sat și iau apă din fîntîni, pe care o consumă nefiartă sau cer dela locuitori, din case infectate cu cholera. Soldații din reg. 31 n'au avut decît cîte un sfert de pîne și cată a li se da mămăligă.

Sara furtună electrică cu ploaie torențială.

La 2 noaptea, pe o lună în descreștere, pe o șosea înmuiată de ploaie, pe o vreme rece și umedă, incepem mersul, în urma brigadei noastre spre Kruševița și apoi trebuia ca pe un drum lateral să ieșim la Dolni Dubnik în șoseaua pe care o părăsisem la Teliș. Trupa a luat acest drum; dar, glodul fiind prea mare și drumul desfundat, ar fi fost imposibil să ieșim cu căruțele noastre. Am urmat atunci tot șoseaua în care ne găseam, prin Iasen la Dolni Mitropolia. In drum ni-a trecut înainte reg. 1 și 5 artilerie cu 7 coloane de munițiuni, divizionul 5 de obuziere și coloana respectivă. Aproape de 11 zărim defileul Plevnei; vedem bine monumentul rusesc din dreapta, Opanezul cu monumentul romînesc în stînga. La 12 ajungem lîngă Dolni Mitropolia și campăm între șosea și reg. 31. In Krușevița, unde treceam cînd se lumina de ziuă, am cules din drum un biciclist dela cartierul corpului de armată, atins de choleră, și care spunea că de 4 zile nu mîncase, fiind trimes continuu cu ordine.

In apropiere de Dolni Mitropolia ne trece înainte automobilul comandantului corpului 1 de armată, urmat de unul cu bagaje, 2 puști de vînătoare și un cîne prepelicar. Erau într'adevăr multe prepelițe, potîrnichi și porumbei sălbatici prin miriștele din jurul Orhaniei și Nemrozii sînt oameni pasionați.

Am plecat curînd după masă cu doi din colegi să vizităm repede Opanezul și Plevna. Am luat drumul cel mai scurt, trecînd Vidul prin apă. Intrarea în Plevna se face printr'o șosea largă, plantată pe ambele laturi. Gara rămîne la vre-un km. afară din oraș. Stradele largi, rău pavate, au cîteva construcțiuni noui, mari, care dau impresiunea unei reînoiri. Magaziile deschise sînt pline de ofițeri și soldați care se aprovizionează sau iau amintiri. Marele cartier general este instalat în gară, în cîteva vagoane și curtea gării e plină de automobile. Aproape nu se mai găsesc fotografii ale monumentelor romînești. Grivița este la 6 km. și regretăm că nu avem timp a o vedea. Bulgarii au făcut din Plevna un centru de cultură a viei și au aci o școală mare de viticultură. Ne face o puternică impresiune localitatea aceasta, ocupată din nou de trupele noastre după 36 ani. Avem iluziunea că revedem pe un prieten vechiu pe care nu l-am fi văzut de mult, din copilărie.

Am vizitat monumentul ridicat țarului liberator, pe care se pot ceti în dreapta intrării și numele regimentelor romînești ce au luat parte și ale ofițerilor morți în războiul dela 1877. In cripta capelei, în trei vitrine sînt oseminte rusești, bulgărești și romînești. La eșire, un copil, căruia-i vorbisem bine de țara

lui, mi-a dat o floare drept mulţumire. Innoptasem aproape în Plevna, unde am întîlnit mai mulţi colegi. Am trimis de acolo, cu titlul de încercare, o cartă poştală cu timbru bulgăresc prin cutia de poştă bulgară care nu avea să funcţioneze decît dela 15 August şi una cu timbru romînesc poştei noastre, care mai făcea ultima cursă. Eram la 9 August. Carta cu timbru romînesc n'a ajuns, pe cînd cea încredinţată poştei bulgăreşti a ajuns la destinaţiune la 17 August.

Toate locurile din jurul nostru, Dolni şi Gorni Mitropolia, Dolni Dubnik, dealul Opanezului sînt acoperite de morminte comune. Din tabăra noastră se vede o parte din Plevna,—locul pe Vid unde s'a predat Osman paşa, Bucovul. Amintirile noastre se redeşteaptă şi vedem aevea parcă luptele petrecute aci. Căpătăm dorinţa vie de a cunoaşte în amănunte mişcările şi înaintarea trupelor. In Plevna este un muzeu de obiectele găsite din timpul războiului, făcut de principele Battenberg, şi în care un loc de onoare este rezervat casei din Poradim, unde sînt adunate amintiri romîneşti.

La 10 August pornim în coada tuturor coloanelor, la 7 dim., pe un timp rece, cu cer acoperit. Şoseaua e bine întreţinută şi nouă, dela Demirkioi înainte nici nu mai e însemnată pe hărţile noastre. Mergem alături cu Vidul şi cu linia ferată Plevna-Samovit. Cînd trece cîte un tren, în care se văd trupe de ale noastre transportate spre Dunăre, convoiul nostru izbucneşte în urale şi manifestaţiunea ţine până trenul dispare.

In drum mai primim 4 bolnavi de choleră din reg. 1 Dolj. Ii aşezăm pe brancarde în ambulanţă, le dăm medicamente şi ne continuăm mersul spre nord. Trecem prin încă două sate şi urcăm apoi un platou de unde se vede Dunărea. Soldaţii noştri îi fac o salutare zgomotoasă şi-şi fac cu toţii cruci de mulţumire că au putut să o revadă. Ne scoborîm apoi spre Golenţi, unde bivuacăm pe un cîmp deschis la apus şi la vre-un km. înainte de sat.

La Cumanova, pe unde trecusem cu o oră mai înainte, pe o şiră de paie, la o arie, vedem din nou costumele de pînză albă cu fote în culorile alese deschise, figurile frumoase, expresive şi fine,—graţie în mişcări, în linii şi în atitudini; şi auzim glasul muzical şi vorba veselă dulce romînească. Ne dăm bine seama de diferenţa adîncă de rasă între cele două popoare aşa de vecine şi pe une locuri chiar amestecate.

Golenţii,—Gulianţ, în bulgăreşte,—au o populaţiune aproape exclusiv romînească. Din vre-o 250 case numai 60 sînt bulgăreşti. Pornim pe cîmp spre Dunăre şi întîlnim numai Romîni, oameni inteligenţi, aşezaţi, vorbindu-şi perfect limba şi făcînd observaţiuni cu mult bun simţ. In special am găsit la o bostănărie—mai toţi au cîte una—tipul desăvîrşit al Romînului de prin aceste locuri, Niţă Tudor, care ni spune multe. Bulgarii nu-i lasă să aibă şcoală romînească în sat; în biserica lor, în care aveau preot romînesc, se citea în timpul din urmă bulgăreşte; iar preotul romîn era

dat afară. Acum fugise preotul bulgar şi armata noastră reintegrase pe preotul romîn. Femeile nu vor să înveţe bulgăreşte şi rare ori se fac căsătorii cu Bulgarii.—Apoi că de ce luăm noi cadrilaterul şi nu luăm malul drept al Dunărei, pe care este numai populaţiune romînească până la 20—30 km. în interior? Că le-a fost tare milă de voinicii noştri care se prăpădesc cu zile şi în floarea vîrstei din pricină că nu au fost ţinuţi mai strîns. Un soldat, care se întorsese de curînd dinspre Seres, ne povestea că la Bulgari nu se pomeneşte ca să părăsească vre-unul polcul (regimentul) în marş; că, ajunşi la o etapă, îi pune întâiu să se odihnească vre-o jumătate de ceas şi dela sacaua fiecărei companii li se dă de un gradat numai cîte o cană de apă fiartă răcită; pînea şi mîncarea este bună şi adeseori generalul Dimitrieff intra printre soldaţi, îi cerceta, vedea ce mănîncă şi îi îmbărbăta.

Cînd trecem pe lîngă bivuacul regim. 31, înaintea multor corturi se coceau popuşoi, se mîncau harbuji şi struguri cruzi. Am chemat ofiţerul de serviciu şi i-am atras atenţiunea asupra ordinelor repetate în această privinţă; dar mai în urmă am văzut că înşişi unii ofiţeri făceau tot aşa. In cinstea trupei noastre de sanitari trebue să adaug că ai noştri supravegheau pe ceilalţi şi au prins pe mai mulţi prin vii şi popuşoae şi pe unii i-am trimis cu raport comandanţilor respectivi.

Peste noapte moare unul din cei 7 cholerici pe care-i aveam cu noi. Era un soldat din reg. 1 Dolj, care scăpase nevaccinat, fiind detaşat la manutanţă. In prezenţa comandantului de batalion, a ofiţerilor lui şi a preotului din sat l-am înmormîntat pe o ridicătură uşoară de teren, de unde se putea vedea Dunărea şi malul romînesc. Pe ceilalţi bolnavi îi evacuăm în spitalul din Nicopole. Din această zi, n'am mai avut nici un choleric de îngrijit.

La 12 August pornim din Golenţi spre nord-est prin Ghiaureni sau Găureni, alt sat romînesc, la Muselievo, staţiune de drum de fer şi loc de aprovizionare. Toată ziua precedentă plouase, drumul era desfundat, podurile stricate, încît cu mare greutate trecem prin apă căruţele noastre grele. In Găureni ies multe femei cu ţesături şi cusături frumoase, pe care le vînd foarte eftin. Caşi aci, în Golenţi populaţiunea ne oferea gratuit paie, legume, fructe şi cu mare greutate reuşim să le plătim. La Muselievo intrăm într'o şosea bună, care duce dela Nicopol spre Plevna. Campăm lîngă un bivuac vechiu, căutînd, pecît se poate să evităm locul vechilor corturi. In drum a trebuit să ridicăm cu multă greutate un deal înalt şi să ne scoborîm pe nişte rîpi abia practicabile. Trupele au campat în mare parte pe dealuri. Aci erau multe căruţe văpsite cu var, semn că transportaseră bolnavi de choleră. De altfel, drumul era sămănat de o parte şi de alta cu morminte proaspete.

Am mai cules 3 bolnavi cu gastro-enterite, dintre care unul suferise şi se vindecase de choleră în spitalul din Orhanie.

Din Muselievo, un sat mare bulgăresc, plecăm la 6 dim..

după ce avusesem ordinul să plecăm la 9 jum. Un automobil sfărîmă scara unei ambulanțe. Șoseaua merge strîns pe lîngă coasta dealurilor Nicopolei. Peste tot inundațiuni, apele Dunărei umflate. La 9 ajungem la podul care este făcut pe șlepuri. Ni se face revizia sanitară de un coleg; ni se anunță că ordinul de demobilizare, odată ajunși pe malul sting, nu ni se va aplica. Se face și controlul pentru a nu se trece obiecte rechiziționate din Bulgaria în țară. Un farmacist bătrîn de ai noștri a cumpărat 2 cai, dar nu poate produce hîrtia doveditoare și e crezut pe cuvînt; un altul, tînăr, are o vacă rămasă din niște încurcături la ordinar, care trece neobservată ca vită pentru hrana trupei. Trecem podul. In capătul dinspre țară trecem prin fața marelui cartier general, plecat din Plevna la 10 August și instalat pe yachtul Ștefan cel Mare. Principele Ferdinand, principesa Maria, principele Carol, capul statului major, mai mulți atașați străini de o parte, de alta generalul comandant al diviziei I, fostul șef al spitalului din Orhanie, mai mulți medici, asistă la defilarea trupei noastre așa de rău îmbrăcate, și unii iau chiar fotografii. E vînt și praf pe malul romînesc. Ni se spune să evităm Turnu-Măgurele, unde e multă cholera și să luăm șoseaua Izlazului. Trecem aproape în trap un drum scurt pela marginea orașului și ieșim în șosea. Aci erau depozitate gunoae în cantități enorme și cadavre de cîni și cai care infectau toată atmosfera,—nici măcar măsuri de curățenie elementară nu se luase, cu toată prezența în oraș a tuturor autorităților sanitare. Pe drum ne oprim, din pricina trupelor ce ne precedau, într'un loc incomod pe șosea; luăm masa cum putem într'o mlaștină și pornim mai 'nainte pentru a campa lîngă Izlaz, care este asemenea contaminat și în care nu permitem nimănui să meargă. In drum luăm în ambulanță pe un biciclist călcat de automobil, scăpat cu viață grație puștei care a împedecat ruperea vreunui organ mai important sau a coloanei vertebrale, rupîndu-se ea de greutatea căruței.

Ordin ca 3 colegi să rămînă în Turnu-Măgurele la spitalele de cholerici. Propun să înlocuesc pe unul, dar nu primește. Indată ce s'au prezentat la comandamentul etapelor, li s'a spus că nu au ce face, fiind mulți medici acolo, și au fost demobilizați.

La 14 August dimineața plecăm spre Corabia, ocolind satele Gîrcov și Siliștioara, unde era cholera. Bivuacăm departe din oraș și așteptăm 2 zile până avem trenul cu care mergem la Craiova. In ziua de 15 plouă într'una, arătura în care stăm s'a înmuiat și se înfundă picioarele adînc în glod. Mergem în Corabia numai ofițeri pentru aprovizionare. Aci ni se dau pîni mari de 1000—1100 grame, bine crescute, bine coapte, mai albe, fabricate și coapte tot la cuptoarele mobile. Conform ordinelor ce aveam, telegrafiem la Craiova șefului de garnizoană și prefecturii pentru a anunța sosirea noastră cu 24 ore înainte, arătînd că trupa nu avusese de 3 săptămîni nici un caz de cholera și că dela 12 nu mai venisem în contact cu bolnavi.

A douazi am trecut prin Corabia supraveghind ca nici un om să nu vie în contact cu populațiunea de acolo, și ne-am îmbarcat la gară. Am plecat la 12.25 și am ajuns în Craiova la 9 seara. Ni s'a indicat locul unde vom petrece noaptea cu trenul nostru și la 17, la 4 dimineața, începem debarcarea. Telegrafiasem seara și direcțiunii generale ca să ne scutească de alte 5 zile pe observațiune pentrucă le făcusem deja. Ni se permite medicilor să intrăm în oraș și am fost demobilizați; trupa însă a fost ținută să facă încă 5 zile, fără nici o nevoe de altfel.

Un detaliu caracteristic. Ocupasem un loc într'un compartiment și, rezemat de pernă închisesem ochii, fiind foarte ostenit. Un domn și o doamnă intră, își iau binișor lucrurile și vorbesc încetișor: „cherchons ailleurs, il y a un militaire";—cholera îi speriase într'atîta. Dela Costești se mai urcă 2 ofițeri care suferise și se vindecase de cholera în Măgurele și aveau certificate de sănătate.

Am făcut o expunere absolut obiectivă, convins că se vor vedea unele lipsuri și voiu ajuta, poate, la îndreptarea unor rele.

Lipsa de ordine și de metodă în chemarea rezervelor la mobilizare, s'ar fi putut înlătura prin preparațiune mai dinainte și venirea în serii după clase în cele 4—5 zile care au urmat chemarea. Trenurile militare ar fi putut fi mai bine organizate pentruca oamenii să nu facă de mai multe ori drumuri inutile.

Trecerea Dunării s'ar fi putut face cu mai multă ordine. Inaintările, chiar așa repezi cum au fost necesare, s'ar fi putut efectua în condițiuni mai bune, în orele răcoroase, dimineața și după amiază, nu între 11 și 3 cum s'au început cele mai multe; mersul cu întreruperi dese și scurte e mai puțin obositor.

Ingrijirea de hrană și apă de băut bună și la timp s'ar fi putut realiza, dacă intendența ar fi fost prevenită și controlată de aproape, dacă șefii depozitelor de aprovizionare și ai unităților de trupă ar fi dat mai multă atenție acestor nevoi esențiale.

Serviciul de poliție și control, disciplina trupei, nu trebuesc lăsate pe un plan secundar; dar și demnitatea soldatului trebue apărată față cu populațiunea țării inamice. In prima linie, ofițerii de toate gradele și cei superiori trebue să dea exemplu de disciplină și demnitate.

Serviciul sanitar trebue organizat astfel ca să nu mai fie numai chirurgi, ci, mai ales, igieniști, epidemiologi, medici intermiști la conducerea lui și să se facă din timp aprovizionările, iar cînd se ivesc surprinderi, să se ia avizul întregului personal al unei formațiuni.

Campania aceasta a fost ca pentru mulți și pentru mine o revelațiune. Am cunoscut puterea noastră și calitățile poporului nostru. Cu inima strînsă ne-am întrebat la începutul campaniei dacă conducătorii, crescuți în anumite idei, cu anumită mentalitate, vor fi la înălțimea situațiunii.

Datorii nouă au răsărit pentru clasa conducătoare și-i trebue multă muncă ca să scoată tot folosul pentru neamul întreg din această excelentă masă care este poporul nostru dela țară și o bună parte din cei dela orașe.

Dr. M. Manicatide
Prof. Univ.

CÎNTECELE STEPII

I

Aşi vrea să fiu Oigur nomad,
Călare'n vînt să mă avînt,
Şi noaptea prin păduri de brad
La Selenga să'ncerce vad
Poporul meu ne'nfrînt.

E ură'n pieptul meu de lup:
Aşi vrea pe stepe fără drum
Oştiri cu ghioga să le rup,
Cetăţi ce pline ca un stup
Trăiau—să fie scrum.

Cu flamură de sînge 'n steag
Aşi vrea să calc în Turkestan.
Tu, fata craiului pribeag,
Spre întîlnirea celui drag
Să vii cu scump chervan.

Aşi vrea, cînd ies cumplit din zări,
Să tremuri toată ca un prunc,
Să cazi cu trupul pe cărări,
Şi cum ceri milei îndurări
Pe cal să te arunc.

Şi'n Samarkanda ca'ntr'un cort,
Cu prada-mi vie prinsă'n şea,
Să intru'n trap.—Iar stînd ca mort
Să vadă neamu-i cum îi port
Stăpîna lui şi-a mea!

II

Cînd ai un cal în spume
Şi suflet de pribeag
A ta e 'ntreaga lume
Din Kitai în Buceag!

Se 'ntinde stepa, creşte
Din zări în zări pustii...
Sfîrşit nu se zăreşte
Şi început nu-i ştii.

N'ai cort rotund de piele,
Nici isbă grea de brad;
Şi dormi flămînd subt stele,
Neţărmurit nomad.

Și 'n vis te vezi, nebune,
Stăpîn pe Kandahar,
Pe cînd spre zi apune
Lin—cornul selenar.

III

S'aprind luceferii, s'aprinde
Pe stepă luna s'o colinde;
Iar dor păgîn nebun mă prinde
Să sar în șea.

Al meu e cerul și pămîntul!
Călare nu m'ajunge vîntul,
Și cine-mi va opri avîntul
Pe stepa mea!

Nu stelele ce-or să apună,
Nici răsăritul viu de lună,
Ci stepa, stepa mea nebună
O voiu cînta.

Nebiruită ca o mare
Prin zări s'afundă și dispare
Și suflete rătăcitoare
N'o pot uita...

IV

Crește, scade, piere
Stepa mișcătoare.
In apus de soare
Sufletul mi-l cere.

Caii se frămîntă,
Mușcă de zăbale:
Sotnii sute 'n vale
Voinicește cîntă.

Una cîte una,
Suliți lungi întinse,—
Peste ierburi ninse
Vor porni cu luna.

Ce oraș-nălucă
Le-a clădit în zare
Stepa vrăjitoare,
Dorul lor de ducă?

V

Ți-aducem cal, un steag, un arc,
Și cîmpul fără zări ca apa.
O lasă plugul, zvîrle sapa
Și fii al stepelor monarc!

Aruncă strigăt de războiu :
Viteji veni-vor cu grămada.
Ridică-ți către zare spada
Și până 'n cer vom merge noi.

Neam slobod ca ereții 'n vînt,
Noi toți păstori de herghelii,—
Hatman te-alegem să ne fii,
Să voinicim pe-acest pămînt.

Ți-aducem cal, un arc, un steag
Și stepa. Nu-i auzi chiemarea ?
Va fi a ta, căci e ca marea
Și se dă toată celui drag.

VI

Din ierburi crește fremătare;
Se lasă noapte și uitare,
Și hergheliile în zare
Dispar.

Un cîntec de pribeag agale
Răsună trist din vale 'n vale,
Ingînă dragoste cu jale,
Și rar

In stoluri lungi se duc cocoare;
Iar după nori sfios răsare
O lună parcă de ninsoare,
Și-o stea.

Și brumă de argint se lasă.
Ce albă-i stepa mătăsoasă!..
E oare 'n lume o mireasă
Ca ea ?

Ion Pillat.

IN CADRILATER

Note de drum

Karaomer, 29 Iunie

După două zile de călătorie cu drumul de fer, debarcăm însfirşit în zorii zilei la Megidia. Oameni şi cai par deopotrivă de nerăbdători să părăsească vagoanele, în care ne chinuiam de atîtea ceasuri. Orăşelul e încă adormit. Trecem la pas prin străzile pustii unde nu întîlnim ţipenie de om şi odată eşiţi la cîmp o luăm la trap spre Karaomer.

Inşiraţi în coloană cîte patru ne întindem pe drum ca un şarpe şi praful ridicat de copitele cailor însamnă înapoia noastră o lungă urmă albă. De după un deal răsare soarele, un uriaş scut de aur, şi razele lui calde gonesc trîmbele de neguri, care mai stăruesc ca nişte suluri cenuşii pe vale. Departe la stînga o gîrlă cotită sclipeşte cu străluciri metalice şi balta în care se varsă pare o oglindă de argint.

In trapul măsurat al calului, în timp ce lăsăm înapoia noastră cîmpii bogate, gîndul mi se întoarce îndărăt spre zilele din urmă. Frămîntarea înfrigurată a pregătirilor de plecare cu complectaşii la cazarmă; îmbarcarea grăbită din Tecuci în mijlocul uralelor lumii adunate şi a chiotelor soldaţilor; drumul lung în tren cu opriri nesfîrşite prin staţii în mijlocul atîtor figuri necunoscute,—toate mi se păreau trăite ca în vis. Acum abia aveam prilejul să mă reculeg. După cîte puteam vedea, ţara răspunsese la mobilizare cu un avînt şi o însufleţire nebănuită. Tot neamul pornise ca un val uriaş la chemarea făcută şi cei mai buni cunoscători ai sufletului romînesc trebue să fi rămas uimiţi de hotărîrea bărbătească şi simplicitatea cu care au înţeles să şi facă datoria toţi, dela mic la mare. Cei mici mai ales! Ţaranii veniţi zeci de kilometri mai mult la goană decît în pas la cel dintâiu semn,—veniţi cu atîta veselie şi voie bună. Chiar acum cîmpul răsună de cîntecele soldaţilor; şi aşa au

cîntat tot drumul. N'am să uit niciodată tabloul acelaşi în toate gările unde ne opream. Roiam cu toţii din vagoane cu gorniştii în frunte şi jucam hora în mijlocul mulţimii cu toţi băetanii şi fetele, veniţi să ne vadă, în timp ce într'un colţ, pierdute în durerea lor mută şi parcă ruşinate de slăbiciunea lor, plîngeau femeile ale căror bărbaţi le plecase. Părea un alt neam, regenerat şi tare, care voia să ne răzbune de clipele grele şi ruşinoase prin care trecusem cu puţin mai înainte. Atunci cînd începeam parcă să pierdem orice nădejde şi să ne îndoim de chemarea şi de viitorul nostru, iată că roata împrejurărilor ne dă prilejul să chemăm la datorie, la luptă alături cu noi, pe cei mulţi şi amăriţi, mulţimea uriaşă a muncitorilor întunecaţi, pe care nu învăţasem să-i cunoaştem destul de bine. Au venit cu atîta vijelioasă repeziciune, cu sufletul atît de plin de dorinţa de a-şi face datoria, toată datoria pentru ţară, încît în o clipă am simţit cu toţii adevărata noastră tărie. Şi atunci, cu liniştea senină a omului care se ştie tare, am pornit la luptă. Gîndurile acestea mă îmbată de o fericire necunoscută până acum. E o coardă nouă care răsună în mine, cum fără îndoială a răsunat în mulţi. Mersul îmi pare mai uşor şi drumul mai scurt.

Soarele e acum sus pe cer. Trecem prin cîteva sate romîneşti şi turceşti. Ne ies înainte cu căldări cu apă toţi, oameni şi femei cu mic cu mare. Strigă ura, împart tutun şi pîne soldaţilor, copiii se strîng lanţ şi aleargă zvîrlind în aer pălăriile. Cînd eşim din sate în căldura năbuşitoare cîmpurile sînt pustii şi până departe în zare, unde se perde în ceaţă dunga albă a şoselei, ochiul nu întîlneşte om sau căruţă. Numai stoluri de dropii trec pe deasupra noastră bătînd anevoe din aripi.

Ajungem seara la Karaomer, unde bivuacăm. Satul e plin de trupe de infanterie şi răsună de cîntece şi de chiote. Intr'o piaţă sînt strînşi peste o mie de soldaţi care strigă, urlă, joacă. Trece o căruţă în goana cailor cu un tricolor uriaş fîlfîind după ea. Mulţimea din piaţă chiuie şi strigă mai grozav ura, cei trei soldaţi din căruţă îşi flutură în vînt capelele în semn de răspuns şi pier ca fulgerul. La cîrciumă două automobile cu cîte un mic steag tricolor. Ofiţeri mulţi de tot, vorbesc repede, rîd sgomotos, intră şi es cu grabă purtînd sau aducînd ordine. Parecă înfrigurarea soldaţilor i-a cuprins şi pe ei.

Se lasă noaptea şi pe lîngă case se aprind mici focuri făcute de soldaţi. Comandantul regimentului dădu ordin ca toţi să se ducă să se culce, de oarece a doua zi vor trebui să plece de cu noapte. Dar soldaţii numai în această privinţă neascultători, rămîn parcă tot atît de mulţi şi cîntă şi joacă mereu. Unul din ei care ţine cu orice preţ să aibă un tricolor intră la o casă, zmulge steagul de la cerdac, aruncă nu ştiu ce pe o masă şi iese mîndru pe poartă cu steagul în mînă. La masă stă un conţopist burtos, cu condeiul după ureche, îmbrăcat în strae nemţeşti. Rămîne mai întâiu încremenit uitîndu-se la soldat cu gura căscată, dar după

cîteva clipe îşi vine în fire şi aleargă furios după soldat chemîndu-l zadarnic. Văzîndu-mă că îl privesc, vine de-mi reclamă.

Strig soldatul. Următorul dialog urmează:

„De ce i-ai luat steagul romînului?"

„Să trăiţi d-le Sublocotenent, nu i l-am luat, i l-am plătit cu un franc".

„Bine, dar dacă omul nu vrea să ţi-l vîndă?".

„D-le sublocotenent, am şi eu atîta plăcere să-mi arăt *santimentul* meu romînesc şi dumnealui se pune de pricină. Vreau să înfig steagul în piaţă să jucăm hora împrejur».

Mă uit la el. Un căprar zvelt şi smead, cu privirea vioae şi îndrăzneaţă. In cap are capelă particulară. De sigur vr'un fecior de fruntaş cărturar şi purtat pe la oraş. In ochii lui şi a altor cinci tovarăşi care-l însoţesc cetesc atîta rugăminte. Conving pe reclamant să le dea steagul şi tot grupul pleacă la goană fîlfîind tricolorul.

S'a înnoptat cu totul. Incet, încet soldaţii se răspîndesc cu greu pe la casele lor, în urma ordinelor repetate. In sat e acum linişte, numai de departe se aude într'o margină chiote şi sunete de vioară. Oamenii aceştia făcuseră ziua pe jos între treizeci şi treizeci şi cinci de kilometri şi se pregăteau să facă a doua zi tot atît. Mergeau la războiu ca la sărbătoare. Pentru noi toţi erau în adevăr zilele acestea zile de sărbătoare, de înfrăţire a neamului întreg. Zile care ne găseau uniţi însfîrşit pe toţi în acelaşi gînd şi gata de aceiaşi jertfă.

Balcik, 30 Iunie.

Azi am trecut graniţa. Plecaţi din Karaomer în zorii zilei am ajuns la răsăritul soarelui la hotar. Arătăm soldaţilor vechea graniţă şi intrăm în urale pe pămîntul bulgăresc, care de acum va fi al nostru. Fără să fiu prea mişcat, simt totuşi o tremurare lăuntrică şi inima îmi zvîcneşte cu putere, ca la vestea unei mari bucurii. Trecem pe lîngă un pichet de grăniceri bulgăresc părăsit. Casa pe jumătate dărămată pare aşa de tristă, pitită după nişte salcîmi veşteziţi. Uşa e scoasă din ţîţîne, ferestrele sparte. Inăuntru mese şi scaune rupte, un colţ de zid dărămat, cioburi de oale. Grănicerii au fost prinşi de armata noastră cu o zi înainte. I-am întîlnit pe drum în Dobrogia. Imbrăcaţi cu hainele lor pămîntii, cu opinci în picioare, mergeau posomoriţi fără să privească în lături. La întrebările noastre răspundeau măsurat şi liniştit, cîntărind bine fiecare cuvînt, în timp ce nişte miliţieni turci desculţi şi cu puşti vechi în mînă îi păzeau cu multă satisfacţie fără să-i slăbească din ochi. Erau opt soldaţi şi un plutonier, care tot timpul au privit întunecat şi îndărătnic înainte. Cînd unul din ofiţeri i-a întins o ţigară, a mulţumit dar nu a luat-o, şi în ochii lui am văzut pentru întăia oară privirea aceia neînduplecată şi plină de ură, pe care am întîlnit-o pe urmă de atîtea ori.

Drumul trece pe dealuri line ce se întind alene spre mare, printre holde bogate de grîu frumos, cum rar am văzut la noi. Spicele galbene se apleacă de grele şi cînd vîntul bate de le întoarce, toată cîmpia schimbă coloarea şi pare acoperită de aur roş. Nimic deosebit pe aici. Nici urmă de soldaţi bulgari. Satele pe care le întîlnim sînt pustii. Numai lucrătorii turci aleargă de la arii şi de pe cîmp şi se string grămadă spre a ne saluta. Uralele lor în care predomină guturalele au ceva lugubru. Bucuria bieţilor oameni e foarte mare şi explicabilă. Dela începutul războiului au fost persecutaţi şi umiliţi de Bulgari într'un chip înspăimîntător. In diferite rînduri li s'a luat de fiecare cap de familie sume mari de bani, iar acum în urmă trebuiau să fie înrolaţi spre a fi trimişi să se lupte cu Sîrbii şi Grecii. Intîlnim pe drum un grup de vre-o douăzeci, care ne salută tacticos ducînd mîna la turban şi zicîndu-ne „hai noroc", cele dintăi cuvinte romîneşti pe care le-au învăţat. Soarele sus pe cer ne arde fără cruţare. Din aer coboară o căldură dogoritoare.

Popas la Suleimanlîc-Spasova, sat bulgăresc mare şi bogat. S'a găsit aici un mare depozit de material sanitar, care trebuea să servească armatei ce avea să ne atace. Turcii veseli se string în jurul nostru. Unul din ei care ştie franţuzeşte ne urează bun venit. Ne spune că bucuria lui e mai mare de cît dacă ar fi fost trîntit la pămînt cu cuţitul la gît şi noi l-am fi scăpat dela moarte.

Pornim iar la drum în arşiţa grea ca plumbul. Peste tot pămîntul negru şi gras a dat o recoltă îmbelşugată. Spre sară vîntul răcoros şi o dungă albastru închis în zare ne vestesc apropierea Balcikului. Ajungem în marginea oraşului unde găsim bivuacat divizionul nostru, care sosise cu o zi înainte. După o primire călduroasă coborîm în oraş.

Balcikul e un port mic aşezat în etaje pe un mal stîncos, care coboară repede spre apă de pe platoul întins de deasupra. La stînga spre răsărit coasta mării e albă în bataia soarelui la asfinţit. La dreapta departe un deal mai înalt închide golful. In lumina care scade pare o santinelă întunecată şi apa mării verde la ţărmul lui scade treptat în violet închis perzîndu-se în zare.

Balcik, 1 Iulie.

Sînt în gardă la Primăria din Balcik. Mă folosesc de acest prilej ca să-l vizitez mai cu deamănuntul. Oraşelul e aşezat în amfiteatru pe un deal alb calcaros, despărţit în două de o rîpă adîncă. In stînga e cartierul turcesc curat, care trebue să fi rămas acelaşi de sute de ani. Case mici albe, cu terase drepte în loc de acoperiş şi fără ferestre la stradă. Pe ulicioarele strîmte întîlneşti arareori cîte o cadînă îmbrăcată în negru strecurîndu-se pe lîngă ziduri ca o nălucă. Un copil desculţ şi cu capul gol trece trăgînd după el un măgar mare cît un epure, cu un butoiaş cu apă la spinare. Nici o mişcare în această

parte. Casele sînt închise și ulițele pustii. Toată viața cartierului e strînsă în o stradă mai largă, de lîngă mare, care duce la vamă și face legătura cu cartierul nou. In acesta din urmă găsești un amestec ciudat de clădiri moderne și de maghernițe turcești. O veche moschee de piatră înnegrită de vremuri își înnalță minaretul strîmb lîngă un magazin de mărunțișuri cu vitrine largi, o cafenea turcească în care e și bărbierie face față Hotelului Bulgaria, clădire nouă în berăria căruia se adună notabilitățile Balcikului.

Mă cobor în port. Pe stradă același contrast. Turcii veseli mă salută ceremonios. Cei mai mulți din ei vin chiar să-mi dee mîna. Grecii lingușitori se ploconesc din ușile prăvăliilor și fac temenele pănă la pămînt. Bulgarii îndărătnici trec pe lîngă mine parcă nici nu m'ar vedea. Barbați și femei trec cu aceiași prefăcută nepăsare, numai copiii deschid ochii mari privindu-mă cu mirare de subt cozorocul șepcii lor rusești. Marea e liniștită ca un lac. Nici o corabie nu se vede în zare, numai pescarii trec încet vîslind din aripi. Sara se lasă pe nesimțite. Apa e acum verde viorie și schimbă neincetat coloarea. Pe dealuri apune soarele roș ca sîngele. In urma lui la asfințit cerul tot e o pulbere de aur. O liniște nesfîrșită coboară din văzduh pe apă. Doar cîteva bărci legate departe de mal se leagănă încet încrețind apa.

Intru la cafeneaua turcească din fața primăriei. Odaia mare și joasă e aproape plină. Un turc bătrîn cu barba albă și nasul coroet între doi ochi de vultur pare acum coborît din o pînză de Fromentin. Sfătuește tacticos în mijlocul unui grup, în timp ce alături bărbierul cafegiu, care rade scăfîrlia unui tatar, trage cu urechea și se amestecă din cînd în cînd în vorbă. Bătrînul vorbește încet și domol, clipind șiret din ochi. Ceilalți îl ascultă în tăcere, dar pe fețele lor nemișcate nu poți ceti mult.

Cînd încep patrularea pe la nouă și jumătate sara tot orașul e pustiu și cufundat în întuneric. Suind la deal mă opresc în dreptul moscheei cu minaretul strîmb. In vale departe se vede jumătate din golful Balcik. Luna plină a aruncat pe apă până la țărm un pod de aur. In cartierul turcesc peste rîpă casele albe se văd deslușit. E liniște desăvîrșită și în lumina puternică care cade de sus îți pare că te miști într'un decor vrăjit, în care oameni și lucruri au fost adormiți pentru totdeauna.

Balcik, 3 Iulie.

Sîntem în bivuac în apusul soarelui. Scriu lîngă cort așezat pe o ladă. Coborînd cu trupa calare din deal am văzut de departe steagul nostru la primărie. Ce vesel își flutura colorile în bătaia soarelui! Numai în vremuri ca acestea simți cu adevărat ce neștiute și tainice coarde te leagă de această bucată de pînză, pe lîngă care treci adeseori atît de nepăsător. La berărie găsesc mulți bulgari, din care unii știu romînește, discutînd cu

înflăcărare. La intrarea mea cu toții coboară glasul. Ce poate fi în sufletul lor? Atîta ură și revoltă neputincioasă! Toți cred că armata noastră a intrat numai vremelnic în Balcik. Cînd le spun că orașul va rămînea al nostru pentru totdeauna par cu desăvîrșire uimiți. Unul din ei izbucnește aprins în bulgărește. Imi traduce un altul: „noi Bulgarii vom muri mai bine cu toții decît să fim în stăpînirea voastră". Acești patrioți de berărie nu trebue să fie mult deosebiți de patrioții de berărie din toate țările. Totuși mă lasă gînditor înverșunarea neînduplecată cu care toții își susțin credința lor că, în ciuda faptelor, armata noastră se va retrage mai la urma urmei. Vine și primarul orașului, Barzaca. Un om nalt și slab, cu o față de kalmuk, în care strălucesc doi ochi vioi. Foarte simpatic și deștept, e Danev-ist înfocat și i-a ramas credincios până la urmă cași mulți alții de aici. Toată vina o aruncă asupra Rusiei, care, spune el, i-a trădat atunci cînd a fost pusă la încercare. In bivuac m'am întors în trăsura unui mare bogătaș, moșier din împrejurimi. De cînd am venit e singurul om care îmi face impresia că se gudură pe lîngă noi. Speră să capete astfel cîțiva soldați, care să silească lucrătorii turci tocmiți de el, și care s'au pus în grevă, să-i facă muncile la cîmp.

A apus soarele de mult. Se întunecă pe nesimțite și prepelițele încep să se cheme în miriștea de lîngă noi. Departe trece o căruță în care cîntă un Turc. Pe mare a răsărit luna plină. Subt ea apa strălucește în zare,—parcă ar fi aprinsă. Pe măsură ce se înnalță, se face tot mai gălbenă și lumina de pe apă crește până ajunge la mal. In noaptea care mă chiamă cu mii de șoapte neînțelese privesc suit pe o movilă spre Balcik, din care pot vedea o parte.

Orășelul adormit lîngă un colț de mare, pe care lucește o dungă de aur, pare un îndrăgostit care visează fericit cu capul culcat în părul dragei sale.

Balcik, 6 Iulie.

Eri am plecat la trei noaptea din bivuac. Pe întunerec și negură divizionul pornește pe șoseaua Varnei,—o linie albă care abia se zărește. Luna roșă apune în ceață și vălurile negre, care se desfac necontenit în jurul ei, îi fac parcă o haină de doliu. După un ceas de drum, în fața noastră se deschide deodată o vale largă mărginită de dealuri înalte. Se luminează. La răsărit cerul tot e aprins și văpăi înflăcărate luminează creasta dealurilor. Descălicăm și coborîm cu caii la mînă un drum cotit. Malurile din față și tot șesul din vale sînt înpestrițate ca un covor cu culori felurite. Galbenul roșcat al grînelor nesecerate se amestecă cu galbenul auriu al miriștelor, cu verdele pășunelor, cu verdele închis al pădurilor. Pe alocuri o pată mare neagră de arătură sau un perete alb de piatră calcaroasă. Pe coasta din față satul Greikciler, cu case mici acoperite cu olane care

lucesc la soare. In fund la stinga ghicești mai mult marea,—o dungă albastru închis care se confundă aproape cu cerul.

Trecem în cale pe lingă o moschee mică, rotundă, cu acoperiș verde, pe care Bulgarii au pus o cruce la începutul războiului și începem să suim un deal în urcuș lin, lăsînd înapoia noastră satul Teke înșirat pe vale. Ajunși pe platoul din față, divizionul pornește la trap întins. Inapoi se vede albind în zare capul Kaliakra și toată coasta mării până la Balcik. Pilcuri, pilcuri de lucrători Turci se desprind de pe cimp și es în marginea șoselei să ne salute. Bucuria lor e neînchipuită. Cu toții strigă: Varna, Varna.—făcînd semne salbatice cu minile. Intilnim și Bulgari. De obiceiu femei, bătrini și băetani până pe la șaptesprezece ani. Mai rareori cîte un barbat tinăr bandajat la mînă sau la picior: răniți trimiși la vatră. Seceră înainte aplecați la pămînt ca și cum nu ne-ar vedea și numai puțini din ei își întorc capul spre noi.

După șase ceasuri ajungem la intrarea Varnei lăsînd la cîțiva kilometri de oraș, pe malul mării, palatul de vară al regelui dela Euxinograd. Intrarea în Varna e minunată. Drumul coboară printre livezi și vii îngrijite. De sus ochiul cuprinde tot întinsul golfului. Marea albastru deschis e liniștită ca o oglindă. In port nici un vapor, nici o pînză de corabie. Varna nu mai are nimic oriental. E un oraș, pe care dela întâiul pas îl simți că e în plină dezvoltare comercială. Casele sînt mari, mai toate cu două etaje, străzile largi și curate, prăvălii multe și bogate. Pe străzi trecem în sunetele gorniștilor, în timp ce din toate părțile aleargă lume multă care se ține după noi. Odată cu noi intră și o companie de bicicliști care, ne-a ajuns din urmă. In piața din fața primăriei defilăm înaintea comandantului nostru, maiorul Pop. Un om de statură mică, cu o figură energică și hotărîtă, care ascunde subt o asprime aparentă un suflet de o rară bunătate. Militar îndrăzneț și priceput, el a știut să ne inspire totdeauna o încredere desăvîrșită. O mulțime uriașă ne înconjoară. Un ordin scurt, și tropotul neastimpărat al cailor pe paveaua de piatră încetează. Așezați în cerc în jurul pieței salutăm arborarea steagului nostru în timp ce trimbețele răsună prelung.

Ne suim la primărie unde facem cunoștință cu primarul și cu toți consilierii comunali. Mulți din ei știu franțuzește și convorbirile încep cu greu și urmează anevoe între oamenii stăpîniți de simțiri atît de deosebite. Stăm cu toții în picioare: de o parte grupul nostru în uniforma verde, încinși cu sabia și revolverul; de altă parte oamenii aceștia gînditori și mîhniți, în pașnice surtucuri și redingote. In sala cam întunecoasă, în care tablourile familiei regale bulgare privesc parcă mirate din părete, schimbăm vorbe silite spre a nu lăsa să cadă tăcerea care ar fi mai penibilă. Mă uit pe fereastră. Jos piața furnică de lume. Cei vreo treizeci de marinari bulgari, toată armata Varnei, opresc cu greu mulțimea care se îngrămădește în jurul plutonului nostru rămas în gardă aici. Plecăm pe jos la poștă înconjurați de aceiași mulțime neastimparată, îndepărtăm toți funcționarii și stricăm comunicația cu restul Bulgariei. După ce mai luăm cîteva măsuri de pază plecăm la bivuac.

La Varna nu stăm mult. Un ordin precis, venit în urma noastră și care ne găsește aici, ne spune să nu o ocupăm. Trebue să plecăm îndărăt. Simțim cu toții o mare părere de rău. Soldații sînt furioși. Toți mă întreabă de ce ne retragem. Cu greu îi conving că am venit la Varna să facem o recunoaștere. Ce lung e drumul înapoi! Ajungem la Balcik noaptea la zece jum. Oameni și cai sînt morți de oboseală. Ziua aceasta făcusem în totul nouăzeci și șase de kilometri. Refacem în grabă bivuacul pe locul vechiu și liniile de corturi răsar albe în lumina lunii. Tîrziu toată mișcarea încetează și tabăra adoarme trudită în somn adînc.

Teke, 13 Iulie.

Bivuacăm lingă o gîrlă pe frumoasa vale pe care o întîlnisem în drumul spre Varna. Sîntem așezați în o văgăună înconjurați de toate părțile de dealuri. Se întorc caii dela adăpat. Soldații cîntă, strigă, glumesc. De cînd am plecat aud numai chiote și cîntece. In puținele împrejurări grele prin care am trecut s'au arătat de un curaj nebunesc. Cu populația s'au purtat blînd până acum, deși înverșunarea salbatică a Bulgarilor i-a cam îndîrjit. Dimpotrivă cu Turcii sînt chiar prieteni, în ciuda prejudecăților religioase.

Eri am văzut cîțiva soldați bulgari răniți în luptele cu Sîrbii și trimiși la vetrele lor pe teritoriul ocupat de noi. Aproape toți erau răniți la mînă sau la picior. Veniseră pe jos dela Varna, istoviți de drum, de răni, de lipsa de hrană. Nu aveau nici un ban. Rănile le erau pline de puroi. Se uitau cu ochi perduți în fața lor îngălbenită. Văd soldații noștri adunați gramadă, sfătuindu-se între ei. Fără să fie îndemnați de nimeni încep să strîngă bani. Și-au dat fiecare gologanul lor, ca să aibă rănițiii ce mînca și să poată tocmi o căruță până la satul lor. Au arătat atîta omenească bunătate cu acest prilej! Nu știau ce să mai facă ca să le mai îndulcească amarul bieților oameni. Le-au dat mîncare din mîncarea lor; le-au îndesat fîn în căruță la plecare. Rănițiii nu ziceau nimic, nu puteau nici să mulțumească macar.

Pe fața lor împietrită nu vedeai un zîmbet, în ochii lor rătăciți nu puteai vedea nici un semn de bucurie sau de mîhnire. Grozave lucruri trebue să fi văzut oamenii aceștia, pe care i-a atins aripa morții.

Apune soarele în spate după un deal și dunga de nour negru, care plutește deasupra, e tivită cu aur. Cînd întorc capul spre asfințit siluetele cailor și a oamenilor răsar, ca la teatrul de umbre, negre pe fundul auriu al cerului. In față spre mare un cerc de nouri viorii și albi, mai sus de care albastrul începe în tonuri deschise și atît de luminoase!

Teke, 17 Iulie.

Cantonez la o casă bulgărească a unui om, care se vede destul de bogat. E tipul proprietarului mijlociu, rămas țăran și aproape necunoscut la noi. Stăpînul casei, un bătrîn încă verde, calcă cu gravitate sprijinindu-se tacticos într'un băț noduros. Nu știu de ce cînd îl văd mă gîndesc la Ivan Ivanovici din Gogol. Stau de vorbă cu el în cerdac. În curte mugesc malacii dornici de lapte, guiță porcii, piue puii. Se aud de departe tălăngile oilor venind dela pășune. O liniște cîmpenească care contrastează cu aparatul nostru războinic. Moșneagul îmi place mult. E blînd și isteț. Știe carte și cunoaște și slovele latine. A învățat în scurt timp multe cuvinte romînești, pe care le însamnă într'un caețel alături de cuvintele bulgărești corespunzătoare. Toată această familie la care stau nu pare a fi bulgară. Figura e deschisă și vioae, ochii blînzi și luminoși. Nu au nimic asemănător cu tipurile mongolice pe care le-am întîlnit de obiceiu. Chipuri aspre cu pometele eșite, cu ochii mici și înfundați, privind încruntat și cercetător de subt sprîncenele groase.

Nu numai ca tip fizic Bulgarii au păstrat mult din caracterul mongolic. Ceva din primitivitatea sufletească a Hunilor trăește până astăzi în sufletul lor. Mă întreb adeseori dacă nu e greșită tactica, pe care au adoptat-o Romînii de a se purta cu o excesivă blîndeță față de această populație cucerită, ca să-și atragă simpatia și recunoștința ei. Bulgarii îmi par că nu sînt în stare să înțăleagă mărinimia. Fiind cu desăvîrșire străini de acest sentiment, ei cred că Romînilor le e încă frică de dînșii și de aceia se poartă față de ei cu atîta bunăvoință. Aceasta îi face și mai îndîrjiți și le mărește, dacă se poate, disprețul suveran pe care-l au pentru «mămăligari». De mici copii, generații întregi au fost deprinse să preamărească numele de Bulgar și să ne poarte o ură neîmpăcată. Mai în toate satele prin care am trecut s'a petrecut același lucru. Cînd intram, populația bulgărească, spăimîntată, plîngea, pierea ascunsă prin șuri și pe după garduri, în parte fugea. După ce stăteam două, trei zile și se putea vedea că, departe de a schingiui și a fura, noi le arătăm bunăvoință și simpatie, o schimbare desăvîrșită avea loc. Treceau încruntați și îndărătnici pe lîngă noi, vorbeau mai mult răstit; puțin lipsea în multe locuri să nu ne dea și afară din casă. Se vedea bine că blîndeța și omenia sînt coarde la care ei nu răspund și că nu-și pot explica altfel purtarea noastră decît prin teama ce o avem de ei.

Populația aceasta cultă, avută și sănătoasă, de un patriotism îndîrjit și salbatic îmi pare ireductibilă. Orice măsuri blînde, orice concesiuni pe care le-am face ca să ne apropiem vor fi zadarnice. Ele nu vor avea alt rezultat decît să ne facă să apărem în ochii lor ca slabi și fricoși și să le mărească mai mult, dacă se poate, încrederea ce o au în ei și mîndria trufașă de a fi Bulgari. O asemenea populație va rămînea totdeauna străină.

Ea poate fi eliminată sistematic prin măsuri potrivite, dar romanizată nu cred că va putea fi vreodată prin nici un fel de mijloace. O politică dreaptă și cinstită, însă energică și fără cruțare în caz de nesupunere, îmi pare cea mai nemerită pentru acest ținut astăzi așa de scump nouă *).

Satele bulgărești pe care le-am văzut până acum nu se pot asemăna cu cele dela noi. E drept însă că pe aici e o regiune agricolă foarte bogată. Sătenii stau economicește mult mai bine decît țăranii noștri; toți sînt mici proprietari care se hrănesc pe pămîntul lor. Gospodăria lor e mai întemeiată, casele mai mari. Aproape la fiecare găsești stupi de albine și cîte o grădiniță. Școlile din cele mai mici cătune sînt toate clădiri noui în piatră, luminoase și încăpătoare. Simți la întâia vedere o democrație sănătoasă de țarani înstăriți. În această privință sîntem fără îndoială în urma lor.

Dar pe măsură ce trăești în mijlocul țăranilor bulgari descoperi lucruri nouă care te surprind. Casele lor cele mai frumoase sînt murdare și neîngrijite. Cel mai sărman țăran dela noi ține mai curat la el acasă. În afară de aceasta, munca cîmpului Bulgarii o fac destul de primitiv, cu unelte vechi și proaste. La mulți am văzut încă pluguri de lemn. De asemenea mai toți trieră grînele la arie cu caii. E drept că mai toți sătenii de prin aceste părți știu carte, dar școala nu a fost pentru ei un factor de educație sufletească superioară. Ea nu a știut să le exagereze însușirile bune sau rele, pe care le găsea în germene în această rasă sobră și energică, dar aspră, primitivă și salbatică. Țăranul bulgar e cumpătat muncitor și econom. E naționalist inverșunat. Ajuns însă la anume punct, se oprește și nu mai poate progresa. Nu se poate ridica mai sus și școala n'a făcut nimic ca să-l ridice. El nu cunoaște și nici nu poate înțelege generozitatea, mila, omenia, recunoștința. Nu are nici nu poate avea sentimente superioare, nici puterea de comprehenziune superioară a omului capabil să se civilizeze. În această privință Danev e un tip reprezentativ. Acest om încarnează în el toată Bulgaria. Politica sa e energică și agresivă, dar în același timp plină de duplicitate; o politică îndrăzneață care merge fără șovăire drept la scop, dar prea simplistă și lipsită de mlădiere, incapabilă să se abată dela planul de mai înainte hotărît și să se adapteze împrejurărilor neprevăzute. În această politică trăește tot sufletul vecinilor noștri.

*) Aflu acum în urmă că e vorba ca în teritoriile cucerite să se permită înființarea de școli particulare bulgărești și că chiar în școlile statului să se predee istoria bulgară. Această măsură absurdă e pornită din aceiași dorință naivă de a ne cîștiga cu orice preț și prin orice concesiuni simpatia populației băștinașe. Dacă se va aplica, ea va avea rezultate dezastroase, căci fiecare din aceste școli va fi un focar de agitație naționalistă, în care se va propovădui ura fățișă contra Romînilor și se vor agita planuri de revanșă. Nu ne trebue profesori bulgari comitagii în cadrilater.

Gevisli, 23 Iulie.

Sintem la doisprezece kilometri de Varna, într'un sat de Găgăuți. Pacea e fără îndoială greu de încheiat, de aceia am înaintat aici, pentruca la intăia șovăială a Bulgarilor să ocupăm Varna. Aceste argumente sint cele mai solide în o discuție cu un adversar care caută să cîștige timp.

Găgăuții par a fi o corcitură de diferite neamuri orientale, dar nu sint o corcitură reușită. Tipul lor e mai puțin aspru și salbatic decît al Bulgarilor, dar fața lor, mai ales a barbaților, are o expresie bestială și stupidă. Femeile, cînd nu sint urite de tot, sint mai frumoase de cît Bulgăroaicele și poartă cu destulă grație un fel de rochie pantalon, niște șalvari largi, strînși la gleznă. Au picioarele și mînile mici, gura senzuală, ochii de obiceiu mari și frumoși, umbriți de gene lungi. Pe cap poartă un fel de tulpan, negru sau colorat, cu care-și acopăr cașî cadînele fața, lăsind descoperit numai ochii și nasul, cînd întîlnesc vre-un străin. Nu păstrează însă această regulă cu aceiași stricteță ca Turcoaicele. In general toată rasa pare istovită și degenerată, poate unde se căsătoresc numai între ei. Vorbesc o limbă proprie, un fel de turcească în care amestecă și cuvinte bulgărești. Termenii turcești însă predomină mai ales în cuvintele uzuale. Deși se vădește la ei o veche și puternică influență musulmană, sint creștini credincioși. Bulgarii, care i-au găsit aici la proclamarea indepepdenței i-au asimilat în parte.

Astăzi Găgăuții, deși au conștiința deosebirii lor de rasă, și au altă limbă și alte obiceiuri, protestează totuși că sint Bulgari, cînd le spui că ei sint de alt neam. In casele lor, mai curate decît ale Bulgarilor, găsești portretele familiei regale și calendare reprezentînd scene din războiul cu Turcii, pe care ei ți le arată cu multă mîndrie. Cred însă că vor putea fi ușor rominizați, în o singură generație, dacă se va lucra temeinic în direcția aceasta. O indicație ne-o dau Găgăuții din Dobrogea, astăzi aproape complect romînizați. Satele de Găgăuți sint destul de numeroase prin locurile prin care am trecut. Aici sint un grup întreg: Gealérli, Enichioi, Gevidi, Kapaclî, Ciaușkioi, Gheikeiler, Ekrené. Mai la nord lîngă capul Kaliakra se află un alt grup: Ghiaur Suiulciuk, Șabla, Gij Orman, Kalajgidere, Karabcea, Karamault.

Din satul acesta Gevisli, au murit mulți în războiu. Mai la toate casele văd negru la ușă. O bătrînă în doliu cînd mă vede izbucnește în plîns. Lovește spazmotic cu un băț în pămînt și geme: „ah! Bîlgaria!, Bîlgaria!» un soldat îmi spune că i-au murit amîndoi băeții la războiu.

Se lasă sara încet. La asfințit apune soarele după un deal. Pare un rug uriaș, pe care se mistue în foc Hercule chinuit de cămașa lui Nesus și flacările care ard trupul eroului aruncă până departe văpaia lor aprinsă. Acum rugul s'a stins. In locul lui a rămas pe cer o lumină roșiatică, ca amintirea singeroasă a răz-

bunării centaurului. Pe ripele de lîngă sat se adună întunericul. In lumina care scade, cornul argintiu al lunei pare un martor care privește nepăsător la tragedia acestui sfîrșit de zi.

Gevisli, 26 Iulie.

Acum aflăm că s'a încheiat pacea. Un automobil venit din Balcik ne-a adus vestea aceasta bună. Poate fiindcă în timpul din urmă eram deprinși cu ideea ei, ea nu ne face mare impresie. Chiar soldații au aflat-o destul de nepăsători.

Rătăcesc prin satul acesta, pe care n'am să-l mai văd probabil nici odată, de oarece mine plecăm înapoi. Locuitorii au aflat și ei de pace. La toți văd o bucurie neprefăcută. De unsprezece luni au făcut sacrificii neauzite și deși la urmă pierd mare parte din cîștig, gîndul că ai lor se vor întoarce și că s'a terminat înfîrșit cu jertfele îi face să uite toate. Imi strigă unul și altul: «Mir, mir», apucîndu-și mînile una cu alta în semn de pace. Femeile mai ales, ai căror bărbați lipsesc, s'au zăpăcit de tot. Aleargă de colo până colo fără rost, se string mai multe la un loc, mă întreabă cu multă aprindere pe bulgărește dacă e adevărat. «Mir, mir!» «Dai boje!». Cînd mă întorc la tabără găsesc soldații jucînd roată în jurul gorniștilor. Sfîrșesc războiul cum l'au început cu chiote și cîntece.

. . . . A doua zi dimineață plecăm spre noua graniță.

Ernest Triandafil

Rezultatele tratatului din București

Tratatul din București a pus capăt crizei balcanice, după credința multora, definitiv și în chipul cel mai mulțumitor pentru țara noastră.

Acțiunea diplomatică și militară a Romîniei a fost încoronată de un succes atît de eclatant, încît poate părea un sacrilegiu orice încercare de critică.

Mai cu seamă toată lumea e mulțumită că „s'au tăiat unghiile Bulgarului", care prea „își luase nasul la purtare".

Poate că în această privință guvernul a dat dovadă chiar de mai multă moderațiune, decît diferitele nuanțe ale opozițiunii. Cel puțin, un moment am avut impresia că guvernul ar fi dorit, din punctul de vedere al „nasului bulgăresc", un triumf mai puțin strălucit. Cine nu-și aduce aminte, cum, într'o duioasă armonie, „Viitorul", organ național-liberal, și „Epoca", ziar ultra conservator, cereau, — deși pe atunci toate pretențiunile noastre fusese pe deplin satisfăcute, — ca armata romînă să intre în Sofia numai pentru ca să asigure Grecilor Cavala și Sîrbilor toată valea Vardarului, și luau parcă drept ofensă însăși ideia autonomiei Macedoniei ?... Până eri n'am avut relațiuni diplomatice cu Grecia, tocmai din cauza suferinților îndurate de Aromîni din partea bandelor grecești ; dar acum ziarele,—fără deosebire de culoare politică—, atît de înspăimîntate de atrocitățile bulgărești, denunțau ca o calomnie odioasă orice aluzie la isprăvile de aceiași natură ale confraților de arme, și stăruiau ca Romînia să impună la București trecerea unui număr cît mai mare de Aromîni sub părinteasca oblăduire a Grecilor și a Sîrbilor,—tot numai... pentru „nasul Bulgarului"...

„Nasul" a fost crunt tăiat. Însă, oricît de ingrat este rolul de Casandră în politică, mărturisesc că entuziasmul provocat de această operațiune nu-mi impune, și conștiința nu-mi îngădue să iau parte la jubilarea obștească.

Îmi dau bine seama la ce mă expune această mărturisire, fiind dat tonul „discuțiunilor" noastre, chiar cînd subiectul e mai

puțin pasionant. Dar chestiunea e prea însemnată pentru tot viitorul nostru, pentruca un publicist conștiincios să aibă dreptul să se eschiveze și să nu-și spună gîndul cu toată franchețа. În aceste împrejurări divergențele de păreri nu pot fi acoperite nici de „solidaritatea de partid", nici de considerațiuni lăturalnice de orice altă natură. Poate că mă înșel,—și Dumnezeu știe dacă n'aș vrea să mă înșel,—nu mai puțin simt însă datoria imperioasă de a-mi expune fără încunjur punctul de vedere,—măcar numai pentru a da celor de părere contrară plăcutul prilej să confunde o erezie și să ridice glasul întru slava adevărului. Pentru acest rezultat mă pot resemna de mai înainte la fulgerele ce eventual s'ar îndrepta împotriva persoanei ereticului...

*

Rezultatele obținute prin Tratatul din București pot fi judecate din diferite puncte de vedere.

Mai întâiu, din punctul de vedere ideal—al dreptății internaționale,—întrucît soluțiunea dată de acest tratat este conformă cu concepția de dreptate, adînc sădită în inima omenească.

În al doilea rînd, acest tratat poate fi judecat din punctul de vedere al chipului în care el a rezolvit problema balcanică propriu-zisă,—întrucît soluția dată aduce o stare de lucruri durabilă, un echilibru stabil între diferitele forțe ce se găsesc acolo față în față.

Însfîrșit, această soluție poate fi judecată și din punctul de vedere al situațiunii internaționale generale, - întrucît ea apare ca o fază premergătoare pentru așezarea definitivă în întreg Orientul european, în conformitate cu marile interese și cu marile probleme ale istoriei mondiale.

Numai lămurind toate aceste trei puncte de vedere, ne vom putea da seama, ca încheere, care a fost interesul cel mare și cel adevărat al Romîniei, și al romînismului, în conflictul balcanic, și care, prin urmare, este rolul ce trebuia să-l avem la aplanarea conflictului, din acest punct de vedere. Voiu examina chestiunea în această ordine și voiu căuta chiar prin această examinare să justific pesimismul meu.

*

Ne-am deprins, în judecarea situațiunilor internaționale, să facem abstracție de ideia de dreptate. Și, în adevăr, pentru un observator superficial al cursului istoriei, acest dispreț pentru „ideologism" pare a fi îndreptățit. Totuși nu se poate contesta că fiecare violare prea flagrantă a simțului de dreptate internațională, jignind conștiința lumii universale întregi, dă naștere unei serii nesfîrșite de complicațiuni și de dificultăți și, mai curînd sau mai tîrziu, își găsește răsplata. E destul să cităm numai

trei fapte: aproape un veac şi jumătate a trecut de la prima împărţeală a Poloniei, peste un veac, dela desfiinţarea Parlamentului din Dublin şi patruzeci şi doi de ani dela răpirea Alsaciei şi Lorenei.

Sînt incalculabile jertfele ce au fost aduse pentru apărarea şi menţinerea acestor mari nedreptăţi istorice. Dar nu au fost, în realitate, zădarnice toate aceste jertfe?

Sîntem în ajunul renaşterii Parlamentului din Dublin, iar în conştiinţa lumii civilizate nu se poate stîrpi credinţa că, mai curînd sau mai tîrziu, va veni şi ceasul de emancipare pentru Polonia, şi că chestia Alsaciei şi Lorenei va trebui de asemenea să găsească odată o soluţiune mai dreaptă.

A fost oare păstrată măsura dreaptă, a fost respectat simţul de dreptate internaţională în Tratatul din Bucureşti?

Ştiu, Bulgarii au dat dovadă, în urma victoriilor repurtate, de o aroganţă şi de o orbire care explică pe deplin pornirea împotriva lor. Au fost cruzi, au fost brutali, au fost perfizi, n'au ţinut seamă de cererile noastre cele mai drepte şi cele mai moderate,—tot ce voiţi. Dar întrebarea e nu dacă a fost justificată intervenţia şi acţiunea noastră, ci dacă sancţiunea dată n'a depăşit limitele dreptăţii elementare.

Cum se înfăţişa chestiunea după cele două războae balcanice, în momentul cînd se trata încheerea păcii la Bucureşti?

Aliaţii de eri împotriva imperiului otoman nu s'au putut înţelege pentru împărţeala prăzii şi au recurs la arme.

Primul punct de relevat aci e că cearta s'a născut tocmai fiindcă prada a fost neaşteptat de mare pentru înşişi aliaţii; ei prevăzuse şi se înţelesese asupra unor achiziţiuni teritoriale cu mult mai modeste.

Cui se datoreşte această creştere a prăzii de războiu? Răspunsul la această întrebare nu poate fi îndoelnic. Turcia a fost sdrobită şi gonită din teritoriile cucerite, înainte de toate, de forţa Bulgariei. Poporul bulgăresc a adus atîtea jertfe pentru aceasta, a vărsat atîta sînge, încît sacrificiile aliaţilor, cari aveau cîmpul aproape liber în dosul armatelor bulgare, cad comparativ foarte uşor în cumpănă.

Poate fi dar drept ca, atunci cînd Serbia, Grecia şi Muntenegru au putut să şi îndoiască şi întinderea teritorială şi numărul populaţiei pe seama vechilor provincii turceşti, Bulgaria să fie silită aproape să compenseze o extensiune, relativ neînsemnată, spre sud, cu o pierdere dinspre nord?

Dar nu e numai atît. Conştiinţa publică bulgară poate să nu fie jignită de pierderea Cavalei, oraş mai mult grecesc, sau chiar a Adrianopolului, un centru religios şi cultural turcesc; dar să nu uităm că primul războiu balcanic a fost motivat de suferinţele creştinilor Macedoneni, că el a fost vestit ca un războiu pentru emanciparea naţionalităţilor de sub jugul străin. Acestui războiu i-au precedat decenii îndelungate de frămîntări, agitaţiuni, propagandă religioasă şi naţională, răscoale sîngeroase. De-

cenii îndelungate Bulgarii au dus toată greutatea luptei împotriva regimului turcesc şi au reuşit întru atîta să deştepte conştiinţa naţională la Slavii macedoneni, încît astăzi în armată, în corpul didactic, în profesiunile liberale, în literatură, în presă, în politică, Bulgaria numără mii şi mii de Macedoneni cari ocupă acolo locul de frunte şi se identifică cu toate aspiraţiunile neamului bulgăresc.

Cum dar se poate împăca cu simţul dreptăţii faptul că, în dispreţul acestor jertfe grele, astăzi atîtea sute de mii de Bulgari sînt trecuţi sub puterea Grecilor sau a Sîrbilor, spre a fi supuşi procesului de desnaţionalizare violentă?

A! Bulgaria a fost învinsă şi acesta este preţul cu care a trebuit să plătească un războiu nenorocit. Dar,—de cine a fost învinsă? De Sîrbi şi de Greci? Dacă da, atunci pentru opinia curentă, operaţia la care a fost supusă Bulgaria ar fi putut părea încă, în oarecare măsură, justificată. Dar astăzi, această chestiune este complect elucidată. Specialiştii din Germania, din Anglia, din Franţa, unanimi, au lămurit adevărata situaţie militară în momentul în care armata romînă a trecut peste Dunăre. Departe de a fi fost sdrobită de Sîrbi şi de Greci, Bulgaria putea nădăjdui să repare greşala iniţială—întinderea excesivă a frontului—prin concentrarea îndărăt a forţelor sale. Şi atunci, fiind dată superioritatea ei necontestată, mai cu seamă faţă de Greci, norocul războiului se putea uşor întoarce şi, în orice caz, rezultatele lui nu puteau să fie atît de dezastruoase, cum au fost mulţumită intervenţiei Romîniei. Această intervenţie, şi numai ea, a făcut Bulgarilor cu neputinţă concentrarea de forţe şi a hotărît toată soarta războiului.

Aşadar, aceasta este situaţia: prada dela Turci a fost dobîndită de Bulgari, iar Bulgarii n'au fost învinşi de Sîrbi şi de Greci, ci de Romîni. Pentruce dar, mai cu seamă Sîrbia şi Grecia au trebuit să se folosească de desmembrarea Turciei europene? E clar, în aceste împrejurări, că nu cerinţele simţului de dreptate pot cituşi de puţin justifica condamnarea sutelor de mii de Bulgari din Macedonia la grecizare sau sîrbizare silită. Vom vedea îndată dacă aceasta se poate justifica cel puţin prin interesul Romîniei,—în toată această chestiune revendicările noastre au fost doar în afară de discuţiune. Deocamdată constatăm că Tratatul din Bucureşti nedreptăţeşte adînc pe Bulgari în favoarea Sîrbilor şi a Grecilor.

Iar atrocităţile bulgăreşti nu pot întru nimica atenua acest prim rezultat al analizei noastre, fiindcă astăzi opinia publică europeană este pe deplin edificată asupra „metodei balcanice" de a duce războiul: Sîrbii şi Grecii n'au nimic de invidiat în această privinţă Bulgarilor.

*

Dar, dacă Tratatul din Bucureşti e nedrept faţă de Bulgari şi prea părtinitor faţă de Sîrbi şi Greci, a reuşit ei cel puţin să

dea o soluţiune trainică problemei balcanice, în sensul mai restrîns al cuvîntului? A dat el naştere unui echilibru mai stabil decît sub oblăduirea turcească? A asigurat el pacea între popoarele Peninsulei, cel puţin pentru viitorul apropiat?

Insăşi nedreptatea fundamentală care este la baza tratatului poate da răspuns la această întrebare. Din conştiinţa acestei nedreptăţi, atît pentru Bulgari cît şi pentru Sîrbi şi Greci, fatal va izvorî între aceste popoare o stare de animozitate îndărătnică şi o încordare care la primul prilej va da naştere la o nouă conflagraţiune. E caracteristic că, în momentul de faţă chiar, se şi vorbeşte de un al treilea războiu balcanic şi de reluarea activităţii bandelor de comitagii în Macedonia.

Nu e limpede că Tratatul din Bucureşti, în realitate marchează începutul unei noui ere de tulburări şi violenţe? Fac apel la conştiinţa oricărui Romîn. Să-şi închipue că noi sîntem în situaţia Bulgariei şi că am fi pierdut o provincie romînească, locuită de aproape un milion de Romîni, în favoarea Grecilor sau a Sîrbilor, numai mulţumită unei conjucturi neprielnice trecătoare, şi a intrvenţiunii inoportune a unui terţiu. Şi dacă, mai cu seamă, în această provincie romînească ar fi o vie conştiinţă naţională, ar fi trăind încă organizaţia revoluţionară împotriva vechilor asupritori şi deprinderea seculară la răscoală, acumulînd încă materiale explozibile din noua nedreptate, ar fi oare cu putinţă să ne resemnăm la această pierdere? N'am fi laşi şi mişei dacă nu ne-am gîndi în orice clipă ca, prin forţă, să emancipăm definitiv pe fraţii căzuţi astfel sub jug? Dar aceasta e o imposibilitate, nu numai morală, ci chiar pur fizică. Şi cu ce drept să cerem dela Bulgari această imposibilitate? Să nu uităm, că însăşi politica de desnaţionalizare silită, pe care, în această situaţie, fatal trebue s'o încerce Sîrbia şi Grecia, va crea atîtea incidente şi atîtea motive de jignire a sentimentului naţional şi de dreptate, încît de aci nu poate rezulta decît o vecinică pregătire pentru un nou războiu. Iar înarmările excesive pentru ţări mici şi sărace, care nu pot suporta multă vreme această povoară, vor duce la conflictul armat într'un timp poate cu mult mai apropiat decît se crede.

Cu alte cuvinte, problema balcanică a rămas nerezolvită şi, caşi înainte de războaiele din 1912 şi 1913, Balcanii rămîn magazia de pulbere a Europei. Pacea din Bucureşti nu e în realitate decît un armistiţiu.

*

Să vedem acum cum apar rezultatele Tratatului din Bucureşti din punctul de vedere al situaţiunii internaţionale generale.

De mai multe ori am avut prilejul să arăt, chiar în paginile acestei reviste că, din acest punct de vedere, pentru noi, situaţiunea este dominată de rivalitatea seculară dintre cele două mari imperii vecine, Austria şi Rusia. Şi am insistat că interesul statului şi neamului romînesc întreg ne-a impus, în această privinţă, directiva politică urmată, mai bine de trei decenii, de toate partidele politice şi sprijinită de toţi bărbaţii de seamă ai neamului nostru, atît din Regat cît şi din provinciile înstrăinate, din Ardeal, Bucovina şi chiar Basarabia.

N'am nevoe să revin asupra tuturor consideraţiunilor care ne dictează această directivă. Ţin numai să repet că nu motive de sentimentalism vag pot să fie determinante intr-o astfel de chestiune, ci numai interesele reale şi vitale ale neamului romînesc. Aşa, de pildă, nu mai ţin minte care polemist s'a crezut în drept să-mi aducă la cunoştinţă că în sînul poporului rus s'a născut un Leon Tolstoi, că ţările cele mai civilizate din Europa, cum sînt Franţa şi Anglia, au putut încheia o alianţă sau „entantă cordială" cu imperiul Ţarilor, şi că deci rusofilismul şi nouă ne poate şedea bine. Cred de prisos a mai spune cetitorilor „Vieţii Romîneşti", că a descoperi pe Tolstoi unui om care şi-a făcut studiile în şcolile ruseşti şi care aproape trei decenii a trăit viaţa intelectualilor ruşi, cu toate părţile ei luminoase şi întunecoase, e o pretenţiune cam exagerată. Desigur, ştiu că poporul rus e un popor mare, care va fi fără îndoială odată chemat să joace un rol însemnat în istoria mondială. Şi nu voiu releva nici măcar accidentul că astăzi în Rusia un Tolstoi moare afurisit de Sinod şi popii îi refuză înmormîntarea religioasă,—iar unele din marile lui opere, cari impun admiraţia lumii întregi, sînt interzise şi acum publicului cetitor rus. Din punctul nostru de vedere este indiferent chiar faptul că cei mai mulţi din oamenii mari ai Rusiei sufăr prigoniri şi mai crunte decît Leon Tolstoi, îşi petrec viaţa în închisori sau în Siberia, şi adesea o sfîrşesc în furci. Nu voiu căuta de asemenea să luminez pe bravul polemist, că toată floarea intelectuală a Rusiei, aproape fără excepţie (reptilele plătite nu pot fi luate în consideraţie), nimic nu doreşte mai mult decît o înfrîngere a imperiului moscovit, fiindcă numai astfel crede ea că i se poate asigura un viitor mai demn şi mai fericit. E inutil să demonstrezi unor astfel de sociologi, că le scapă „mica diferenţă" dintre marele popor rus şi actuala formaţiune de stat, — o detestată moştenire dela Tătari, de care el nu s'a putut încă scutura şi, cum dovedeşte Istoria, nici nu se va putea scutura fără ajutorul unei înfrîngeri din afară.

De asemeni, îmi voiu permite a nu complecta senzaţionala noutate a alianţei sau a înţelegerii dintre Franţa şi Anglia cu Rusia, prin investigaţiuni istorice, spre a dovedi că aceste ţări mari şi civilizate pot, cînd interesul le-o cere, să închee tratate de alianţă chiar cu triburi din Africa centrală sau din Afganistan.

Toate acestea sînt în afară de discuţiune. Singura chestie care ne interesează este de a şti care sînt aspiraţiunile noastre, de stat şi de neam, care sînt primejdiile ce ne ameninţă, iarăşi ca stat şi ca neam, şi prin urmare, ce directivă ne impune interesul nostru naţional.

Dar din acest punct de vedere nu ni s'a răspuns nimic la

constatarea că singura primejdie mare ce ne amenință vine dinspre Nord, și că, dacă avem aspirațiuni legitime în spre Apus, ele rămîn intacte pentru vremea cînd problema națională romînească se va pune în întregimea ei.

In orice caz, întrucît privește problema balcanică pur locală, e lămurit că ea nu poate fi judecată de noi decît în legătură cu întreaga situațiune internațională. Pentru a hotărî caracterul relațiunilor cu unul sau altul dintre popoarele balcanice, ni se cere *prealabil* să determinăm directiva noastră în ce privește politica noastră internațională *întreagă*. Prin urmare, sîntem în drept să întrebăm pe conducătorii acțiunii noastre de stat: au hotărît ei să dea altă îndrumare politicei externe, decît cea din ultimele trei decenii? Și dacă da, în ce constă această schimbare de direcție? Care sînt motivele ei, care sînt scopurile ei? Și care sînt garanțiile ce ne pot feri de primejdiile unei atît de neașteptate și bruște schimbări de curs?—Cînd opinia publică romînească va primi răspunsul la toate aceste întrebări, putem intra în discuțiune largă asupra acestei directive nouă, care nu ne poate fi impusă pe ascuns și prin surpriză. Dar cîtă vreme toți factorii hotărîtori ai acestui stat ne afirmă că nimic nu s'a schimbat în directiva generală a politicei noastre externe, nu putem discuta rezultatele Tratatului din București decît în lumina acestei directive,—oricît am supăra pe simpaticii diplomați dela diferite ziare și reviste, care, din nefericire pentru ei, n'au răspunderea acțiunii noastre internaționale.

Pentru oricine a studiat trecutul Orientului european, e lămurit că dacă problema balcanică n'a fost încă de mult rezolvită, aceasta se datorește în primul rînd conflictului ireductibil de interese dintre Puterile europene centrale pe de o parte, și Rusia pe de altă parte.

Interesul Rusiei în Balcani e mai clar, mai brutal, aș putea zice. Imperiul Țarilor nu poate rămînea fără acces la mare liberă. Acest acces, o Rusie democratică și respectuoasă pentru drepturile națiunilor și l'ar putea asigura pe calea alianțelor sau a federațiunilor cu popoarele care o separă, din toate părțile, de țărm. Dar Rusia țaristă nu-l poate dobîndi decît pe cale de cucerire, prin extensiune teritorială și prin supresiunea ființelor naționale protivnice. Și calea cea mai scurtă, în această privință, pentru ea, este întinderea până la Dardanele, de a lungul țărmilor Mării Negre, de care o separă, afară de Romînia, numai popoarele slave. După nereușita aventurii din Mandciuria și după resemnarea în privința golfului Persic, aceasta este calea unică ce i-a rămas și, putem spune, aceasta este chiar o condiție de existență pentru Rusia țaristă, care nu se poate menținea decît prin forța militară și opresiunea brutală a popoarelor care alcătuesc conglomeratul Tuturor-Rusiilor.

Pe de altă parte, nu mai puțin vital este interesul Puterilor centrale în ce privește chestiunea Orientului apropiat. Și dacă alianța Austro-germanică a fost zămislită sub imboldul altor mo-

tive, poate că legătura între cele două mari state ale Europei centrale este cimentată mai cu seamă și prin interesele lor comune din Orient. Chiar Imperiul German care nu se învecinează cu Peninsula Balcanică, nu poate accepta cu voie bună întronarea Rusiei la Dardanele. In adevăr, trebuie să ne dăm seama că Germania de astăzi este un stat industrial, în care peste 60% din populația totală o formează orășenii,—lucrătorii industriali. De aci, pe de o parte, rezultă necesitatea expansiunii comerciale pentru Germania, iar pe de altă parte, interesul cel mare al ei de a-și asigura aprovizionarea cu cereale, în orice eventualitate. Ca țară importatoare de cereale, Germania își satisface trebuințele în această privință mai cu seamă prin importul din Rusia și din America. Dar în cazul unui conflict războinic, ambele aceste căi de aprovizionare ușor li pot fi închise mulțumită alianței franco-ruse: e destul ca Rusia să-și închidă granița și marina militară a Franței să supravegheze canalul Minecei. Iar intrarea în conbinație a marinei britanice, pe care o face posibilă „tripla înțelegere", poate crea o situațiune tragică: Ce valoare poate să aibă în aceste împrejurări toată forța militară a Germaniei, dacă e de-ajuns ca ostilitățile să se prelungească două luni de zile, pentru ca cele șasezeci de milioane ale populațiunei sale să fie amenințate de foamete? Alianța cu Austria însă îi lasă liberă calea de aprovizionare dinspre Orient,—din Balcani și Turcia asiatică. Iar dacă Peninsula Balcanică și Dardanelele ar cădea sub puterea moscovită, atunci și această cale i-ar fi închisă.

Această situație ne explică pe de o parte vestitul *Drang nach Osten* al Germanilor, iar pe de altă parte pentruce, cu toate că în Austria se află zece milioane de Nemți, un Bismark niciodată nu s'a gîndit la desmembrarea Imperiului habsburgic: cele zece milioane de nemți austriaci îi asigură germanismului atît expansiunea comercială spre Orient, cît și la nevoie calea de aprovizionare,—tocmai prin combinația lor trainică cu celelalte popoare ale monarhiei austro-ungare, și prin «sfera de influență» a acesteia în Balcani. Tot de aci izvorăște necesitatea imperioasă de transformare internă pentru Imperiul habsburgic, spre a putea ajunge un centru de gravitațiune pentru toate popoarele din valea Dunării și din Balcani, întrucît Austriei, cu toate supraviețuirile trecutului, nu-i poate fi îngăduită «metoda rusească» de expansiune numai prin forța armată și supresiunea brutală a organismelor naționale cu care ea vine în contact. Astfel apare limpede rolul Austriei în istoria universală, rol ce-i este ușurat și prin faptul că, în ciuda tuturor alianțelor și înțelegerilor născute din alte considerații și interese, planurile Rusiei de cotropire în Balcani n'au fost niciodată și nu vor putea fi sprijinite nici de Puterile apusene, Franța și Anglia.

Deslegarea crizei balcanice, noi romînii n'o putem judeca decît în lumina acestor considerații asupra marilor interese euro-

pene, care sînt în cea mai intimă legătură cu interesele vitale ale neamului nostru.

Două fapte indiscutabile ne impun directiva politică: Pe deoparte sîntem în calea Rusiei spre Dardanele, — ea nu poate ajunge la mare liberă, decît trecînd peste corpul nostru.

Iar pe de altă parte, Imperiul habsburgic nu poate constitui vre-o primejdie pentru noi. In interesul viitorului său chiar, Austria, în ce privește pe Romînii dintre hotarele sale, va fi silită să le recunoască tot mai mult dreptul la o liberă dezvoltare națională, iar în ce privește regatul Romîn, ea nu poate năzui la o cotropire, care i-ar fi mai fatală de cît nouă, întrucît i-ar sdruncina tot echilibrul intern și i-ar deplasa centrul de gravitate al întregului mecanism politic. Mai mult, — ea are absolută nevoie de a menținea raporturile prietenești cu statul romîn, atît pentru apărarea gurilor Dunării, cît și pentru stavilirea expansiunii rusești și asigurarea echilibrului prielnic în Balcani.

Voiu reveni îndată asupra marilor greșeli ale politicei austriace și a justelor motive de nemulțumire ale Romîniei, dar soluția dată în București crizei balcanice, trebuie înainte de toate judecată din punctul de vedere al intereselor superioare și permanente ale politicei noastre internaționale.

In ultimul războiu balcanic au stat față în față, înainte de toate, două din popoarele slave vecine (pentru a simplifica problema facem abstracție aici de Greci), — Bulgarii și Sîrbii. Oricîtă vină ar avea, în orbirea lor, față de noi Bulgarii, trebue să recunoaștem că sîntem legați cu ei de o primejdie comună: cotropirea rusească. Din cauza aceasta Bulgarii se pot emancipa de sub influența Rusiei. Și ei au dat chiar dovada că sînt cu atît mai hotărîți în această privință, cu cît se cred mai puternici. Sîrbii însă, pe care situația lor geografică pe de o parte îi apără de primejdia imediată a cotropirii rusești, iar pe de altă parte îi aruncă într'un conflict permanent cu Austria, sînt siliți să sprijine politica țaristă.

Acest fapt dovedește că diplomația austriacă a avut sentimentul just al situației cînd sprijinea pe Bulgari față de Sîrbi. Dar ea a comis enorma greșeală de a-i sprijini și față de revendicările noastre, sau, poate mai bine zis, de a nu sprijini aceste revendicări cu destulă energie.*) Această greșală, împreu-

*) Această greșeală este recunoscută astăzi și de opinia publică austriacă. Astfel în congresul recent al industrialilor austriaci în Aussig a fost votată *cu unanimitate* o rezoluție care condamnă politica externă a Imperiului. Iată cum motivează acest vot de blam unul din propunătorii rezoluțiunii:

„Politica noastră externă a fost neliniștitoare și neînțăleasă și a pro-„dus impresia, atît în țară cît și în străinătate, ca fiind lipsită de claritate și „fermitate, și mai cu seamă la națiunile din țările balcanice. Influența noastră „și încrederea în noi au fost acolo scăzute, și noi *am pierdut acolo pe ve-„chii prieteni, sau relațiunile noastre cu ei s'au înrăutățit*, și în acelaș „timp n'am cîștigat noi prietenii sigure"... (*Neue Freue Presse* din 16 Septembrie 1913).

O mai mare satisfacție decît această manifestare a celei mai puternice clase din Imperiul vecin, opinia noastră publică nici nu poate cere.

nată cu lașitatea politicei vieneze față de megalomania ungurească, în chestiunea națională romînă de peste munți, explică exasperarea opiniei publice romînești împotriva Austriei și justifică pe deplin gestul de independență al acțiunii noastre. Nu acesta poate să fie criticat. Sîntem în drept a afirma hotărîrea noastră de a ne apăra interesele împotriva tuturor, și bine am făcut că am afirmat-o. Prestigiul nostru a crescut și pe viitor cei interesați vor trage consecințele cuvenite. Dar nu aceasta este în discuție, ci numai întrebarea dacă am dat dovadă de prevedere și de pricepere a intereselor naționale superioare, atunci cînd, — dreptele noastre revendicări fiind satisfăcute pe deplin, — am crezut încă de cuviință să punem în cumpănă prestigiul și puterea noastră pentruca, împotriva simțului elementar de dreptate și nesocotind condițiunile unui echilibru stabil în Balcani, să facem a fi răpită Bulgarilor, cu toate jertfele lor, partea Macedoniei locuită de conaționalii lor, și anexată Sîrbilor?

Dacă am fi avut vre-o îndoială în această privință, atitudinea diplomației ruse și a cercurilor panslaviste din Petersburg și Moscova ar fi putut să ne lămurească. Am lucrat ca să creștem puterea Rusiei în Balcani și să aruncăm în brațele ei Bulgaria recalcitrantă....

*

Iată dar, în rezumat, situațiunea consacrată de Tratatul din București prin dorința excesivă de «a tăia nasul Bulgarului»:

Am obținut granița revendicată, pe care nimeni nu ne-o mai discută, dar în acelaș timp ne-am erijat în organ al unei strigătoare nedreptăți internaționale; am contribuit la perpetuarea în Balcani a unei stări de nesiguranță bogată în primejdii, ne-am transformat în unealta planurilor de cotropire ale diplomației rusești. Iar în ce privește pe Romînii macedoneni ne-am pus în ast-fel de situație anormală, încît n'am îndrăznit să relevăm faptul că, în momentul chiar în care se trata noua așezare în București, Grecii măcelăreau și izgoniau din vetrele lor pe Aromîni...

Mai mult. Am riscat ca, pentru multă vreme, să fim siliți să ne concentrăm toată atențiunea peste Dunăre, lăsînd în umbră alte probleme și aspirațiuni, care sînt mult mai hotărîtoare pentru viitorul neamului romînesc.

In adevăr, care a fost interesul nostru real și care trebuia să fie rolul nostru în conflictul balcanic?

Acest lucru a fost lămurit cu autoritate de bărbații de seamă ai statului nostru:

Aveam dreptul și datoria de a veghea ca problema balcanică să nu fie rezolvită fără noi și împotriva noastră; aveam dreptul și datoria să ne asigurăm o graniță strategică; aveam dreptul și datoria să impunem ca, în viitoarea așezare din Bal-

cani, să fie garantate condițiunile necesare pentru libera desvoltare națională a Rominilor din Macedonia.

Și cu greu se poate închipui o situațiune mai prielnică pentru asigurarea acestor drepturi și pentru împlinirea acestor datorii, decît cum ea s'a înfățișat în momentul intervențiunii noastre, înainte de întrunirea Conferinței din București.

Pentru aceasta nu se cerea decît un singur lucru: să nu ne considerăm ca aliați ai vre-unuia dintre beligeranți, ci numai, cum am fost în realitate și cum a trebuit să rămînem până la sfîrșit, ca arbitri, ca organ al conștiinței europene. Întrucît revendicările noastre proprii au fost acceptate dela început, noi eram datori — și eram în măsură a o face, — să impunem soluțiunea crizei balcanice nu într'un gînd de răzbunare împotriva Bulgarilor sau împotriva Austriei, ci în interesul dreptății internaționale, în interesul păcii trainice din Balcani, și în interesul unei situațiuni internaționale generale, mai conformă cu aspirațiunile noastre viitoare și cu marile interese europene de cari sîntem legați.

Odată ce am aruncat peste Dunăre o armată aproape de o jumătate de milion, trebuia să facem ca glasul Rominiei să fie ascultat nu numai de Bulgaria, ci și de Serbia și Grecia. Atunci nu ne-ar fi speriat propunerea de a discuta chiar autonomia Macedoniei, sau cel puțin a Arominilor, precum am fi putut să ne gîndim și la situațiunea Rominilor din Serbia, — căci nu aveam de menajat pe quasi-aliații noștri.

Atunci ne-am fi îndeplinit, în adevăr, misiunea de organ al conștiinții europene, și am fi salvgardat în același timp interesele noastre naționale. Totodată ne-am fi asigurat pentru viitor dreptul la recunoștința poporului bulgar, pentru care am fi salvat în parte ceiace i-au compromis conducătorii săi.

Nu știu ce fatalitate ne-a făcut să nu profităm de astfel de situație...

Nădăjduesc că aceste critici nu vor fi interpretate, de oamenii serioși și cinstiți, ca manifestări de opozant. Am spus din capul locului, că în acțiunea guvernului s'a putut întrezări un moment năzuința spre o mai justă cumpănire a situațiunii, cu toate că n'a știut și n'a putut să'și afirme această năzuință, așa cum era dator s'o facă.

Avem o singură mîngîere, — dacă mîngîere poate fi: în fața Istoriei, răspunderea pentru aceste rezultate ale Tratatului din București, va fi împărtășită pe deplin și de vechea noastră aliată Austria, a cărei politică lipsită de hotărîre și de limpezime, a determinat în mare parte insuficiența și greșelile acțiunii noastre.

Mulțumită acestei lipse de hotărîre și limpezime, soluțiunea definitivă a chestiunii Orientului a fost amînată. Dacă din experiența dureroasă de astăzi va rezulta, cel puțin pe viitor, o îndrumare mai sănătoasă a politicei orientale a Monarhiei habsburgice, precum și grabnica satisfacere a revendicărilor naționale din sinul ei, — o premisă indispensabilă pentru însăși politica externă a imperiului, — vom putea nădăjdui că această experiență nu va rămînea zadarnică, atît pentru vecinii noștri, — cît și pentru noi...

C. Stere

Cronica economică

Cooperativele de construcții în Germania

Odată cu transformarea Germaniei dintr'un stat agricol într'unul industrial, — transformare ce s'a înfăptuit prin a doua jumătate a secolului al 19-lea, — s'a simțit la orașe nevoia de locuințe mici pentru funcționari și lucrători. Particularii și societățile existente nu puteau construi numărul necesar de case și, ceia ce era mai regretabil, nu le construiau după toate regulele higienice, avînd în vedere numai cîștigul.

Apoi ridicarea continuă a prețurilor terenurilor, urmare firească a legii ofertii și cererii, scumpetea materialelor de construcții și a muncii a dat naștere problemei locuinților.

Pentru elucidarea acestei probleme s'a făcut numeroase anchete și studii.

Cu această ocazie s'a constatat că, pe lîngă scumpetea firească a terenurilor, mai contribue la scumpirea caselor și cauze care nu sînt tot așa de firești, ca: lipsa de mijloace bănești suficiente a acelora care construesc case și deci intrarea cămătarului în funcțiune; lipsa unui control serios asupra felului cum se construesc casele, specula cu cumpărarea spre vînzare a caselor și terenurilor și în fine dorința proprietarilor de a fructifica cît mai bine capitalul plasat, — dorință favorizată de trecerea cererii peste ofertă.

Printre mijloacele propuse în diferite congrese a fost și cooperația, recomandată cu multă căldură de Huber, dr. Hirsch și pusă în practică încă din 1862 de Salzer Parisius și Schultze-Delitsch.

După îndemnul lui Salzer s'a înființat în 1862 în Hamburg o cooperativă, care a luat dela comună un teren pe 50 ani unde s'a construit în 2 ani 48 locuințe. Pe baza legii din 1868 s'au înființat alte 2 cooperative (Breslau și Darmstadt).

Mișcarea a fost de scurtă durată, din cauza crizei ce a urmat după războiul franco-german.

Locuințele fură părăsite, membrii nu mai plăteau la timp dobînzile și chiriile așa că cele mai multe cooperative s'a văzut nevoite să lichideze. In 1879 erau 46 cooperative, în 1880 scad la 36, în 1881 la 34 și în 1888 la 28.

Anul 1889 dă un puternic impuls cooperativelor de construcții prin:

a) Desființarea legii asupra socialiștilor;

b) Introducerea în lege a cooperativelor cu răspundere limitată și

c) Dreptul acordat institutelor de asigurare ale Statului de a plasa o parte din fonduri la cooperativele de construcții.

Grație primei măsuri, lucrătorii s'a putut reuni pentru a se ridica economicește și cultural.

Prin a doua s'a dat posibilitate și persoanelor bine situate ca să intre în cooperative, de oarece numai răspundeau cu întreaga lor avere și în fine prin a treia s'a procurat cooperativelor capitalul, pe care înainte îl găseau așa de greu.

Institutele de asigurare au dat până acum peste 200.000.000 MK. cooperativelor de construcții cu 3—3½% dob.

Pe lîngă aceste cauze a mai contribuit mult la dezvoltarea cooperativelor sprijinul capitaliștilor, dar mai ales al statului și comunelor. Statul a dat dela 1898—1905 vre-o 74.000.000 pentru cooperative cu 3% dobîndă și 1—1½% amortisment. Afară de sprijinul bănesc Statul și comunele au înlesnit cooperativelor luarea cu chirie a terenurilor publice pe 65—80 ani cu 2% din valoarea terenului, casele construite rămîn apoi comunei sau Statului, care le exploatează tot după normele stabilite de cooperative.

Apoi li s'a acordat scutiri de impozite, s'a lărgit domeniul comunal, s'a prelungit și înmulțit rețelele de drum de fier, s'a îngrădit vînzările de speculație, prin izbirea cu dări mari.

De sigur însă că sînt și comune, ale căror consilii formate din mari proprietari, caută să împiedice desvoltarea cooperativelor, cum sînt cele din Estul Germaniei.

Din cifrele de mai jos se poate vedea avîntul luat de cooperative dela 1889 încoace.

1889	38	cooperative de construcții.
1900	361	„ „
1901	420	„ „
1902	509	„ „
1903	516	„ „
1904	538	„ „
1905	588	„ „

Numărul membrilor s'a ridicat dela 2000 în 1888 la 115.000 in 1905 cu 150.000.000 capital.

Organizație. Cooperativele de construcții au de scop procurarea de locuințe eftine și sănătoase membrilor. Pentru acest scop ele cumpără, construesc sau iau cu chirie case pe care apoi le dă cu chirie sau le vinde membrilor contra plăței în rate.

V. A. Huber și alți idealiști au luptat mult pentru construirea de locuinți proprii. S'a văzut însă că aceasta nu e posibil decît în acele locuri unde prețul pămîntului nu a ajuns la un nivel așa ridicat și unde e o populație stabilă, căreia cîștigul îi permite procurarea unei proprietăți.

Unde aceste condițiuni sînt îndeplinite, se procedează la construirea de locuințe proprii. De sigur că în aceste cazuri a trebuit să se ia măsuri severe pentru a se înlătura orice speculă cu casele. Se prevăd în contractele de vînzare diferite restricțiuni, care limitează dreptul de proprietate al fiecărui membru în folosul general: cooperativa își rezervă dreptul să cumpere casa cînd proprietarul vrea s'o vîndă, sau cînd nu uzează de casă în spiritul cooperatist.

Capitalul cooperativelor e format din mizele sociale, care sînt cam 500 MK. de membru pentru cooperativele cu răspundere nemărginită; pentru acelea cu răspundere mărginită miza e de 200—300 MK. Unii membrii depun și economiile la cooperativa de construcție. Se recomandă însă de cercurile conducătoare multă prevedere. La alte cooperative depunerea de economii e obligatorie pînă la obținerea locuinții.

Cea mai mare parte a capitalului se procură prin hipotecă dela institutele de asigurare, bănci, particulari, prin emitere de obligațiuni.

Cumpărătorii caselor plătesc din momentul cumpărării cam 6% anual din valoarea casei, din care 4% e dobînda și 2% amortismentul.

Pentru a putea dobîndi o proprietate se cere a fi fost membru 1—2 ani și a fi plătit 25—50% din miza socială.

O chestiune foarte importantă e fixarea prețului de vînzare. De obiceiu se socotește 5—10% peste prețul de cost pentru acoperirea cheltuelilor de administrație,—fiind de rezervă, dividende. Dividendele nu trec de 4%, de oarece cele ce distribue mai mult de 4% plătesc impozite. Aceste dividende se împarte uneori și în raport cu chiria plătită.

Casele se construesc după planurile stabilite de un juriu specialist.

Rezultatele obținute. Dacă cercetăm rezultatele, constatăm că în general cooperativele au contribuit foarte puțin la înmulțirea caselor. Dr. Vossberg evaluează la 7500 casele construite în 1906, reprezentînd o valoare de 150.000.000 MK.,—ceia ce înseamnă foarte puțin față de cererea din ce în ce crescîndă. — Anual ar fi nevoe de 125.000 locuințe în valoare de 450—480.000.000 MK.

Dintre membrii, numai 25—30% au obținut locuințe dela cooperative.

Lipsa de capital, defectuozitatea organizării, greutățile inerente oricărui început sînt cauzele pentru care, cantitativ, cooperativele de construcții nu s'au desvoltat.

Dacă însă privim rezultatele din punct de vedere calitativ, constatăm cele mai frumoase rezultate.

Casele construite de cooperative nu lasă nimic de dorit ca durabilitate, higienă, estetică.

S'a evitat construcţia de locuinţe pentru multe familii. Majoritatea caselor au 2—3 familii. Asemenea s'a evitat construcţia de case cu etaje multe; cele mai multe sînt cu un singur etaj.

Cele mai moderne case de locuit sînt construite de Berliner Bau und Sparverein şi de Dresdner Bau und Sparverein. Acestea sînt prevăzute cu băi, restaurante, odăi de fumat, de citit, biblioteci etc. etc.

Deşi casele sînt construite cu tot confortul, totuşi chiria nu e mai mare ca la particulari sau la societăţile anonime; din contra în multe cazuri e mai mică. Apoi chiriaşul are şi alte avantagii. Cooperativa nu poate obliga pe chiriaşi să se mute, dacă acesta respectă clauzele contractului, asemenea nu-i poate ridica chiria decît cînd şi cooperativa trebue să facă noi cheltueli, aşa că chiriaşul se poate considera ca şi un proprietar.

V. M. I.

Cronica externă

Pacea

Pacea s'a restabilit în Balcani. Tratatul dela Bucureşti a pus capăt marei drame care de 10 luni însingera Orientul Europei şi, deşi au fost unii care ar fi vrut să sfîşie acest tratat abia încheiat, se poate afirma astăzi că nimeni nu se va mai atinge de el şi prin urmare că ne găsim în faţa unei păci definitive.

Aşa fiind, se cuvine să precizăm rezultatele obţinute. E netăgăduit că pacea dela Bucureşti va rămîne, în istoria prefacerilor europene, o dată însemnată. Bine înţeles, această pace prezintă imperfecţiuni, imperfecţiunile inerente tuturor întocmirilor omeneşti. Va veni o zi în care necesităţile internaţionale nu vor mai cere menţinerea Turciei pe malurile Bosforului şi în care internaţionalizarea strîmtorilor va răpi Turcilor ultima raţiune de a fi, ca putere europeană. Va veni de asemenea o zi în care ambiţiuni politice, care n'au alt fundament decît forţa şi bunul plac, vor dispare şi în care Serbia, azi împedecată, îşi va deschide drumul spre mare, la care îi dă dreptul şi aşezarea ei etnică şi nevoile ei de traiu. Va veni şi ziua în care, limpezindu-se confuziunile etnice de până acum, se va putea face o şi mai echitabilă repartiţie de teritorii între statele balcanice.

Nu e mai puţin adevărat însă că fie ea cu, fie fără Adrianopol—şi noi avem convingerea că Adrianopol va rămîne al Turcilor—evenimentele prin care am trecut au consfinţit două fapte capitale: distrugerea puterii europene a Turciei şi realizarea în trăsături generale—singure posibile deocamdată—a unităţii etnice a tuturor statelor balcanice. Cu alte cuvinte marele problem al lichidării imperiului otoman, care de decenii agită politica lumii, este astăzi un fapt îndeplinit.

Cu ce foloase materiale şi morale se aleg diferiţii actori ai dramei

balcanice? Să îi luăm pe rînd. Vom începe cu Romînia, fiindcă ei i-a revenit rolul de a determina şi de a prezida încheerea păcii. Romînia a dobîndit foloase materiale modeste, —dar pe care, afară de unele puncte de amănunt, le socotim îndestulătoare, fiindcă principiul naţionalităţilor nu ne îngăduia nici să cerem nici să luăm mai mult. In schimb ea şi-a asigurat un mare prestigiu moral, de care, dacă va şti să se folosească în viitor, va rămînea poate mai efectiv încă decît înainte de războiul balcanic, factorul precumpănitor din Orientul Europei. Un atare rezultat nu poate să nu ne bucure şi ne impune datoria de a o mărturisi fără înconjur, indiferent dacă acest succes se datoreşte priceperii celor ce au preşezut la înfăptuirea lui, sau greşelilor de neînchipuit ale adversarilor noştri. Nu vrem să lămurim aci această chestiune, nu fiindcă am crede că nu merită o lămurire, sau fiindcă facem parte din acea categorie de oameni care consideră că e un sacrilegiu să apropii facla criticei de succesul nostru diplomatic. Dimpotrivă credinţa noastră este că interesul ţării reclamă imperios o asemenea lămurire, care, singură, ne-ar putea scuti pe viitor de decepţiile şi umilinţile prin care am trecut. Dar fiindcă, prin proporţiile ei, chestiunea de a se şti cui se datoreşte succesul: guvernului sau norocului, este o chestiune care depăşeşte cadrul acestei cronici, ne rezervăm s'o desluşim pe deplin aiurea.

După Romînia, cei ce se pot mîndri cu succese mai mari sînt Albanejii şi Grecii. La Albaneji succesul e numai material, dar e cu atît mai de seamă cu cît e cu desăvîrşire neprevăzut. Albanejii au asistat aproape fără să ştie la reînvierea statului lor. La ei conştiinţa naţională nu era destul de vie pentru a determina crearea unui stat albanez şi ei nu au avut nici măcar meritul să-l întemeeze prin puterea armelor lor. Albania n'a eşit din patriotismul conştient sau din vitejia fiilor ei; ea a eşit din combinaţiunile Marilor Puteri, din interesele Italiei şi din speranţele aiurea amăgite ale Austriei. Mai tîrziu, în cursul istoriei, această origină va putea să constitue o slăbăciune pentru Albaneji, precum crearea Bulgariei prin voinţa exclusivă a Rusiei a constituit adesea în desvoltarea poporului bulgăresc un titlu de inferioritate; dar astăzi, dacă te mulţumeşti să măsori valoarea succesului după întinderea sforţării şi a sacrificiilor făcute, trebue să recunoşti că nimeni nu poate compara succesul său cu acela al Albanejilor. Lor le revine fără îndoială cununa înţelepţii.

Nu tot astfel stau lucrurile în ce priveşte pe Greci. Succesul lor e un succes admirabil, un succes mai presus de aşteptările celor mai optimişti dintre prietinii lor; dar un succes scump plătit. Scump, nu fiindcă au luptat cu vitejie, au perdut mulţi oameni şi au fost bîntuiţi de epidemii ucigătoare. Din acest punct de vedere se poate chiar susţine că foloasele dobîndite nu sînt proporţionate cu sforţările lor. Se poate pretinde, spre pildă, că în al doilea războiu Grecii au avut de susţinut lupte serioase din care au eşit cu onoare; dar că în primul războiu, în cel cu Turcii, au avut un rol cu desăvîrşire uşor, că au înaintat până la Salonic aproape fără a fi întîmpinat vre-o împotrivire. Cînd zicem că au plătit scump succesul lor, facem aluzie la alte sforţări: la sforţarea internă, la acea minunată operă de regenerare la care s'au dedat de trei ani subt conducerea d-lui Venizelos şi care singură a permis Greciei să se achite azi cu cinste şi cu izbîndă de sarcina grea la care a chemat-o, mai repede decît credea, desfăşurarea evenimentelor balcanice. Grecia pieria de boala politicianismului. Destrăbălare în armată, în administraţie, în finanţe şi în spirite; nici o speranţă de îndreptare nicăeri: aceasta era situaţia cînd un obscur avocat din Creta a apărut pe scena politică. Subt magia concepţiilor şi a energiei sale, Grecia a fost trezită la o viaţă nouă tocmai la timp ca să fie gata să-şi îndeplinească misiunea istorică. Dar vă închipuiţi că spre a reuşi într'o asemenea operă d. Venizelos a trebuit să întîlnească conştiinţe frămîntate de dorul binelui obştesc, suflete care să se poată înălţa, voinţe pe care cuvîntul său să le poată electriza; şi vă închipuiţi totodată ce luptă, ce tenacitate, ce înfrînare de patimi i-a trebuit poporului elin, ca să împrăştie atmosfera care-l înăbuşea, ca să se desbare de lepra politicianismului care-l rodea. A ştiut totuşi să facă această uriaşă sforţare şi să biruiască răul. Pentru aceste merite, pentru aceste sacrificii de ordine morală, —mai preţioase decît toate planurile strategice şi toate calităţile militare, — i se cuvine Greciei o răsplată, şi o răsplată strălucită. A obţinut-o cu prisosinţă. Puţine mai sînt focarele de elenism care să fi rămas în afară de hotarele statului grecesc. Foloasele materiale au fost în cela ce-i priveşte de o potrivă cu cele morale.

Cu Sîrbii soarta a fost mai vitregă. Rezumînd rezultatele la care au ajuns, eşti nevoit să spui că la ei foloasele morale au întrecut pe cele materiale. Dreptatea ar fi cerut să obţie mai mult. Intr'adevăr în ambele războae au avut o sarcină cu deosebire grea. Lupta dela Kumanova a fost una din cele mai însemnate din războiul împotriva Turcilor şi ajutorului lor datoresc Bulgarii căderea Adrianopolului. In al doilea războiu, greul luptei l'au dus tot ei şi totuşi nu li s'a dat voe să se stabilească pe coastele Adriaticei. Cauza e cunoscută. In aceste războae, pe lîngă vrăjmaşi pe faţă, Sîrbii au trebuit neîncetat să mai lupte cu un adversar ascuns de care ceilalţi n'aveau să se teamă, —cu Austria, care i-a persecutat fără milă şi le-a stat necontenit în cale. Aşa încît pe deasupra succesului lor se întinde o umbră. Nu e vorbă, umbra fiind a nedreptăţii nu întunecă meritele lor, dimpotrivă le asigură simpatii de care altminteri poate nu s'ar fi bucurat şi contribue să şteargă oricare amintiri din trecut care apăsau dureros asupra renumelui lor de oameni civilizaţi.

Succesul lor moral are astfel o puritate deosebită. E succes şi reabilitare morală totdeodată. Dar mai e ceva; e şi o revelaţiune. Sîrbii au dat dovadă de o organizare civilă şi militară, de un tact diplomatic, de calităţi de rasă şi de aptitudini politice care au întrecut aşteptările ce-

lor mai iniţiaţi. Această vitalitate şi aceste însuşiri sînt de un bun augur pentru viitor, pentru marile chestiuni naţionale pe care poporul sîrbesc mai are chemarea, şi nădăjduim va izbuti să le rezolve.

Şi acum să trecem la învinşi. Ne mărturisim perplexitatea. Cui să dăm pasul? Turcilor sau Bulgarilor? Drămuind bine lucrurile parcă balanţa se apleacă tot înspre Bulgaria. La Turci dezastru material e cumplit, pe cînd cel moral poate invoca temeinice circumstanţe uşurătoare. La Bulgari dezastrul naţional este, o recunoaştem, parţial; dar cel moral e nemărginit,—şi nu se poate răzăma pe nici un fel de scuză. Ceia ce îi dă proporţii şi mai grozave e că la Turci acest dezastru se prezintă ca ultimul stadiu al unui întreg şi vechiu proces de descompunere, pe cînd la Bulgari el vine imediat după un mare succes.

De mult se tot zice că între Capitol şi Stînca Tarpeiană nu e decît un pas. Ştim că decadenţa urmăreşte mărirea cu aceiaşi inexorabilă necesitate cu care noaptea urmează zilei. Cu toate acestea în istoria lumii nu există exemplu de trecere aşa de repede dela izbînda cea mai strălucită la înfrîngerea cea mai cumplită. In această privinţă Bulgaria se poate făli că a stabilit un record. Şi orbita carierei prodigioase a lui Napoleon ne prezintă contraste uimitoare; dar tot au trecut peste 8 ani între Austerlitz şi Waterloo. Singuri Bulgarii au ştiut în mai puţin de 8 luni să treacă dela Lule Burgas la pacea dela Bucureşti. Aveau dreptate cei care, spectatori ai acestor stranii fluctuaţiuni ale destinului, mărturiseau că nu pot crede în realitatea celor ce se desfăşoară pe dinaintea ochilor lor. Pentru cine îşi dă osteneala să analizeze mai adînc cauzele dezastrului bulgar, ele se datoresc unor defecte ale rasei care covîrşesc netăgăduitele ei calităţi. Bulgarii sufăr de o megalomanie de lingă care acea a Grecilor, în ceasurile cele mai rele ale istoriei lor, pare cu totul palidă.

Această megalomanie izvorăşte la ei dintr'o concepţie simplistă şi primitivă a lucrurilor. S'ar zice că soarta i-a ridicat prea repede la situaţii superioare gradului de civilizaţie pe care l-au atins. Al doilea cusur al Bulgarilor este lăcomia lor fără seamăn. Acestă lăcomie a sfîrşit prin a exaspera pe toată lumea şi prin a le instrăina orice simpatie. Dacă ei ar fi fost mai măsuraţi în cerinţile şi ambiţiile lor, ar fi fost adevăraţii triumfători ai crizei balcanice şi ar fi exercitat în peninsulă o incontestabilă egemonie. Din nefericire pentru ei, acest cusur i-a îndemnat să pue mai mult preţ pe cîţiva kilometri pătraţi din Macedonia de cît pe menţinerea alianţei balcanice şi de aci s'a tras nenorocirea lor. In sfîrşit Bulgarii mai au un oribil defect: cruzimea lor sălbatică. In regiunile prin care au trecut au lăsat numai foc şi pustiu. Măcelurile la care s'au dedat depăşesc orice închipuire. Chipul în care au exterminat populaţiunea otomană din Tracia pentru a pune stăpînire pe pămînturile ei, felul cum au masacrat în Macedonia pe Greci şi Sîrbi, cele ce au făcut la Kragujevatz îi scot din rîndurile popoarelor civilizate şi vor rămînea pentru ei o veşnică ruşine şi o veşnică osîndă.

Spectacolul pe care l'au oferit Turcii n'a fost atît de urît. Infrîngerea le-a fost desăvîrşită. In ceasurile cele mai grele au dat spectacolul unei hidoase anarhii. In faţa inamicului trupele lor au fugit şi destrăbălarea administraţiunii a redus la neputinţă pornirile cele mai frumoase, gesturile cele mai nobile. Ei pot totuşi, în mijlocul acestei catastrofe morale invoca o justificare.

Intr'un organism de mult putred s'a ivit prea tîrziu germenul de regenerare: mişcarea tinerilor Turci. Aceştia au făcut o sforţare eroică, dar au fost învinşi. Injecţia de serum în puroiu îşi perde eficacitatea. Şi pe urmă, orice virtuţi ai avea, nu poţi lupta împotriva omenirii întregi. Toţi şi toate se coalizaseră împotriva sărmanilor Turci. Pana unui Pierre Loti nu era în asemeni condiţiuni o pavază suficientă. Pe Bulgari în schimb toţi i-au ajutat. Rusia pe faţă, Austria in ascuns. Apatia Romîniei, caşi concursul efectiv al aliaţilor, presa europeană şi finanţa internaţională,—toţi au lucrat cu o neobişnuită unanimitate pentru dînşii. Defectele lor i-au pierdut în plin succes şi în plin noroc. Astăzi vina se aruncă pe dr. Danef. Nu noi vom lua apărarea acestui politician îndărătnic şi obtuz, chemat de întîmplări să prezideze la nişte evenimente ce depăşeau puterile şi facultăţile lui. Dar ar fi nedrept să nu recunoaştem că dacă acţiunea dr. Daneff s'a putut exercita, dacă ea a reuşit să se impue Bulgariei întregi, să terorizeze pe Ţarul Ferdinand, să aibă aprobarea armatei, să găsească în generalul Savoff pe cel mai de seamă al ei sprijinitor, e fiindcă dr. Daneff sintetiza bine defectele şi mentalitatea bulgară. Cînd el se încăpăţina să nesocotească Romînia şi să ia faţă de dînsa aere de superioritate pe care nimic nu le îndrituia, prin glasul lui vorbea însăşi megalomania bulgară care îmbătată de succesele unui războiu în care nu întîlnise nici un vrăjmaş serios, era deja pornită să se crează omnipotentă. Cînd acelaşi dr. Daneff îşi închipuia că războiul cu Sîrbii şi cu Grecii va fi o chestiune de cîteva zile, care nici nu comportă luarea cuvenitelor măsuri strategice, el era iarăşi expresiunea credincioasă a vanităţii bulgare care făcuse din dispreţul adversarului crezul ei. Dar cînd dr. Daneff credea că Bulgarii se pot dispensa de alianţa balcanică, ce era el dacă nu oglinda credincioasă a cugetării concetăţenilor săi? In sfîrşit cînd el a împins cutezanţa până a vorbi de sus Ţarului Rusiei care îi oferea serviciile sale de arbitru, nu recunoaşteţi în această îndrăzneală una din trăsăturile caracteristice ale spiritului bulgar? De geaba adversarii săi interni se ridică astăzi împotriva lui şi spun că, dacă ei ar fi fost la putere, ar fi evitat Bulgariei dezastrele pe care le deplînge. Dr. Daneff e vinovat; dar vinovat nu fiindcă politica sa a fost în opoziţie cu simţimîntul public din Bulgaria, ci fiindcă el a fost expresia prea fidelă a unei mentalităţi osîndită să fie apucată de ameţeala pe culmile izbîndei.

Prăbuşirea d-rului Daneff este la dreptul vorbind condamnarea ca-

racterului bulgar. Cea mai bună dovadă e starea de spirit cu care delegații bulgari au sosit la București. Și aci au încercat să fie îndrăzneți; n'au înțeles adevărata lor situație decît subt presiunea brutală a forței. Intrucît ne privește, regretăm că un popor să neutralizeze, prin așa grave defecte, indiscutabile calități. Viitorul poporului bulgăresc depinde de puterea ce de azi înainte va avea de a înfrîna aceste cusururi și din acest punct de vedere dezastrul prin care a trecut a fost un bine, căci a relevat condiția de care atîrnă progresul său ulterior. Astfel judecat, sacrificiile ce i s'au impus, sînt poate un tribut mai eftin decît pare la prima vedere.

Oricare ar fi succesele sau înfrîngerile diferiților factori care au participat la drama balcanică, ea constitue o izbîndă strălucită pentru principiul naționalităților. Dela unitatea Germaniei istoria nu a înregistrat un triumf mai însemnat al acestui principiu. Puterea lui a fost atît de irezistibilă încît s'a impus chiar împotriva acelora dintre naționalitățile balcanice care ar fi fost dispuse să-l calce. Constituirea Albaniei o dovedește. Ceia ce e și mai demn de luare aminte e că prin aceste din urmă succese ale principiului naționalităților se desemnează tot mai limpede direcția în care evoluiază popoarele. Această evoluție ne arată că treptat, treptat, dar cu preciziunea matematică a unei legi stabile, se încheagă pe baza unității lor etnice. Cele ce aveau ca fundament înjghebările diplomației sau capriciul războaelor nu mai pot rezista forței acestui principiu. In mai puțin de un secol principiul naționalităților, și numai el, a schimbat hotarele Europei centrale, a întemeiat cea mai puternică împărăție continentală: Germania, a creat regatul italian, a împedecat pe atotputernica Rusie să înainteze spre Constantinopol ridicînd în drumul ei naționalitățile balcanice, a osîndit la cele mai grave frămîntări viața internă a împărăției moscovite, a izbit de neputință monarhia Habsburgilor, și acum în urmă a șters pe Turci din rîndul puterilor europene.

E evident că privind această evoluțiune, popoarele care mai zac și astăzi subt dominațiuni străine, simt tăria să înfrunte restriștile zilelor de azi, căci a renăscut în sufletele lor speranța că ceasul dezrobirii se apropie și că în curînd le va fi dat și lor să se bucure de binefacerile unei desăvîrșite unități naționale. Tot deodată e lesne de înțeles că împărățiile care nu se întemeiază pe respectul dreptului naționalităților și care mai au naivitatea să creadă în eficacitatea politicilor de desnaționalizare, au trebuit să tremure în ultimele luni, să privească cu o legitimă îngrijorare deslegarea chestiei Orientului prin naționalitățile balcanice și în folosul lor exclusiv. Dealtminteri prin repercuțiunile lor evenimentele din Balcani au făcut și în rîndul Marelor Puteri învingători și învinși.

In genere se obișnuește a se spune că marele învins a fost concertul european luat în întregimea lui și se citează numeroase exemple despre slăbiciunea sau incoherența lui. Este învederat că acest organ

n'a fost în stare nici să imprime evenimentelor directivele, nici să ajungă la rezultatele care îi conveneau. Europa ar fi vrut ca războiul balcanic să nu izbucnească și a izbucnit. Europa ar fi vrut să se menție statu quo ante bellum, oricare ar fi fost rezultatele războiului și se știe ce a devenit acest statu quo. Europa ar fi vrut ca războiul dintre aliați să fie evitat și s'a deslănțuit cu o furie îngrozitoare. Europa ar fi vrut ca Turcii să respecte tratatul dela Londra și să nu treacă de linia Enos-Midia și totuși e sigur astăzi că Turcii nu vor mai părăsi Adrianopolul. Europa ar fi vrut să revizuiască tratatul dela București și știut este că nimeni nu mai cuteză astăzi să distrugă statutul pe care popoarele balcanice și l-au dat. Puterile ar fi vrut să dea repede o soluție chestiei financiare și chestiei albaneze, și până acum nici conferința dela Londra nici cea dela Paris nu au reușit să deslege aceste probleme secundare. Toate acestea nu constitue evident titluri cu care concertul european să se poată mîndri; dar, după părerea noastră, nici nu ne îndrituesc să aruncăm discreditul asupra lui. Să ne înțelegem. Care a fost scopul pentru care s'a stabilit actualul echilibru de forțe din Europa? Fost-a el creat ca să fie un factor activ, un instrument de inițiative și de lupte? Nu,—actualul sistem de alianțe a fost creat în alt scop: în scopul exclusiv de a asigura pacea între Marile Puteri prin neutralizarea cît mai perfectă a diferitelor forțe opuse.

Intr'adevăr cînd s'au ivit pentru prima oară Marile Alianțe și contra-alianțe pe care se întemeiază viața Europei? După războiul dela 1870 cînd Bismarck, pentru a-și întări și mai bine situația și a se pune la adăpostul unei tentative de răzbunare a Franței, a recurs întâiu la amiciția Austriei, pe urmă la prietenia Italiei, înființînd astfel Tripla Alianță. Mai tîrziu, pentru a paraliza acțiunea acestei triple alianțe, Franța a încheiat cu Rusia dubla alianță la care s'a alipit și Anglia în ziua în care ea a simțit că politica de „splendid isolation" devine o primejdie și cînd rivalitatea ei cu Germania a apropiat fatal interesele ei de ale Franței și ale Rusiei. Așa fiind, pentruca la dreptul vorbind concertul european să fi dat faliment, ar trebui să fie dovedit că el n'a fost în stare să răspundă menirii sale, care era de a garanta pacea generală; ori războiul balcanic a dovedit tocmai în chip peremptoriu că aeropagul european este un mecanism de pace așa de minunat întocmit, încît nimic nu l-a putut destrama.

Un rezultat mai bun nici nu se putea nădăjdui. Intrigile Austriei, pornirile războinice ale cercurilor panslaviste, ațîțările preselor naționaliste, provocările unora, insultele altora,—totul s'a sfărâmat de acest impecabil instrument de pace care este concertul european. Prin urmare, dacă e vorba de învinși, aiurea trebue să ne îndreptăm privirile; și nici nu trebue să ai ochi foarte pătrunzători ca să discerni că adevăratul și marele învins a fost Imperiul Austro-Ungar.

Austria esă fără îndoială zdrobită din criza balcanică. Dar și aci,

cînd se atribue răspunderea Contelui Berchtold, se greşeşte. Ar fi exagerat să credem pe un om de talia Contelui Berchtold capabil să aibă o politică personală. Acest aristocrat, bogat, influent în anume cercuri, amator de sporturi, elegant, improvizat ambasador şi ministru cancelar pe baza pergamentelor familiei şi a prestigiului a două majorate, e pur şi simplu continuatorul unei politici ale cărei scopuri şi idealuri le-a găsit cu deamănuntul specificate în saltarul biuroului ministerial din Ballplatz. E adevărat că ar fi putut să fie continuatorul ei dibaciu şi că n'a fost decît continuatorul ei nepriceput. Dar la urma urmei aceasta e secundar, de o dată ce politica, a cărui urmaş se instituia, era o politică greşită. Şi trebue să recunoaştem că nimic nu era mai puţin conform cu adevăratele interese şi mijloace de înfăptuire ale monarhiei Austro-Ungare decît politica pe care Contele Aerenthal a legat-o succesorului său. Austria ocupă în concertul european un rol modest, potrivit cu situaţia ei geografică şi cu caracterul eterogen al populaţiei sale. Se mulţumea să asculte de puternica ei aliată, Germania; şi, cu ajutorul ei sau prin înţelegeri trecătoare cu Rusia, păstra în Balcani o preponderenţă pe care o datorea mai mult rolului ei de odinioară decît influenţii sale reale de astăzi. Era precum se vede o politică fără aventuri mari, fără pretenţii, dar o politică practică şi onorabilă.

Ambiţia contelui Aerenthal nu se putea împăca cu dînsa: el a vrut imediat să devie reprezentantul unei politici mari. Mintea lui rostogolea planuri îndrăzneţe, visuri de imperialism activ şi acaparator. Dar încotro să-şi îndrepte activitatea? De crearea unui domeniu colonial nu putea fi vorba. Locurile erau ocupate de alţii şi monarhia Habsburgilor nici nu dispunea de elementele necesare unei astfel de politici. Ideia de a intriga printre puterile Europei centrale spre a juca astfel un rol, de a se impune, dacă nu în concertul european, cel puţin în o triplă alianţă, surîdea Contelui Aerenthal; dar ar fi pus din prima zi interesele Austriei într'un antagonism atît de viu cu ale Germaniei, încît el a socotit mai prudent să nu stărue în această direcţie. Astfel din eliminare în eliminare peninsula balcanică se înfăţişa ca singurul teren deschis ambiţiunilor austriace. Acolo fără multă osteneală îţi puteai plăti luxul unor succese şi să dai diplomaţiei tale aparenţe mai însemnate decît avea în realitate. Dealtminteri două evenimente trebuiau să întărească pe Contele Aerenthal în hotărîrea de a alege Orientul ca teren al uneltirilor sale.

Intăiu terenul înţălegerii stabilite între Austria şi Rusia cu privire la afacerile balcanice, a înţălegerii care era cunoscută subt numele de înţălegeria de la Muerstag, expira. Se putea deci începe o politică nouă în Balcani. Pe de altă parte răsturnarea lui Abdul Hamid şi introducerea în Turcia a regimului constituţional crea o nouă stare de lucruri şi putea sluji Austriei de prilej pentru fel de fel de pretenţii şi de intervenţii. Şi de unde până atunci Austria se mulţumea să aibă în Balcani o politică negativă care

să contrabalanţeze acolo influenţa rusească, contele Aerenthal o transformă într'o politică activă care urmăreşte nici mai mult nici mai puţin decît un debuşeu la Marea Egee. Salonicul trebue să fie port austriac. Serbia trebue micşorată cu ori ce preţ până cînd va fi cu desăvîrşire desfiinţată. Insăşi anexarea Bosniei şi a Herzegovinei nu este privită decît ca preludiul acestei politici şi ca afirmarea ei publică şi zgomotoasă.

Politica Contelui Aerenthal perdea însă din vedere două consideraţiuni esenţiale, care o osîndeau dintr'un început la o inevitabilă nereuşită. Pe de o parte uită că împotriva principiului naţionalităţilor nu se mai poate, în vremurile noastre, înfăptui nimic trainic. N'a putut Rusia, într'un timp cînd statele balcanice nu existau sau aveau o conştiinţă naţională slabă, să cucerească Orientul. Cum îşi închipuia Contele Aerenthal că Austria va săvîrşi această cucerire astăzi, cînd statele balcanice şi-au afirmat existenţa şi naţionalitatea cu atîta tărie? O asemenea concepţie se putea explica în epoca lui Metternich; la începutul secolului al XX-lea constitue un regretabil anacronism. Dar ambiţiosul cancelar al bătrînului Frantz Iosef mai uită ceva: că nu e îngăduit ori cui să facă politică mare.

Nu pot face politică mare decît popoarele tari. Şi, din nenorocire pentru vastele combinaţiuni ale d-lui von Aerenthal, monarhia Austro-Ungară cu certurile de intăitate dintre Viena şi Pesta, cu luptele sfîşietoare dintre naţionalităţile care o compun, numai stat tare nu poate să fie. Era deci de prevăzut că Austria va suferi înfrîngerile care par să uimească astăzi pe cei cărora le scapă din vedere substratul artificial al politicii Contelui Aerenthal. Prin urmare, ce soartă putea să aibă diplomaţia Contelui Berchtold care nu făcea decît să urmeze cu scrupulozitate pe predecesorul său? Vădit că trebuia a ajunge la falimentul inerent concepţiunilor contelui Aerenthal. Cel mult contele Aerenthal ar fi ferit Austria de o înfrîngere complectă, salvînd aparenţele. Personalitatea contelui Berchtold, cu atîta parcimoniozitate înzestrată de natură, n'a ştiut să evite nici atîta: a trebuit să bea până la fund paharul amar al înfrîngerilor.

Intr'adevăr, cînd cercetezi mai cu deamănuntul această înfrîngere diplomatică, te întrebi cum ar fi putut să fie mai cumplită. Vrei să declari războiu Rusiei, mobilizezi, cheltueşti milioane, ruinezi comerţul, şi trebue să-ţi bagi sabia în teacă, nu fiindcă eşti oprit de adversari, dar de aliaţii tăi. Sasţii că nu vei tolera niciodată schimbarea statu-quoului balcanic şi că în orice caz, dacă cumva se schimbă, vei participa la orice împărţire de teritorii şi în special îţi vei valorifica drepturile asupra Sandjacului dela Novi-Bazar; iar cînd formula statu-quoului se prăbuşeşte, eşti primul stat care consfinţeşti noua stare de lucruri asistînd nepăsător la împărţirea între alţii a sus numitului Sandjac. Proclami urbi et orbi solicitudinea ta pentru Bulgari şi ostilitatea ta faţă de Sîrbi,—şi Bulgaria ese zdrobită, iar Serbia mărită, mai presus de orice aş-

teptări. Te împotriveşti cu tot dinadinsul anexării Cavallei de către Grecia, şi Germania stărueşte ca s'o obţie. Impedeci Rominia—care printr'o neertată docilitate primeşte acest rol incompatibil cu situaţia ei de stat neatîrnat—să intervie în criza balcanică, cînd intervenţia ei ar fi putut sluji totodată interesele ei şi ale tale şi pe urmă o laşi să intervie cînd această intervenţiune nu se mai putea exercita, decît numai în favoarea ei, şi chiar cu un caracter de protestare împotriva atitudinii tale. In sfîrşit ai suprema lipsă de tact să ei iniţiativa revizuirii tratatului dela Bucureşti, jignind profund Rominia fără ca să-ţi fi asigurat măcar concursul Germaniei, aşa încît eşti silită să baţi în retragere, declărind tuturora că pe lîngă toate celelalte, nedibăcia ta te-a mai pus rău şi cu amicii tăi.

Dar ni se va obiecta: uitaţi că Austria a obţinut înfiinţarea Albaniei. Intenţionat n'am menţionat Albania ca un succes de natură să micşoreze înfrîngerea diplomaţiei austriace. Pentru noi, prin întemeerea Albaniei, Austria n'a făcut decît să-şi creeze un vrăjmaş mai mult în Balcani. Cu Albania Austriacii vor repeta experienţa făcută de Ruşi cu Bulgaria. Precum Rusia şi-a închipuit că, dînd viaţă Bulgariei, îşi stabileşte un avant-post peste Dunăre; şi abia constituită ca stat Bulgaria l-a isgonit şi şi-a afirmat voinţa de a trăi printr'însa şi pentru dînsa. Tot astfel va păţi şi Austria cu Albania, dacă se mai leagănă cumva cu speranţa că noul regat va fi un focar de unde influenţa austriacă să radieze asupra întregii peninsule balcanice. Indată ce vor fi constituiţi în stat de sine stătător, Albanejii vor adopta şi ei formula „Albania a Albanejilor" şi nu va rămine Austriei decît să facă reflexii melancolice asupra ingratitudinii omeneşti. Situaţia Austriacilor va fi chiar mai critică decît a Ruşilor. Cel puţin între Ruşi şi Bulgari există legătura indestructibilă a comunităţii de rasă şi de religie. Intre Albaneji şi supuşii lui Frantz Iosef nu sînt nici măcar legături de acest fel.

Dar dacă dintre puteri Austria e principala învinsă,—nu e singură. Intr'o măsură mai redusă, dar totuşi învinse, sînt şi Italia şi Germania.

In ce priveşte Italia proporţiile înfrîngerii sînt o chestie de apreciaţiune. Dacă pleci dela premisa că Italia nu a avut nici o ambiţiune teritorială în Balcani, că a avut numai să profite în Africa de procesul de desagregare al Imperiului Otoman şi să împedece instalarea Austriei sau a Greciei la Valona, atunci înfrîngerea ei nu e decît parţială. Dacă dimpotrivă Italia a avut şi are în Balcani ambiţiuni mai puţin platonice, atunci chestia se schimbă şi rezultatele consfinţite prin pacea dela Bucureşti reprezintă pentru dînsa o înfrîngere în toată puterea cuvîntului. Căci Albania, departe de a fi o uneltă docilă în mînile diplomaţilor dela Consulta, va fi o nouă pricină de neînţelegeri între Italia şi Austria, şi în loc să aibă pe celalalt mal al intrării în Adriatica o Turcie neputincioasă sau o Grecie slabă, Italienii vor avea în faţa lor o Grecie tot mai puternică şi o Albanie tot mai hotărîtă să-şi manifeste inpependenţa.

In ce priveşte pe Germania oricare ar fi punctul de vedere din

care te-ai pune, înfrîngerea ei e neîndoelnică. Infrîngere morală, fiindcă armata turcească era opera lăudată a ofiţerilor şi a industriei germane. Infrîngere morală, fiindcă nu vei mai inspira nimănui încredere, dacă 20 de ani ai exagerat nota amiciţiei tale faţă de Turcia şi, cînd a venit ocazia să-i dai o dovadă palpabilă a acestei prietenii, i-ai întors spatele. Cum vreţi să se uite la Constantinopol că, pe cînd Turcii priveau consternaţi cum trupele balcanice înaintau spre Ceatalgea, singura mîngîere pe care d. Kiderlen Wächter găsea să le-o ofere era să acorde jurnaliştilor inrervievuri în care reedita formule ca acelea prin care Bismarck afirma odinioară că chestia Orientului nu valorează nici cît oasele unui grenadier din Pomerania. Infrîngere politică, în fine, fiindcă niciodată dela unitatea Germaniei diplomaţia din Wilhelmstrasse n'a jucat un rol mai şters, nu s'a arătat mai inexistentă şi mai ineficace. Faptul că a obţinut Cavalla pentru Greci şi că alături de Franţa a împedecat revizuirea tratatului dela Bucureşti nu pot răscumpăra pagubele pe care prestigiul german le-a suferit.

Dar înfrîngerea e şi mai mare pentru Tripla Alianţă luată ca grupare de forţe decît pentru fiecare din factorii ei luaţi în parte. Ca să ne încredinţăm de aceasta n'avem decît să comparăm situaţia Triplei Alianţe dinainte de izbucnirea conflictului balcanic cu cea de azi. Atunci Tripla Alianţă dădea impresia unei forţe puternice, închegate care dicta în centrul Europei şi se bucura în Orient de o situaţie precumpănitoare din cauza legăturilor ei cu Turcia şi cu Rominia. Azi coesiunea ei internă e discutabilă. In tot timpul interesele Germaniei şi ale Austriei au fost în opoziţie; iar între Italia şi Austria, Albania va fi încă un măr de discordie. Cît despre influenţa ei în Balcani, ea va scădea fatal. Rominia va tinde să aibă o politică mai neatîrnată, Turcia îşi va îndrepta privirile aiurea şi noile state balcanice nu vor simţi nici ele nevoia să se apropie de o constelaţiune politică care s'a arătat aşa puţin credincioasă prietinilor ei. Datoria Triplei Alianţe nu era să adopte o atitudine de indiferenţă şi să dea spectacolul de disensiuni interne; ea trebuia să împedice cu orice chip schimbarea unei stări de echilibru care-i era prielnică şi să se prezinte cel puţin în ochii lumii ca un bloc indestructibil. Fără îndoială că influenţa Ttriplei Inţelegeri a crescut. Toţi factorii ei au ştiut să-şi asigure în criza balcanică, dacă nu foloase materiale, în orice caz netăgăduite cîştiguri morale. Din cele trei puteri care o alcătuesc, Rusia e încă cea care are mai puţine motive să fie mulţămită. Criza balcanică i-a arătat încă odată că, dacă mai nădăjdueşte să cucerească peninsula balcanică, se înşală amarnic. Dar ca protectoare a Slavilor din Orient împărăţia rusească nu poate decît să se bucure de izbînda lor. Şi trebue să recunoaştem că în tot timpul crizei ea a ştiut să-şi păstreze ascendentul şi să joace rolul ce i se cuvenea. O singură dată curentul ei a fost nesocotit; cînd Bulgarii au refuzat arbitrajul Ţarului şi se ştie ce teribilă a fost pedeapsa cu care ei au plătit acest act de nesupunere faţă de Imperiul Moscovit.

Anglia de asemenea se poate lăuda că a fost în toată desfășurarea evenimentelor din Orient unul din elementele precumpănitoare. Sir Edward Grey a fost inițiatorul și sufletul acțiunii internaționale care a împedecat ca conflictul balcanic să degenereze într'o conflagrațiune generală și tot lui i se datoresc conversațiunile și conferințele care dela Londra au influit în chip așa de hotăritor asupra destinelor peninsulei balcanice. Dacă criza s'ar fi terminat prin pacea dela Londra, Anglia ar fi fost chiar puterea care ar fi eșit cu mai multă cinste din criza orientală. Războiul dintre aliați, pacea dela București și în deosebi recucerirea Adrianopolului și neputința pentru puteri de a face ca tratatul dela Londra să fie respectat au întunecat succesul britanic și i-au micșorat simțitor întinderea.

Mai fericită a fost Franța. Ei toate i-au reușit. Primul războiu a fost victoria ei. Trupele, care au avut ca model armata franceză și și-au comandat armamentul în Franța, au biruit pe cele care se instruiseră la școala lui von der Goltz și se înarmaseră la Krupp. Al doilea războiu a fost iarăși triumful ei căci au eșit învingători Sîrbii care mai mult decît Bulgarii se inspiraseră de metodele franceze și Grecii care aveau armata lor subt controlul direct al misiunii franceze comandate de Generalul Eydoux. Pe lîngă aceasta Francejii au vrut pacea generală și au știut s'o asigure; au vrut o Grecie puternică și au obținut-o; le convenea o Serbie în stare să pue o stavilă ambițiunilor austriace și au dobîndit-o. In schimb n'au vrut revizuirea tratatului dela București și nu s'a revizuit. Nu țineau absolut ca Turcii să plece din Adrianopol și nu vor pleca. In fine Franța se poate mîndri că, în tot timpul intenselor negociațiuni diplomatice la care a dat loc criza balcanică, cuvîntul ei a avut mai multă greutate decît obișnuia să i se acorde în ultimele vremuri.

Cît despre tripla înțelegere ca grupare de forțe, ea a dictat mereu. In Europa au triumfat părerile ei, în Orient au biruit popoarele care gravitau în orbita ei. Victoria ar fi fost și mai desăvîrșită dacă n'ar subsista, la marele puteri care o compun, ca la toate dealtminterea, credința că au dreptul să se amestece în viața statelor mici și că aceste state sînt datoare să se conducă după voința lor, nu după propriile lor cerințe naționale. Dacă un învățămînt se desprinde cu claritate din toate cele ce s'au petrecut e emanciparea statelor mici de subt tutela celor mari. Condițiile în care a început și s'a încheiat criza balcanică au arătat în chip luminos că statele mici înțeleg să rămîie stăpîne pe destinele lor. Din acest punct de privire se poate spune că o eră nouă se deschide în lume, o eră plină de speranțe cu deosebire pentru acele state care sînt prenumărate printre statele mici numai fiindcă vitregia vremurilor trecute nu le-a îngăduit până astăzi să-și desăvîrșească unitatea etnică. La apusul împărăției otomane, care își întemeia puterea tocmai pe asuprirea și sfîșierea atîtor naționalități, să ne fie deci îngăduit să salutăm cu o îndoită încredere zorii acestor vremuri de mîntuire și de fericire.

August 24. I. G. Duca

Cronica veselă

Romanță autumnală

Ploaia tristă și banală,
Ploaia obsedantă,
Ploaia
Care pastișază clima de pe Alpi
Și Himalaia,
Ploaia cade verticală din cerescul alambic
Și sfidează paciența trecătorilor..
Pic-pic...
Cu vedenii de umbrele, ce se 'nchid
Și se deschid,
Resemnat primești în față proectile de lichid..
Cînd și cînd, pe pălărie, simți un ropot de cascadă,—
Plouă streșinile
Plouă...
Iar în jurul tău, pe stradă,
E-o obsesie galantă de picioare și *frou-frou*,
De dantele,
De jupoane
Și ciorapi de la Bon-Goût...

Plouă,
Plouă!
Firmamentul desfăşoară peste noi
O imensă sdreanţă udă cu largi pete de noroi, —
Plouă,
Plouă ca 'n *Parisul* lui Verlaine...
Din loc în loc,
Te insultă modestia unor ghete fără toc..
Mai departe,
Cînd coboară din cupeul ei grăbită,
Brusc
Zăreşti agilitatea unei doamne din elită,—
Iar pe strada animată ca la cinematograf,
Ploaia zugrăveşte 'n aer sîrme lungi de telegraf.

Cîntă streşinile
Cîntă, cu acorduri dezolante,—
Plouă 'n inimile noastre
Şi pe case
Şi pe plante,—
Pe mizeria întreagă a foburgului umil,
De trei zile, cerul varsă lacrămi mari de crocodil.

G. T.

Cronica financiară

Am spus în cronica precedentă că mobilizarea armatei romîne va avea de efect o stagnare a întregii activităţi economice,—inerentă oricărei acţiuni militare.

Această stagnare a adus oarecare pagube fabricanţilor şi angrosiştilor care dau mult pe credit, de oarece o parte din portofoliul lor a devenit dubios, în urma pierderilor suferite la rîndul lor de detailişti, care n'au putut să facă nici un sfert din deverul obişnuit, aşa că n'au putut să-şi scoată nici cheltuelile. Cu toate acestea ideia unui moratoriu general a fost respinsă de Camerile de Comerţ, — ceia ce denotă că comerţul şi industria ţării au avut destulă încredere în forţele lor de rezistenţă.

De lipsa de activitate s'a resimţit şi lumea financiară. Băncile au trebuit, cu toate asigurările date că nu vor restrînge creditele, să refuze parte din cererile de credit, de oarece au fost nevoite să acorde păsuiri pentru plata vechilor credite şi să restitue şi parte din depozite.

Desigur că aceasta a fost numai o situaţie momentană, care a început deja să se schimbe în urma organizării păcii în Balcani.

Bursa, cea dintăi, şi-a dat seamă că avem de a face numai cu o situaţie momentană,—de aceia, aceasta, scomptînd perspectivele viitorului, s'a arătat din ce în ce mai optimistă de îndată ce armata romînă a trecut Dunărea.

Se ştia de altfel că acţiunea militară nu va aduce cu sine un război, din contra va pune capăt unei situaţii turbure; se ştia că finanţele ţării sînt destul de bune, după cum ne dovedeşte graba cu care, cu toată criza, marile bănci din capitală au subscris 20.000.000 ca participaţie la împrumutul de 100.000.000 votat pentru armată de sesiunea extraordinară a Parlamentului, şi generozitatea cu care publicul din capitală s'a grăbit să contribue cu cîteva milioane pentru ajutorarea familiilor celor mobilizaţi. La acestea se adaugă veştile bune referitor la recoltă şi predispoziţia publicului pentru afaceri, aşa că urcările înregistrate de cotă în timpul acţiunii noastre militare sînt explicabile.

Se caută a se mai explica aceste urcări prin reducerea speculaţiunii „à la baisse", graţie căreia în toamna trecută baisiştii au reuşit să

reducă mult cursurile, deşi nici nu era vorba de o intervenţie militară a Rominiei.

Urcările valorilor au continuat zi cu zi până la inceperea lucrărilor conferinţei pentru pace cînd, din cauza nesiguranţei asupra rezultatului conferinţei şi din cauza acţiunei Turciei, Bursa a arătat oarecare rezervă. Atît cererea cît şi oferta au fost reduse, cursurile au oscilat, notînd chiar scăderi. Incheierea păcii, la 28 Iulie, a pus capăt acestei stări de nesiguranţă, animînd toate cercurile financiare şi economice; în special Bursa a fost foarte însufleţită, aşa că la sfîrşitul lunei oferta era aproape nulă, căci detentorii de valori se grăbiseră să vîndă cînd se ridicase cursurile.

Pela începutul lunei August a urmat apoi calmul. Cursurile au fost staţionare, unele valori au înregistrat mici scăderi, cu toată limpezirea situaţiei. Aceasta se datoreşte faptului, că începutul lui August a fost săptămîna lichidărilor. Transacţiunile pe termen trebuiau să fie achitate, deci era nevoe de numerar,—ceiace a determinat o ofertă mai mare din partea detentorilor de valori, care trebuiau să facă acoperirile.

Afară de aceasta, operaţiunile de demobilizare au adus iarăşi perturbaţii în mijloacele de transport, iar epidemia de holeră devine din ce în ce mai amenințătoare. Dacă la aceste cauze speciale, mai adăugăm şi faptul că sîntem în plină vacanţă, ne explicăm de ce cercurile financiare au fost şi continuă a fi în oarecare rezervă.

De altfel după orice criză urmează o perioadă de convalescenţă. De sigur că vor mai trece cîteva luni până cînd tîrgul financiar îşi va reveni la situaţia dinaintea războiului balcanic. In aceste cîteva luni vom mai avea încă de înregistrat falimente, protestări de poliţi şi încetări de plăţi mai multe ca de obiceiu, mai ales că, în cursul acţiunii militare, toate aceste acte au fost suspendate.

De îndată însă ce va trece şi perioada de convalescenţă un nou avînt va lua viaţa noastră economică şi financiară, date fiind bunele condiţii, în care ne găsim şi buna dispoziţie pe care lumea de afaceri o arătase înainte de izbucnirea conflictului balcanic.

Băncile, care începuseră să cam alerge după clienţi, vor avea un nou debuşeu în ţinuturile noi ocupate, unde se oferă un cîmp întins de activitate tuturor întreprinzătorilor.

Unele instituţii financiare au şi hotărît, în vederea reluării activităţii normale a afacerilor, să mărească capitalul. Aşa, Banca Romînească proectează urcarea capitalului dela 26.500.000 la 40.000.000 şi plănueşte a-l ridica pe fiecare an cu jumătate din capitalul precedent, până va ajunge pe marile bănci din Apus. In legătură cu mărirea capitalului acest institut financiar plănueşte şi înfiinţarea unui serviciu de navigaţiune.

Nu putem decît să ne bucurăm că spiritul de întreprindere, care a început să se deştepte şi la noi, tinde către o repede dezvoltare.

Dăm pe contra pagină şi tabloul obişnuit de variaţiunea cursurilor la Bursa Bucureşti şi în străinătate.

I. V. Ioachim

TABLOUL DE VARIAŢIUNEA CURSURILOR PE IULIE ŞI AUGUST

	IULIE				AUGUST		
	2	15	23	26	1	7	16
BUCUREŞTI							
Banca Agricolă	550/560	610	641.50	643	645	630	632
„ Marmorosch	885/890	935	943	948	945	945/50	960
„ de Credit Romîn	930	960	980/90	1000/10	1000	1000/08	1000/10
„ Generală Romînă	2110	2170/80	2200	2205	2205	2208	2205
„ Romînească	720/740	760	790/5	810	812	810	—
Emis. II.	280/285	—	859	865	875	864	—
Societ. Dacia-Romînia	1620/1645	1700	1723	1745	1741	1725	1725/33
„ Naţionala	1250	1260/70	1355	1360	1364	1369	1358
„ Generală	1230	1250	1280/90	1304	1290	—	1290/1300
Renta convertită 1905	89.90	90.30	90.50	90.40	90.50	90.70	90.40
Scrisuri funciare rurale 5%	95.50	96.—	97.75	98.50	97.50	97.50	98.75
BERLIN							
Renta convertită 1905	85.20	86.60	87.—	87.50	87.80	88.56	88.—
BRUXELLES							
Fabricile de zahăr	1060	1115	—	—	—	1185	1195
Tramvaie	—	80.—	—	82.—	—	81.50	83.—
FRANKFURT							
Renta romînă 4%	92.—	93.50	93.70	94.—	94.10	94.10	93.60
Noul împrumut romîn	97.30	98.70	99.10	99.40	99.—	99.60	99.10
TRIEST							
Dacia Romînia	1565	1700	—	1750	1725	—	—
Naţionala	1200	1320	—	1320	1320	—	—
Generala	1200	1250	—	1275	1270	—	—

Scrisori din Bucovina

Activitatea Asociaţiilor învăţătorilor.—Activitatea corpului didactic romîn.—Conferinţele învăţătoreşti.—Teatru romînesc în Bucovina.—Sanda.—Comemorarea lui Grigorie Alexandrescu.— O nouă societate de cîntare.—Problema cea mare.

De un timp încoace se observă o mai spornică activitate a asociaţiilor învăţătoreşti. Istoricul viitor al desvoltării naţionale la Romînii bucovineni va trebui să ţie samă de aceste încercări de îndrumare nouă.

In învăţătorimea romînă din Bucovina luptă încă două suflete: unul, naţional intransigent, care se manifestează pe faţă şi cere drepturile ce se cuvin unui popor ca să se poată desvolta în virtutea puterilor sale, şi altul înstrăinat, timid, care nu se poate desface din legătura străină în care a fost crescut şi în care i s'a infiltrat numai indiferenţă dacă nu ură faţă de ce este romînesc. E drept că acest suflet nu se manifestă pe faţă ci mai mult în ascuns, dar el cauzează mersului înainte al dezvoltării naţionale multe greutăţi chiar prin pasivitatea în care zace.

De această pasivitate se resimte şi activitatea asociaţiilor învăţătoreşti, care—de abia desfăcute din lanţul omoritor al asociaţiilor internaţionale, imitaţii ibride care au ţinut în loc prin decenii întregi desvoltarea naţională a şcolii şi învăţătorimii,—n'au găsit încă avîntul necesar ca să-şi croiască un drum larg şi sigur care duce la ţinta dorită.

Totuşi sînt semne de îndreptare: asociaţiile districtuale au început o activitate care merită sprijinul tuturora, deşi ar fi de dorit ca să se puie mai multă rînduială în aceste începuturi şi să se îngrijască de continuitate. Din activitatea asociaţiilor din ultimul timp, amintesc că Asociaţia din Suceava a început organizarea cercurilor culturale şi a dat în iarna trecută mai multe şezători săteşti, care au reuşit bine fiind sprijinite de popor. S'a mai distrus o legendă,—aceia că poporul nu participă cu drag la astfel de aranjări. Nu participă dacă nu se fac sau dacă nu-l chiamă nimeni.

Ar trebui numai de îngrijit ca să fie o continuitate în activitatea acestor cercuri.

Asociaţiile din Humor şi Rădăuţi au aranjat adunări cu conferinţe. Profesorii universitari *Puşcariu*, *Nistor* şi *Botezat* au urmat cu drag chemării acestor asociaţii şi au ţinut interesante conferinţe din domeniul literaturii, istoriei şi ştiinţei.

Asociaţia din Cîmpulung a luat iniţiativa pentru clădirea unei case de cură pentru învăţătorii romîni în Dorna-Candrenilor şi pentru aranjarea unor conferinţe ştiinţifice în vacanţele mari, care conferinţe ar forma începutul unor cursuri de vacanţă ce-ar avea să se aranjeze an de an în Bucovina. Sîntem informaţi că în anul acesta cursurile se vor ţinea la Candreni; ca conferenţiari s'au anunţat până acuma domnii Nistor, Botezat şi Tofan.

Asociaţiile din Sirete, Storojineţ şi Cernăuţi-rural au aranjat concerte care au reuşit bine.

Impulsuri nouă pentru activitatea Asociaţiilor învăţătoreşti se aşteaptă dela primul congres cultural al învăţătorimii romîne care se va ţinea la începutul lunii Noembrie în Cernăuţi.

Preparativele pentru acest congres se fac de către Asociaţia corpului didactic romîn din Bucovina în unire cu Clubul învăţătorilor romîni din oraşul Cernăuţi.

Asociaţia corpului didactic romîn a deschis în toamna trecută o Şcoală Normală particulară de învăţătoare cu limba de instrucţie romînă. Aceasta este unica şcoală de fete curat romînească. A fost cercetată în primul an de vre-o 65 de fete. Era timpul suprem ca să se înfiinţeze o astfel de şcoală, de oarece toate celelalte neamuri au astfel de institute, în care cresc în direcţie naţională pe viitoarele învăţătoare ale satelor lor. In şcoala Normală de Invăţătoare a Statului, fetele învaţă toate materiile în limba *nemţască*, avînd menirea ca să fie mai tîrziu învăţătoare *romîne*.

Odată pe an, de regulă în luna Maiu, învăţătorii se întrunesc în conferinţele districtuale care ţin două până la trei zile, iar tot la şase ani odată se întruneşte conferenţa de ţară, la care —pe lîngă inspectorii districtuali (revizorii şcolari)—participă şi delegaţi din fiecare district, doi, maximum trei de fiecare district, aleşi de învăţătorime în conferinţele districtuale. Aceste conferinţe sînt un fel de parlament al învăţătorimii, care ar putea aduce mari foloase şcoalei şi învăţătorimii dacă—şi odată ce este un *dacă*, e rău—li s'ar da mai mult răgaz să discute în tihnă problemele ce stau la ordinea zilei şi dacă—acest dacă e şi mai important—s'ar ţinea cît de cît seamă de cele ce le hotărîse conferinţele aceste.

Inainte, atît conferinţele districtuale cît şi cele de ţară aveau caracter internaţional; limba de discuţie era cea nemţască, referatele se făceau în această limbă şi se discuta tot în limba pe care o înţelegeau toţi Romînii, Rutenii, Polonii, Nemţii. Şi-ţi

era dat să vezi pe învățătorul *romîn* vorbind de problemele școalei *romînești* în limba nemțască.

Decînd s'a început cu naționalizarea școalelor, care merge însă minunat de încet, decînd avem inspectori districtuali romîni—înainte vreme inspectorii de regulă erau străini care nici nu înțelegeau limba școlilor, pe care le inspectau—s'au naționalizat și conferințele districtuale. Durere însă,—se găsesc încă și acuma oameni care nu știu să-și facă pe deplin datoria.

Conferința de țară care s'a ținut la începutul lunii Iulie a avut însă tot caracter internațional, adică s'au adunat toți învățătorii la un loc și au discutat tot nemțește. Deși ar fi fost de dorit ca delegații romîni să vorbească *numai* romînește, chiar spre a arăta cît de imposibilă mai este azi o astfel de adunare împiestrițată,—nu s'a făcut, sau nu s'a făcut de toți. Totuși s'au aflat și delegați, care au vorbit numai romînește, așa delegatul Humorului, superiorul *Gr. Poleac* din Arbore și învățătorul *Dim. Moldovanu* din Crasna.

Acest drept de a discuta romînește, l-a cîștigat învățătorimii romîne regretatul învățător *Brăileanu*, într'o vreme cînd însemna o bravură numai încercarea de a vorbi romînește, într'o vreme cînd în fruntea învățămîntului din Bucovina sta Cehul germanizat Tumlirz, care a fost un dușman al Romînilor și al culturii lor. Moștenirea generațiilor trecute ar trebui să le fie sfîntă tuturor învățătorilor.

Chestiunile dela ordinea zilei, între altele cauzele analfabetismului, proectul de lege pentru supravegherea școalelor, s'au discutat cu multă pricepere și s'au luat și o mulțime de rezoluțiuni, între ele multe de mare importanță. Caracteristic pentru soarta acestor rezoluțiuni e cererea unui delegat ca să se execute mai întâiu rezoluțiunile votate înainte de șase ani. Aceasta-i dureros că de aceste rezoluțiuni se ține prea puțin samă.

Trupa «Petru Liciu», compusă din artiști dela Teatrul Național din București și condusă de d. *C. Belcot*, a întreprins și anul acesta un turneu artistic în Bucovina, dînd 5 reprezentații în Cernăuți, 3 în Suceava, 2 în Cîmpulung și cîte una în Sirete, Storojineț și Rădăuți. Trupa era compusă din domnii: Belcot, C. Duțulescu, A. Mihalescu, D. Braborescu, C. Ciprian, A. Melișeanu și din doamnele: Mărculescu, Braborescu, Niculescu-Huși și Sonia.

Repertoriul avea următoarele piese:

Doctorul fără de voe de *Molière*, *Bravul judecător* (Regulus Codoveanu) comedie în 3 acte, localizată de Stal, *O sărutare*, comedie într'un act, *Lumea pe dos* (sau Frica săraca) de *M. Pascaly*, *Săracu Dumitrescu*, satiră într'un act și în versuri de *G. Ranetti*, *O soacră*, comedie într'un act de *I. L. Caragiale*, *Cărăbușii* (Les Hannetons) comedie în 3 acte de *Brieux*, *Ariciul și Sobolul*, comedie într'un act de *Victor Eftimiu* și *Trei Crai dela Răsărit*, comedie în 2 acte de *B. P. Hajdeu*. Reprezentațiile au fost inaugurate cu un spiritual *Prolog* scris anume pentru acest scop de G. Ranetti.

Cu ocazia venirii artiștilor bucureșteni s'a oficiat în Cernăuți și un parastas pentru regretatul P. Liciu și s'a desvălit, în localul Societății pentru cultură, o icoană a artistului admirat și venerat de Bucovineni.

La acest prilej a rostit secretarul societății, d. *George Tofan*, o conferință despre opera lui Liciu în Bucovina; utilizînd scrisorile lui Liciu, conferențiarul ne-a comunicat lucruri însemnate despre reprezentațiile lui Liciu în Bucovina.

Artiștii trupei Liciu au fost primiți peste tot locul cu mare entuziasm și reprezentațiile au fost foarte bine frecventate. Jocul măestrit al artiștilor a stîrnit peste tot locul mare satisfacție. Belcot, în deosebi, a avut creații care îl pun în rîndul artiștilor fruntași. De cîștigul mare ce-l aduc aceste reprezentații culturii naționale din Bucovina nici nu mai vorbim; el e în afară de orișice discuție și recunoscut peste tot locul.

Piesa lui *Al. G. Florescu*, Sanda, a fost reprezentată pe scena Teatrului Municipal din Cernăuți de membrii societății «Armonia» cu concursul doamnei *Aglaia de Onciul*, născută Lupu. Diletanții și-au dat toată silința și au reușit să ne dea o reprezentație bună.

Această reprezentație arată și o altă însemnătate, de care publicul pare a nu-și fi dat seamă: ea introduce în repertoriul aproape banal al diletanților noștri o piesă nouă modernă. Ar fi bine deci ca diletanții noștri să-și întoarcă privirea spre repertoriul Teatrului Național, care se află în parte cuprins în «*Biblioteca Teatrală*».

Aniversarea de o sută de ani a nașterii marelui poet Grigorie Alexandrescu, împlinită în anul trecut, a fost sărbătorită de elevii și elevele Școalei Normale prin o șezătoare dată la Teatrul Municipal. S'a rostit o conferință, s'a recitat și s'a cîntat.

In Sirete s'a pus bazele unei noi societăți de cîntare cu numele *Tudor Flondor*.

Până acuma avem în Bucovina trei societăți de cîntare: *Armonia*, care e cea mai veche și cea mai de seamă și *Ciprian Porumbescu* din Suceava, la care s'a adaus acum *Tudor Flondor* din Sirete. E o datorie de pietate pe care o împlinesc Siretenii dînd societății lor de muzică numele lui Flondor, a cărui proprietate, Mogojești, e așezată în districtul Siretelui și care și-a cîștigat pe terenul muzicei naționale, alăturea de Ciprian Porumbescu, merite nepieritoare; dar e și un angajament moral ce trebue ținut.

Cu durere constatăm că în timpul din urmă tînjesc societățile noastre de muzică; atît «Armonia» cît și «Ciprian Porumbescu» trec printr'o criză grea.

Mulţi dintre cititori vor crede că problema cea mare e să se ştie care din politicianii bucovineni sînt «talhari» şi care «Romîni de bine» sau alte chestiuni de aceste care preocupă aproape exclusiv ziaristica noastră politică. Dar problema cea mare, nesocotită şi de un partid şi de al doilea, nesocotită şi de opinia noastră publică, dacă este o astfel de opinie, e marea tragedie ce se petrece la ţară, unde ţăranii reduşi la cea mai neagră mizerie din vina lor şi din vina împrejurărilor, iau toiagul pribegiei, părăsesc vetrele strămoşeşti şi se duc peste Ocean ca să-şi caute o patrie nouă. De o bucată de vreme încoace nu mai contenesc cetele emigranţilor. Agenţiile din Cernăuţi, care şi-au înmulţit numărul şi şi-au lărgit localurile în raport direct cu mersul crizei, sînt asaltate de o mulţime de ţărani şi ţărance, oameni în vîrstă şi copii cruzi care şi-au strîns avutul într'o lădiţă ş-acum stau gata să ia drumul pribegiei. Prin staţiunile din Bucovina vezi la fiecare tren scene de despărţire din cele mai sfişietoare. Ajunşi în Cernăuţi sînt «civilizaţi», adecă îmbrăcaţi în nişte zdrenţe şi noaptea pornesc trenuri de cîte 50 vagoane, care-i duc pe bieţii noştri ţărani spre marile guri de scurgere: Triest şi Hamburg.

Se naşte întrebarea: e îndreptăţită această emigrare? E drept că în ţară domneşte o grea criză, ani răi, ploi, secetă, boli de vite, criză de bani,—toate acestea au zguduit puternic temelia gospodarilor noştri; iar pe de altă parte lipsa de conducere, jupuiturile şi stoarcerile la care sînt supuşi oamenii noştri ca 'n codru din partea tuturor începînd cu scriitorul satului şi până la advocaţi, le-au nimicit şi ultimul rest de încredere în toţi cei ce se chiamă şi vor să le fie conducători. Şi cu toate acestea emigrările aceste în masă, lăsînd satele în părăsire completă, nu sînt de loc îndreptăţite; şi că nu sînt îndreptăţite ne-o dovedesc mai mult decît orişice consideraţii teoretice şi argumentări de salon, valurile de Mazuri, Boici şi Rusneaci ce se revarsă în Bucovina ca lucrători şi care, în cele mai multe cazuri, nu se mai întorc la calicia lor din Galiţia, ci rămîn unde s'au aşezat, periclitînd caracterul celor mai romîneşti regiuni, cum e cazul Dornei unde numărul muncitorilor ruteni dela fabrica de cherestea a zdrobit majoritatea corpului al treilea (unicul cu majoritate romînească) la alegerile comunale ultime. Şi mai compact se vede acest pericol din aşezările rutene pe teritoriul comunelor romîne (vezi cazul Ruda, unde pe lîngă staţia drumului de fier s'a format un cuib de Boici pe teritoriul comunei Frătăuţul nou) dela care cer pădure, imaş, şcoli şi biserică.

Şi dacă în ţară este lucru, pentru care se aduc braţe din afară, de ce emigrează oamenii noştri? *Dece?* Iată marea problemă, nebăgată în samă.

C. Paltin

MISCELLANEA

Campania din 1913 şi reformele apropiate

Programul de reforme anunţat zilele trecute de către d. Ioan I. C. Brătianu nu se prezintă numai ca un rezultat al unei fireşti evoluţiuni în ideile noastre de guvernămînt, ca o consecinţă necesară a progresului politic şi social al acestei ţări, ca un pas decisiv spre democratizarea ei desăvîrşită.

Dar acest pas, desigur, a fost impus şi de recentele evenimente, al căror înţeles adînc nu poate scăpa nici oamenilor de stat, răspunzători de viitorul nostru, nici unor simpli observatori ai vieţii noastre naţionale.

Avîntul cu care ţăranul romîn a răspuns la chemarea ţării a vădit pentru oricine două lucruri:

Mai întâiu, ţărănimea noastră şi-a dovedit pe deplin *maturitatea politică*. Oamenii care la sunetul goarnii îşi lăsau ogorul, alergau la cea mai apropiată gară şi, în nerăbdarea lor de a se prezenta la corp, se urcau pe acoperişul vagonului, au dovedit cu prisosinţă că îşi dădeau seama ce interese ale ţării sînt în joc,—în acele clipe, cînd fiecare zi de întîrziere ar fi putut avea consecinţi incalculabile. Ţăranul de astăzi citeşte şi gîndeşte, el ia parte sufleteşte la viaţa publică, discută, acolo în umbra satelor, marile probleme naţionale. Numai acest fapt ne poate explica scenele ce se petreceau peste toată întinderea ţării dela un capăt la altul, în primele zile ale mobilizării; acest fapt răsărea atunci lămurit din toate convorbirile cu rezerviştii, cum a putut constata şi corespondentul marelui ziar englez, *Morning Post*, care a avut prilejul să călătorească într'un vagon cu rezervişti dela Burdujeni până la Bucureşti.

În al doilea rînd, ţăranul nostru ştie acum bine că *el* şi-a făcut pe deplin datoria faţă de ţară, şi că, prin urmare, şi ţara,—adică alcătuirea politică care până acum l-a ţinut în afară de cadrele vieţii publice,—trebueşte *a* să-şi facă datoria faţă de el. Cine dintre acei cari au fost

între ţărani în timpul campaniei nu i-a auzit cristalizîndu-şi nădejdile în aceiaşi formulă: „acum trebue să avem şi noi dreptate“?...

Şi credinţa aceasta e atît de puternică, încît unul din marii noştri scriitori, un observator profund al vieţii,—rezervist şi el,—ne spunea că pe urma multor discuţii cu soldaţii săteni, e convins că, dacă nici data asta ţăranii nu vor avea această „dreptate“, ne putem aştepta la zile negre pentru ţară şi pentru neam...

Şi cele cîteva săptămîni de viaţă în Bulgaria n'au rămas fără urme adînci în sufletul ţăranului-soldat: el a venit acolo în contact cu un *stat ţărănesc*, un stat al micii proprietăţi rurale, un stat al votului obştesc. In forme sensibile pentru mintea şi pentru inima lui, el a putut face comparaţii şi trage învăţăminte despre rostul unei alcătuiri politice şi sociale *democratice* pentru „gospodăria ţărănească“. Şi conştiinţa superiorităţii sale etnice dădea, pentru el, o semnificare şi mai puternică celor văzute în „gospodăria Bulgarului“...

Scrisoarea d-lui Brătianu dovedeşte că aceste învăţăminte n'au fost pierdute nici pentru conducătorii acestei ţări.

Din aceste consideraţiuni credem nimerit să reproducem o parte din această scrisoare, ca un act care schiţează programul de activitate imediată al unui partid de guvernămînt.

Formula lapidară a ţăranului—„pămînt şi vot“—este îmbrăcată aici în consideraţiunile unui om de stat, dar gîndul şi sentimentul este acelaşi —de „dreptate ţărănească“.

„Şi hotărîrea războiului şi purtarea lui,—scrie d. I. Brătianu,—au „adus astfel în strălucită lumină covîrşitoarea înrîurire a maselor asupra „destinelor Statului şi punînd în valoare însuşirile poporului nostru au „făcut proba neinlăturabilei noastre datorii de a proceda cu bărbăţie şi „fără întîrziere la tot ce e menit să dea puteri noui ţărănimii noastre şi „să întărească conştiinţa solidarităţei claselor muncitoare cu Statul şi cu „desvoltarea lui.

„Desăvîrşirea reformelor agrare printr'o intervenţiune a Statului cu „drept de expropiare, unde e nevoe, pentru creşterea proprietăţii ţără-„neşti, stabilirea colegiului electoral unic, grabnica înmulţire a tuturor „mijloacelor de instrucţiune şi de educaţiune, îndreptarea şi desvoltarea „a tot ce trebue să înrîurească buna stare morală, fizică şi economică a „claselor muncitoare, se impun tot atît de imperios ca şi întărirea orga-„nizării noastre militare de a cărei grabnică necesitate nu se poate ni-„meni îndoi.

„In noulle situaţiuni internaţionale neamului nostru se cade se pă-„şească către noui chemări.

„In situaţiunea şi în însuşirile lui stă suprema chezăşie a viitoru-„lui său, pe care, peste orice greşeală a momentului, el nu poate să „nu-l dobîndească.

„Dar ticăloşia sau vrednicia actualelor clase conducătoare îi pot în-„greuia sau uşura mersul său ascendent. Dacă, prin patimă sau prin ne-„pricepere, nu vor înţelege datoria ce le incumbă astăzi şi unica condi-„ţiune în care prin inteligenţă şi prin solidarizare se pot menţine în frun-„tea poporului, vor face un păcat mare a cărei urmare firească şi nere-„parabilă va fi propria lor nimicire.

„Organ temeinic al vieţii constituţionale un partid politic conştient „este reprezentant permanent al cerinţelor Statului.

„Bărbaţii cari-l compun sau care-l conduc pot dispare sau se pot „schimba, datoriile sale rămîn însă vii şi cresc cu aspiraţiunile din care „izvorăsc.

„Misiunea istorică a partidului naţional-liberal îi dictează o muncă „mare şi stăruitoare. Pentru îndeplinirea ei e nevoe de o consfătuire prin „care să reînceapă noulle realizări.

„Intr'acest scop la începutul lui Octombrie se va strînge un con-„gres al partidului.

„Cu acest prilej se va examina fireşte şi înrîurirea partidului nos-„tru în ultimele împrejurări, iar întrucît mă priveşte personal voiu putea „trage concluziile răspunderilor pe care le-am primit“.

August Bebel

Sînt cîteva zile de cînd s'a stins încet la Zürich, în braţele fiicei sale, bătrînul şef al partidului social-democrat german.

Unul din primii fondatori, una din marele coloane ale socialismului european, dispare odată cu dînsul.

In memoriile sale, publicate acum cîţiva ani, August Bebel a făcut în termeni simpli o descriere însufleţită a vieţii lui, viaţă bogată de muncă şi de luptă, pusă în întregimea ei în serviciul unui singur şi constant ideal, urmărit cu tenacitatea şi fanatismul marilor convingeri.

S'a născut într'o cazarmă din Colonia la anul 1840. Tatăl său era sub ofiţer într'un regiment de infanterie, mama aparţinea unei familii din mica burghezie.

Murind tatăl său tînăr, Bebel a fost nevoit să părăsească şcoala şi să se apuce de un meşteşug. Calfă de strungar, el ş'a făcut mai mulţi ani ucenicia, cum era obiceiul pe atunci cutreerînd toată Germania din oraş în oraş. In acest timp, cum mărturiseşte el singur cu sinceritate, se simţea mai mult atras de organizaţiile catolice. La 1860, obţinînd brevetul de maistru strungar, se stabili în Leipzig. Aici începu să se intereseze de acţiunea politică, organizînd muncitorimea şi intrînd în legătură cu cercurile radicale.

Era vremea în care Lasalle începuse printre muncitori aprinsa lui propagandă: căuta să formeze din ei un partid. Bebel nu împărtăşea ideile lui şi combătu la început chiar pe acea a votului universal. Liebknecpt, care venise atunci dela Londra unde cunoscuse pe Marx, avu asupra lui o influenţă hotărîtoare. La 1866 Bebel părăsi pe radicali şi a-

deră la Internațională. La 1869, la congresul din Eisenach, reuși să grupeze organizațiile existente în partidul muncitor socialist și, la 1875 în congresul dela Gotha, să săvîrșească uniunea acestuia cu grupul Lassallian. La 1867 intrase pentru prima oară în Reichstagul Confederației Germaniei de Nord, ca ales al Berlinului. După 1871 fu reales din nou în Reichstagul imperiului, din care cu excepția anilor 1881, 82, 83 a făcut totdeauna parte.

In urma războiului franco-german a protestat cu îndrăzneală și energie împotriva anexiunei Alsaciei și Lorenei, la imperiul german. Inculpat de înaltă trădare a fost achitat. Dar acțiunea lui oratorică vehementă și mai ales forța dialectică a cuvîntărilor lui i-au atras ura lui Bismarck.

Acuzat pentru a doua oară de înaltă tradare, Bebel fu condamnat la 1872 la 2 ani de fortăreață și pentru faimosul său discurs ținut în Dresda la alte 9 luni. In timpul legilor de excepție a mai avut și alte condamnări.

Vorbind despre cele 56 luni ale vieții lui, petrecute în închisoare, Bebel povestește, c'o senină ironie, că ele i-au folosit mult, atît ca sanatate cît și ca instrucție. „In această izolare forțată am putut repara numeroasele lacune ale instrucției mele primare", scrie dînsul.

După desființarea legilor de excepție, la 1888, Bebel s'a stabilit la Berlin și de atunci activitatea lui politică și parlamentară se confundă cu acea a partidului socialist.

In Reichstag, unde vorbea în toate chestiile mari, cuvîntările lui uneori violente și incizive, alteori pătrunse de un suflu poetic de înalt idealism erau totdeauna ascultate cu atenție. Cunoștințele întinse ale acestui autodidact, dialectica lui viguroasă, viața lui pură, impuneau adversarilor.

In partidul social-democrat pe care l-a văzut, subt abila și energica lui impulzie, pornit dela umile origini și ajuns la una din cele mai mari forțe disciplinate pe care le cunoaște lumea cași în întreg socialismul european, autoritatea lui era imensă.

Pentru toți acei care, dincolo și mai presus de deosebirele de partid și de clasă, știu să recunoască valorile ideale ale omenirii, figura acestui aprins apostol, acestui neobosit și viteaz luptător, acestui mare conducător de oameni, va rămînea una din acele întrupări de energie morală care onorează epoca noastră.

† Aurel Vlaicu

Aurel Vlaicu!—Un puiu de Romîn din plaiurile Ardealului. Un copil dintre cei mulți, în hăinuțele lor albe: ascultă cu uimire din cînd în cînd graiu străin care-i ajunge la ureche și privește cum trece țanțoș honvedul în uniformă. Ce cugetă el în curgerea anilor ș'a întîmplărilor vieții? Ințelege că face parte dintre asupriții Valahi; poate cugetă și el la o zi mai bună pentru neamul lui cel răstignit...

Va fi plugar, va fi învățător ori preot? Nu se știe. E un copil dintre cei mulți ai neamului. Copilul generațiilor de păstori și plugari însă avea o ciudată menire. El ese dintre ai lui, și-l atrage viața monstruoaselor fabrici, mașinismul complicat; și 'nțelege dintr'odată toate minunile iscodirilor omenești,—lucrurile cele mai ciudate, mai „nemțești" și mai depărtate de închipuirea părinților și bunilor lui.

Inginer mecanic, lucrind în fabrici germane, iscodind și el mașinării și aparate,—deodată s'a trezit și 'n el marea și nebuna dorință de a cuceri văzduhul... Pe inginerul Aurel Vlaicu l-am cunoscut cu toții, dar nu știu de ce în mine se asociază minunata lui mașină de zburat cu copilul în străițe albe, copilul „Valahului" din împrejurimile Aradului...

Acest copil, precum îi va fi fost scris în zodii, a zburat pe deasupra Romînilor de pretutindeni cu paserea lui măiastră, vestind, cum spune în străvechile povești, învierea balaurilor și ziua cea mare din veac....

Minat de nebiruitul vînt al soartei lui, a pornit într'o zi să treacă peste piscurile și prăpăstiile Carpaților.—A căzut.—Pămîntul este mama tuturor, ș'a pămîntenilor, ș'a cuceritorilor văzduhului. Moartea lui Aurel Vlaicu nu m'a înfricoșat și nu mi-a pricinuit parcă jalea năprasnică ce a cernit un întreg popor. Presimțimîntul căderii lui mi se pare că l-au avut mulți, dacă nu toți. Totuși cariera copilului pe care-l văd în imaginația mea trebuia să se inchee într'un chip cu totul deosebit.

Zborul și căderea lui fulgerătoare au avut parcă în ele ceva mistic. Vlaicu e primul căzut pe drumul Ardealului, pe cărarea jertfei. Este primul îndrăzneț și primul cercetaș.

Prima jertfă. Mai nefericit poporul care plînge ultima lui jertfă.

Odihnească în pace misteriosul copil din plaiurile Transilvaniei!

Dela Redacție

Cerem scuze cetitorilor noștri pentru marea întîrziere a apariției acestui No.. Din pricina mobilizării ne-au lipsit și personalul tipografic și hîrtia și mulți din colaboratorii obișnuiți.

Numerile viitoare vor apărea la vreme.

A P E L

Către cetitorii şi prietenii „Vieţii Romîneşti"

Dispariţia marelui cetăţean Spiru Haret impune Iaşului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica in acest oraş un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toţi cetitorii şi prietenii noştri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deşteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească iniţiativa luată de „Viaţa Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicaţia specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administraţiei revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viaţa Romînească"

	LEI	B.
Suma din urmă	**5360**	**65**
Dr. Iacob Anghel, Vaslui	5	—
Victor Nasta, Fălticeni	10	—
Elena Crudu, învăţătoare, Corni (Neamţ)	5	—
Lista d-lui Dr. Al. Brăescu, Iaşi: Dr. Brăescu 40, Dr. G. I. B. 5, Dr. Popa Radu 5, Marie Gh. Sion 5, Gh. V. Sion 5, Atanasie N. Jecu 2, în total.	62	—
Iacob Oraţie, Ruhaegres (Ungaria)	1	—
Grigore Forţu, profesor, Galaţi	5	—
Lista d-lui St. Gusti, proprietar, Iaşi: V. Apotecher 5, N. Apotecher 5, St. Gusti 5, în total	15	—
M. Grumăzescu, directorul Liceului din Pomirla. . .	20	—
Gr. Guţu, profesor, Galaţi	7	—
De reportat . .	**5490**	**65**

Report . .	**5490**	**65**
Lista d-nei Natalia C. Ionescu, Hirşova: Nat. C. Ionescu 5, Camil Ionescu 1, Margareta Praun 3, în total. .	9	—
Lista d-lui Locot. I. Ghinea, medic veterinar, Brăila: Locot. Negoescu 1, Aurora Petrini 0.50, Sublt. Petrini 1, Arhanghel 1, M. Dragomir 2, I. Lazaroneanu 2, D. Brăescu, 1, Crăciunescu 1, P. Jecu 1. G. Albuleţ 1, I. Anuşca 1, V. Goraş 4, V. Georgescu 1, Malcoci 1, Barboi 1, Natalie Saftoiu 1, Macri 1, Bombonel 1, Ascher 1, Costică Olănescu 1, Ascher 1, Margareta Ollănescu 1, Linica Ollănescu 1, L. Ghiorghiu 1, N. Burtăleţi 2, C. Sulica 1, A. Cindea 1, M. Angelescu 2, E. Tomovici 1, G. Negru 0.50. Medic veterinar Locot. Ghinea 5, în total	41	—
Mircea Culian student, Bucureşti	5	—
Lista d-rei Paraschiva Raian, învăţătoare, Bereşti (Covurlui): D. Popescu 2, D. Teofanatos 2, S. Ghiorghiu 1, Paraschiva Raian 5, G. C. Petrea 5, A. Ferhat 5, C. Ţicău 5, C. Ciorapciu 2, Inginer N. Bălăşescu 2, Dr. C. Enăchescu 3, Take Lăzărescu 4, Const. P. Lăzărescu 5, T. Popovici, institutor 2, C. Passat 2, G. Alexandrescu, profesor, Bîrlad 10. Emil I. Braşoveanu, învăţător 2, Ana I. Virgolici 3, în total.	60	—
Lista d-lui Şt. Petrescu, învăţător, Boureni (Dolj): P. P. Stana 0.50, St. Petrescu-Roşca 1, D. Ionescu 1, V. I. Mitre 1, Ioan P. Ionică 0.50, Ioan St. M. Rusoiu 0.50, Ioan F. M. Vică 0.30, Marin St. Firan 0.50, Ioan M. Popa 0.20, I. P. Mutilă 0.20, I. M. Guluţă 0.20, Marin P. Ică 0.20, Dinu P. Stana 0.20, Nae G. Gheorghe 0. 20, D. D. Marinaş 0.20, Mitrache Nita 0.20, D. I. M. Rusoiu 0.20, I. N. Stănilă Duţă 0.30, C. M. Roşca 0.40, Ioan P. St. Gheorghe 0.20, Dimitrie M. Popa 0.50, I. I. Stănoiu 0.20, Const. M. I. Belu 0.40, Pascu I. Chiţu 0.30, Ioan D. R. Marcu 0.40, Ioan G. Bercea 0.30, Stancu I. Dimitraşcu 0.50, D. Broşteanu 0,30, St. Ungureanu 0.30, N. F. Rusoiu 0.20, Dan I. Mitre 0.35, I. M. Vică 0.25, I. R. Sandu 0.45, Chirilă I. Mutilă 0.30, Gh. I. Duţă 0.50, C. Bălăcescu 0.20, Ioan N. Neacşu 0.50, D. T. Pisău 0.25, Ioan N. Duţă 0.20, Elisei Rusoiu 0.25, Ispas Dumitraşcu 0.25, G. Fl. Duţă 0.35, I. A. Mitoiu 0.20, Stan I. Firău 0.20, Petru M. Tuţu 0.10, Marin M. Budoce 0.20, Tudor P. Stana 0.20, Mitrache Niţă 0.35, Ioan St. Rusoiu 0.30, D. T. Belu 0.15, Stancu St. Cosita 0.20, C. St. Dimitrescu 0.15, Preda I. Ciolacu 0.20, în total.	17	50
Stan N. Bleonţu, Bucureşti	3	—
Lista d-lui Dr. N. Lapteş, Huşi: Gh. Savin 0.50, D. Virlan 0.50, Gh. Vasilache 0.50, Gh. Motaş 0.25, I. Gh Mangu 0.25, Andrei V. Chirica 0.50, N. Burghele 0.50, Ioana Gh. Popa 0.50, Andrei Miron 0.50, Gh. Matei Sardaru 0.50, Iordache Prepeliţă 0.50, Alex. Parvan 0.50, Dr. B. Moscovici 2, Dr. N. Lapteş 5, în total	12	50
Total.	**5638**	**65**

RECENZII

G. Diamandy. *Chemarea codrului.* Poveste vitejească în 3 acte.

Pe d. Diamandy îl cunoaștem ca autor, din nouă piese sociale și ultra moderne, în care pe lingă stingăcii de diletant, am găsit și scinteere de talent. Am deschis însă cu un sentiment de neîncredere noua sa piesă. Genul istoric își are greutățile lui pe care arareori un scriitor le poate învinge. Ș'apoi recentele drame istorico-naturale ale d-lui Delavrancea mă obsedau cu situațiile lor false, cu retorica lor sforăitoare, cu mijloacele lor fizice de eftin efect. M'am înșelat însă. După primele scene din primul act mi-am zis de citeva ori: nu-i rău; uneori: e chiar bine. Și e plin de viață și de mișcare actul acesta.

Plăcerea mea a crescut în actul al doilea. Am intilnit aici detalii cu adevarat gingașe de idilă și chiar de poezie adevărată. Actul al treilea mi-a plăcut mai puțin. M'a indispus neașteptata năvălire a Tătarilor. E drept că nervii mei cam tociți n'au putut niciodată suporta pe scenă iataganele lucind, șiroaiele de singe, spectacolele de cruzime și de sumbră teroare. Dar asta e desigur numai vina mea. Asemenea lucruri se petreceau desigur pe atunci: dl. Diamandy nu abuzează de ele cum au făcut înaintea sa alții; actul din urmă e totdeauna mai greu și se întilnesc și în acest act și momente frumoase, uneori de o adevărată înălțime, evocată simplu și grav.

Spre deosebire de majoritatea autorilor care au atacat acest gen, d. Diamandy a avut fericita inspirație de a nu-și alege eroii săi dintre personajele istorice cunoscute, personaje care pe scenă ne par atit de rar verosimile.

Și poate aceasta e una din cauzele pentru care eroii piesei sale par oameni adevarați ai epocii lor. E drept că am ca și cei mai mulți dintre cititorii d-lui Diamandy puține lumini, puține date asupra sufletului adevărat al acelor vremi de altă dată. Făcînd însă un apel disperat la imaginația mea, ajutată de cronici, de alte lecturi istorice, de Walter Scott chiar, simt în mod vag, dar simt totuși că așa sau aproape așa trebue să fi fost contimporanii lui Petru Rareș.

Au trăit desigur pe atunci: boeri mari și bătrîni ca postelnicul Gheorghe Costache Ordeșteanul și vornicul Iordache Cainteanul, boeri moldoveni coada vacii, cu „iasta ceia" vecnic pe buze, viteji în războaie, mintoși la sfat, buni la petreceri, credincioși datinilor strămoșești, cu inima legată de pămîntul străvechiu al țării; tineri boeri de os domnesc ca Ioniță Rădeanu,

sanguini și impulsivi, iuți la harță și la minie, aprinși și schimbători în dragostea lor; tinere jupinese ca Sanda, păpuși sulemenite făcute numai pentru dragoste; fecioare, ca grafina Ilona, pline de fumul originii lor nobiliare; sau altele ca Ancuța din Soveja, făptură de vitejească bărbăție crescută în voia naturii, în desișul codrilor.

E plină de farmec primitiv și salbatic această Ancuță, adevarata eroină a piesei; și dragostea ei născîndă pentru tînărul boer Rădeanu e zugrăvită cu mult adevăr sufletesc și fină pătrundere. Răsună aici un accent pornit din lumea obscură a instinctelor; sînt sentimente primitive peste care secole de civilizație s'au altoit, dar subt o scoarță factice ele au ramas aceleași. E drept că atunci cînd Ancuța vorbește de „multele înțălesuri cuprinse în lacrimele de fecioară", ea îmi aduce puțin aminte de o domnișoară care a făcut pensionul și care a citit romane; și e ceva convențional, cam „schillerean", în revolta ei și a lui Ioniță împotriva vieții prefăcute a curților ca și în apologia vieții de codru. Dar acestea sînt lucruri mici și poate inevitabile, care nu risipesc atmosfera arhaică, umorul sănătos, poezia uneori naivă, alteori de un suflu epic, de care e străbătută această piesă, scrisă într'o limbă colorată și plină de sevă.

Gîndindu-mă la piesele istorice atît de pretențioase ale generației trecute, chiar la acele ale d-lui Delavrancea care nu-mi par dealtminteri decît un rest al lor întîrziat, simt că am făcut în evocarea trecutului pași care sînt plini de făgăduință. Căci în piesa d-lui Diamandy, cași în citeva din minunatele nuvele ale d-lui Sadoveanu, trăește în adevăr ceva din aerul vechei Moldove patriarhale și eroice.

O. B.

* * *

George Pavelescu. *Dimitrie Bolintineanu și opera sa.* București, 1913. Prețul 4 lei.

Rar s'a bucurat un scriitor de un renume și de-o considerație atît de disproporționată față de meritele sale, cum s'a bucurat Dimitrie Bolintineanu la noi. Până mai dăunăzi—pe cînd trăiau încă și scriau Creangă, Eminescu și Caragiale—, Bolintineanu și Alecsandri erau cele două nume inseparabile care păreau că însamnă culmile cele mai înalte ale mișcării noastre literare.

Totuși Bolintineanu, cu toată bogăția și varietatea producției sale literare, a fost—în sine—un scriitor mediocru: slab poet, romancier neîndămănatic, dramaturg imposibil, descriitor superficial de voiajuri, istoric fără obiectivitate,—din întreaga lui operă nu au rămas azi decît cele citeva legende ce se tipăresc prin cărțile de școală, pentru cu totul alte considerații decît acea a valoarei artistice.

Dar, așa necetit, ori poate tocmai de asta, Bolintineanu a rămas un scriitor al cărui nume și astăzi se pronunță cu evlavie. El a avut momente de glorie în timpul său, a fost apreciat și a exercitat oarecare influență asupra contemporanilor săi. Afară de asta, Bolintineanu a trăit într'o epocă *mare* a vieții poporului romîn și a jucat oarecare rol, dacă nu chiar în desfășurarea, cel puțin în vremea unor evenimente de mare însemnătate pentru existența și desvoltarea acestui popor.

O biografie a lui Bolintineanu dar, și un studiu asupra operei sale nu pot fi decît bine venite.

O astfel de biografie însă nu avea dreptul să fie un șir lung de pagini citate din diferitele scrieri ale poetului, aproape fără comentarii din partea biografului,—pagini din care nu reesă nimic asupra firii lui Bolintineanu, și pe care cetitorul le putea tot așa de bine găsi în înseși operele poetului. Iar partea I-a a cărții d-lui Pavelescu, acea privitoare la viața lui

Bolintineanu, nu conține decît 16 pagini ale biografului, restul de 100 fiind citații din cărțile poetului. De ce a retipărit d. Pavelescu aceste pagini fără valoare ale poetului? Erau necesare, pentru cunoașterea vieții lui Bolintineanu, multele amănunte de călătorii pe care ni le dă? Ori trebue să cunoaștem viața unui scriitor numai după—ceia ce ne spune el?

In partea a doua a lucrării sale d. Pavelescu se ocupă de opera lui Bolintineanu. Aice d-sa nu mai citează, analizează.

E o observație de domeniul comun că acel ce studiază activitatea unui scriitor devine prin forța lucrurilor un panegirist. E foarte greu, în adevăr, să păstrezi măsura dreaptă, cînd simpatia te-a atras către acel scriitor și te-a îmboldit să-l studiezi.

Dar să ajungi să faci din Bolintineanu „un geniu", să-l pui că „se întrecea cu cele mai mari talente poetice" străine, să spui despre versurile lui că „parcă n'ar fi viers omenesc, ci limbagiu zeesc", că „fiece vers, fiece vorbă deșteaptă în suflet o icoană, o cugetare adîncă", etc,—este a cădea în exagerări care trec toate marginile permisului...

Cetitorul care citește versurile lui Bolintineanu citate cu abundență de d. Pavelescu nu poate decît să zimbească față de astfel de exagerări.

Și d. Pavelescu făcea mult mai bine dacă, recunoscînd lipsurile mari și multiple ale lui Bolintineanu ca poet, ar fi căutat să pue pe cetitor în situație de a judeca opera poetului în raport cu vremea în care s'a produs și cu starea de atunci a literaturii romîne. Căci criticul lui Bolintineanu poate fi cel mult un om care explică,—în nici un caz nu poate fi un admirator fără rezervă...

In ceia ce privește viața lui Bolintineanu, ea poate da loc la o lucrare de foarte mare interes, dar nu viața poetului luată izolat, ci pusă în mediul de-atunci, legată cu epoca, cu influențele, cu luptele și cu împrejurările în care acea viață s'a desfășurat,—ceia ce autorul nu a făcut.

M. C.

* * *

Adelaida Popp. *Povestea unei lucrătoare.* Traducere. București, Libraria Alcalay, 112 pg., Preț 1.50 lei.

E povestea măruntă a unui suflet umil și chinuit:—memoriile unei lucrătoare. O lume de durere apare din aceste sincere mărturisenii, „o lume nouă pentru păturile superioare ale societății",—cum spune August Bebel în „Cuvîntul introductiv".

Copii umblă desculți din atelier în atelier, pe uliță, în ploae; respinși de pretutindeni se întorc cu hainele ude și flămînzi, seara, acasă. Cînd găsesc de lucru sînt plătiți cu 30 pînă la 50 de bani, cel mult, pe săptămînă; stau în colbul de sticlă în fabrici de Glaspapier, și simt pulberea, ca nisipul, scrîșnind în dinții lor mici. Mănîncă, cu pîne, apa în care s'au fiert crenwirștii la birturi,—și aceasta doar e „o supă de un gust splendid". Fac cortegiu după sicriul copiilor bogați să li se plătească cîțiva creițari. Sînt înjosiți de mila celor mari; și, „în vrîsta în care alți copii se joacă cu păpușele și stau în banca școalei, unde sînt păziți și îngrijiți ca să nu cadă nici o piatră subt (!) picioarele lor", ei își trudesc trupul fraged pentru hrana unei familii îngenunchiate.

„Momentele acestea — spune autoarea—și toată suferința copilăriei și tinereței mele nu le-am uitat niciodată. Și totdeauna, cu toată trecerea anilor, nu pot trece pe lîngă copii plîngînd fără să-i întreb de pricina lacrimilor lor".

In primele ei două ediții „Povestea unei lucrătoare" n'a avut pe copertă numele autoarei; vroia Adelaida Popp să dee acestor memorii un rost gene-

ral: nu doar pentru sufletul ei le scrisese, ci pentru a contribui măcar c'o picătură la mîngierea obștească.

Privind, în jurul-ne, exagerata individualitate a mărunților noștri scriitori, care se simt obligați să împărtășească și altora, de pildă, neînsemnatele lor înfrîngeri galante, căpătăm respect pentru această colaboratoare la fericirea generală; ea s'a retras sfioasă din fața povestirilor vieții sale și a lăsat pe fiecare tovarășă să găsească acolo lupta și durerea tuturor. Și dacă cineva a fost mîngîiat ascultînd această spovedanie umilită, dacă a întrezărit un drum nou, prin înfrățirea muncitorilor, spre izbînda ce va să vie,—autoarea e prea mulțumită.

Cînd avem în viață dureri care își împlîntă rădăcinile în inima neamurilor, nu ne înduioșează oftatul de după un evantaliu de mătasă, într'o noapte de bal; ci ne oprim lîngă adevărata destăinuire de chinuri adînc omenești.

*

Dr. I. Munteanu. *Reforma electorală. Colegiul unic.* 1912, București, Imprimeriile „Independența".

Broșura d-lui I. Munteanu are drept obîrșie un gînd bun: și întotdeauna sînt bine primite părerile în chestiunile de interes general. In mijlocul publicațiilor sterpe care apar pretutindeni în țară, și în mii de exemplare, răsar cu sfiiciune și înviorătoare aceste puține pagini despre reforma electorală.

Țara noastră are nevoe de o prefacere temeinică: îndreptarea sistemului electoral e o față a fundamentalei probleme de reînnoire socială.

Lărgirea dreptului de vot,—la ordinea zilei și acum un an, cînd a apărut broșura d-lui Munteanu, — se impune astăzi cu mai multă vigoare.

Au fost chemați țăranii la războiu: și ei cu inimă bună și-au făcut datoria. Au cîștigat încă un drept,—pe lîngă nenumăratele lor jertfe, — la viață omenească în țara lor.

O clipă am fost puși față în față cu Bulgaria, unde chestiunea agrară a fost rezolvată mai bine decît de noi, care am lăsat-o în părăsire,—și unde funcționează votul universal; în această apropiere ni s'au vădit lipsurile.—Indreptări imediate se impun.

D. Munteanu arată relele cunoscute ale actualului regim electoral. In criticile d-sale, juste adesea, e uneori nedrept. Face întîiu o spovedanie interesantă: „Mărturisesc că am comis multe nedreptăți și abuzuri, ba chiar m'am făcut complice cu deliquenții, căci așa cereau interesele electorale. (D. Munteanu, după cum singur spune, a „prefectorat" în 4 județe). Intre altele — îmi aduc aminte—am scutit pe un mare proprietar, de al cărui vot aveam nevoe, de o amendă de *32 mii lei* pentru un delict silvic, cu complicitatea celui mai conștiincios om care(!) a creat Dumnezeu pe pămînt, ministru de finanțe în acel timp".

Și d. Munteanu, încurajat de această destăinuire într'un moment de sinceritate, desfide „pe orice prefect, fost, actual și viitor, în sarcina și răspunderea căruia sînt date alegerile, să probeze că a putut căpăta votul unui alegător—mai cu seamă din col. I — netîrguit".

D. Munteanu trece chiar limita îngăduită unei exagerări. Și o cauză nu cîștigă [nimic fiind sprijinită cu astfel de afirmări.

Autorul aprobă, cu o singură rezervă (a se da drept de vot și neștiutorilor de carte), articolul din „Viața Romînească", care studiază problema *Colegiului unic*.

Găsim aprecieri juste asupra tăriei morale a colegiului al III: „Este natural să fie cel mai puțin coruptibil, pentrucă este cel mai numeros și, deci, lucrarea individuală mai dificilă".

... „Cînd însă acest colegiu este pătruns de curățenia ideei ce urmărește, merge drept la țintă. Multe probe de asemenea bărbăție au dat alegătorii acestui colegiu, bine cunoscute de toată lumea care se îndeletnicește cu politica.

„Tocmai aceste semne ne îndrituesc să cerem unificarea colegiilor cu vot egal și direct, și mai cu seamă egalitate politică, căci acesta este singurul zid de apărare în contra aservirii omului de către om, și în contra dominației forței".

D. Munteanu vorbește apoi despre reprezentarea minorităților, expune cîteva sisteme de scrutin pe listă și în treacăt atinge chestiunea dreptului femeilor la vot. E de părere autorul „să nu voteze direct decît domnișoarele vrîstnice și văduvele care își administrează singure averea, și care întrunesc condițiunile impuse de lege; iar femeile măritate cu drepturi (!) să voteze prin bărbații lor".

Vor fi atunci, desigur, prea puține femei care să voteze direct! Iar cele care vor vota indirect, au deplina libertate și acum să „influențeze" unicul vot al soțului. Reforma propusă de d. Munteanu n'ar aduce deci o reală schimbare în rolul femeilor în viața publică.

Broșura d-lui Munteanu totuși, cu gînd bun concepută, naște gînduri bune, desigur, în mintea cetitorilor d-sale, care am dori să fie cît de mulți.

Rd. S.

* * *

Ion Iosif Schiopul. *Romînii din America.* O călătorie de studii în Statele-Unite. Sibiu, 1913. Fără indicație de preț.

Chestiunea emigrării Romînilor în America preocupă de mai mult timp cercurile conducătoare ale Romînilor din Ungaria. Nu de mult, comitetul central al Asociației a publicat concurs —cu premiu de 100 coroane—pentru cea mai bună lucrare contra emigrării. Această preocupare e explicabilă dacă ne gîndim că printre frații de peste munți curentul emigrării se întinde mereu; iar numărul celor ce-și părăsesc țara, pentru a-și căuta dincolo de ocean o viață mai bună, crește din an în an.

Lucrarea de față, fără a fi provocată de premiul Asociației și fără a tinde să combată emigrarea,—ne dă o expunere generală a chestiunii și în felul acesta răspunde unei nevoi adînc simțite.

In cele șapte capitole ce alcătuesc studiul d-lui Schiopul, găsim date, informații și observații interesante asupra numărului Romînilor din America și asupra mersului ascendent al emigrațiunii, asupra ocupațiunilor, așezării și modului de traiu al Romînilor din America, asupra organizării și vieții lor economice și culturale.

Notăm aice cîteva lucruri mai însemnate.

Numărul Romînilor din America (în cea mai mare parte țărani din Ungaria) îl evaluează autorul cam la 80—100 mii, din care de-abia 15°/₀ femei. Mai ales din pricina lipsei de femei romîne în America, cei mai mulți emigranți se întorc în țară după un număr de ani (căci țăranii romîni nu se căsătoresc cu femei de alt neam): de aceia autorul crede că nu sînt în America nici 100 de Romîni care să fie așezați acolo de mai mult decît 12 ani. Romînii din America, deși în majoritate țărani, nu lucrează acolo pămîntul, ci se fac lucrători în fabrici, mai ales în cele de fier și oțel, unde munca e mai grea, dar mai bine plătită. De aceia cîștigul lor variază după om între 2 și 4 dolari pe zi, ceia ce înseamnă 250—500 coroane pe lună, din care ei pot face economii lunare variind între 100 și 200 coroane. Aceste economii, trimise celor rămași în țară, se ridică pănă la 30 ori 40 milioane pe an,—milioane care reprezintă o muncă grea de 8—12 ore pe zi și o

viață constrînsă, chinuită, de om care trăește în locuință insalubră și se nutrește prost.

Romînii din America au azi 14 biserici cu 12 preoți, dintre care unele sînt ortodoxe, iar altele greco-catolice. Ziare și reviste sînt în total 9 mai durabile, afară de numeroase alte publicații efemere; dar, afară de „Glasul Vremei", toate celelalte ziare sînt mai multe organele unor întreprinderi comerciale. Societăți romînești în America sînt vre-o 80, grupate toate în „Uniunea societăților romîne din America"; numărul membrilor e însă foarte restrîns,—de-abia vre-o 2000 de persoane...

O latură tristă a vieții Romînilor din America este că s'a creat acolo un fel de pătură a „intelectualilor", care nu au alt rost decît acela de a trăi pe spinarea majorității Romînilor, exploatînd diferitele nevoi ale țăranilor neștiutori, singurii producători. Afară de această plagă, un alt rău pe care viața de-acolo îl produce este că, din lipsa unei vieți familiare regulate, multe elemente se depravează, decăzînd moralicește.

Astfel emigrarea romînă în America se prezintă ca o problemă de mare însemnătate pentru conducătorii Romînilor din Ardeal. Se va putea slăbi curentul de emigrare prin propagandă? Intru cît la bază e nevoia economică, autorul crede cu drept cuvînt că nu. De aceia el propune ca printr'o acțiune economică, culturală și religioasă, emigranții romîni din America să fie ajutați și ținuți în strînsă legătură cu frații lor din patria mumă,—ceia ce ni se pare foarte rațional.

H. L.

* * *

Paul Labbé. *La Vivante Roumanie.* Paris, Hachette, 1913. Prix 4 fr.

Literatura de călătorii a luat în ultimul timp o desvoltare așa de mare, încît se pare că tinde să devie genul de scrieri favorit al epocei noastre. Interesul crescînd pe care, cu înmulțirea și ușurarea relațiilor dintre popoare, îl purtăm astăzi celoralte țări, nevoia tot mai mare de a cunoaște ce se petrece la alții, sînt desigur factorii determinanți ai acestei dezvoltări. Probabil însă că nici ușurința producerii și facilitatea lecturii unor astfel de scrieri nu-i sînt streine.

Cîte odată ușurința aceasta a producerii e așa de ispititoare, în cît te întrebi dacă ea nu a fost singurul imbold pentru apariția cărții. Și dacă cumva ți-a fost dat să cunoști mai de-aproape viața și locurile redate de autor, apoi îți vine uneori să te îndoești de tot ce s'a scris vre-odată în genul acesta. Iar cînd țara despre care se scrie este a ta și cînd erorile, aprecierele nedrepte, ușurința judecății, superficialitatea observației te lovesc la fiecare pas, atunci e greu să nu simți ca o jignire personală nedreptatea ce se face neamului tău.

Noi Romînii, nu știu de ce, de mult timp avem parte de acest fel de uvraje prin care unii străini ce trec vremelnic prin țara noastră ne fac tristul serviciu de a ne face cunoscuți concetățenilor lor,—altfel de cum sîntem...

Cartea d-lui Paul Labbé nu-i dintre acestea.

Autorul nu e nici un admirator al naturii, nici un observator al sufletului și moravurilor. E un om practic, pe care-l interesează mai ales latura economică a vieții. Lucrarea sa nu va fi tocmai interesantă pentru acei pe care nu-i preocupă problemele economice, iar nouă ne va lăsa regretul că autorul a trecut prin splendoarea munților și prin farmecul dulce al dealurilor noastre — și inima sa nu a bătut pentru ele. Chiar cînd e la frumoasele Mănăstiri Agapia, Neamț și Varatic, au-

torul nu se gîndește decît la chestiunea secularizării...

Dar dacă e vorba de chestiunea agrară în Rominia, pentru care autorul a cules date și păreri dela oameni cunoscători; dacă e vorba de fabricele pe care le-a vizitat, de minele de sare și de petrol, de domeniul coroanei, de serviciul pescăriilor din Dobrogea, — autorul dă informații în genere juste, precise, luate din sursă sigură.

De altfel nici nu se putea altfel. Ca om practic, d. Labbé s'a înarmat cu cîteva recomandații bune și, pretutindeni unde s'a dus să vadă ceva,—era așteptat, dacă nu chiar de directorul ori șeful serviciului, cel puțin de subalternii lor de primul rang...

Prin urmare prin cartea d-lui Labbé vorbesc, mai în toate chestiunile, deținătorii oficiali ai datelor, specialiștii în materie.

Și e foarte bine așa.

Iată de ce nu vom mai insista asupra unor erori de transcriere a numelor (Mahadintzi, Torga Neamtsu, etc.), nici nu vom mai formula aice rezervele pe care le-am avea de făcut asupra unor păreri și aprecieri ale autorului.

După ce de-atîtea ori a trebuit să cetim cu strîngere de inimă paginile străinilor despre noi, lucrarea d-lui Labbé, cu toate insuficiențele ei, ne pare aproape un dar pentru care trebue să-i fim recunoscători.

* * *

Paul Haury. *Exposé simple et clair dela Question d'Orient.* Paris 1913. Librăria Dulbert. Prix 2 fr.

E tocmai după cum anunță titlul cărții, o expunere simplă și limpede a chestiunii orientului. In opt capitole, care nu ocupă decît aproape 50 de pagini, autorul trece în revistă toate fazele mai însemnate ale chestiunii, dela primele ei începuturi și până la criza cea mai nouă, războiul din 1912—1913. Paul Haury își propune să arate că chestiunea orientului european, din pricina permanenței intereselor deosebiților factori ce iau parte la desfășurarea ei, și din pricina analogiei problemelor pe care ea le ridică în fiecare moment, prezintă, subt aparențele ei de haos și de încurcătură, o unitate, o continuitate și o simplicitate care fac cu totul clară situația de azi. Pentru aceasta autorul, într'un prim capitol, intitulat: „De ce există o chestiune a orientului", rezumă în fazele ei principale mersul ascendent al problemei: intrarea Turcilor în Europa, căderea imperiului sîrb la Kossova în 1389, căderea imperiului grec la 1453 și căderea regatului Ungariei la 1529 subt Turci,—cum și mersul descedent al ei, slăbirea Turcilor și emanciparea popoarelor creștine de subt dominația lor: formarea statului grec (1820—1831), a celui romîn (1856—78), a celui sîrb (1875—78) și a celui bulgar (1878—1908). Mai departe Paul Haury arată interesele contrare ale Rusiei și Austro-Ungariei în Peninsula Balcanică, luptele și alianțele dintre aceste două mari puteri pentru succesiunea Turcilor în Europa, intervenția celorlalte mari puteri și interesele care au determinat această intervenție cu celebra formulă a statu-lui quo și a Integrității Imperiului Otoman.

Nu vom da un rezumat al expunerii, de oarece un rezumat e însă-și această carte. Vom spune numai că acest rezumat e făcut de un om care cunoaște bine problema și care știe să aleagă elementele esențiale, pentru a da în liniile ei generale chestiunea de care se ocupă. Numai atît că lucrarea e scrisă înainte de al doilea războiu balcanic și prin urmare, deși operă de actualitate, e lipsită tocmai de acea parte a evenimentelor care pentru moment e concluzia firească a chestiunii. Zicem „pentru moment", căci, după cum prevede și autorul acestei cărți, odată terminată lupta creștinilor din orient contra Turcilor, marea luptă germano-slavă se pregătește.

M. C.

* * *

R. Quinton. *L'Eau de mer milieu organique.* Ed. Masson et C-nie, Paris, 1912. Un volum de 500 pag. Prețul 6 fr.

Ca toate problemele relative la origină, problema originei vieții e spinoasă și grea de rezolvit. Și 'n starea actuală a științii dacă nu e deadreptul insolubilă, e încă departe de soluția definitivă, cu toate progresele chimiei sintetice.

Cunoștințile noastre pozitive asupra acestei importante chestiuni sînt atît de restrînse încît în lipsă de fapte precise, care să poată alcătui o explicare științifică, sîntem nevoiți să alergăm la felurite ipoteze și teorii imaginative. Și sînt destule. E și natural. Cînd lucrul nu-i precis cunoscut, explicările și interpretările curg.

N'am nevoe să le înșir pe toate; mare parte sînt cunoscute de toată lumea.

Voiu alege două ipoteze relative la origina vieții, care par mai plauzibile, pentru a fixa cadrul în care se mișcă și autorul lucrării de care vorbesc.

Două chestiuni se ridică cu privire la origina vieții. Este viața născută pe pămîntul nostru? sau are altă origină?

Unii biologi (Needham, Buffon, Lamarck, Haeckel, Conta, Le Dantec etc.) susțin că viața e de origină terestră. Materia viețuitoare a apărut întăiu în apă și s'a născut pe sama materiei neorganizate. Aceștia fac să intervie deci *generația spontanee.*

Alți biologi—și nu-s puțini—(F. Cohn, H. Richter, Du Bois-Raymond, Gaston Bonnier, etc.) susțin că viața e de origină cosmică. Ea a fost adusă pe pămînt prin acele cosmozoare, germeni invizibili ce plutesc în necunoscutele regiuni dintre astre, și cad amestecate cu pulberile cosmice sau împreună cu acele fărîmături de astre: meteoritele sau bolizii.

Această ipoteză, care susține că viața n'a incolțit pe pămînt născîndu-se din materia brută, ci că s'a născut din germeni deja organizați de origină cosmică, este ipoteza *panspermismului interastral sau cosmic* a lui William Thomson.

Ambele păreri au marele păcat de a nu face să înainteze de loc problema. Observ însă în treacăt că ipoteza *panspermismului interastral* se împacă cu ipoteza *originei neptuniene* a vieții prin faptul că și ea privește marea ca mediu prim în care materia viețuitoare și-a găsit condițiile prielnice de dezvoltare. Deci nu e incompatibilă cu teoria evoluției cum credea Max Verworn.

Scopul lucrării lui René Quinton fiind să demonstreze origina marină a ființelor viețuitoare, îl putem număra și pe el între partizanii *generației spontanee*, sau cum li se mai zice: heterogeniști.

Acest autor cercetează în lucrările mai multor naturaliști faptele care pot dovedi că toate animalele amintesc prin numeroase caractere de origina lor marină; și, căutînd urmele unei vieți acvatice la reprezentanți din toate grupele de animale, găsește aceste urme flagrante la animalele care au continuat a trăi în mare, însă mult mai puțin evidente la cele ce trăesc în aer sau în apă dulce.

Iată în scurt ingenioasa și curioasa idee a lui Quinton: Orice ființă închide în corpul său, un licid ce alcătuește un mediu intern salin, în care sînt mereu scăldate elementele celulare ale ei și de unde își iau hrana. Acest li-

-cid pe care autorul il numeşte *mediu vital* e o rămăşiţă din apa oceanului primordial în care s'a născut viaţa.

Orice animal deci—chiar omul—e o colonie marină a cărei indivizi trăesc în aceleaşi condiţii fizice şi chimice în care au trăit primele celule vieţuitoare.

In mijlocul prefacerilor de tot felul, a răcirii scoarţei globului şi a concentrării mărilor, singur acest *mediu vital* a rămas statornic acelaşi ca o reminiscenţă perpetuă a condiţiilor originale în care s'a născut viaţa.

Care sint faptele pe care se sprijină autorul ca să dovedească origina marină a materiei vieţuitoare?

Intâiu, origina acvatică a vieţuitoarelor e sigură prin faptul că aproape toate respiră după chipul acvatic; chiar speciile de animale cu respiraţie aeriană prezintă toate în decursul desvoltării lor embrionare o respiraţie branchială primitivă (d. p. crăpăturile branchiale ale vertebratelor aeriene).

Mai mult, această origină acuatică e cu siguranţă marină, dat fiind numărul mare al formelor marine, care singure aproape alcătuesc „intreaga osatură a lumii animale", formele de apă dulce fiind atît de reduse la număr faţă cu acestelalte, încît dispariţia lor ar însemna pentru Zoologie pierderea numai a unei clase şi cinci ordine, în timp ce dispariţia formelor marine ar însemna ştergerea din clasificaţie a: 6 grupe, 11 încrengături, 40 clase şi 109 ordine.

Apoi, păstrarea aceluiaşi facies chimic marin a *mediului vital* în seria animală. Fapt pe care autorul il probează prin numeroase analize împrumutate dela alţii ori făcute de el însuşi în laboratorul de fiziologie patologică dela Collège de France.

Tot în acest laborator René Quinton face o serie de experienţe, confirmate mai tîrziu de Winter şi Carrion. Experienţe care dovedesc că chiar animalele superioare, mamiferele, amintesc şi ele de o mai îndepărtată legătură cu mediul acuatic.

Aşa: A. Trei cîni sint injectaţi cu apă de mare în cantităţi diferite; nu se constată nici o tulburare; a doua zi sint mai vioi decit înainte de experienţă.

B. La trei cîni li se ia singe prin artera femorală, în mare cantitate şi pe măsură ce pierd singe, li se introduce treptat o cantitate echivalentă de apă de mare. Peste cîteva zile restabilirea lor e complectă, înfăţişarea mai vioae decît înainte de experienţă.

E de notat că un cine căruia i se injectează în vine apă dulce, moare.

Un alt fapt care ar proba înrudirea *mediului vital* cu mediul marin dela origină, şi deci „origina marină a primelor celule animale" e acela că leucocitele, care nu pot trăi în nici un mediu artificial, în apa de mare trăesc şi se nutresc comportîndu-se ca nişte animale independente.

Autorul a făcut experienţe, luînd cîte o cantitate de singe (dela diferite animale şi dela om), şi amestecind-o cu 25, 50, 100 unităţi apă de mare şi a pus în evidenţă acest lucru.

Afară de aceste fapte, efectele terapeutice ale apelor marine şi analiza chimică directă confirmă asemănarea *mediului vital* cu mediul marin.

Sărurile plasmei sanguine sint chiar sărurile apei de mare. Şi *„loin que cette composition marine du* **milieu vital** *chez le vértébré superieur résulte des aliments naturels ingérés, l'analyse des aliments fondamentaux (aliments végétaux)* **lesquels sont extraordinairement pauvres en sonde,** *mentre au contraire que cette composition marine est réalisée en dépit de l'alimentation. Il y a pour ainsi diere* **maintien actif".**

Sprijinit pe aceste fapte, autorul formulează următoarea lege generală, pe care o numeşte „legea generală a constanţei originale":

En face des variations de tout ordre que peuvent subir au cours des âges les différents habitats, la vie animale, apparue sur le globe a l'état de cellule dans des conditions physiques et chimiques déterminées tend à maintenir à travers la série zoologique, pour son haut fonctionement cellulaire, **ces conditions des origines.**

Ce condiţii au fost la origină? René Quinton, după cercetările lui, crede că marea primitivă avea o temperatură de 44° şi o salură de 8—9 gr. ‰ în timp ce mările actuale au o temperatură mult mai scoborită şi o salură de 32—39 gr. ‰.

Aceste cifre au fost confirmate pe alte căi de geologul De Launay. Autorul arată că animalele au păstrat în corpul lor o salură de 6—8 gr. ‰ asemănătoare deci celei a mediului marin primitiv.

Concluzia pe care o trage autorul e următoarea:

„Ainsi, tous les organismes animaux dérivent d'organismes marins. Les cellules primordiales d'où son dérivés ces organismes ancestraux furent donc nécessairement des cellules marines. La vie animale, a l'état de cellule, **est aparue dans les mers".**

Ori cu toate argumentele şi faptele aduse în sprijinul lor de autor, un singur lucru rămîne sigur, lucru care nu e deloc nou şi anume: fie că viaţa a încolţit în împărăţia de valuri a lui Neptun, ori în vastele şi liniştitele goluri ale cerului, sălaşul său primordial în care s'a desvoltat îmbrăcînd atitea forme a fost fără îndoială marea primitivă.

Origina vieţii rămîne încă obscură, rămîne o taină.

Experienţa singură ar putea să doboare chestiunea tiranică a originei vieţii şi să-i impue soluţia necesară. Ori, în ce ar consta această experienţă? In sintetizarea materiei vii. Apoi cînd materia vieţuitoare e atît de delicată, cînd tehnica histologică ne arată celula de o complexitate înfricoşătoare, un adevărat microcosm, mai putem spera vr'odată la realizarea unei asemeni experienţe?

Crearea unui hipopotam n'ar fi deloc mai grea atunci decît sintetizarea unei celule vii.

„Lorsque l'homme aura résolu ce dernier problème, il sera devenu plus créateur que le Créateur, plus fort que la Nature entière, plus puissant que l'Univers infini".

Ct. M.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare No. 6—7. Pe lingă un interesant fragment dintr'o monografie asupra lui Kogălniceanu de d. M. Cartojan și citeva pagini („La casa lui Ruskin") ale d-lui Beza,—vechea revistă ne consolează pentru *Poezia depărtării* și versurile anemice ale d-lor Ciuchi & Tutoveanu, prin publicarea frumoasei cuvîntări a d-lui *S. M.*, ținută studenților cu ocazia morții lui Cerna.

O singură obiecție, poate cam nepotrivită cu împrejurarea, i s-ar fi putut aduce d-lui S. M..

Cerna ne-a lăsat, zice d-sa, „*cea mai* frumoasă creațiune literară dela începutul veacului al XX-a..."

Poate că pentru rotunzimea frazei, d. S. M. a omis cuvintele „în versuri" și „la Romîni"... Dar, chiar și fără această omisiune, fraza tot ni se pare prea afirmativă.

Niciodată nu ne-am împăcat cu *erarhizarea* aceasta dogmatică în literatură: ea este în realitate imposibilă și, în orice caz, arbitrară... Căci, dacă e vorba pe „cel mai", ni se pare drept să amintim d-lui S. M., luat de valul unei emoții justificate, că la începutul veacului al XX-lea au scris Rostand, Maeterlink, D'Anunzio,—ca să cităm numai trei.

Iar la noi au scris, la începutul aceluiași veac, Brătescu, Sadoveanu, Goga și mult regretatul Iosif, căruia niciodată corifeii aprecierii absolute nu i-au recunoscut locul ce i se cuvine.

Noua Revistă Romînă. Anchetele internaționale au fost întotdeauna o scumpă manie a d-lui Rădulescu-Motru.

Dar cel puțin de data aceasta, răspunsurile unora dintre celebritățile europene, în privința problemei balcanice, nu sînt lipsite de interes.

Wundt, de pildă,—cu acel simț al realității care este apanajul filozofilor transcendentali,—vorbește de viitorul unei confederații balcanice, alcătuite după modelul celei elvețiene! Iar *W. Ostwald* vede un obstacol la alcătuirea unei astfel de confederații numai chestia limbei și propune (oare nu cumva își bate joc?) introducerea limbii convenționale *Ido*, la balcanici.

„In această privință eu nu văd o altă scăpare"—zice el.

Și ceva mai jos:

„Pot să adaog *că aceleași trebuințî*, „*care există și la Dv.*, au condus la „aceleași încercări pe unele *popoare* „*din Asia*. In *India, China și Japo-* „*nia* se agită mult ideia ca, *prin mij-* „*locirea unei limbi convenționale, să* „*se găsească o comunicare cu cultura* „*europeană*..."

Incetează, d-le Rădulescu, încetează cu anchetele,—că ne rupi inima!

La Nouvelle Revue. (Iulie și August, 1913).

In articolul său intitulat **Dreptul popoarelor și Tripla Alianță**, *L. Servérien* caută să arate că alianța Germano-Austro-Italiană este lovită de o slăbiciune ce nu se poate vindeca, de-

oarece este contrară dreptului popoarelor, pe cînd pentru cuvîntul că e mai puțin contrară acestui drept al popoarelor, înțelegerea Franco-Anglo-Rusă nu este lovită de aceiași slăbiciune. Prin urmare într'o mare conflagrație europeană, în care cele două înjghebări politice ar veni în luptă, nu ar fi tocmai așa de sigur că Tripla Alianță ar fi învingătoare. Autorul recunoaște că ea are asupra Triplei Ințelegeri avantajul că se prezintă geograficește ca un bloc compact, care și-ar putea duce grosul armatelor acolo unde nevoia ar fi mai mare în orice moment, dar scoate pentru Tripla Ințelegere superioritatea care rezultă din faptul că nu ar fi contrară dreptului popoarelor. L. Servérien adică spune că apropierea dintre Germania, Austro-Ungaria și Italia a fost pusă la cale pentru a garanta acestor țări, mai ales Germaniei și Austro-Ungariei, stăpînirea unor popoare care nu doreau să fie subt stăpînirea lor. Pe cînd dar Franța nu posedă în Europa nici o provincie care nu vrea să fie franceză, pe cînd Rusia, deși are astfel de provincii, dar într'un conflict mare ar apărea ca apărătoare a popoarelor slave, iar Anglia într'un astfel de războiu ar face un războiu național de apărare,—Austro-Ungaria e minată de lupta naționalităților, Italia e în conflict de interese cu Austro-Ungaria, iar Germania nu se poate baza sigur nici pe una din aceste două. Numai atît că autorul articolului nu ține samă de conflictele de interese dintre Franța și Anglia și dintre Anglia și Rusia, după cum nu ține samă de prea slabul sprijin pe care Marea Britanie l-ar aduce Triplei Ințelegeri în luptele de pe uscat, după cum nu ține samă nici de apropierea mai mare care s'ar putea face între statele din Tripla Alianță în fața primejdiei comune. Dar autorul a urmărit să inspire curaj și încredere Franței,—ceia ce e foarte frumos din partea unui publicist francez.

Italia și Grecia este titlul unui articol în care *R. Raqueni* se ocupă de relațiile dintre aceste două țări în urma conflictului balcanic. Două sînt chestiunile care provoacă oarecare răceală între Grecia și Italia: acea a insulelor din Marea Egee și acea a granițelor de sud ale Albaniei. Autorul articolului crede însă că conflictul dintre aceste două țări se va aplana ușor întrucît Italia va reda insulele din Marea Egee pe care le-a ocupat pe timpul războiului din Tripolitania, iar în ce privește granițele Albaniei, chestiunea care turbură Italia fiind acea a canalului de Corfu, unde Grecia ori o putere amică și-ar putea face o bază navală de operațiuni și de blocare contra flotei Italiene din Adriatica,—Grecia se arată gata să pue acest canal subt protecția și supravegherea marilor puteri.

Asupra personalității și rolului social al lui **Maximilian Harden** găsim un studiu datorit lui *Henri Guilbeaux*. Fondatorul lui „Zukunft" nu este numai un mare gazetar, aspect subt care renumele lui a pătruns în celelalte țări; în patria sa el este și un apreciat critic teatral, critic artistic și literar, și mai ales publicist politic. A fost unul din cei trei fondatori ai lui „Freie Bühne" (scena liberă), unde s'a jucat teatrul lui Ibsen și al lui Hauptmann; a consacrat articole și studii lui Wagner, Böcklin, Leubach și alții; a luat o parte activă și însemnată la mișcarea literară a „Tinerei-Germanii", preocupat mai ales de rolul social și politic al ei; a scris numeroase și apreciate portrete politice, ca acel al lui Bismarck, Wilhelm II, Bülow, Bebel, etc., și în sfîrșit a ridicat chestiuni de o mare însemnătate pentru viața politică și socială a Germaniei, atacînd instituții și persoane și făcîndu-se cunoscut în lumea întreagă prin energia și îndrăzneala polemicelor sale.

Mercure de France (Iulie şi August, 1913).

Consecinţele europene ale crizei balcanice de *Paul Louis*, cu toate că publicat în numărul de 1 Iulie, prin urmare înainte de a se termina a doua fază a conflictului din sudul Dunării, cuprinde totuşi multe observaţii interesante şi încheeri care rămîn în picioare şi după pacea dela Bucureşti. Autorul ironizază siguranţa cu care diplomaţia europeană credea până eri că orice războiu în Orient ar deslănţui o încăerare generală în Europa, deşi în trei rînduri până acum—războiul ruso-romino-turc, războiul sirbo-bulgar şi războiul greco-turc—conflictele din Balcani au fost localizate. Pentru a patra oară dar diplomaţia s'a înşelat şi luptele din peninsulă nu au încăerat Europa întreagă. Incordări au fost însă în această Europă şi învinsă din conflictul balcanic nu ese numai Turcia, ci şi Austro-Ungaria, ale cărei visuri către Salonic rămîn de-acum închise pentru totdeauna.

Dar războiul din Balcani a avut în Europa un răsunet destul de mare şi urmările lui se pot întrevedea. Austria slăbită prin mărirea ţărilor slave din sud, frămîntată de luptele interne naţionale nu mai oferă pentru Germania însemnătatea de altă dată. Nici Italia, preocupată acum mai mult de organizarea Tripolitaniei şi de problema albaneză, nu mai este pentru Germania aliata preţioasă de odinioară. Pe lîngă aceasta, între Italia şi Austria, care niciodată nu s'au privit cu ochi buni, pentrucă întotdeauna au avut între ele conflictul nerezolvit al Tirolului şi Triestului,—neincrederea sporeşte tot mai mult din pricina chestiunii Adriaticei. Albania, a cărei independenţă e o creaţiune austriacă, va fi mărul discordiei dintre Viena şi Roma, pentrucă stăpînirea Albaniei de către una din ţări însamnă închiderea Adriaticei pentru cealaltă. Astfel tripla Alianţă este greu încercată în urma împrejurărilor create de rezolvirea chestiunii Orientului. Dar nici Tripla Inţelegere nu este cu totul neatinsă. Problema Asiei mici, care se deschide în urma crizei din Balcani, face pe Anglia şi Germania să se apropie, preferind o înţelegere amicală pentru exploatarea acelei regiuni decît o luptă aducătoare de pagube şi nesigură în rezultatele ei. Şi apropierea aceasta intre cele două mari puteri, a căror rivalitate ajunsese elementul principal al politicei europene este de o foarte mare însemnătate,—mai ales că paralel cu apropierea anglo-germană s'a făcut şi o apropiere germano-rusă. Criza orientală deci a dislocat alianţele de până acum,—dar din pricina asta a şi dat naştere la noi şi mari cheltueli militare, sdruncinînd încrederile şi lăsînd drum deschis neprevăzutului. Dar tocmai majorarea aceasta a cheltuelilor militare şi tendinţa naturală către pace a maselor populare, care singure duc greutaţile războaielor, împing lumea proletarilor să ceară tot mai tare pacea şi înfrăţirea. Cum se va rezolvi acest dezacord dintre rivalităţile statelor şi nevoia de unire a popoarelor,—viitorul ne va arăta.

In articolul său intitulat **Tripolis după cucerire**, *Marcel Mirtil*, care se întoarce dintr'o călătorie făcută în noul teritoriu italian, arată greutăţile de tot felul cu care cuceritorii au de luptat acolo şi silinţele pe care ei şi le dau pentru a învinge aceste greutăţi şi a organiza viaţa din noua provincie. Autorul dă o descriere a oraşului şi împrejurimelor, istoriseşte peripeţiile unui voiaj în interior, arată diferitele neamuri de oameni ce trebuesc să veţuiască împreună şi enumeră măsurele luate de guvernul italian pentru a împăca nevoile locale cu interesele superioare ale statului. Deşi pentru moment opera civilizătoare a

italienilor merge încet şi greutăţile sînt multe şi variate, totuşi autorul crede că începutul e bun, calea pe care guvernul italian o urmează e cea potrivită cu starea de lucruri de-acolo şi că prin urmare e de sperat că întreprinderea va reuşi, aşa că „în curînd, dela Marocul occidental până la frontierele Egiptului, cele două naţiuni latine vor putea realiza acea pace romană care a reunit odinioară ţările Africei de nord în acelaşi avînt de prosperitate şi de civilizaţie."

Les Documents du Progrès (Iulie şi August, 1913).

Civilizaţia socială a Australiei de *R. Broda*. Autorul îşi propune să arăte folosul instituţiilor sociale create în Australia, să urmărească introducerea lor treptată în Anglia şi să dovedească cît sînt de susceptibile să îmbogăţească viitoarea civilizaţie mondială. Pentru aceasta el trece în revistă şase grupe de instituţii create în Australia şi aiurea: Comitetele de salar, tribunalele de arbitraj obligator între patroni şi muncitori, pensiuni pentru bătrîneţe plătite de stat fără reţineri, naţionalizarea industriilor pe sama statului, dreptul de vot femeilor şi referendum. Toate aceste instituţii realizate fără sguduiri şi crize revoluţionare în Australia, au adus servicii aşa de evidente acolo, încît ţările cele mai înaintate ale Europei caută să le împrumute de-acolo. Comitetele de salar care fixează condiţiile muncii au făcut să dispară în Australia grevele, şi au fost adoptate şi de Anglia, care numai prin votarea legii pentru mine a pus capăt celei mai mari greve pe care Anglia a avut-o vre-odată. In curînd Anglia va introduce aceste comitete de salar şi la căile ferate pentru a pune capăt grevelor, iar în Franţa şi Danemarca astfel de instituţii încep a se crea în mod treptat. Tot astfel tribunalele de arbitraj între muncă şi capital tind să se înfiinţeze şi în Europa după modelul celor australiene. Prin naţionalizarea pe sama statului a unor industrii însemnate, cum e acea a tutunului, a zăharului, a uzinelor metalurgice, a serviciilor de navigaţie, Australia a rezolvit în modul cel mai conveanabil problema trusturilor. Luind model dela ea, partidul radical din Franţa îşi pune în program trecerea la stat a tuturor industriilor monopolizate, Anglia se gîndeşte la luarea pe sama statului a căilor ferate, Prusia naţionalizază minele, iar Italia asigurările pe viaţă. Tot astfel şi celalte instituţii create în Australia tind să se introducă în ţările înnaintate, aşa că civilizaţia viitoare mondială va prezenta în linii mari trăsăturile caracteristice ale mediului social din Australia de azi.

Asupra Socialismului în Japonia găsim cîteva observaţii interesante în articolul lui *Shakaïto* din Tokio. Fiindcă la baza vieţii politice a Japonejilor este adorarea împăratului şi înălţarea lui la rangul de divinitate, le vine foarte greu acestora să primească concepţia socialistă care înlocueşte suveranitatea împăratului prin suveranitatea poporului. Din această pricină socialiştii sînt consideraţi în Japonia ca cei mai mari duşmani ai statului: societăţile lor secrete sînt urmărite cu inverşunare; iar membrii lor, cînd sînt descoperiţi, sînt imediat judecaţi şi foarte aspru pedepsiţi. Totuşi guvernele japoneze pun ele însi-le în aplicare unele reforme foarte înnaintate, mergînd chiar până la naţionalizarea celor mai multe industrii. Astfel duşmănia guvernelor nu e contra bazelor economice ale socialismului, ci contra antidinasticismului care-i cuprins în concepţia socialistă. In sînul societăţii însă o schimbare de concepţie se face acum: tinerimea de azi nu mai are acel loialism exaltat pe care-l avea generaţia trecută, iar

muncitorimea începe să-şi apere drepturile sale prin greve şi chiar prin mici revolte armate,—ceia ce arată că o eră nouă se deschide în Japonia.

Intr'un articol intitulat miliţiile elveţiene, *L. de Thouvs* dă o schiţă scurtă a organizării militare a Elveţiei. Ceia ce deosebeşte esenţial miliţiile elveţiene de armatele permanente ale celorlalte ţări e însăşi concepţia serviciului militar: cetăţeanul elveţian e civil şi militar în acelaşi timp, căci toţi cetăţenii satisfac obligaţia pe care şi-o impune prin lege de a fi apărători ai ţării la nevoe. De aceia toate mijloacele de luptă, arme, cai, trompete sînt păstrate de fiecare cetăţean acasă la el (afară de tunuri, muniţii, trăsuri, care-s comune), sînt proprietatea cetăţeanului, care le întrebuinţază în timp de pace şi e dator să se prezinte cu ele în bună stare la războiu. Instrucţia militară, „şcoala," ţine foarte puţin,—cîteva săptmîni; dar cu ea nu încetează serviciul militar, ci de-abia începe: toată viaţa lui cetăţeanul e soldat al patriei şi se cultivă pentru a sta în societăţi de sport, în exerciţii de tir, în manevre anuale. Cît despre disciplină, ea nu se bazază acolo pe supunerea oarbă şi oarecum silită către autoritatea superioară, ci pe concepţia mai înaltă a datoriei cetăţeneşti. De aceia aproape nu e nevoe de pedepse acolo, pentrucă fiecare îşi îndeplineşte rolul său aşa cum i-l dictează interesele mari ale ţării, fiecare fiind conştient de aceste interese. Şi tot de aceia ofiţerii de carieră sînt foarte puţini, atîţi cîţi sînt de nevoe pentru instruirea tinerilor. Acestor împrejurări îşi datoreşte sistemul militar elveţian superioritatea sa.

La Revue (Iulie şi August). *Paul Louis:* **Le syndicalisme allemand.** Mişcarea muncitorilor ocupă în Germania caşi în celelalte state industriale ambele terenuri: cel economic şi cel politic. Pe terenul politic muncitorii sînt reprezintaţi de către partidul social-democrat,—cel mai puternic partid politic din Germania: cu 900.000 cotizanţi regulaţi şi cu 4.000.000 voturi întrunite; pe terenul economic lupta e dată de sindicatele muncitoreşti.

Sindicalismul german a lăsat în urmă, în ultimii ani, prin numărul membrilor, chiar trade-unionismul; şi după cum partidul social-democrat german e cel mai puternic partid socialist din lume, sindicalismul german este organizaţia muncitorească de luptă economică cea mai puternică şi mai cu viitor din întreaga lume civilizată. El înglobează peste 3.000.000 bărbaţi şi femei (cifra exactă: 3.061.000); şi ceia ce probează mai mult vigoarea acestei mişcări este nu numărul formidabil al sindicalizaţilor, ci repeziciunea acestei creşteri. Istoria sindicalismului modern german începe la 1890, cînd s'au ridicat legile de excepţie (votate subt presiunea lui Bismarck la 1878); şi numărul aderenţilor a crescut dela aproximativ 300.000 în 1891, la peste 3.000.000 în 1911.

Totalul de 3.061.000 sindicalizaţi germani se împarte în cinci categorii sindicaliste de-o foarte neegală importanţă: 1) *sindicatele libere*, cele mai importante, sînt în realitate socialiste, deşi pun la baza constituirii lor neutralitatea politică şi confesională şi deşi se ţin, contrar ca în Franţa şi Italia, departe de orice acţiune politică,—cu 2) micul grup dizident a *localiştilor* necentralizaţi; 3) *asociaţiunile Hirsch-Duncker*, liberale; 4) *sindicatele creştine*,—catolice şi protestante; şi în fine 5) *sindicatele galbene* de rezistenţă a sfărmătorilor de greve. Peste 4/5 a sindicalismului german merg de perfect acord cu social-democraţii; 1/30 face parte din asociaţiunile liberale Hirsch-Duncker; şi în fine mai puţin de 1/8 ascultă cuvîntul de ordine al clerului.

In ce priveşte lupta economică şi socială, iniţiativa porneşte în mod natural mai totdeauna dela sindicatele libere. Adesea izbutesc să antreneze după ele asociaţiile liberale şi catolice. Mai totdeauna însă creştinii şi liberalii tradează cauza muncitorilor. Asociaţiunile Hirsch-Duneker şi cele creştine alcătuesc frînele sindicalismului german.

Originile sindicatelor libere trebuesc căutate în perioada 1866—1869, cînd s'a dat lupta între cele două curente primitive ale socialismului german: lassallism şi marxism. La 1875 cînd cele două curente politice socialiste s'au unit, făcîndu-şi concesii reciproce, la congresul dela Gotha, s'a observat o apropiere între cele două grupuri de sindicate. La 1878 Bismarck pune capăt desvoltării asociaţiunilor muncitoreşti. Mişcarea economică muncitorească nu poate reîncepe decît la 1890, după ridicarea legilor de excepţie. La 1891 avem 277.000 aderenţi, 412.000 în 1897, 887.000 în 1903, 1.689.000 în 1906, şi în fine 2.400.000 în 1911. Organizaţia lor e foarte centralistă: sindicatele locale sînt grupate după meserii în federaţii: Verbaende, 57 la număr. Secţia locală sindicală nu are alt rol decît că e un centru de recrutare şi percepţie. Veniturile trec toate la federaţie; comitetele federale gerează întregul buget şi iau deciziunile ce privesc sindicatele locale. Disciplina e strictă şi reglementată de statute speciale.

Sindicatele libere germane diferă de cele franceze prin revizionismul lor larg; sînt însă mult mai combative şi mai puţin excluziviste şi corporative decît trade-unionurile.

Veniturile totale ale acestor Verbaende au fost în 1912 de 90 mil. Cheltuelile s'au ridicat în acelaşi an la 75 mil., repartizate astfel: 8 mil., ajutoare pentru muncitorii fără lucru; 18 mil. ajutoare pentru boală; 21 mil. pentru greve. Restul, cheltueli de administraţie, propagandă, etc. Cheltuelile de administraţie par mari la prima vedere, se pot însă uşor explica dacă se consideră faptul că pentru o bună administraţie e necesar un personal numeros şi bine educat. Contribuţia medie anuală pe cap a crescut dela 8.30 lei în 1891 la 39 lei în 1912.

Asociaţiile liberale, Hirsch-Duncker sînt de o foarte mică însemnătate. Promotorul lor e Hirsch, care la întoarcerea sa din Anglia a voit să le organizeze după modelul trade-unionurilor. Contingentul lor e relativ mic (apr. 100.000).

Sindicatele mixte creştine, c'un contingent de circa 350.000 aderenţi, sînt rupte în două grupe adesea ostile: catolicii şi protestanţii. Importanţa lor este de cele mai multe ori pur locală.

Federaţiile sindicatelor libere sînt atît prin activitatea lor cît şi prin vigoarea lor reprezentative pentru sindicalismul german şi joacă totdeauna rolul deciziv.

S'au ocupat mulţi oameni competenţi cu chestiunea utilizării în Europa a armatelor negre. D. dr. *M. A. Legrand* — **L'Armée noire en Europe** — aduce noi contribuţiuni.

Până acum s'au arătat, cu un încîntător optimism, mai ales avantajele pe care le-ar putea avea statele Europei, bogate în colonii, chemînd în ajutor, pe continent, oşti africane, la războiu.

D. dr. Legrand e mai neîncrezător în planurile făurite. D-sa recunoaşte, într'adevăr, calităţile excepţionale ale soldatului negru: războinic încarnat, prin viaţa strămoşilor, prin necesităţile momentului şi prin sufletul lui nepăsător şi aprig; înfruntă fără teamă focul şi suportă marşuri lungi, în soare, răbdător; îmbătrîneşte subt arme şi e supus şi cu ascultare ofiţerului alb;— soldatul negru „e capabil să sufere foamea, setea, ploaia, schimbările de temperatură, căci răbdarea-i n'are păreche decît în eroismul lui".

Aşa apare soldatul negru pe pămîn-

tul care l-a crescut, din care și-a sorbit viața și de care nu știm dacă se va putea despărți fără primejdie. In Europa e altă climă; și locuitorul Africei se va putea oare deprinde ușor cu ea? Sînt fapte, care parcă curmă orice nădejde. Negrii suportă foarte greu strămutările spre nord. Exemple elocvente sînt în relațiile ce avem asupra Negrilor din Africa transportați în America și asupra celor veniți dela sud în Egipt. Negrul transplantat e expus ușor răcelilor, pneumoniei, disenteriei, holerei, frigurilor eruptive și mai ales tuberculozei.

S'a făcut o experiență dureroasă cu armata franceză cînd a fost dusă în Madagascar; dacă Europii au fost zdruncinați fizicește în țări calde, oare Negrii vor suporta mai ușor clima nouă? Desigur că nu.

Pentru a da o soluție acestei chestiuni, d. Legrand crede că numai niște încercări sistematice ar putea aduce oarecare lumină. Și anume, recomandă ca în fiecare an să se aducă, pe rînd, din Algeria în Franța cîte un regiment de Negri, care să fie purtați la exerciții și manevre dela nord la sud. Să cantoneze, să bivuacheze și să campeze; să stee în forturi și în cazarme. Astfel soldatul negru va trăi împreună cu cel francez și se va stabili o legătură sufletească între dînșii.

Experiențele aceste vor da deslegări la multe chestiuni; se va alege modul de alimentare cel mai bun și îmbrăcămintea cea mai satisfăcătoare. Nu poți, de pildă, să-i porți pe Negri desculți sau în sandali pe zapadă, dar nu-i poți nici încalța cu cizme sau bocanci, de care n'au pus în picior niciodată. Apoi negrul e deprins în țara lui să pornească la luptă cu femeia,—atunci cînd are numai una,—și cu copiii. Cum organizatorii armatelor negre în Europa n'au intenția să respecte un astfel de obiceiu, se va vedea dacă noile reforme vor putea fi respectate și dacă ele nu vor deprima soldații, zmulși din mijlocul moravurilor și a țării lor.

Toate aceste chestiuni se vor limpezi în cercetările și experiențele ce se vor face.

Revue Hebdomadaire. (Iulie 1913).

Intr'un studiu asupra **„Anarhiei morale internaționale"**, *Gustave Le Bon* face juste și interesante observații asupra relațiilor dintre popoare. In aceste relații, cu excepția celor comerciale care nu pot dura fără respectul reciproc al angajamentelor, nu există după părerea sa niciun pic de moralitate. Dreptul celui mai tare e singurul respectat și el domină istoria modernă după cum a domnit cea antică. Cinismul și reaua credință sînt aici la ordinea zilei. Tratatele cele mai formale sînt violate fără ezitare cînd aceasta e posibil.

Austria nu a ezitat să violeze tratatul de Berlin anexînd Bosnia și Herțegovina, îndată ce a putut face aceasta fără primejdie, grație sprijinului Germaniei.

Japonia n-a ezitat să pună mîna pe Coreea cu toate acordurile care-i proclamaseră autonomia. Rusia și Englitera, după ce au garantat în mod solemn independența Persiei, caută acum s'o cucerească. Față de puterile mici acele mari sînt lipsite de orice equitate. La congresul de Berlin, Romîniei care ajutase pe Ruși i s'a luat Basarabia și Austriei care stase deoparte i s'a dat, împotriva principiului naționalităților, protectoratul Bosniei și Herțegovinei, locuite de Sîrbi. Singurele asociații pe care le pot forma popoarele cu șansa de a le vedea respectate sînt asociațiile de interese. Dar ele nu au decît durata intereselor. Ultimul războiu balcanic arată ce devin alianțele cînd încetează interesele care le-au dictat. Războiul odată sfîrșit, Serbii și Bulgarii s'au grăbit să rupă tratatele prin care erau le-

gați și Europa nu i-a putut împiedeca să se războiască. Dacă nu s'ar fi temut de complicații, ea ar fi privit poate chiar cu satisfacție sfîșiindu-se aceste popoare semibarbare pe care rivalitățile lor religioase și etnice le fac inguvernabile și care încă mult timp vor fi o amenințare pentru liniștea publică. Pecînd în sînul fiecărui popor morala socială s'a ameliorat în mod simțitor, în raporturile dintre nații moralitatea n'a făcut nici un progres din timpurile cele mai îndepărtate ale istoriei.

Acest fapt are o origină simplă: o morală lipsită de sancțiune nu poate exista și până azi nu există nici o putere destul de tare care să poată face să se respecte legile morale între relațiunile dintre popoare. Totuși se pare că subt influența necesităților nouă încep a se forma între popoare anumite legi morale care sînt respectate dintr'un interes evident.

Interdependența agricolă, industrială și comercială între popoare atrage pe acea financiară și imposibilitatea în care se găsește un popor de a se îmbogăți printr'un războiu de cucerire a fost scoasă în evidență de economiștii care nu sînt nici umanitariști, nici pacifiști. Interdependența financiară și industrială obligă progresiv marile puteri la o mulțime de înțelegeri provizorii în multe chestii de interes colectiv. Ințelegeri care arată solidaritatea crescîndă a statelor și care vor aduce poate realizarea unui fel de societate a lor. Dar dacă războaiele sînt inutile, nu însamnă că vor deveni imposibile. Popoarele nu se conduc după adevăruri raționale și cît timp va exista un singur popor care nu va fi convins de inutilitatea războiului, celelalte vor trebui să fie gata a-i respinge atacurile. Multă vreme încă armamentele vor rămînea o primă de asigurare împotriva războiului.

Rivista d'Italia (Iunie, 1913).

G. Marchesini, **Educația în școlile secundare.** Autorul constată că în general școala secundară în Italia nu dă, în ce privește educația, rezultatele la care cineva ar avea dreptul să se aștepte. Se pare că ar exista un defect radical, care încurcă și corumpe scopul suprem al școalei. Ar fi desigur nedrept de a da toată vina asupra profesorilor; nu e mai puțin adevărat însă că acțiunea lor educativă are o importanță extremă.

E o nevoe urgentă deci de a obține acea reformă pedagogică, care să ridice la un nivel mai înalt concepția culturii, punîndu-se în concordanță cu acest concept și metoda de învățămînt. Greșala radicală a școalei actuale, care-i micșurează valoarea educativă, este vechea tradiție a formalismului didactic, dîndu-se prea mare importanță vorbelor și prea mică ideilor și lucrurilor. Se neglijează în elevi spontaneitatea minții, așa cum s'ar releva mai cu samă în aplicarea celor învățate. De aceia, cum s'a observat, ceia ce lipsește nu-s tinerii sîrguitori, învățați, chiar erudiți, ci acei care să fie în stare de a porni și conduce o cercetare, fără a recurge la fiecare pas la sprijinul profesorului, cu un cuvînt, acei care să aibă originalitatea și inițiativa unei cercetări personale. Pentru a ajunge la idealul, pe care trebue să-l urmărească școala, trebue pe lîngă condiția esențială, înălțimea de spirit a educatorilor, și o altă sistematizare a învățămîntului. Orarele și programele trebuesc reduse și trebuește modificat sistemul examenelor. Examenul ar trebui să fie o probă a culturii efective a candidatului. Dacă însă el e ținut în așa condiții, încît succesul depinde de întîmplare și dacă cultura pe care o probează e de așa natură încît nu dovedește întru nimic propria continuare și vitalitate pentru viitor, dacă cu alte cuvinte candidatul arată că ceia ce

știe, e produsul numai unei repețiri mecanice, atunci examenul e numai o înșălare și o tortură. Examenul nu ar trebui să fie decît proba acelor aptitudini stabile pe care elevul le-a căpătat efectiv, prin mijlocirea exercițiilor făcute în timpul studiului; trebue să consiste, pe cît e posibil, numai în aplicații. Astfel de ex., un absolvent de liceu ar proba mai bine gradul său de cultură în limbile clasice, dacă ar fi pus să traducă la prima vedere, un pasaj dintr'un text nou, bine înțeles cu ajutorul profesorului. Tot așa și la alte obiecte, s'ar putea constata mai bine criteriile de judecată dobîndite de elevi, prin mijlocirea unei ușoare conferinți susținute cu ajutorul profesorilor, decît prin interogarea tuturor amănuntelor unor materii.

Deutsche Rundschau (Iulie, 1913). *Konrad Burdach*, **Richard Wagner.** E un discurs pe care cunoscutul academician berlinez la ținut cu ocazia împlinirei a o sută de ani dela nașterea lui R. Wagner. După mișcătoarea povestire a zbuciumatei vieți a geniului compozitor, Burdach dă următoarea caracterizare. Multilateralitatea operei lui Wagner și aparentele contradicții sînt secretele geniului său. De abia se poate crede că acelaș om a putut să producă cîte o pereche de opere așa de polar opuse ca, „Olandezul" și „Lohengrin", „Tristan" și „Maiștrii cîntăreți". Tot așa „ciclul Niebelungilor" și „Parsifal" sînt două lumi deosebite. Același lucru se repetă chiar în una și aceiași operă: întăiul și al doilea act din „Walküre" se par în dramatica lor antiteză, că n'ar fi opera aceluiaș artist. Cu toate acestea unitatea acestui suflet de uriaș leagă între ele toate aceste contraste. Dela început o adîncă antinomie străbate opera lui, contrastul între expansiunea personalității sale de-oparte și renunțarea la lume, de alta; dorul de viață și acțiune pe lîngă dorul de moarte; păgînismul vechii Germanii și nevoia mîntuirii creștinești. Motivul din Tannhäuser e tema fundamentală a tuturor dramelor sale. Pe acest dualism se razemă geniul său dramatic și în același timp tragicul vieții sale: veșnicul impuls spre viață și veșnicul refugiu în visările singurătății. Și în toate creațiile sale vibrează puternic propriile și adînc trăitele sale experienți.

Wagner n'a fost un orb revoluționar al artei; el n'a rupt firul istoric al evoluției artistice. Toată viața sa el a purtat dragoste și adîncă înțelegere a celor mai însemnați dramaturgi din toate timpurile.

Aeschyl, Shakespeare, Calderon, Schiller, Goethe și H. von Kleist îi erau cei mai aproape. Tot așa aprecia el și pe vechii maiștrii compozitori. Opere vechi, precum *Stabat mater* a lui Palestrina ori „*Iphigenia în Aulis*" a lui Glück, au fost reînoite de el. Toată viața s'a considerat ca un elev al lui Carl Maria von Weber, al cărui urmaș fu la opera din Drezda. Niciodată el nu a pretins ca alții să compuie în stilul Wagnerian, căci el știa și adesea a spus-o, că alăturea de el și după el sînt alte multe posibilități pentru o adevărată artă. El ca și Bismark, a cucerit pentru spiritul german în domeniul artei, un nou domeniu de o importanță mondială. El a fost și este după Goethe cel mai mare fructificator al artei din întreaga lume, nu numai a muzicei și a teatrului ci a tuturor celorlalte arte.

Sozialistische Monatshefte (Iulie 1913). *Eduard Bernstein*, **Guvern și Socialiști.** După rezultatul ultimelor alegeri din Danemarca și Holanda a ajuns din nou la ordinea zilei chestiunea participării Socialiștilor la guvern, împreună cu partidele burgheze. In Danemarca ei au refuzat să formeze împreună cu Radicalii

un minister, dar și-au luat îndatorirea de a sprijini un astfel de guvern, devenind astfel, deși în mod indirect, totuși un partid de guvernămînt. Ei erau gata să participe cu trei membri la formarea ministerului, dacă ar fi primit să intre în coaliție și partidul liberal, refuzînd însă acesta, socialiștii, deși împreună cu Radicalii, întrunesc 63 de voturi din cele 114 ale Folkethingului danez, s'au abținut.

Lăsînd la o parte motivele care au făcut partidul socialist să refuze colaborarea, fără de Liberali, se pune întrebarea dacă această tactică a renunțării e cea mai bună, mai ales acum, cînd și în Holanda refuzul socialiștilor de a forma un minister, ar provoca iar un guvern al minorității, de oarece nici un partid nu dispune de majoritate. Formarea unui minister din minoritate, este o contrazicere a principiului guvernării prin reprezentanții poporului; poate fi răbdat ca o excepție, nu poate însă forma o regulă, fără a sfărma acel principiu și fără a îndreptăți apoi guvernele neparlamentare sau antiparlamentare. Dacă se examinează cazul Danemarcei, se vede că Radicalii, care azi formează guvernul, au 31 de deputați, socialiștii 32, Liberalii 44, Conservatorii 7; astfel fracțiunea cea mai puțin numeroasă (conservatorii nu contează) formează guvernul și nu-l poate forma decît numai întrucît e păsuită de celelalte partide, în special de socialiști. Dar ce înseamnă această păsuire? Socialiștii trebuie ori să sprijine în totul pe Radicali, și atunci de fapt impart cu ei răspunderea în fața țării, ori trebue să-i silească la o alianță cu burghezia liberală. Independența lor este numai aparentă. E foarte adevărat că deosebirile de clasă nu pot fi îndepărtate chiar în cazul cînd socialiștii ar forma guvernul și că formarea unui minister socialist, ar pune partidul într'o situație dificilă; un partid însă de importanța celui socialist, care reprezintă viitorul omenirii, nu poate ridica la rangul de axiomă, principiul că o dificultate se rezolvește mai bine, atunci cînd numai îi fugi din cale. Chiar dacă în un anumit moment e mai recomandabil, mai practic ca socialiștii să renunțe la intrarea într'un minister, tactica aceasta nu poate fi ridicată la rangul de principiu. Intr'o țară parlamentară guvernul nu poate nimic cînd nu are pentru el aprobarea majorității. Colaborarea la guvern nu înseamnă o guvernare împotriva voinții poporului, pe cîtă vreme guvernul se sprijină pe majoritatea reprezentanței naționale. Socialiștii nu trebue să erijeze în principiu, părerea că un guvern socialist e posibil numai cînd majoritatea țării ar fi de partea socialiștilor.

The North American Review (Iulie și August, 1913). In articolul „**Relațiunea dintre dramă și literatură**", d. *Donald Clive Stuart*,—plecînd dela observația faptului că astăzi publicul nu apreciază valoarea literară a unei piese jucate ci mai mult acțiunea dramatică și spectacolul scenic, — caută să dovedească că, în adevăr, valoarea dramatică a unei piese de teatru și valoarea ei literară sînt lucruri deosebite, care pot uneori să coexiste dar cele mai de multe ori nu se întrunesc în aceiași operă. Piesele lui Shakespeare, de exemplu, au deopotrivă mare valoare literară și de acțiune dramatică, pecînd piesele d-lui Pinero au o distinsă valoare dramatică dar sînt lipsite cu desăvîrșire de valoare literară. Teatrul clasic francez are o mare valoare literară dar e lipsit cu totul de valoarea dramatică. Valoarea literară a unei piese față de valoarea ei dramatică e cași planul unui arhitect față de clădirea înfăptuită. O piesă de teatru nu e dramă prin faptul că e scrisă în dialog, ci pentrucă conține în ea acțiunea dramatică, ceiace

e un fapt cu totul independent de valoarea ei literară. O piesă citită nu e dramă decit potențial și ea devine, in adevăr, dramă cind e jucată pe scenă: de aici se explică faptul cum unele piese ce au fost găsite, pe drept, nule de criticii literari s-au bucurat de mari succese meritate cind au fost reprezentate pe scenă. Criteriul literar e deosebit de cel dramatic, fapt de care nu totdeauna se ține seamă de criticii și istoricii literari. Drama, dintre toate artele, conține cel mai mult *realitatea* vieții; dar această *realitate* variază și ea după concepția epocei in care producția dramatică s-a produs. Limbajul dramatic din piesele lui Shakespeare e exagerat și infierbintat pentru epoca noastră rece și calculată, dar era foarte *natural* pentru epoca Elizabethană; de asemenea e nefiresc limbajul ingrijit, artistic și afectat al teatrului lui Corneille și Racine pentru timpurile de azi, dar era foarte *real* pentru *delicații pudrați* cu peruci de pe timpul lui Ludovic al XIV-lea.

In Nr. din August d. *William Gilmer Perry*, — „Datoria literaturii englеze către Biblie" — insistă in mod cronologic asupra influenții Bibliei asupra marilor scriitori englezi. Istoria literaturii engleze incepe și sfirșește cu numele lui Dumnezeu. Dela *Caedmon* la *Kipling* influența cărților sfinte străbate ca un fir de aur prin intreaga literatură engleză. Autorul studiază influența Bibliei din trei puncte de vedere, ilustrindu-și concluziile cu nume celebre din istoria literaturii poporului englez. Biblia a inceput să influențeze pe scriitorii englezi din perioada anglo-saxonă, lăsind urme neșterse: 1) asupra spiritului producțiilor literare; 2) asupra limbii lor; 3) asupra conținutului lor. Astăzi, după apariția marilor scriitori ai epocei victoriane, *calitatea* literaturii engleze a scăzut din punct de vedere moral și estetic, influența Bibliei insă asupra scriitorilor se continuă cu aceiași intensitate și in aceleași direcții. Fără indoială dar că Biblia, pentru poporul englez, e izvorul cel mai trainic de inspirație literară.

The Contemporary Review (Iulie și August, 1913). Acum citeva luni a murit *Mr. Alfred Austin*, poetul laureat al Imperiului Britanic. Un titlu pe atit de neinsemnat pecit e de sonor. Mulți dintre poeții mari ai Angliei au refuzat acest titlu care cuprinde o nuanță de ridicul incă de demult. Acesta a fost motivul invocat de poetul *Gray* care a refuzat să fie poet laureat. Dar e adevărat că și unii din cei mai mari poeți englezi au cinstit acest oficiu. In seria poeților laureați găsim in capul listei pe *Geoffrey Chaucer*, numit pe la 1368. In rindul numelor ilustre figurează și marele poet *Edmund Spenser*, numit la 1590 poet laureat de către regina Elizabetha; de asemenea găsim pe *Ben Jonson*, *William Wordsworth*... și lordul *Alfred Tennyson*, numit de regina Victoria cu un salar total anual de 99 livre, adică 2480 lei, in care intră și costul tradiționalei „tierce of canary wine". E deajuns să te oprești la această sumă rizibilă ca să se nască intrebarea ce necesitate reprezintă oficiul de poet laureat. —*No.* din Iulie al revistei — „**Poeții laureați**" — se ridică impotriva acelora care cer desființarea acestui post, ocupat de cele mai multe ori de mediocrități literare. Astfel de protestări și discuții se nasc necontenit cind postul ajunge vacant prin moartea unui laureat. Autorul articolului susține menținerea postului—o rămășiță medievală — sprijinindu-se pe argumente scoase din arsenalul apărătorilor tradiției. Postul de poet laureat are ințeles in fața minții poporului; este legătura intre trecut și prezent, și unul

din acele puține semne care unesc Statul cu literatura. Dacă acest post n-a fost totdeauna bine ocupat, nu urmează ca el să fie desființat. E de datoria și de răspunderea Guvernului ca postul de poet laureat să fie incredințat unui scriitor cu prestigiu și autoritate. Scopul creării acestui post a fost educativ la inceput: poetul laureat era profesorul copiilor regelui; acum el trebue să invețe copiii unui imperiu.

In Nr. pe August *Sir Sidney Lee*, unul din cei mai reputați *Shakespear*iști,—„**Shakespeare și afacerile publice**",—caută să stabilească oglindirea spiritului și ideilor epocei Elizabethane in drama marelui scriitor. Ori ce operă literară de caracter universal nu se poate substrage dela marca generației in care s-a produs. De obiceiu, cei care au studiat pe Shakespeare, spune autorul, n'au fost destul de stăpini pe cunoștința imprejurărilor politice și sociale contemporane lui Shakespeare. Această ignoranță constitue un obstacol insemnat de a pătrunde conținutul dramatic al marelui și universalului scriitor.

E adevărat că Shakespeare pătrunde viața in esența ei eternă și că de fapt nu-l interesează *cronica* contemporană ori adevărul istoric. Totuși nu numai această atitudine l-a făcut pe Shakespeare să nu vorbească de anumite evenimente contemporane. Epoca in care a scris Shakespeare—domniile reginei Elizabetha și James I — caracterizată prin absolutism autocrat din partea guvernului,—care se reducea exclusiv la voința suveranului și consilierilor lui, — și prin o supunere leală față de coroană și desinteresare de afacerile politice ale poporului. Această stare inaugurată de Henry VIII, tatăl Elizabethei, ține numai pină pe la jumătatea domniei lui James I, cind spiritul de nemulțumire și independență in masa publică pregătesc apropiata revoluție. Această perioadă de domnie a arbitrarului politic in Anglia e unică in toată istoria ei, și se explică atit prin ghibăcia personală a lui Henry VIII și reginei Elizabetha cit și prin perioada de expansiune a Angliei din acest timp, cind energia și atenția poporului erau descărcate și indreptate in afară. In special domnia Elizabethei e realizarea in concret a teoriei bunului tiran: Parlamentul, de fapt, nu mai funcționa, „Regina Virgină" ajunsese tipul suveranului absolut prin consimțimintul tacit al poporului care-i lăsase exclusiv răspunderea conducerii lui, acordindu-i cea mai deplină incredere și cea mai mare și mai leală iubire pe care un suveran a avut-o vreodată din partea supușilor lui. Cronicarul *Stow* citează un caz caracteristic: un condamnat la tăiarea minii drepte, după ce sentința fu executată in numele reginei, el își scoase pălăria cu mina stingă și strigă „să trăiască Regina." Iubirea poporului față de regina Elizabetha, supunerea oarbă față de voința ei, și dezinteresarea generală față de faptele politice și de guvern erau caracteristica epocei. Shakespeare nu era decit in spiritul și gustul epocei lui. De aceia in drama lui se găsesc aluzii elogioase la adresa reginei, și nu se menționează fapte care i-ar micșora aureola sau ar face apologia libertăților poporului. De aici nu se poate trage concluzia, cum au făcut unii critici, că Shakespeare era dușmanul Democrației. El nu era decit in gustul publicului și-al Curții care se interesa de aproape de teatrul lui. Problemele sociale, discuțiile asupra drepturilor poporului nu erau la ordinea zilei, după cum nu erau aeroplanele și baloanele, și ele nu intrau nici in orizontul lui Shakespeare. Natura omenească, dincolo de barierele sociale il interesează pe Shakes-

peare, rămînînd, in ce privește considerațiile sociale, perfect la nivelul publicului. In urmărirea însă a adîncimilor sufletului omenesc nu se impiedică nici de considerații sociale nici istorice: în piesele istorice, de exemplu, regii sînt tratați ca oameni obicnuiți și încă, afară de Henry V, toți sînt redați ca oameni încarcați cu vicii și patimi josnice.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE

E. Martin. *Psychologie de la volonté.* Paris, Félix Alcan, 2.50.

E un fel de tratat de higienă și orthopedie morală: autorul nu se mulțumește să arate natura și mecanismul voinței, el se ocupă și de mijloacele prin care se poate întări ori slăbi voința și de rolul pe care educația il are în formarea voinței.

P. Hachet-Souplet. *De l'animal à l'enfant.* Paris, F. Alcan, 2.50.

Autorul face o apropiere intre dresarea animalelor și inceputurile educațiunei la copil și ajunge la incheerea că, până la o anumită vristă, „trecerea conștientului în inconștient" e o operație de dresare a copilului.

ȘTIINȚA

A. de Lapparent. *Volcans et tremblements de terre.* Paris, Bloud, 5. fr.

E o adunare a diferitelor studii pe care marele geolog le-a scris în viața sa asupra acestei chestiuni. Astfel, deși postum, volumul apare ca o lucrare unitară.

Dr. Nathan et H. Durot. *Les Arriérés scolaires.* Paris, 1913. Fernand Nathan, 5 fr.

Cartea are două laturi: acea științifică, scrisă de Dr. Nathan și acea pedagogică scrisă de Durot. Se arată astfel psichologia înapoiaților, sensibilitate, emotivitate, inteligență, voință, etc. și se tratează și chestiunea ce se poate face pentru educația acestor nenorociți.

ISTORIE

Pierre Albin. *L'Allemagne et la France en Europe* (1885—1894). Paris, F. Alcan, 7 fr.

Este expunerea raporturilor dintre Franța și Germania in epoca dela 1885, cînd reincep greutățile și incordările dintre cele două țări, și până la 1894.

Charles Wellay. *Le Problème méditerranéen.* Paris, Berger-Levrault, 1.25.

Autorul caută să aducă lumină în chestiunea atît de incurcată a mării Mediterane, in care atît de multe și de felurite interese vin în conflict. Pentru aceasta, el studiază diferitele puncte de vedere: englez, francez, italian, german, austriac, rusesc, etc.,—căci aproape toate statele Europei sînt interesate aice.

T. de Bacci Venuti. *Della grande persecuzione alla vittoria del Cristianesmio.* Hoepli, Milano.

Bazat pe documente autentice autorul examinează perioada persecuțiunilor până în timpul împăratului Constantin.

A. Galletti. *Gerolamo Savonarola.* Ed. Formiggini. Genova.

Autorul schițează figura marelui călugăr, in mod obiectiv, după primele izvoare.

Friedrich Delitzoch. *Ernste Fragen. Eine Erwiderung.* Stuttgart und Berlin 1912.

O conferință polemică a vestitului assiriolog în care își apără cunoscutele sale teze în privința originii creștinismului.

SOCIOLOGIE. EC. POLITICĂ. DREPT

Ludwig Stein. *L'Idéal de la paix perpétuelle et la question sociale.* Limoges, Jouannem, 1913.

Pentru a înlătura războaiele care aduc atita rău omenirei, autorul propune o confederație europeană, care ar impune pacea lumii întregi. Decit, această confederație trebue să aibă și ea la îndămînă—o armată..

E. Lorini. *Scienza della finanza.* Ed. Mattei. Pavia.

Autorul se ocupă cu teoria generală a veniturilor și cheltuelilor statului, veniturile ordinare și extraordinare și finanțele locale.

Dr. Siegfried Budge. *Das Malthusche Bevölkerungsgesetz und die theoretische nationalökonomie der letzten Iahrzehnte.* Karlsruhe. B. C. Braunsche Hofbuchdruckerei und Verlag.

Autorul dă o expunere complectă a întregului material necesar pentru a judeca teoria lui Malthus.

C. Schanzer. *L'acquisto della colonie e il diritto publico italiano.* Ed. Leescher. Roma.

O cercetare din punct de vedere a dreptului internațional a chestiunii colonizărilor.

CRITICA LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

Gustave Reynier. *Les Origines du Roman réaliste.* Paris, Hachette, 350.

E un studiu de erudiție asupra originei romanului realist. Autorul cercetează pentru studiul său nu numai literatura evului modern, ci și pe cea clasică, pentru a scoate la iveală trăsăturile de realism.

G. Michaut. *La Fontaine.* Tome I. Paris, Hachette, 3.50.

Studiul acesta, din care a apărut numai primul volum, este scris pentru candidații la licența în litere și își propune să dea o extindere mai mare tratării materiei de care se ocupă.

C. Pascal. *La poesia lirica di G. Prati ed altri saggi critici.* Edit. Battiato, Catania.

Directorul „Bibliotecii de Critică istorică și literară" își publică aici reunite mai multe studii, din care cel asupra lui Prati, e inedit.

L. Piccioni. *Appunti e saggi di storia letteraria.* Edit. Guarti, Livorno.

O sumă de articole, cu conținut istoric literar, pe care autorul le-a publicat în ultimii 16 ani.

L. Mazzucchetti. *Schiller in Italia.* Edit. Hoepli, Milano.

Lucrarea are două părți; în prima se cercetează care a fost faima lui Schiller în Italia, până în 1830; în a doua influența lui asupra literaturii italiene.

August L. Mayer. *Murillo. Des Meisters Gemälde in 287 Abbildungen.* Deutsche Verlags-Anstalt.

Autorul, unul din cei mai buni cunoscători ai picturii spaniole, studiază în acest volum întreaga operă a marelui pictor.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

G. Maspero. *Essais sur l'art egyptien.* Paris, Guilmoto, 25 fr.

Culegere de articole, scrise cu prilejul diferitelor descoperiri și constatări nouă. Multe din ele sint cu totul speciale și nu pot interesa decit pe egyptologi.

H. G. Duchesne et Henry de Grandsaigue. *Le Chateau de Madrid.* Paris. Daragon, 12 fr.

Nu e vorba de capitala Spaniei, ci de un castel din apropierea Parisului, care era să se numească mai întăi castelul de Longchamps, apoi castelul de Boulogne și căruia în cele din urmă i s'a dat numele capitalei în care Francisc I a stat ca prizonier.

Jacques Bacot. *Le Thibet révolté.* Paris, Hachette, 15 fr.

Din călătoria sa prin aceste regiuni atit de puțin cunoscute, autorul aduce constatări care sint o surpriză; în locul sălbătăciei și pustietăței presupuse, Jacques Bacot vorbește de civilizație veche și de regiuni relativ prospere.

G. Poni. *Frammenti dei miei ricordi d'Affrica.* Edit. Lapi, Città di Castello.

Autorul. care a trăit mulți ani în Eritrea, Abisinia și Somalia italiană, povestește campaniile italiene în aceste părți.

lic. Dr. H. Gressmann. *Palästinas Erdgeruch in der israelitischen Religion.* Be2lin, Karl Curtins.

O descriere a unui voiaj în Palestina, in care autorul explică multe momente particulare religiei israelite prin natura specială a țării.

CHESTIUNI MILITARE

H. Houssaye. *La Patrie guerrière.* Paris, Perrin, 1913.

E o lucrare postumă a cunoscutului publicist, în care se arată părerile autorului în chestiunea apărării patriei.

Lieut. Vallet. *L'Aviation militaire en 1912.*

Autorul arată ce a adus nou aviația în 1912 și studiază rolul pe care aeroplanul și dirijabilele sint chemate să-l joace în operațiunile militare.

LITERATURĂ

Paul Adam. *Stéphanie.* Paris, Fasquelle, 3.50.

Cel mai nou roman al lui Paul Adam pune problema: dacă trebue cineva să sacrifice fericirea sa intereselor familiei, ori trebue să treacă peste aceste interese. Intriga romanului se petrece în lumea industriașilor.

Georges Auriol. *Le Tour du cadran.* Paris, E. Flammarion, 3.50.

O adunare de mici povestiri hazlii.

Y. H. Rosny aîné. *Dans le rue.* Paris, Fasquelle, 3.50.

In acest roman autorul ne dă viața plină de peripeții a unui șef de bandă care operează pe străzile Parisului.

C. Kläsi. *Der malayische Reineke Fuchs*, Huber et Co. Frauenfeld, 1912.

Sint fabule populare, traduse după vechi ms. malaice.

N. Puccioni. *Garibaldi nei canti dei poeti suoi contemporanei.* Bologna, Zanichelli.

O antologie a poeziilor populare și artistice, care au celebrat epopeea garibaldiană.

G. Pascoli. *Limpidio rivo. Prose e poesie.* Edit. Zanichelli. Bologna.

E o nouă ediție, care conține însă două nouă poezii și mai multe bucăți de proză inedite.

K. Emil Hoffmann. *Florenz in der Dichtung von Dante bis Goethe.* Berlin, Wiegant u. Grieben.

O adunare din operele celor mai mari poeți italieni, francezi, germani, englezi a celor ce au spus ei asupra Florenței

BIBLIOGRAFIE

N. Iorga. *Un ofițer romîn în oastea lui Carol XII.* București 1912. Preț. 20 b.

D. A. Sturdza. *Autoritatea faptului îndeplinit executat în 1866 de cei îndreptățiți.*

D. A. Sturdza. *Insemnătatea Europeană a Realizării definitive a Dorinților rostite de divanurile ad-hoc. III.* București 1912. Preț. 70 b.

N. Iorga. *Gheorghe Asachi, ca Tipograf și Editor.* București 1912. Preț. 60 b.

A. D. Xenopol. *N. Kretzulescu.* București 1912. Preț. 20 b.

V. Pîrvan. *Cetatea Ulmetum.* București 1912. Preț. 5 lei.

Dr. E. Marinescu. *Influența tutunului și alcoolului asupra organismului și în special asupra sistemului nervos.* București 1912, 30 b.

Dr. Em. Riegler. *Guta.* București 1912. Preț. 20 b.

Dr. C. Istrati. *Despre Cetatea Hotinului.* București 1912. Preț. 2 lei.

Spiru Haret. *Pata cea mare roșie depe planeta Jupiter.* București 1912. Preț. 20 b.

N. T. Deleanu și G. Trier. *Notă asupra existenții betainei în tutunul nefermentat.* București 1912. Preț 20 b.

Victor Anestin. *Planeta Venus în 1911.* Buc. 1912. Preț. 20 b.

Dr. N. Leon. *Insectele vătămătoare din România.* București 1912. Preț. 5 lei.

Victor Anestin. *Cometele, Eclipsele și Bolizii ce s'au observat în România între anii 1386 și 1853.* București 1912. Preț. 30 b.

Dr. V. Babeș. *Tratamentul Cancerului și Sarcomului.* Bucur. 1912. Preț. 20 b.

Dr. E. Petrescu. *Arsenicul și tratamentul sifilisului.* București 1912. Preț. 30 b.

Gr. Antipa. *Cercetările hidrobiologice în România.* Cu răspuns de *L. Mrazec.* București 1912. Preț. 1 leu.

Gr. Crăiniceanu. *Istoria Armatei Romîne.* Cu răspuns de *St. Hepites.* București. Preț 1 leu.

D. Călugăreanu. *Acțiunea acizilor asupra substanțelor proteice.* București 1912. Preț 60 b.

I. Borcea. *Zoocecidii din România.* București 1912. Preț. 5 lei.

Nicolas Erémie. *Les associations paysannes de production en Roumanie.* 1912 Paris. Jouve & C-nie.

Björnsterne Björnson. *Tînăra pereche.* Trad. de Petre Cîrsteanu 1912, Brașov, Tip. Mureșianu. Preț. 40 fileri.

Nicu Dracinschi. *Poezii,* 1912, Cîmpu Lung (Bucovina). Tip. „Școala Romînă". Preț. 2.50 cor.

D. Russo. *Critica textelor.* 1912. București Tip. Socec.

D. Russo. *Din corespondența Doamnei Ana Racoviță.* 1911, Bucur. Tip. Carol Göbl.

M. D. Berlescu. *Pentru Reforma Electorală.* 1912, București.

C. D. Dimitriu. *Pentru reforma electorală.* 1912, București.

Anibal Teodorescu și G. G. Danielopol. *Pentru Reforma Electorală.* București, 1912.

Adelaida Popp. *Povestea unei lucrătoare.* Trad. de I. Braunștein și I. Nour. București, 1912. L. Alcalay. Preț. 1.50 lei.

Lupu Dichter. *Noțiunea de drept.* Institut de arte grafice „Universala" 1912. Preț 1 leu.

Adolphe Orna-Galatz. *La fange.* Messein, Paris, 1912. Preț. 3.50 l.

Vasile V. Haneș. *Romînii din țara Oltului.* București, 1912. Tip. „Cooperativă". Prețul 1 leu.

Hélène Bacaloglu. *Lettre oficielle* adressée au Comte de san Martino. Bucarest, 1912. Imp. D. Ionesco.

N. Mihăescu-Nigrim. *Teoria supremației.* București, 1912. Tip. D. C. Ionescu.

Maximilian Sanielevici. *Note asupra asigurărilor sociale din Ungaria.* București, 1912, „Minerva".

Radu R. Rosetti. *Incercări critice asupra războiului din 1653 dintre Matei Basarab și Vasile Lupu.* București, 1912. Tip. I. Ionescu.

Anastasie Popescu. *25 de ani din viața Societății pentru „Ajutorul școlarilor săraci din Brăila".* Brăila, 1912, „Dunărea".

Victor Anestin. *Romanul Cerului.* București, 1912. „Biblioteca pentru toți". No. 775—776. Preț. 30 bani.

G. G. Danielopol. *Nevoia unei reforme electorale.* București, 1912, Imp. „Independența".

Dicționarul Academiei. Tomul I, fasc. VIII. Tom. II, fasc. 3. București, 1912.

Dr. D. Busuiocescu. *Sistemul de arendare aplicate pe moșiile Academiei.* Ediția a II-a. București, 1912.

N. Filipescu. *Discursuri Politice.* Vol. I, 1888—1901. Publicate de *N. Pandelea.* București, Minerva, 1912.

Leon Tolstoi. *Povestiri Populare.* Traducere de *I. Bîrseanul.* București, Biblioteca Minerva, No. 124. Prețul 30 b.

Elidor Constantinescu. *Discuții în jurul clasicismului în Franța,* 1912. Rîmnicul-Vîlcea, Tip. Matei Basarab. Prețul 75 b.

A. Niculescu-Păcureț. *Monografia comunei Păcureți din jud. Prahova,* 1912. Ploești, Tip. „Izbînda". Preț. 5 lei.

Dr. Al. Tălășescu. *Cum s'a stricat limba romînească?* 1912, Arad, Tip. „Concordia".

Preot Teodor Bălășel. *Sfînta Duminică,* 1912, Vălenii-de-Munte, Tip. „Neamul Romînesc". Preț. 20 b.

Calendarul Săteanului pe anul 1913. 1912, Sibiu, Tip. W. Krafft.

Poznașul, calendar umoristic ilustrat pe anul 1913. 1912, Sibiu, Tip. W. Krafft.

Amicul Poporului, întocmit de *I. Popovici,* 1912, Sibiu, Tipogr. W. Krafft.

Elena Farago. *Pentru copii,* versuri. Craiova, 1912. Editura „Ramuri". Preț. 1 leu.

M. Sanielevici. *Note asupra asigurărilor sociale din Ungaria.* București, 1912.

Virgil N. Madgearu. *Organizarea serviciului medical și de control la „Ortskrankenkasse" din München.* București, 1912.

Ioan Marinescu. *Die stischen Elemente in Der Pädagogic Senecas.* Inaugural-Dissertation, München, 1911, 1 broș. 74 pg.

Pompiliu Păltănea. *Triptic Dramatic.* București, 1912.

G. Vîlsan. *O Fază în Popularea Țărilor Romînești.* București, Socec, 1912, 1 broș. 8 de 29 p., fără preț.

J. H. Fabra. *Din moravurile și pornirile insectelor.* 1912, Craiova. „Biblioteca Cosinzeana" No. 1. Preț. 30 b.

Preot Ioan St. Popescu. „Biblioteca ortodoxă". Preț. 20 b.

Dr. G. Oprean. *Invățătorimea romînă din Sălagiu.* 1912, Sibiu, Tip. W. Krafft. Preț. 50 b.

Dr. Onisifor Ghibu. *Școala romînească din Ungaria în anul 1911* 1912, Sibiu, Tip. W. Krafft. Preț. 50 b.

A. D. Xenopol. *Tablouri din natură.* 1912,Iași, Libr. Socec & C-nie. Preț. 15 b.

Eugen Lovinescu. *Cine era?* comedie într'un act. 1912, Iași, Libr. Socec & C-nie.

Gustave Toudouze. *Răzbunarea scheletului.* Trad. de Spiru Luca. 1912. Iași, Libr. Socec & C-nie. Preț. 15 bani.

Schopenhauer. *Femeia.* 1912, Iași, Libr. Socec & C.nie. Preț. 15 b.

Al. Dimitrescu-Adem. *Romînia și transitul sud-est european.* București, 1912, Socec & C-nie. (Fără indicație de preț).

C. Rădulescu-Codin. *Pentru tinerime, povești.* 1912, Edit. Socec, „Sf Spiridon". Preț. 50 b.

Alexandru A. Naum. *Insămnătatea culturii artistice. Prelecțiunea cursului de istoria artelor. ținută în ziua de 7 Noembre 1912.* Iași, Tip. Națională, 1912. Preț. 1 leu 25 b.

Sacher Masoch *Fiul Iubitei. Traducere de Constantinescu-Delabaia.* București, Librăria Nouă, 1912. Preț. 30 b.

Dr. Gustave Le Bon. *Nașterea și moartea materiei. Trad. de Victor Anestin.* București, „Biblioteca pentru toți". Prețul 30 b.

C. Litzica. *Studii și schițe greco-romîne. I.* București, 1912, Tipogr. „Cooperativa". (Fără indicație de preț).

V. Negruți. *Grefierul.* Dramă în 4 acte. Iași.

I. E. Toronțiu. *Chipuri, (schițe).* Cluj, 1912, n,are preț.

Dr. Traian Bratu. *Ernst Zahn. O evoluție de scriitor.* Iași, 1912. Institutul de arte grafice N, V. Ștefăniu & C-nie. (Fără indicație de preț).

Ion D, Țiceloiu. *Ortovrafia fonetică a limbii romînești. I.* Berlin, 1912, 1 broș 12 pg.

G. T. N. Varone. *Printre străini.* București, 1913. Tipografia A. Grossman. Prețul 50 b.

Dimitrie Dimiu. *Invățămîntul particular.* București, 1912. (Fără indicație de preț).

(Urmează în No. viitor).

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua să reprezinte „Viața Romînească", avînd dreptul să primească sumele ce se cuvin revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească" strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să se adreseze Administrației prin mandat poștal.

Au apărut în editura revistei „Viaţa Romînească" şi se află de vînzare la principalele librării din ţară, precum şi la administraţia revistei :

I. Botez. *Aspecte din civilizaţia engleză.* Un volum de 347 pag.—Pr. 3 lei.

I. Al. Brătescu-Voineşti. *In lumea dreptăţii.* Nuvele. Un volum, în 8º, de 290 pagini.—Preţul 2 lei.

I. Al. Brătescu-Voineşti. *Intuneric şi lumină* Nuvele şi schiţe. Un volum de 213 pag.—Pr. 2 lei.

G. Ibrăileanu. *Spiritul critic în cultura romînească.* Un volum, în 8º de 267 pagini.—Preţul 2 lei.

G. Ibrăileanu. *Scriitori şi curente.* Un volum în 8º de 320 pag.— Pr. 2 lei.

St. O. Iosif şi D. Anghel. *Legenda Funigeilor,* Poem dramatic, în trei acte. O plachetă elegantă, pe hîrtie velină, format special, de 60 pagini.—Preţul 1 leu.

M. Lermontov. *Demonul.* Poemă tradusă de Ioan R. Rădulescu, precedată de o notiţă privitoare la „Poetul Caucazului". O plachetă elegantă, pe hîrtie velină, format special, de 64 pagini.—Preţul 1 leu.

Gh. din Moldova (George Kernbach). *Versuri şi proză.* Un volum de 266 pagini.—Preţul 2 lei.

D. D. Pătrăşcanu. *Schiţe şi amintiri.* Un volum în 8º de 292 pagini.—Preţul 2 lei.

D. D. Pătrăşcanu. *Timotheiu Mucenicul.* Un vol. de 242 pag.— Preţul 2 lei.

A. Philippide. *Specialistul romîn.* Contribuţie la istoria culturii romîneşti din sec. al XIX-lea. Un volum în format mare, de 96 pagini.—Preţul 1 leu 50 bani.

A. Stavri. *Luminişuri* (Versuri).—Preţul 2 lei.

PREŢUL 3 LEI

1913. ANUL VIII SEPTEMBRIE. No. 9.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR :

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă 52

1913

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin ..0 de pagini.—Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei.—Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50.—Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate ...

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Condițiile de abonare

IN ȚARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 "
Un număr	2 "

Abonații care nu-și vor achita abonamentul in mod direct vor trebui să plătească in plus 4 lei pe an și 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru invățători, preoți de sat, primari și funcționari sătești, studenți și elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceștia pot plăti in trei rate a cite 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita in trei rate de cite cinci coroane, din patru in patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cite 2 rubla, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se innapoiază; in schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice in revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult intr'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sint rugați să ne comunice și onorarul dorit; in caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Neamul Șoimăreștilor

XXXI

Movileștii intraseră cu oaste tare in țară; Tomșa le ținea calea pe drumul Iașilor; și toată călărimea răzășească dela Orhei și Soroca pornise ca o furtună in ajutorul Domniei, cu Tudor și cu Tătarii pe care in fugă îi putuse ridica beiul Cantemir.

Satul Șoimăreștilor rămase trist, apăsat de ingrijorări, ca de un nour. O vreme bătrinii și femeile nu știură nimica despre intimplările din sus, dar aveau nădejde că Dumnezeu va fi cu dreptatea lor și nu va ingădui să-i calce iar nemila și aspra lăcomie a lui Orheianu. Părintele Ștefan in fiecare amurg făcea o slujbă de vecernie, și cu toții intrau cu inima infrintă și cu capetele umilite in biserică. Și 'n serile frumoase ale inceputului de toamnă, după ce se intorceau lucrătorii din vii și dela treer,—se stringeau cu toții in larga ogradă a bătrinului Mihu, vorbeau incet despre lucruri trecute și așteptau ceva, un semn, o veste.

După ce se scuturară deplin frunzele,—porni a cinta un vint fioros dela miază-noapte, și, ca niște paseri spăriate de apropierea inghețului, slujbași domnești trecură spre cetățile dela Marea. Din ce spuneau ei, nu se putea ști nimica hotărit: harțurile dintru inceput fuseseră in folosul Leșilor și Cazacilor. Pircalabul dela Hotin vinduse pe Domn și trecuse de partea năvălitorilor. Dar Domnia striga intr'una gloatele și făgăduia leafă,—și se stringea țărănime multă. Cu pămintenii nădăjduia Tomșa să poată da o izbire mare și să farme pe dușman.

Dar dintr'odată, intr'o noapte, pe vifor de ploae,—căzură in sat, uzi până la os, flăminzi și zdrobiți de trudă, călăreții plecați la războiu. Veneau impuținați, erau mohoriți, și vesteau căderea Tomșei. Eși satul cu țuhali in cap și cu lumini in tătărci scobite; fără lacrimi, fără răcnete, primiră muerile și bătrinii pe cei ce soseau intregi, și-și șoptiră ca pe-un cuvint de taină numele celor căzuți subt săbii și rămași in cimpii depărtate.—Șoimaru cobori lingă Mihu cu greutate și trecu in căsuța lui, fără să rostească nici-o vorbă. Acolo Lie aprinse luminarea de seu și ațiță un foc de vreascuri in sobă. C'o mină Tudor își descheiè contășul greu de apă, îl lepădă la pămint și rămase palid

in tremurul luminii, cu brațul sting înfășurat în pînză și cu pumnul legat cu curele de chimir.

«Sînt împușcat la mînă!» grăi el către bătrînul Mihu.

Uncheșul își aținti asupra lui ochii lucitori; stătu așa ca încremenit și cufundat într'un gînd grozav. Apoi vorbi încet, cașicum îi era teamă de ceva:

«Iți va fi fiind foame... Să trimet pe Lie la Savin...»

Eși din odae, dar nu zăbovi, și se întoarse îndată, umblînd în vîrful degetelor...

«Brațul ți-i frînt? întrebă el cu blîndețe.

— Nu, mulțămesc Domnului, dar e slăbit și are nevoe de hodină...»

Se așezară amîndoi pe scăunașe înaintea focului.

«Uncheșule, grăi deodată Tudor, cu ochii țintă în flăcări. Ne-au biruit Movileștii. Ne-au tăiat, ne-au spîrcuit, ne-au alungat!»

Bătrînul oftă. Afară fîșiia necontenit ploaia pe vînt.

«Trebue să te dezleg și să te caut la rană... vorbi Mihu. Te-ai zdruncinat, te-ai înfierbîntat. Să nu faci carne vie.

— Nu, uncheșule, nu sînt eu întunecat din această pricină. Eu am un ir bun pentru așa răni, precum știi. E o doftorie pe care am învățat-o de mult, cînd am început întâiu ostășia, și o port totdeauna asupra mea. M'am uns bine cu dînsa, m'am legat strîns și cred că nu mi-a mai fi nimica... Dar mă gîndesc la ce ne așteaptă, — și parcă văd negru înaintea ochilor. Judecățile vechi se sfarmă, dreptul îl tae sabia, și nu vom avea domn și divan care să ne sprijine...

— Cum am trăit păn'acuma ș'am izbîndit, vom trăi ș'om mai izbîndi... zise bătrînul și prinse a-și frămînta în dinți mustața sură. Norocul armelor e schimbător: se poate să se 'ntoarcă Vodă Tomșa asupra dușmanului cu putere proaspătă și să-l răpue... Ii va trimete ajutor Impărăția...

— Se poate... îngînă cu îndoială Tudor. Totuși trebile Impărăției sînt cu mare încetineală. Pe urmă Moviloaia e șireată, va trimete daruri la Stambul și va făgădui haraciu sporit... Turcului nu i-i atît de Tomșa, cît de lîna pe care o tunde de pe săraca țară, ca de pe-o oaie!

— Cuvînt drept!...» încuviință Mihu și dădu încet din cap, cu sufletul pătruns de amarnică durere.

In pridvor, afară, cineva își scutură picioarele; fîșii o mînă pe ușă căutînd clampa prin întuneric. Și intră în odae, cu ciubote grele de glod, Anița.

«Așa, zise ea rîzînd; tătuca nu mai are cu ce veni; i-am furat ciubotele lui ca să pot răzbate păn' aici! Afară e-o mișelie ș'un potop, de parcă vine sfîrșitul lumii!...»

Puse jos, foarte încet, traista pe care o aducea cu mare fereală; pe urmă, răzimîndu-se de ușorul ușii, își trase una după alta, repede, încălțămintele de împrumut. Rămasă în colțuni, făcu un pas la o parte, se aplecă și scoase încet o ulcică, o tigae, o lingură, și pită învălită într'un ștergar. Cu ele se înfă-

țișă la Șoimaru și i le așeză pe vatră, la foc. Iși încrucișă după aceia brațele pe piept și privi lung la oștean, uimită deodată de înfățișarea lui.

Se îngălbeni și clipi din ochi. Ingînă:

«Ești rănit, bădiță!»

Șoimaru prinse a rîde, și-i făcu semn cu brațul cel sănătos: «Nu te spăria, Aniță, că nu mor din asta...»

Ea zîmbi îndată, cu ochii în lacrimi. Privi cu îndoială spre uncheșul Mihu; dar tot îndrăzni, se apropie de Tudor și-și aplecă fruntea pe pieptul lui ca s'o sărute. «De bine ce-ai venit! șopti ea închizînd ochii. M'am spăriat într'adevăr...»

Trăgîndu-se la o parte, privi iar pe rînd la obrazurile întristate ale celor doi bărbați și întrebă:

«E adevărat că Vodă a fost biruit și alungat?

— Da, Aniță, și noi împreună cu el...

— Atunci e rău... zise ea sfioasă. Atunci înțeleg... Dar eu nu vă tulbur sfatul... Mînîncă, bădiță Tudore, — și vorbiți ce-aveți de vorbit. Eu stau cuminte într'un colț, tac, și nu vă supăr cu nimica...»

Oricît de mîhnită încerca să pară fata lui Savin pentru vestea cea rea dela războiu, totuși bucuria îi răzbătea în ochi și 'n glas, de oarece se întorsese cel pe care-l visa în toate nopțile. — Se așeză cuminte într'un colț, în umbră, cu mînile subpuse, pecînd rănitul gusta din pita frîntă și din sorbitura de carne. Și cu o deosebită luare-aminte, pîndind pe subt sprîncene pe oștean, ascultă istorisirea războiului dela rîpa Tăuteștilor.

«Leșii au venit până la o bătae de pușcă de noi, grăia Șoimaru înviorat de gustarea caldă. Din limbile pe care le-am putut noi prinde cu șireclic, am aflat că ei vin cu cincisprezece mii oaste: între aceștia era căzăcime multă și pedestrime ungurească, oameni de țară aduși de boeri, de cum au pătruns Leșii pe la Hotin, și mai ales husari cari umblau în mare rînduială supt cîrmuirea lui Corecki, — viteaz ostaș după cît îl cunosc eu...

— Și Vodă avea mai puțin? întrebă bătrînul Mihu. — Fata fugi cu ochii spre bătrîn, apoi iar spre Șoimaru.

— Nu. Noi am fost mai mulți, — dar pe lîngă călărimea noastră și Tătari și pe lîngă oastea în leafă, era îmbulzită multă prostime fără arme bune și fără rînduială. — Am avut chiar dela început pagube, din pricină că ai noștri s'au sumeții prea mult ș'au pătruns fără nici o socoteală până 'ntre Cazaci și Leși. Chiar și Vodă simțind că are gloată tare și văzînd c'a sosit și Cantemir cu mine, — a trimes o scrisoare către coconul Alexandru, în care-i zicea așa: «Fugi, băete, la învățătură înapoi la Leșii tăi, și ia și pe mă-ta cu tine, căci altfel am să te bat pes'e ceafă ș'am să te mîn cu harapnicul înaintea mea!... Nu îndrăzni, căci ești încă puiu, și ai caș la gură...» Și alte multe cuvinte de ocară i scria, căci Vodă Tomșa-i aprig precum îl știi, și rău de colț...

Și ajungînd ei aproape de noi, Visniovecki și Samoil Corecki, cari ei erau cei mari și rînduiau totul, au eșit în larg de și-au jucat puțin caii ș'au privit, apoi au poruncit să lege tabără după rînduiala și obiceiul căzăcesc. Ș'au stat așa noaptea în apărare și s'au frămîntat la focuri ș'au zvonit într'una... Iar cum s'a făcut ziuă, s'au rînduit grabnic, ș'au eșit Cazacii de-au lovit pe oamenii lui Cantemir și i-au răzbit, pe urmă oastea cealaltă a năzuit la cele douăzeci de puști mari de aramă ale noastre,—și cum au dat izbire, seimenii și darabanii au dat îndărăpt până la rîpă, au lepădat armele și s'au dat supuși...

— Numai vînzarea răpune capetele Crailor... mormăi frămîntîndu-se bătrînul Mihu.

— Așa este precum spui, uncheșule... Veneticii, cu straele lor mîndre și cu pană argintată, nu și-au pus viața, căci n'aveau pentru ce; asta am mai văzut-o și la alți Domni și Crai; numai noi oamenii de țară, năcăjiți și amăriți, în ceasul acela greu, cînd ne răzbea puterea, am tras săbiile. Atuncea am strigat eu către toți răzășii și le-am spus un cuvînt pe care n'au să-l uite... Ș'am început a bate, ș'am tăiat pedestrime ș'am risipit Cazaci, până ce Corecki, odihnit, și-a năpustit pînza lui de husari, bulziș, ca vîntul: și 'n calea lor n'am mai putut sta... Ne-am frînt, ne-am risipit și noi, după ce nu mai era nimene nici la dreapta nici la stînga noastră, și rămăseseră numai ticăloși seimeni de-asupra rîpei Tăuteștilor... Ii vedeam pecînd mă trăgeam cu-ai mei, cu brațul sîngerat: intraseră Leșii în ei, și le plăteau pentrucă s'au plecat ș'au lepădat armele: și-i tăiau, de socot că i-au clădit pe toți, unii peste alții, în rîpă...

Of! uncheșule Mihu, otrăvit e ceasul înfrîngerii! L-am mai încercat eu în viață, dar atuncea nu-mi păsa, și mă băteam ca seimenii pentru simbrie: eram vesel că scap cu viața! Dar acum ne alunga sabie iute.—Și înțelegeam că toate ale noastre, străduinți și nădejdi, tot ce-am așezat aici la Șoimărești, toate sînt prăpădite!

Vodă Ștefan fugea între noi; i-am apărat până 'n drumul Vasluiului viața cu săbiile. Era la dreapta mea, negru ca pămîntul la obraz; clănțănea din dinți cu turbare, și fura cu ochii îndărăpt; și blăstăma și pămînt, și Dumnezeu! Părea nebun, la popas. A coborît de pe cal și s'a învîrtit în loc rînjind. Pe urmă m'a văzut lîngă el, m'a privit lung cu lacrimi, și-a plecat capu 'n piept și s'a așezat pe ghizdelele unei fîntîni. Sta așa, prăpădit, și nu spunea nimica...»

Bătrînul Mihu ridică ochii și, în tăcerea în care se întinse, păru că ascultă zbuciumul vîntului. Zise după aceia:

«A fost Tomșa om crunt: Dumnezeu să-l erte pentru greșalele lui. Dar pentru noi, Șoimăreștii, a fost ca un părinte...»

Și fata, bătrînul și ostéanul rămaseră în tăcerea odăiței ca într'o singurătate; făclioara feștilei de său răsfrîngea luminiți în ochii lor; păreau a se gîndi la ceasul de cumpănă; și toamna cînta cu ciudate glasuri la ferestre.

«Dar beiul ce-a făcut?» întrebă deodată uncheșul Mihu.

Șoimaru zîmbi: «Cantemir? El știe cum să-și poarte Tătarii... Oștenii lui nu țin mult piept; dela cea dintâi izbire își dau seamă ce trebue să facă... S'au tras înapoi și s'au risipit ca pulberile; ei au cai iuți cari parcă zboară. Mîni se vor întoarce și vor fi ei mai tari, ș'atunci, prădînd și arzînd la dușman, tot ei se vor găsi în cîștig... Asta-mi spunea Cantemir, cînd ne-a ajuns din urmă, în amurgul serii, la al doilea popas.

Tătarii lui descălecaseră, rupeau în dinți carne și pită, după obiceiul lor, vorbeau și rîdeau; pecînd răzășii noștri parcă prohodeau un mort. Ei n'aveau merinde, ori nu le mai venea să mănînce; înconjuraseră cele șaptesprezece șipote care izvorăsc în budăe, fiecare supt o răchită, la Racovăț în vale, și tot se rînduiau la apă și iar se întorceau, parcă erau căptușiți cu jaratic pe dinnuntru...

Iar Cantemir și Bîrnovă, s'au așezat lîngă noi, și se uitau la Vodă cît e de amărît.

«Ce este? a zis Cantemir ș'a zîmbit. De ce se întristează Domnul? ca să se poată bucura mai tare mîni?...»

Tomșa Vodă a răsărit și s'a uitat la bei, parcă nici nu-l cunoștea.

«Așa sînt războaele, a grăit iar Tătarul, și mai ales la Moldova. Aici și furtunile se întorc năprasnic pe crîngul lor: acŭ vin din jos cu pulberi și peste-o clipită se 'ntorc și se prăvălesc din munte cu puvoae...»

Atunci, la așa cuvînt bun, și Simeon, prietinul nostru, a început a mîngîia pe Vodă Ștefan și a-i spune că oștenii din nou se vor aduna. «Și vom hărțui pe venetici, măria-ta, zicea el, precum făceau Domnii cei vechi, pân' or ajunge la istovire...

-- Dacă izbîndesc să-mi adun iar oameni, strigă Tomșa privindu-ne, atuncea nu-i las,—căci tot trebue să ne trimeată Împărăția ajutor...»

Șoimaru tăcu o clipă.

«Așa este, vorbi bătrînul Mihu. El se gîndea la Turci... Azi Turcul, mîni Leahul; trec peste noi și ne calcă; unul rîndueste o lege și cellalt o sfarmă...

— Asta mă gîndeam și eu... răspunse încet ostéanul. Trăim într'o vreme de mare amărăciune...»

Fata zise deodată din colțul ei:

«Dac' ar fi mulți ca bădița Tudor, atunci altfel ar umbla treburile în țara noastră!...

— Aici erai, puschiule? răsări moșneagul și scuipă ușor către ea...

— Aici, uncheșule... Am așteptat să isprăvească de mîncat bădița,—ș'acuma am să-i întind pînză curată ș'am să-i așez pernă și pocladă pentru hodină... Mîna legată poate-l doare; după atîta umblet, poate-i trudit!...

— Bine, bine... îngînă răzeșul cel bătrîn. Așa este, trebue să ne ducem. Ș'acŭ ce-ai să faci, Tudore?...

— Acŭ, răspunse oșteanul, am să mă hodinesc zece zile. După aceia cred că mina iar mi-a fi tare. Și-mi iau oamenii și mă duc să găsesc pe Domn: ori la Birlad, ori la Galați, ori la Brăila, după cum or fi intimplările...»

Anița începu a umbla prin casă, rînduind. Bătrinul, înainte de a pleca, iar se îngriji de rană. «Poți să te duci, unchește, fără grijă, îi zise Șoimaru. Doftor bun sint și eu, și am și pe Lie, în odaia de peste tindă!»

Cum rămaseră singuri cei doi tineri,—Anița se strecură spre vatră, cuprinse cu un braț pe oștean de după grumaz și-și lipi fruntea de timpla lui. «Bădiță! suspină ca cu lacrimi, eu nu mă duc de-aici... Acuma pot să-ți spun cit îmi ești de drag. Dacă m'alungi, stau afară în sloată până ce-oiu peri... Să mă răpăd acasă să spun că vin să te păzesc,—și lasă-mă să-ți priveghez la căpătăiu... Iți fac o legătură nouă, iți dau un pahar de apă; și nu-mi spune nimica, nici nu te uita măcar la mine; știu că sint o urită, dar lasă-mă, bădiță... căci eu am știut c'ai să vii supărat; te-am văzut astă noapte în vis, și erai înveșmintat cu negru, fără cal și fără arme...»

Oșteanul simți lacrimi fierbinți pe obrazul lui. Ridică mina dreaptă și cuprinse mijlocul fetei; o trase la piept și o sărută; și se simți înduioșat cum nu fusese nicicind în furtunoasa lui viață.

XXXII.

Bătălia în care Tomșa fusese înfrint, cu toți Tătarii și răzeșii lui, se dăduse dimineață tare, în cea dintâi zi a lui Octomvrie. Izbirea fusese scurtă și crincenă; curind dispărură călăreții Domnitorului risipiți în stoluri în zarea Tătăranilor. Rămaseră pe loc numai morții și rîniții pe care-i sfirșeau de zile săbiile și sulițile; și deasupra ripei dela Tăutești dărăbanii și seimenii în care Leșii au tăiat fără contenire, până ce le-au căzut brațele de trudă. Și azi răscolește plugul acolo oasele morților.

Nemernicii oameni de țară, îngroziți, lepădaseră ghioagele, coasele și topoarele și îngenunchiaseră, cu cușmele în mină și cu pletele în ochi. În ei intraseră urlind Cazacii și i-ar fi potopit dacă, la poronca lui Corecki, nu li s'ar fi pus în cale cu lăncile lor lungi husarii, oaste aleasă de nobili.

«Pace! strigă Samoil înălțind în sus sabia. Dați-vă îndărăt, păcătoșilor! Nu ucideți oamenii cari se dau robi!». Apoi aleargă în goană spre hatmanul Visniovecki, și, pe cai stind, se sărutară amîndoi pentru bucuria biruinței, — și plecară în urmă să îmbrățișeze și să firitisească și pe Vodă Alexăndrel.

Indată, după semnul de adunare al trimbițelor și după porunca hătmăniei,—pedestrașii desprinseră chervanele legate, le rînduiră cu caii înhămați și se pregătiră de intrare în scaunul Domniei. Husari leși porniră pe dată la Hotin ca s'aducă, în caríte grele, pe Doamna Elisabeta, pe domnița Ecaterina și celelalte subțiri și gingașe obraze femeești.—Iar Visniovecki, rînduind oastea și tot alaiul, dădu poruncă de înaintare spre Iași chiar înaintea amiezii.

Boeri călăreți sosiseră din partea unora din bătrini, ș'a părintelui mitropolit; drumul era slobod; tirgul aștepta Domn nou și priveliște mare. Vestea înfringerii lui Tomșa trecuse prin Iași ca furtuna de grindină, cu boerii și călăreții năprasnic fugind pe cai, cu plete și coame spulberate.

Cind alaiul fu rînduit, pan Visniovecki veni la Alexandru și-i zise mîndru, plecindu-și sabia:

«Primește scaunul părintelui tău, voevoade!...»

Tinerelul cocon zîmbi cu fața lui prelungă și albă și-și dădu pe spate pletele bălăi. Supțirel și drept pe cal, în straiu de Domn moldovean, cu contăș scump și gugiuman de sobol, era frumos la vedere și părea mai degrabă o domniță în strae bărbătești.

După obiceiu, cind ajunseră la margine, le eșiră întru întimpinare tirgoveții, deprinși cu toate schimbările Domniei, cași cu schimbătoarea vreme a țării; și în turnuri clopotele de aramă prinseră a cinta slava celui mai nou biruitor.—Și intrară cu mare fală șleahticii cei mari, Visniovecki și Corecki, avind la mijloc, între ei, pe fiul lui Irimia,—iar după ei pășea pe cai mîndru împodobiți garda franțuzească a căpitanului Montespin, care era în leafa Doamnei Elisabeta: erau în ea cincizeci de cavaleri cu platoșă și coif,—oameni vechi de războiu, cu săbii grele. Priveau mîndri în jurul lor și cu nepăsare: mai treceau printr'o țară și mai vedeau un tirg nenorocit. Tot așa de bine rînduiți și în strae sclnteetoare trecură husarii leși. După pasul tăcut al acestora,—amestecați și gălăgioși veneau boeri moldoveni și leși, și altă multă oaste cu miile de robi țărani, minați cu bice: au curs înlăuntrul tirgului două ceasuri încheiate. Și tocmai la urmă, după ce sloboziseră pe mărgini pilcuri de pradă, — intrară buluc Cazacii, cu cojoacele lor stropite și minjite de singe.

Cum se apropiară de Curtea domnească, trimbițele, fluerele și dobele începură a suna fără întrerupere. În acest zvon ascuțit și bubuitor, Alexandru intră în biserica domnilor, — apoi eși și trecu la palat unde îl aștepta tronul împodobit cu covoare. Oastea umplu ograda și toate ulițele din jur până la mari depărtări, și boerii și leșii se îmbulziseră în sala cea mare.

Acolo s'au firitisit cu toții și s'au îmbrățișat din nou și Alexandru s'a urcat pe tronul părintelui său, — pecind nu mai conteneau și tremurau ascuțit bucuroasele flaute. În vremea asta, se pregătea masă mare, iar oștenii cazaci și leși au început a împunge pe tirgoveți, a năzui spre dugheni și spre neveste: toți biruitorii, și cei de frunte și cei de rînd, erau flăminzi de mîncare și petreceri.

La această masă mare, în grabă așezată, jupin Stroe Orheianu zise către pan Ludno, ginerele său:

«Acuma 'ntre două pocaluri, dragul meu, să vorbim puțintel și despre rînduiala pe care o poate face măria-sa Alexandru în trebile țării... Vei vedea atuncea, pan Antonie, că nu degeaba ai înarmat dumneata cincisute din servii dumitale și i-ai deprins la războiu...

— Mazurii mei s'au purtat într'adevăr straşnic... grăi Ludno, întinzind îndărăt, spre cupar, păharul.

— Da; de asta te bucuri, dar mai tare te vei bucura, cînd cu adevărat te vei folosi de vitejia lor...

— Ce vrai să spui, socrule?» întrebă Leahul rizînd.

Orheianu trase mai întăiu cătră sine un taler mare, în care se afla întins un crap de trei ocă. Il ținu între palmele întinse, parcă l-ar fi umbrit, și-l gustă poftitor cu ochii. Incetinel, după aceia, începu să-l spintece cu cuțitul pe la spinare, ca s'aleagă carnea bună rumenită 'n undelemn, de țăsătura de oase.

«Hof! oftă el purtîndu-şi limba în gură şi înghițind în sec; că bun lucru ştiu să gătească monahii noştri... Dacă nu erau ei, şi iazul lor din vale,—nu mi s'ar fi bucurat ochii de-aşa bunătate! Nu pofteşti, pan Antonie?...»

Antonie îşi întinse talerul; începu a gusta din peşte mai mult din vîrful buzelor, şi privea uimit şi zîmbitor la Orheianu cum mînca de pripit şi de grozav. Boerul se îndeletnici o vreme cu crapul monahilor, apoi oftă adînc, răsturnîndu-se în scaun, şi-şi sorbi cu ochii închişi păharul mare de vin.

«Ei, amu să vedem ce mai face Vodă!» pufni el.

In capul mesei, între nobili şi boeri moldoveni, Alexăndrel sta drept pe un jilț mai înalt. Il bucurase cel întăiu păhar de vin. Rîdea şi vorbea cu hatmanul leah, cu Samoil şi cu marele vornic Nistor, — şi le amintea, cu un zîmbet de dispreț, despre proasta şi lăudăroasa scrisoare ce-i trimesese Tomşa înaintea bătăliei.

«Noi i-am scris răspunsul pe spate! zise el vesel; acuma citeşte şi înțelege că semeția lui a fost prea grabnică!»—Şi cu degetele lui delicate, vodă cel tînăr îşi mîngîiè haina trandifirie de atlaz şi-şi potrivi la piept ceasornicul de aur în chip de ou, —care-i arăta că numai de patru ceasuri e stăpîn vremelnic al Moldovei.

Orheianu crezu nemerită clipa, — şi se sculă în picioare, mare, gros şi bărbos.

«Măria-ta! milostive Doamne! strigă el c'un glas tare, şi se întoarseră cătră el nenumărate capete de oaspeți; noi cu dragoste te-am împresurat, şi ne-am luptat ca să dobîndeşti ocina pe care ți-a lăsat-o milostivul şi viteazul tău părinte! Acuma te vom ruga în genunchi noi toți boerii cei buni de țară... să faci măria-ta rînduială, să piveşti neghina, să îngrozeşti pe răi şi să ne fii nouă părinte bun! Căci noi cu toții am pătimit de pe urma mişelului Tomşa: la toți ne-a rîpit averile, ne-a împărțit moşiile, ş'am rămas calici în țară străină, măria-ta...

— Bătrînul a grăit cuvînt drept... glăsui grav dela locul lui vornicul Nistor. Se cade să se întoarcă boerilor tot ce au pierdut! Şi să fie ertată şi miluită şi prostimea; căci şi ea are loc supt soare!

— Vom împărți dreptate tuturora... zise Alexăndrel, rîdicînd mîndru capul. Vom chibzui cu boerii şi sfetnicii noştri, să aducem în țara noastră iarăşi vechea mărire...»

Privirile tînărului voevod se înflăcărară şi Leşii se grăbiră să-l laude pentru frumoasele lui cuvinte.

Orheianu se aşeză mulțămit în scaun şi se'ntoarse spre ginerele său, clipind şiret din ochi.

«Voiai, pan Antonie, să afli la ce-ți va folosi cu adevărat vitejia Mazurilor dumitale? Ştii dumneata că eu am în țara de sus patru moşii cu păduri mari, cu iazuri, crîşme şi mori. Dar în țara de jos am de două ori pe atîtea, — ş'acolo creşteam vitele mele cele bune, pe care le trimeteam la vînzare în Lehia şi la Nemți. Acuma îți voiu spune numai atîta, că cel mai mare şi mai bun pămînt al meu, care ține de Murgeni şi se'ntinde şase ori şapte mii de fălci, e cel despre care-ți grăiam odată, şi pe care ni l-a rupt Tomşa şi l-a dat obraznicilor răzeşi dela Şoimăreşti... La acest pămînt am ținut eu, pentrucă a fost averea mea. Acolo mi s'au rîdicat vite, acolo am vii, acolo, între sate, am rateşe bănoase şi mori care-mi aduc greu uium; şi iazuri cu peşte, şi cinci mii de ştiubee în prisăci... Toate le-am avut, căci mi le-a hrăpit tiranul... Acuma cată, pan Antonie, să le dobîndim îndărăt. Aceasta-i averea mea. Celelalte moşii, pe lîngă asta, sînt nişte pustietăți!

— Cum? strigă rîzînd Ludno; eu te-am crezut, pan Stroe, bogat mai mult în vorbe şi'n pofală! Şi văd că eşti cuprins cît şi noi, în Lehia...

— Ai crezut asta? strigă Orheianu cu supărare.

— Da, mărturisesc, vorbi cu bună-voe pan Anton, şi te rog iartă-mă!... Eu nu-ți sînt ginere pentruc'am socotit că vei fi avînd averi; eu m'am închinat Magdei mele. Pentru ea am îmbrăcat zale; pe ea am urmat-o!.. Dar de vreme ce spui că ai bunuri, se cade să le apărăm şi să le cîştigăm îndărăt...

— Tot ale Magdei ş'ale dumitale vor fi!..» strigă cu înduioşare Stroe, şi iar sorbi o cupă de vin. Şi'n juru-le vuia sala de un murmur greu, iar din ogradă şi din alte încăperi veneau cîntecele şi chiotele cavalerilor şi oştenilor cari închinau şi ei băutură şi se săturau cu mîncări, în scurt împlinite dela localnici.

«Las' să se veselească! grăia cătră Domn vornicul Nistor. Atîta bucurie pe lume are şi oşteanul!»

Orheianu se plecă spre urechea lui pan Ludno.

«Ginere! spuse el cu veselie. Ştii ce-am stat eu ş'am cugetat, cît am băut acest pocal de vin? Mult mi-a plăcut mie în Lehia un lucru. Servu-i serv; boeru-i boer! Ai cu cine munci pămîntul, ai cu cine eşi la războiu! Omul tău l-ai aşezat, l-ai legat de pămînt, e-al tău! Pecînd la noi, iubite, din pricina asprelor vremi, se risipesc proştii țărani şi ți-i apucă toți din toate părțile... Şi sînt locuri cu popor des, mai ferite, mai apărate, —

ş'acolo sint răzeşi cari-s mai fuduli decit noi, boerii... Tare-aşi dori eu să-i îmblînzesc şi să-i aduc eu la cuminţie, să fie ai mei şi să mă cunoască de stăpîn!..»

După această dulce vorbire către Leah, jupîn Orheianu întinse iar cupa peste umăr.

«Căci eu, începu el iar, eu, boerule, totdeauna am stat ş'am cugetat cu jale la risipa moşiei noastre... Era odată mare, era odată tare,—chiar şi pe craii voştri i-a bătut Ştefan-Vodă cel bătrîn şi alţii... Aşa se găseşte însemnat pe letopiseţul cel vechiu slovenesc... Intreabă pe vornicul Nistor, să-ţi spue şi el. Şi pe Turci i-am bătut, şi pe Unguri, şi pe toţi... Aşa era în vremea veche... Şi de ce, iubite? Să-ţi spun eu de ce. Pentrucă poporul era ascultător, se scula ca un singur om la glasul lui Vodă, ş'al boerilor... Aşa să fie ş'acuma,—şi iar ne-om ridica unde am fost... Pe mine mă doare inima, pan Ludno, cînd văd cît de jos am căzut!..»

Pan Ludno zîmbi:

«Atunci s'aşteptăm pe Magda, care soseşte cu doamna Elisabeta, şi să ne ducem cu Mazurii mei să facem rînduială unde spui şi cum spui. Aşa este?... bun cuvînt?

— Da, aşa este! grăi cu duioşie Orheianu. Mult mă bucur că mă aflu iar cu domnul meu, la ţara mea, şi voiu vedea iar prisăcile şi morile, şi grădinile, şi toate, care la noi îs mai frumoase, boerule, decit ori unde pe pămînt!..»

XXXIII.

Tomşa, aşezat în ţara muntenească, începu să lovească ţinuturile moldoveneşti din margine, răzbind până la Bîrlad. Armata Leşilor ş'a Domniei nouă prinse a cunoaşte ş'a supune oraşe şi sate, aşezînd pîrcalabi noi şi staroşti, ridicînd biruri şi hrană pentru oameni şi cai. Doamna Elisabeta, aspră şi tare'n dorinţele ei, voia să ţie închinată ţara creştinilor Leşi, şi să scape odată de ruşinea şi jugul necredincioşilor Osmanlîi. Oşti proaspete trebuiau ridicate, biruri nouă pentru plata lor trebuiau orînduite, şi Nistor voinicul şi hatmanii leşi o ajutau întru izbîndirea acestui vis îndrăzneţ. Dar ţara, până la împlinirea dorurilor ei, era zdrobită; oştile începeau în sate un ernatic silnic, luînd cu hapca pînea, vita şi muerea omului; şi ţărănimea îngrozită se mişca, hotărîtă să fugă iar peste hotare.

Nerăbdător, Orheianul, cu Magda şi pan Ludno, urmat de Mazuri, — cobori către Răut, spre locurile după care cu dragoste suspina de atîta vreme.—Ştirea sosirii lor o primi Şoimaru îndată. Paznicii dela Murgeni năvăliră în sat călări, alungaţi parcă de cineva din urmă. Era într'o după-amiază, — şi soarele de toamnă lucea slab pe-un cer senin.

Cei doi oameni se opriră, descălecară şi se repeziră în ogradă. Tudor, cu mina încă legată, le eşi înainte.

«Ce este? întrebă el încruntînd sprinceana.

— Jupîne Tudore! grăi unul din ţărani, Gavril Lostun; am zărit din foişor pe boerul Stroe, venind cu slujitori mulţi...

— Era uşor de bănuit... vorbi încet Tudor. A pornit fără întîrziere. L-aţi însemnat? L-aţi văzut bine?

— Doar îl cunoaştem! strigă Lostun. Numai el îi aşa de mare şi are un bărboiu aşa de groznic! Incă s'au oprit în locul unde face Răutul iaz ş'au privit în spre ostrov...

— De ce? nu era singur?

— Nu. Era şi cu alţi boeri de-ai lui...

— Bine, grăi Şoimaru, după o clipă de gîndire. Duceţi-vă şi chemaţi în grabă aice pe bătrîni, la sfat... Şi daţi semnul de clopot; trebue se stee oamenii gata asupra armelor ş'a cailor. Parcă eu pot şti gîndurile Orhianului?...»

Călăreţii încălecară în grabă şi porniră să îndeplinească porunca.—In sat se iscă zvon, deodată. Şoimaru auzi în vecinătate glasuri spăriate de femei care-şi chemau copiii; oamenii se adunau pe-acasă şi-şi grămădeau în staule vitele; copilandri adunau în goană, călărind pe deşelate, grămezi de cai cari nechezau.—Era o vreme limpede şi dulce de toamnă şi toate zgomotele se auzeau desluşit.

Şoimaru chemă pe Lie şi-i porunci să-i gătească murgul şi să-l ţie înşeuat. Apoi numai c'o mînă îşi prinse sabia la chimir şi-şi îndesă în cap cuşma de oae.—Pe poartă intră, dîrz şi morocănos, bătrînul Mihu; veni apoi părintele Ştefan; şi după el alţi bătrîni, cărunţi şi albi,—cei mai vechi şi mai mari ai neamului şoimăresc. Il înconjurară pe oştean, îşi dădură căciulile brumarii pe ochi, şi se răzimară în toege.

«Aţi auzit? strigă deodată Tudor, privind aprig în juru-i. A venit Orheianu la Murgeni.

— Da, vorbi rar şi îndesat Mihu, a venit să stăpînească iar pămîntul răpit.

— Nu ştiu de ce-a venit! grăi Şoimaru înălţînd capul. A venit cu slujitori să iee cu sila ce era tot al nostru şi ce ne-a întors judecata cu dreptate? E-al lui, ori e-al nostru?

— Nu-i al lui! nu-i al lui! gemu cu tărie Mihu; e-al nostru ş'al strămoşilor noştri morţi!...

— Atunci îl apărăm?» Şi ca'ntr'o înfiorare, Tudor îi petrecu pe toţi cu privirea-i scăpărătoare.

Bătrînii tăcură. Chiar Mihu, cu spinarea aplecată, îşi frămînta obrajii zbîrciţi, şi cugeta ce răspuns să deie.

Preotul îşi ridică privirile asupra oşteanului şi grăi domol:

«L-om apăra cu hîrtiile noastre; acuma se cuvine oare să tragem sabia?

— Bine, mormăi nemulţămit Mihu. Dar el cu dreptate vine să ni-l iee?..

— Eu vă întreb un lucru: încă odată! vorbi scurt Şoimaru. Al cui e pămîntul?

— E-al nostru, drept! răspunseră bătrînii ridicînd bărbile.

— Atunci de ce rîvneşte boerul cu arma la el?...

— Staţi... vorbi iar preotul. Să aşteptăm, oameni buni! De ce să ne'nchipuim că vrea să-l iee cu arma? Ce? e ţara în pradă, pe mîna Turcilor? Doar e şi el creştin caşi noi. Am mai trăit la un loc cu dînsul şi ne cunoaşte. Şi vom mai trăi, căci şi el are moşie dreaptă a lui în coasta noastră... Să-i cerem judecată nouă, oameni buni, să mergem iar la Domnie,—şi să pue pe masa divanului fiecare îndreptările lui! Şi oare vor fi ochii oamenilor aşa de orbiţi să nu vadă? şi Dumnezeu chiar, ne va lăsa pieirii? Pentru păcatele noastre n'am suferit destul pân'acuma?...»

Bătrînii se întoarseră spre preot, mulţămiţi de cuvîntul lui cel bun.

«Înţeleaptă vorbă... rosti încet şi cu stăpînire Şoimaru. Suflete bune şi împăcate din pricina bătrîneţei!... Aţi uitat răutăţile de altădată? Pentru dreptul nostru, pe care dela dumneavoastră l-am învăţat, eu am să întreb pe gospodarii mei cei tineri, cu cari am fost la oaste şi m'am luptat pentru Vodă. Pe dumneavoastră, uncheşilor, care-mi sînteţi părinţi şi rude bune,—tot am a vă mai întreba, a doua oară, ceva! Cine-a zdrobit cu buzduganul ş'a ucis pe tatăl meu, care a luptat cu dumneavoastră alăturea, cînd eraţi tineri?

— Copilul are dreptate; voi aţi îmbătrînit! grăi cu tărie Mihu.

— Am dreptate, zise domolit deodată Şoimaru, căci dela dumneata am învăţat să iubesc moşia... Cînd au intrat mai dinioarea vestitorii în sat şi mi-au dat ştirea sosirii Orheianului, ş'au risipit-o apoi tuturora,—nevestele şi copiii mai bine-au înţeles că vine un vînt de primejdie; şi tot freamătul care s'a deşteptat în sat a arătat inimii mele că nu se înşeală!...

— Are dreptate nepotul! vorbi mai tare Mihu.

— Cu toate acestea să stăm pe dreptatea noastră,—şi să aşteptăm.... încheie Şoimaru, dar cu caii şi armele gata!...»

Bătrînii îşi plecară frunţile, apoi îmbrăţişară pe oştean: simţeau şi ei a cui e dreptatea; dar peste apa sufletului lor, odată tulburată, acuma se întinsese luciul uitării ş'al ertărilor.

Clopotul prinse a suna în turnul bisericii; Şoimaru se îndreptă spre ţintirim tăcut şi cu sufletul zbuciumat. Stătu înaintea pietrei pe care era scris numele lui Ionaşcu, şi părea a se gîndi.—Visa la întîmplările care se puteau isca, ş'o nelinişte grea îl cucerea clipă cu clipă. Totuşi, cu mişcări hotărîte şi cu ochii aspri, intră în adunarea oştenilor lui, cerîndu-le să fie gata pentru orice ceas de primejdie.

«Să ţie fiecare om mîna pe sabie!» grăi el cu străşnicie.

Dar după-amiaza trecu liniştită, fără întîmplări, şi soarele se cufundă într'o piclă uşoară, ca 'n nişte mări de pace, ce se întindeau dincolo de zări...

Străjerii trimişi spre Murgeni aduseră cuvînt bun: linişte!

«Ce gînd are boerul?» întrebă Mihu, privind cu îndoială spre fecior.

Şoimaru ridică din umeri şi oftă; strînse mai bine chinga care-i ţinea braţul legat la chimir şi nu răspunse.

Îndată ce se întinse umbra serii,—răsări luna către pustietăţile Bugeacului, mare şi sîngeroasă, pe-un cer fără nici un nour; şi la poartă se opri un străjer, aducînd pe-un slujitor călare dela Murgeni.

Şoimaru se aşeză pe prispă, caşi cum n'avea nimica de ascultat. Bătrînul Mihu aşteptă să înainteze omul boeresc pân' aproape şi-l întrebă cu prefăcută linişte:

«Ce veste, voinicule?

— Bună pace, jupîne... zise slujitorul. Boerul nostru a venit la Murgeni.

— Ştim.

— Şi m'a trimes să vă spun cuvînt bun: domnia lui vra să se împace cu dumneavoastră...

— Aşa?

— Da, precum vă spun. Zice boerul: domnia nouă s'a aşezat pentru multă vreme; ţara nu mai trebue bîntuită; să punem la cale treburile noastre: fiecare cu drepturile lui şi Dumnezeu cu toţi...

— Ai grăit cuvînt bun, Costandine...» vorbi cu glas mai îmblînzit moşneagul.

Nădejdea îl făcea mai blajin,—şi cunoştea şi chema pe nume pe slujitor, care era un ţăran, aşezat de mult vecin pe Murgenii boerului Stroe.

«Ce răspuns să dau?» întrebă omul.

Bătrînul privi spre Şoimaru.

«Nici-un răspuns; să vedem...» cuvîntă răspicat oşteanul.

Slujitorul plecă, pe drumul luminat de lună. În sat părea că s'a întins deplină linişte; dar la fîntîna lui Grozav, către pădurile Murgenilor, erau adunaţi şi treji, cu caii înşăuaţi, răzeşii.

Tudor chemă pe Lie şi porunci să-i aducă murgul şi să încalece şi el, cu săneaţa încărcată. Îşi cercetă sabia şi porni către Murgeni, să se încredinţeze singur, cu ochii lui, ce se pregăteşte şi se fierbe la curtea Orheianului.

XXXIV.

Luna se ridica în singurătatea cerului, pălită, ca o foaie rotundă de cositor,—şi risipea în întinderi, spre văi, spre codri, spre imaşuri şi ape, un fel de ceaţă de lumină, care ştergea marginile hotărîte ale lucrurilor.

Tudor îşi duse în buestru calul o vreme, apoi îl lăsă în pas moale, şi apucînd drumul cel mare al Murgenilor, se gîndea în trista linişte de toamnă.

Vedea limpede în gîndul boerului; căci acuma îl cunoştea şi-l înţelegea pe Orheianu.—Ce căutau slujitorii prea mulţi cu el? De ce trimisese un răspuns blajin răzeşilor? Un boer mare şi cu trecere la Domnie, cînd rosteşte o vorbă ca aceasta

bună, răzeşii trebue să cadă în genunchi de bucurie, şi să se ducă cu mare grabă la curte, la Murgeni, ca să mulţămească pentru milă şi pentru cuvintele împăciuitoare! Dar odată acolo, fără larmă, fără pricină, boeru-i poate supune, îi trimete la Iaşi, ori îi ţine la oprire. Fără căpetenii, satul poate fi călcat, dovezile şi uricile pot arde odată cu toate gospodăriile răzăşimii. Căci acum nu mai poate fi milă. Şoimăreştii au fost trup şi suflet ai lui Tomşa,—şi la domnia nouă nu pot avea nici intrare, nici îndurare. Pentru deplină şi veşnică împăciuire, un om ca Orheianu, care mai făptuise şi altele, poate pune o cruce peste satul unde vor fi sălăşluit odinioară oşteni vechi şi apărători de hotare!

Şi trista istorisire a unchesului Mihu îi veni din nou în minte, cu cea dintăi ridicare pentru dreptate a neamurilor lui, şi cu peirea celui mai bun dintre ei, a părintelui lui,—pe care parcă-l purta mort în suflet, cu neînduplecatul cuvînt al răzbunării.

Cum de-a putut el şovăi odată?

Şi la acest gînd de întrebare, i se arătă nebuna şi trecătoarea lui dragoste pentru Magda. Era aşa de tînără, de gingaşă şi de frumoasă, şi mestecenii tremurau asupra lor atîta taină, pecînd suna uşor codrul în adîncimi,—încît tinereţele lor neştiutoare s'au legat ca pentru vecie: dar s'au despărţit după o clipă,—şi despărţite au rămas!

A iubit-o el oare cu adevărat?

A iubit-o; dar încet-încet a urcat, ca din pămînt, prin mădulări, o ghiară în el, şi s'a urcat şi i-a cuprins inima. Ş'un glas ca o chemare picurîndu-i veşnic în urechi, l-a făcut să-şi întoarcă auzul spre mormîntul celui fără hodină. Şi 'ntre dragostea lui prăpădită şi el, s'a aşezat ca o piclă,—şi s'a ridicat în piclă umbra sîngerată...

«Intre noi e sînge...» şopti ca 'ntr'o nălucire oşteanul.

Lie îl întrebă din urmă:

«Ai spus ceva, stăpîne?...

— Nu; mă gîndeam la un lucru de demult.

— Stăpîne, grăi iar Lie după o clipă, ştii că ne apropiem de Murgeni şi întîlnim oameni?...»

Răzeşul îşi scutură pletele şi cercă să alunge gîndurile. Tot acest vis al dragostei de altădată i-a venit pentrucă era încredinţat de un lucru: Magda era aproape de el, la curtea din Murgeni. Zîmbi de slăbiciunea şi de visurile lui.

«Cine-i pe drum înaintea noastră?» şopti el apoi deodată, stăpînindu-şi calul.

Şi se opri fără teamă în lumina lunei, aşteptînd.

Curtea dela Murgeni, cu lumini aprinse, trebue să fi fost la o fugă de cal, pe coasta de supt codrul cel mare. Răutul se împrăştia chiar înaintea lui în iaz larg, cît bătea ochiul; şi spre ostrovul cu sălcii aplecate şi desfrunzite pluteau puncte negre şi mărunte: erau raţele sălbatice, eşite pe podul argintiu al lunei.

Prin lumina nehotărîtă, veneau pe drum doi călăreţi. Inaintau; sosiră aproape; şi deodată în faţa ochilor lui Şoimaru se aşeză piclа şi se ridică umbra sîngerată. Parc'ar fi fost un vis. Dar era aeve: şi cunoscu la cîţiva paşi de el pe fata Orheianului, urmată de-aproape de un bărbat. Intăiu socoti că-i jupîn Stroe; dar era un străin.

Cum o văzu, inima i se strînse ca 'n cleşte. Apoi o aţinti şi simţi că despărţirea lor era veşnică. Cum o văzu că l-a cunoscut şi-i zîmbeşte, mînia pe care i-o jurase, şi furtuna vorbelor, şi fulgerul ochilor pieriră. Se simţi departe şi despărţit de ea.

Magda ţipase uşurel cînd îl cunoscuse; apoi îi zîmbi cu bucurie.

«Ce întîlnire ciudată!» zise ea cu glasu-i dulce.

Şi întorcîndu-se spre Ludno îi zise în graiu polonez: «E un prietin de altădată... Ingădue-mi, soţul meu, să-l întreb două cuvinte. Nu ştie limba leşească...»

Şoimaru o privi cu uimire. Ce gînd avea? Pan Anton înaintă cu calul şi salută din cap pe oştean, mormăind un cuvînt leşesc: *Dobro vecer*! «E boer? întrebă el încet pe domniţa lui.

— Fără îndoială... ciripi ea dulce. E un prietin al tatălui meu...»

Şoimaru sta neclintit, fără cuvînt, pe cal. Lie căsca ochii mari şi nu pricepea nimic.

Vorbind moldoveneşte, Magda se îndreptă către Şoimaru:

«E lună plină, zise ea, ş'am eşit cu soţul meu... Văd că întîlnirile noastre sînt totdeauna foarte ciudate: aceasta e a treia... Şi ştiu că eşti amărît şi supărat pe mine...

— Nu sînt amărît, nici supărat... răspunse Tudor.

— Atunci ai înţeles împrejurarea dela Ianev...» şopti ea.

Tudor nu răspunse. Ea zîmbi, căci o privea Ludno, dar rosti cuvinte grele:

«Pan Tudore, îţi aduci aminte cînd coboram prin codru şi vedeam din poiană acest ostrov dinaintea noastră?

— Am uitat...» răspunse încet şi rar răzeşul.

Ea tăcu şi-l privi ţintă. Păru înfiorată de răceala nopţii; îşi trase la gît şi la obraji gulerasul de blăniţă albă.

«Nu, n'ai uitat!...» zise ea repede.

Şi 'ndată adăugi, caşicum Lie nici n'ar fi fost lîngă ei:

«Şi eu te-am iubit: dar cărările noastre au trebuit să se despărţească!...» Avea glasul dulce de odinioară.

Şoimaru tresări, parcă l-ar fi izbit o sabie.

«Da, zise ea iar, rîzînd către Ludno, ca de-o glumă; şi ştiu că ţi am fost dragă...

— Acum între noi e sînge... vorbi greu Şoimaru, caşi cum şi-ar fi urmat visul lui singuratic.

— Ştiu, răspunse ea, am aflat dela tata; a vorbit azi chiar cu bărbatul meu şi a hotărît lucruri grele împotriva răzeşilor... Chiar voiam să-ţi trimit mîni în zori cuvînt: fugi, căci ţi-i ameninţată viaţa...

— Cum? strigă deodată îndîrjit răzeşul. Socoate stăpînul Murgenilor că mă va ucide pe mine cum a ucis pe tatăl meu?

Ah! domniță Magdă, mi-ai lămurit deplin sufletul și mi-ai adus aminte că zădarnic vorbim, că zădarnic stăm supt lună, că toate ale noastre sînt deșertăciuni! N'a fost nimic între noi decît blăstămul! Nu-i nimic între mine și părintele tău decît singele! Du-te; te-am ertat pentru umilire...»

Și fără nici-un cuvînt și furtunos, Șoimaru își întoarse calul și se depărtă, până ce el și slujitorul părură umbre în pîcla de lumină. Ludno înălță din umeri și dojeni cu dragoste pe Magda:

«Ce vorbe i-ai spus, de ce l-ai certat, sufletul meu? De ce-a plecat, parcă n'ar fi în toate mințile?

— I-am spus o veste însemnată...» răspunse Magda, stăpinindu-și greu tulburarea.

XXXV.

Șoimaru nu s'a arătat până adouazi în sat. Pe după miezul nopții trecuse pela Fîntîna lui Grozav și avusese tainic sfat cu oștenii lui; după aceia nimeni nu știa pe unde rătăcise. Nu știa nici Lie, care se întorsese singur acasă, îngrijat și uimit,— dar cu strașnică poruncă dela stăpîn să nu crîcnească nimic nimănui de cele ce văzuse și auzise.

Un soare blînd răsări adouazi, într'o Duminică, ș'o lumină lină se împînzi peste sat, asupra căsuțelor albe ș'a livezilor desfrunzite. Clopotul sună în turnul bisericii vechi prelung, și tremura cîntarea lui până la mari depărtări, unde s'amestecau cerul și pămîntul într'o brumă alburie și 'ncepea spre Mare sălbatica stepă.

Oamenii fuseseră îngrijorați, dar vestise Costandin, slujbașul dela Murgeni, pacea boerească,—și acuma, împreună cu preotul, mulțămeau lui Dumnezeu, «că-i scăpase de tot vrăjmașul, mînia și primejdia...»

«Poate tot aveau dreptate moșnegii... șopteau muerile cu mîna la gură. Sîntem și noi și boerul de-o lege și ne închinăm lui Hristos!... Ne ferește Cel de Sus să ne vedem feciorii sîngerînd supt ochii noștri... Destule suferințì au fost în trecut!»

Slujba, după tipicul cel mare, se petrecu în liniște și gospodarii eșiră în țintirimul larg. Pe morminte căzuseră florile și putrezeau. Femeile umblau, își căutau morții și le-aprindeau candele. Iar bătrînii, răzimați în toegele lor, grăiau încet, privind cum trec peste locașurile veșnice fire lungi și argintii de mătasa-morților.

In liniștea aceasta a satului, deodată se făcu un ușor zvon. Lostun, care fusese pîndar la Murgeni, se repezi în ograda bisericii și vesti pe cei adunați că boerul Stroe Orheianu a intrat în sat cu puțini slujitori, și vine să stee de vorbă cu fruntașii Șoimăreștilor.

«Vine fără sfială... grăi Lostun. Se leagănă pe cal și-și mîngîie barba mare... Se uită la unii și la alții pe care-i întîlnește, și rîde...

— Ciudat lucru și foarte cu mirare!...» mormăi clătinînd din cap Mihu.

Dar Lostun parc'ar fi vestit și pe Tudor Șoimaru: căci neamurile lui îl văzură venind încet pe poarta bisericii. Era tăcut, îi ardeau privirile, dar părea foarte liniștit. Privi spre femei și spre copiii strînși la o parte, după aceia se alătură de sfatul bătrînilor, fără să zică nici-o vorbă. Cu brațul drept își pipăi mîna stîngă, să vadă dacă stă bine în chinga ei,—apoi își răzimă pumnul de straja săbiei și scoase un picior înainte.

«Ai auzit? îi șopti cu oarecare îngrijorare uncheșul Mihu. Vine la sfatul nostru boerul Stroe...

— Da, răspunse Tudor; să așteptăm!»

Măreț în straiul lui bogat, călare pe-un roib nalt de Lehia, Orheianu se arătă în uliță, urmat de slujitorii lui înarmați. Erau Mazuri voinici, cu ochii verzi și cu umerii obrajilor roșcovani și eșiți în afară. Boerul coti la podeț și intră călare în ograda bisericii. Răzeșii îl priveau venind, rîdicară capetele, dar nu-și scoaseră cușmele.

Orheianu se opri și zise c'un fel de mulțămire, rotindu-și ochii asupra tuturor celor care erau de față:

«Bine v'am găsit, oameni buni!

— Iți mulțămim, boerule...» răspunse preotul cu bunătate și cu privire bună, făcînd un pas înainte. Ceilalți murmurară încet salutarea și priveau cu luare-aminte la vechiul lor dușman.

«Ați auzit, oameni buni, grăi deodată cu glas gros boerul,— că domnia Tomșei s'a petrecut din lumea asta ș'a venit în scaunul țării Alexandru Vodă, pe care și noi l-am ajutat și l-am apărat...

— Am auzit! răspunse îndesat uncheșul Mihu.

— Acest Domn al nostru a auzit de toate cîte s'au petrecut aici. Știe că Orheiul a dat oșteni lui Tomșa, știe că Șoimăreștii au dat și căpitan de steaguri, și cu toate acestea m'am milostivit eu ș'am pus cuvînt să erte toate...»

Răzeșii nu răspunseră. Boerul dintr'odată dădu cu ochii de Șoimaru și'ncepu a rîde c'o veselie ciudată.

«Cum, pan Tudore? și dumneata ești aici? te-ai întors dela oaste?

— Da, boerule.. răspunse liniștit răzeșul.

— Foarte bine se nemerește atunci întîlnirea și mă bucur, căci eu am venit aicea la împăcăciune...

— Dumnezeu îți va ajuta pentru tot binele ce-l vei face...» grăi popa mulțămit; și moșneagul ar mai fi spus ceva dacă privirea aprigă a lui Șoimaru nu i-ar fi înghețat vorba pe buze.

«Bătrînii ajung o vreme rea, șopti oșteanul la urechea lui Mihu, cînd nu înțeleg nimica și, cași copiii, nu se pricep s'aștepte!...» Mihu își încruntă sprîncenele și-și întoarse o ureche către boer.

«Eu vă rog, gospodarilor, zise cu umilință Orheianu, aveți bunătate și mă răsplătiți pentru toate cîte-am îndurat și pentru

toate ostenelile mele... Daţi-mi mie de bună voe moşia voastră, —căci eu mi-am pus obrazul pentru voi şi v'am cerut ertarea dela Vodă!..»

Răzeşii deodată se priviră înfioraţi ş'apoi începură să se frămînte. Acuma pricepeau rîsul şi glasul cel bun al Orheianului!

«Nu-mi răspundeţi nimica, oameni buni? întrebă cu aceiaşi înmlădiere moale de glas boerul.

— Cum, boerule? întrebă Mihu, azvîrlindu-i o privire ageră. Dumneata ne ceri moşia pe care-ai stăpînit-o, şi noi am cîştigat-o prin dreaptă judecată acû patru ani?...

— Nu, moşule, răspunse zîmbind Orheianu. Cer toată moşia voastră: daţi ce-a mai rămas ca să-mi întregesc ce-i al meu!

— Şi noi ce să facem?

— Ce vă va lumina Dumnezeu!...»

Bătrînii rămaseră înmărmuriţi. Femeile prinseră a plînge.

«Ce te miri aşa de tare, căpitane Tudore? strigă apoi deodată boerul cu semeţie. Ce mă priveşti astfel? Iţi pare de mirare? Eri ai fost tu tare şi astăzi sînt eu!...»

Şoimaru făcu doi paşi şi grăi:

«Boerule, eu nu te 'nţeleg!

— Ce nu 'nţelegi? strigă Orheianu privindu-l ţintă. Iată judecata mea. Asta-i! Care din voi va îndrăzni astăzi să ridice un deget asupra mea? Astăzi nu mai este mişelul vostru Tomşa, şi Domnia v'ar spulbera de pe faţa pămîntului de-aţi îndrăzni... Deaceia eu am venit în mijlocul vostru, şi nu va cuteza unul să ridice braţul! Ha-ha!

— Boerule, te'nşeli, zise cu glas limpede Şoimaru.

— Aşa? Ha! mă 'nşel? Nu mă 'nşel, căci dacă Mazurii mei vor răcni numai odată, cu străşnicie, în limba lor,—vor veni toţi ceilalţi şi vă vor pune pe toţi cu feţele la pămînt! Indrăzneşti tu poate, Şoimarule? Nu îndrăzni, căci ţi-i braţul frînt. Şi te ert pentru cuvîntul tău prost, căci odată, în viaţă, mi-ai făcut un bine...

— Boerule, strigă Şoimaru, cu ochii scăpărînd, ai greşit dac'ai venit în vizunia lupului. Eu mai am un braţ tare, şi te voiu aşeza cu pieptul pe mormîntul părintelui meu, pe care tu l-ai ucis cu buzduganul lui Aron! Ai ucis: ţi-a venit ceasul pedepsei!»

Boerul atunci smunci năprasnic frîul calului, se dădu îndărăt şi strigă o repede poruncă slujbaşilor. Mazurii chiuiră deodată prelung, şi le răspunseră răcnete cumplite la marginea satului.

«Să nu cutezaţi, mişeilor! urlă Orheianu. Să nu cutezi, mişele! rînji el către Şoimaru. Te voiu bate peste fălci, ca pe tatăl tău, şi voiu spulbera pe toţi nemernicii ca tine...»

Izbucnind într'o mînie grozavă, de mult stăpînită subt vorbe blajine şi rînjite,—Orheianu îşi repezi din şea trupu 'nainte, scuipă spre Şoimaru şi ridică aspră-i buzduganul, pe care-l zmuncise de supt cingătoare.

Dar oşteanul trăsese sabia. Atunci îl văzură întâiu neamurile lui, turbat ca fiara, cu ochii crunţi şi cu obrazul alb ca varul. Se schimbase într'o clipă şi nu-l mai cunoşteau. Cu braţul drept ridică fierul, se repezi ca scăpat dintr'un arc, şi lovi în creştet pe Orheian. Şi 'nălţînd a doua oară sabia, răcni aşa de cumplit, încît Mazurii, înfricoşaţi, smunciră frîele şi se năpustiră pe poartă.

Dar urletul lui Tudor era o chemare. Pe uliţa satului, din rîpa din dosul bisericii, se repeziră toţi flăcăii Şoimăreştilor călări, cu săbiile şi suliţele. Lie venea în frunte, ducînd de căpăstru calul căpitanului. O clipă se opriră, îmbulziţi în uliţă, până departe, în urmă, aşteptînd. Iar pe Şoimaru îl priveau neamurile lui cum c'o mînă trage de barbă trupul greu al boerului şi-l leapădă lîngă piatra de mormînt pe care era însemnat numele lui Ionaşcu şi anul cumplit al morţii lui...

Fără să mai privească în urmă, Tudor se prăpăstui pe poartă; Lie îl prinse de subsuoară şi-l ajută să salte în şea; şi la ţipătul de năvală cunoscut de ei, călăreţii porniră în ropot greu spre Murgeni, spre Mazuri şi spre curtea boerească.

In urmă, numai unchesul Mihu se urni din loc, se apropie de boer, îl privi cum zăcea în balta-i de sînge, îşi scoase domol contăşul din spate şi i-l aşeză cu grijă peste piept şi peste faţă.

Se întoarse apoi la ceilalţi şi cuvîntă cu voce răguşită parcă de trudă: «Să-l erte Dumnezeu!»

Iar Şoimaru îşi duse într'o întinsoare călărimea întărîtată caşi el spre curtea boerului. Izbiră pe Mazuri, îi întoarseră în loc, şi începură a-i bate ş'a-i tăia până ce-i năruiră în iazul Răutului. Şi trecură mai departe şi se opriră cu caii în răsuflet greu la curtea boerească.

«Aici e ghizunia duşmanului! zise Şoimaru arătînd cu sabia. S'o risipim şi s'o dăm vîntului!»

Ludno şi cu domniţa lui, înspăimîntaţi de neaşteptata năvală, eşiră în pridvor, coborîră scările;—apoi, văzînd săbii sclipind spre ei, se răsuciră ca să scape îndărăt. Femeia ţipa cu glas sfredelitor şi ascuţit. Leahul trase pala. Flăcăii năvăliră asupra lor. Dar Şoimaru se repezise, şi acoperi pe Magda cu sabia.

«Fraţilor, nu ucideţi!» strigă el.

Cînd ceilalţi se traseră îndărăt, el zise repede celor căzuţi în genunchi:

«Sculaţi, luaţi-vă caii şi plecaţi. Vă vor întovărăşi oameni de-ai mei până'n tîrg la Soroca!»

Dar numai Magda-i înţelegea graiul lui moldovenesc. Şi din mînia stăpînită, din tulburarea lui, din ochii sticloşi ca ai lupului, ea înţelese o parte din adevăr,—şi gemea cu mînile la tîmple, îl privea cu groază, şi se lăsa dusă de subsuori de flăcăii răzeşilor.

Atunci porunci Şoimaru să s'aducă şumuiacele de pae şi

tăciunii,—şi dădu foc curţii dela Murgeni el singur cu mîna lui. S'au zbătut şi s'au răsucit flacările toată noaptea Ş'a poruncit pe urmă răzeşilor s'o dărîme şi s'o împrăştie în patru părţi. Şi, până Luni la amează fiind curtea asemănată cu pămîntul, a hotărît să vie pluguri.

Era un cer fără soare şi mohorît deasupra, şi soseau dela munţi, pe vînturile înălţimilor, nouri zdrenţuiţi. Tudor sta drept pe cal şi neînduplecat; şi ieşiseră şi toţi Şoimăreştii, bătrîni, mueri şi copii; şi priveau cum trec fără încetare brăzdare cu şase boi şi apasă pe cormane oşteni, înegrind şi asemănînd încet bătătura unde sălăşluise stăpînirea Orheianului.

XXXVI.

Priveghiul conteneşte; cartea se'nchide. Se cuvine, după rînduiala bunilor povestitori de odinioară, să arătăm că sfîrşitul văduvei lui Irimia-Vodă a fost cel mai nenorocit dintre al tuturor Doamnelor Moldovei, căci după un an, în 1617, Turcii şi Tatarii şi gloatele pămîntenilor pătrunzînd până la Iaşi, i-au zdrobit oastea aşa de frumos întocmită de ginerii ei, — şi pe ea au prins-o ş'au ruşinat-o păgînii, cum spune cu durere cronicarul. Casa ei în ţara moldovenească a fost risipită şi feciorii înjosiţi. Numai domniţele ei, în Lehia, s'au bucurat de averi şi nume; dar după firea mamei lor, semeţe şi poftitoare s'ajungă tot mai sus, la puterile lumii, au stîrnit zizanii, certuri şi războae,—până ce s'au stins, şi numele le-au rămas pomenite cu blăsteme de şleahtici.

Cînd Tomşa, tîrziu, a venit iar în ţară, într'a doua domnie, —a lăsat să cadă un ban de argint celui dintâiu calic orb dela scara bisericii domneşti. După glas nevolnicul, care era Nicoriţă, fost armaş odată, l-a cunoscut, şi a bătut cu umilită mulţămire metanie domnului său. Iar Vodă, cuminţit acuma şi mult îmblînzit, a suspinat, — aducîndu-şi aminte cît de schimbătoare sînt toate ale oamenilor.

Bîrnovă, precum se ştie, a venit Domn în ţara lui şi-l chema Barnovschi; iar în vremea lui niciodată Nohaii lui Cantemir n'au călcat pămîntul nostru.

Domniţa Magda şi-a purtat lumina ochilor ei prin ţări străine şi pribeagă a rămas până la mormînt; şi totuşi ceva din visul ei de tinereţe a rămas pentru totdeauna în taina poenii de unde se vedeau satele şi apele Orheiului. Au pierit codrii; s'a stins şi această rămăşiţă a ei, ca mireasma unei flori.

Iar Tudor cu soaţa lui Aniţa, şi Mihu, şi toţi ceilalţi răzeşi au fost urgisiţi şi prigoniţi, dar s'au ţinut cu tărie. Pe urmă cei ce-au venit după ei au fost călcaţi şi supuşi de alţii; şi vremea necontenit i-a lovit până ce le-a plecat frunţile adînc spre pămînt.

Bunicii mei sînt strănepoţii acelor oameni. Şi această istorisire de acum trei sute de ani, din vremea cînd strămoşii erau încă dîrji, am scris-o în linîştea unei prisăci, avînd în inima mea răsunetul durerii lor.

Mihail Sadoveanu

TOAMNA

Ce farmec trist dau toamnei bătăile de vînturi,
Încet colindătoare prin pomii din grădină!
De nu le-ai şti, le-ai crede cîntări de mort rostite
În urma unei racle plimbate prin grădină.

Pălite şi uitate dorm florile. O brazdă
E-un catafalc pe care în umbrele tăcerii,
Sub sfeşnicile stînse a nălbilor înalte,
Mor vrăjile grădinii şi visurile verii.

Şi frunzele cad molcom. Castanii mari le-aruncă,
Întrunchipînd pe iarbă ciudate mozaicuri;
Ş'aşa cum cad, le-ai crede scrisori îngălbinite,
Din ramurile negre zvîrlite fără plicuri.

Cărările pe margini au veştede chenare
De crisanteme moarte. Un vînt domol le frînge
Şi floarea lin le-o cerne, o leagănă şi-o duce,
C'un freamăt de matasă ce tremură şi plînge.

Visează trandafirii... Un flutur trece singur
Prin palida lumină săracă și firavă,
Pe-un ram o biată roză, din toate cea din urmă,
Se zbate'n vînt cum bate o inimă bolnavă.

Prin geamuri, ceruri triste... Ferestrele-s închise,
Iar edera le pune o 'ndoliată salbă,
Mesteacănii prin colțuri întind cortele rupte,
Mișcîndu-le mîhnite pe stîlpi de cridă albă.

Și vîntul bate'ntr-una. Fanfara lui ușoară
Suspină'ncet prin arbori, și peste flori și-o poartă,
De cîte ori mă vede îmi ese trist în cale
Și murmurînd mi-azvîrle o margaretă moartă...

Const. Mironescu.

Odiseia unui Prinț moldovan

Intr'un Nr. anterior al acestei reviste s-a vorbit de două comedii engleze, reprezentate pe scena teatrelor din Londra în 1609 și 1610, în care apare personagiul *„the King of Moldavia"* ori *„the Prince of Moldavia"* *).

Acest *erou*, cu totul exotic în Anglia de pe acea vreme, a stîrnit curiozitatea istoricilor și criticilor literari engleji de mai tîrziu, care au studiat de aproape opera dramatică a lui Beaumont—Fletcher și Ben Jonson, marii contemporani ai lui Shakespeare. Din discuțiile urmate și părerile emise de scriitorii engleji însă nu rezultă, cu certitudine, realitatea istorică a acestui „Prinț al Moldaviei". Unii admit că într-adevăr a fost în Londra un Prinț al Moldovei pela începutul veacului al XVII-lea; un document contemporan,—o scrisoare, din 7 Noembre, 1607, a unui oarecare Rowland White, din serviciul Curții, către contele Shrewsbury**),—pomenește, în adevăr, de plecarea lui Mustafa Pașa, dela castelul din Windsor împreună cu „Prințul Moldaviei". Acea scrisoare e singura dovadă istorică invocată de partizanii acestei păreri. Cei mai mulți însă își exprimă îndoiala asupra existenței „Prințului Moldaviei", — „real ori pretins",—și. ori îi dau o explicație fantastică și absurdă,—cum face Henry Weber,—ori declară că nu pot da nici o referință, —cum e cazul lui W. Gifford. ***)

Neputînd stabili realitatea istorică și identitatea acestui suspectat „Prinț al Moldaviei" din teatrul Renașterii engleze, pe baza datelor găsite în scriitorii engleji, și neavînd atunci la îndămînă alte izvoare de cercetare, am sfîrșit articolul din No. 6 a. c. al „Vieții Romînești", exprimînd speranța că-mi voi putea lămuri nedumerirea prin mijlocirea datelor din istoricii noștri. Mai cu seamă faptul că acest „Prinț al Moldaviei" se găsea la

*) Cf. „V. R." No. 6, Iunie, 1913.
**) Cf. *John Nichols*, The Progresses... of James the First, London, vol. II., p. 157.
***) Cf. „V. R." No. 6, Iunie, 1913.

Curtea lui James I, în tovărăşia lui Mustafa Paşa, Ministrul Turciei la Londra, mă făcea să cred în autenticitatea prinţului moldovan. Un simplu cavaler de industrie nu s-ar fi putut expune să-şi dea un titlu, ce nu avea dreptul să-l poarte, alături de un ministru turc care era în măsură de a avea cele mai exacte referinţi asupra lui, din Constantinopol.

In adevăr, „Tezaurul de Monumente Istorice" al lui Papiu Ilarianu, şi bogata colecţie a lui Hurmuzaki pun la dispoziţia istoricului destule documente pentru a stabili neîndoelnic identitatea şi peripeţiile acestui „Prince of Moldavia", care în ziua de 7 Noembrie 1607 se afla încă la Curtea lui James I, împreună cu Mustafa Paşa. Sint deajuns însă numai două scrisori, publicate în tomul III, pp. 49—51, din „Tezaurul de Monumente Istorice", pentru a confirma şi complecta scrisoarea lui Rowland White din 7 Noembrie, 1607, publicată de John Nichols:

1) O scrisoare a regelui James I, datată din Hampton Court, 15 Octombrie 1607, către Ioachim Frederic, Marele Elector de Brandeburg, consîngean, cumnat şi amic prea iubit, prin care îl recomandă, mişcat de „starea nenorocită în care se afla" protejatul lui, şi pentrucă „a observat într-însul oarecare virtuţi", pe Ştefan Bogdan, nepotul lui Petru Rareş, care, prin această înrudire, ar avea dreptul, ca moştenitor legal, la suma de 200.000 galbeni ungureşti pe care bunicul său, Petru Rareş, ar fi împrumutat-o bunicului lui Ioachim Frederic;

2) O scrisoare a acestui Ştefan Bogdan, datată din Berlin, 12 Decembrie 1607, către Marele Elector de Brandeburg, prin care el se declară a fi singurul moştenitor legitim a lui Petru Rareş, pecînd „Wolfgang şi alţii, se poate proba cu mărturiile patriarhilor şi împăraţilor, că nu sînt adevăraţi erezi". In aceiaşi scrisoare Ştefan Bogdan imploră sprijinul electorului, făgăduind solemn credinţă lui şi regelui Angliei.

E clar dar că eroul piesei lui Beaumont şi Fletcher,—„*The Knight of the Burning Pestle*",—şi a lui Ben Jonson,—„*The Silent Woman*",—atît de suspectat de scriitorii engleji, e un prinţ moldovan autentic, un descendent, pe calea naturală, a lui Ştefan cel Mare:—fiu legitim al lui Iancu Sasul, Domnul Moldovei, care era un fiu natural al lui Petru Rareş, vrednicul fiu natural al celui mai mare Domn moldovan.

Cum şi prin ce împrejurări a ajuns acest Prinţ moldovan la Londra?

D. Iorga, într'un foarte documentat şi lămuritor articol asupra unei serii întregi de pretendenţi domneşti din veacul al XVI-lea, consacră mai multe pagini acestui *Bogdan Sasul* *) sau

*) Cf *N. Iorga*, Pretendenţi domneşti în secolul al XVI-lea, în Analele Academiei Romîne, seria II, tom. XIX, 1897, p. 251 şi urm. Despre acest „(Stefan) Bogdan" vorbeşte incidental şi d. *Sîrbu* în Istoria lui Mihai Viteazul, nu destul de lămurit însă. Se sprijină mult pe Cronica lui Walther.

Ştefan Bogdan, fiul lui Iancu Sasul. D-sa insistă amănunţit asupra numeroaselor peregrinaţii, fără izbîndă, ale ahtiatului candidat la tronul ţărilor romîne. Expunerea ferm documentată a d-lui Iorga, a vieţii zbuciumate şi aventuroase a acestei îndepărtate vlăstări a lui Ştefan cel Mare, lasă să se întrevadă caracterul ambiţios, şi nu tocmai încurcat în scrupule, al protejatului lui James I, precum şi abilitatea, caracteristică fanarioţilor de mai tîrziu, a mamei lui: Maria Paleologa din Rodos.

Iancu Sasul, după o domnie jacăşă de trei ani în Moldova, fuge din ţară, în 1582, cu întreaga lui familie şi cu cincizeci de care de aur, prin Polonia. N'are parte însă de averea furată, căci Polonii îl prind, şi după ce îl insultă răzîndu-i barba, îl decapitează. Văduva lui însă ştie să obţie graţia şi protecţia regelui Poloniei, şi deasemenea şi destule domenii pentru a trăi în Polonia, împreună cu fii şi fiicele ei, până în 1593. La această dată, socotind ea, se vede, că unul din prunci ajunsese vrîstnic pentru a conduce destinele unei ţări romîne, pleacă spre Constantinopol, asigurîndu-se de o scrisoare de recomandare a Arhiducelui Maximilian către Dogele Veneţiei. Scrisoarea nu putea fi fără folos în mîini iscusite ca ale Mariei Paleologa: prinţul Bogdan capătă dela Doge 25 galbeni pentru „rinfrescamenti", în vederea drumului spre Constantinopol, iar o soră a lui e luată în căsătorie de un nobil veneţian. Desigur că bacşişul de 25 de galbeni nu prea se potrivea cu îngîmfarea prinţului Bogdan, care purta o sabie lungă de şapte palme, ce o dădea drept sabia lui Atila, găsită în „ţările sale", dar Maria Paleologa, ca femee practică, nu putea să aibă scrupule de o asemenea natură, şi, îndată după ce găsi un bărbat pentru fiica ei în Veneţia, pleacă deadreptul la Constantinopol să capete un tron pentru fiul său lăsat deocamdată în cetatea Dogilor. Turcii, care tocmai voiau să scape de Mihai, numesc pe prinţul Bogdan Domn în Muntenia. Succesul diplomatic al Mariei Paleologa nu era însă deajuns ca să înlocuiască pe Mihai, iar armatele turceşti şi tatare, însărcinate să introducă pe purtătorul săbiei lui Atila în Muntenia, fiind zdrobite de Mihai, prinţul Bogdan se reîntoarce la Constantinopol, mulţuminduse- să se îndeletnicească cu intrigi nesfîrşite pentru a dobîndi tronul Moldovei. Viaţa lui caracterizează atît de bine ambiţia deşartă a aventurierului oriental, pecît de plin de apetiturile măririi, pe atît de lipsit de scrupulele conştiinţii. Nu ezită a se scobori cît de jos pentru a luneca tiriş spre un tron pe care tatăl său îl prădase. Sînt interesante peripeţiile acestui tip anticipat al societăţii fanariote, care nu era lipsit nici de laşitate, nici de aroganţă,—fără demnitate faţă de cei mari, fără cuviinţă şi generositate faţă de cei mici. Cerşeşte, unelteşte, asasinează şi se umileşte cît poate pentru a dobîndi o mărire domnească.

In 1597 îl găsim tot la Constantinopol uneltind moartea lui Irimia Movilă pentru a-şi deschide tronul Moldovei; complotul însă fiind descoperit, Prinţul Bogdan scapă numai prin inter-

venţia ambasadorului francez, care îl trimite pe o corabie în Tripoli. După plecarea corăbiei însă, descoperindu-se că complotul urzit avea în vedere şi peirea ambasadorului polon, care era protectorul lui Irimia Movilă la Constantinopol, el e întors din drum şi cît pe ce să-şi piardă capul, dacă atracţiile persoanei lui n-ar fi fermecat pe Marele Vizir Ibrahim, care îl ia ca pagiu în palatul său. Astfel funia spînzurătorii e înlăturată de pretendentul domnesc care preferă, de data asta, un buduar turcesc în locul unui tron moldovenesc. Asupra acestei crize din viaţa fiului lui Iancu Sasu, cronicarul Walther spune. „Spiritul cel viu şi alte daruri cu care natura înfrumuseţase pe tînărul Bogdan, daruri ce cu deosebire desfătează pe Turci, din zi în zi tot mai plăcut îl făcu Paşii care-l şi primeşte între intimii săi cubiculari" *). Căzînd stăpînul său în disgraţia Sultanului, agenţii lui Movilă caută prin daruri să-i dobîndească capul dela noul Mare Vizir, dar şi Maria Paleologa ştia să cîştige favoarea noului stăpîn. Ambele partizi fură satisfăcute prin asasinarea unui nevinovat: într'o zi un falş Bogdan apăru în spînzurătoare în locul celui adevărat, satisfăcînd astfel prin fraudă aspiraţiile Movileştilor, iar cadavrul, aruncat în mare, fu scos şi predat Mariei Paleologa spre a-l îngropa cu pietate, „caşi cum această favoare o ar fi cîştigat mumă sa prin lacrimile sale." **)

Pe cînd Maria Paleologa plîngea cu lacrimi prefăcute pe falşul Bogdan, adevăratul Bogdan urzea o combinaţie matrimonială pentru a ajunge la tronul Moldovei. El obţinu făgăduinţa influenţii politice şi sprijinul bănesc al lui Omer-Aga, Şeful Seraiului, cu condiţie să ia în căsătorie pe fiica cumnatului său, —un veneţian turcit,—care se găsea în Veneţia. Pleacă la Veneţia cu banii lui Omer-Aga, dar căsătoria proectată e interzisă de Senatul veneţian care, considerînd pe Bogdan ca turcit, îl acuză de intenţia de a converti pe Elena la islamism. Se întoarce iar la Constantinopol şi trăeşte ascuns la ambasada engleză. Aici tratează cu soli ai boerimii antipolone din Moldova, dar nu isbuteşte decît să se descopere. Primejduindu-şi viaţa în Constantinopol, *fuge în 1601 în Anglia, de unde se întoarce în 1602 cu scrisori de recomandare dela regina Elizabeta.* În timpul lipsei lui din Constantinopol, Turcii erau gata să-i dea tronul Moldovei, dar n-a fost găsit în oraş. Întors din Londra, prin Veneţia, se adăposteşte tot în casa ambasadorului englez din Constantinopol, intrigînd pentru acelaşi tron al Moldovei. De data asta însă, avînd între duşmani şi pe Şeful Seraiului, fostul său protector, pe care îl înşelase cu bani, satură pe Vizir de uneltirile lui, şi e pus la închisoare împreună cu Radu Mihnea,— un alt pretendent la domnie,—în castelul asiatic al Dardanelelor, unde stă până la 1606, cînd scapă travestit în haine femeeşti. Cum scapă fuge iar în Anglia, unde documentele pomenite mai sus

*) *A. Papiu Ilarianu,* Tezaur de Monumente Istorice, Tom. I. p. 20.
**) Idem, ibidem, Walther, Tom. I. p. 21.

îl arată trăind în Londra sub protecţia generoasă a regelui James I.

*

Probabil că persoana, manierele, povestirile şi linguirile sale au produs o impresie deosebită în cercurile engleze din jurul lui. Vizita la Londra a acestui prinţ oriental a trebuit să impresioneze ca un fapt rar senzaţional publicul, şi-a făcut pe scriitorii de drame de pe vremuri să-l întrebuinţeze ca erou dramatic, după plecarea lui. Era o procedare curentă a scriitorilor dramatici de pe acea vreme de a transforma „faptele diverse" senzaţionale în drame. Ei nu căutau să inventeze intrigi dramatice ori să desfăşure analize psihologice, deşi nici într-o epocă literară în vre o altă ţară nu s-a alcătuit piese de teatru atît de perfecte ca acţiune dramatică şi cu atîta adîncime de pătrundere în sufletul omului. Shakespeare însuşi nu face decît să îndrepte piese de ale altora sau să dramatizeze istorii şi legende ce circulau în gura tuturor contimporanilor lui. Povestea dramatică nu interesa de obicei pe scriitorii pentru scenă; ea era luată deagata de oriunde, fie din rîndul faptelor diverse fie din al legendelor banale: se căuta numai să fie cît mai cunoscută şi cît mai senzaţională. Numai meşteşugul artistic, puterea de simpatie şi de intuiţie a vieţii erau darul scriitorilor: prin aceste însuşiri piesele lor trăiau pe scenă şi produceau iluzia realităţii.

Deosebirea, în privinţa *poveştei* acţiunei, a teatrului naţional englez din timpul evului mediu,—a aşa numitelor Miracole şi Mistere,—de teatrul naţional din timpul Renaşterei stă numai în caracterul legendei ori istoriei dramatizate. În evul mediu numai legenda biblică aproviziona scena, pecînd în timpul Renaşterei caracterul lumesc al legendelor şi faptelor colorează cu desăvîrşire teatrul englez. Un prinţ din Danemarca, un general maur, un şef din Virginia ori un prinţ din Moldova, care fusese văzut de public pe străzile Londrei, iau locul personagiilor biblice, şi apar pe scena teatrului Renaşterei engleze cu aceleaşi drepturi caşi personagiile solemne din teatrul clasic francez, în care intră numai cei cu genealogie ilustră din măreaţa antichitate.

*

Lăsînd amintirea lui pentru a fi fixată pe scenele din Londra, prinţul nostru părăseşte Londra, în 1607, cu scrisoarea de recomandare pe care am pomenit-o, pentru a pune mîna pe moştenirea lui Petru Rareş, şi astfel să poată căpăta mult doritul tron al Moldovei. El îşi trimete înainte genealogia domnească Electorului de Brandeburg, iar înloc de sinet, pe care spunea că-l are, fără să-l poată arăta, combate concurenţa celorlalţi pretendenţi prin invocarea mărturiei patriarhilor şi împăraţilor. Ne-

putînd însă pune mîna pe cei 200.000 galbeni, cu care ar fi obținut poate tronul Moldovei, se mulțumește a pune la mînă pe Marele Elector cu o sumă mai mică, în numele coreligionarității lor, și pleacă la Constantinopol, prin Viena și Veneția, spre a-și continua intrigile împotriva Movileștilor,—nedîndu-se înlături nici dela asasinate pentru a înlătura din cale pe agenții familiei Movilă. Mama sa, Maria Paleologa, murise însă, și lipsa abilității ei constituia o adevărată dezarmare a concurentului la tronul Moldovei, în lupta lui nepregetată de intrigi și uneltiri ce o ducea din ascunzișurile ambasadei engleze din Constantinopol, de la 1608—1611. Pierzînd la urmă orice speranță, învins de fiul lui Ștefan Tomșa, care îi ia doritul tron al Moldovei, lipsit de sprijinul moral al mamei sale, care-l îmbărbăta în vremuri grele de ambiții nesatisfăcute și crime neizbutite, Ștefan Bogdan se turcește, luînd numele de Ahmed, pentru a ajunge, înloc de Domn al Moldovei, măcar Sangiac de Prisren, în Albania. In 1612 e numit Sangiac la Brusa, și de acolo uneltește unirea și prefacerea ambelor țări romîne în pașalicuri turcești, pentru a ajunge el Beglerbegul lor printr'o singură numire.

*

O viață de ambiții deșarte și intrigi criminale; pentru un cîștig cît de mic, sacrificiul întregei demnități omenești, fără nici cea mai mică șovăire ori descurajare; un simbol anticipat, desăvîrșit, al caracterului aristocrației noastre, decînd va începe să fie fanariotizată: iată ce reprezintă, cu intensitate, ultima vlăstare a marelui nostru Voevod.

Dar viețile dispărute au ceva fascinant și melancolic, și oricît ar fi fost de impure, moartea le înobilează și le dă o semnificare grozavă, pentru noi. Cu pecetea sa de veșnicie, ea le preface în pulbere, și zbuciumul lor ia înțelesul unei ironii cinice față de sforțările și de accesele noastre de entusiasm în fața misterului Marelui Necunoscut. In lupta de toate zilele, mînați de dorinți și patimi, uităm la fiecare pas zădărnicia eternă a existenței noastre, și privim spre pietrele de mormînt ca la niște simple trepte călăuzitoare către bietele noastre idealuri, pururi neatinse.

I. Botez

Totul e numai energie

Problemele privitoare la structura intimă a materiei, precum și cele privitoare la relațiunile ei cu energia, au fost totdeauna pasionante.

Descoperirile fizicei și chimiei secolului trecut stabilise adevărate dogme în privința structurii atomice și moleculare, a nedistrugerii materiei și energiei; dar unele din aceste dogme au fost serios zdruncinate după descoperirea fenomenelor de radio-activitate. Aceste nouă descoperiri n'au înlăturat din știință teoria atomistică ci din contra i-au dat o confirmare strălucită; ele au lărgit considerabil cunoștințele noastre asupra structurii atomului și moleculei și au modificat dogma conservării materiei. Atomul „indivizibil și etern" s'a dovedit de o complexitate uimitoare și de o viață uneori efemeră. Elementele constitutive ale atomului, *electronii*, infiniți de mici, caracterizați numai prin sarcina lor electro-magnetică, au fost și sînt cu multe amănunte studiați; iar teoriile asupra electricității, magnetismului, luminii etc. au suferit profunde schimbări.

Dacă în ceia ce privește natura materiei și structura atomului rămîne încă un cîmp destul de larg ipotezelor necontrolabile, asupra compunerii granulare a materiei, asupra existenții atomilor și moleculelor—ori cum am concepe în ultima analiză electronii—nu mai poate rămîne nici o îndoială.

Un alt fapt, care a trecut din domeniul ipotezelor în acel al realităților, e teoria eternei agitații a moleculelor și atomilor, agitație ce se poate constata prin mulțime de fenomene fizice manifestate după anumite legi, care, odată formulate, au contribuit enorm la progresele fizicei și chimiei.

Cunoștințele ce avem azi asupra structurii granulare a materiei și a eternei agitațiuni a elementelor ei constitutive, sînt rezultatul nenumăratelor cercetări făcute pentru verificarea teoriei atomistice și sprijinite pe ea, teorie care a preocupat știința tot secolul trecut.

Natural că probleme ce au pasionat pe înaintașii noștri nu ne pot lăsa nepăsători și se poate chiar constata un îndemn crescînd pentru inițiarea nespecialiștilor în asemeni chestiuni de știință teoretică. Dovada interesului cu care atari probleme sînt urmărite de publicul cult o avem în mulțimea și succesul uvrajelor de popularizare ce apar în occident. Mă mulțumesc a cita numai lucrările lui G. Le Bon [1]), Murain [2]), Perrin [3]), Guilleminot [4]), Houllevigue [5]) și pe cele mai recente din editura revistei Kosmos [6])—uvraje nouă, unele chiar cu totul recente—spre a învedera interesul, tot mai mare, pentru pasionanta problemă a structurii și naturii materiei. Căci e neîndoelnic, că în momentul în care știința ar clarifica tot ce privește constituția materiei brute, ea n'ar mai bîjbîi în întunericul intens, de nepătruns, ce învălue natura intimă a fenomenelor vieții, a fenomenelor conștiinții; iar pentru noi, orice încercare de a ne ridica puțin vălul acestei lumi misterioase are un explicabil interes.

Nu-mi trece prin minte să enumăr principalele achiziții ale științii din ultimul deceniu, ci în acest articol voiu atinge explicațiunile pe care cunoștințele actuale ni le oferă asupra unei probleme, care ne-a lăsat mari nedumeriri ori decîte ori ne-am gîndit la cele două forțe ce determină stările de agregație ale materiei: atracțiunea și repulsiunea moleculară.

*

Problema se pune astfel: *Atracțiunea și repulsiunea moleculară sînt două forțe diferite, ori sînt efectele unei singure energii?*

Să clarific mai bine de ce această problemă se impune necesarmente oricărui spirit, ce meditează asupra cunoștințelor elementare de fizică.

Fizica ne spune: gazele sînt corpuri la care forța de respingere a moleculelor între ele e mai mare ca atracțiunea moleculară; la licide repulsiunea și atracțiunea se echilibrează; iar la solide atracțiunea moleculară e foarte puternică, cum se poate oricine convinge prin energia ce trebue a consuma cînd vroim a rupe un corp solid: o piatră, o vargă de fer, etc.

Ne mai spune știința că: ridicînd temperatura unui corp se poate trece dela starea solidă la cea licidă, apoi la cea ga-

1) **G. Le Bon:** *L'évolution de la matière.—L'évolution de la force.* (ambele în Bibl. de philos. scientifique. 1908).

2) **Ch. Murain:** *Les états physiques de la matière* (Nouv. collect. scient. F. Alcan).

3) **Perrin:** *Les atomes* (aceiași colecție) 1913

4. **H. Guilleminot:** *Les nouveaux horizons de la science* (G. Steinheil) 1913.

5) **Houllevigue:** *La matière* (Armand Colin) 1913.

6) **Gibson-Günther.** *Was ist elektrizität.* 1912 și Dr. A. Zart: *Bausteine des Weltalls.*

zoasă; și invers, dela starea gazoasă putem trece, prin scăderea temperaturii ori mărirea presiunii (sau prin ambele energii deodată) la starea licidă și apoi la starea solidă. Căldura în special apare, deci, ca o energie care naște, ori cel puțin împuternicește forța de repulsiune.

Așa prezentate lucrurile, rămîne—firește—o nedumerire: puterea de repulsiune există în toate stările corpurilor? Se poate măsura ea? Se poate stabili o formulă cum e cea newtoniană a atracțiunii corpurilor (fie aceste corpuri infinit de mari ca astrele, fie infinit de mici ca atomii și moleculele)? Dacă puterea aceasta există,—ca o modalitate specială a energiei universale de sigur,—și-i așa de mare la gaze, ce se face cu ea sau cu o parte din ea cînd corpul gazos trece în stare solidă? Dispare? Se transformă în altă manifestare a energiei și care-i echivalentul ei?

Dar atracțiunea moleculară însăși—deși această putere se concepe mai cu ușurință—dă loc la alte multe nedumeriri. Că există o atracțiune moleculară nu ne îndoim, deși nu putem lămuri natura acestei forțe. Observațiunile au dovedit că ea se exercită potrivit legii lui Newton: proporțional cu masa moleculei și invers proporțional cu patratul distanței dintre ele. Dar să ne punem o întrebare: cum se face că atracțiunea moleculară exercitîndu-se în același fel, în unele cazuri corpul cristalizează, adică moleculele lui se grupează după anumite axe, planuri de simetrie... și formează părticele cu muchi, fețe plane, unghiuri, pe cînd în alte împrejurări același corp rămîne amorf?... Greu de răspuns!

Considerînd dar aceste forțe, atracțiunea și repulsiunea moleculară, ca două forțe deosebite, antagoniste,—lucru greu de conceput de altfel,—nu vom putea dezlega mulțumitor nici una din chestiunile puse.

O singură ipoteză a adus raza de lumină în această lume misterioasă; aceasta e teoria cinetică moleculară, care admite că moleculele—în orice fel de substanță și subt orice stare de agregație—sînt în perpetuă mișcare de vibrație, rotație, translație.

Energia ce întreține aceste mișcări, energia cinetică, e aceiași pentru toate corpurile, care au aceiași temperatură absolută, dar crește cu temperatura și invers, temperatura e manifestarea măsurabilă a energiei cinetice. Dacă prin o altă energie mărim energia cinetică, temperatura crește. Forța vie a moleculelor e proporțională cu masa lor (m) și cu patratul iuțelei (v^2). Produsul mv^2 e constant, ceia ce ne spune că, dacă masa moleculelor e mai mare, viteza e mai mică; dacă, din contra, masa e mai mică, viteza e mai mare. Viteza moleculelor de hidrogen e de 4 ori mai mare ca a celor de oxigen și cam de 14 ori mai mare ca a moleculelor de zahar,—masa moleculei de oxigen fiind de 16 ori mai mare, iar a celei de zahăr de 171 ori mai mare ca a moleculei de hidrogen.

Supuse acestei energii, moleculele au mișcări nespus de

iuţi. Astfel molecula de hidrogen la temperatura de 15° are o iuţeală de 1850 metri pe secundă, molecula de oxigen avînd, la aceiaşi temperatură, 462. m.

Mişcările acestea de deplasare n'au direcţii rectilinii decît pe distanţe extrem de mici– cîteva miimi de milimetru—pentru că n'au calea liberă. In drumul lor întîlnesc alte molecule, schimbă direcţia de miliarde de ori pe secundă.

Din această stare cinetică a moleculelor rezultă o serie de fenomene de care putem lua cunoştinţă prin simţurile noastre; între altele e *presiunea gazelor*. Cînd apăsăm pe pistonul unei pompe de comprimat aerul, învingem presiunea gazului pe piston, iar această presiune e rezultanta izbiturilor pe care moleculele le fac de milioane şi miliarde de ori pe secundă asupra pistonului. Sporind numărul izbiturilor, adică accelerînd prin căldură mişcările moleculare, presiunea devine mai mare; scăzînd numărul izbiturilor, presiunea devine mai mică; adică presiunea unui gaz creşte cu ridicarea temperaturii, energie care măreşte, cum am spus, energia cinetică. Ne admiţînd realitatea cineticei moleculare, greu am găsi o explicaţie convingătoare acestui fenomen.

Cum că agitaţie moleculară există în toate corpurile sînt dovezi nenumărate, vizibile, din care unele foarte izbitoare. Cînd gazul ce umple un balon iese în aer, împrăştierea lui se face din pricina mişcărilor moleculare. Aceste mişcări de împrăştiere, de deplasare, sînt, desigur, efectul unei învîrtiri, neînchipuit de repezi, învîrtire din cauza căreia se naşte o energică forţă centrifugală ce aruncă, ca să zicem aşa, molecula în spaţiu ca piatra dintr'o praştie şi, dacă molecula n'ar fi supusă atracţiunii altora şi n'ar suferi întîrzieri în cursa-i nebună din pricina ciocnirilor şi din pricina forţei gravitaţiunii, difuziunea gazelor s'ar face extrem de repede în spaţiul fără sfîrşit.

Fireşte, n'avem un mijloc direct de a urmări mişcarea de deplasare a moleculelor, dar experienţele lui Dunoyer ne înlesnesc a ne face o idee clară.

„Dunoyer aşează un fragment de materie, puţin volatil, la temperatura ordinară, pe fundul unui tub cilindric de sticlă, tub divizat, prin două plăci, în 3 compartimente. Fiecare placă despărţitoare are o găurice în direcţiunea axei tubului. Dacă se încălzeşte substanţa aşezată pe fundul vasului, molecule gazoase se separă din substanţa volatilizată, ele se agită cu iuţeală variabilă şi proporţională cu temperatura. Cele mai multe întîlnesc în drumul lor pereţii vasului sau rezistenţa plăcilor ce împart tubul în compartimente şi se întorc în alte direcţiuni; unele au însă trajectorii ce coincid cu axa tubului, trec prin găuricile din plăci, traversează tubul în lungul lui neîntîlnind alte molecule şi ajungînd pe partea mai rece, superioară, a tubului se depun pe fundul de sus în faţa celor două găurici.

Această experienţă ne face—spune autorul, evidentă existenţa moleculelor şi a trajectoriilor lor rectilinii între două ciocniri mutuale". (citez din Guilleminot).

Dacă la gaze mişcările moleculare sînt aşa de vii şi contribue la împrăştierea moleculelor, caşi cînd ar fi minate, respinse de o putere mai mare ca atracţiunea moleculară, nu se pot explica nici atîte şi atîte fenomene fizice ale corpurilor licide, decît tot admiţînd realitatea cineticei moleculare.

Cînd pune cineva, pe fundul unui pahar, sirop gros de smeură şi-apoi cu precauţiune toarnă deasupra apă gazoasă ori apă curată şi lasă totul în perfectă linişte, observă după un timp oarecare, că conţinutul paharului e complect omogen. Cine a împrăştiat siropul în apă? Ce forţă a intervenit? Evident agitaţia moleculară. Dacă licidele sînt calde amestecul e şi mai repede şi aceasta se înţelege uşor ştiind că energia cinetică creşte cu temperatura. Moleculele de zahar, ţinute apropiate de către atracţiunea moleculară, erau în veşnică mişcare. In contact cu apa unele au pătruns în spaţiile intermoleculare ale apei şi apoi, liberate de puterea ce le ţinea lîngă semenele lor, s'au împrăştiat în apă ca moleculele unui gaz oarecare în aer. După ele au luat şi altele acelaşi drum până amestecul s'a făcut omogen.

Am asemuit situaţia moleculelor unui corp dizolvit cu acea a moleculelor gazoase. Fizica ne împuterniceşte o asemene comparaţiune, căci multe fenomene ale soluţiilor se supun aceloraşi legi ca şi fenomenele ce au loc în gaze. Pentru a nu cita decît o asemănare, mă mărginesc a spune cîteva cuvinte despre aşa numita *presiune osmotică*. Moleculele unui corp dizolvit, mişcîndu-se ca moleculele gazelor, vor izbi pereţii vasului, vor izbi suprafaţa liberă a licidului, suprafaţă care se poate compara cu o membrană elastică întinsă, vor produce o presiune măsurabilă cu cel mai simplu dializor; această apăsare, în stare să ridice o coloană de licid la o înălţime considerabilă, e presiunea osmotică, prin care se pot explica între altele şi multe fenomene din corpul vieţuitoarelor.

Descoperirea ultramicroscopului a dat o demonstrare vizibilă acestor mişcări. Fără greutate ne putem imagina că, dacă moleculele izolate sînt în mişcare şi grupe de molecule, adică părticele de substanţă, pe lîngă mişcări moleculare interne, pe care nu le putem observa, vor traduce—odată ce devin libere într'un licid,—agitaţia lor cinetică prin mişcări ale întregului sistem, mişcări pe care le-am putea observa mărind considerabil granulul, părticica de materie.

Un asemenea raţionament era de altfel întărit de o observaţie veche, făcută cu microscopul simplu. Brown încă din 1827 remarcase că părticele de materie, destul de mici ca să poată rămînea mai mult timp în suspensiune în apă, erau în veşnică agitaţie. Această agitaţie era cu atît mai vie cu cît granulii erau mai fini. Acelaşi lucru s'a observat cu granulii soluţiunilor coloidale şi pseudo-coloidale, iar cu ultramicroscopul s'au urmărit mişcările unor granuli căror calculele le atribuie mărimi

de abea 10—20 de ori mărimea moleculelor mari, complexe. S'a constatat și prin ultramicroscop că iuțeala e mai mică la granulii mari, mai mare la cei mici, adică s'a putut bănui că produsul mv^2 e și în cazurile aceste constant, deci mișcările browniene se conformează acelorași legi fizice ca și moleculele izolate. Dacă granulii sînt prea mari nu se pot deplasa și se lasă pe fundul soluției, atrași de puterea gravitației. Evident însă că mișcările interne ale granulului, mișcările moleculare persistă; decît forța vie a moleculelor nu e suficientă pentru a deplasa întregul sistem.

Dacă dela soluțiuni trecem cu gîndul la licide pure, putem admite că în ele n'au loc mișcări? Evident că nu; și experiențe făcute cu porțiuni de acelaș licid separate prin membrana unui dializor, porțiuni avînd temperaturi deosebite, au dovedit că moleculele trec prin membrană, că produc o adevărată presiune osmotică, deci sînt în agitație, energia cinetică fiind egală la temperaturi egale, ori care ar fi soiul materiei.

Prin urmare, din cercetările asupra gazelor, a soluțiunilor și licidelor pure se poate scoate legea: *la aceiași temperatură absolută, toate moleculele tuturor fluidelor* (licide ori gaze) *au aceiași energie cinetică mijlocie, proporțională cu temperatura.*

„Cei mai mulți fizicieni urmînd logica raționamentului, admit că licidele prezintă viteze moleculare specifice egale cu acele ale gazelor, dar că numărul izbiturilor pe secundă e cam de o mie de ori mai mare, parcursul liber fiind el însuși de o mie de ori mai mic" (Guilleminot).

*

Descriind foarte sumar mișcările particulelor coloidale am și intrat în domeniul corpurilor solide, căci coloidele organice ca și cele metalice (aur, argint, platină) și diferite suspensiuni minerale prezintă aceleași fenomene în aceleași condițiuni de temperatură.

Dacă în particule solide mici există mișcări moleculare, evident că trebue să existe și în metale cînd sînt în bucăți mari și, în fine, în toate corpurile solide. Observația a pus în lumină fapte cu drept cuvînt izbitoare. „Dacă se pun unele peste altele mici cilindre de metale diferite, a căror suprafețe de bază au fost bine luciete și netezite, se observă că se formează un aliaj în vecinătatea suprafeței de contact. Acest fenomen este foarte activat dacă se încălzește la 200°—300° ori 400° sau dacă se comprimă sistemul". *) Cum se poate explica această lipire și amestecare, această difuziune a metalelor? Lipirea e un efect al atracțiunii moleculare de pe suprafețele în contact; dar difuziunea? Cum am putea să ne imaginăm trecerea moleculelor unele

*) *Guilleminot* op. cit. I. pag. 206.

printre altele dacă ele ar fi, cum ni se pare, cu totul imobile?

Dacă difuziunea e activată de iuțeala mișcării, care, cum am văzut la gaze și licide, e mai mare când massa moleculară e mai mică, ne putem aștepta ca între unele metale aliajul să se facă mai repede, ceia ce se și întîmplă în adevăr. La metalele ce au massa moleculară mai mică, deci viteza mai mare, mișcările mai vii, mai energice, amplitudinea acelor mișcări mai mare, difuziunea e mai lesnicioasă. Sînt cunoscute metale la care pătura de aliaj astfel formată ajunge mai mulți milimetri și amestecul e perfect omogen.

Necontestat că în metale și în toate corpurile solide sînt veșnice mișcări de deplasare, de translație, mișcări vibratorii, izbiri uimitor de repezi între moleculele mult mai apropiate ca la licide și gaze, numai că de toate aceste mișcări nu ne putem da sama cu ușurință.

Spuneam mai sus, că aceste mișcări par a avea, în unele cazuri, direcțiuni determinate, în jurul unor anume puncte sau direcțiuni. Aceste mișcări—să le zicem ordonate—explică formele cristaline, forme cristaline foarte răspîndite în starea solidă a materiei și care nu lipsesc chiar la unele substanțe licide (cristali moi ori chiar licizi).

Nu putem afirma că fenomenul cristalizării e cunoscut în amănunte, dar se pare că, în materia cristalizată, grupe mai mici sau mai mari de molecule se asociază influențîndu-și reciproc mișcările și dau naștere la sisteme simetrice, cu forme geometrice bine determinate. Posibil chiar ca molecula însăși, ea care e un complex de atomi în neîncetată mișcare, să aibă atomii așa fel grupați încît forma ei, a moleculei, să fie cu muchi, fețe, unghiuri.

Dacă forma cristalină e manifestarea materială a unei mișcări, ne putem imagina că provocînd o variație în direcția mișcărilor să dobîndim o schimbare chiar a formei cristaline, fără ca mai întăi să trecem cristalul în stare licidă, stare subt care, mișcările moleculare fiind mai lesnicioase, ne-am putea aștepta mai curînd la o nouă aranjare.

Raționamentul acesta e împuternicit de fapte cunoscute în natură și reproduse și artificial. Se știe că multe corpuri au mai multe forme cristaline, cristalizează în sisteme deosebite. Aceste sînt așa numite stări alotropice. Așa d. ex. sulful are mai multe stări alotropice; staniul, iodura de mercur, iodura de argint, nitratul de potasiu etc. au cîte două forme cristaline cu totul deosebite. Foarte interesant este că trecerea dela o formă cristalină la alta se poate face, în unele cazuri, fără ca corpul să fi încetat a fi solid. Cauzele ce provoacă asemeni transformări sînt temperatura și presiunea, adică două din efectele energiei cinetice.

Împrejurarea că unele materii amorfe, cum e sticla, trec în unele condițiuni în stare de cristali, ne lasă bănuiala că mișcările moleculare dezordonate pot fi ordonate prin o energie externă: căldură, presiune.

Faptele de mai sus au o mare însemnătate în technica industrială, pentru că ele explică așa numitele îmbătrîniri și îmbolnăviri ale metalelor, cînd sînt supuse la sguduiri, variațiuni de temperatură, presiuni etc.

*

Din schița cu totul sumară ce dădui mai sus, se vede că mișcările moleculare și mișcările atomice există în toate corpurile; iar cînd energia lor crește și amplitudinea sporește, moleculele se depărtează una de alta, corpul se dilată; apoi, dacă e solid, se topește și prin sporirea temperaturii poate deveni gazos. In această din urmă stare moleculele sînt aruncate în spațiu, se depărtează una de alta, învingînd și forța de atracțiune moleculară.

Dacă plecăm dela cunoștința că pentru aceiași massă moleculară energia cinetică crește proporțional cu iuțeala, ne-am putea imagina corpuri ipotetice, ce ar avea massa moleculară mai mică decît a hidrogenului La aceste corpuri, ipotetice, energia cinetică ar fi determinată aproape excluziv de viteză. Am putea merge apoi cu gîndul până ce am reduce atomul—neînchipuit de mic și el—la o lume de părticele și mai mici, la electroni, la care massa e infinit de mică—realminte nici nu se poate vorbi de massa materială a electronului,—așa că totul se reduce la un centru de energie electro-magnetică. Și atunci am putea admite că misterioasa atracțiune moleculară ar fi rezultatul tot unei mișcări, a elementelor constitutive ale materiei, a electronilor—centri de forțe.

Lumea atomică și moleculară, așa cum și-o închipuiau fizicienii de acum cîteva decenii, a luat o altă înfățișare pentru noi; atomul insecabil, nedevizibil și nedistructibil, a pierit. Materia în toate manifestările ei multiple și izbitoare e o formă a energiei universale; centrii de energie, electronii, formează atomii cu massa lor materială, iar aceștia moleculele.

Dar o asemene afirmare e pripită; pentru a convinge pe cineva trebue dovedită cu fapte precise și bine analizate.

T. A. Bădărău

Arta și iubirea

Cu deopotrivă vrăji mistuitoare
Voi amîndouă vă 'mpletiți în mers:
Ne doare dulce un surîs neșters
Cum cizelarea unui vers ne doare.

Cadențele sonore dintr'un vers
Și ritmul inimii tremurătoare
Ne toarnă 'n suflet marea sărbătoare
A armoniilor din Univers.

Slăvite fiți deapururea și sfinte
Voi, forțe ale artei și iubirii!
Voi ardeți raze 'n plînsul omenirii,

Ca flori ce rîd în jale de morminte.
Prin voi ne fulgeră o clipă 'n minte
Eternul zîmbet al Dumnezeirii.

Nichifor Crainic

O stea prin fereastra lui Manolaș

E Simbătă seara și funcționarii din biurouri au depus condeele cu un sfert de oră mai devreme. Dela masă la masă convorbirile se înnoadă și se ridică zgomotoase în aerul greoiu. Fumul de țigară se înfășură albastru în lumina oblică și grăbită a amurgului de Aprilie. Robii registrelor și ai dosarelor se simt, un sfert de oră, fericiți. Intre munca săptămînii, oprită de o clipă, și orele de inutilă libertate sau de tristă petrecere acasă de a douazi: acest sfert de oră are un farmec unic. Funcționarii se întind, se adună cîte doi și cîte trei la un biurou și pun la cale o plimbare la Chitila, discută și aleg între un matineu la teatru și un film la cinematograf, sau—alții mai nerăbdători—votează un aperitiv complex, chiar acum după ieșirea din minister.

Un singur coleg a rămas la masa lui de subșef de biurou și, în gălăgia generală, își continuă lucrul. Vasile Manolaș, poreclit *filozoful*, nu se va duce mîine nici la Chitila, nici la cinematograf și, cu atît mai puțin, nu va lua parte astăseară la aperitiv. E un suflet închis, plin de griji și plin de gînduri. Deși slujbaș de cîțiva ani, totuși în acest mediu biurocratic el a rămas insolubil, ca un cristal refractar soluțiunii în care a fost depus. In inima lui, Manolaș nu crede și nu vrea să rămînă *funcționar de carieră*... Mîine, va sta acasă, se va închide în iatac, își va pune vată în urechi și cu desnădejde va mușca din cărțile ce trebuesc știute la un apropiat examen de licență.

Colegii pleacă în grupuri. Manolaș citește referatul pe care l-a isprăvit, așează pe biurou hîrtiile și dosarele și dă mîna cu ultimul coleg. La început, acești tovarăși îl priveau cu ochi răi și-l spionau. Era un intrus. Era un om cu carte—student

în litere—și venia peste ei, bieți salahori ai registrelor, să le ia un loc și să le încurce așteptările de înnaintare. Cîtva timp, Manolaș a trebuit să rabde răceala și aluziunile lor jignitoare. Dar, pe urmă, funcționarii au ghicit în el un frate de suferință și un om fără răutate, care nu știa să țeasă intrigi, care nu-i umilea cu învățătura lui și care, în definitiv, putea să rămînă printre ei fiindcă era muncitor și cumsecade. Numai tăcerea lui era ciudată. Și tăcerea aceasta nu putea să ascundă prostie, ci mai de grabă idei și preocupări superioare unui biurou de minister. De aceia, cu aprobarea unanimă, Manolaș se pomeni într'o zi poreclit *filozoful*. Era ironie în acest supranume, era poate ciudă că noul venit nu seamănă cu toată lumea, dar era și oarecare ascunsă recunoaștere, plătită superiorității.

Manolaș își ia din cuer pălăria și paltonul și iese din sălile ministerului, printre servitorii care, la trecerea lui, nu stau din măturat și nici nu-l prea salută, fiindcă ori salutat ori nesalutat, Manolaș nu e cu ei niciodată înfipt și poruncitor, iar bacșișul de zile mari vine fără de căciuleală. La poarta ministerului Manolaș se opri un moment cu sfială. Calea Victoriei clocotea de trăsuri și de automobile. Pe trotoarele înguste și inegale, trecătorii se frecau unii de alții, venind unii dela Șosea spre Centru, iar alții dimpotrivă. După haine și după pasul cu care mergeau, păreau mai toți oameni care nu lucraseră nimic în ziua aceia și nici n'aveau nevoe să lucreze. Impresia aceasta căzu rece pe gîndurile lui Manolaș. Dacă drumul spre casă-i n'ar fi fost chiar Calea Victoriei, s'ar fi strecurat binișor și ar fi luat-o pe vre-o stradă lăturalnică. Ar fi putut să iasă din Calea Victoriei prin dosul Academiei sau pe lîngă Consulatul Francez, dar ocolea mult și întîrzia. Și astăseară nu trebuia să întîrzieze nici un moment, fiindcă nevasta îl aștepta acasă cu încordare. Manolaș se deslipi din poarta ministerului și intră stingherit în șuvoiul plimbătorilor. Se simțea mic, se simțea ridicul și mai ales vrednic de plîns... Ca într'o oglindă purtată în preajmă-i cu neîndurare, își vedea pălăria pleoștită, paltonul amorf și vechiu, ghetele drese de două ori, trecînd printre pălăriile tari sau moi, dar toate elegante, printre pardesiurile de primăvară, printre ghetele strălucitoare ale celor ce ieșiseră să salute această seară de Aprilie. Se simțea mic, se simțea ridicul și mai ales vrednic de plîns, cînd vedea, în imaginație, capul lui sfios, băgat între umeri și cam strîmb, obrajii lui nerași, printre aceste capete asvîrlite impertinent pe spate, pline de

siguranţă şi de suficienţă, printre aceşti obraji raşi, pudraţi sau acoperiţi de bărbi proaspăt ieşite din foarfeca bărbierilor maeştri. Cînd au avut vreme aceşti oameni, să scuture tristeţa şi înţepeneala muncei, cînd au putut să se îmbrace şi să alerge la coafor şi ce muncă nobilă şi scump plătită muncesc ei, ca să poată fi atît de neobosiţi şi de senini?—Acestea se întreabă Manolaş, ştergînd, umil şi încovoiat, zidurile de pe Calea Victoriei.

In vremea aceasta, trăsurile şi automobilele se ţeseau unele printre altele. Trăsuri de lux şi cai de lux, maşini din fabricele cele mai mari şi oameni din obîrşiile cele mai mici, dar trîntiţi cu fală în vehicule, se întorceau dela Şosea, pe această cale strîmtă, sucită, fără nici o frumuseţe şi fără nici o măreţie, care e Calea Victoriei şi care—inestetică şi irrectilină cum e—constitue un adevărat simbol, pentru capitala şi pentru lumea noastră. Toţi cei ce se întorceau dela plimbare păreau cu totul încîntaţi de ei şi cu totul preocupaţi de unicul fapt că au ieşit să se plimbe şi că revin acum acasă, în văzul trotoarelor pline de pietoni. Iar pietonii radiau aceiaşi încîntare de sine şi aceiaşi supremă preocupare. Ar fi trebuit să cauţi mult şi poate tot n'ai fi găsit pe unul despre care să poţi să zici: iată cineva care pare că a ieşit să se plimbe, după o zi fecund petrecută în bibliotecă, în atelier sau în laborator...

Dar Manolaş nu-l căuta pe acesta. Gîndurile lui erau sfioase şi dureroase. Femeile care zburau prin faţa lui i se păreau şi mai depărtate şi mai deasupra lui decît bărbaţii şi amanţii lor. Pălăriile lor fantastice, rochiile şi vălurile lor fluturătoare, mătăsurile, dantelele şi panglicile, pe care Manolaş deabia cuteza să le privească, erau pentru el tot atîtea lucruri străine şi întristătoare... Şi întrebările elementare şi naive, care dospesc încet inima revoltatului, întristau acum pe Manolaş: Cum se face că unii au atît de mult şi alţii prea puţin ori nici de cum? Din care izvoare, pornite din firea lucrurilor ori săpate înnadins de oameni, ţîşnesc inegalitatea, nedreptatea şi amărăciunea socială? Şi dacă întrebarea aceasta e prea înnaltă, aproape metafizică, cum se face că dintre mai mulţi tovarăşi porniţi cu acelaşi pas, pe aceiaşi cale, ajung la situaţiuni puternice şi la avere mai întîi cei incapabili şi perverşi? Iată Manolaş, elevul eminent de altă dată, este azi subşef de biurou, la poruncile unui şef care nu e decît Izbiceanu, cel mai ticălos conşcolar de acum vre-o doisprezece ani. Manolaş, însă, îşi ia seama şi se corectează... Izbiceanu are vechime. De prin clasa V de liceu a pus latineasca şi algebra în cui şi a intrat copist într'o percepţie. Tatăl său e om cu vază în Dealu-Spirii. Oamenii politici îl cunosc şi la alegeri sprijinul lui e foarte căutat. Izbiceanu a ajuns funcţionar de carieră, a înnaintat, va merge poate şi mai departe... Oricum, Izbiceanu a fost şi este un om de nimic, un intrigant, un îngîmfat, un şarpe veninos. Dar a avut noroc. Manolaş n'a avut!

După ce a terminat liceul, s'a înscris la Facultatea de litere şi în primul an a urmat cursurile cu sîrguinţă şi cu exactitate. Vara, însă, după examene, a făcut cu cîţiva colegi o excursiune în munţi şi i-a surprins o vreme rea, ca de iarnă. Manolaş mai plăpînd decît ceilalţi a răcit şi s'a îmbolnăvit. Un an de zile a stat mai mult în pat. Anul al doilea, după sfatul medicilor, a pribegit prin cîteva localităţi climaterice. Se simţea mai bine, dar trebuia să trăiască de aci înnainte cu mare pază şi să muncească foarte puţin. Tatăl lui Manolaş murise de cîţiva ani, lăsînd familiei prea puţin, din cît avusese în alte vremuri. Manolaş avea o soră mai mare decît el. Cu multă greutate, Aglaia s'a măritat, dar a nimerit un om de treabă şi de înţeles. Mama lor, bătrînă şi aproape paralitică, trăia lîngă Aglaia. Manolaş a pierdut şi al treilea an, prăjindu-se la soare şi respirînd aerul pădurilor de brad. Dar pe cînd era într'un tîrguşor de munte şi se simţea pe deplin restabilit, soarta lui Manolaş se încurcă a doua oară.

Stătea în gazdă la nişte oameni cu stare mijlocie şi fără de copii, dar care creşteau în casa lor pe o nepoată orfană. Această nepoată era o creatură blajină şi iubitoare. Fată săracă şi crescută de pomană, ea avea simţirea gingaşă a celor ce au suferit în taină. Manolaş stătu trei luni subt acelaşi acoperiş cu Emilia. Ceva mai în vîrstă decît el, Emilia simţi pentru acest oaspete sfios şi deabia scăpat de boală o dragoste adîncă. Ii purtă de grijă, toată vara, ca unui frate mai mic şi, cu voia sau fără voia ei, sentimentul bietei fete fu citeţ pentru toată lumea. Manolaş se lăsă cuprins de această iubire, cu aceiaşi sensaţie fericită cu care se lăsa învăluit de razele soarelui şi de mireazma brazilor. Emilia nu era nici frumoasă, nici inteligentă. N'avusese cînd şi unde să înveţe mai mult decît clasele primare, dar inima ei era pernă dulce pentru capul unui soţ, leagăn scump pentru copii.

In ziua de plecare, Emilia l-a petrecut pe Manolaş, pe jos, până departe, printre nişte livezi de pruni şi cînd s'a urcat în

brișcă, să pornească la gară, Emilia a izbucnit în plîns. Manolaș a rămas locului, palid și gînditor. A lăsat trăsura să aștepte, a luat mîna Emiliei și a făcut înnapoi aceiași cale, printre prunii plini de rod. Manolaș vedea limpede că a ajuns, întîia oară în viața lui, principiu de viață și de sentiment pentru altcineva decît mamă-sa... Afară de mamă-sa, nimeni nu-l iubise până astăzi. Mai mult înduioșat decît fericit, Manolaș s'a oprit cu Emilia la un pîrlaz, în fața unui deal îmbrăcat cu totul în stejari, ușor atinși de rumeneala toamnei.

— Emilio, îmi plînge inima de plînsul tău. Îmi cunoști sufletul; sînt cinstit și nu-mi place vorba înșelătoare. Mi-ești dragă și mie... Și mi-ar fi drag să stăm alături, cum stăm acum, toată viața noastră. Dar sînt de tot sărac, Emilio, și după cum bine vezi deabia m'am îndreptat, după trei ani de boală. N'am nici un rost, n'am nici o stare. Învățătura am năpustit-o și trebue s'o iau toată dela capăt. Sînt de două-zeci și trei de ani... Îmi trebuesc patru ani de aci înnainte ca să iau licența în litere și să pot să cîștig și eu o pîine, ca dascăl...

Emilia și-a ridicat atunci capul de pe umărul lui și cu ochi frumoși și plînși, pătrunzători și neuitați, i-a spus cu adîncă simplitate:

— Așa este, Vasile dragă, dar cine îți va face de mîncare? Cine te va spăla? Cine va îngriji de odăița în care vei dormi și vei învăța? Cine va avea milă de d-ta, mai mult ca mine?... Aici acasă nu sînt trebuincioasă. Mătușă-mea e voinică și are și argat. M'ai văzut; muncesc, rabd și port ce se găsește...

Era atîta convingere în ochii Emiliei, atîta sfîntă naivitate și atîta iubire, că Manolaș n'a știut ce să mai răspundă. S'a gîndit, privind codrul roșcat și funigeii care pluteau subt cerul clar de toamnă—: Ce pot aștepta eu, pe lumea aceasta, mai mult decît tovărășia unei biete fete sărace și devotate? Și ce-ar putea asigura deplina mea restabilire decît un trai tihnit și sănătos, lîngă o femee cu inimă de soră și de mamă?

Atunci Emilia i-a mai spus:—Să știi că unchiul, din toată zgîrcenia lui, îmi dă de zestre o livadie de pruni și o mie de franci...

Lui Manolaș i s'au umplut ochii de lacrimi! Această dulce simplitate îi tăe orice rezistență și-l dădu legat de mîini și de picioare în voia destinului...

— Emilio, mi-ești dragă și mă învoesc! Mă duc să spun mamei că m'am hotărît să mă însor și s'o rog să-mi dea consimțimîntul. Tu, spune, mai departe, același lucru, bătrînilor...

Emilia i-a căzut pe piept și-a plîns de fericire... Și acesta a fost tot romanul lui Manolaș, toată primăvara sentimentală după care trebuia să vină vara plină de muncă și de arșiță a căsniciei lui. S'a însănătoșit pe deplin și în primul an de căsătorie a început iarăși să lucreze. Manolaș era mulțumit, Emilia era fericită. Dar numai cu cîteva mii de franci și fără alt venit decît arenda livezii de pruni, casa și tihna lor nu puteau să țină mai mult decît un an. Afară de aceasta Emilia rămăsese însărcinată. Copilul venea tocmai cînd se isprăveau puținii bani din casă. Manolaș avu curajul să se ducă să ceară sprijinul unui fost profesor al lui, ajuns secretar de minister. Îi fusese elevul cel mai bun și nu putuse să-l uite. Secretarul l-a primit și l-a ascultat cu bunăvoință. Știa de prima lui nenorocire (boala de care acum scăpase), dar nu știa de a doua (căsătoria de care nu putea să mai scape)... I-a făgăduit și i-a dat curînd, cu condiție să muncească și să-și termine studiile, un loc de subșef de biurou. Emilia a născut primul copil și în trei ani a născut încă doi—toți băeți. Manolaș a rămas mai în urmă cu examenele lui, căci n'a putut să treacă decît două.

În acest moment Manolaș se opri. Ajunsese în Piața Victoriei. Deșteptat din gîndurile lui, întrebă ceasornicul cu teamă. Nu cumva a dormit pe drum și-a întîrziat? Ar fi trebuit să grăbească pasul. Astăseară nevastă-sa scaldă pe copii și trebue să fie lîngă ea să-i dea mînă de ajutor. Manolaș o ia pe Șoseaua Bonaparte. Pe o stradelă care se desface din șosea, Manolaș ține cu chirie o căsuță neîncăpătoare și cu temeliile umede. Are două încăperi, un salonaș-dormitor și un iatac alături, iar dedesubt, în subsol, sufragerie și bucătărie. Dar pe pereții subsolului se desinează grosolane arabescuri de igrasie. Iatacul e cabinetul de lucru al lui Manolaș, un iatac subțire și sonor ca o ghitară și în care toate coardele mizeriei lui domestice răsună cu fidelitate, dela certurile și tîrguelile cu oltenii vînzători, până la clocotitul tingirilor de pe mașină, până la scîncetele copilului de țîță. În acest iatac, Manolaș își urmărește și consumă martiriul său în litere.

Cu greutăți neînchipuite a izbutit să dea două examene. La biurou trebue să lucreze, acasă trebue să ajute pe biata Emilia, cîteva ore din noapte trebue să citească. Emilia duce greul gospodăriei fără de servitoare. Primii doi copii deabia încep să vorbească. Al treilea îi stă lipit la sîn și îi stoarce toată vlaga.

A fost foarte robustă, deprinsă din copilărie cu munca și cu tristețile vieții, dar până acum n'a avut să lupte cu atîtea nevoi, cu atîta grijă și nesom. Manolaș o vede din zi în zi mai slabă, mai veștedă și mai înnăcrită. Emilia nu se plînge niciodată. Nu se aștepta la nici un bine în viitor și ea singură și-a ales această viață de povoară și de jertfă. Dar nu este oare în drept oricine să nădăjduiască în slăbirea rigorilor soartei și în niște zile mai senine, ca o abatere cît de mică dela contractul ce prevede numai sărăcie, amar și vreme rea? Și nu era dator Manolaș să se zbată, să lucreze cu desnădejde, ca să procure bietei lui familii mai multă bună stare și mai multă mulțumire? Vai! dar puterile lui erau ca un arc care s'a frînt odată și a fost fiert a doua oară și orice exces de muncă ar fi putut să aducă un dezastru. Insăși Emilia îl ținea adesea ori de rău, cînd seara întîrzia prea mult, încovoiat pe cărți, sau dimineața începea să citească prea de vreme. Ii trebuia o răbdare spăimîntătoare. Răbdare, cînd își vedea soția gătind bucate, măturînd, spălînd, lăptînd copilul... Răbdare, cînd privea teancul de cărți pe care mai avea să le străbată... Și nu trebuia să se lase ucis nici de mila nevestei și a copiilor, nici de nopțile albe, cerute de un grabnic sfîrșit de studii! Căzînd din nou bolnav, pierdea și slujbă și examene și-i rămîneau și copiii pe drumuri... N'ar fi fost cu cale să se însoare! Dar, cine știe, poate că tocmai însurătoarea a fost principiul regenerator și întăritor al sănătății lui de azi. Era vorba acum să-și toarcă răbdarea în fir subțire, trainic ca un fir metalic, și încet și pe tăcute să-și cîrpească viitorul. Se simțea mereu sănătos, dar atît de copleșit și de înnourat!

Manolaș merge grăbit spre casă. In spatele lui claritățile trandafirii ale amurgului pălesc și scad. Luceafărul serei se ivește din haos, minune vecinic dornică și proaspătă. Dar Manolaș nu vede cerul, nu vede nici pămîntul, prididit de seva primăverei și stropit de primele frunze nouă. De departe i se pare că din casa lui se aude un plînset de copil. Nu se înșală. Emilia a început să scalde pe copii. Albia e așezată în bucătărie, lîngă mașină. Un copil e gol, în albie, și ceilalți doi într'un pătucean din colț. Manolaș își aruncă paltonul de pe el, își scoate surtucul și manșetele și își sumete mînecile cămeșei. A făcut meseria aceasta dela început, alăturea cu nevastă-sa, și a ajuns destul de îndemînatic. In bucătărie e o căldură nesuferită. Emilia e roșie, asudată și amară, ca unul care toată ziua n'a avut o clipă de odihnă. Manolaș răspunde cu blîndețe la întrebările

ei, întreabă cu precauțiune, și ține albia, ține copilul, toarnă apă caldă și rece...

O mulțime de cestiuni și de nevoi mărunte trebuesc știute și împăcate... Proprietarul pretinde chiria cu două săptămîni mai nainte de Sf. Gheorghe... Olteanul cel cu zece lei datorie zice că se duce acasă și vrea paralele... Ciubotelele lui Matei, copilul cel mai mare, nu mai sînt de nici o treabă... Lemnele sînt pe isprăvite... Dorel, copilul al doilea, nu e tocmai bine. După bae, trebue fricționat cu Apă-de-Colonia... Manolaș ascultă, masează pe copil în albie și își simte fruntea îmbrobonată de o rouă fierbinte. Fără de voe, revede în gînd chipurile îngrijite și pretențioase ale celor ce veniau dela Șosea... Ce fac ei în acest moment? Au și ei copii, neveste, supărări, ori fac parte dintr'o lume excepțională de care Manolaș n'are nici o idee? O milă ironică și imensă îl coprinde pe Manolaș, privind capetele celor trei copii ai lui, privind pe nevastă-sa, cu mult mai necăjită și mai prost îmbrăcată decît o slujnică de casă boerească, privindu-se pe sine, cu mult mai nefericit decît un băiaș de meserie... Ieși-vor ei vre-odată din acest subsol igrasios? Avea-va el cîndva mai mult decît două sute de lei pe lună?... Unde e dreptatea vieții, care este logica împărțirii bunurilor pămîntești?... O, bieți copii! O, biată Emilie!...

Gîndind toate acestea în capul lui, Manolaș vorbește liniștit, face lucrurile bine și cruță pe nevastă-sa cît poate mai mult. Au scăldat pe Dorel, l-au frecat cu colonie și l-au înfășurat într'un cearceaf. Ii trebue însă un capoțel și cămășuța de noapte. Emilia a uitat să le aducă... Piu, copilul cel mai mic, a adormit. Se hotărăsc să nu-l mai scalde în astă seară ci mîine de dimineață. Dar trebue, pentru Dorel, capoțelul și cămașa... Manolaș știe unde sînt. Se urcă pe scară, în salonașul-dormitor și începe să le caute într'un cufăr, așezat subt fereastră. Le-a găsit și închide cufărul la loc. Dar ridicîndu-și ochii, Manolaș îi opri în fereastra neacoperită cu perdea și în noaptea albastră de afară... Din innălțimi auguste, se plecau în jos, spre Manolaș, atîtea flori de argint, atîta taină scăpărătoare, atîta vecinicie!

Manolaș privește, minunat, ca și cum ar fi descoperit acum, întîia oară, ce stă deasupra capetelor omenești, în nopțile senine. Manolaș se limpezește deodată. Spuma grijilor amare se curăță și piere și subt astrele nemuritoare gîndurile lui se clatină o clipă, străvezii și adînci, ca păturile mării...

Intr'adevăr, cît infinit mîngietor! In ipoteza cea mai tristă,

cind adică împrejurul acestor diamante ce sfredelesc Universul n'ar fi decit tot viață, durere, și tristă cugetare: totuși, cită mingiere să presupui că bolțile cerești sint solidare cu suferința ta, cită despăgubitoare ironie să admiți că trista noastră lume, văzută dela depărtarea acestor stele, se preface și ea în astru atotferice!... Iată steaua aceasta — din ce constelație face parte? — pare că ar fi sigiliul înțelepciunii, pare că ar fi talismanul păcei sufletești!...

Manolaș își aduse aminte de fata din „Luceafărul", zîmbi și zise cu neînțeleasă, cu tainică speranță:

— Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază,
Pătrunde 'n casă și în gînd
Și viața-mi luminează!

Dar nevastă-sa, jos în bucătărie, își pierdea răbdarea.

— Nu le-ai găsit, Vasile? Ce ai de nu mai vii?

Manolaș cobori transfigurat. Nici bucatele care se ardeau pe mașină, nici zoile din albie și de pe jos, nici fustele ude ale Emiliei nu-i mai răscoliră inima. *Alfa din Orion* așternuse în cugetul lui Manolaș o calmă imensitate.

G. Galaction.

Etimologiea fluviului Dunăre

Origina etimologică a fluviului *Dunăre* a preocupat statornic pe filologii noștri.

Hasdeu, Istoriea Critică, București, 1875, p. 293, spunea: „Samonicus, scriitor roman cu un secol posterior lui Traian și carele poseda pe atunci o bibliotecă de 60,000 de volume, încit avea la dispozițiune mai tot ce se va fi scris vreodată până la dînsul, zice că traciceşte *Danubius* însamnă 'purtător de nori'.

La Albanezi norul se chiamă *re*. In toate limbile indo-europee radicala *da* exprimă ideia de *a da*, de unde o formă participială *dan* sau *dana*.

Duna-re 'dind nori', iacă dară numele tracic din care Romînul a făcut *Dunăre*.

Tot limba albaneză ni esplică de ce Grecii, Romanii și Germanii aŭ terminat numele acestui fluviu prin β [sic!], pe care nu-l aŭ Romînii.

Albanește *re* 'nor' admite în unele cazuri un *v* denainte-i, *vre*, ceia ce probează că nu este decit o contracțiune din zendicul *awra*, modernul persian *abr*, curdicul *awreh*, toate acestea însemnînd de asemenea 'nor' și producînd la vechii Persiani un nume propriu 'Αβραδάτας 'dat de nori'.

Norul chemîndu-se albanește *re* și *vre*, Δανούβιος elin, *Danuvius* latin și *Donaw* al Germanilor, dela care aŭ împrumutat apoi Slavii pe *Dunava*, Maghiarii pe *Duna*, etc., provin dintr-o formă colaterală *Dana-vre*.

Romînii singuri însă aŭ reținut pe caracteristicul *re*, în care se coprinde însăși cheia enigmei".

Această părere, care a fascinat pe contemporani (A fost reprodusă de pildă de A. D. Xenopol în Istoriea Rominilor și de aici a trecut prin toate manualele de școală), acuma, după a-

proape 40 de anĭ de cînd a fost emisă, abia merită să fie combătută.

In adevăr, după Gustav Meyer (Alb. Wört.) alb. *re* este în legătură cu althochdeutsch. *rouh*, altsägs. *rôk* 'fum, vapoare' și cere un *regi-*, provenit din *ragi-*, *raugi-*. Despre o formă colaterală *vre* nu găsim nimic la Gustav Meyer.

Scriitorul Samonicus a făcut etimologie: a derivat pe *Danubius* din *da-* 'a da' + *nubes* 'nor'. Cum fluvĭul nostru străbătea Tracĭea, Samonicus și-a închipuit că cuvîntul latin ar fi traducerea unuĭ cuvînt trac, și, în loc să prezinte lucrul ca o ipoteză a sa personală, l-a prezentat cu siguranța omuluĭ care știe limba tracă.

In sfîrșit din *dana-re* n-am fi putut avea în romînește decît **dînăre* (cf. *cine* <*canis*).

Radicalul *dun-* din *Dunăre* este incontestabil autohton, după cum probează numele acestuĭ fluvĭu la Ungurĭ, *Duna*, la Turcĭ, *Tuna*, Sîrbĭ și Bulgarĭ *Dunav*, Rutenĭ *Dunaĭ*, Goțĭ *Dunavis*, Germanĭ *Donau*. Acelaș radical vede T. Hotnog, Viața Rom. XXVIII 282 b (Fevruar 1913), și în numele fluvĭuluĭ *Don*, apoĭ *Dăniestr*, vechĭul nume al fluvĭuluĭ *Nistru*, și *Dăniepr*, vechĭul nume al fluvĭuluĭ *Nipru*.

Dar finalul *-ăre?*

D. Pușchilă, Observațiunĭ cu privire la Terminologiea geografică populară și la Toponimie, în Anuar de Geografie și Antropogeografie, II, Bucureștĭ, 1911, p. 157—175, desparte cuvîntul în două părțĭ, *Dună-re*, *re* fiind adiectivul fem. *rea*. In sprijinul acesteĭ părerĭ autorul aduce un argument folkloristic: „*Dunărea* este mult cîntată în poeziea populară, se întîlnește chĭar în versurĭ copilăreștĭ... Aceasta ne dovedește că acest fluvĭu a făcut o impresiune puternică asupra imaginațieĭ poporuluĭ".

Că *Dunărea* „a făcut o impresiune puternică asupra imaginațieĭ poporuluĭ" aceasta este foarte sigur, dovadă expresiea *a fi Dunăre pe cineva* care însamnă 'a fi foarte înfuriat pe cineva'. Această expresie, în care *Dunăre* e întrebuințată fără niciun calificativ, arată însă că calificativul *rea*, prea slab, n-a putut fi dat niciodată Dunăriĭ.

Finalul *-ăre* din *Dunăre* este un sufix.

In adevăr, Meyer-Lübke, Die Betonnung im Gallischen, Wien, 1901 (Sitz. Wien 143), p. 49—50, constată că pe teritoriul francez, odinioară galic, adică celtic, există un sufix neaccentuat *-ara*, cu variantele *-era*, *-arus*, *-eris*, care formează nume de rîurĭ, cf. *Agira* > *Aire*, *Avera* > *Evre*, *Berbera* > **Berbre*, *La Bèbre*, *Edera* > *L'Hyère*, *Gabarus* > *Gave*, *Incara* > *Ancre*, *Iecora* > *Jar*, *Labara* > *Lièvre*, *Lattara* > *Latte*, *Lupera* > *Louvres*, *Oscara* > *Osche*, *Samara* > *Sambres*, *Tevera* > *Thièvre*; *Angeris* > *Indre*, *Ligeris* > *Loire*, *Niveris* > *Nièvre* *)

Dunăre provine decĭ din **Dunara* < *Duna* + *-ara*.

Faptul că Unguriĭ păstrează forma primitivă *Duna* ne-ar face să credem că sufixul *-ara* din numele romînesc al fluvĭuluĭ nostru s-a adăugat după anul 900. In acest caz sufixul a trebuit să fie destul de răspîndit pe teritoriul nostru și ar fi interesant de cercetat dacă nu cumva acest sufix se maĭ întîlnește și la alte nume topice maĭ puțin cunoscute **).

G. Pascu.

*) Observ că sufixul *-ara* forma și nume de orașe. Astfel un oraș din Galia Narboneză se numea *Besara*, un oraș din Tracĭea *Bessapara*.

**) Odată ce am stabilit că **Dunara* este un derivat prin sufix, ne putem întreba dacă nu cumva *Danubius* (la Ovidius), *Danuvius* (la Plinius) este și el un derivat dela radicalul *dan-* + *-uvius* care se află și în numele de persoană *Pacuvius*. In acest caz *dan-* ar fi identic cu *don-*, *dun-*.

Serviciul sanitar militar în campania din Bulgaria

Campania din 1913 a armatei romîne—ca să întrebuințăm terminul militar consacrat—începută sub auspiciile acelei splendori necunoscute, cu care ni s'a arătat țara, în clipa cînd trimbițele au sunat ceasul chemării de glorie, s'a sfîrșit cu jalea pe care ne-au dat-o 2000 de vieți jertfite holerei și care a întunecat un moment strălucirea succesului militar al țării.

Jalea cu care ne-am întors în țară, ne-a adus strigătul de groază—sprijinit uneori pe dovezi din nenorocire prea pipăite—că anumite servicii ale armatei sînt deplorabile.

Serviciul intendenței și serviciul sanitar și-au ilustrat această tristă celebritate și voci autorizate au arătat în fiecare zi fapte care întăresc această convingere.

Dacă, pentru serviciul intendenței, timpul aduce cu el mușamaua cea mare a uitării, fiindcă de îndată ce ne-am întors acasă «sătulul nu crede la cel flămînd»; dacă acest serviciu a avut pentru el scuza, că subsistența nu putea să urmeze marșurile fulgerătoare, cu care au fost împinse masele de trupe, care trebuiau să hotărască într'un timp scurt succesul; dacă inițiativa fiecărui comandant de trupă a făcut ca, în orice loc, trupele să aibă hrană și să nu se plîngă de lipsă decît surtucarii, cărora le lipsea aperitivul și dulcele confort al siestei copioase; dacă toate aceste împrejurări, în ce privește intendența, fac din campania de Bulgaria numai manevra aplicată a unui mare joc de războiu, cu învățăminte neîndoelnice pentru viitor, apoi chestiunea nu se mai prezintă la fel cînd e vorba de serviciul sanitar.

Serviciul sanitar militar—se afirmă—n'a știut să prevină invaziunea holerei în armata de operațiuni și n'a fost pregătit cu

materialele necesare pentru combaterea ei. Epilogul mai trist al acestei lipse de prevedere, a fost invaziunea holerei în țară și jertfele noi ce ne-a impus.

Nu trebue, deci, să se întindă aceiași mușama a uitării, acolo unde s'a întins lințoliul peste 5000 vieți—socotind și pe cele din țară,—vieți, în imensă majoritate țărănești, adică tocmai de-ale acelora care prin elanul cu care au răspuns la chemarea țării, ne-au întărit nouă, surtucarilor, credința șovăelnică în puterea noastră.

Nu trebue invocată nici scuza tactică a marșurilor forțate, de oarece, oricare ar fi iuțeala marșurilor, serviciul sanitar formează în toate armatele moderne un fel de avangardă a sănătății, care cercetează condițiile sanitare ale localităților și dictează oarecum preliminările ocupațiunii, după ce primele trupe de operațiune și-au spus cuvîntul. N'a fost acesta cazul la noi, unde serviciile sanitare au avut a-și spune cele din urmă cuvîntul și au urmat cele din urmă trupele, adesea la distanțe considerabile.

Putem, însă, să judecăm puțin rolul comandanților de trupă, în chestiunile sanitare în general și în chestiunea holerei în special.

Precum am recunoscut meritele inițiativei comandanților de trupă în zilele aprovizionărilor grele, trebue să le acordăm și o parte din răspunderea întinderii dezastrului holeric, în zilele cînd, purtați pe aripele izbîndei, au crezut că nimic nu poate răpune șoimii care dintr'un singur avînt au ajuns pe culmile Balcanilor.

Primele cazuri de holeră n'au fost privite cu rigoarea trebuincioasă; bănuelile serviciului sanitar, cu privire la posibilitatea teribilului flagel, n'au găsit crezarea necesară din partea acelora care aveau mîndria de a arăta că regimentul cutare, regiment model, nu poate să aibă o aseminea boală, pe care el, comandantul său, o crede mai curînd provenită din fructele necoapte.

Sîntem siliți să credem că măsuri riguroase din primul moment ar fi schimbat fața epidemiei, de oarece holera, boală polițienească, se combate prin măsuri de poliție, care trebuiau să cadă în sarcina comandanților luminați.

Așa e de adevărat aceasta, încît am cunoscut un regiment care numai prin strășnicia măsurilor de izolare a trupei n'a avut nici un bolnav de holeră, atunci cînd la dreapta și la stînga lui, regimentele vecine scriiau cele mai triste pagini ale campaniei din Bulgaria.

Este bine înțeles, însă, că pentru a rîndui aseminea măsuri, tot serviciul sanitar al regimentului trebuia să aibă tăria de a convinge—dacă ar fi avut personal tăria convingerii—despre necesitatea strășniciei acestor măsuri de poliție, încît în ultimă instanță ne apare neîndoios rolul pe care nu l-a jucat serviciul sanitar militar.

Sîntem datori, prin urmare, toți acei care, în numele ști-

inții, am fost chemați a ne pune în serviciul armatei, să nu ne oprim chemarea numai la constatări pecetluite în miile de morminte, care să închidă jalea neputincioasă a unei națiuni capabile de alte energii în viitor.

Dacă lipsuri au existat, sîntem datori să nu le lăsăm să apese asupra întregului corp medical al țării, a cărui vrednicie s'a arătat prin stingerea așa de repede a epidemiei grozave, în ziua cînd a avut mijloacele necesare pentru a o face.

Rușinea ce se răsfrînge asupra acestui corp, care era chemat să ne cruțe de singura pată ce a întunecat splendoarea campaniei din Bulgaria, ne obligă să dezvăluim tot ce ni s'a părut slab în rînduiala sanitară a armatei.

In istoria campaniei din 1913, modestele contribuțiuni ale medicilor nu pot deci să fie socotite ca o ofensă ce se aduce armatei, ci ca ultima datorie a acelora care prin meseria lor au o singură chemare, aceia de a lecui.

In numele acestei datorii ne spunem cuvîntul.

*

Prin însărcinările ce am avut, am fost pus în măsură să stau în mijlocul a două epidemii de holeră în timpul campaniei: întăia la spitalul de holerici a corpului 2 armată, la Cervenibreg, a cărui conducere am avut-o în ultimul timp și a doua la Secueni (Roman), unde am fost trimes după întoarcerea din Bulgaria (13 August), ca medic-șef al corpului 4 Armată (partea sedentară). In această din urmă calitate, pe lîngă organizarea carantinei pentru trupele ce se demobilizau în Roman, am avut o epidemie de holeră adusă de un soldat din etapa 7 principală și 2 soldați din batalionul 8 miliții (Botoșani) care au fost debarcați la lazaretul militar Secueni.

Ca șef al spitalului de holerici dela Cervenibreg am cunoscut încă o față a chestiunii holerei și care s'a pus în sarcina medicilor militari, aceia relativă la îngrijirea holericilor în timpul retragerii trupelor. In adevăr, conform ordinului ce mi s'a dat, am rămas pe loc după plecarea formațiunii căreia aparțineam, pentru a servi, împreună cu alți 5 medici, la evacuarea holericilor ce s'ar fi găsit în apropiere de spitalul meu în timpul retragerii trupelor. Am plecat împreună cu ultimii holerici și cu ultima baionetă romînească, în ziua cînd Bulgarii au reluat în stăpînire linia ferată Mezdra-Plevna.

Insărcinarea civilă ce mi s'a dat după demobilizare, aceia de a conduce măsurile de combaterea holerei în Moldova, m'a pus în situația de a face o paralelă instructivă cu cele ce am văzut în Bulgaria. Focarele de holeră ce am avut de combătut în țară, unul la Secueni, între militari și altul la Stolniceni (Pașcani-Suceava) între civili, mi-au arătat că teribila boală se lasă jugulată oricînd, prin măsurile inițiale riguroase. La Secueni s'a oprit la 3 cazuri, la Stolniceni-Pașcani la 7 cazuri. Constatările acestea le fac numai pentru a putea stabili la timp, paralelă cu măsurile ce s'au putut lua față de flagel în Bulgaria.

*

Chiar din prima zi a ivirii holerei în armată, serviciul sanitar militar a fost învinuit că n'a putut preveni invazia holerei și apoi că n'a fost pregătit cu materialul sanitar necesar pentru combaterea acestui flagel, pe care trebuia să-l știe posibil în Bulgaria. In urmă s'a adus acuzarea că holericii au fost părăsiți în timpul retragerii trupelor.

Vom discuta cu observații locale părerea ce ne-am făcut în toate direcțiunile acestea. Vom cerceta, apoi, întrucît actuala organizare a serviciului sanitar al armatei, a putut să îndreptățească criticele în aceste categorii de fapte și vom sfîrși prin concluziunile ce ni se par justificate cu privire la remediile posibile pentru viitor.

*

Se putea preveni invaziunea holerei în armată?

S'a zis că serviciul sanitar militar trebuia să știe din cel d'intăi războiu balcanic, că holera a existat în Tracia și a fost adusă de trupele bulgare și de cele sîrbești în țările lor la încetarea acelui războiu. Prin urmare în momentul cînd conflictul nostru cu Bulgaria a ajuns la intervenția armată, trebuia să comptăm și holera între inamicii pe care-i avea de înfruntat armata noastră în Bulgaria.

In adevăr s'a știut la noi despre existența holerei în Bulgaria. Un priceput bacteriolog militar, care a fost trimes în misiune specială în Bulgaria în cursul iernei trecute, a stat în plin mediu holeric și se zice că a înaintat autorităților noastre relațiuni documentate asupra acelei epidemii.

Dacă lucrul este așa, acei cărora li s'au adresat acele relațiuni erau datori să tempereze avîntul cu care ne-am azvîrlit fără de grijă la peire; să nu lase ca pornirea neînchipuită care ne-a dat zilele neuitate ale ocupațiunii Bulgariei, să se topească într'o groază care părea că are să nimicească și conștiința forței ce reprezentam.

In afară, însă, de prevenirea anterioară ce trebuia să avem, se spune că chiar la sosirea armatei noastre la Vrața, medicii bulgari au înștiințat la 7 Iulie pe cei romîni despre existența holerei în Vrața. Dr. Manicatide o afirmă în „Insemnările din Campanie". Dacă așa a fost, avem dreptul să ne întrebăm pentru ce nu s'au luat dela 'nceput măsurile de rigoare?

Nu putem ști dacă nu cumva trupele intraseră deja în

Vrața și dacă nu cumva contagiunea se făcuse deja în momentul acestei înștiințări. In acest caz ne apare pricina dezastrului în lipsa acelei avangarde a sănătății, a acelui serviciu sanitar, special însărcinat cu cercetarea condițiilor sanitare ale localităților unde se va stabili armata.

Un asemenea serviciu există în toate armatele. Oricît ar apărea mai greu rolul său în războiu decît în manevre; oricît necesitățile tactice pot să dicteze ocuparea unei localități mai înainte ca serviciul sanitar să-și spună cuvîntul, totuși între ocupare și stabilirea trupelor trebue să se găsească minutul în care serviciul sanitar să fie ascultat.

Lecția ce am căpătat în Bulgaria ne-a costat prea mult, ca să nu fim datori să nu mai cădem în același păcat. Serviciile bactereologice trebue să se înființeze neaparat. Armata are, între medicii ei, bactereologi de seamă, a căror menire trebue să fie alta decît aceia de a fi medici de regiment, numai fiindcă la regiment există loc în buget.

Lipsa serviciilor de bacteriologie și epidemiologie s'a văzut în Bulgaria în toată grozăvia dezastrului ce ne poate aduce. De la izbucnirea holerei au trebuit să treacă zile îndelungate până să sosească laboratoarele, timp în care diagnosticul holerei neputîndu-se impune pe cale științifică, medicii nu puteau avea tăria de a susține convingerea lor; diagnosticul boalei trebuia să treacă întâi prin aprecierea comandantului de trupă, care în multe cazuri a zis că în regimentul lui nu poate să existe holeră.—Din această cauză nu s'au putut despărți enterite simple de holeră; bolnavii au fost puși la un loc, contagionîndu-se neaparat unii dela alții. — Pentru a se atenua gravitatea faptului, ne putem acoperi cu un mic axiom care zice că în mediu holeric orice enterită este holeră; rămîn, însă, larg deschise toate problemele a căror rezolvire depinde numai de microscop și de laborator, căci e păcat să avem la îndămînă oameni pricepuți, care ne-ar permite să nu vorbim după axiome și să nu le dăm întrebuințarea care ar fi fost, cel puțin în parte, salvarea armatei.

Sîntem datori, deci, să ne gîndim că a venit vremea să se dea serviciului sanitar importanța ce i se cuvine; dacă o armată trimete înainte mase întregi de recunoaștere, pentru a ști mișcările inamicului, are aceiași datorie față de inamici cu atît mai primejdioși cu cît sînt mai ascunși, boalele. Va trebui să se organizeze recunoașteri medicale.—Armata are chiar acum la îndămînă atîția bactereologi cîți trebue pentru a organiza la fiecare corp de armată cel puțin cîte un laborator volant, care se poartă în cîteva lădițe pe care le poate duce un cărucior cu un cal. Bagajul nu este prea voluminos, dacă ne gîndim că am cunoscut confrați care au avut în Bulgaria pat de campanie, saltea și chiar tub pentru igiena matinală.

Acest serviciu de recunoaștere medicală va trebui să existe nu ca laborator central, pentru a nu ști în ce parte să-l întinzi la vreme de nevoe, ci să existe cîte un serviciu de bactereologie și epidemiologie care să preceadă fiecare corp de armată.

Fiind stabilit așa de neîndoios răul provenit din lipsa serviciilor de cercetare medicală, să discutăm rolul medicilor care au fost înștiințați în Vrața despre existența holerei la 7 Iuliu și au lăsat-o să izbucnească la 13 Iuliu.

In această chestiune este greu a se învinovăți acești medici, cînd cunoaștem organizarea serviciului sanitar militar. Medicii mărunți au înștiințat de sigur serviciile superioare, fiindcă nu puteau să iee singuri măsuri. Ce urmare va fi avut înștiințarea lor nu putem ști; oricum, însă, măsurile ce s'ar fi putut lua, cînd trupele apucaseră deja să intre în Vrața, erau de a se izola toți contacții suspecți și a se cerceta care au vibrioni holerici. Prin urmare în ultimă instanță chestiunea se lovește tot de lipsa microscopului și a laboratorului.

Altfel s'ar fi prezentat chestiunea, dacă ar fi existat acel serviciu de cercetași ai sănătății, care iea singur măsuri și răspunde singur de executarea lor. Spunem aceasta fiindcă și în serviciul sanitar în armată măsurile se isprăvesc în cîte un ordin scris—mai ales scris—către cel mic, care conchide «de executare vă facem personal răspunzător». De aceia credem că ar fi ideal serviciul care iea singur măsurile și răspunde singur de executarea lor.

Corolarul învinuirilor ce se aduc serviciului sanitar militar, în ce privește prevenirea holerei, a fost că, știindu-se că holera exista în Bulgaria, trebuia să se vaccineze preventiv toate trupele cu vaccin antiholeric, înainte de a le trimete în mediul holeric. Se arăta chiar, cu dovezi, că trupele grecești au fost vaccinate înainte de primul războiu balcanic și de aceia n'au avut holeră.

Lăsăm la o parte chestiunea că trupele grecești în primul războiu nici n'au intrat în Tracia, unde era holera, ci au făcut numai o plimbare până la Salonic și luăm ca dovedit și efectul preventiv al vaccinărilor antiholerice.

Acel ce știe, însă, în ce mod și cît de repede s'au pornit ostilitățile noastre împotriva Bulgariei, își dă seama că, mai întâi nu puteam să punem cu săptămîni înainte clopoței pisicei ce trimeteam după șoareci în Bulgaria, cînd nici nu se știa dacă vom merge sau nu, iar pe de altă parte la 6 zile după decretarea mobilizării eram în Bulgaria, încît necesitatea acțiunii fulgerătoare a trebuit să primeze alte preocupări.

*

A fost pregătit serviciul sanitar militar?

Chestiunea aprovizionării cu material sanitar în vederea holerei, nu sufere discuție: serviciul sanitar nu era de loc pregătit în vederea holerei. In momentul cînd a izbucnit holera și

cind spitalele improvizate gemeau de bolnavi, medicii n'au avut, nu cu ce să desinfecteze efecte, tărgi etc. în care trebuiau să se așeze holerici, dar n'au avut nici cantitatea mică cu care să se dezinfecteze ei personal, pentru a nu fi atinși de boală.—In asemenea condițiuni adevărații eroi au fost acei care în inima Balcanilor au stat zile nesfîrșite cu moartea lîngă ei și pe ei, până ce au sosit dezinfectantele.

A cui e vina acestei lipse de prevedere?

Este incontestabil că acei care se așteptau la holeră în Bulgaria, dacă n'au putut să vaccineze trupele preventiv, trebuiau cel puțin să prevadă serviciile sanitare cu material în vederea holerei.—Mărturisesc că unitatea mea, spitalul mobil al corpului 2 Armată, a fost foarte bine și din abundență prevăzut cu material chirurgical și cu efecte spitalicești absolut noi și în bune condițiuni; cele 3 secțiuni ale acestui spital puteau să îngrijească și să ospitalizeze în bune condițiuni 300 răniți eventuali. In afară, însă, de pansamente și de efecte spitalicești, prevederile reglementare ale căruței de farmacie a acestui spital au fost mult întrecute în ziua izbucnirii holerei. Această trăsură avea un kilogram creolină pentru 3 secțiuni și am avut nevoe de 200 kgr. numai pentru secțiunea I, care a făcut spitalul de holerici la Cervenibreg.

Cine trebuia să prevadă aceste nevoi?

Mărturisesc că în această privință inițiativa fiecăruia a fost pusă la o largă contribuție, în zilele care au precedat plecarea pe cîmpul de operații. Puțina cunoștință a medicilor rezerviști în ce privește rînduiala militărească, i-a făcut să stea o zi—două dezorientați în curtea spitalului militar din București, așteptînd spiritul directiv priceput în cele militare, care să arăte calea de urmat pentru pregătirea trăsurilor de ambulanță.—Acest spirit nearătîndu-se, au început rezerviștii singuri—erau 24 medici rezerviști și nici unul activ—să-și iea curajul cu amîndouă mînile și să iee din depozitul spitalului materiale care erau în abundență, însă pe care fiecare le-a luat după credința sa. Unul, care credea că la luptă va îngriji mai mult picioare, a luat aparate pentru picioare și așa mai departe. Același lucru pentru materiale luate de pe la farmaciile din oraș cu bonuri de rechezițíe; fiecare a luat ceia ce a crezut că are să-i fie mai de folos.—Nu s'a dat nici o directivă și n'am știut de ce autoritate sanitară vom depinde mai apropiat.

In asemenea condiții dacă fiecare a trebuit să se gîndească la cele ce poate să-i trebuiască, nu pot fi vinovați toți care nu s'au gîndit că are să le trebuiască ceva și pentru holeră, ci trebue să căutăm pricina în organizarea însăși a serviciului sanitar militar, asupra căreia vom reveni.

*

Serviciul sanitar la retragerea trupelor.

S'a zis că la retragerea trupelor holericii au fost părăsiți pe cîmp și s'a precizat că la Turski-Isvor au fost văzute hecatombe de holerici prin popușoae, muribunzi amestecați cu morți și cu convalescenți.

Este inutil să spunem că afirmarea aceasta, izvorîtă dintr'un prisos de sentimentalism și trecută din gură în gură, a devenit cocoloșul de omăt care crește cu cît se rostogolește. Faptul inițial a fost că la retragerea trupelor corpului 4, s'a dat ordin unei formațiuni sanitare să instaleze un spital la Turski-Isvor; iar trupele au fost înștiințate că, dacă au bolnavi în marș, îi vor lăsa la spitalul din Turski-Isvor. S'a întîmplat că trupele au prins a trece pe-acolo înainte ca spitalul să fi ajuns la destinație, încît bolnavii au fost lăsați de către regimente sub umbrare de popușoae, până la timpul—scurt de altfel—cînd spitalul destinat a-i îngriji, și-a instalat corturile.

Este drept însă, că în ziua cînd am avut ordin a rămîne cel din urmă cu spitalul din Cervenibreg, pentru a primi holericii evacuați de toate corpurile ce se retrăgeau, am avut ocazia a vedea la unii medici ai altor formații un fel de boală cu furie pentru a se reîntoarce în țară la afaceri și clientelă; furia aceasta a întrecut chiar graba ce au pus în îngrijirea holerei. Așa, mi s'au trimes 183 holerici de către o ambulanță de corp de armată, fără să fie însoțiți de nici un medic; aveau cu dînșii doar un student de medicină, în costum de bicicletă, a cărui aspect n'a impus niciodată ascultare sanitarilor, care au refuzat să continue a îngriji de bolnavi. Acest convoiu trist, plecat de cu noapte, bolnavii neavînd mîncare nici pentru dejun, a ajuns la Cervenibreg seara la 7, după masa de seară, de oarece conducătorul n'a putut să nimerească pe hartă drumul la destinația sa.

In general, însă, cel puțin pentru trupele corpului 2, în al cărui serviciu am fost, evacuarea holericilor s'a făcut cu trenul prin Somovit, pe unde am evacuat și bolnavii celorlalte corpuri ce ni s'au adresat; fiecare convoiu avea unul sau doi medici care-l însoțea până la Dunăre și fiecare vagon cu cîte 10—12 bolnavi avea 2 sanitari, cu lighene și vase de noapte, cu mașini de fert apa și cu hrana pe o zi.

Au existat, poate, mici uitări în retragerea trupelor; ele n'au avut, însă, niciodată proporțiile ce le-au dat amatorii de grozăvii.

*

In legătură cu retragerea trupelor, este chestiunea contaminării țării cu holera adusă de trupe.

Holera și-a făcut apariția în țară în județele dunărene, încă la sfîrșitul lunei Iulie, cînd trupele nu se întorseseră în țară. Cărăușii coloanelor de subsistență au fost atunci traficanții infecției. Cînd trupele s'au întors în țară, epidemia a izbucnit cu furie în teritoriul corpului 1, mai slab în acel al corpului 2 și 3 și de loc în acel al corpului 4.

Care este cauza acestui trist privilegiu pentru corpul 1?

Răspunsul nu se lasă mult căutat.

Trupele corpului 4 au fost ţinute la Dunăre, s'a făcut examenul bactereologic sistematic şi triajul celor suspecţi, s'au izolat purtătorii de vibrioni şi nu s'au eliberat de-acolo trupele, până ce n'au fost indemne de holeră.

Se pare că nu s'a procedat la fel cu celelalte trupe, incit apare şi aici importanţa considerabilă a laboratorului. Cu el am început lipsurile care ne-au dat holera in Bulgaria, cu el isprăvim pricinele care ne-au adus-o in ţară.

Dacă totul se începe şi se sfirşeşte cu laboratorul nu mai rămîne pentru nimeni îndoios că laboratoarele trebue, pentru viitoarea noastră pregătire militară, să aibă de lucru cel puţin tot cît cuţitul chirurgului. La nămolul de pansamente individuale cu care am fost prevăzuţi în actuala campanie, trebue să se adauge microscoape şi autoclave.

*

Organizarea serviciului sanitar militar.

Vom începe şi aci cu acuzaţia ce a fost aruncată serviciului sanitar al armatei, aceia că, din toate cele ce-am expus, s'a dovedit că, dacă n'ar fi fost medicii rezervişti, dezastrul ar fi fost mai complect, numai pe grija medicilor militari.

Este în afară de îndoială că temeiul serviciului sanitar in campanie trebue să-l formeze tot medicii de rezervă, de oarece armata în campanie are nevoe de 800 medici şi n'are activi de cît 164. Este, iarăşi, neîndoios că rezerviştii prin situaţia lor în lumea ştiinţifică sînt chemaţi să dea armatei un sprijin pe care nici nu-l discută medicii militari, foşti elevi ai rezerviştilor profesori şi şefi de spitale.

Aşa e de adevarat aceasta, încît cu o renunţare vrednică de toată lauda, medicul general al armatei s'a pus în actuala campanie la dispoziţia medicului locotenent care era cel mai în măsură a scăpa armata de flagelul holeric. Grade superioare au fost puse prin ordin inalt la dispoziţia unui medic care nu era decît soldat, dar care avea chemarea spre a fi de folos armatei. Prin urmare şi aci omul a sfinţit gradul şi vrednicia s'a ridicat peste grad.

Nu credem că medicii militari să se gîndească la o rivalitate cu rezerviştii; ci, şi noi şi ei, trebue să ne gîndim că împreună servim, în numele aceleiaşi ştiinţe şi cu aceiaşi batae de inimă, armata ţării ai cărei fii deopotrivă sîntem.

Cu toate acestea nu se poate tăgădui că în actuala campanie medicii activi au lasat formaţiunile înnaintate numai în seama rezerviştilor. La formarea aşa numitelor carnete de mobilizare, medicii militari, care au intrare şi trecere pe la statele majoare, s'au aşezat sistematic în serviciile mai comode. Dintre formaţiunile destinate să intre în zona de operaţiuni, numai regimentele

aveau ca medic-şef cîte un medic activ, medicul din timp de pace al regimentului; toate celelalte formaţiuni sanitare rar aveau cîte un medic activ, 4—5 în toată armata de operaţiuni.

Toţi medicii activi erau sau la formaţiunile de etape, care nu intră în zona de operaţiuni, sau, cei mai privilegiaţi, la aşa numitele cartiere şi state majoare. La unul din aceste cartiere erau 4 medici activi: unul se intitula şef al biuroului de administraţie, un altul era medic curant al cartierului, iar al treilea iscălea „din ordinul" celui de-al patrulea.—Cred că de sigur 3 din aceştia nu ştiu cum e la faţă un holeric.

In acest aranjament trebue, însă, să recunoaştem, că nu sînt de vină numai stăruinţele activilor, ci şi defectele de organizare ale serviciului sanitar militar.

In adevăr, printr'o anomalie a cărei origine nu se poate concepe, serviciile medicale nu se mobilizează de către serviciul sanitar al armatei, ci de către statele majoare. Serviciului sanitar îi rămîn de mobilizat numai formaţiunile din etape; din această pricină medicii spitalelor militare sînt singurii care rămîn să fie mobilizaţi în aceste locuri, de oarece numai ei rămîn la dispoziţia serviciului sanitar central, iar ceilalţi sînt rînduiţi de către statele majoare.

Este timpul ca această anomalie să înceteze şi ca distribuţia tuturor medicilor să se facă de către un serviciu care le cunoaşte aptitudinele şi ştie în ce direcţie pot să fie mai folositori. Toate serviciile vor trebui să fie încadrate în aşa fel, încît să existe în toate cîte un activ, care să rînduiască partea strict militară a serviciului, cu care rezerviştii nu au de unde să fie deprinşi.

Recunoaştem, încă, insuficienţa numărului medicilor activi pentru a încadra serviciile în modul arătat mai sus, de oarece, punîndu-se numai cîte unul la fiecare din cele 138 regimente de toate armele—fără marină şi pioneri—pe care le ridică armata în timp de războiu, abia le acoperim cu cei 35 maiori, 68 căpitani şi 36 locotenenţi medici, cît are armata. Nu mai rămîne de unde să se încadreze cu cei 9 coloneli şi 15 locot.-coloneli, serviciile medicale la 5 corpuri de armată, 10 divizii, 10 ambulanţe divizionare, 5 ambulanţe de corp de armată, 5 spitale mobile, 5 spitale de etape şi 5 spitale de evacuare.

Neapărat nu vom cere să se augmenteze din timp de pace numărul de medici activi numai în vederea unor formaţiuni care nu există decît la mobilizare; dar va trebui să se studieze încadrarea fiecărei unităţi la mobilizare cu cîte un medic activ.

Nici medicii de rezervă n'au fost, însă, fără cusur.

Majoritatea medicilor de rezervă s'au dus peste tot unde au fost trimeşi şi s'au dus în nişte condiţii de transport care le creşte meritul. S'au găsit însă şi între rezervişti medici care nici în ceasul cel mare n'au ştiut să se dezbrace de haina mercantilă a profesiunei; în aceştia n'a vibrat decît doar coarda care alege buzunarul drept inimă. Unii au pus în joc toate stăruin-

țele, ca să rămînă la serviciile sedentare, unde profesiunea se anunța ca un adevărat monopol, in lipsa altor medici.

Unul din aceşti sedentari, care, după ordinele ministeriale, trebuia să fie demobilizat la 1 August, s'a folosit de toate mijloacele ca să rămînă mobilizat citeva zile din August, de oarece se zicea că o singură zi de serviciu în August dă drept la leafa pe toată luna. In urmă, cum ministerul de Războiu a luat altă dispoziție, ca să nu se plătească decit până la ziua efectiv servită, iar mai apoi a revenit la cea dintăi, entuziasmul patriotic al confratelui s'a încurcat în aşa fel, încit la fiecare săptămînă trebuia să pună in joc cite o stăruință contrară: să fie menținut, să fie demobilizat, iarăşi menținut şi iarăşi demobilizat.

O altă față a aceluiaşi tablou au arătat-o bătrînii medici pensionari, cu grade militare mari, cărora campania, cu răsplata largă ce dă, cu primele de echipare mari la gradele mari, le a dat prilej să mai guste odată din binefacerile unei profesiuni care i-a uitat de mult.

Nu vreau să pingăresc sentimentele frumoase care, poate, au împins pe mulți din ei să se ridice în ziua cînd au crezut că pot să mai fie de folos țării; am cunoscut, însă, cazuri de aseminea medici, care abia se tîrau de boale şi infirmități şi totuşi au stăruit să fie luați. Unul era amenințat la fiecare pas să-şi lase zilele în Bulgaria, din pricina sufocațiilor dese ce le avea; formațiunea pe care o conducea acesta nu putea să plece dimineața la drum, din pricină că şeful işi punea ventuze. Un altul avea o boală de urină; formațiunea acestuia era oprită în drum foarte des, ca să urineze şeful, iar dimineața era aceiaşi întîrziere la plecare, din cauza sondei ce se punea şefului. Credem că pe viitor hatiruri orientale de această teapă trebue să dispară.

In schimb am cunoscut un chirurg de seamă, om valid, şeful unui spital mobil, care a stăruit să rămînă acasă, deşi era chemat să fie de mare folos în războiul ce se începea. Dezertarea acestuia a fost cu atît mai reprobabilă, cu cit în locul său a fost trimes ca şef unul din infirmii de mai sus.

*

Cu o asemenea organizație, să vedem care a putut să fie partea de contribuție a fiecăruia la întinderea holerei?

Neapărat, prima treaptă pe care a călcat flagelul, cînd şi-a început ascensiunea sa, a fost serviciul sanitar regimentar.

Acest serviciu avea la toate regimentele cite un medic activ şi cîțiva rezervişti. Mărturisim că nu putem urmări prea desluşit mersul unui flagel, care, până să izbucnească cu furie, a dat numai cîteva cazuri împrăştiate. Primele cazuri au fost puse totdeauna pe socoteala indigestiilor şi a pînei mucegăite care ne sosea dela Dunăre în primele zile de marş. Numai în ziua cînd aceste indigestii au început să răpună în cîteva ceasuri flăcăi ca brazii, numai atunci s'au deschis toți ochii asupra teribilei epidemii.

In prima fază, aceia a nesiguranții, credem că vina revine deopotrivă atît asupra lipsei de laboratoare, pe care am semnalat-o cît şi asupra rînduelii milităreşti, care face din medicul de regiment un grad mai mic decît comandantul regimentului. In ziua de astăzi, cînd fiecare comandant are ambiția —de multe-ori justificată— de a arăta că citeşte de toate, ambițiunea aceasta s'a asociat şi cu aceia de a nu se zice că regimentul său a împrăştiat holera, încît din acest concurs a eşit rezultatul pe care l-am expus deja, acela că, în prima fază a epidemiei, diagnosticul a fost pus de către comandanții de regiment.

Adoua fază a fost aceia a holerei confirmate—confirmată întâi prin dezastru şi apoi prin microscop. In această fază începe să se arăte rolul serviciului sanitar regimentar.

Acest serviciu era chemat cel dintăi să stavilească întinderea răului, fiindcă am mai spus că holera se combate ori-cînd cu succes cu măsuri de poliție. Dacă aceste măsuri nu s'au luat, încît boala s'a întins, vina, oricit am căuta s'o împingem mai sus, se reintoarce tot la regiment. Se pot da oricîte ordine şi se pot ordona oricîte măsuri şi de oricît de sus, ele nu-şi vor da rezultatul dacă nu vor întîlni şi convingerea celui chemat să le aplice.

Este drept însă, că epidemia actuală de holeră a găsit pe mulți în totală necunoştință despre flagel; foarte mulți medici nu văzuseră niciodată holeră. Acei care nici nu mai citiseră ceva în această direcție, s'au găsit, după vorba poetului, împărțiți în două cete: în smințiți şi în mişei, amîndouă condiționate de ignoranță. Cei dintăi şi-au zis că dacă a venit holera, vina nu e a lor; ei îşi fac destul datoria trimițînd pe holerici la spital; în această categorie mi s'a prezentat medicul unui regiment, cu 18 holerici, spunîndu-mi cu zîmbet: „vă aduc 18 holerici, să-mi trăiască şi mulți înainte"; până în 3 zile a avut 76. Cei din adoua categorie au refuzat să îngrijească holerici, unii fățiş, alții făcînd toate chipurile să nu se apropie de ei. Oricît recunoaştem, însă, ruşinea care acopere un corp întreg, din pricina ignoranței cîtorva din ei, vom trebui să declarăm că poveştile privitoare la medici care se uitau cu binoclul la holerici sînt inventate de acei care cred că nu e destulă ruşinea care apasă şi aşa asupra poltronilor.

Credem că ignoranța a fost şi la baza poltroneriei, de oarece acel care ştie că holera nu are decît o singură cale de contagiune, aceia de la mînă la gură, înțelege că are totdeauna mijlocul sigur de a se apăra.

In asemenea condiții credem că în serviciul regimentar şade pricina întinderei holerei în armată. Acesta la început n'a avut mijloace, mai în urmă n'a avut tăria convingerii, pentru o poliție riguroasă a boalei.

Dacă convingerea o dă cultura, apoi credem că în privința

epidemiologiei este ceva de retuşat în serviciul sanitar militar. Pentru medicii militari studiile medicale se fac în minimul de timp, de oarece un an de întîrziere este mult, cînd anii se numără la înaintare. Preocuparea anilor îi urmăreşte şi mai pe urmă, de oarece ştiu că, după un grad, orice ar face, nu pot să capete altul, decît cînd vor trece un număr hotărît de ani; pentru aceia nu au nevoe să facă prea mult.

In mîna acestui serviciu regimentar stă, însă, sănătatea a 1000 oameni în timp de pace, şi a 3500 la războiu; cînd unui medic civil, trimes la o plasă sau la o comună, i se cer atîtea garanţii în privința epidemiologiei; cînd se fac pentru el cursuri speciale de epidemiologie, credem că o atenţiune la fel trebue dată şi culturii medicilor militari.

Va trebui, apoi, să se dea acestui serviciu autoritatea necesară şi să i se asigure o independenţă de aşa natură, încît gradul medicului să fie garantat împotriva numeroaselor incursiuni ce sufere din partea unui grad mai mare—de multeori combatanţi—numai în numele unei trese mai mult.

Lipsa de autoritate a acestui serviciu, creşte pe toţi medicii militari în deprinderea unei obedienţe pasive care nu şade bine medicului. Am avut ocazia să văd un grad mare medical activ, care n'a putut avea îndrăzneala să distrugă un vagon cu piei de vită absolut descompuse ce veneau de la Orhania şi care, alături cu un vagon de convalescenţi holerici şi cu un altul cu holerici, era dus din mediu holeric în ţară, pentru ca piei-le să fie numărate şi vîndute de către intendenţă. A trebuit să-mi afirm, personal, acest curaj, împreună cu un confrate rezervist.

*

După toate aceste constatări ajungem la *concluziunile privitoare la remediile ce sînt de adus acestei stări de lucruri*.

S'a zis că în actuala campanie serviciul sanitar militar s'a arătat într'atîta dedesubtul misiunei sale, încît remediul ar fi să se desfiinţeze acest serviciu şi să se dea pe mîna medicilor civili.

Credem, însă, că tocmai noi medicii nu trebue să decretăm aşa repede distrugerea unui organism, dacă l-am văzut atins de boală; să-i dăm întîi remediile necesare, să-l punem în condiţiile de a se putea îndrepta şi să disperăm numai cînd gangrena ar fi prea radicală.

Ca să dăm numai un exemplu: un rău fundamental a fost în actuala campanie lipsa acelei avangarde sanitare, care putea să cerceteze localităţile în care trebuia să se aşeze armata. Laboratoarele avangarde ne-ar fi scapat de epidemie; pe ele le cerem. Ei bine, aceste laboratoare există; serviciul sanitar militar a avut 5 aseminea laboratoare, cîte unul de fiecare corp de armată şi a mai luat în timpul epidemiei încă 5, ceia ce face cîte un laborator pentru fiecare divizie. Prin urmare remediul este sub mînă şi lipseşte numai felul de a-l administra: a se lua de-

la statele majoare mobilizarea medicilor şi a stabili ca laboratoarele să meargă înainte, înloc de a sta la depozitul spitalului militar central. Laboratoarele să fie din timp de pace ataşate fiecărui corp de armată sau fiecării divizii, la oraşul de reşedinţă, unde este oricînd nevoe de examene bactereologice. In armată există apoi şi între medici şi între veterinari bactereologi pricepuţi care pot oricînd conduce aceste laboratoare.

Iată un remediu: să-l administrăm şi să nu disperăm până ce nu-l vom vedea la lucru.

Este drept, însă, că în momentul cînd am atins chestiunea autorităţii ce trebue să se dea medicilor militari, ne-a venit în minte un fapt, care pare a demonstra că medicii civili ar avea mai multă autoritate în armată.

In adevăr, am avut ocazia a constata că la medicul rezervist impune mai mult situaţia lui civilă; organele militare sînt pornite oricînd să acorde mai multă atenţie medicului rezervist, dublat de calitatea lui civilă. Prin urmare aseminea medici ar găsi, poate, ascultare mai curînd decît medicii militari, care apar numai ca nişte grade. De-aici, însă, nu putem conchide la trecerea acestui serviciu la civili. Pentru cuvinte de ordin milităresc acest serviciu trebue să rămînă militar. Cel mult ar trebui pentru chestiuni de organizaţie, pentru chestiuni consultative, să se apeleze la autoritatea ştiinţifică a medicilor rezervişti.

Mai ales noi, medicii, avem datoria a nu da cu piciorul unui întreg corp medical, egal în titluri cu noi şi desigur superior în dorinţa de a servi armata cu ultima fibră a inimei. Avem, mai mult, datoria de a lupta să se pună acest serviciu în situaţia de a răspunde chemării sale; să se dea serviciului sanitar importanţa şi uneori întietatea ce i se cuvine, pentruca din lecţia dureroasă ce am căpătat în campania din 1913 să iasă cel puţin răscumpărarea miilor de vieţi care au fost jertfite pentru această experienţă medicală.

Serviciului sanitar militar, însă, îi revine de azi înainte misiunea de a-şi cîştiga autoritatea şi prestigiul despre care am vorbit şi care nu se capătă decît printr'o muncă de fiecare zi închinată armatei.

Doctor Stefănescu-Galaţi

*

MAXIME

Oare de ce ne-au sfătuit filozofii să ne gîndim mereu la moarte? Gîndul morții nu ne face mai buni; el este cel mai tare corrodent al idealurilor și ideologiilor vieții noastre omenești...

*

Oameni necioplițí au scris că politeța cavalerească față de femei este o jignire pentru ele, fiindcă le coboară la nivelul unor obiecte de lux și de plăcere. Dar originea adîncă a acestei politețe e alta: femeia, stînd în afară de lupta pentru existență, a rămas depozitara sentimentelor de solidaritate umană: bărbatul reprezintă voința și inteligența, femeia sentimentul; femeia, chiar cînd nu ne înnalță viața, măcar ne-o înfrumusețează, — căci cel puțin idealismul estetic îl are în totdeauna. Am citit douăzeci de ani literatură și cred că nici una din operele ei însemnate nu mi-a scăpat; n'am întîlnit însă nicăiri, — nici în Goethe, — o atît de sinceră și adîncă iubire de oameni ca în romanele scriitoarei George Eliot. De altfel, rolul precumpănitor pe care-l joacă Madonna la toate popoarele creștine vorbește îndeajuns...

*

Dacă, după vorba lui Taine, «plebeul tînjește de scepticism», pricina este că la dînsul instinctele trupești sînt puternice, sufletul însă e încă prea slab ca să se poată avînta durabil în lumea spirituală...

Uneori gîsca trece tot satul în zbor, cu strigăte ascuțite (se miră ea însăși de atîta avînt...), dar la urmă tot cade greu la pămînt și se întoarce la grăunțe...

*

*

Eminescu, unul din marile genii ale omenirii, a fost crud pedepsit în toată viața lui, pentru ideia cam ciudată pe care a avut-o de a se naște în țara romînească, — unde nici astăzi nu-i priceput și prețuit în destul. Pe nici una din piețele Bucureștiului n'am văzut o uriașă statue în bronz, care să-l reprezinte!...

*

Omul civilizat e mai prefăcut, dar nu mai bun decît cel barbar — și prefer pe cel barbar! Oțetul, cît ar fi de acru, în mîncare-i bun; dar cu oțet și miere, doar gargară să faci — și încă și atunci îți vine să verși...

*

Un inginer de stat major german (din marina de război), om în vrîstă și serios, care a călătorit cu împăratul, îmi povestea eri următoarele:

Pe vapoare se obicinuește un joc, la care iau parte ofițeri și mateloți: unul se așează «capra», cu ochii legați iar ceilalți îi aplică pe rînd cîte o palmă la... contra pagină; dacă ghicește pe vre-unul, acela se pune 'n locul lui. Împăratul, în călătoriile lui nordice, lua și el parte la joc, dar marinarii erau instruiți să nu-l ghicească niciodată, măcar că-l simțeau totdeauna, după mîna lui vînjoasă. Odată pe cînd regele Danimarcei stătea aplecat peste bord și se uita în apă, Wilhelm i-a aplicat în glumă o palmă de acelea...; însă regele, om ceremonios, s'a simțit ofensat și, un timp, relațiile dintre cei doi suverani se răciseră serios...

Iată democrația!

*

Monogamia este o instituție profund imorală, fiindcă aproape nimeni n'o respectă, iar dintre cei ce păcătuesc în contra ei mulți se simt solidari, sau sînt nevoiți să fie solidari, cu cei care au păcate mai grele.

*

Dacă mica burghezie *farisee*, a poporului evreu, a rămas prototipul ipocriziei, pricina este că ea nu putea lupta în contra clasei stăpînitoare *saduchee*, pe care poftea s'o înlocuiască, decît în numele religiunii și a moralei, — cînd, de fapt, fariseul era

și mai mult robit patimilor trupești, decît saducheul, care îmbrățișase *estetizmul* elenic. Povestea asta s'a repetat de multe ori în cursul istoriei universale. Desigur, aristocratul francez mijlociu, din Franța secolului al 18 lea, nu era mai rău decît Voltaire, care a făcut camătă și a fost alungat de Frederic II din pricină că se amestecase în speculațiuni financiare rușinoase, ori decît Rousseau, care și-a lepădat copiii, și care, ca lacheu, a împărțit cu alții favorurile stăpînei; dar asta, firește, nu micșurează întru nimic binefacerile pe care marea revoluție franceză le-a adus omenirii: Istoria obicinuește să îndeplinească operele ei bune prin oameni răi, fiindcă cei buni sînt prea delicați și au prea multe scrupule ca să fie oameni de acțiune, instrumente oarbe în mîna destinului.

Alceste

In munții Bistriței

Inginerul Ciornei coboară, în pasul legănat al calului, priporul din fața cantonului de piatră, în care stă dînsul. Se duce, ca în fiecare dimineață și după amează, pe șantier, să vadă cum merge lucrul.

După dînsul, înnainte și pe delături, merg cei șase dulăi de stînă,—flocoși ca niște urși,—care s'au oploșit în jurul cantonului. Așa îl petrec în fiecare dimineață și după-amează, de doi ani, decînd hălăduește pe culmea aceasta cheală, între munții îmbrăcați în codri întunecați de brad, ca 'n niște sarice mohorîte. E trimis se supravegheze aici, în singurătățile sălbatece, facerea unei șosele, care pornește de jos, dela Iesle,—se încolăcește ca un balaur împrejurul muntelui Stînișoarei,—și se lasă, apoi, printre munții stîncoși, mlădiindu-se leneș pe subt poala de cetină a codrilor, coborîndu-se astfel până la apele iuți și zdrumicate de bolovani ale Bistriței, ca să-și potolească setea parcă.

Toată săptămîna, inginerul Ciornei umblă pe spinările munților, prin fundurile văilor umede; de doi ani îl bate soarele, ploile, vînturile și viscolele. Și în răstimpul acesta, numai de șase ori s'a coborît până la Piatra. Prietenii,—cînd îl văd călcînd greoiu și leganat pe ulițile Pietrei,—ridică mînile în sus și strigă de departe:

„Haaa, iacătă și ursul nostru! Ce minune, bre, că te-ai îndurat, să eși la lume din bîrlogul tău din vîrful Stînișoarei? N'ai uitat, măi omule, încă-a vorbi, acolo, în societatea urșilor ș'a ursoaicelor?"

Toți se minunează cum poate el trăi, în mijlocul pădurilor, departe de lume. Dînsul zîmbește blajin pe subt mustața balae: și se gîndește, că se simte foarte bine între munții lui; și c'ar trăi, bucuros, acolo toată viața, fără să prea ducă dorul traiului dela oraș. Se simte mai împăcat, mai bun, cu sufletul mai limpede,—în mijlocul pădurilor întunecate de brad; decît între mărunțișurile, între răutățile și zădărniciile vieții din tîrguri.

Le gîndește toate acestea, de cîteori se coboară între oamenii tîrgului, -le gîndește; dar, -închis cum e,—nu-și mărturisește

niciodată gîndurile: parcă se sfieşte să le mărturisească. I se pare că, dintre toţi oamenii, numai el are această ciudăţenie. Cei doi ingineri-conductori, care lucrează cu el, aici, în Stînişoara, toată ziua se căinează, se vaită împotriva vieţii aceştia „idioate",— spun dînşii. „Aici o să ne ramolim..." e veşnica lor tînguire.

„Se vede că eu m'am ramolit, se gîndeşte, zîmbind, inginerul Ciornei; de nu mă tînguesc ca ei; ei,—dimpotrivă,—mă împac cu viaţa asta."

Dar nimeni nu se plînge; nimeni nu se tîngueşte; nimeni nu se răsvrăteşte împotriva vieţii aceştia singuratice, ca nevastă-sa:

„Asta-i viaţă de puşcăriaş, viaţă de ocnaş..." strigă de multeori dînsa, scoasă din sărite de liniştea şi de zîmbetul lui.

— Un copil, dragă; un flăcău,—aista-i leacul, face dînsul; şi ochii albaştri i se încălzesc, privesc trişti departe.

— Mă strîngi de gît, cînd te-aud vorbind de copii! Copii ne trebue nouă, cu viaţa care-o ducem aici? La o boală, ceva: ce te faci fără doctor, fără nimic?

— Pretexte, dragă, pretexte... Am stat atîta vreme la oraş; sîntem aici numai de doi ani... Ne-am luat de zece ani; şi 'n zece ani nici un copil... Unul macar... *N'ai vrut să ai...* Ţi-aduci aminte; n'ai uitat, cred, că de *trei ori*, din pricina nebuniilor pe care le-ai făcut, te-au scos doctorii din gura morţii...

— Ei, mă plictiseşti,—ştii?—Imi spui prostiile astea pentru a miia oară...

— Astea nu-s prostii, draga mea, făcea, cu glasul, dintr'odată csborît, adînc, inginerul Ciornei; astea nu-s prostii: îs lucruri dureroase; nici nu-ţi închipueşti tu cît îs de dureroase..."

Aici, clipea repede din gene, şi ochii albaştri i se umpleau, deodată, de lacrimi.

„Ah, mi-i scîrbă; începi acù să te şi boceşti ca o muere...

— Mă 'ngrozeşti, Aspazio,—mă 'ngrozeşti cu inconştienţa ta!...

— Isprăveşte-odată cu irimiadele astea stupide; că ţi-am spus, că mi-i scîrbă..." striga dînsa, izbind cu piciorul.

Şi, de multe ori, ochii lui Ciornei s'aprindeau; vorbele, înfăţişarea de dispreţ a nevestii, făceau să-i năvălească tot sîngele la cap; şi, strîngînd pumnul, de-i intra în podul palmelor unghiile,—trîntea, din răsputeri, în masă,—cu 'n ilău parcă,—şi, sărind în picioare, prindea a răcni, a tuna, cu ochii însîngeraţi:

„Eşti un monstru, femee,—un monstru, înţelegi?"

Şi înnălţînd deasupra capului un scaun, să-i sfarme ţeasta parcă, îl izbea de podele, de se făcea ţănduri; şi, aplecîndu-se asupra ei, îi urla în faţă, cu o lumină de nebunie în ochi:

„Ai *ucis*,—auzi?—ai *ucis*... Ţ'ai ucis copiii tăi,—*copiii tăi*... Şi eu, netrebnicul, n'am ştiut, n'am priceput,—credeam că-s alte pricini,—n'am bănuit nimic ani de zile... Şi te mîngîiam, şi te strîngeam în braţe, ca eşit din minţi,—speriat că te pierd şi pe tine, după ce mi-am perdut copilul... Spune-mi: cîţi ai omorît, criminalooo... Haide, spune-mi îţi zic... Trei, ştiu bine că

i-ai ucis... Dar trebue să mai fi ucis încă: cine ucide trei poate să ucidă mai mulţi... Spune-mi, spune-mi: cîţi? Patru, cinci, şase, şapte, *zece*,—cîţi ai omorît,—cîţi?"

Orcanele acestea de mînie, de furie, de desperare, treceau repede ca toate furtunile; şi inginerul Ciornei cădea sleit pe un scaun, cu răsuflarea zugrumată, cu părul vîlvoiu, ca spulberat de vifor; şi zăcea acolo ceasuri, cu cămaşa desfăcută la piept, cu gulerul desprins, cu cravata ruptă, cu ochii albaştri deschişi mari, tulburi, aiuriţi, ca nişte ochi de nebun,—pe cînd dînsa plîngea, cu faţa ascunsă în perini, cu umerii zguduiţi de suspine adînci.

Izbucnirile acestea erau,—e drept,—foarte rare; dar, tocmai fiindcă erau aşa de rare, aveau ceva din grozăvia unui şivoiu, care a rupt stăvilarele ce-i zăvorîse multă vreme apele, şi s'a prăbuşit urlînd, sfărmînd, frîngînd, desrădăcinînd, rostogolind tot ce sta în calea mîniei lui.

Femeiuşca asta, pe care inginerul Ciornei, în unele clipe, simţea c'o urăşte cu înverşunare, îl stăpînea însă, îl robea ca o patimă urîtă, de care îţi dai seamă, vrai să te smulgi din cleştele ei, dar nu poţi,—închizi ochii şi i te dai cu tot sufletul.

Femeia aceasta îi ameţea simţurile ca o otravă, cu îmbrăţişerile ei, cu sărutările ei. Făcea să-i cutreere prin vine focul trupului ei mlădios, cu sînii tari, pe care şi-i arăta, cu mîndrie, seara, cînd se desbrăca. Acum, îi strecura parcă toată otrava îmbrăţişerilor ei, ca să nu i-l poată lua alta; căci,—aşa rea cum era,—îl iubea pe omul acesta cu braţele de oţel, pe uriaşul acesta morocănos, care, cînd se mînia, îi învineţea carnea pe trup în cleştele mînilor lui mari. Poate tocmai de asta îl iubea: făptura ei şubredă îi simţea, astfel, toată puterea de uriaş, şi se anina, se prindea de el, se lipia, cum se anină, se prinde, se lipeşte, se încolăceşte vrejul subţire al ederii de trunchiul unui gorun.

Niciodată nu se încleştau mai sălbatec în braţe, nu simţeau că se iubesc mai mult, ca după orcanele acestea de mînie.

Cel căruia îi trecea întâiu mînia, era—fireşte—dînsul; nu ea. El, se scula de pe scaun, cu capul plecat, ca un vinovat, şi s'apropia, bocănind cu ghetele lui mari, italieneşti, cu carîmbii până-aproape de genunchi. Şi aplecîndu-se, stîngaciu, asupra ei, se ruga să-l erte. Îi lua capul în mînile lui mari, de muncitor, ş'o săruta pe ochii închişi, cu genele ude, pe faţa plină de lacrimi. Şi-şi îngăima, îşi mormăia rugăminţile, ca un urs. Se încurca, nu ştia ce să-i mai spue, să-l erte; îngenunchia ca un prost lîngă pat şi se ruga umilit, până cînd o lua cu sila 'n braţe şi-o aşeza pe genunchi, ca pe un copil, şi o strîngea ş'o alinta la pieptul lui de uriaş; căci omul acesta, din care făcea femeia asta puţintică tot ce vroia, era cu adevărat un uriaş. Avea nişte spete de hamal şi un gît de taur. Iar dînsa era subţirică şi mărunţică, să zici că i-o fetiţă de pension; dar avea nişte ochi negri, neastîmpăraţi şi jucăuşi şi plin de foc, ş'un

trup mlădios de șopirlă, care, cind se răsucea, li scăpa, li zvicnea, ca un țipar, din minile lui neîndemănatece.

După izbucnirile acestea, dinsul li intra în toate voele: vroia să se ducă la Piatra, o lăsa; li cerea bani să-și mai facă o rochie, li dădea,—deși avea o mulțime de rochii, care stăteau degeaba în cele două dulapuri de nuc. Și dînsa își răzbuna: li cerea tot ce-i trecea prin minte; dar li cerea c'o artă rară. Mai întăiu sărea în sus și s'anina de gitul lui de taur; pe urmă își tremura genele și închidea din ochi ca o pisicuță; apoi îl săruta prelung, cu un zimbet șiret, ascuns în colțurile gurii; și, după asta,—li cerea toate năsdrăvăniile. Astfel, după o furtună de acestea, i-a cerut odată să-i facă o rochie de amazoană și bietul om n'a zis nici „pis"; a întrebat-o numai:

„Cit iți trebue?" cu zimbetul lui din zilele bune; și s'a dus la saltar, a scos banii și i-a pus în palmă, fără să-i spue macar, așa intr'o doară:

„Da, bine, dragă, ce-ți trebue ție rochie de amazoană aici?"

Și după o săptămină, doamna Aspazia Ciornei a început a galopa pe potecile pădurii, în rochia-i neagră de amazonă, speriind, cu voalul alb dela pălărie, gaițile și găinușile, ulii, ciocănitoarele și veverițile codrului.

După furtunile acestea, eșeau Joia și Duminica, după-amezile, cind venea diligența Poștei dela Folticeni,—amindoi la braț, fericiți, ca doi logodnici.

Clopotele cailor răsunau limpede, ca de argint, prin țihlișurile văii. Lucrătorii Italieni năvăleau din toate părțile cu nevestele și copiii și cinii. Și, încurînd, răsărea, de după un zid de brazi, diligența galbenă, legănîndu-se în toate părțile, ca năucă de atita drum, trasă de patru cai, numai pielea și oasele, cu capetele mari, plecate, ca de greutatea clopotelor,—îndemnați de vizitiul roșcat și pistruet, cocoțat ca o maimuță pe capra înnaltă.

Copiii li alergau înnainte, intr'o larmă cumplită, sărind, vînturînd din mini, bătînd din palme. Diligența se oprea în creasta dealului. Caii își scuturau capetele; unul își încovoia spinarea ascuțită și-și scutura trupul îmbicsit de pulberea drumurilor. Apoi rămineau, cu toții, triști, cu capetele plecate, cu picioarele încovoiate; parcă s'ar fi gindit la drumul greu care-l mai aveau de făcut până la Broșteni, unde-i aștepta hodina de-o noapte, în grajdiul din preajma apelor cărunte de spumă ale Bistriței.

Zeci de glasuri întrebau, strigau,—cele mai multe în italienește:

„Non ho una lettera?

— Mia cartolina...

— Mio giornale..."

Fețe uscate, înnegrite de soare, umbrite de pălării cu bourii uriași, se îngrămădeau împrejurul diligenții; zeci de mini, bătătorite de muncă, se întindeau nerăbdătoare, din toate părțile, să smulgă o veste de-acolo, din Italia lor depărtată. Se întindeau lacome, cașicum, odată cu peticul de hîrtie, le venea un strop din Mediterana lor albastră, o picătură din cerul lor dumnezeesc, un fir din pulberea pămîntului Italiei,—ceva din mireazma vîntului din grădinile ei înflorite.

Inginerul Ciornei își lua teancul lui de gazete și reviste și pleca mulțumit c'are să aibă ce ceti citeva seri până tîrziu; c'a ajuns subt acoperișul lui singuratic, de pe meleagurile acestea salbatece, pline de urși, de mistreți și de căprioare, noutățile lumii întregi: o veste dela San Francisco, alta din pustiurile Africei, o noutate din fiordurile Norvegiei,—fericit c'are să afle ce cărți noi au mai eșit în lumea largă; ce piese s'au mai jucat în zecile de teatre ale Parisului.

In zilele acestea bune, se plimbau la braț într'amurgul, printre bordeele Italienilor, din care izvora larma limbii lor răsunătoare, plină, parcă, de soarele Italiei. De pretutindeni se înnălțau cîntece, răsunau glasuri calde de tenori; s'auzeau armonici; picura tainic, undeva, o mandolină ca pe canalurile Veneției.

Și inginerul Ciornei își legăna trupul de uriaș, cu fața umbrită de pălăria lui largă 'n bouri ca pălăriile lucrătorilor Italieni, și stringea, tăcut și fericit, mina mică și moale a zvîrlugii lui de femeiuști.

Un lucrător întîrziat la cantina din vale urca greu la deal, bocănind cu ghetele lui grele, cu carîmbii innalți, cintînd încet un cîntec născocit de-un lucrător:

L'aria de Stanișoara
Rovina la gioventu,—
La rovina
La rovina
Sempre piu...

și cind ajungea în dreptul lor, își flutura pălăria mare și mormăia voios, printre dinți:

„Buona sera, signore...

— Buona sera, buona sera..." răspundea, zimbind, inginerul Ciornei, atingîndu-și ușor, cu cotul, nevasta.

Duminicile, coborau, astfel, până 'n vale, la cantină, să-i audă pe lucrători cîntînd.

Odaia scundă a cantinii, cu pereții afumați, gemea de lucrători. Imprejurul meselor lungi, ude de vin, Italienii, cu pălăriile lor uriașe și cu hainele de catifea albite de pulberea stanelor de piatră, ca de niște făină de griu, cu fețele uscate, asudate și roșii, cu piepturile păroase, goale,—cîntau în fumul lulelelor, cu vinele gîturilor umflate, ținîndu-și nevestele de după grumaji. Și dînsele cîntau cu ei, cu broboadele colorate căzute pe spate, închizînd din ochi, rizînd cu dinții lor albi ca ai țigancelor, înnălțînd și ele paharele deasupra capetelor, ciocnind și zvîrlind vinul pe git, dintr'odată, cașî barbații. Și, printre dînșii, cîntau și copiii, cu ochii aprinși de băutură, cu fețele îmbrobonate de sudoare. Și pe umărul unei fetițe, cu genele lungi și lucii, care cînta întotdeauna dintr'o armonică, țipa ascuțit, bătînd din aripi un papagal verde, și ochii rotunzi îi licăreau în

chenarul creţ al pleoapelor albe, de parcă i-ar fi dat cineva şi lui să guste din vinul tulbure.

Cînd îl zăreau pe inginer, Italienii, care îl iubeau cu toţii, îşi fluturau pălăriile şi răcneau voioşi:

„Evviva, Signór l'inginiero...

— E la soa bella signora...

— Evviva...

— Evviva..."

Şi zeci de mîni se întindeau, cu păharele pline, şi inginerul Ciornei n'avea 'ncotro, trebuea să ia şi el un pahar şi să ciocnească cu lucrătorii, şi, înălţîndu-l deasupra capetelor, striga:

„Evviva la bella Italia!"

Şi atunci un uragan de glasuri izbucnea, ca dintr'o mie de piepturi:

„Evviva nostra bella Italia...

— Evviiiva...

— Evviiiva..."

Şi strigătul acesta îl răcneau cu toţii, ridicaţi în picioare, cu păharele înnălţate spre grinzile înnegrite; îl răcneau şi femeile şi copiii.

Şi cîntecele porneau apoi, mai cu foc, în încăperea afumată şi scundă, plină de fumul pipelor şi de mirosul acru al vinului.

Erau unii dintre cioplitorii aceştia în piatră, care aveau adevărate glasuri de cîntăreţi; erau cîţiva tenori cu glasurile limpezi, mlădioase şi calde; erau doi baritoni cu vocile mari, care se umflau, creşteau ca nişte talazuri; şi era un bas care făcea să zbîrnie geamurile, cînd îşi umfla grumazul roşu şi gemea, ca din adîncul pivniţii cantinii; iar, printre femei, era o Italiancă, cu o adevărată minune de glas de soprană, care ţîşnea, se înnălţa deasupra tuturor glasurilor, înflorind ca o spumă de argint talazurile corului. Şi ce nu ştieau să cînte cioplitorii aceştia, care lucrau, din greu, de dimineaţă până 'n seară, pe pămînt străin? Cîntau bucăţi întregi din *Trovatore*, din *Traviata*, din *Rigoletto*, din *Aïda*, din *Cavalleria Rusticana*,—pe de rost,—fără să ştie boabă de notă...

Inginerul Ciornei,—uriaşul acesta de om,—avea duioşii de femee. Cînd întîlnea vr'un pui de Italian, zîmbea, de departe, la el cu ochii lui albaştri de copil; se oprea, s'apleca asupra lui şi-l întreba cum îl cheamă; se cinchea lîngă el, şi, luîndu-l în braţe, îl stringea la piept încetişor, cu colţurile gurii lui mari răsfrînte spre urechi. Şi copilul îşi lipea, supus, obrazul nespălat; nu se temea, de loc, de ursul acesta de om, care-şi subţia glasul gros, ca să-i vorbească, şi se pitea acolo în pulberea drumului, ca să se facă cît dînsul de mic.

De aceia, toată spuza de copii din vîrful Stînişoarii, îl iubea; şi, cînd îl zărea, de departe, întorcîndu-se în pasul calului, îi alerga gălăgioasă înnainte, stîrnind, ca un stol de gîşti, colbul alb al şoselii. Dînsul îşi oprea calul mărunt, de munte, în mijlocul roatei de copii desculţi, şi, aplecîndu-se în şea, lua doi deavoli din grămadă şi, aşezîndu-i dinnainte, pe oblînc, pornea încet la deal, zîmbind fericit, cu harmalaia de copii după el; pe cînd mamele priviau rîzînd din pragurile bordeelor, cu mînile încrucişate, şi făceau haz de mutrele fudule ale celor doi pui de Italieni zbîrliţi şi nespălaţi.

In omul acesta dormeau, ca nişte ape adînci, puteri de dragoste şi de jertfă, de care nici el nu-şi dădea seamă, pe care le simţea numai, tulbure, în adîncurile sufletului lui, şi care-l făceau să 'ntindă, fără voe, braţele lui mari, spre omuleţii aceştia murdari, sbîrliţi ca nişte arici, care îi alergau înnainte, simţind ca nişte animale slăbăciunea omului acestuia; cum simţeau şi cei şase dulăi, care-l ghiceau, cum punea mîna pe clanţa uşei, şi-l aşteptau, dimineaţa, strînşi ceoatcă lîngă scara de piatră, schimbînd nerăbdători din picioare, cu boturile lucii înnălţate. Şi aceiaşi putere tainică care-l făcea să ia copiii în braţe, îl făcea să aibă o mîngîere pentru fiecare zăvod; îl făcea să cuprindă, uneori, gîtul calului, care-l simţea şi dînsul, de departe, caşi cînii şi, înălţînd capul, necheza încetişor din întunericul grajdiului. Aceiaşi putere îi făceau să-i fie dragi florile şi canarii; şi peştii roşii-aurii pe care îi cumpărase mai zilele trecute dela Peatra, dela un Grec care umbla cu ei pe stradă, purtîndu-i într'un chiup mare de sticlă, şi strigînd din gît: „*Pesti* dela Kios — pesti dela Kios..."

Cînd mergea pe jos, pe şantier, şi apuca pe-o potecă, să tae mai de-adreptul,—şi s'ajungă mai repede, se întîlnea în totdeauna cu zăbava, fiindcă, ba se oprea s'asculte ţîrîitul unei păseri, într'un desiş, şi se 'nălţa în vîrful degetelor, întindea gîtul, se cinchea jos, până cînd izbutea s'o zărească. Ori se oprea şi se uita, ţinîndu-şi răsuflarea, la o ceocănitoare care toca în coaja neagră a unui copac, cu ciocul ei lung şi subţire. Ori îşi contenea drumul, ca să se uite la o floare; la un fluture, care zbura, în zigzag, cu aripile lui fine ca nişte petale, încărcate ca de-o pulbere de pietre scumpe; la un vultur, care se cumpănea în văzduh, cu aripele arcuite în chip de coase, — şi pieptul lui de uriaş creştea fericit urmărindu-l, şi ceva parcă din fiinţa lui se desprindea şi se înălţa ca un vultur nevăzut, setos de nemărginire.

In zilele acestea, întorcîndu-se acasă, din mijlocul codrului, în care viaţa clocotea şi izbucnea până şi din stînci: în jerbiile de clopoţei albaştri,—inginerul Ciornei sta încruntat, simţind iar trezindu-i-se ura veche împotriva nevesti-sa.

Se gîndea, privind-o cu scîrbă:

„Ce ticălos e omul; ceia ce nici fiarele codrului nu fac, el face. El ucide, în măruntaele lui, viaţa care abia a înmugurit.

Şi pieptul mare prindea a-i gîfîi ca după o goană, şi ochii i se aprindeau iar, de parcă i-ar fi ars minţile ca un rug. Şi-i venea atunci să-i încleşteze grumazul alb, cu mînile lui mari,

să-și înfășoare mîna în șuvițile părului ei, și s'o tîrască prin noaptea pădurii, până va ajunge la stîncile din care zbucniseră mănunchiurile de clopoței albaștri; ș'acolo să-i strivească țeasta de toate stîncile, urlîndu-i ca un eșit din minți:

„Uite, ticăloaso, privește: și din stînci țîșnește viața; uite, și din stînci, nemernico...“

Și rupînd mănunchiurile de flori, să i le vîre 'n față; să-i astupe gura până cînd i-o simți trupul țapăn, rece, în brațele lui.

*

Dogorea soarele, de-și simțea inginerul Ciornei ceafa fierbinte. Descălecă și intră, ducîndu-și calul de frîu, între niște țihlișuri de aluniș, dese ca peria. Acolo, îl învălui o răcoare umedă, cu miros de verdeață și de rîșină, și se opri, răsuflă adînc, vrînd să soarbă, parcă, toată răcoarea desișului. Își scoase apoi pălăria colbăită, își șterse de pe fruntea roșie broboanele mari de sudoare, și păși mai departe, cu pălăria în mînă, pe subt streșinile de cetină. Dar deodată îl opri în loc un miros bun, acrișor, de fragi și zări, nu departe, în umbră, cîțiva fragi ca niște boabe de rubin. Cînd îi strivi de cerul gurii, își umplu tot sufletul cu aroma lor. Porni înainte cu dreapta petrecută prin frîu, pe-o potecă îngustă, pardosită cu ace ruginite de cetină și cu cucuruz vechiu de brad. Intr'o rază de soare, o șopîrlă își tremura, fericită, gușulița albă și, cînd simți pașii, țîșni, tăie cărarea, ca trasă de-un fir nevăzut.

Printre niște trunchiuri subțiri de brad, ca niște strune întinse între cer și pămînt, zări o poeană, și intră în iarba ei înaltă. La fiecare pas săreau, ca svîrlite de un arc, lăcustele verzi; și, în urma lor, își clătina pămătufurile uscate păiușul înalt; iar clocoticiul suna uscat împrejurul carîmbilor. Intr'o horă largă de brazi și molifți își dăduseră, parcă, întîlnire toate florile pădurii. Norodul florilor se îngrămădea aici ca la o șezătoare, ca la o nuntă a lor. Pretutindeni se înălțau lugerele sprintene ale luminărelelor, bătute până 'n creștet cu clopoței mărunți și galbeni, luminînd preajma; se ițeau pămătufurile viorii ale bărbii ursului; luceau măciucile bălane ca niște capete de copii, ale păpădiilor; se 'ngrămădeau sînzienele izvodite din cruciulițî măruntele, ca niște flori sfinte; albea coada șoarecului ca o spumă fină ori ca o horboțică; se deschideau, mirați, ochii albaștri ai cicorilor; rîdeau ochii-boului cu dinții petalelor lor albe; iar rochița rîndunelii, zădarnic, îmbrățișa, cu brațele ei înflorite, lugerele disprețuitoare ale luminărelelor.

Inginerul Ciornei își lăsase calul mai în urmă să pască, și, momit de liniștea adîncă dimprejur, se tolănise, într'un cot, la marginea poenii, în mirezmele molcome ale florilor, din care cunoștea numai pe acea sfioasă a sînzienii, pe care nu știa cu ce s'o asemuiască și pe-acea a rochiții rîndunelei, pe care o asemuia cu mirosul migdalelor amare.

In aromeala caldă care-l cuprindea, privea leneș împrejur, printre genele grele, fără nici un gînd, și priveliștea munților din față se topea ca 'ntr'un amurgit, în liniștea nesfîrșită, în care bîzîitul depărtat al unui bondar părea un psalm al tăcerii.

Pe vîrful unei ghete, răsări o furnică de pădure și, după ce coborî, ca într'o prăpastie, pe căpută, prinse a urca, pe carîmb, ca pe un deal. In încremenirea dimprejur, singura vietate care se mișca, părea numai gîngania aceasta măruntă. Și ochii înpăinjiniți ai inginerului o priviră, o urmăriră, ca printr'o ceață, într'o depărtare adîncă, până cînd se închiseră dealbinelea biruiți de toropeala molcomă care-l cuprinsese.

...L'a trezit un picuș rece de ploae, care i-a picurat pe frunte. S'a ridicat în podul palmei, buimăcit de somnul adînc ce-l cuprinsese, așa dintr'odată, ca pe-un tărîm fermecat. S'a frecat, cu amîndouă mînile, la ochi; s'a uitat tehui împrejur, neînțelegînd unde se află, ce-i cu el; cu mintea înbrobodită încă de negurile somnului greu pe care-l dormise, în mirosul tare de rîșină al codrului. Numai cînd își zări calul, îngropat până 'n pîntece în iarba înflorită a poenii, își aduse aminte pe dată și, scuturîndu-și toropeala, sări în picioare și s'apropie grăbit de cal.

Măgurile din față se mai zăreau din pîcla care se lăsase, numai ca niște năluci de munți. Prin brazii și molifții dimprejur, trecu, dintr'odată, un freamăt de spaimă și acele cetinilor prinseră a tremura, în lumina micșorată.

Pe inginerul Ciornei îl scutură o înfiorare de frig în hainele ușoare de doc în care pornise în ziua aceia limpede de zăduf. Și deodată începură a răpăi, prin cetini, picuri repezi; și calul ciuli urechile și-și înfioră pielea. Umbrele munților din față pieriră în neguri lăptoase. Brazii și molifții începură a șuera răgușit. Bucăți de cetină sburară pe deasupra pădurii ca niște păseri speriate. Ș'o ploae piezișă, aprigă, mînioasă, prinse a bate codrul: răpăind, ropotind, vîjîind; țesîndu-se între cer și pămînt, ca o urzeală de oțel; făcînd să sară, să joace, pe poteci și prin rariști, clăbuci de apă, ca niște văpăiți dese, albe, care luceau, scînteeau, tremurau, tresăreau în calea inginerului, rîzîndu-și de el parcă.

O luă grăbit pe potecă, la vale, cu dîrlogii petrecuți pe după brațul drept, încovoiat subt ploaia care-i bătea drept în față; îi închidea cărarea, parcă, cu gratiile ei dese. Și 'n urmă calul cobora cu anevoe, pipăind, cu picioarele de dinnainte; pășind, cu luare aminte, cu tuspatru picioarele apropiate, cu capul întins, cu urechile ciulite îndărăt, cu coada și coama leoarcă de apă, prăvălit pe picioarele de dinapoi, arătîndu-și albul ochilor, plini de mînie parcă.

Inginerul Ciornei crezuse că pe poteca asta întortochiată va ajunge îndată la un canton din vale; dar socoteala nu-i fusese bună: mergea de mai bine de-un ceas,—și, nici pomeneală de șosea și canton. Acù nu mai știa unde se află. Povîrnișul se făcea din ce în ce mai rău, mai repede, mai alunecos. De

oparte și de alta se 'nalța zid mohorît de stînci și mergeau ca prin fundul unei prăpăstii; erau ca 'n adîncul unei despicături de munte.

Șivoaele porniseră: ferbeau, clocoteau, vijieau, vueau, bubueau, pe jgheaburile munților,—albe ca niște șuvițe de lapte. Și pe poteca îngustă, la fiecare pas, începură a eși, ca niște dihănii ale iadului, solomîzdrele: greoae, negre, urîte, lipicioase, pătate cu galben.

Cu chiu cu vai, ud până la piele, cu hainele lipite de trup, cu pălăria pleoștită ca un clopot, ajunse, pe 'noptate, într'o vale plină de butuci, pe malul Bistriței, care venea, cu apele umflate de ploae, tulburi și cărunte de spumă.

Prin șuetul apelor, i se păru că aude lătrînd, undeva departe, în susul Bistriței. Și 'ncălecînd, o luă într'acolo, prin prundul bolovănos, pe subt streșina pădurii care cobora până 'n malul Bistriței.

Calul, mort de oboseală, abia mergea. Zadarnic îl lovea cu călcîile 'n deșert: făcea cîțiva pași, la trap moale, țăcănind din potcoavele slăbite, scăpărînd într'o cremene,—și prindea apoi iar a merge la pas, cu capul plecat.

Innoptase de-al binele acu și 'ncotro se uita, nu licărea nici o zare de lumină. Iși ațintea urechea, asculta cu încordare; pretutindeni răsuna numai șuetul mînios al apelor. Dar i se păru, deodată, c'aude iar un lătrat depărtat. Strînse dîrlogii; opri scurt calul. Se rezemă în podul palmii, de șoldul ferbinte și ud al calului, și ascultă, ținîndu-și răsuflarea. Dar iarăși n'auzi nimic: numai vuetul adînc al Bistriței. Porni iar. Merseră așa, preț de-o jumătate de ceas, prin întunericul orb, care îl impresura ca un zid,—pe lîngă licăririle întunecate ale apei, care curgea, în noapte, ca un rîu de păcură. Și, deodată, auzi lămurit, aproape, un sunet limpede de talangă și, întorcîndu-se, zări, printre trunchiurile negre ale brazilor, o luminiță. Se îndreptă în șea, înviorat ca de-o înghițitură caldă de rachiu, și strigă:

„Ei, oameni buni; eșiți, mă rog, încoace careva...“

Un zăvod se repezi din întuneric hămăind răgușit. Se deschise o ușă, și, un glas tînăr de femee răcni:

„Țibă șariă, mîncate-ar *lupchii*“.

Cînele fugi, ca lovit c'o dispicătură, și femeia întrebă cu glas potolit:

„Care-i acolo?

— Ia un drumeț care-a rătăcit drumul.

— Araca 'n...

— Ii fi bună, să mă primești oleacă, să mă 'ncălzesc; că-s ud până la piele.

— Da' cum nu; poftim, vaide mine; că doar îi casă de creștin“.

Inginerul Ciornei descălică și, punînd mîna streșină, cercetă întunericul și zări albind, printre trunchiurile brazilor, pereții unei bojdeuci, cu ferestrele cît pumnul. O femee înnaltă, cu

catrința sumeasă 'n brîu, lipăi cu picioarele goale prin glod și-i deschise poarta.

Inginerul își luă calul de căpițeală, și intră în ogradă:

„Sara bună, oftă rupt de osteneală și 'nghețat pân' la oase.

— *Mulțănim' dumnilorvoastră*... răspunse femeia, c'o tresărire de lumină 'n glas, alăturîndu-se de poartă, ca să-l lase să treacă.

— Ce sat i-aista, mă rog? întrebă inginerul Ciornei, zărind acum clipind cîteva lumini, în vale, peste apa Bistriței.

— Borca, grăi nevasta închizînd poarta.

— Phiii, da bun drum făcut...“ murmură inginerul.

Femeia întrebă:

„Veniți de departe tare?

— Tocmai din vîrful Stînișoarii; m'a apucat ploaia prin pădure și m'am rătăcit: în loc să mă 'ntorc acasă, am nimerit în Borca.

— Apoi, că n'ați nimerit rău, nu... (și ochii și dinții îi scînteiară în întuneric). Araca 'n de mine; da' *ci* cioarele mă uit eu ca o proastă, și n'aduc un căpețel de luminare?“

Și dînd fuga în casă eși îndată, c'o luminărică de ceară aprinsă; ținînd-o 'ntre degete și apărînd, cu palma cealaltă, văpaea să nu se stingă.

Ochii inginerului licăriră în lumină și se uitară, oarecum mirați la nevastă. Apoi se plecă, descătărămă chinga și, ridicînd șaua udă, o așeză pe prispă.

„Avem aici o țîră de grăjdiuț, zise femeia înnălțînd lumina deasupra capului; dă, știți, ca la o vadană, fără putere“.

Ochii inginerului Ciornei se îndreptară iar spre nevastă, care apucase înnainte, să-i lumineze calea și se oprise la ușa grajdiului, cu luminarea ridicată deasupra capului, cu ochii rîzitori, cu mînile și fața trandafirie în luminița tremurătoare; sta dreaptă, rumenă, înnaltă și subțire ca o rujă.

Copitele calului bocăniră în podelele grajdiului. Nevasta zise, luminînd din prag, întunericul din năuntru:

„Nu-ți bănui, mă rog, că n'am nici o țîră de fîn... Da' îndata mare 'oiu cosi un braț de iarbă din poeană... Om face cum o *ci* mai *ghine*,—d'apoi cum... Dumnilorvoastră îți pofti în casă și v'iți încălzi, că sînteți *chic* de apă; și eu oiu da fuga ș'oiu răsturna o brazdă de iarbă...“

Și femeia se repezi subt colniță și eși, cu coasa; și, suflînd în luminare, o vîrî în sîn și sări sprintenă peste gardul de răzlogi, cu coasa pe umăr. Iar inginerul s'aplecă și păși în întunericul tinzii; bîjbîi o clipă și, deschizînd ușa, intră într'o încăpere joasă, în care mirosea a cojoace. Se apropie de vatră să se încălzească la focul de vreascuri, care-și juca voios flăcările împrejurul ceaunului de mămăligă, în care apa ferbea cu un ciripit de vrăbii.

Lumina tulbure a gazorniței de pe prichiciul hornului abia lumina încăperea scundă. Patul din fund, cu culmea cu

straele, mija din umbră. Subt culme luceau, tresăreau, în văpaia focului de pe vatră, oţelele unei puşti şi alămurile unui corn de praf. Pe marginea cuptorului, o miţă neagră ca un drac îşi spăla liniştito labă, cu limbuşoara ei fină şi trandafirie; şi ochii îi licăreau ca două mărgele de chilimbariu; iar musteţile îi luceau ca nişte fire de aur în lumina flăcărilor.

Prin vuetul apei, răzbătu, ca un glas de fluer, cîntecul femeii; paşii ei dupăiră grăbiţi pe subt pereţii casei. Uşa se deschise ca pe furtună şi femeia intră cu faţa înbujorată, cu cămaşa udă, lipită pe sinii tineri, cu ochii negri, vii, lucind în lumina focului, clipind mărunt din genele dese, poleite de flăcările de pe vatră. Zise:

„Ara; da' la sărăcia asta de foc, nu te 'ncălzeşti nici până mine...“

Şi dădu fuga pe uşă şi se 'ntoarse, cît ai bate 'n palme, cu braţul plin de lemne, răsuflînd cu nările lărgite şi, cinchindu-se la vatră, făcu, cît ai clipi, un foc năstruşnic, de parcă avea să frigă-un miel:

„Aşa; acù v'iţi mai încălzi olecuţă...“

Inginerul Ciornei se îngrămădi mai tare lîngă foc, scuturat de-un fior. Femeia se uita la el, cu mîna la gură:

„Da' oare dacă v'aşi da sarica, n'ar fi bine? Văd că tare vă *'ncioară*.

— Ba cum nu; îţi mulţumesc“.

Şi înfăşurîndu-se, clănţănind, în sarica miţoasă, care-i cădea până la glezne, întrebă, aşezîndu-se pe scăunaşul cu trei picioare:

„E vre-o crişmă, pe-aici, pe-aproape?

— Cum nu: e colea chiar, peste Bistriţa.

— Tare te-aşi ruga să fii aşa de bună, să-mi aduci nişte vin; da' care li-i găsi mai bun şi ia ş'oleacă de scorţişoară şi de cuişoare, dacî-i găsi.

— Ara; găsesc, cum nu, la dugheană, la Hasca“.

Şi, luînd banii din palma inginerului, se 'mbrăcă repede c'o bondiţă pe dos, luă dintr'un cotlon un şip şi eşi, într'un suflet, trăgîndu-şi tulpanul portocaliu pe frunte.

Inginerul se culcă lîngă cuptor, cu genunchii la gură, învălindu-se până subt ochi în sarică.

Afară Bistriţa ferbea, vuea, umplea noaptea de freamăt şi de şuet.

Cu 'ncetul, inginerul Ciornei se mai încălzi. Înăuntru era bine şi cald; încăperea scundă rîdea cu voe bună, în mîngierile, în jocul palelor rumene de lumină, svîrlite de focul tătărăsc de pe vatră. Apa din ceaun cînta cătinel. Lada verde, braşovinească de pe pat, laiţa, blidarul cu cîteva străchini înflorite; puşca, cornul de praf,—toate tresăreau în fîlfîirile luminii; jucau parcă înveselite de căldura din casă.

Uşa se deschise ca de-o răbufneală de vînt şi nevasta intră cu cojocul leoarcă de apă, cu catrinţa şi cămaşa sumese deasupra genunchilor, cu picioarele albe, lucii de apă.

„Cred că v'aţi mai încălzit o ţîrucă“ zise, suflînd greu, zvîrlindu-şi cojocelul pe laiţă; şi, luînd o ulcică din blidar, puse degrabă vinul de fiert. Eşi apoi, ca vîntul, pe uşă; şi se auzi îndată un cîriit de găină ş'o izbitură de secure.

Aburii vinului umplură iute odaia, cu mirosul lor de scorţişoară şi cu mireazma de garofe a cuişoarelor. Şi 'n căldura molcomă a saricii, îl cuprinse, cu 'ncetul, o aromeală dulce, şi, ca printr'o ceaţă de vis, o vedea acum pe nevastă cinchită la vatră, cu faţa aurită de jar, şi 'n curînd îi gîdili nările un miros dulce de pui fript şi, ca de departe, îi răsună glasul tînăr al femeii, c'o tremurătură de cîntec:

„Îţi pofti şi-ţi ospata olecuţică“.

Şi-i zări ochii lucind în răsfrîngerea jarului,—ca de aur, ca de jaratec. Şi repede, pe masă, pe-un ştergar curat, lîngă azema balae aburiră, în lumina gazorniţii, puiul rumenit şi vinul.

Adouazi, cînd deschise inginerul Ciornei ochii şi se uită la ceas, se miră cum de-a putut dormi atîta. În casă, era curat. Pe jos, lutul galben, nou parcă, era stropit şi măturat. Se uită pe geam: ploua mereu, îi mirosi a sulfină ş'a busuioc. Înnălţă ochii: grinzile erau încărcate cu mănunchiuri de flori galbene, proaspete, jilave încă de ploae. Căută busuiocul care-i răcorea nările şi văzu, pe masă, într'o ulcică, un mănunchiu. Zîmbi şi, rupînd o frunză, o strivi între degete ş'o duse la nas. Uşa se deschise binişor şi femeia îşi arătă faţa rumenă:

„Poftim poftim,“ o îmbie dînsul zîmbind.

— Buna dimineaţa, făcu nevasta intrînd şi zîmbi şi ea, plecîndu-şi, o clipă, genele dese şi lungi, care i tiveau cu un chenar negru ochii, făcîndu-i să pară cu mult mai mari.

— Buna dimineaţă,—cam pe la amează, glumi inginerul Ciornei.

— Apoi aţi fost şi tare ostenit, grăi dînsa dregîndu-şi tulpanul portocaliu. Da' nu-ţi *ci* dormit poate bine pe patu' ista ţărănesc...

— Ba am dormit de minune,“ murmură inginerul Ciornei, şi, uitîndu-i-se în ochi, zîmbi iar ş'o prinse de mînă.

Obrajii rumeni ai nevestii se înbujorară mai tare şi bărbia i se propti în piept.

„Cum ai spus că te cheamă? o întrebă ţinînd-o strîns de mîna aspră.

— Rarinca.

— Frumos nume,—caşi tine,“ murmură încet.

I se păru că s'a mai ascuţit mireazma de sulfină şi busuioc; şi răsufla adînc, cu nările largi, ca 'n mijlocul unei poene după ploae. Privi cu drag la nevasta tînără, printre gene. Se primenise şi se gătise ca 'ntr'o zi de sărbătoare. Cămaşa cu altiţe era ca helegea pe ea; la gît îşi pusese hurmuz şi zgărdiţă de mărgele mărunţele; pe la tîmple, părul negru îi izvora creţ şi cu ape albastre de oţel călit, de subt tulpanul portocaliu, legat deasupra urechilor trandafirii; şi trupul înnalt se simţea mlădios, rotund şi vînjos subt catrinţa roşie şi cămaşa rotunzită la

piept de sînii care zbucneau tineri, întinzînd pînza albă, înpungînd-o în două locuri. Și, privind-o astfel, i se păru dintr'odată că din trupul ei tînăr izvorau mirezmele care-i lărgeau nările; și, întinzînd celalt braț, o cuprinse de mijlocul subțire încins strîns în bîrnețe,—o cuprinse ca-într'un clește, cu brațul lui de criță, ș'o frînse peste piept. Dînsa se zbătu, o clipă, ingînînd:

«Arca'n de mine, da' șezi *ghinișor...*»

Și se lăsă moale, în brațele lui, închizînd ochii.

Cînd își luă rămas bun și încălică, dînsa îl strînse ușurel de mînă, murmurînd:

«Mai poftim pela noi...»

Cînd ajunse departe în vale, între munții negri care fumegau neguri albe, inginerul Ciornei se răsuci în șea și se uită în sus, la bojdeuca răzlețită pe deal, subt streșina pădurii ca o oae prăpădită de turmă; ș'o zări pe Rarinca stînd dreaptă 'n poartă uitîndu-se după el, c'o mînă, streșină, deasupra ochilor.

*

Din ziua aceasta a simțit că va scăpa din ghiara patimii care-l mai ținea rob supus femeii pe care-o ura,—rob cărnii ei, pe care de-atîtea ori i-a venit să i-o strivească, să i-o sfîșie de pe oase. Și toată ființa lui umilită de robia aceasta sta gata acum să și răcnească, să și chiue bucuria.

In aceiași săptămînă se cobori de două ori până la vadana din Borca.

Nevastă-sa, cu simțul ascuțit al tuturor femeilor, bănui repede ceva și într'o zi îl întrebă, privindu-l drept în ochi, înfigîndu-i privirile până'n fundul sufletului:

„De-o bucată de vreme, pari foarte vesel... N'aș putea să știu și eu, mă rog, de ce?"

Dînsul îi înfruntă privirea și ochii albaștri scînteeară de bucurie și ură. Ii venea să-i hohotească în nas, să-i strige 'n față adevărul; dar se stăpîni și-i răspunse, privind-o drept în ochi, fără să clipească:

„Da, draga mea, ai dreptate... Nici nu-ți poți închipui ce vesel sînt..."

Și răsucindu-se scurt pe călcîe eși șuerînd, se zvîrli în șea și plecă în goana mare, mistuindu-se repede printre brazii și molifții din preajma cantonului.

Aflase un alt drum mai deadreptul, pe poteci care-l duceau numa în două ceasuri până la casa stinghere de pe malul Bistriții. Iși bicuia, își sufla din răsputeri în patima aceasta nouă, numai ca să-și ucidă patima veche.

„Ești foarte vesel, îi spunea mereu dînsa c'un glas de gheață, privindu-l cu ochii micșorați, tremurîndu-și genele.

— O, da, îs foarte vesel, răspundea dînsul privind-o drept în ochi, c'o lumină de batjocură și de dispreț; și începea a cînta,

călare pe un scaun ori tolonindu-se pe un pat cu mînile încrucișate subt cap. Ea încerca atunci să-l înbuneze, să-l înblînzească. Iși îndulcea glasul, se apropia de el zîmbindu-i blajină, supusă, umilită; și, înnălțînd mînile, mînicile largi ale capotului îi alunecau până pe umeri, și brațele, rotunde și albe, se întindeau ispititoare spre grumazul lui; îl cuprindeau catifelate și reci; iar trupul ei de șopîrlă se lipea, înfiorat, de trupul lui și gura ei roșie ca o rană se întindea lacomă de sărutări spre gura lui, ca să-i strecoare iar în sînge otrava patimii; dar dînsul îi desfăcea brațele de după gît și-o îndepărta încet, rugînd-o c'o încrețitură de silă pe față:

„Lasă-mă, te rog, în pace: atîta-ți cer... Nu vezi; n'a fost nici o ceartă între noi de-atîta timp... Nu-ți mai amintesc nimic, nu-ți mai cer nimic,—ce mai vrai?"

Și luîndu-și pălăria eșia. Iar dînsa cu sufletul înghețat, ca de-o suflare de viscol, de liniștea cu care îi spunea lucrurile acestea, își îngropa fața în perini, și plîngea tremurînd din tot trupul de parc'ar fi zăcut afară în zăpadă; gemea mușcîndu-și perina, ca să nu-și urle durerea ca o jivină rănită.

Inginerul Ciornei își luase acum alt cal, buestraș, negru corb, care-și arăta, întotdeauna, albul ochilor mînios,—cu pieptul lat și gîtul scurt, acoperit de-o parte și alta de o coamă veșnic zbîrlită, ca vînzolită de vînt. Și de cînd venise iarna, se ducea mai des. Pleca dezdimineață și spunea că n'are să poată veni la prînz, fiindcă are să se ducă mai departe, pe șantier; și se ducea întins la Borca, printre munții albi, prin zăpada tare, care scîrția, scrîșnea subt copitele buestrașului, și scînteia în soare ca o pulbere de nestimate. Pe la locurile bune, îi da drumul calului la umblet lin; și vîntul îi șuera atunci răgușit pe la urechi cu înmlădieri, de cîntec.

Ii plăcea, mai cu seamă, în zilele de vifornița, cînd răzbătea, cu greu, nămeții prin roiurile de zăpadă. Pieptul lui de uriaș creștea fericit subt cojocelul de miel, sorbind aerul înghețat, care-i frigea nările și-i simțea arsura până'n fundul plămînilor.

Doamna Aspazia Ciornei în timpul acesta depăna fel de fel de bănueli, care însă totdeauna erau departe de adevăr. Nici nu-i putea trece prin gînd că bărbatul ei trăia c'o țărancă. Disprețuia atît de mult pe ființele acestea desculțe, îmbrăcate cu cămașă aspră de cînepă ori de in, care își strîngeau mijlocul cu bîrnețe, nu cu corset,—că nici nu visa că bărbatul ei, bărbatul unei femei care se înbracă în dantele și mătăsuri ca la Paris, s'ar putea uita la o țărancă. Bănuelile ei băteau alte drumuri: mai întăiu bănui pe nevasta cantinierului, care era oricum femee de oraș și era mai tînără ca ea. Iși aducea aminte de o privire pe care o aruncase odată dînsul nevestii cantinierului și amintirea aceasta o luminase deodată, ca o clipire de fulger, și, din ziua aceia, se pusese la pîndă. Aștepta până cînd se depărta inginerul Ciornei bine de canton; și eșia repede încotoș-

mată într'un șal, se strecura pe ușa de din dos, ca să n'o vadă vr'o una din soțiile celorlalți ingineri. Mergea mai întâiu pe drum, înbrobodită până subt ochi, și după ce intra în pădure și n'o mai putea vedea nimeni, o lua deadreptul prin zăpadă, până la genunchi, să iasă mai degrabă la marginea priporului, de unde se vedea, ca'n palmă, în vale, cantina. Acolo s'ascundea după un brad și sta neclintită, tremurînd în șal, pătrunsă până la oase de ger, în șuerul crivățului, cu picioarele îngropate în omăt până la genunchi, înghețate ca două sloiuri. Și-l urmărea pe inginer cu ochii mici, plini de ură și de suferință, cum cobora legănîndu-se în pasul calului, pe drumul alb care șerpuia printre măguri. Și cînd s'apropia de cantină, ochii i se măreau; răsuflarea îi creștea, lărgindu-i nările, degetele i se vîrau în șal și bătăile inimii îi zvîcneau în urechi.

Uneori, inginerul Ciornei își oprea calul, dar nu se cobora niciodată. Eșia cantinierul ori nevastă-sa, îi întindea un pachet de tutun; stătea numai deși răsucea o țigară, o aprindea și pleca. Cînd eșia nevasta cantinierului, doamna Ciornei își opria răsuflarea, punea o mînă deasupra ochilor și privea, cașicum ar fi vrut să prindă o privire, un zîmbet, de acolo, de sus, de unde fețele se vedeau numai ca niște pete; s'apleca, de parcă ar fi vrut să prindă o vorbă, deacolo, de unde numai răcnetele s'ar fi putut auzi.

Și pleca numai după ce-l perdea din ochi, departe prin văi, unde se mai vedea o clipă, ca un punct negru pe zăpada albă.

După vr'o săptămînă de pîndă, se încredință că bănuelile ei au greșit drumul. Se frămîntă, nu dormi cîteva nopți. Și, dintr'odată, îi încolți în minte altă bănuială: la vr'un ceas de Stînișoara mai erau cîteva bordee de-ale Italienilor: nu s'o fi ducînd, oare, la vr'o Italiancă de pe-acolo? Bărbații îs toată ziua la lucru: pleacă dimineața și vin seara. Ce să facă? Ce să facă? Și-i scăpără un gînd, care făcu să-i tresară, în fundul ochilor, două luminiți: Dînsul era gata să plece. Il întrebă foarte liniștită:

„Vii la dejun, dragă?

— Nu; n'o să pot să viu, răspunse dînsul; azi o să mă duc mai departe, la niște poduri; nu mă aștepta cu masa".

Să frămîntă ca pe jăratec până cînd îl văzu plecat. Se înbrăcă repede cu rochia de amazoană, pe care n'o mai înbrăcase de astăvară; își puse pe cap o căciuliță brumărie, se îmbrăcă apoi c'un paltonaș scurt, blănit; și se duse în grajd, de-și puse singură șeaua pe celalt cal, pe care nu-l mai călăria inginerul, decînd își cumpărase buestrașul. Spuse slujnicii că se duce să se primble; și, încălicînd, porni în trap spre cantină. Dar ajungînd la marginea priporului, îl zări pe bărbatu-său în vale, vorbind cu niște lucrători. Intoarse scurt calul, și lovindu-l, din răsputeri cu cravașa, porni îndărăt, în goana mare, lovindu-l cu sprincenele negre încruntate: peste gît, peste cap, cu înverșunare, descărcîndu-și ura care-i clocotia în suflet, care-i încleșta inima ca o ghiară. Trecu, ca un vîrtej, pe lîngă casă, goni astfel preț

de un sfert de ceas, și se întoarse îndărăt, în pasul calului asudat, temîndu-se să nu dea iar cu ochii de el. Dar de astă dată plecase: drumul alb, se întindea pustiu, în lumină. Doamna Aspazia Ciornei cobori priporul spre cantina de piatră și, cînd ajunse în vale, o luă la trap moale, cu ochii țintiți în zarea drumului.

Cînd zări cele cîteva bordee, cu glugile de zăpadă trase parcă peste ochi, opri calul, cu o tresărire, și feri din drum, după o stîncă dela marginea șoselei. Stătu ascunsă o bucată de vreme, cu calul îngropat în zăpadă până'n pîntece, iscodind, scormonind cu ochii rotunziți, printre bordeele pitite la marginea drumului; căutînd calul bărbatu-su, așteptînd să se deschidă o ușă și să-l vadă eșind. Dar nu se zăria țipenie de om împrejur, nu s'auzia nici un glas, nici un plîns de copil, nici o ușă — nimic: numai cîteva șuviți subțiri de fum se înălțau drepte în văzduhul limpede.

Nevasta inginerului perdu răbdarea și, eșind din ascunzătoare, o luă spre bordee. Cînd s'apropie, săriră hămăind răgușit doi cîni, numai pielea și oase, cu spinările sbîrlite, ca niște cîni de șatră; dar din bordee nu eși nimeni: parcă înghețase toate ființele dinăuntru. Doamna Ciornei intră cu calul între bordee și bătu, cu minerul cravașei, într'o ușă. Se auzi înăuntru un grohăit somnoros și ușa se deschise, și-și lungi gîtul deșirat o bătrînă încovoiată, frîntă de șele și, după ea, își arătă rîtul unpurcel ogîrjit.

Doamna Ciornei o întrebă:

„N'ai văzut pe domnul inginer?"

Bătrîna clătină din cap:

„Non l'ho veduto..." și-și strînse la piept o zdreanță de șal.

De prin celelalte bordee, se iviră cîteva femei; eșiră cîțiva copii murdari și goi ca niște danci. S'o Italiancă spuse că l-a văzut pe inginer trecînd de vr'un ceas și arătă cu mîna în zarea drumului. Doamna Ciornei clipi mărunt din genele albite de promoroacă, stînd nehotărită un răstimp, învăluită de aburii care fumegau de pe trupul asudat al calului. Mai scormoni odată cu ochii printre bordeele muruite, printre care ciugulea cîteva găini zbîrlite ca de frig și, tăind dintr'odată aerul cu cravașa, c'o șuerătură scurtă, lovi cu înverșunare calul peste gît; și porni îndărăt într'un vîrtej de zăpadă stîrnit de copite.

Pe drum află însă, dela o caravană de munteni, care urca în pasul legănat al cailor, legați în șir unul de altul, cu tarnițile încărcate de desagi,—că inginerul intrase în Borca.

In mai multe rînduri, apoi, îi spuse, ba unul, ba altul, că l-a zărit prin Borca. Acu știa, vrasăzică, unde se ducea; nu știa, însă, la cine. Erau în Borca două învățătoare și bănueala ei se învîrtea, cînd în jurul uneia, cînd în jurul celeilalte, ca o viespe bezmetecă.

Inginerul era foarte liniștit; se închisese în nepăsarea lui ca într'o chilie de piatră. Și doamnei Ciornei îi venea să-i răc-

nească în față, cînd îl vedea întorcîndu-se, c'o lumină de fericire în ochi,—c'o lumină de tinereță biruitoare:

„Vii dela amantă...“ și să-l prindă, cu amîndouă mînile, de gîtul de taur și să țipe pân'or năvăli vecinii, până s'o umplea casa de lucrători.

„Spune, nemernicule, cu cine mă înșeli, cu cine mă înșeli, —cu cine mă înșeli?“

Dar izbutia să se stăpînească, împinsă de frica tulbure că astfel îl va pierde. Și-l primia cu'n zîmbet bun, eșindu-i înainte umilită și supusă; spunîndu-i parcă cu toată ființa ei:

„Haide, bate-mă, calcă-mă 'n picioare, strivește-mă— eu tot am să te iubesc... Vezi, nu te 'ntreb nimic, nu te supăr cu nimic; spune-mi numai o vorbă bună,—trece-ți mîna prin părul meu așa cum îți mîngîi cînii, cînd te 'ntorci acasă... Nu-ți cer mai mult,—și tot sufletul meu te va binecuvînta pentru firimiturile de dragoste pe care te vei îndura să mi le arunci...“

Nădăjduia că pe calea aceasta va birui la urmă; îl va întoarce iar către ființa ei flămîndă de îmbrățișerile lui. Cu mai multă grijă ca întotdeauna, se îmbraca acum în capoate care lăsau să i se vadă gîtul alb și pieptul până subt alunița care era altădată cuibul sărutărilor lui; îi eșia învăluită în spuma ușoară, tremurătoare, străvezie, a horbotelor, care sta gata, parcă, să se risipească, să zboare, să i se scuture la picioare ca o floare a trupului ei trandafiriu. Și ochii ei pătimași îi șopteau parcă:

„Nu-i așa că-mi stă bine astfel? Pentru tine mă fac frumoasă, pentru tine m'am peptănat așa, cum îți plăcea ție, pentru tine mi-am lăsat gîtul gol, pieptul și brațele goale,—pentru tine am lăsat să mi se ghicească tot trupul...“

Sara, cînd se culca, lăsa,—ca din întîmplare,—ușa deschisă între odaia ei și odaia în care dormea dînsul acum.

El, înainte de a se culca, își cetia gazetele și revistele, pe o canapea. Și dînsa își împletia, mai întâiu părul în două cozi groase, pe care le lega cunună în jurul capului. Și începea apoi a se desbrăca încet, mlădiindu-se alene, înfiorîndu-și dulce genele în fața oglinzii, în care-și tremura para o lumînare, țesînd painjinișuri de lumină, ca un paianjen de foc. Răsărea încet un braț gol, rotund, ca dăltuit în marmoră; apoi celalt. Și capotul și cămașa îi alunecau lin până la mijloc,—mîngîindu-i trupul parcă, —și se opreau în jurul șoldurilor, ca o volbură de spumă; iar brațele amîndouă i se întindeau în lături ca pentru o îmbrățișare. Apoi se coborau; și spuma de horbote curgea de-alungul șoldurilor, a coapselor, a pulpelor,—și rămînea goală în fața oglinzii, cu trupul tînăr mîngîiat de umbre și lumini moi, cu sînii tari, luminați mai puternic de para tremurătoare a lumînării, cu două linioare lucii de lumină, până la sîrcurile trandafirii, ca două fructe pîrguite.

De pe canapeaua, pe care cetia dînsul, se vedea, drept în față, oglinda din odaia de alăturea; dar se făcea că nu vede: îi vedea însă foarte bine trupul cu luciri de fildeș. O vedea întinzînd brațele rotunde, luînd de pe mesuța din fața oglinzii o sticluță fină de parfum și stropindu-și pieptul; simțea mireazma de liliac amestecată cu mireazma trupului ei, umplîndu-i pieptul, tulburîndu-l, chemîndu-l,—și-i venea, atunci, să se răpeadă, să izbească ușa cu piciorul; și, sărind în picioare, trîntia ușa, de se detunau pereții și punea scrîșnind zăvorul. Iar dînsa își ascundea fața în perine și plîngea până tîrziu, umilită, biciuită, strivită de disprețul lui îndărătnic, mușcându-și pumnii, ca să nu țipe: simțind că în clipele acelea, dacă ar fi fost față 'n față cu aceia care-i furase bărbatul, i-ar sfâșia cu unghiile carnea pe care i-o strivea dînsul în brațele dragostii lui,—carnea care i-l zmulsese, — carnea care îl încătușase de ea cu cele mai tari lanțuri din lume.

Și, totuși, adouazi își începea din nou lupta, cu aceiași înverșunare, cu aceiași răbdare; făcînd un laț din fiecare vorbă, din fiecare zîmbet, din fiecare privire din fiecare tremurat de gene; crezînd încă în puterile ei, care-l făcuse zece ani de zile robul ei. Dar dacă ar fi știut adevărul, dacă ar fi putut ceti o clipă în gîndurile lui, în inima lui, ș'ar fi dat de sigur, pe dată seamă, că-i o nebunie să mai creadă că-l va mai putea vr'odată întoarce pe omul acesta către ea; c'a se încăpățîna mai departe în lupta aceasta ar fi cașicum ar întinde cineva lațuri șubrede de păr, pentru prins păserele mărunte,—în calea lupilor și a urșilor.

Dar ea nici nu bănuia că de femeia pe care n'o știa încă, îl lega viața șubredă care înmugurise din îmbrățișerile lor,—viața plăpîndă, care se urzia încă la întuneric: mai slabă ca sîmburele de lumină a unei candele.

Se poate spune cu cuvinte ce-a simțit omul acesta cînd i-a spus Rarinca vestea mare?

Mai întîiu a îmbrățișat-o încet, cu frică; cașicum s'ar fi temut să nu zugrume viața care se înfiripa în întunericul ființii ei. Și a ținut-o așa mult, lipită de pieptul lui, cu ochii plini de lacrimi și, deodată, a îngenunchiat și i-a luat mînile amîndouă, —mînile ei aspre și bătătorite de muncă, mînile țărănești,—și le-a sărutat udîndu-le cu lucrimi și murmurînd lucruri neînțelese.

In primăvară, cînd a născut Rarinca,—n'a dat trei zile pe acasă.

Cînd se ducea acuma la Borca, o ținea o goană până la casa din marginea pădurii; și din două sărituri era în casă și-și lua copilul în brațe,— îl zmulgea parcă din niște mîni care nu voiau să i-l dea,—și cînd strîngea la piept trupul plăpînd și cald al copilului: îl lipea de inimă parcă.

Copilul, după ce se făcu mărișor, cînd îl vedea intrînd în casă, îi rîdea cu gingiile lui trandafirii și prindea a da, repede-repede, din mînușițile grăsulii, care începuseră a face gropiți pe la încheturi. Și inginerul Ciornei îngenunchia lîngă covata copilului și se uita acolo, jucîndu-se cu picioarele și mînile lui trandafirii, făcîndu-se că-i mușcă degețelele, făcîndu-l pe copil să rîdă, în glas. Stătea ceasuri de se juca astfel, cu gîngania asta

rumenă. Dacă-i adormia flăcăul, călca în vîrful degetelor ca printre ouă şi da c'un ştergar muştele afară, apoi închidea încet ferestrele, lăsa perdelele de stambă albastră şi se ghemuia binişor lîngă copil şi sta neclintit, stăpînindu-şi răsuflarea, să nu-l trezească. Inchidea din cînd în cînd ochii, în lumina albastră care se cernea prin perdele, în mirosul de calapăr, de lemnul Domnului şi de busuioc de care erau încărcate grinzele şi, din vreme în vreme, îi deschidea, se ridica într'o mînă, cu băgare de seamă, şi-şi privea odrasla zîmbind fericit, cu fiecare încreţitură a feţei lui mari şi păroase, cu tot sufletul în ochi.

De gîndit mai departe, încă nu se gîndise. Era prea fericit, ca să mai fie în sufletul lui loc pentru gînduri supărătoare: ce va face cu copilul? Il va lua? Il va lăsa să crească ca toţi copiii ceilalţi ai satului, s'ajungă să muncească şi el din zori şi pînă 'ntr'amurg muncă grea şi amară? Ce va face? Nu se gîndea încă. Poate că şi fugea de gîndurile acestea... Acum sorbea lacom, pe nerăsuflate, din izvorul limpede care ţîşnea, pe neaşteptate, în viaţa lui, ca dintr'o stîncă; n'avea vreme să descurce ghemul încurcat pe care îl simţea ascuns, undeva, într'un ungher al sufletului lui.

Doamna Aspazia Ciornei nu aflase încă. Dînsul se mira cum de nu ajunsese încă la urechile ei.

Cînd intra în casă, se uita iscoditor în ochii ei; dar dînsa îl privea cu acelaşi zîmbet, îi vorbia cu acelaşi glas molcom, îl privia tristă şi supusă. Şi de multe ori simţea urcîndu-i-se în piept o undă de milă şi-i venia să se apropie de ea, să-i ia o mînă şi să i-o strîngă uşurel şi s'o sărute pe frunte ca pe-o soră. Intr'o seară însă, cînd deschise uşa, rămase neclintit în prag: „Ştie!" îşi zise.

In casă erau toate lucrurile răscolite, caşi dimineaţă, cînd plecase. Lăicerele rămăseseră grămadă în mijlocul casei; pe masa plină de fărîmituri şi bucăţi de pîne, paharele în care băuseră cafeaua cu lapte nu erau strînse: un scaun zăcea răsturnat.

„Ştie!" îşi zise iar, cercetînd odăile răscolite, din prag, c'o mînă pe clanţa uşei. Şi, deodată, o zări şi pe dînsa, zăcînd pe o canapea ca o zdreanţă zvîrlită, numai c'o fustă pe ea, cu braţele goale,—ca un copil de mică parcă, acolo între perine.

Dar dînsa deodată simţi c'a intrat cineva, simţi privirea ochilor lui şi, ca biciuită, sări drept în picioare, arătîndu-şi faţa înroşită de plîns, cu trăsăturile moi lungite:

„A, ai venit, în sfîrşit, dela amantă?"

Şi-l pironi cu ochii, străfulgeraţi, parcă, de văpaia nebuniei, cu părul, ca suflat de vîntul umed, care năvălea pe uşa deschisă.

Dînsul închise uşa; dar nu păşi spre ea. Dînsa făcu cîţiva paşi spre el, ca ameţită, cu puterile istovite, întinse ca o oarbă, o mînă 'n lături pipăind aerul, se răzămă moale de o masă şi întinzînd gîtul alb, înecîndu-se, înăbuşindu-se, zise de parcă ş'ar fi dat sufletul odată cu vorbele:

„In sfîrşit, ţ'ai îndeplinit visul: ai un copil..."

Şi răsuflînd adînc:

„L'ai făcut c'o ţărancă... Ştiu... Ştie tot satul. Urlă satul... Rîde lumea în urma ta şi te-arată cu degetul... [Şi cu faţa încreţită, schimonosită de dezgust:] Cum nu ţi-e scîrbă să trăeşti c'o *ţarancă*, c'o femee cu mînile bătătorite şi picioarele crăpate. Nu te trăsneşte de-o poştă mirosul ei de sudoare? Nu-ţi *pute* părul ei a său de oae ori a unt rînced?"

Şi privindu-l ţintă, pregătindu-şi săgeata înveninată în arcul încordat al urei ei,—o lăsă, după o clipă de tăcere, să-i zboare drept în inimă:

„Ş'apoi eşti sigur că băetul e al tău?"

Şi cu-un hohot tăios:

„Eşti aşa de prost oare?"

Atunci dînsul se năpusti c'un muget asupra ei şi, încleştîndu-şi mînile lui mari în umerii ei goi, îi urlă răguşit în faţă:

„Minţi—minţi—minţi, *scorpie*, mi-i-inţi... Copilul e al meu... I-al meu—i-al meu... După ce ţ-ai ucis copiii, acuma vrai să mă ucizi şi pe mine, vrai să-mi strecori în suflet tot veninul sufletului tău, vipero, *ucigaşo*".

In casă era aproape întuneric acum. Dînsul tăcu şi prinse a se primbla, cu paşi mari, prin casă. Intr'un tîrziu, s'aşeză pe-un scaun şi, răzemîndu-şi capul ferbinte în palme, rămase aşa neclintit, cu coatele sprijinite pe masă.

Dînsa plîngea încet, răzămată de părete; şi-i simţea bine: toate gîndurile, tot sufletul în altă parte.

N. N. Beldiceanu.

Creta și originile civilizației noastre

Absorbiți de probleme actuale, cum e și natural, puțin timp le rămîne oamenilor pentru ca să mai cerceteze ceia ce a fost cu mii de ani în urmă; totuși un hîrb, o sabie știrbită și cotlită, pot vorbi atît de multe! Ruinele desgropate au uneori atîta farmec, încît vrăjesc pe omul luminat și-l fac s'asculte glasul timpului cum ascultă și copiii la povești... «ce-a fost odată!» Prezentul nu e decît un nod al viitorului cu trecutul; cine vrea să-l înțeleagă, cată să deslege nodul și e silit astfel, de curiozitatea de a ști, să urmărească firul îngropat în vremi și 'n adîncimile pămîntului. Poate avem și obligația de a ști cui datorim ceia ce sîntem. Din acest punct de vedere problema originilor civilizației devine și ea actuală și de mare interes. Civilizațiunea europeană, care acum e mondială, e moștenită dela Romani și dela Greci; dar aceștia dela cine au moștenit? Noi întrebăm istoria; istoria întreabă documentele scrise și unde ele nu mai răspund, începe lumea legendară și preistorică. Întunerecul misterios al acestei lumi s'apropia, nu demult, de noi, pân' în veacul VII a. Ch. căci pân' acolo ne duceau istoricii vechi. Iar preistoria, cu vestitele epoci a fierului, a bronzului și a pietrii cioplite și lustruite, acoperia miile de ani spre facerea lumii, până dincolo de ce spune Biblia. Mai este oare astăzi just să expulzăm din perioada istorică vre-o 600 ani din epoca ferului și toată epoca bronzului? Hieroglifele egiptene și cuneiformele babilonene vorbesc din epoca bronzului; chiar cioplitorii de piatră au scrijălat pe cioburi semne care nu mai permit astăzi să-i confundăm cu sălbatecii. Mai cu samă după săpăturile din Creta, trebue să vorbim cu respect de o civilizație din epoca bronzului și chiar de una neolitică. Această insulă frumoasă, lungăreață, a rămas multă vreme nebăgată în samă, în mijlocul apelor adînci, albastre, ale Mediteranei. Acum 35 de ani, cînd Europenii căutau iz-

vorul civilizației lor, se opriau la Omer și socotiau că cele spuse de el în Iliada și Odiseia, despre prinți puternici, palate și comori de aur, nu conrespund unei realități. După săpăturile lui Schliemann la Troia în Asia Mică, la Mycenae, Tiryns, Itaca etc. în Grecia, — s'a admis existența unei strălucite civilizații în mia a II-a a. Ch. înainte de invazia doriană. *A fost* o lume ca aceia cîntată de Omer,—și civilizația ei s'a numit micenică. De unde luase naștere această civilizație? Răspunsul s'a căutat cîtva timp tot în legende; acestea vorbeau de eroi veniți din Egipt *(Cecrops)*, din Fenicia *(Cadmus)*, din Frigia *(Pelops)*; acești eroi au adus Grecilor începuturile civilizației; deci se admitea că subt influența orientului, mai ales prin mijlocirea Fenicienilor, a luat naștere civilizația Grecilor, deși se observa ceva neoriental în civilizația grecească și oarecare semne de decadență în arta micenică. Omer pomenia de Creta cea cu 100 de orașe, de labirint, de *Cnossus*, de *Phaestus* cei „bine construit", și chiar până la Thucidides și Aristoteles s'a păstrat tradiția unei *thalassocrații* cretane în Marea Egee; dar abea 30 de ani acum s'au ivit și pentru Creta Schliemanni, și subt conducerea lor luminată și pasionată, hîrlețul a dat la iveală minunata lume minoică, îmbrobodită în mituri și legende. Sînt interesante aceste mituri și legende; [1]) ele au dat imbold cercetărilor. Grecii ziceau că Zeus s'a născut într'o peșteră a muntelui *Ida*, din Creta. Ida e un vîrf izolat (2500 m.) acoperit mai tot anul cu zăpadă; el domină un masiv enorm, cu muchi puternice și rîpe verzi, care apasă tot mijlocul insulei; din vîrf se vede sudul Greciei și Asia Mică; peșterile muntelui au fost cercetate și s'a văzut că mitul are miez. Subt muntele Ida e o localitate *Gortyna*; acolo, lîngă o fîntînă, locuitorii arătau până în sec. V a. Ch. platanul cu frunza necăzătoare sub care s'a odihnit Zeus cu *Europa*, pe care o răpise din Fenicia. Cele mai multe legende sînt însă relative la puternicul rege din Cnossus, **Minos.** Așa e legenda cu *Thezeus* din Atena, cu labirintul, minotaurul și jocul *geranos*, (care s'a jucat multă vreme la Delos în amintirea isprăvii lui Thezeus); legenda miraculosului artist *Dedalos*, aceia despre fratele lui Minos, *Radamante*, care a trecut în insule și apoi în Beoția, unde s'a 'nsurat cu mama lui Hercule; a lui *Sarpedon*, alt frate al lui Minos, care a emigrat în Lycia, în Asia Mică, luînd cu el și pe favoritul său *Miletos*, care a întemeiat orașul Milet (era și în Creta un oraș *Milet*). Altă legendă vorbește de expediția lui Minos în Sicilia și de orașul *Minoa*, înființat acolo de soldații lui, etc. Tradiția afirmă deci legături religioase între Grecia și Creta, regi puternici, navigație în depărtare, colonizări, artiști fără pereche, etc. Săpăturile confirmă toate acestea.

1) Le presupun cunoscute. Ele se găsesc în orice carte mai însemnată de Istoria Grecilor. Citez de exemplu Istoria Greciei (traducere franceză) de *G. Grote*, unde sînt redate după Omer și Esiod.

*

Săpăturile din Creta au început pe la 1884, cînd învățații italieni, în frunte cu Federico Halbherr, au desgropat, la Gortyna, temelia de piatră a unui teatru vechiu grecesc (sec. V a. Ch.); acest zid circular poartă cea mai mare inscripție din lume; e un întreg cod civil și cea mai veche lege scrisă europeană. Gortyna a fost un oraș grecesc, transformat apoi de Romani. In mijlocul lui, între măslini și chiparoși, s'a desgropat un templu al lui Apollo și statuia de marmură a zeului; pereții templului erau căptușiți cu lespezi scrise în forma cea mai arhaică de alfabet grecesc. Tot în Gortyna s'au găsit cîteva statui fără cap.[1] Aceste descoperiri erau interesante, însă ele sînt urmate de altele mai extraordinare, făcute de misiunea italiană la *Phaestus* și *Hagia Triada*, în sudul insulei, dar mai cu samă la *Cnossus*, în nordul insulei, de misiunea engleză condusă de Arthur Evans, cel mai celebru dintre cercetătorii Cretei; o misiune americană, condusă de Miss Boyd, a desgropat *Gurnia*, în N-E insulei (lîngă golful Mirabello), un oraș întreg, cu piața, stradele și casele lui. Invățații greci, francezi, germani, au săpat și ei pe 'ntrecute și o întreagă lume veche a eșit la iveală. O civilizație pe curs de mii de ani, toată din epoca bronzului, precedentă și dăscăliță celei micenice,— și alta, mai în adîncime, de mai multe mii de ani încă, toată din epoca pietrii. Ce poate fi mai interesant decît să urmărești în acelaș loc desvoltarea continuă a civilizației omenești din epoca pietrii până azi! Evans are meritul de a fi pus cel dintâi în evidență că în Creta s'a desvoltat o civilizațiune continuă și originală, tot așa de veche și de strălucită ca cea caldeană și egipteană, paralelă și în legătură cu acelea, foarte înrudită cu cea grecească, modelul acesteia. După numele regelui legendar *Minos*, de care se leagă toate amintirile despre Creta veche, Evans a numit **minoică** epoca bronzului în Creta și această numire a fost apoi adoptată de toți.

*

La Cnossus și la Phaestus s'au desgropat ruinele unor enorme palate suprapuse pe altele mai vechi. Sub temeliile acestora din urmă, până la terenul virgin (adecă nelocuit de om), sînt resturile epocei neolitice și, ca să iau lucrurile pe rînd, voiu vorbi întâiu despre aceasta și apoi despre cea minoică, în care s'au construit palatele.[2]

1) Sculptorii greci, în epoca romană, pregătiau dinainte statui de împărați, de consuli, de oratori etc. și cînd primiau comanda mai aveau de lucrat numai capul.

2) Date interesante în privința săpăturilor dela Cnossus s'au cules mai ales de Duncan Mackenzie și Evans, iar la Phaestus de Pernier, Halbherr și fiziologul italian Mosso. Acesta, fiind atins spre bătrînețâ de

*

Ca să se ajungă la stratul neolitic, s'au săpat, atît la Cnossus cît și la Phaestus, puțuri[1]) mai adînci de 5 m. prin ruinele palatelor; iar grosimea medie a stratului neolitic trece de 6 m. ceiace ar reprezenta pentru epoca bronzului, în Creta, o periodă de peste 2500 ani, iar pentru aceia a pietrii peste 3000 de ani.[2]) Stratul neolitic dela Cnossus și Phaestus e de pămînt negru provenit din colibele de lut și lemn ce s'au dărîmat și au ars, din resturi de mîncare, gunoaie, cărbuni, cenușă etc. In el s'au găsit hîrburi de oală, unelte și podoabe de piatră și de os (topoare de piatră, cuțite de obsidiană adusă din insulele Egee, colane de vertebre de pește, o bucată de fildeș din Africa, idoli de pămînt, o barcă mică de teracotă ș. a.) dar nici un obiect de metal. Ceramica neolitică este toată monochromă. Hîrburile dovedesc o desvoltare continuă a olăriei la Cnossus; olarii cei dintîi veniți pe dealul de aici făceau, cu mîna, vase grosolane din argilă comună, fără nici o podoabă; pe urmă s'a perfecționat atreptat calitatea argilei, amestecînd-o cu praf de cărbune, sau a-

tabis dorsalis, i-au recomandat doctorii să-și întrerupă studiile de laborator și să caute o climă mai dulce și mai uscată; el și-a ales Creta; însă fiindcă nu putea trăi fără ocupație, s'a apucat de săpături și a devenit tot așa de bun și pasionat archeolog, precum a fost medic și fiziolog; iar cărțile, scrise cu talentul lui cunoscut și admirabil ilustrate, e o plăcere să le citești. Citez dintre revistele ce conțin articole despre Creta: **Monumenti Antichi** (din Milano), **Journal of Hellenic Studies** (London), **Archeologischer Anzeiger** și **Bulletin de Correspondance Hellénique.** Dintre cărțile lui Mosso: *Le origini della civiltà Mediterranea* (Milano) și *Escursioni nel Mediterraneo e gli scavi di Creta* (Milano). In general sînt însă aproape o sută de publicații despre Creta.

1) La săpatul puțurilor lucrează de obiceiu doi oameni; unul sapă cu băgare de samă și pune cu hîrlețul în coșuri toate obiectele găsite, altul scoate coșurile. De toarta acestora se leagă tăblițe pe care se 'nsamnă numărul curent al coșului și adîncimea de la care a fost scos.

2) Cronologia cretană s'a stabilit prin comparație cu Egiptul. Și acolo s'au făcut săpături în strat neolitic, de către Flienders Petrie de ex. la Nagada și Abydos, de Schiaparelli la Eliopoli etc. Petrie a găsit la Abydos niște vase negre, cu ornamente geometrice, care nu erau de lucrătură egipteană; vasele erau din timpul primei dinastii. Venind în Creta, a văzut la Cnossus aceleași vase, scoase din locul unde sfîrșește piatra și începe bronzul; s'au mai găsit, în acelaș loc, vase de piatră de lucrătură egipteană, sau altele cretane de moda egipteană. Evans a conchis că sfîrșitul epocii neolitice și începutul bronzului în Creta, corespund cu prima dinastie egipteană. Dela acest punct fix a căutat el a stabili cronologia civilizației cretane, după sistema egiptologului Lepsius; a admis dar că cei 5.35 m. de teren, ce vin deasupra stratului intermediar, s'au format în 5800 de ani, adecă aproximativ un metru într'o mie de ani; terenul neolitic de dedesubt avînd 6 metri și ceva, s'a format în peste 6 mii de ani. Această proporție e discutabilă; săpăturile din Roma au dovedit că e mult mai repede creșterea pămîntului din resturi și dărâmături, chiar dacă se ține samă de ploi și de presiune. Mosso admite 2 metri pentru o mie de ani. Dat fiind că și punctul fix, adecă epoca primei dinastii egiptene, nu e bine stabilit, căci unii îl pun la 5000, alții (d. e. Ed. Meyer) la 3000 a. Ch.—e preferabil să admitem o cifră mai mică decît Evans, sau o medie.

legînd-o mai fină, lucioasă, fără fier, deci de culoare deschisă; s'a început și ornamentarea trăgîndu-se întîi linii sgîriate, pe urmă umplîndu-le pe acestea cu gips alb și variindu-le. Mackenzie a alcătuit o tabelă cu tot felul de podoabe de ceramică neolitică cretană; sînt crestături de unghie; linii sau fâșii albe, unele punctate, altele dințate; unele drepte, altele 'n zigzag sau reticulate; *nu e însă nici o spirală, nici un desemn de plantă sau de animal* (vezi tabela I, No. 1, 2, 3, 4). Asemenea vase s'au găsit în teren neolitic și în Sardinia, Sicilia, Troia, și la Nagada, Eliopoli etc. în Egipt; desenele cretane se întîlnesc mai pe urmă pe tot continentul european. Nu numai din ceramică se constată uniformitatea civilizației neolitice împrejurul Mediteranei, dar și uneltele și alte începuturi de artă o probează. Așa d. e. idolii reprezintă boi și femei goale; boii mici de lut erau probabil oferiți unei divinități în locul unora adevărați, cari costau mai scump; idolul-femeie reprezinta puterea creatoare a naturii, căci aceasta și cu puterea distrugătoare au inspirat pe cei dintîi artiști și vor inspira, poate, și pe cei din urmă. În general, artiștii neolitici au început prin relief complect (sculptură) și apoi au ajuns la desen.[1]) Că era și agricultură în această epocă, s'a probat prin semințele de cereale și legume, și prin sîmburii de prune și de cireșe ce s'au găsit în neoliticul locuințelor lacustre, de pildă în Elveția. Faptul că obiecte, brute sau lucrate, dintr'o regiune, se găsesc duse în altele, se explică prin bărcile de lut sau desenurile de bărci de pe oale neolitice egiptene sau alte desene, tot egiptene, care arată că Egiptenii aveau în acele vremi, pentru transportul lemnului de cedru, un fel de bărci făcute de nuiele și papură, cătrănite; exista navigație. N'a fost nevoe de invazii pentru a se comunica meșteșugurile, ci ele au trecut de la popor la popor, ca unda grîului, dela spic la spic. Vechimea și continuitatea civilizației neolitice în Creta, par a proba că din această insulă, cași din Africa nordică, radia civilizația cu mai mult de 4 mii de ani a. Ch.

*

Pe nesimțite s'a făcut, în Creta, trecerea dela epoca pietrii, la acea a bronzului. Între bronz și piatră e o perioadă de tranziție, reprezentată prin arme și unelte de aramă curată asemănătoare la formă cu cele de piatră, care continuă să mai existe și în epoca bronzului. Era greu de avut cositorul; și apoi, amestecul lui cu arama a fost o invenție mare, care cerea timp ca să se producă. Metalurgia, pe cît se pare, e mai bătrînă în Egipt.[2])

1) Desenurile cele mai frumoase, adevărate capdeopere neolitice, trebuesc însă căutate în unele peșteri din sudul Franței și din Spania, nu în Creta sau aiurea.

2) Arama se aducea din peninsula Sinai; cositorul venia din apus. La Nagada și la Abydos s'au găsit topoare late de aramă mai vechi decât prima

Tabela I.

In templul dela Abydos însă, s'au găsit 2 figuri de cupru asemenea unora ce s'au găsit în peștera *Dictea* din Creta; iar în răsăritul acestei insule, la Chrysocamino, lîngă golful Mirabello, s'au găsit un fel de vase de lut găurite, speciale pentru topitul mineralului de cupru; s'a găsit și sgura mineralului topit în ele. Avem într'asta o dovadă că arama se lucra în Creta aproape în acelaşi timp ca în Egipt.[1]) Ba avem dovezi că în Creta se topia arama în cantități aşa de mari, încît nu numai satisfăcea trebuințele industriei locale, dar se şi exporta. La Hagia Triada, spre sud de Phaestus, s'au găsit 19 droburi de aramă, de cîte 30 kgr. fie-care, marcate cu litere cretane; asemenea droburi, cu marcă cretană, s'au găsit şi în insulele Egee şi în Sardinia şi Sicilia, iar în mormîntul lui Rekhmara, un funcționar al lui Tutmes III (de pe la 1500), e figurat un cretan cu un drob de acestea pe umăr. Aceasta probează că din Creta se răspîndia aramă împrejur [2])

Industria bronzului în Creta merge perfecționîndu-se, odată cu ceramica, şi arhitectura etc., de aceia Evans a făcut 3 perioade în epoca minoică: una **primitivă** (2500—1900), una **medie** (1900—1600) şi alta **ultimă** (1600—1100).

I) *Minoica primitivă* e cunoscută din săpăturile dela *Mochlos* şi *Vasilichi*, în răsăritul insulei; acolo s'au găsit case şi morminte mici, dreptunghiulare, cu temelia de pietre brute; casele aveau zidurile de cărămizi nearse, caşi în Cyclade. În morminte s'au găsit idoli de piatră, de os, de fildeş, bijuterii de aur, arme şi unelte de bronz alăturea cu altele de piatră. Oalele sînt şi ele puțin deosebite de cele neolitice, la început, dar curînd capătă forme elegante şi decoruri sigure, *spirale* albe pe fond negru mat.

S'au găsit şi morminte mari pentru sute de cadavre, la Hagia Triada şi la Cumasa, lîngă Gortyna; acestea au baza circulară, făcută din pietre brute; deasupra aveau boltă de crăngi acoperite cu pămînt. Către sfîrşitul acestei perioade s'a inventat roata de olărie şi smalțul negru; podoabele-s tot albe.[3])

dinastie; iar din timpul acestei dinastii s'a găsit o lamă de bronz; cu asemenea lame, bătute cu ciocanul şi prinse 'n cuie, s'a lucrat statuia vrednică de admirat a faraonului Pepi, din dinastia VI-a. Urmele unei exploatări atît de vechi a aramei la Sinai, s'au descoperit.

1) Nu e probat că ar fi fost insula Cipru patria aramei. Numele insulei poate veni dela o plantă κύπρος (Lavsonia inermis), din ale cărei frunze uscate scoteau femeile o culoare roşie cu care-şi văpsiau buzele şi unghiile. Iar numele *bronz* vine dela *Brundisini speculi* (oglinzi de Brundisium, fabricate acolo din aramă amestecată cu cositor).

2) Că industria aramei şi a bronzului s'a desvoltat aparte, original, în Creta, se vede de acolo că nu toate armele cretane samănă cu cele egiptene. D. e. deşi *bumerangul* (o scurtătură de lemn pentru ucis paseri) se găsia şi la Cretani şi la Egipteni (îl arată diferite desene şi reliefuri), topoarele lor nu sămănau. Săbii, înainte de năvălirea Sarzilor, Egiptenii n'aveau, pe cînd Cretanii aveau. Pumnalele cretane erau mai lungi şi se purtau la brîu în curmeziş (cum arată fig. 1), iar nu înfipte în cingătoare, ca la Egipteni.

3) Creta-şi păstrează relațiile cu străinătatea, căci se găsesc şi acum cuțitele de obsidiană adusă din Melos; idoli de marmură egeiană, sau de fildeş african, ba şi cărăbuşi egipteni. In insule se găsesc vase de piatră cretană şi instrumente de aramă de lucrătură cretană.

II) Mult mai importantă este *minoica medie*. In această pe-

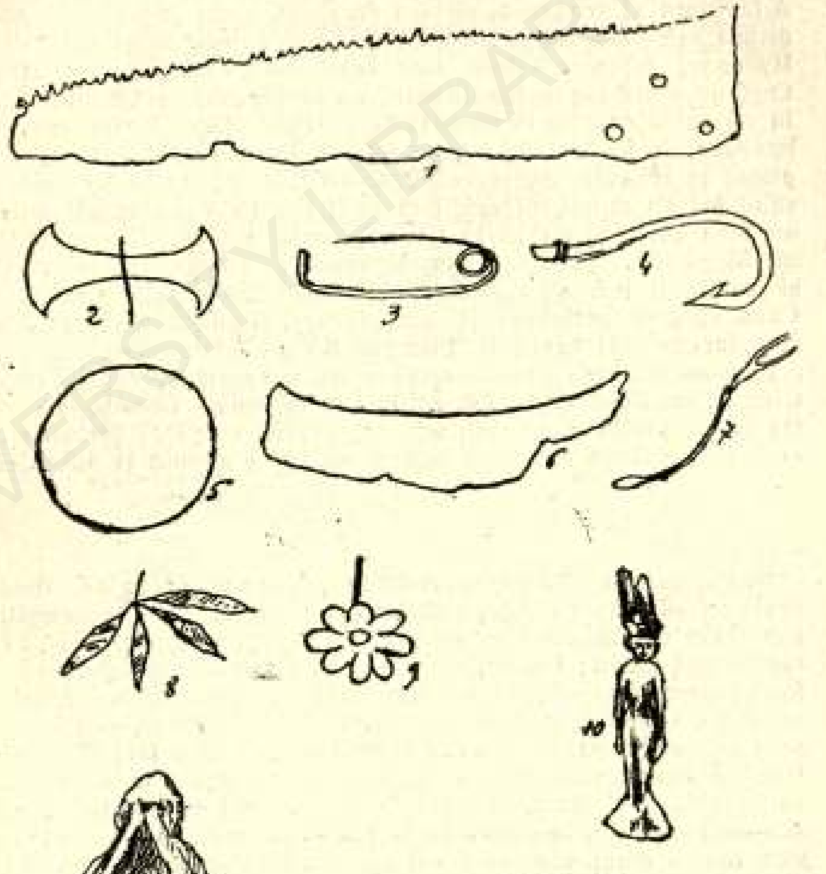

Tabela II

rioadă s'au construit palatele vechi, care sînt cele mai mari, la Cnossus şi Phaestus, precum şi villa dela Hagia Triada. Acum apar frescurile şi ceramica polichromă în *stil de Camares* (No. 6 şi 10 tabela I); în această localitate s'au găsit întâi vase cu smalț negru lucitor şi podoabe geometrice sau vegetale, albe-gălbui, cu atingeri portocalii sau roşii. Alte vase imitează pe cele de piatră sau de metal şi au reliefuri modelate cu stecul în bande de lut aplicate pe vasul uscat. Dela o vreme se decorează cu negru pe fond clar, sau se amestecă amîndouă genurile pe acelaş vas, fiind făşii albe cu negru şi negre cu alb.—

Vase de acestea şi chiupuri frumoase s'au găsit mai ales în palate.[1]) Pe la 1600 toate palatele au fost arse; nu se poate şti cum şi de cine; apoi, peste ruinele lor, s'au ridicat altele puţin mai mici, dar mai măiestrite. Cu acestea începe perioada III, *minoica ultimă*, în care cultura şi arta cretană ajung la culme. Arhitectură şi sculptură, pictură de fresc, arme încrustate, asemenea celor din Egipt ale regelui Amasis (din. 18) şi celor dela Mycenae, bijuterii,—toate sînt admirabile.—La Isopata, lîngă Cnossus, s'au găsit morminte mari, ca la Mycenae şi Orchomenos. In ceramică domină decorul brun pe fond clar; forma conică, rotunzită, e foarte elegantă şi argila fină; sînt şi desene de plante şi animale. Asemenea vase au fost imitate la Mycenae şi stilul lor s'a numit *micenic* (tabela I, No. 7). Vase în stil micenic s'au găsit şi aiurea în Grecia, şi la Rodus, Cipru, Milet, în Egipt etc. Palatele dela Mycenae şi Tiryns, cu frescurile şi coloanele lor, s'au construit de artişti din şcoală cretană. [2]) Către sfîrşitul perioadei III arta decade, figurile sînt stilizate, apoi lucrate mai neglijent. Prin sec. XV probabil, palatele au fost arse toate deodată. Invazii străine, ca cea doriană, vin în Creta; Cretani, ca Filistenii de ex. emigrează în Asia. Decadenţa acestei ultime perioade se răsfrînge şi asupra Acheilor; perioada aceasta de cultură analoagă acheo-cretană e numită şi micenică.

*

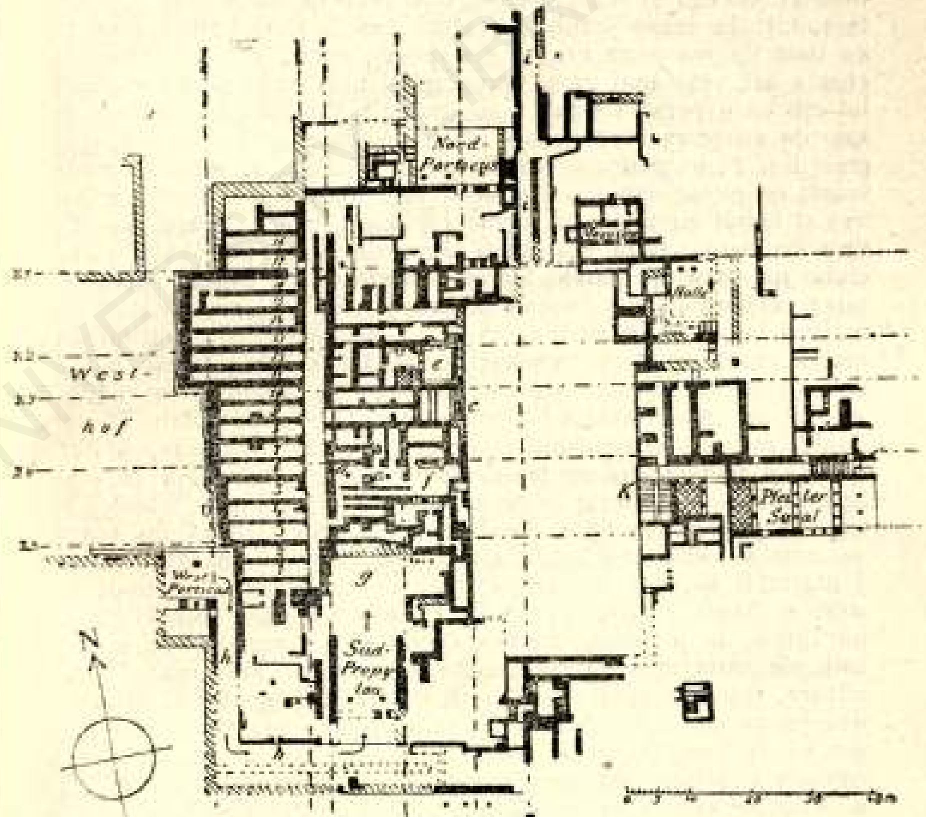
Partea cea mai puţin cercetată a insulei, e cea de apus; acolo se află munţii Albi, prăpăstioşi, pietroşi, greu accesibili; sînt astfel numiţi din cauza albeţii calcarului şi a zăpezilor. In răsărit sînt munţi: Lassiti, Dictea ş. a., dar mai tupilaţi; aici a fost popor mult şi amestecat; debarcarea era uşoară. Dintre multele oraşe ale Cretei însă, Cnossus, spre nord, şi Phaestus, spre sud,—erau cele mai mari şi mai vestite; dela unul la altul faci 8 ore călare. Existenţa unor palate impunătoare şi bogate în aceste locuri deschise la mare, ca toate oraşele Cretei şi complect lipsite de fortificaţii, te surprinde la prima vedere; căci în interior sînt numai munţi ale căror văi pot fi uşor baricadate şi nu era nevoe de alte fortificaţii, dar spre mare?—Nici acolo nu era nevoe de apărare; Creta era cea mai mare dintre insule şi flota ei cea mai mare din Mediterana, într'o vreme cînd de Fenicieni nici nu se vorbia. După cum astăzi Anglia se simte apărată prin flota ei puternică, aşa se simţia atunci Creta. Ce fel de state vor fi fost în Creta, adică dacă au fost mai multe, cum

1) Statuete egiptene (tabela II No. 10), faianţe de modă egipteană, numele scris al regelui hicsos *Siaan*, arată relaţii cu Egipetul şi servesc la fixarea datelor. Un sfinx de lut ars, dela Hagia Triada, samănă cu cei hititici. Discul cu hieroglife, dela Phaestus asemenea arată relaţii cu orientul.

2) Inceputul perioadei III minoice e cunoscut prin obiectele egiptene cu numele lui Amenhotep III (1400); sfîrşitul prin vasele găsite în mormîntul lui Ramses III (1190).

ar indica terenul muntos, sau unul singur foarte puternic, cum ar indica măreţia palatelor din Cnossus, sau mai multe subt hegemonia acestuia,—... e greu de hotărît acum.

Privind planul de bază al palatului din Cnossus (fig. 2),[1]) te impresionează întâi mulţimea încăperilor, şi poate (dacă labirintul n'o fi încă nedescoperit) complicaţia aparentă a vastelor

Planul palatului din Cnossus.

ruine va fi dat naştere legendei labirintului. Numele s'ar putea explica dela λάβρυς (topor cu 2 tăişuri, simbolul puterii, al lui Zeus), căci pe pereţii unor sale s'a găsit de foarte multe ori desemnul acestei arme. Observat mai bine însă, planul prezintă foarte multă regularitate: edificiul pare grupat împrejurul unei curţi centrale; spre apus de ea sînt apartamentele mai mult o-

1) După Ferdinand Noack, *Homerische Paläste*, Leipzig. E un studiu mai mult critic.

ficiale, spre răsărit cele private. Spre cele 4 puncte cardinale e cîte o eșire. Toate încăperile sînt dreptunghiulare și zidurile cu atîta regularitate așezate, încît—deoparte și de alta a curții centrale—se continuă pe aceiași linie închipuită; aceasta nu poate fi o întîmplare. Mai erau și alte curți, d. e. spre apusul palatului era una mai însemnată; ele erau pavate cu lespezi de piatră și trotuare duceau la scări mărețe, fără pereche de late și comode la suit.[1]) In capul scărilor se aflau ves'ibule cu stilpi rotunzi, cu bază de marmură neagră sau roșie; acești stîlpi, contrar de cum e azi, erau mai groși spre capitel decît spre bază; capitelul era ca o pernă rotundă sau cubic. Vestibulele duceau în sale de așteptare care aveau bănci de piatră de jur împrejur (vezi fig. 2; în mijloc se văd bazele a 4 stîlpi) și lămpi de marmură, cu picior nalt (ca sfeșnicile cele mari din bisericile noastre) și lucrat cu artă; în asemenea lămpi încăpea până la un litru de uleiu. Coridoare lungi legau diferitele părți ale edificiului (pe plan *h*); pereții lor erau zugrăviți cu frescuri admirabile; nenumărate uși dădeau intrare în odăi, și, pentruca să nu încurce locul deschizîndu-se în lături, se deschideau intrînd în anume crăpături lăsate în păreți (ca astăzi!); erau și ferești multe și curți mici interioare, care să dea aer și lumină. In apartamentul privat era sala cu topoare (unde scrie pe plan Pfeiler Saal); mai jos era salonul (=megaron); ceva mai sus, alături cu odaia reginei, era un teasc de presat măsline, ceia ce,—pe lîngă altele—dovedește stima în care se afla munca brațelor în Creta și apropierea între clasele sociale. Nici latrina, cu scaun de lemn și canal, nu lipsea acestei locuințe! In partea oficială a palatului se vede o scară (*c*) care ducea printr'un vestibul cu stîlpi și bănci la sala tronului (e); aici s'a găsit tronul zis al lui Minos, un jilț mare, frumos, lucrat din marmoră, cu spatar nalt, ale cărui margini erau ondulate. Pentru mai multă îndămînare, spătarul avea o scobitură în dreptul spetelor și scaunul una pentru șezut.[2]) Alături cu sala tronului era un fel de basen ca de baie, făcut din plăci de alabastru; în fața lui erau coloane și printre coloane coarne de bou (simbol de sacrificiu); nu era baie însă, căci nu s'a găsit urmă de canal de apă și apa ar fi stricat plăcile frumoase; era un mic templu. Cretanii n'aveau temple grozave ca Egiptenii; ei se gîndiau mai mult la prezent, la confort, cași noi, iar nu la temple și la morminte veșnice. Aici e o deosebire capitală între Cretani și Egipteni: palatele faraonilor se făceau din cărămizi nearse. O parte foarte curioasă și caracteristică a palatelor cretane[3]) erau *magazinele* și *teatrele*. Delăturea unui coridor lung, se aflau foarte multe

1) Fiecare treaptă avea 70 c. m. în lățime și numai 12 c. m. înălțime.

2) Și scaunele obișnuite aveau o asemenea scobitură, la scaunele femeești scobitura eră mai lată.

3) Palatul dela Phaestus samănă aproape în totul cu cel dela Cnossus, e numai puțin mai mic. Asemenea sămănau palatele noi cu cele vechi.

camere (d. e. 1—18 pe plan) care conțineau mărfuri; chiupuri mari de piatră sau de pămînt ars, foarte frumos lucrate, conțineau măsline sau alte provizii. Era atîta risipă de artă la Cretani, că cele mai ordinare lucruri aveau podoabe. Unele părți ale palatului erau cu 2 sau 3 rînduri; pretutindeni se ținea samă de teren. Temeliile erau făcute din blocuri mari (2 m.) de piatră, tăiete și 'ncheete ca în timpul clasicismului grecesc; păreții însă se făceau din bîrne (trunchi groși de lemn) și se acoperiau cu tencuială, stuc, sau lespezi de alabastru în culoarea fildeșului, colorat, foarte elegant, cu vine ca de marmură, albastre sau roze. Păreții magazinelor au însă o construcție specială; sînt dubli, făcuți din blocuri de gips, ca de 1 m., între care se lasă loc gol (1 m.); între ei sînt legături de lemn; spațiul gol e umplut cu pietre brute, necimentate, și cu hîrburi. Acești păreți feriau proviziile de umezeală, frig, și prea mare căldură. In podeala prăvăliilor acestora din Cnossus s'au aflat niște gropușoare cu capace de lemn; în gropi s'au găsit lucruri de preț, d. e. foi de aur, bijuterii, etc. E greu de explicat rostul acestor magazine. Monedă nu era; poate aici stringeau regii tributul în natură? Poate erau acestea un fel de bănci în care particularii își depuneau lucrurile de preț? Poate serviau la masa pe care o luau Cretanii în comun, cași Spartanii?! Cine știe sigur!

Alături de palat era o scară enormă și deasupra ei o terasă; înaintea ei o arenă și delăturea arenei o tribună pentru rege. Acesta era teatrul cretan, asemenea celui grecesc, dar cu 2000 de ani mai vechiu și nu circular. Reprezentațiile constau (după cum arată unele desene sau reliefuri) din danțuri, gimnastică și mai ales lupte, lupte cu tauri (=tauromachii), ca în Spania.—S'a găsit și conducta de apă care alimenta palatul, făcută din tuburi de teracotă mai fine și mai bine îmbucate decît cele ulterioare, aduse dela acelaș izvor, mai pe deasupra, în acelaș loc, de Greci, Romani, Venețieni și Turci, care au fost mai tîrziu stăpînii Cretei. In toate te uimește adaptarea perfectă la scop, confortul, prevederea; o tehnică quasimodernă. Ca să se scurgă apa de ploae, scările aveau o ușoară înclinare. Paletele nouă, cași cele vechi, au pierit în acelaș timp în toată insula, prin foc; era ușor să ardă lemnăria. Villa dela Hagia Triada avea aceiași construcție luxoasă și frumoasă. Și Cnossus și Phaestus erau pe dealuri construite. Ruinele dela Phaestus, mai cald colorate, în lumină aurie, par mai pitorești decît cele dela Pompei; ele domină Messara, cîmpia cea mai mare și mai roditoare a insulei. Hagia Triada era portul orașului; aici s'au găsit mărfuri străine, și sute de tăblițe de teracotă scrise, mai ales cu socoteli; pe ele focul le-a întărit înloc să le distrugă. Casele particulare, cum s'a văzut la Gurnia din numeroase plăci de porțelan care le reprezintă, erau ca cele burghezești medie-

vale, ca multe de azi chiar, făcute din piatră și bîrne; multe erau cu 2 rînduri; aveau ferestre în 4 ochiuri, dar nu de sticlă, ci poate de piele subțire dată cu uleiu; casele erau tencuite și văpsite. Acelaș confort și la particulari, ca la regi; acelaș modernism. Dar nicăeri nu ne surprinde mai mult asămănarea cu timpurile noastre ca în îmbrăcăminte (fig. 11 din tabela II).

Cucoanele cretane, după cum se vede din statuete și frescuri, purtau cozi sau pălării, aveau mijlocul strîns ca în corsete și uneori erau cu sinii descoperiți; aveau rochii cu broderii și volane, ca după un jurnal parizian. Barbații încă erau eleganți, cu hainele lor ajustate, nu largi ca cele orientale și mai cu samă cu încălțămintea lor fină, albă. Chipul Cretanului era plăcut, vesel de traiu bun; ei aveau nasul drept și bărbia proeminentă.

Cel mai frumos chip e al unui tînăr din un fresc dela Cnossus, care reprezintă o procesiune. Arta cretană era foarte rafinată și de gust. In palate s'au găsit vase de lut fine ca o coajă de ou și altele care imitează vase de metal. Decorurile au motive din lumea mării: cracatițe, rețele cu scoici de purpură (murecși), alge, pești sburători, etc., sau de pe uscat: paseri, crini etc. Au servit de model vecinilor; ceramica minoică era neîntrecută. Sculptura consta mai cu samă din basoreliefuri. Cît de minunat e un vas conic de steatită pe care sînt reprezintate în relief mic lupte cu taurii! Acest vas fusese perfect îmbrăcat în foaie de aur și dat poate unui învingător. Dar încrustarea, cu figuri, a obiectelor de metal! La Phaestus s'a găsit un topor dublu pe care e încrustat un fluture stilizat foarte frumos; același fluture s'a găsit și la Mycenae; cum el nu exista decît în mintea artistului cretan, dovedește rudenia artei grecești cu cea cretană. Pictura era reprezentată mai ales prin frescuri.

La Cnossus e un fresc care reprezintă 2 delfini albi-azurii, care se joacă printre corali și alge. La Hagia Triada e alt fresc care, reprezintă o pisică ce pîndește, printre ramuri, un fasan roș. Cineva își poate face o idee de ce erau asemenea picturi, dacă vede sicriul dela Hagia Triada (fig. 3) și știe că aceasta e o lucrare din timpul decadenței. Figurile cretane nu sînt rigide, ca cele asiriene, sau convenționale, ca cele egiptene; [1]) ele au mișcări mai libere, mai naturale; sînt prototipele celor moderne. In pictură bărbații aveau de obiceiu fața colorată 'n roș-brun; femeile o aveau albă. Nici de muzică nu erau străini Cretanii; pe sicriu se vede unul cu *lira cu 7 coarde*, altul cu *fluier dublu*. Ce delicate juvaieruri făceau, chiar din întîia perioadă minoică, se poate bănui după frunzulița și floarea No. 8 și 9 din tabela II. Tot acolo se vede un ferestrău, o secure dublă, o agrafă, o undiță, un briciu (½ mărime naturală), o oglingioară de bronz și o furculiță (?); sînt toate asemenea celor de azi. E probabil că pa-

1) Egiptenii făceau trupul din față, iar capul și brațele dintr'o parte.

latele au fost arse prin sec. XV a. Ch. Omer știe de ele ca de ceva legendar numai. Și ce deosebire între palatul lui Minos și acel al lui Odiseu, din Itaca! Acesta avea o sală mare, cu lut pe jos; în ea se tăiau boi! Iar patul și-l lucrează Odiseu singur; el n'are pe Dedalos! Arta cretană a continuat și după marile invaziuni de care vorbesc scribii egipteni pela 1200, deși e inferioară. Un scut de bronz cu relief (din sec. VIII sau VII) în stil greco-asirian, reprezintă, într'un cerc de boboci de lotus, un zeu (Hercule?) care ține un leu deasupra capului și are un taur la picioare (fig. 4); a fost găsit în peștera Dictea. O friză de te-

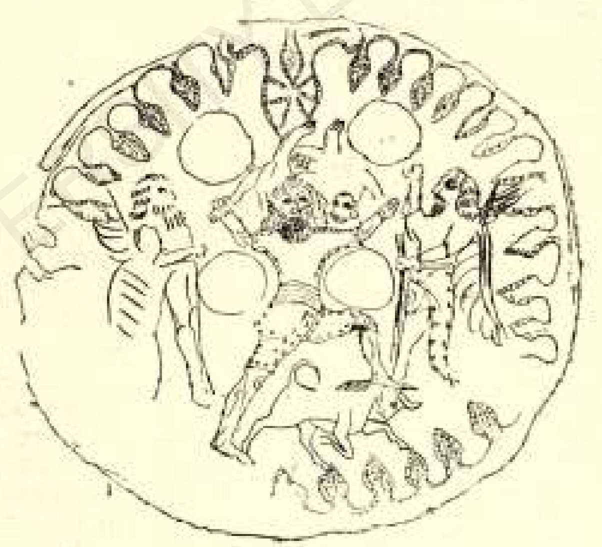

Fig. 4

racotă din apusul insulei (fig. 5) e lucrătură greco-egipteană (sec. VI). In urmă apare zidul circular dela Gortyna și templul lui Apollo. Ceiace ne mai interesează în Creta, e religia. Cretanii n'au temple anume, ci cum am văzut prin palate, odăi de 'nchinat; altfel, locurile lor sfinte sînt peșterile; Ida, Dictea, conțin nenumărate obiecte de cult, daruri, idoli, mese de libație; mai cu samă în Dictea s'au găsit topoare duble în miniatură, simbol al lui Zeus; pe sicriul dela Hagia Triada încă e o scenă de adorație; înaintea unor stîlpi cu topoare-duble stă o preuteasă; (dincolo, înaintea cîntăreților e unul cu o barcă, pe capăt sînt niște grifoni). Istoria cu nașterea lui Zeus într'o peșteră din Creta avea deci un temeiu. Și scutul (dublu) era un simbol de divinitate. La Mycenae s'a găsit o pictură care reprezintă două preutese în adorație lîngă un scut; acelaș lucru s'a găsit la Cnossus. Chiar la Roma s'au păstrat scuturi sacre, ceiace probează că in-

fluența religioasă cretană ajunsese și în Italia. Mitul lui Zeus, cași legenda minotaurului și labirintului găsesc deci o explicare

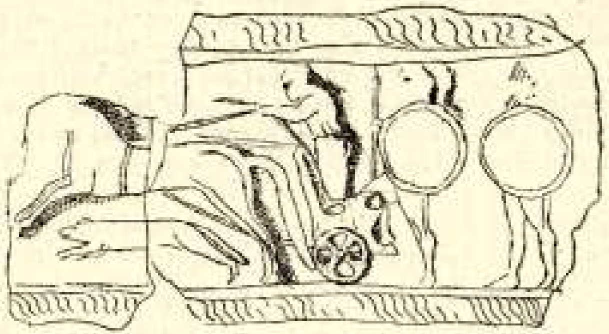

Fig. 5

în peșterile sacre, în palatul cu topoare-duble și în tauromachiile cretane la care poate se 'ntrebuințau prizonieri greci.

*

Mai rămîne o chestie de atins, și nu cea mai puțin importantă, aceia a scrierii cretane.—Port condeiul cu sfială, căci e vorba de însăși origina scrierii noastre și nu e chestie mai delicată decît aceasta, cu atît mai delicată cu cît cercetările continuă și nu se poate spune ultimul cuvînt. Născocirea unor semne care să fixeze gîndurile și să le transmită altora, e poate tot ce a produs geniul omului mai de preț. Gîndul e fugar, eteric; nu-l înlănțue nici timpul, nici locul; totuși omul a simțit nevoia de a-i găsi o reprezentare poate chiar din epoca pietrii, căci unele vase de atunci poartă un semn, o marcă oare-care.

In Creta Evans a observat că se găsesc foarte multe peceți, făcute mai ales dintr'o piatră moale, de obicei neagră, *steatita*, ce se găsește în insulă [1]).

Forma peceților e variată: rotundă, ovală, prismatică (cu 3 sau 4 fețe); pe ele erau săpate semne care se puteau imprima pe lut plastic moale ca pe ceară. Cu asemenea peceți de lut se închideau probabil adevăratele acte scrise (care au ars, ori s'au distrus în alt chip), sau se marcau mărfurile, cum se plumbuesc azi vagoanele, sau cum se marcau în Asia vitele.

Asemenea semne nu sînt podoabe, pentrucă n'aveau rost să fie pe asemenea obiecte; ele sînt mai vechi de 3000 de ani a. Ch. deci mai vechi decît orice influență semitică din Asia.

1) Femeile cretane credeau că le vine lapte mult, pentru copii, dacă vor avea astfel de peceți găsite, deaceia au fost numite acestea și *galopetre*, adecă *pietre de lapte*.

Figura 6 reprezintă una dintre cele mai vechi peceți prismatice; e cu 3 fețe și-i de steatită neagră; prin mijloc e găurită, cași cilindrii asirieni sau egipteni de asemenea natură, pentru a se

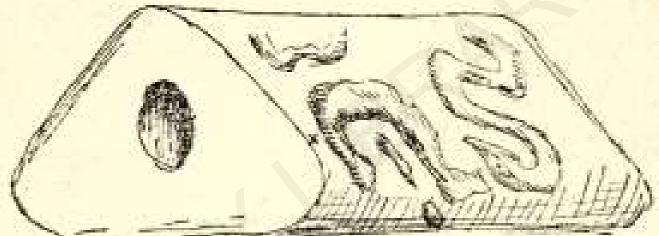

Fig. 6.

învîrti în jurul unei axe. Semne de scriere s'au găsit și pe lespezile de alabastru din palate și mai cu samă pe tăblițe de pămînt ars, ca la Hagia Triada; pe acestea nu le-a putut distruge focul. Caracterele scrierii vechi cretano-egeice sînt însă diferite. E o

Fig. 7.

scriere **picturală** sau hieroglifică, și alta **lineară**. In scrierea picturală figurile reprezintă pe om sau părți din trupul omenesc, plante, animale și alte obiecte cunoscute în Creta, mai ales pe țărmul mării. In fig. 7 avem o pecete cu 4 fețe, cu hieroglife,[1]) Figura 8 e un fragment dintr'o masă de libație (de adus jertfă) găsită în peșteea Dictea. Ea avea 3 gropițe rotunde în care se punea jertfa. Găsirea ei probează legături strânse cu Egiptul, chiar religioase, căci acolo erau mese de libație. Dar cele 8 semne dela margină nu sînt egiptene; ele seamănă cu altele de pe peceți cretane, deși sînt mai reduse, mai simplificate, aproa-

1) E pe dînsa un om, o săgeată, un cap de măgar, un fel de cuțit de cismărie, o rindea, un patrufoi, un topor dublu, o greutate, un inel de lanț, două mamele și, la urmă, un plug.

pe linii; se recunoaște ușor poarta și inelul de lanț, apoi 2 polipi etc. Cele mai multe și cele mai interesante inscripții sint lineare; în coloana specială din *tabela III* [1]) se văd diferite

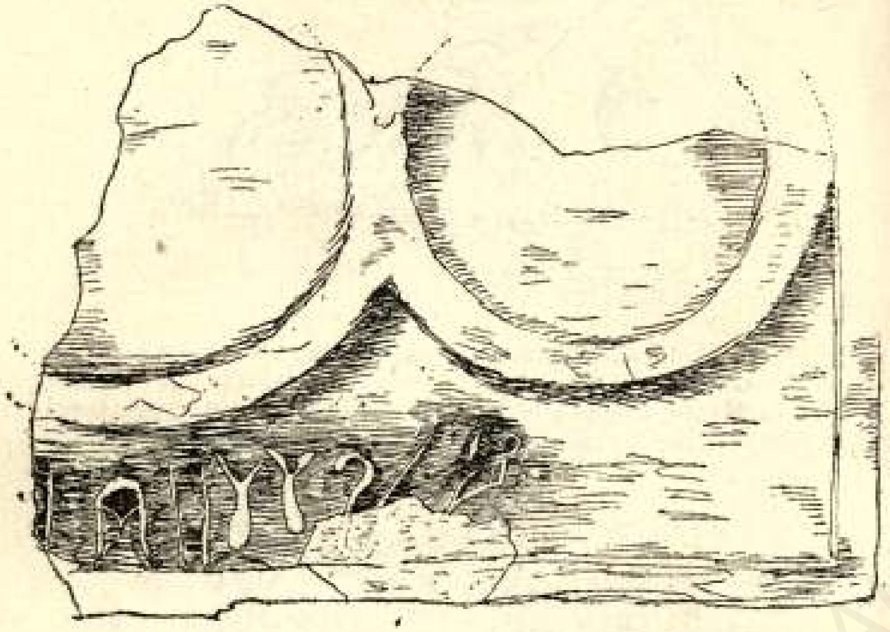

Fig. 8.

semne lineare; este o toartă de oală, din Mycenae, pe care se văd semne lineare combinate. Presupunerea că este o legătură inițială între semnele picturale și cele lineare s'a deșteptat la aflarea la Phaestus, a unei pietre, care, între altele, purta pe o parte figura schematică a unui bou, pe alta numai capul schematic dela acelaș bou, așa cum se vede în fâșia 1 din tabela III, la stînga. [2]) Acest cap schițat devine dar simbol și acest simbol samănă cu semnul fenician și grec archaic pentru A, nu-

1) In această tabelă am pus alături semne pictate și lineare, care se asamănă ca formă, fără a conchide însă nimic în privința valorii lor fonetice. Cu scrierile ace-tea vechi s'au ocupat mulți învățați. Citez numai pe Maspèro. *Histoire ancienne des peuples de l'Orient*; Evans, 1) *Primitive Pictographs* (in Journal of Hellenic Studies), 2) *Further discoveries of cretan and aegean script* (extras din aceiași revistă), 3) *Scripta minoa.* Aceste scrieri englezești, eu le-am utilizat numai indirect. Se găsesc indicații și în operele citate ale lui Mosso, și în *Monumenti Antichi.* H. Kluge a scris o carte, *Schrift der Mykenier*, în care cearcă, fără succes, o deslegare pe baza unui tablou de semne și pleciînd dela presupunerea că ele corespund unor cuvinte grecești.

2) Monumenti Antichi IX, *Antonio Taramelli.*

Tabela III

mit *Alef* și *Alfa* și cu cel cretan linear. Alef însamnă, în limba feniciană, cap de bou. Numele literilor alfabetului fenician nu s'au putut explica numai din cuvinte babilonene ori egiptene. Literele par mult mai ușor de derivat din semnele cretane, care sînt și ele foarte vechi. Ceia ce pare a se fi întîmplat cu capul de bou, s'a putut întîmpla și cu alte semne, așa că e probabilă și o derivare a semnelor cretane lineare din cele picturale; însă oricît de departe le cauți în trecut, aceste 2 sisteme le găsești desvoltîndu-se paralel; sînt chiar 2 clase de semne picturale și 2 de lineare.[1] Chiar dacă sistemele acestea de scriere vor fi fost răspîndite la mai multe popoare din jurul Mediteranei,[2] în Creta se poate urmări desvoltarea și perfecționarea sistemului linear pînă aproape de forma literelor feniciene și grecești, înainte de sec. XIII, cînd Fenicienii au alfabet.

Este foarte interesant un disc găsit la Phaestus (Fig. 9 prezintă porțiunea lui din mijloc). E de teracotă și scris cu hieroglife pe ambele fețe. O spirală îl împarte în rînduri. și liniuțe transversale despart propozițiunile.[3] Discul nu e descifrat și poate nici nu e cretan. Atrage atenția capul de Filistean (cel cu creastă), căci samănă perfect cu unul găsit în mormîntul lui Rekhmara. Egiptenii numiau pe Filisteni și Cretani *Pulsat* sau *Keftiu*, și tot pe ei îi numiau Evreii *Keretim* sau *Kreti*. E știut că prin sec. XIII Filistenii, cași alte popoare de mare, s'au mișcat spre sud și răsărit. Ei au distrus Sidonul și s'au așăzat împrejurul Gazei (un oraș minoic) din Canaan; aici se găsesc multe dovezi de civilizație cretană.[4] Tipul Filistenilor samănă cu al Cretanilor (au nasul drept).[5] Filistenii vor fi primit, după așăzarea lor în Asia, limba Cananeo-Fenicienilor, dar și au păstrat

1) Supt influența Egiptului (in timpul dinastiei XVIII și XIX) și a Hitiților, s'a scris în Creta, în acea epocă, și cu hieroglife perfecte, ca cele dinastice egiptene; dar semnele cele vechi au continuat să existe.

2) S'au găsit peceți și în Egipt, în Libia, nordul Saharei, Asia Mică (Hissarlic) și aiurea; multe din semnele cretane se găsesc și pe acolo. La Karnak, în Egipt, s'a găsit o prismă cu 3 fețe, de steatită neagră, cu figuri care au asămănări în Creta, Libia și Babilonia. Aceleași semne se află și pe niște cilindri de lucrătură mai barbară, protoegipteană, căci cilindrii faraonici sînt de cupru, de fildeș, și lucrați cu fineță. In urma săpăturilor dela Nagada și Abydos, se presupune că a existat o populațiune veche libică, răspîndită în tot nordul Africei (până astăzi sînt resturi în nordul Saharei). Această populație a pus începutul civilizației egiptene și a coexistat cu cea venită apoi din Asia. Acești Egipto-Libieni aveau legături și cu Babilonia și cu Creta; ei au transformat poate cilindrii în prisme. Figurile de pe peceți, cași vasele de lut și idolii, arată legături strînse ale Cretei și cu Troia I și II, și cu Frigia, Tracia și insulele Egeice. De aici s'a dedus generalitatea sistemului de scriere cretan.

3) In mijloc e o floare de margaretă, apoi un cap, o săgeată, un om, un arbore, o cheie (aceasta și încă altele găsite în pămînt, samănă iarăși minunat cu cheile de azi), o ramură de măslin, 2 piei de bou, un disc, iar un cap, un *cap de Filistean*,... o rindea, un stîlp cu capitel cubic,... paseri... pești... corăbii, etc.

4) De ex. ceramică în „Place style," adecă avînd decoruri ca cele arhitectonice din palatul dela Cnossus; o sabie minoică și case de formă minoică.

5) Discul dela Phaestus și cele mai multe figuri le-am copiat din niște albumuri foarte bine reușite, publicate în Candia de G. Maragianis, după obiectele aflate în muzeul din Candia. Alt muzeu vestit este în Oxford și multe obiecte sînt în Atena.

literele și probabil le-au trecut și Fenicienilor dela cari le-au luat Grecii. Diodor spune că Cretanii susțineau că alfabetul l-au

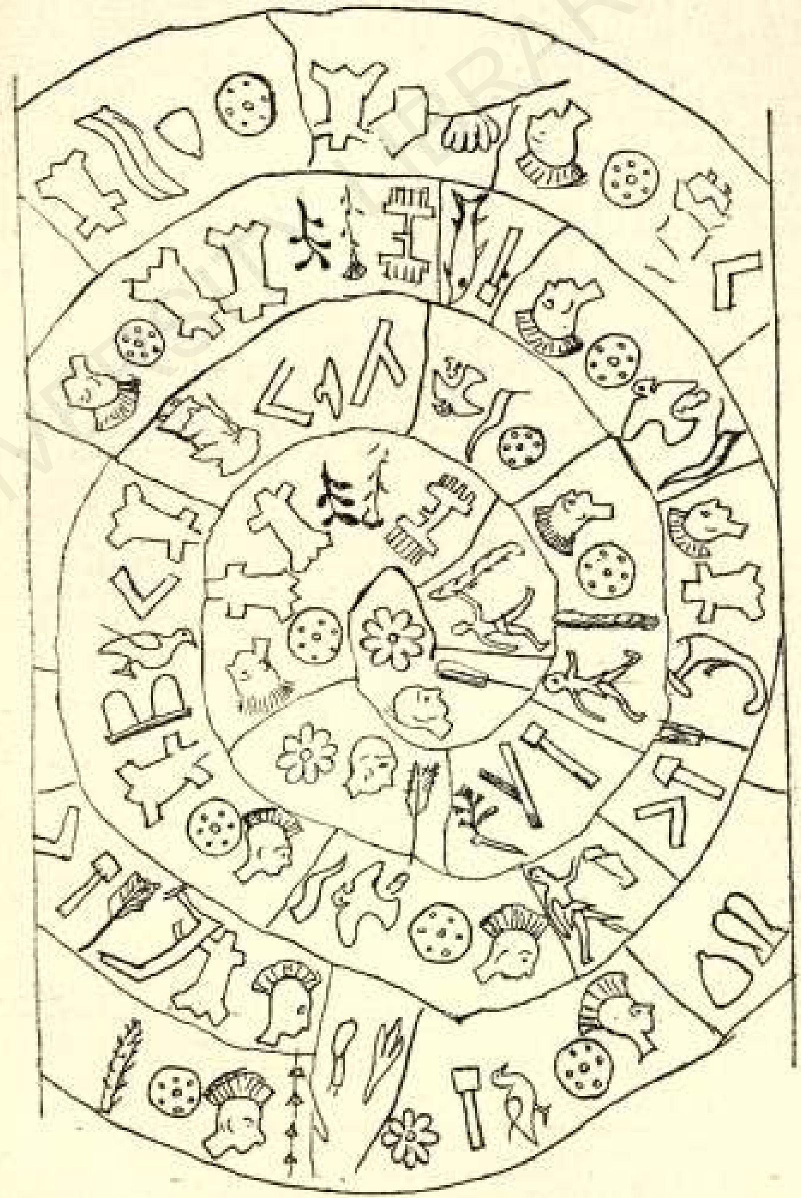

Fig. 9

luat Fenicienii dela ei și apoi a revenit Grecilor. De altă parte, studiinduse la Gortyna, Littos și aiurea în Creta, alfabete gre-

cești arhaice (cași cel din insula Thera), s'a găsit un O cu dublu cerc (așa cum ar fi derivat direct din figura ochiului), și un semn de punctuație ca toporul-dublu. De aceia unii cred azi că alfabetul grec s'a derivat direct din cel cretan, cași cel fenician; ar fi deci numai frate cu dînsul. [1]) Cercetările urmează în aceste 2 direcții: la Gaza, pentru a studia influența civilizatoare a apusului asupra răsăritului, prin Filisteni, cari erau superiori Fenicienilor și Evreilor cînd s'au dus acolo;—în Creta și Grecia, pentru a se afla cum s'au contopit Grecii cu Cretanii între sec. XI și VII cînd s'au întîmplat invaziile și prefacerile. Căci un lucru e sigur: Cretanii de cari am vorbit nu erau nici Ari, nici Semiți, ci o rasă, ca Etruscii și Sarzii, *rasa veche mediteraneană*. In răsăritul insulei, pe unde au trăit Eteocretanii (adevărații Cretani) s'au găsit inscripții cu litere grecești arhaice și clasice, care nu erau însă în limba grecească, ci într'una necunoscută.

Se poate deci încheia că Fenicienii n'au fost nici cei dintăi mari navigatori ai Mediteranei, nici inventatorii purpurei (căci vasul zugrăvit cu murecși și mormanele de scoici de acestea pe țărmul Cretei dovedesc că Cretanii nu erau străini de industria purpurei); nici cultul Afroditei nu e dela Fenicieni, căci s'au găsit la Cnossus 3 stîlpi pe ale căror capiteluri cubice erau porumbițe, și statuete albe de marmură reprezentînd o zînă goală; iar la Mycenae s'a găsit un idol femenin cu porumbiță pe cap, presat în foaie de aur; Fenicienii nu sînt nici inventatorii literelor alfabetului, căci și acestea s'au format și s'au răspîndit din Creta, înainte de ridicarea Fenicienilor; aceștia au putut cel mult perfecționa și continua de a răspîndi cele ce au găsit alții. Cultura minoică a radiat departe, cum o dovedește ceramica răspîndită și monumentele. Ceramica s'a perfecționat în Creta mai înainte și mai mult decît aiurea; dovadă stratul adînc în care s'a aflat ceramica originală colorată. Ramurile de măslin de pe sigile, teascul de untdelemn de la Cnossus, dovedește că se produceau aceste mărfuri, care, cași oalele, lîna, purpura, arama și armele frumoase, se exportau departe. Palatele din Tiryns și Mycenae sunt după modelul celor cretane, numai mai mici și prevăzute cu întărituri de apărare, lucru de care în Creta nu era nevoie.

Atîtea lucruri arată înrudirea civilizației cretane cu cea micenică și greacă, încît nu rămîne de cît o încheiere: geniul și în mare parte rasa aceia mediteraneană din Creta și insulele egeice a durat înăbușit în timpul critic al distrugerii palatelor și statelor vechi minoice, la începutul epocii fierului, pentru a se

1) Scrierea cretană nu s'a putut deslega (cel puțin până la 1912, căci de atunci încoace eu nu mi-am putut procura revistele), numai numerele se 'nțăleg. Cretanii însemnau unitățile cu liniuțe verticale, zecile cu liniuțe orizontale și sutele cu cerculețe; un sistem mai simplu decît cel de azi.

revela cu o nouă înflorire în rasa elenă, după 4—5 secole. Rădăcinile civilizației moderne au supt mult din pămîntul Cretei; aici îi sînt originile mai mult decît aiurea.

Miturile și legendele, tradiția despre egalitatea socială în Creta, palatele deschise pentru toată lumea, fineța de gust, iubirea de confort, însfîrșit atîtea asemănări între noi și minoici, modernismul vieții lor în deosebire de rigiditatea și despotismul zdrobitor oriental, ne deșteaptă curiozitatea și ne impun admirație.

Vasile T. Dimitrescu

Cronica economică

Vilhelm al II-lea şi politica socială

Vilhelm al II-lea, monarhul despre care Bismarck a zis că va ajunge într'o bună zi a-şi fi propriul cancelar, şi-a sărbătorit de curînd un pătrar de veac de domnie. In opinia publică străină de poporul asupra căruia împărăţeşte, Kaiserul este văzut drept capul încoronat care vorbeşte cel mai mult dintre semenii săi din lumea întreagă. In afară de celace reiese din spusele împăratului vorbăreţ şi comentariile lor în presă, publicul nu cunoaşte însă această personalitate, totuşi atît de interesantă în multele-i înfăţişări. Tocmai de aceia prilejul jubileului Kaiserului este nemerit pentru a se încerca să se caracterizeze una din cele mai interesante feţe ale personalităţii sale, care—după istoricul Lamprecht—este prototipul idealismului social contimporan din Germania, schiţîndu-se în linii mari rolul pe care l-a jucat în desvoltarea politicii sociale contimporane.

Pentru aceasta este necesar a reaminti atitudinea lui Bismarck faţă de problemele sociale ale timpului său. Prietenia lui Bismarck cu socialistul Lassalle, de care nu l-a îndepărtat decît îndreptarea acestuia către internaţionalism, este o mărturie a interesului ce-l purta cancelarul de fer pentru soarta muncitorimii. Felul manifestării acestui interes s'a văzut însă după atentatele din 1878 îndreptate contra Impăratului, cînd Bismarck crezu potrivit a face să se voteze faimoasa lege contra socialiştilor. Odată ce luase măsurile represive în contra socialiştilor—în primul rînd, mărginirea dreptului de întrunire şi asociaţiune—el nu-şi mai putea îndrepta obiectivul politicii sale către ocrotirea muncitorilor. Aceasta n'ar fi fost consecinte cu politica de represiune, căci legile de ocrotire a muncitorilor presupuneau fiinţarea asociaţiunilor muncitoreşti, şi tocmai în contra acestora, ca celule ale social-democraţiei germane, se îndreptase legea din 1878. Ceia ce putea să facă Bismarck era să caute să apropie muncitorimea, „cea de a patra clasă", de restul naţiunii, făcînd-o să simtă că aceasta, concretizată în ideia de stat, se interesează de soarta ei. Tocmai acest lucru socotea el să-l săvîrşească prin asigurarea existenţii muncitorilor, contra celor mai aprigi duşmani ai ei: boala, accidentele, invaliditatea şi bătrineţa, statul îndeplinindu-şi astfel unul dintre cele mai importante ţeluri ale sale, acela „de a apara şi ajuta milioanele celei de a patra clase, ca să nu mai fie întrecute şi încălcate în marea cale a vieţii".

„Voim să creem mulţumire", zicea Bismark, pentru a avea conştiinţa împăcată „pentru cazul că va trebui să luptăm", adăoga el, gîndindu-se la eventualitatea unei represiuni sîngeroase a mişcărilor socialiste.

Această concepţie de politică socială şi-a aflat o perfectă concretizare în manifestul din 17 Noembrie, 1881 al Impăratului Wilhelm I:

„Incă din Februarie anul acesta ne-am arătat convingerea că vindecarea relelor sociale nu trebue căutată numai pe calea represiunii exceselor socialiste, ci şi pe aceia a promovării bunei stări a muncitorimii. Socotim de a noastră datorie de a atrage din nou luarea aminte a Reichstagului asupra acestei chemări, şi am privi cu o bucurie cu atît mai mare toate rezultatele cu care Dumnezeu a hărăzit până acum guvernul nostru, dacă am reuşi să dobîndim vreodată conştiinţa de a fi lăsat patriei noui şi permanente garanţii de pace lăuntrică şi celor în nevoie siguranţă şi folosinţă mai mare a asistenţii la care au drept.—In aceste străduinţe ale noastre, sîntem siguri de aprobarea guvernelor unite şi avem încredere în sprijinul Reichstagului fără deosebire de partid".

Urmează programul legislaţiei asigurărilor muncitoreşti, înfăptuită ca o operă de îngrijire socială „pe temeiurile morale ale vieţii creştineşti".

Fără îndoială că legiferarea asigurărilor muncitoreşti, prin care se chezăşueşte existenţa muncitorului, ajuns în neputinţă de a şi-o cîştiga prin propria-i muncă, constitue o falà a epocii lui Bismarck. Decît prin aceasta nu se schimbă întru nimic soarta muncitorului, în putere de a munci pentru a-şi cîştiga existenţa,—nici felul şi durata muncii, pentru a-i cruţa forţele vitale, nici salariul lui, făcîndu-i cu putinţă o viaţă deplin omenească.

Pentru aceasta erau două căi de urmat. Cea dintâi era iniţiativa proprie a muncitorului, a cărui manifestare presupunea libertatea de asociaţiune. Cea de a doua era iniţiativa Statului pentru făurirea unei legislaţii de ocrotire a muncii, cu atît mai necesară cu cît în afară de muncitorii dela care se putea aştepta, prin întovărăşire, o acţiune proprie, erau în lumea muncitoare femeile şi copiii.

Bismarck n'a recunoscut nici una din aceste două căi, şi n'a stăruit pe nici una din ele, pentrucă programul lui social era asigurarea muncitorilor, *nu* ocrotirea muncitorilor. El socotea că asigurarea crează o armată de mici rentieri care îşi primesc rentele prin mijlocirea autorităţii Statului aşa că sînt legaţi prin aceasta de Stat şi, dacă muncitorimea nu este mulţumită nici cu aceasta, manifestările ei trebuesc reprimate.—Atît şi nimic mai mult.

Leitmotivul acestei politici sociale întemeiat pe negarea caracterului evoluţionist a vieţii în general şi a posibilităţilor de desvoltare a „celei de a patra" clase sociale în special, este suveranitatea absolută a statului în faţa evoluţiunii sociale.

Acestei politici sociale a cancelarului de fier a urmat acea iniţiată de Impăratul Vilhelm al II-lea, sintetizată în cele două manifeste ale Kaiserului, apărute la 4 Februarie 1910 şi în deosebi în cel de al doilea manifest:

„Oricit de preţioase şi reuşite sînt măsurile luate până acum prin legislaţie şi administraţie, pentru îmbunătăţirea stării muncitorimii, ele nu îndeplinesc încă întreaga datorie ce ni se impune. In afară de reformarea şi întregirea legislaţiei asigurărilor muncitoreşti, trebuesc examinate dispoziţiunile din codul industrial, privitoare la raporturile lucrătorilor din fabrici, pentru a fi drepţi faţă de plîngerile şi dorinţele întemeiate, manifestate în această privinţă. Această examinare trebue să pornească dela convingerea că este una din datoriile puterii de Stat, de a reglementa timpul, durata şi felul muncii, pentru a se chezăşui păstrarea sănătăţii, preceptele morale, necesităţile economice şi dreptul lucrătorilor la deopotrivă îndreptăţire în faţa legii.—Pentru promovarea păcii între patroni şi lucrători trebue să se aibă în vedere dispoziţiuni legale, asupra formelor în care lucrătorii să fie în stare, prin reprezentanţi, care se bucură de încrederea lor, de a lua parte la regularea chestiunilor de interes comun şi de a-şi apăra interesele în parlamentări cu patronii şi cu organele guvernului meu. Printr'o astfel de alcătuire trebue să se dea lucrătorilor putinţa de a-şi exprima liber şi paşnic dorinţele şi plîngerile lor, iar autorităţilor de Stat de a se informa continuu asupra stării lucrătorilor şi a păstra contactul cu ei...."

In afară de firea idealistă a Kaiserului—în contrast cu firea realistă a lui Bismarck—care implica datoria de a se îngriji de binele supuşilor săi şi deci şi de acelor din cea de a patra clasă, pentru a cărei desvoltare idealismul său îl lăsa să întrezărească orizonturile cele mai largi, mişcările din anul 1889 ale întregii muncitorimi din industria minieră, care au scos la iveală plîngeri îndreptăţite contra unei durate excesive a muncii, coborîrii fără temei a salariilor şi altor împrejurări dăunătoare muncitorimii, despre care organele administrative nu aveau nici o cunoştinţă, pentrucă le lipsea contactul direct cu clasa muncitorească, au învederat necesitatea acestei schimbări de front în politica socială.

Primul fapt—în afară de retragerea lui Bismark dela cîrma Statului—care a inaugurat noua eră de politică socială în Germania, a fost abrogarea legii contra socialiştilor, un act prin care s'a distrus una din pietrele fundamentale ale politicii sociale a lui Bismarck, ideia represiunii mişcărilor muncitoreşti. Al doilea fapt a fost chemarea de către Wilhelm al II-lea a reprezentanţilor muncitorimii la Consiliul de Stat, ţinut subt preşidenţia sa, pentru discutarea preliminară a înfăptuirii ideilor din manifestul său.

Realizarea politicii sociale, preconizată de Kaiser, s'a făcut cu încetul şi nu fără opunere din partea capitaliştilor. După un scurt timp de 5 ani, în care s'a făcut un început de legiferare pentru ocrotirea muncii, subt egida ministrului reformator social, von Berlepsch, şi odată cu retragerea acestuia, a urmat un timp de stagnaţie datorit încurcăturilor politice. O renaştere a acestei politici sociale n'a avut loc decît la începutul secolului nostru, pregătită de curentele sociale, ce au străbătut în răstimp, răspîndind şi adîncind simţul social în public. Faţă de

această mişcare în opinia publică, Statul nu putea sta în pasivitate. Dela 1900, un nou avînt în politica socială este pe cale de a da Germaniei, pe lîngă noul cod de asigurări sociale, un cod al muncii în care află rezolvare chestiunile privitoare la raporturile dintre muncă şi capital, înfăptuindu-se astfel principiile manifestului social al lui Wilhelm al II-lea.

Un moment, care a contribuit într'o largă măsură la înfăptuirea programului de politică socială a lui Wilhelm al II-lea, a fost emulaţia născută între marile naţiuni în acest domeniu.

Una din piedicile ce stăteau în calea măsurilor de ocrotire a muncii era inegalitatea de condiţiuni, la care ar fi fost pusă industria germană, faţă de industria altor ţări, în care nu ar fi existat astfel de măsuri de restricţiune (scurtarea orelor de muncă, oprirea femeilor şi copiilor de a lucra noaptea, etc.) creindu-i astfel o situaţiune inferioară pe piaţa mondială şi periclitîndu-i existenţa.

In întâiul său manifest, Kaiserul, conştient de faptul că concurenţa internaţională este o piedică în propăşirea politicii sociale, şi înţelegînd că este în însuşi interesul muncitorilor de a păstra industriei germane puterea de concurenţă, faţă de industria străină, propunea a se lua înţelegere cu celelalte guverne, pentru a se ajunge o unificare a măsurilor de ocrotire a muncitorimii.

Cea dintâi conferinţă internaţională, care a avut loc la Berlin în 1890, şi s'a ocupat de reglementarea muncii în mine, de munca copiilor şi femeilor şi de odihna duminicală, dacă n'a putut statornici decît ceia ce este de dorit a se face, a avut drept urmare că Germania, prin convocarea ei, s'a îndatorat a stărui în direcţiunea emancipării legale a muncitorimii şi prin aceasta a influenţat şi celelalte naţiuni a păşi pe aceiaşi cale.

După 10 ani, în Iulie 1900 s'a întemeiat, *„Asociaţiunea Internaţională pentru ocrotirea legală a muncitorilor"* şi *„Oficiul Internaţional al muncii"*, organizaţie recunoscută de guvernele diferitelor State şi alcătuită în scop de a face să se promoveze tendinţa de unificare a legislaţiei sociale.

Infiinţarea asociaţiunii internaţionale şi activitatea desfăşurată în sinul ei, înseamnă recunoaşterea universală a concepţiei din manifestul lui Wilhelm al II-lea în politica socială.

Importanţa acestei concepţii şi rostul lui Wilhelm al II-lea în promovarea acestei politici sociale a fost covîrşitor.

Faţă de ideile de politică socială a lui Bismark, întemeiate pe ne-
garea posibilităţii dezvoltării muncitorimii, căreia îi concede sprijinul
Statului numai pentru a nu cădea în mizerie şi a se răsvrăti contra or-
dinei sale de lucruri, ideile lui Wilhelm al II-lea, întemeiate pe concep-
ţia unei posibilităţi de desvoltare a muncitorimii, care nu cunoaşte alte
margini în afară de cele naturale şi căreia îi recunoaşte în consecinţă
o deopotrivă îndreptăţire în faţa legilor şi un drept la sprijinul Statu-

lui, pentru a-i inlesni ridicarea și a o face în stare să se poată folosi de toate bunurile culturale ale timpului, care sînt un patrimoniu comun al tuturora, au o valoare morală superioară.—Mai mult decît atita, ele au și o valoare practică. Ori cine va mai nega necesitatea unei politici sociale în acest stil democratic, ori cine va mai nega muncitorului dreptul de asociațiune, dreptul la legi de ocrotire a muncii, care să mărginească contractul muncii în folosul său, și dreptul la asigurările sociale, se va lovi de autoritatea personalității lui Wilhelm al II-lea.

Aceasta este cea mai desăvîrșită chezășie că politica socială va progresa fără șovăială, asigurind desvoltarea socială a națiunilor pe temeliile largi ale unei îndreptățiri deopotrivă a tuturor cetățenilor la posibilitățile de dezvoltare, ce rezidă în bunurile culturale rămase dela strămoși ca un patrimoniu comun pentru toți urmașii.

Virgil N. Madgearu.

Cronica externă

Home Rule in Irlanda

Dela *„Actul de Uniune"* din 1800, Anglia încă n-a rezolvat problema Irlandei. Peste o sută de ani de guvernare directă a acestei părți a Regatului-Unit n-a isbutit să *realizeze* Actul de Uniune. Sacrificiile enorme ale Irlandei pe deoparte, vigilența extremă și încercările de compromis ale guvernului din Londra, în diferite rinduri, pe de alta n-au reușit să asigure prosperitatea acestei insule, nici s-o alipească sufletește de Marea Britanie. Instinctul ei de independență se păstrează pînă astăzi ireductibil, hrănit, în cursul timpurilor, de sîngele acelor iubiți fii ai ei care l-au pecetluit sub securea calăului sau în funia spînzurătorii. Irlandejii catolici n-au încetat un singur moment să revendice dreptul lor de a se guverna singuri: de a avea un Parlament și un Guvern responsabil în Dublin. Dar cu toate încercările oamenilor de stat ai Angliei, Irlanda n-a putut fi scoasă, pînă azi, de sub regimul guvernului direct, cu toate că experiența a dovedit, cu prisosință, că acest regim nu e nici spre propășirea Irlandei nici spre mulțumirea și liniștea guvernului central din Londra.

Intăiul Home Rule Bill a fost adus în Camera Comunelor în 1886, al doilea în 1893, al treilea în 1912. Deși aceste proecte se deosebesc între ele, toate cuprind ideia guvernului autonom al Irlandei: Parlament și Guvern responsabil. Proectele din 1886 și 1893 au căzut, căci ele n-au avut o majoritate ne-irlandeză în Camera Comunelor; și n-au avut-o pentru că chestia politică era strîns legată de interese agrariene care o covirșeau. Acum însă multe din cauzele care au făcut proectul să cadă în 1886 și 1893 au dispărut. Chestia agrară din Irlanda e aproape rezolvată, și e rezolvată pe baza unei înțelegeri generale. Aceasta a făcut pe Lordul Grey să spue în Camera Lorzilor, în sesiunea din anul trecut al Parlamentului: „Măsura bine chibzuită de a da Irlandejilor drep-

tul şi puterea de a-şi conduce singuri afacerile lor locale, ce ar fi fost nimic mai puţin decît un ultragiu agrarian în 1886, acum a devenit o politică sănătoasă şi morală". Voturile din anul trecut în Camera Comunelor au dovedit că proectul se bucură de o majoritate *britanică*, nu numai de voturile irlandejilor naţionalişti. De asemenea corpul electoral, dînd încrederea sa, la alegerile trecute, actualului guvern liberal,—care avea în programul său Home-Rule pentru Irlanda şi-a fost combătut de Unionişti pe această platformă electorală,—s-a pronunţat implicit că nu mai vede o primejdie naţională pentru Imperiul Britanic în intenţia guvernului de a emancipa administraţia irlandeză.

In discuţia primului Home-Rule Bill, în 1886, Ducele de Devonshire, neîmpăcatul adversar al proectului, a prezis că proectul nu va deveni lege decît cu voinţa Angliei şi Scoţiei, nu cu dorinţa Irlandejilor numai. Intr-adevăr acum reprezentanţii Angliei şi Scoţiei, mai ales, sînt din inimă şi din adîncă convingere pentru Home Rule în Irlanda. Opoziţia cea formidabilă,—ameninţarea şi pregătirea pe faţă a revoluţiei,—vine din partea nord-estică a Irlandei, din partea care pînă acum patruzeci de ani a reprezentat fără întrerupere spiritul de independenţă şi de revoltă în Irlanda,—din partea unde s-a născut Gavan Duffy, intemeetorul mişcării Tinerii Irlande, şi Isaac Butt, iniţiatorul mişcării pentru Home Rule: din Ulster.

„Sistemul plantaţiilor", aducînd colonii de Scoţieni şi Englejî, a ridicat cu timpul Belfastul materialiceşte, dar a stins spiritul naţional irlandez în Ulster. Azi Ulster e protestant şi unionist împotriva Irlandei catolice autonomiste. In actualele împrejurări politice, Unioniştii, lipsiţi de un şef din stofa oamenilor de stat mari englejî, şi fără un program de mari reforme, privesc spre Ulster ca la un lac tulbure bun de pescuit. Presa engleză unionistă, şi demagogii partidului,—care sînt exasperaţi prin proectul de expropiere silită anunţat de Lloyd George la Bedford,—s-au transformat în agenţi de propagandă ai anarhiei.

Cu toate aceste primejdia unei revoluţii în Irlanda nu îngrijeşte prea mult actualul guvern liberal, deşi două numeroase armate de voluntari irlandeji aşteaptă gata semnalul de luptă. Contra armatei unioniste din Ulster naţionaliştii irlandeji au organizat regimente de voluntari la Athlone, urmînd astfel exemplul dat de Belfast. Guvernul a avut destul timp să-şi calculeze toţi factorii şi să-şi dea seama de toate răspunderile. Pînă acum n-a dat îndărăpt şi nu pare a consimţi să dea. In timp ce Lloyd George anunţă în întruniri publice, la Bedford şi Swindon, în numele guvernului, reforma expropierii silite, Mr. Churchill declară, ca *porte parole* din Downing-street, la marile întruniri din Dundee şi Manchester, că guvernul nu poate accepta altă bază de discuţie pentru Home Rule decît Parlament şi Guvern responsabil în Dublin. Deşi ferm hotărît, Cabinetul englez nu ia o atitudine provocătoare, ci prin sigură superioritate a simţului său politic şi a strategiei de luptă reuşeşte să împingă pe adversar în această poziţie. Se arată liniştit şi conciliant, nu refuză tratative, dar nu şovăeşte deloc, deşi adversarii ajung la incandescenţă. Astfel, pecînd Sir Edward Carson face fenomenala declaraţie că Ulster va lupta în orice caz, chiar atunci cînd o nouă alegere generală se va pronunţa pentru Home Rule, Guvernul a ştiut să-şi atragă sprijinul d-nilor O'Brien şi Devlin, iar d. Redmond, care se deosebeşte în vederi de Sir Edward Carson, nu va consimţi desigur să-şi ia răspunderea unei mişcări ce nu va putea folosi idealurilor sale politice.

Lordul Lorebrun, fostul Lord Cancelar al Angliei, a propus, acum cîteva zile, o Conferinţă între cele două partide politice, spre a se înţelege asupra importantei reforme. Scrisoarea Lordului Loreburn, apărută în *Times*, a fost discutată, dar pare că o Conferinţă pentru Home Rule nu convine nici unei partide. Lordul Loreburn, ca om retras din luptele politice, nu ia în seamă deloc raţiunile de partid. Raţiunile de stat însă, cînd sînt aplicate pe terenul practic al politicii militante, se complică, totdeauna, cu raţiuni de partid. Partidele sînt instrumentele vii care aplică reformele sociale, şi ele au nevoe de a-şi păstra vigoarea pentru luptele viitoare, iar vigoarea lor stă în creditul public. Un partid care face concesii asupra reformelor pe baza cărora a luat sarcina de a conduce statul dezertează dela datoria lui şi atentează la propria sa viaţă. O conferinţă între partide, ce dela început nu pot cădea asupra unei baze de discuţii, declarată de una din ele inacceptabilă, nu poate decît scădea puterea morală a Guvernului, care ar putea fi bănuit că nu ţine cu toată inima la reforma pentru care se declară că va primi lupta cu toate consecinţile ei,—*flirtul* i-ar face rău. Că Guvernul liberal englez e sincer, şi că va izbuti să dea Home Rule Irlandei, cu toată ameninţarea lui Sir Edward Carson, nici un om serios în Anglia nu se îndoeşte.

Irish

Cronica financiară

Anul 1913 ne-a rezervat atîtea surprize în politica internaţională, încît noile conflicte sîrbo-albaneze şi greco-turce nu au avut o repercursiune puternică asupra cercurilor financiare.

Este drept că activitatea normală nu a început încă, dar aceasta nu se datoreşte atît nesiguranţei externe, cît mai mult faptului că după orice criză trebue să urmeze 2—3 luni de convalescenţă.

Tîrgul financiar în cursul lunei Septembrie nu prea a fost animat; cursurile s'au menţinut în parte, cele mai multe însă au suferit oarecare scăderi, datorite lipsei mijloacelor de transport, care îngreuiază operaţiunile de import şi export; apoi către sfîrşitul lunei trebuind să se facă lichidările şi plăţi mai numeroase ca de obiceiu, detentorii de valori erau nevoiţi să se mulţumească cu preţuri mai scăzute.

Au fost şi zile, în care Bursa a fost destul de animată: pe la începutul lunei şi pe la 26—27, după ce guvernul dădu un comunicat, din care reeşea că priveşte cu optimism situaţia externă. In aceste zile unele valori, mai ales cele din compartimentul Băncilor, au înregistrat şi oarecare urcări.

In cursul lunei Septembrie două evenimente însemnate au preocupat cercurile financiare: cazul agentului oficial N. Th. Hurmuz şi împrumutul romînesc.

Se ştie că acest agent prin operaţiunile nenorocoase ce a făcut, s'a văzut la un moment dat în imposibilitate să facă faţă angajamentelor avînd un pasiv de 594.000 lei faţă de un activ de 247.000 lei. Comitetul Bursei a cerut Tribunalului aplicarea dispoziţiilor relativ la falimente şi punerea sa în disponibilitate.

Cu această ocazie s'a observat cît de puţin se ţine seamă de dispoziţiunile legilor la noi. Intr'adevăr, dacă agentul Hurmuz ar fi respectat art. 38 din legea burselor, care interzice operaţiunile pe cont propriu, nu ar fi suferit atîtea perderi prin operaţiunile „à la baisse" făcute în timpul mobilizării noastre.

De sigur că în regulamentul de organizare al Bursei Bucureşti, ce urmează să se facă în curind, se vor prevedea dispoziţiuni, care să evite

asemenea cazuri pe viitor. Intre altele s'a propus reducerea numărului remizierilor; aceasta n'ar fi însă decît un paliativ. Sindicul Bursei, d. Filotti, a venit cu o bună propunere: formarea unui fond de rezervă din cotizaţiunile agenţilor,—fond care să serve la aranjarea situaţiei agentului devenit insolvabil.

Un alt eveniment important este contractarea împrumutului romînesc de 450.000.000 lei. Se ştie că la început se recursese la finanţa franceză, pentru a putea încerca şi pe alte pieţe, nu numai pe pieţele germane. Totuşi încercarea nu a reuşit, de oarece condiţiunile oferite de Berlin (87 în loc de 85 cu 4½% în loc de 5%) au fost mult mai convenabile. Apoi Germania nu ne impune ca Franţa obligaţiunea de a ne aproviziona într'o oarecare măsură cu mărfuri de acolo, ceia ce ar fi însemnat o îngrădire a libertăţii noastre de acţiune.

Totuşi, de oarece nu s'a putut contracta întreg împrumutul la Berlin, e posibil ca şi finanţa franceză să ia parte la acest împrumut.

Băncile romîneşti nu au luat parte la acest împrumut; în schimb vor acorda comunei Bucureşti un împrumut de 12.000.000 lei.

Evenimente de mai mică importanţă sînt: ridicarea capitalului Băncei Marmorosch, dela 15.000.000 la 20.000.000, proectul de a se înfiinţa în Bucureşti o bancă anglo-franceză cu 20.000.000 capital şi o bancă balcanică, asemenea cu mai multe milioane capital.

V. M. Ioachim

Miscellanea

Procesul Beilis şi legenda „omorului ritual".

Procesul din Kiev a provocat protestări vii in toate ţările civilizate. Rar se poate găsi o dovadă mai evidentă a faptului că astăzi există o viaţă sufletească comună pentru toate popoarele civilizate, care le uneşte pe toate într-o singură societate, în ciuda tuturor barierelor şi graniţelor. Dar aceste protestări devedesc şi alt lucru: că există chiar un interes real de a lupta împotriva manifestărilor atavice care trezesc în omul de astăzi ceva din sufletul acelor vremuri, cînd orice „străin" era privit ca un duşman, sau chiar timpuri şi mai îndepărtate, cînd se părea legitim nu numai de a omorî pe orice străin, ci înflorea şi antropofagia, care adesea avea chiar o bază religioasă.

Dar procesul lui Beilis a creat şi o întreagă literatură, foarte interesantă, care ne lămureşte asupra originelor legendei despre „omorul ritual". Şi rezultatele diferitelor cercetări istorice în această privinţă pot părea surprinzătoare pentru cei neiniţiaţi.

In adevăr, mulţi bănuesc oare că prima acuzaţie de omor ritual a fost ridicată *împotriva creştinilor*, in acele vremuri cînd, pentru lumea păgînătăţii, aceştia păreau o simplă sectă evreiască şi se confundau în massa poporului evreesc? E bogat materialul istoric relativ la toate acuzările falşe şi legendele odioase ce pe vremuri se răspîndeau pe seama creştinilor şi găseau teren foarte prielnic în credulitatea masselor întunecate, şi mai cu seamă in ura sufletelor primitive împotriva oricărui heterodox.

Ne permitem să culegem din presa străină cîteva date.

Apologetul creştin din veacul al III-lea, Minutiu Felix, şi-a dat osteneala să adune acuzările curente ce se aduceau pe vremea lui creştinilor şi care nu numai că inspirau contemporanilor ură şi dispreţ împotriva adepţilor lui Christ, dar care îi duceau şi în faţa tribunalelor,

ba chiar îşi găseau o confirmare oficială în sentinţe condamnatoare la tortură şi la eşafod.

In una din scrierile citate de Minutiu se afirmă că creştinii „idolatrează capul de măgar... Se ştie de asemenea cum ei îşi organizează „serbările religioase. In ziua solemnă, se adună la masă oameni de am„bele sexe şi de toată vîrsta, cu copii, surori, mame. După o masă „copioasă, cînd benchetuitorii sînt mai cu chef, aci se întîmplă cele ce „urmează: Se leagă un cîine de sfeşnic. Apoi cineva îi aruncă o bucată „de carne. Cînele sare, sfeşnicul se răstoarnă şi asistenţii, scutiţi de „lumina incomodă, în întuneric, săvîrşesc infamii indescriptibile...

„Felul cum se primesc adepţii noi este tot atît de bine cunoscut, pe „cît de abject. Inaintea prozelitului, se pune un copil acoperit de o turtă „subţire de aluat, ca să înşele pe cei neiniţiaţi. Neofitul este invitat să iz„bească în aluat, şi astfel copilul este omorît. După aceia, creştinii, cu „lăcomie ling sîngele şi îşi împart trupul copilului. Conştiinţa crimei co„mune le impune tuturor tăcere"... (*Minutiu Felix*, „Octavius", cap. 9—12).

In această povestire se poate vedea, pe de o parte, originea acestei infame acuzări (e clar că este vorba de taina împărtăşeniei şi de agapele frăţeşti ale comunităţilor creştine primitive), iar pe de altă parte cine nu va recunoaşte aci prima versiune a legendei omorului ritual?

Aceste acuzări atît de inepte, au fost totuşi crezute. Mai mult, cum am spus mai sus, au fost chiar confirmate prin sentinţe judecătoreşti.

Un alt autor creştin, din veacul al doilea, vorbeşte şi despre „mărturiile" utilizate în astfel de procese împotriva creştinilor:

„Impreună cu noi creştinii, au fost arestaţi şi mulţi din servitorii „noştri, păgîni, pentrucă guvernatorul a poruncit ca să fie puşi la în„chisoare toţi cei ce se vor găsi în casele creştinilor. Servitorii aceş„tia, înspăimîntaţi de tortură, au cedat presiunilor duşmanului şi au „adus mărturii mincinoase că ar fi văzut la noi petreceri cu omoruri, „adunări în care se săvîrşesc fornicaţiuni, inceste şi toate mîrşăviile „despre care noi nu putem vorbi şi nici măcar gîndi fără să roşim. „Aceste mărturii mincinoase au fost cu stăruinţă răspîndite în tot popo„rul, încît chiar acei dintre păgîni care până acum ne priveau cu oare„care moderaţiune, au început să ne ceară moartea". (Citat de *Eusebiu* în „Istoria Bisericii". V. 1).

Acest citat din veacul al doilea pare a fi o reproducere dintr-o corespondenţă actuală asupra afacerii Beilis...

Cu drept cuvînt, un preot belgian catolic, abatele *van Tiheten*, într'un articol publicat într'un ziar cunoscut prin sectarismul lui catolic, după ce citează mai multe fapte de această natură relative la creştini, îşi închee astfel reflexiunile asupra procesului Beilis:

„Am văzut mai sus cum, în primele veacuri ale creştinătăţii, robii, „femeile şi copiii creştini, supuşi torturii, acuzau pe coreligionarii lor de

„omoruri rituale. Totuşi astăzi lumea întreagă recunoaşte că toate a-„ceste pedepse au fost date fără vină. Atunci pentruce să apreciem alt-„fel mărturiile stoarse împotriva evreilor, cu aceleaşi mijloace? (Este „vorba de argumentele ce se aduc în favoarea legendei omorului ri-„tual, pe baza proceselor medievale). In istorie, nu mai puţin ca oriunde, „nu ne este permis să întrebuinţăm două măsuri". *(Le XX-ème siècle,* No. 290 din 1913).

Din procesele acestea, care ar fi dovedit existenţa omorului ritual la evrei, se citează mai cu seamă cazul evreului Rafael Lewy, care a fost condamnat la moarte prin foc de un tribunal francez, nu în întunericul veacurilor de mijloc, ci la pragul istoriei moderne, în secolul al XVII lea. Dar, în presa străină, găsim o interesantă dovadă despre felul de judecată, chiar în veacul al XVII-lea şi chiar în Franţa, cînd se sgîndăresc patimile şi prejudecăţile mulţimii întunecate. Tot un tribunal francez a condamnat în veacul al XVII-lea la moarte prin foc pe preotul Urbain Grandieux, acuzat că a făcut ca paisprezece diavoli să intre în trupul a paisprezece călugăriţe. Una din călugăriţe a mărturisit că a luat parte la un sabat drăcesc, lîngă Orleans, şi a văzut acolo pe preotul Urbain încheind un contract cu Satana, scris pe piele de copii morţi fără botez. Prin depoziţiile martorilor, au fost stabilite chiar cu preciziune numele diavolilor cari au intrat în cele paisprezece călugăriţe: Asmodeu, Astarot, Leviotan, Iseacarul, Uriel, Behemot, Dahon, Mahon, etc. Mai mult: tribunalului i s'a prezentat chiar o dovadă irefutabilă şi anume—autograful diavolului Asmodeu autentificat de iscălitura şi pecetea personală a Satanei...

Pe baza tuturor acestor dovezi atît de convingătoare, nenorocitul preot a fost supus unor torturi îngrozitoare şi ars pe rug.

(Vezi şi alte cazuri analoage, în „Norfolk Antiquarian Miscellany", vol. I, pag. 313—344).

Abatele catolic pomenit mai sus, van Tihelen, spre a feri Biserica catolică de învinuirea că ea ar fi scornit şi răspîndit legenda omorului ritual, face istoricul diferitelor procese de această natură şi ne arată cum împăraţii cei mai credincioşi şi Papii cei mai cu autoritate au protestat împotriva legendei: Impăratul Frederic al II-lea (1236), Papa Inocenţiu al IV-lea (1253), Papa Grigorie al X lea (1272), etc. etc. etc.

Nu-l vom urmări în acest istoric, nici în analiza făcută de el pentru a răsturna argumentele şi mărturiile în favoarea omorului ritual. Legenda va trăi şi după toate aceste protestări, va trăi şi după scandalosul proces din Kiev, oricare ar fi rezultatul lui, va trăi în toate minţile întunecate şi în toate sufletele otrăvite de ură, în ciuda tuturor mărturiilor şi a tuturor argumentelor, cită vreme va fi cu putinţă prigonirea şi umilirea celor străini de religie sau de rasă.

Cu atît mai preţioasă este manifestarea lumii civilizate cu prilejul procesului Beilis, ca o prevestire a vremii ce va să vie.

Contramandarea reprezentării piesei Manasse

Reprezentarea piesei *Manasse* de Ronetti Roman la Teatrul Naţional din Bucureşti a fost contramandată, în urma intervenţiunii cîtorva studenţi. Singurul motiv adus împotriva piesei, se rezumă în faptul că autorul a fost Evreu.

Nu vom discuta întrucît o astfel de manifestare e admisibilă într'un stat civilizat şi nici măcar dacă se poate tolera ca,— atunci cînd Constituţia noastră nu permite nici chiar organelor Statului vre-o cenzură literară,—această cenzură să fie exercitată de cîţiva cenzori amatori, care nu pot invoca alt titlu decît calitatea lor de studenţi. Sîntem gata de a admite că simpla împrejurare că cineva nu şi-a dat încă examenul de licenţă sau doctorat îi constitue un privilegiu necontestabil de a vorbi cu autoritate în numele naţiunii romîne şi al intereselor ei superioare.

Nu vom pune la îndoială nici buna-credinţă a tinerilor amatori.

Vom releva numai o ciudată coincidenţă între interesele presei internaţionale iudo-file şi astfel de manifestări.

In adevăr, dacă nu se poate contesta că chestia evreiască, în Rominia, se prezintă în fond ca un conflict de ordine economică şi naţională, tot aşa de puţin contestabil este că presa internaţională filo-semită are tot interesul să prezinte această chestie ca un rezultat al prigonirilor religioase sau isvorîte numai din ura oarbă de rasă.

In cazul de faţă, situaţiunea este şi mai interesantă din acest punct de vedere, întrucît defunctul a fost un *cetăţean romîn*, pe care deci o legislatură naţională l-a găsit demn de a intra în rîndurile naţiunii noastre, în urma recomandării de către d. P. P. Carp, sprijinită de primul-ministru de pe vremuri, d. D. A. Sturdza...

Probabil, unul din titlurile pe baza cărora Ronetti Roman reclama cetăţenia a fost şi piesa Manasse!...

Hotărît, dacă nu s'ar fi găsit în ţara noastră din cînd în cînd amatori ca tinerii protestatari din Bucureşti, faimoasa alianţă israelită ar fi trebuit să intre în cheltuială, pentru a-şi asigura serviciile ce acum i se aduc desinteresat.

Şi momentul mai cu seamă a fost bine găsit, tocmai acum, cînd procesul Beilis a provocat un curent atît de viu împotriva sălbătăciei antisemite şi puţină vreme după formarea unui comitet internaţional, în care au intrat atîtea somităţi, pentru apărarea evreilor romîni împotriva intoleranţei religioase şi de rasă.

Un conflict de interese pe bază economică şi naţională, poate legitima, în opinia publică europeană, o luptă de apărare; dar niciodată lumea civilizată nu poate justifica ura de rasă sau prigonirea religioasă. Dreptul de prigonire nu poate să fie recunoscut nimănui şi, mai curînd sau mai tîrziu, conştiinţa de dreptate inerentă civilizaţiunii europene îşi va găsi sancţiunea necesară.

Orice fapt care poate colora chestiunea evreiască din Rominia în acest sens, nu serveşte prin urmare în primul rînd decît cauza filosemită, în acceptaţiunea cea mai strîmtă a cuvîntului.

De aceia este dreptul şi datoria tuturor rominilor conştienţi de adevăratele noastre interese naţionale de a nu tolera manifestări nesocotite, cum a fost aceia a cîtorva studenţi din Bucureşti.

Nădăjduim că şi studenţimea romînă, în întregimea ei, îşi va da seamă de adevărata lor valoare.

Sfîrşitul unui proces.

E vorba de procesul nostru cu d. Radu D. Rosetti.

Cîtă vreme acest proces a fost pendinte în faţa instanţelor judecătoreşti, scrupule uşor de înţeles ne-au împiedecat să vorbim despre el. Acum însă, cînd Curtea de Apel din Bucureşti a respins apelul poetului, vom face un scurt istoric al afacerii, numai pentru a servi cercetătorilor de moravuri literare din această ţară cîteva date interesante.

Poate că cetitorul a şi uitat faptele—atît de neînsemnate pentru el.

Acum mai bine de un an, tot la această rubrică, am publicat cîteva însemnări cu prilejul reapariţiei d-lui Radu D. Rosetti pe arena noastră literară. Îi citam acolo un vers în care culminau sintetic toate însuşirile acestui versificator; îi aminteam succesul de pe vremuri, analizînd calitatea scurtei sale celebrităţi: arătam cum carolscrobismul d-lui Rosetti s'a victoreftimizat odinioară în vitrine, ziare, calendare, etc. şi, în sfîrşit, ne exprimam nemulţumirea că se găsesc reviste care să-l readucă la modă, după ce cu multă trudă fusese urnit afară din literatura cultă.

În urma acestei notiţe, care privea exclusiv activitatea *literară* a d-lui Radu D. Rosetti, am găsit într-o bună zi, pe biuroul nostru, o somaţie prin portărei. Eram somaţi pe baza unui articol din Codul penal, să publicăm în coloanele noastre un „răspuns" al d-lui Rosetti, adică să-i primim colaborarea forţată!

„Răspunsul", inadmisibil în genere şi necuviincios în speţă, a fost aruncat la coş. Din obişnuinţă...

Dar nu ştiam că „poetul" avea la îndemînă un întreg arsenal de trucuri avocăţeşti, de care altul s'ar fi sfiit să se folosească.

Asupra eleganţei acestor trucuri vom insista puţin, numai ca să complectăm datele despre care vorbeam mai sus.

D. Radu D. Rosetti, deşi ştia că textul articolului invocat nu era aplicabil cazului nostru, ne-a chemat în judecată. (Şi numaidecît am cetit prin ziare, anunţat cu litere groase *„Procesul poetului Radu Rosetti cu Viaţa romineascâ"*, iscat „în urma unei polemici"...)

D. Radu D. Rosetti, deşi ştia că articolul invocat vorbeşte despre *editori*, totuşi a intentat procesul *directorilor* noştri.

Deşi, apoi, se ştia că direcţia publicistică şi literară a revistei noastre o are exclusiv d. Stere, totuşi poetul a avut delicateţa să implice în proces şi pe d. Dr. Cantacuzino,—numai ca să nu se deranjeze din sălile palatului Justiţiei din Bucureşti. Astfel nu s'a sfiit să silească pe un om ca d. Stere să-şi lase ocupaţiunile şi să bată de cinci-şase ori drumul pănă la Bucureşti, pentru o chestiune atît de importantă ca talentul poetului Rosetti D. Radu...

Luînd aere de prigonit al Vieţei romîneşti, pe motivul că nu i-am fi putut obţine colaborarea, sau că-l invidiem, sau... mai ştim noi ce?—d-sa, numai ca să facă impresie momentană, ne-a ameninţat cu proces de calomnie atunci cînd directorul nostru a afirmat că i-am aruncat la coş producţiile ce ne trimisese. Şi d-sa ştia prea bine că faptul, cunoscut de zeci de persoane onorabile, poate fi oricînd dovedit.

Ba mai mult. Deşi avea în faţa sa un om cu desăvîrşire străin de felul discuţiilor „literare" din Bucureşti, un om care nu căutase de bunăvoe şi nici măcar nu se putea sustrage deliciilor unei conversaţii cu d. Radu D. Rosetti (întrucît, procesul avînd forma penală, directorul nostru nu-şi putea substitui un avocat), totuşi poetul a uitat că tonul agresiv şi aroganţa dovedesc, în asemenea caz, o delicateţă de simţire care stă exact la nivelul talentului poetic cu care l-a înzestrat natura.

Iată pentruce procesul cu d. Radu D. Rosetti, care pentru d-sa a fost o cauză celebră, exploatată în faţa galeriei, şi un lung prilej de desfătări... până la sentinţă, pentru directorul nostru el nu a fost decît o enormă plictiseală.

Ca să-l cruţăm pe viitor de asemenea pacoste, deşi am cîştigat procesul, vom evita de acum încolo să mai vorbim despre poeţi de aceştia, care se ţin ca scaiul de om, cînd ai imprudenţa să iei numai act de existenţa lor.

A P E L

Către cetitorii şi prietenii „Vieţii Romîneşti"

Dispariţia marelui cetăţean Spiru Haret impune Iaşului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraş un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toţi cetitorii şi prietenii noştri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deşteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească iniţiativa luată de „Viaţa Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicaţia specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administraţiei revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viaţa Romînească"

	LEI	B.
Suma din urmă	**5638,**	**65**
Lista d-lui I. Iscu, învăţ., Valea-Mare (Bacău): I. Iscu 2, Maria I. Iscu 2, Mihai Ciurar Giurgi 0.50, M. Doboş Petre 0.25, M. Solomon 0.10, Ianoş Farcaş Potochi 0.20, Ianuş Duma Antal 0.20, Antal Ciurar 1, Ferenţ Brudău 0.15, Andrei Benchea 0.10, M. Farcaş Gödori 0.10, M. Inău Hangiu 0.10, Giurgi Stoleriu 0.10, Gh. Simion 0.20, I. Duma Bordeuş 0.10, G. Farcaş Gherghel 0.10, D. Ciuraru Rusu 0.10, V. Panţiru 0.10, Mihai Coşa 0.10, Arghir Botez 0.10, Teodor Tecucean 0.10, A. Jitaru Andrieş 0.30, A. Ciurar Petre Bocicov 1, Ianoş Rusu Antal 0.10, Martin Antal Mihai 0.10, Giurgi Budău Ferenţ 0.10, Ianuş Farcaş M. Potochi 0.20, Ianoş Iacobuş Antal 0.20, Mihai Petraşcu Ianoş 0.15, Giurgi Patraşcu Chicid 0.10, Andrei Coşa Dascalul 0.10, Ianoş Feer Ianoş 0.10, Andrieş Ianău Petre 0.10, Giurgi Cochior 0.10, Gherghel Roca Ianoş 0.50, Antal Ciurar Antal 0.15, în total	11	—
G. Diamandi, Bucureşti	100	—
D-na E. Tulbure, Iaşi	20	—
Vespasian Erbiceanu, magistrat, Iaşi	10	—
Lista d-lui Dr. Radu Moise, spitalul Parnicea (Bacău): M. Candopol, ad-tor plasa Parnicea 5, Dr. Radu Moise 20, I. Popovici judecător 5, Al. G. Andreescu farmacist 5, St. Softa magistrat stagiar 5, Mircea Costinescu, proprietar, Răcătau 10, în total	50	—
Gr. Stratin, ziarist, Iaşi	2	—
Dr. Gr. Angelescu, Alimăneşti-Olt	7	—
Gh. Georgescu, învăţător, Poeniţa (R. Sarat)	4	—
Lista d-lui D. Cădere, profesor, Iaşi: D. M. Cădere 10, Maria D. Cădere 5, Radu D. Cădere 2, Mărioara D. Cădere 2, Toader D. Cădere 2, Mariana D. Cădere 2, în total	23	—
Gh. Carp profesor, Constanţa	10	—
Total.	5875,	65

RECENZII

Octavian Goga. *Din umbra zidurilor.* Poezii.

Dacă sînt unele volume pe care le deschidem cu neîncredere, vederea altora deşteaptă în noi un fel de curiozitate neliniştită, acelaşi sentiment care ne cuprinde în faţa scrisorilor pe al căror înveliş recunoaştem trăsăturile unei mini scumpe. Am deschis noul volum al d-lui Goga cu un asemenea sentiment...

Ca poet şi ca luptător, cîntăreţul Oltului, al Rugăciunii şi al Clăcaşilor e desigur una din figurile pregnante ale culturii şi ale vieţii noastre naţionale. Frînturi din primele poezii îmi cîntă şi acum în minte; ele au fost pentru mine, caşi pentru atîţia, un semn al vremii şi o fanfară de luptă. Intr'o formă nouă şi îndrăzneaţă, aceste poezii exprimau dragostea profundă a pămîntului şi a gloriei trecute, revolta împotriva asupririlor seculare şi a nedreptăţii sociale cu tot avîntul de foc al unui suflet tînăr în care clocotea lava şi tresărea o neînvinsă vigoare.

Din aceiaşi inspiraţie izvorau şi poeziile de mai tîrziu. Esteţii, care la început ironizaseră ceia ce numeau ei ţărănismul poetului, vorbeau acum de forma cîteodată greoaie, de gîndirea uneori obscură, de imaginele des repetate, de monotonia unora din versuri. E poate ceva îndreptăţit în aceste afirmaţii, dar nu pot fi prea senzibil la ele. Versurilor de o factură perfectă care nu spun nimic sau exprimă un fond sufletesc incolor sau anemic, am avut slăbiciunea să prefer totdeauna versuri mai puţin, impecabile, uneori incorecte, alte ori chiar barbare, dacă vibrează în ele un puternic accent personal. Şi dacă albia în care curge această poezie e îngustă şi prăpăstioasă, volumul ei e dens şi ea vine din departate adîncuri. Şi niciodată poetul nu mi se pare că s'a ridicat mai sus ca în „Dedemult", această minunată evocare a trecutului; ca în „Un om", această vie şi înălţătoare icoană a muncii apăsate; ca în „Carmen", acest splendid imn panteist al iubirii triumfătoare. Ultimele poezii ale d-lui Goga sînt menite în mare parte să surprindă, căci ele ne revelează aspecte până acum necunoscute ale personalităţii sale. In ele poetul nu e numai:

....cîntăreţul celor fără nume.
Un strigăt smuls de-a vremilor viitoare
Din viforul durerilor din lume.

Ce-i drept cîteva „coarde vechi" răsună şi de astă dată. In faţa pretenţiilor nobiliare ale d-lui Zamfirescu, poetul îşi evoacă cu mîndrie strămoşii:

Cu mine vin, roiesc, intr'una
Cei fără neam şi fără număr,
Ce-au sprijinit intotdeauna
Eternitatea pe-al lor umăr.
Vin cei de-o lege cu pămintul,
Copiii soarelui de vară,
Eu, solul lor, le port cuvintul
Ş'in suflet sfinta lor povară.

Şi contesei de Noailles el îi aduce aminte de-un trecut care ne infăşoară, chiar fără voia noastră :

Citi logofeţi şi vornici nu se schimbă
In noaptea ta cu visuri sbuciumate.....
Cu noi in drum doar pururea se plimbă
Un ţintirim de suflete uitate...

Parisul şi podoabele artei apusene îl fac să se gindească la pămintul Ardealului şi la satul natal. Dar aceste accente sint rare şi sfioase, noi coarde se aud acum. Vehementul lirism naţional şi social de altă dată face loc unei poezii mai interioare, mai intime. Poetul işi intoarce privirea inăuntru, se scoboară in lumea sufletului său,

jusqu'au fond désolé du gouffre intérieur.

Cu delicateţă şi cu discreţie el ridică vălul acestei lumi profunde şi ne face să zărim rănile ei ascunse :

Iar noaptea cind cade şi ceaţa se lasă,
Tu trage-ţi oblonul să n'ai mărturii.
Şi-atunci, sub tavanul ascunsei chilii,
Despătură-ţi taina ce'n suflet te-apasă,
Stropind-o cu lacrimi de ceasuri tirzii.

Căci i-a fost dat şi acestui poet să soarbă adinc in iubire din cupa durerii, şi să cunoască de aproape caşi Musset pe acest mare invăţător.

Poetul, — care cinta odinioară in Carmen :

Noi sintem copiii pămintului bun,
Drumeţi ai poruncilor firii,
Şi 'n sufletul nostru-i acelaşi indemn
Ce 'nvie pe cimp trandafirii,—

Suspină acum in lieduri de o melancolie pătrunzătoare :

Dragoste cu vină,
Dragoste bolnavă,
Cupă de lumină,
Cupă de otravă
Cine mi te-a dus la buze, cupă de otravă ?

In armonie cu sentimentele intime şi priveliştile de primăvară, „cind iarba livezilor cintă“, au dispărut de pe orizon şi in locul lor defilează peisaje de toamnă şi de amurg. Cum era de aşteptat, versurile sint mai perfecte ca execuţie şi mai muzicale ca odinioară. Dar ca impresie totală se degajează din această formă nouă de lirism nu ştiu ce nehotărit, incomplect.

Muza poetului e desigur in drum spre alte orizonturi şi eul lui se sbate parcă frămintat şi chinuit de tendinţi contrare. Versurile cu care se incheie volumul sint semnificative :

Dar dintr'un suflet ce se fringe
Rămin aceste versuri rupte,
Ca nişte picuri grei de singe
Stropiţi pe cimpul unei lupte

Din punct de vedere artistic crizele sufleteşti de asemenea natură sint uneori fatale temperamentelor debile, acele puternice ies însă din ele reinoite şi mai apte ca odinioară pentru adevarata creaţie. Şi in viguroasa şi bogata personalitate a poetului ardelean sint forţe mari care dorm, posibilităţi care-şi aşteaptă realizarea.

O. B.

***

P. Locusteanu şi Iser. *Figuri contimporane.* Edit. „Flacăra,“ Buc. 1913.

D-l Locusteanu face un adevărat *tour de force !* Vorba lui Mirea : ce-ar fi dacă o sută de pictori, cu-o sută de palete, s'ar pune să picteze cu-o singură culoare o sută de portrete ?... Dar ce-ar fi dacă un singur pictor, fără văpsea, fără paletă, s'ar pune să picteze o sută de portrete ? „Ar fi un an rentabil pentr'un... necrolog !“ Ca să evite monotonia fatală a galeriilor sale, pictorul acesta ar avea nevoie de o sută de resurse artistice. Pentru fiecare figură i-ar trebui un procedeu nou, o perspectivă nouă, o lumină diferită.

Iată pentruce portretele d-lui Locusteanu, scrise intr'un stil îngrijit cum nu ne obişnuise până acum d-sa, plac mai mult cind le citeşti izolat, la intervale, decit la un loc şi dintr-odată.

D. Locusteanu caută şi izbuteşte să rămină credincios primei impresii pe care i-a făcut-o persoana unui „contimporan.“ Acestei prime impresii fundamentale îi subordonează apoi pe toate celelalte. Prin ea explică apoi, răutăcios sau spiritual, insinuant sau de-a dreptul, toate amănuntele mimice şi sufleteşti ale personagiului, şi astfel reuşeşte aproape totdeauna să creeze un tot armonic.

Procedeul însă se repetă. De aceia poate toate portretele sint la aceiaşi înălţime, fără scăderi, şi tot de aceia, dacă n'ai cunoaşte modelul, cu greu te-ai opri in faţa altor portrete decit ale d-lor Delavrancea, Xenopol şi Stere care sint cele mai interesante.

Dl Locusteanu putea face o selecţie mai severă printre „contimporani“ şi o sforţare mai vie pentru primenirea mijloacelor technice de care s'a folosit in portretistica sa.

Despre desenurile d-lui Iser ce pot să spun ? Nu am cultura artistică necesară ca să pot vorbi. Ca un simplu profan, pot spune numai... că toate caricaturile samănă cu originalul.

Totuşi, ni se pare că d. Iser e, uneori, prea crud. In multe din caricaturile sale, cruzimea inlocueşte humorul .. Prin însăşi natura ei, caricatura e deja un gen ingrat : ea se leagă de obiceiu de defectele fizice ale omului. Aceasta e de ajuns ca delicateţa unor anumite suflete să nu se poată împăca cu ea. Caricatura e arta de a face pe oameni mai uriţi de cum sint... Ca şi cind n'am fi noi destul de uriţi şi aşa !

*

Eugeniu Todie, *Robii pămîntului.* Instit. „C. Sfetea,“ Bucureşti, 1913.

O carte stranie in toate privinţele. Autorul, necunoscut până acum, scrie de-a dreptul un fel de roman, plin de calităţi şi de defecte tot atît de mari.

După un prolog stingaci, după multe consideraţii filosofice cam obscure şi nepotrivite cu situaţia, care ar putea descuraja dela inceput pe lectorul impacient, incepe de odată o istorie de dragoste, nespus de gingaşă. Povestirea simplă, sinceritatea tonului, cadrul rustic in care se petrece idila şi fermecătoarea naivitate a eroului care iubeşte intâia-oară, toate te captivează numaidecit.

Fiindcă e vorba de un autor cu totul necunoscut, pentru edificarea cetitorilor, nu mă pot opri de a face citeva citaţii. Eroul, un foarte tinăr student, işi petrece vacanţa la părinţi, la ţară. Acolo se îndrăgosteşte, pentru intâia oară in viaţa lui, de fata unui administrator de moşie. Iată-l, la inceputul iubirii lor, pe malul unui lac :

„Stăpînit de vraja ei, in lumina dulce a apusului simţeam dureros farmecul pe care-l dă vieţii iubirea şi ascultam in liniştea apelor adormite printre brîurile de trestii, cîntecul sfios al fericirii, ce se împ'etea din mii de glasuri.“

Iată-i şi iubita :

„Abia puteam să-mi stăpînesc incintarea. Imbrăcată intr-o bluză de casă, cu guler mare de dantelă, prin care se intrezăreau formele pline ale sinilor, cu privirea dulce şi veselă, avea in toată făptura ei ceva din frăgezimea

unei flori, după baia de rouă a dimineții."

Apoi, mai departe:

„Eram abătut. Intrai in chioșcul de ederă unde nu mă putea vedea nimeni. Pe un scaun zării o croșetă înfiptă in niște dantele și un ghem de ață galbenă. Mi se păreau niște lucruri scumpe, bănuind că sint ale ei: le apăsai pe buze.

„Cu coatele sprijinite de genunchi imi luai capul între mini. Dintru'ntăi n'avui nimic lămurit in minte și'mi pironisem ochii in pămint. Un gindăcel se strecură printre pietricele, lăsind urme in nisipul așternut pe jos. Ii urmării mersul. Apucă întăiu spre stinga, dădu de piciorul meu, se intoarse înnapoi, se ridică pe o floare veștejită pe care până atunci n'o văzusem, făcu citeva zigzaguri și dispăru in iarbă. Nisipul de jos iarăși se făcu vizibil in ochii mei citva timp, pe urmă pluti peste toate o negură deasă, din care începeau să se lămurească minile ei albe, rochia albastră, părul, umerii... Stam adincit intr-o nemișcare de spaimă, să nu se dărime viziunea. ."

Precum vedeți, e vechea poveste care intotdeauna devine nouă și interesantă, cind e povestită simplu și cu sinceritate.

Dar, să scurtăm.

După citeva episoduri, povestirea se intunecă, devine iarăși stranie ca la început. Nefericitul tinăr află că iubita lui e amanta arendașului moșiei pe care stă. Dar amorul lui, exasperat și sporit de gelozie, inghiață de-odată, in urma unei revelații și mai neașteptate: iubita e epileptică... S'ar părea că autorul a căutat dinadins o temă originală, o problemă psicologică rară, dacă amănuntele penibile și sinceritatea uneori supărătoare nu ne-ar face să bănuim că ne aflăm in fața unor mărturisiri autobiografice, a unor fapte petrecute in adevăr. Noi sintem robii instinctelor noastre, mai presus de care e zădarnic să incercăm a ne ridica,—robii pămintului: aceasta e ideia care se desprinde din povestirea d-lui Todie.

Cu toate lipsurile ei,—stingăcie in compoziție, singularitatea subiectului, vocabular prea impestrițat, cuvinte rău întrebuințate, etc. etc.,—e totuși o carte plină de zbucium, de analize sufletești, de întrebări și de gînduri, care interesează mai mult decît cutare op literar foarte meșteșugit scris, cu o formă originală, aruncată însă peste un fond banal și anemic.

*

E. D. Relgis. *Triumful neființei (fantazii).* „Socec." Iași, 1913.

O serie de fantazii, care amintesc proza d-lui Anghel. Autorul posedă o uimitoare putere de invenție verbală. El se adincește într'un fel de contemplări singuratice, de meditațiuni hipnotice și, prin stăruința îndelungă cu care 'și privește subiectul, vechiu, isbutește in cele din urmă să-i descopere aspecte nouă. Cea mai bună dintre bucățile acestui volum ni se pare a fi *Glasul Apelor*, din care cităm începutul:

„In timpuri neștiute imensul nostru fir de nisip se invirtea in nesfirșit, îmbrăcat intr-o coajă groasă de apă. Liniștită, blamida de lichid dormea, lăsind s'o sage soarele cu săgețile sale de foc. Neted, seninul cerului se întindea și pe sticla apei; singure luna și stelele își puteau privi în tihnă, nesfișiat și limpede, chipul. Tăcerea morții trona in imperiul apelor iar timpul trecea nenumărat. Grele, picăturile se lipeau și pămintul gemea sub povara masivului. Inchis ca un grăunte într'un glob de cleștar, el își cerea viața. Și răbdător, dar dirz și minios, începu să lucreze.

„Topindu-și sub dogoarea voinței măruntaele, el își agita lieuoarea de foc in spasme de furie. Și șubreda lui scoarță începu să se miște. Un virf de

munte pătrundea adinc, ca un cuiu enorm, zidul apelor..."

Pentru amatorii de imagini nouă și bine găsite, de apropieri inedite de cuvinte, volumul de fantazii al d-lui Relgis e cit se poate de interesant.

*

V. Mestugean, *Schițe și Filme*, București, 1913.

Volumul d-lui Mestugean cuprinde o puzderie de schițe foarte mărunte, scrise intr'un stil limpede, gazetăresc, fără pretenție. Unele interesează mai ales prin partea lor anecdotică, cele mai multe însă sint cu total lipsite de interes.

C. N. F.

***

Un romin. *Cadrilaterul Bulgar.* București, 1913. Prețul 10 lei.

S'au spus in timpul din urmă multe cele despre ofițerul romin. Greutățile și suferințele unei campanii lipsite de strălucirea și răsplata faptelor glorioase, făcind să rămie in conștiința celor ce-au participat la ea numai scăderile, au creat un mediu de resonanță, care a intensificat ecoul nemulțumirilor.

Nu e scopul nostru să analizăm aici substratul real al acestor nemulțumiri.

Ne gindim numai la una din caracteristicile ce s'au dat, printr'o generalizare obicinuită la noi, ofițerimii noastre intregi. Ofițerii noștri, s'a zis, s nt ușuratici, lipsiți de preocupări serioase; nu citesc, nu studiază; se indeletnicesc numai cu petrecerile și vizitele; trec prin viață cu inima ușoară fredonind canțonetele cele mai proaspete ale varietetarilor, ori ultimul vals la modă. Și s'a pus astfel pecetea generală: frivolitate...

La această caracterizare ne gindim acum cind am terminat de cetit studiul asupra Cadrilaterului bulgar publicat de „un romin",—care e un ofițer al armatei noastre.

Cine ar putea susține că nu sint lacune in educația și indrumarea ce se dă ofițerilor noștri,—ca, de altfel, in educația și îndrumarea ce se dă tinerimei noastre intregi?

Dar chiar dacă nu am avea cunoștință de alte lucrări, de specialitate, ale unora dintre ofițerii noștri și dacă nu ne-ar fi căzut subt ochi revistele redactate de membri ai corpului nostru ofițeresc, tot ar trebui să recunoaștem că se face o nedreptate cind se acuză de frivolitate un corp din care unii membrii sint in stare să deie la iveală lucrări ca aceasta.

Dl G. Diamandy, care a scris o prefață cărții de care ne ocupăm, a numit-o „o monografie admirabil de complectă" și „o lucrare de inaltă valoare științifică", și nu e de loc in aceste vorbe exagerarea unui scriitor căruia i se solicită o recomendație către publicul cetitor.

In adevăr, studiul acesta e o lucrare complectă. Orografie, hidrografie, climă, împărțire administrativă, populație, construcțiuni, bogăție animală și vegetală, instrucție publică, stare sanitară, căi de comunicație, industrie și comerț,—toate sint cercetate in amănunțime și expuse limpede cu statistice, tabele, planșe și hărți, și cu tot aparatul științific trebuitor.

Autorul s'a folosit de cele mai recente date oficiale—cărora adesea a trebuit să le tempereze zelul patriotic și de toate scrierile autorilor bulgari asupra chestiunei. Dar, de sigur, deși nu ne aducem aminte s'o spue anume, vizitarea teritoriilor pe care le studiază, cercetarea la fața locului, i-au fost cel puțin tot atita de folos cit lucrările altora.

In expunerea sa autorul știe să rămie obiectiv și dă dovadă de o stăpinire de sine care face cinste omului de știință. Iată pentru ce toți acei pe care cadrilaterul bulgar, ori cel puțin acea parte a lui care in urma păcii de la București s'a alipit țării noastre, ii interesează in vre-un chip oare-care vor

găsi în monografia aceasta toate datele de care au nevoie şi le vor putea utiliza cu cea mai desăvîrşită încredere.

Ne folosim de aceste date ca să notăm aice, ca mai însemnate şi de interes mai general, două concluzii ce se pot trage din expunerea autorului: prima este aceia că numărul analfabeţilor se ridică astăzi în Bulgaria la 60% procent, care e atît de departe de acel mult trimbiţat 6% al ziarelor europene, iar cea de-a doua este aceia că în Bulgaria aproape nu există sat în care să nu se găsească un local propriu pentru şcoală,—local care de obiceiu e cea mai însemnată clădire din sat. Şi dacă din prima constatare putem să tragem oarecare slabă mîngiere,—dacă mîngiere poate fi,— apoi cea de-a doua trebue să ne deschidă ochii asupra inferiorităţii în care, cu puţina noastră grijă pentru învăţămîntul primar la sate, sîntem ameninţaţi să rămînem faţă de vecinii noştri dela sud.

Dar recenzia aceasta tinde să ia proporţii prea mari şi sîntem de-abia la primele învăţăminte ce le putem scoate din lucrarea de care ne ocupăm.

Ne oprim dar, cu gîndul că, cel puţin pentru acea parte a Cadrilaterului care de-acum este pămînt al Romîniei, lucrarea de faţă va fi mult şi cu folos utilizată.

M. C.

***

P. Cancel. *Păstoritul la Poporul romîn.* Precizări etnografico-istorice cu prilejul apariţiei studiului D-lui O. Densuşianu 'Păstoritul la popoarele romanice'. Bucureşti, Rasidescu, 1913, 1 broş. în 8° de 27 pag., preţul 1 leu.

Broşura de faţă este prilejită de o broşură a d-lui Ovid Densuşianu despre *Păstoritul la popoarele romanice.* Cetitorii noştri cunosc conţinutul broşurii D-lui Densuşianu din recensiea pe care i-am consacrat-o în această revistă. Pe cînd eŭ însă m-am preocupat maĭ mult de partea filologică a concluziilor D-lui Densuşianu, D-l Cancel atacă însuşi fundamentul etnografic al teoriei profesorului din Bucureşti.

D-n Cancel probează că D-n Densuşianu a confundat felul de viaţă a Romînilor din nordul Dunării cu acela a Romînilor din sudul fluviului, a confundat transhumanţa cu rătăcirile izolate, a conceput păstoriea=nomadism, şi a ajuns la concluziea greşită că în veacul de mijloc Romînii aŭ fost un popor de păstori rătăcitori cu turmele.

Bazat pe relaţiuni de călători şi pe documente, D-l Cancel arată că *transhumanţă*, adică scoborîre a turmelor depe un anumit munte la o anumită regiune stepică şi pe un anumit drum, şi viceversa, n-a existat decît la Macedo-Romîni;—la Romînii din Nordul Dunării aŭ existat dislocări individuale orĭ colonii de sate;—viaţa de păstor nu exclude viaţa sedentară.

Pe de altă parte primele documente ne arată pe Romîni organizaţi politiceşte, iar pe Macedo-Romînĭ locuind pe aceleaşi locuri pe care locuesc şi azi, deci ca popor aşezat. In veacul de mijloc Romînii n-aŭ putut fi deci un popor de păstori.

Dealtfel teoriea pastorismuluĭ romînesc, pe care D-l Densuşianu o emite după şese anĭ de muncă şi de cugetare şi pe care o revendică cu ostentaţie, a fost emisă cu mult înainte de D-sa de Miklosich (1879).

Eŭ am arătat în recensiea mea că teoriile filologice emise de D-l Densuşianu în broşura sa nu rezistă criticiĭ. D-l Cancel arată acuma că însuşi fundamentul etnografic şi istoric este şubred. Încă odată... *parturiunt montes*...

In broşura sa D-l Cancel atinge şi alte chestiuni importante. Astfel D-sa consideră pe *Fîrşăreţi* ca Iliri romanizaţi, pe *Aromîni* „maĭ mult urmaşĭ

aĭ Tracilor romanizaţi". Cum, după cît se pare, D-n Cancel s-a hotărît să-şi facă o specialitate din etnografiea romînească, aşteptăm o ocazie mai nimerită pentru a discuta asupra acestor chestiuni.

D-n Cancel scrie cu claritate, convingere şi entuziasm.

*

Dr. G. Pascu. *Eléments néo-grecs dans le dialecte mégléno-roumain.* Extras din Revue de Dialectologie romane, 1913.

Daŭ o listă de 51 cuvinte meglenoromîne de origină neogreacă. Lista completă voiŭ da-o în Dicţionarul etimologic al dialectului meglenit pe care-l am gata şi va apărea la timp.

G. P.

***

Romain Rolland. *Jean-Christophe*, Paris, Librairie P. Ollendorff, în 10 volume de 3.50 lei. 1912.

Romain Rolland e profesor la Sorbona. Predă, istoria muzicii. A publicat cîteva volume despre artiştii mari ai lumii şi a scris şi teatru.

E un om de ştiinţă, respectat, şi un om de litere de netăgăduită valoare. Opera lui principală e *Jean-Christophe*: un uriaş roman în 10 volume.

Cetitorul se opreşte surprins înaintea lui Jean-Christophe,—căci n'a întîlnit niciodată un astfel de erou. Cărţile clatină sufletul şi-l schimbă, cum îl transformă pe încetul sau violent întîmplările vieţii.

„Jean-Christophe" nu dă sfaturi şi nu caută să convingă pe nimeni;—noi, totuşi, ne aducem sufletul la judecată; vedem păcate nebănuite, ascunse în firidele inimii; şi, plecînd ochii spre pămîntul pe care ne răzămăm, descoperim pentru întîiaşi dată minciuna, ce ne susţine, ca o temelie. Normele rigide ale ştiinţii şi prejudecăţile naţionale nu l-au încătuşat pe Romain Rolland; sau, dacă odată a fost înlănţuit, a ştiut şi a avut puterea să sfarme legăturile. Romain Rolland e un spirit independent şi sincer. Acelaşi apare în toate scrierile lui, cu libertate de gîndire şi arzător de pasiune nobilă. Cheamă sufletele curate la lupta mare a vieţii, în care bunătatea trebue să fie călăuza.

„L'oeuvre tout entière de Romain Rolland—spune Lucien Maury în *Figures littéraires*—est une proclamation d'énergie, un appel aux sources profondes de joie et d'espérance que notre temps s'acharne à refouler".

Eroul romanului—Jean-Christophe—e un compozitor genial, clădit din calităţile şi defectele lui Beethoven şi Wagner; are trăsături comune cu Mozart, cu Bach şi chiar cu Gluck. Romain Rolland l-a creat pe Jean-Christophe dintr'o stranie diversitate de elemente; i-a dat însă viaţă din sufletul lui şi, de aceia, îl vedem trăind. Jean-Christophe a privit lumea, întăiu, de pe malul Rinului; s'a pătruns de cîntecele naturii şi, în Germania, a cunoscut nedreptatea. S'a revoltat împotriva minciunii germane şi, într'o critică acerbă, a lovit în instituţiile temeinice şi în oamenii respectaţi din ţara lui.

A trecut apoi în Franţa şi s'a izbit cu pieptul de minciuna franceză; s'a luptat şi acolo; a fost strîns în cerc de duşmani; a dat cu pumnii şi a învins.

Jean-Christophe are suflet primitiv cu vigoare sălbatecă şi cinste. Intre prieteni e vistiernicul energiilor nouă; în sufletele obosite toarnă dor de muncă şi de viaţă. Barbarul dela Nord nu cunoaşte compromisurile; e tăiat dintr'o bucată, ca stînca ruptă din munte. Se rostogoleşte şi sfarmă: îşi trăeşte viaţa intens şi natural.

Dar Jean-Christophe e robul muzicii. Cîntă, în el, cîntecele veşnice ale naturii; muzica—„cet océan de musique qui remplit les siècles"—îl îmbată şi-l adoarme.

Din copilărie încă a întrezărit adevărul muzicii: „si la musique nous est si chère, c'est qu'elle est la parole la plus profonde de l'âme, le cri harmonieux de la joie et de sa douleur". Eroul se revoltă împotriva acelora care fac muzică cu ceasul: în familii tihnite se adună seara prietenii şi, între 8 şi 10, ascultă muzică. Unii vorbesc, alţii rîd; şi muzicanţii de corvadă distrează adunarea. Jean-Christophe bîrfeşte această profanare a artei. Muzica creşte din durerile sau bucuriile inimii; se ridică, ca un parfum d'in floare. Nu-i îngăduit nimărui s'o pîngărească.

*

In aceste cîteva rînduri ne-a fost greu să punem în lumină adevărată pe Jean-Christophe; vom fi mulţumiţi dacă recenzia noastră îi va îndemna de cît mai mulţi să ia în mînă opera lui Romain Rolland,—despre care a vorbit aşa de frumos Lucien Maury:

„Audace, originalité de cet intellectuel patenté, qui ne s'attarde point aux vaines idéologies, qui ne nous propose ni formules sonores, ni théories subtiles, qui glorifie l'instinct, les suggestions du coeur et de la conscience, qui subordonne, eussent dit nos pères, le beau au vrai, le vrai au bien, exalte en nous les meilleures puissances—nos facultés d'admirer et d'aimer—et ne craint pas de se vouer, parmi nos platitudes et nos désespérances, à un magnifique apostolat d'idéalisme!"

Rd. S.

***

Marcel Léart. *La Question Arménienne à la lumière des documents.* Paris, A. Challamel, 1813. Prix 2 fr.

Răsboaele din sudul Dunării au rezolvit „chestiunea orientului" în Europa. Dacă cu noua alcătuire ce s'a stabilit în Balcani liniştea va fi asigurată pentru un timp mai îndelungat, ori nu, aceasta este pentru moment o chestiune asupra căreia nu se poate afirma nimic sigur. Ceia ce rămîne însă sigur este că, în Europa, Turcii nu mai au astăzi nici un grup compact de populaţie creştină sub stăpînirea lor. Pentru viitor neamurile creştine de aice vor avea a-şi regula între dînsele toate socotelile.

Dar imperiul, căruia fanatismul şi energia sălbatică a otomanilor i-au pus bazele şi i-au întins în chip miraculos hotarele, nu a încetat prin aceasta de a avea şi astăzi încă în cuprinsul lui neamuri creştine.

Armenii, prin numărul, prin însemnătatea lor culturală, economică, socială, şi prin poziţiunea pe care o au în imperiu sînt unul din cele mai însemnate grupuri de populaţie creştină rămase azi sub dominaţia Turcilor — în Asia.

Situaţia lor dar caută să preocupe tot mai mult cercurile conducătoare ale politicii Europene, după cum suferinţile pe care le îndură sub stăpînirea vitregă a Turcilor trezesc tot mai multă simpatie şi mai mult interes în întreaga lume civilizată,—şi aceasta cu atît mai mult, cu cît această simpatie nu mai poate fi împărţită de-acum înainte cu creştinii de sub dominaţia turcă din Europa.

Cartea d-lui Léart apare dar tocmai într'un moment cînd aceste împrejurări pe de-o parte şi conflictul de interese Turco-Ruse în Asia pe de altă parte, pun chestiunea armenească cu mai mult relief la ordinea zilei.

Lucrarea e o pledoarie în folosul Armenilor, dar în acelaşi timp e şi o examinare a chestiunii, care are în vedere interesele Turcilor. Căci autorul porneşte dela ideia că, fără rezolvirea echitabilă a problemei armene, Turcia este periclitată în însăşi existenţa ei ca putere asiatică.

Pentru a dovedi această teză a sa, autorul, după ce face un scurt istoric al chestiunii armene, începînd dela prima intervenţie Europeană în favoarea lor (intervenţia franceză din 1867 după răscoala din Zeitun) şi, până astăzi, arată situaţia Armenilor ca populaţie şi însemnătate economică-culturală în mijlocul populaţiilor musulmane din Asia, şi expune în linii mari politica greşită pe care Sublima Poartă a dus-o până acum faţă de ei. In această expunere autorul face să reiasă limpede că din adînci pricini politice, economice, sociale şi religioase imperiul s'a arătat până acum incapabil să rezolve problema armeană şi prin aceasta a făcut jocul Rusiei,—pe cînd interesul bine înţeles al Turcilor ar trebui să-i ducă la ideia de a face din populaţia armenească un scut împotriva marelui imperiu dela nord.

Pentru îndreptarea relelor care decurg din situaţia anormală pe care armenii o au în imperiu, autorul propune un minimum de reforme, pe care le rezumă în următoarele trei puncte: a) numirea unui valiu european cu deplină libertate de acţiune în vilaetele locuite de Armeni, b) participarea Armenilor într'o dreaptă măsură la funcţiunile publice şi c) descentralizarea administrativă. Aceste trei puncte, Europa e datoare să le aducă la îndeplinire, nu numai ca chestiune umanitară, pentru a cruţa pe Armeni de masacrele la care sistematic sînt supuşi, dar şi pentru că, prin poziţiunea lor în drumul dintre Europa şi centrul Asiei, Armenii sînt meniţi să joace, ca element de cultură şi de activitate, un rol însemnat în viaţa internaţională.

H. L.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri literare, No. 9, Septemvrie 1913.

Dl. Mihail Chirițescu are o schiță viguroasă, ca toate producțiile acestui tînăr scriitor, care se impune din ce în ce mai mult. E un episod caracteristic din campania de astă-vară. Vocabularul curios, ostentativ dialectal, întunecă însă și de astă dată calitățile reale ale povestitorului, care ar putea să scrie, credem noi, tot atît de bine și într'o limbă mai puțin căutată, mai pe înțelesul tuturor.

Articolul despre Stendhal, semnat ***, e bine venit. Stendhal ni se pare prea puțin cunoscut și prețuit la noi în țară.

Poezia d-lui Demostene Botez („Cînd înserarea"....) amintește prea mult pe Cerna. Mania de a filosofa în versuri e dăunătoare pentru talentul acestui tînăr poet, care scrie din ce în ce mai curat. Cînd viața și tinerețea te strigă afară, la soare, nu-i oare păcat să te sustragi unei spontaneități de simțire, care are toți sorții de-a fi nouă, decît să te pierzi în speculațiuni reci și abstracte, care au toți sorții de a părea învechite?...

Noua rev. romînă, No. 17.

In No. nostru trecut, rîdeam puțin de răspunsurile savanților europeni primite de d. Rădulescu-Motru, în privința chestiunii balcanice.

D. Motru ne pune în contradicție rîsul, cu părerile directorului nostru care scria, asupra aceleași chestiuni, că trebue judecată „în legătură cu întreaga situațiune internațională", „în interesul situațiunii generale internaționale", etc.

— Prin urmare, cum,—exclamă d. Motru—în afară de d. Stere și de Balcanici, n'au dreptul să vorbească savanții europeni?!

— Ba au dreptul. Dar și noi avem dreptul să rîdem cînd citim bazaconii ca acelea, că deslegarea problemei ar fi... înființarea unei confederații balcanice, după modelul celei elvețiene, sau... adoptarea unui volapük cu care să ne putem înțelege cu Sîrbii, cu Bulgarii, etc. și să putem astfel veni în contact cu cultura europeană, cum fac Chinezii, Japonezii și triburile din Afganistan.

....Și iarăși avem dreptul să rîdem uneori de perspicacitatea cu care d. Motru alege tocmai pe savanții cei mai potriviți a se rosti în privința problemei balcanice: filosofi transcendentali, filologi, etc.

Studii filozofice (Volumul VI).

Intr'un st diu remarcabil prin claritatea și eleganța expunerii, „**Raționalism și Pragmatism**," d. *C. Antoniade* arată în linii mari tendințile filozofiei lui Bergson. Admirînd fără de rezervă metoda intuitivă. D-sa înlă-

tură acuzația de misticism ce i s'a adus. Cucerit de farmecul seducător care se degajează din opera filozofului francez, se pare că d. Antoniade nu zărește sau nu vrea să zărească laturile vulnerabile ale sistemului.

Pentru toți cei care au trecut prin școala severă a kantismului filozofia lui Bergson e o minunată construcție sintetică de un mare avînt poetic, din aceiași familie cu neoplatonismul și romantismul german. Utilizînd un vast material științific, această cugetare conține multe observații juste asupra realității și analize profunde ale vieții sufletești. La marele și eternele probleme filozofice ea răspunde însă prea des cu comparații și metafore care pun în mișcare imaginația dar nu satisfac totdeauna necesitățile logice ale inteligenții.

Tratînd despre **„Problema adevărului în filozofia pragmatistă"**, d. *M. Antoniade* se arată mai prudent recunoscînd că asupra valorii logice a teoriei adevărului în filozofia pragmatistă logicianii fac multe rezerve. „Pragmatismul ne spune mai mult cum se naște și se creiază adevărul decît ne arată în ce consistă el."

Intr'un studiu asupra „**Genezei sociale a Idealului**" d. *Drăghicescu* debitează într'o formă greoaie adevăruri care demult au devenit monedă curentă. D-sa e la noi reprezentantul unei categorii de spirite, din nefericire destul de răspîndite și în apus, spirite care compromit știința născîndă a sociologiei printr'o incontinență de eftin și incolor verbiaj, care nu poate ascunde în deajuns un diletantism facil și o remarcabilă lipsă de orice metodă și disciplină intelectuală.

La Nouvelle Revue, (Septembre, 1913).

Sub titlul de **„Scrisoare din Orient"**, găsim o repede expunere a situației din Balcani în urma păcii din București. Autorul articolului crede că împărțirea teritoriilor între beligeranți s'a făcut în pripă și e defectuoasă: cu toate că s'a respectat pe cît a fost posibil principiul naționalităților, s'au lăsat totuși elementele unor viitoare incidente, foarte numeroase. De altfel pentru cine cunoaște istoria popoarelor balcanice din ultimii 40 de ani nici o îndoială nu poate fi că apropiere și pace durabilă nu poate fi între ele și, ca o dovadă că e așa, avem faptul că primele aspirațiuni ale beligeranților de eri sînt militariste: înainte de a se gîndi la punerea în valoare a teritoriilor cucerite și la organizarea lor, toate statele din sudul Dunării își propun crearea unor armate mai numeroase și mai puternice. De pe urma războaelor recente, Romînia ese mărită, prosperă și cu prestigiul sporit, Grecia capătă mari izvoare de bogății, Bulgaria istovită va recurge încă mult timp la împrumuturi pentru a putea face față nevoilor celor mai elementare, iar Serbiei îi va trebui și ei mult timp până se va restabili. Cît despre noul stat creat prin voința Austriei și a Italiei, Albania, dacă își va pierde vre-odată independența (și aceasta se va întîmpla numai în urma unei mari ciocniri între slavi și germani), va deveni ori rusă ori austriacă. De aceia autorul crede că Italia greșește cînd sprijină Albania în dauna Serbiei și Muntenegrului, făcînd prin aceasta jocul Austriei. In sfîrșit, autorul scrisorii se ocupă de ideia unei confederații generale balcanice, care ar face un bloc puternic, dispunînd de o armată de peste 2 milioane și jumătate de soldați, și ar determina balanța în favorul acelei grupări europene—Tripla Alianță ori Tripla Ințelegere—către care ar gravita. El consideră imposibilă o astfel de confederație (în care ar intra Romînia și Turcia) din pricina tendinței popoarelor din sudul Dunărei de a-și alipi regiunile locuite de connaționali și de a extermina elementele de alt neam,—tendințe ca-

re au dat spectacolul acelor grozave atrocități, care au sguduit conștiința întregei lumi civilizate.

Mercure de France (Octombre 1913).

Dl. *I. Garling* dă în traducere franceză un frumos articol al criticului danez Georg Brandès, intitulat **„Henrich Ibsen Intim"**. De fapt, cu tot titlul său, articolul nu se mărginește să ne arăte pe marele dramaturg al nordului în viața sa intimă, ci este un adevărat studiu critic asupra operei sale. Brandès arată că Ibsen a învins greutatea pe care o întîmpină un scriitor ce scrie într'o limbă puțin cunoscută, —renumele lui a devenit mondial. Dar ceia ce-i mai însemnat nu-i atîta renumele lui Ibsen, cît faptul că el a avut o mare influență asupra contemporanilor. El este de altfel cel dintăi scriitor care face ca Scandinavia să joace un rol în evoluția literară europeană. Henrich Ibsen a fost un cercetător, care a trecut prin puternice lupte sufletești înainte de a ajunge la o încredere deplină în misiunea sa literară. Contestat mult timp și primit cu răceală, el a luptat contra tuturor și a învins. Cine vrea însă să cunoască pe adevăratul Ibsen nu-i poate afla personalitatea în scrisorile lui publicate: în corespondența sa el e mai mult ocupat cu apărarea intereselor sale. Ca om Ibsen e un păgîn: el aprobă plenitudinea vieții, admite valoarea ei; dar în același timp are respect pentru orice abnegație. Brandès arată modelele și origina diferitelor tipuri și piese de-ale lui Ibsen: Peer Gynt, Nora, etc. Adesea personagiile lui sînt create pentru a explica cu ele experiențele sale personale mai curioase; iar alteori aceste personagii, dacă nu sînt absolut reale, dar sînt combinate din tipuri pe care autorul le-a cunoscut în viața sa. Pentru a ne da cîteva din trăsăturile mai caracteristice ale personalității lui Ibsen, Brandès istorisește cîteva întîmplări din viața dramaturgului, pe care le-a cunoscut prin sine însu-și și pe care nu le putem rezuma aice, pentru a nu depăși cadrul acestei rubrice. Din ele Ibsen apare ca un om bizar, adesea de-o franchețâ jignitoare, căruia îi place să atragă, să creeze nesiguranțe, să pue chestiuni și să ridice enigme, gata să tae scurt tocmai în momentul cel mai pasionat al unei situații. Articolul lui Brandès se termină cu observația că Ibsen a fost foarte deosebit apreciat în diferite medíuri și țări—în Anglia ca materialist, în Franța ca simbolist, în Germania ca naturalist și socialist, etc.—ceia ce arată universalitatea și bogăția acestui geniu, la care fiecare putea găsi ceia ce-l interesa mai mult.

Les Documents du Progrès. (Septembre, 1913).

Intr'un articol de cinci pagini, *d. Drăghicescu* se ocupă de **reformele agrare în Rominia**. Se înțelege că spațiul acesta restrîns nu permite decît să se dea o privire generală asupra chestiunii, o simplă indicație pentru streini asupra problemei agrare la noi. Autorul se mărginește dar să arate cum s'a făcut împroprietărirea de la 1864 și care au fost urmările ei; să schițeze în linii mari raporturile ce s'au stabilit între proprietari și săteni în urma acestei împroprietăriri; să enumere mijloacele de constringere prin care țărănimea a fost adusă la sapă de lemn și să urmărească în linii mari evoluția agriculturii la noi, care a dus la crearea marei clase a arendașilor, în genere streini. După ce pomenește apoi de revoltele parțiale din 1888, 1898 și 1904, d. Drăghicescu se oprește puțin asupra revoluției din 1907, face greșala de a vorbi de „mii de victime" ale represiunii și arată însemnătatea hotărîtoare pe care această mișcare a avut-o în schimbarea ce tinde să se

opereze în viața economică a țăranului romîn. Dintre reformele de după 1907, autorul analizază pe scurt legea tocmelilor agricole cu minimum de salar și maximum de arendă, legea islazurilor comunale cum și măsurile luate pentru trecerea proprietăților statului în mînile țăranilor— cu Casa Rurală în frunte—, arătînd că acest complex de legiuiri a dat rezultate apreciabile, aducînd însemnate îmbunătățiri stării țăranilor.

Asupra **universităților populare în Finlanda** găsim o notiță semnată de *Arvid Moerne*, din care aflăm că există azi în Finlanda 41 de astfel de instituții, dintre care 14 predau în limba suedeză și 27 în limba finnică, frecventate de 1604 de studenți. Aceste universități populare s'au întreținut și se întrețin în cea mai mare parte din ofrande datorite inițiativei populare și urmăresc în primul loc să desvolte în tinerime dragostea de țară și să deștepte interesul pentru cultura intelectuală, iar în al doilea loc au tendințele practice de a trezi în fiii de țărani iubirea pentru ocupațiunile de cultivatori și de a le da cunoștințele trebuitoare pentru a utiliza datele științei și mijloacele cele mai raționale și mai productive în diferitele ramuri de activitate care sînt în legătură cu agricultura. In urma evenimentelor din 1905 din Rusia, universitățile populare finlandeze au căpătat subvenții dela stat, dar azi, în urma triumfului reacțiunii, situația lor se îngreue și singurul sprijin le rămîne tot inițiativa particulară.

Nuova Antologia. *R. Dalla Volta*, **Sindicalismul și greva generală.** Fața de recentele manifestari ale sindicalismului italian, autorul, director al Institutului de științe sociale din Florența, își propune să cerceteze doctrina mișcării sindicaliste, așa cum s'a cristalizat mai ales în Franța, căci Franța e țara din care a pornit această mișcare și din care a pătruns și în celelalte state. In Franța s'a născut sindicalismul atunci cînd cele două curente socialiste—reformist și revoluționar—au început să se atace reciproc pentru a-și cîștiga fiecare favoarea maselor. Atunci s'a născut ideia că clasa muncitoare trebue singură să lupte pentru interesele ei, cu organe proprii, cu o acțiune directă și nu delegată altora. Ca organ propriu se născu sindicatul, considerat nu ca un instrument pentru obținerea de îmbunătățiri parțiale, ci ca instrument al revoluției și ca celulă a viitorului organism social. Imbunătățiri parțiale pentru muncitori pot fi cerute și acceptate, dar cu conștiința că nici o concesie pe care capitalismul ar face-o ar putea vreodată satisface, deoarece interesele burgheziei și ale proletariatului sînt inconciliabile și numai lupta de clasă e singurul mijloc posibil pentru a le regula. Metoda de luptă a sindicaliștilor e iarăși cu desăvîrșire nouă și se aseamănă într'atîta cu tactica anarhistă, încît criticii socialiști au afirmat că sindicalismul n'ar fi decît un anarhism travestit. In adevăr în opoziția față de stat, de acțiunea politică și de militarism, amîndouă mișcările par la fel. Teoreticianii sindicalismului însă susțin că asemănările sînt numai la suprafață; pe cînd anarhismul e supraviețuirea individualismului sec. al XVIII-lea, sindicalismul e un percursor al cooperației și pozitivismului sec. al XX-lea. Anarchismul cuprinde toată omenirea, sindicalismul numai proletariatul; cel dintîiu consideră individul ca unitate primordială, cel din urmă se sprijină pe sindicat. Intre socialism și sindicalism s'ar părea că trebue să existe armonie, de oarece amîndouă mișcările susțin principiul luptei de clasă și tind spre proprietatea colectivă a mijloacelor de producție. Cu toate acestea sindicaliștii refuză să primească

cooperarea partidului socialist și să se lase conduși de șefii lui ; ei acuză socialismul ortodox de a se fi schimbat : ca doctrină, zic ei, a devenit sau numai o variantă a doctrinei solidarității, ca în Franța ; sau o comentare scolastică a unor fraze și idei de-ale lui Marx, ca în Germania. Ca mișcare socială apoi, socialismul a devenit incolor-apatic, un radicalism burghez de o formă ceva mai înaintată. Mai ales participarea la guvern a unor oameni politici înscriși în partidul socialist în Franța, a stîrnit nemulțumirea sindicaliștilor. Ca urmare, în congresul de la Amiens 1906, ei au hotărît că organizarea sindicalistă nu are nimic comun cu partide și secte, care în afară de sfera ei sînt libere să lupte pentru transformarea societății. Emanciparea lucrătorilor, însă, trebue să fie propria lor operă, zic ei apropriindu-și vechea deviză a Internaționalei ; în orice luptă de clasă, din vremurile trecute, clasa de mijloc n'a obținut victoria, infiltrîndu-se în clasa de sus și dominînd-o, ci creînd nouă instituții,—cetăți libere și parlamente. Astfel muncitorii trebue nu se lupte pentru a cuceri și transforma instituția burgheză fundamentală, care e statul, ci trebue să-l distrugă și să-l priveze de funcțiunile sale. Ultima expresie a teoriei sindicaliste o dă *Sorel*, care o fondează pe teoriile filozofice ale lui Bergson. El ridică la rangul de principiu greva generală, care ne dă, după el, o intuiție a socialismului, pe care limbajul nu e în stare să o exprime. Și în adevăr ideia grevei generale, deși impracticabilă, deși ridiculizată de oameni ca Auer, Bebel, Guesde, are pentru aderenții ei valoarea unui mit, care însuflețește și conduce pe acei ce caută o nouă așezare a lucrurilor.

Rivista d'Italia (August 1913). *Dr. Velio Zanolli*, **Craniul lui Haydn și reconstruirea fizionomiei pe schelet.** Nu de mult, antropologii se mulțumeau a reconstitui tipurile dispărutelor rase omenești, compunînd sau întregind cranii, oase etc., limitîndu-se adică la simple reconstruiri osteologice și, pentru a le da o aparență mai plastică, adăugîndu-le cîte un adjectiv, precum mongoloid, austroloid, pitecoid, etc. Acești termini sînt însă departe de a ne evoca o imagine concretă, reală. E de ajuns să ne gîndim, cum a observat Kollmann, ce varietate de tipuri e cuprinsă supt denumirea de austroloid. Astfel se înțelege ușor cît de necesar era de a se ajunge la reprezentare vie și precisă, la o reconstituire a părților moi, pe baza elementelor fixe ale osaturii. In adevăr osteologia ne arată că scheletul e baza și că mai ales osatura feții reprezintă fundamentul modalităților fizionomice ale diferitelor rase. Stabilirea a două adevăruri veni în ajutorul rezolvirii problemei : raportul între părțile moi și schelet, în ce privește fața, e egal la același sex, la aceiași vristă, la aceiași stare de nutriție ; apoi, grosimea părților moi, față de scheletul cranian și facial, stă într'un raport care se poate în mod riguros traduce în cifre. Bazîndu-se pe aceste date, Kollmann și Büchly au încercat cei dintăi să pue pe baze solide tipologia fizionomică a raselor omenești și au reconstituit o rasă neolitică pe baza unui craniu de femee, găsit în straturile palafitelor elvețiene. Fizionomia-sinteză a acestei femei a arătat că nu se deosebea întru nimic de actualele ei compatrioate, reconfirmînd astfel legea ereditătii, după care orice rasă își transmite caracterele sale somatice și legea persistenții raselor, după care nici rasele, nici varietățile nu s'au schimbat dela epoca neolitică și până azi. In afară însă de reconstituiri tipice, care să reproducă caracteristicile unei rase, s'a mers mai departe încercîndu-se

reconstituiri individuale. In această direcție sînt importante experimentele făcute în Institutul anatomic din Jena, subt direcția lui von Eggeling, de către sculptora Martha Bergmann-Könitzer și prof. G. Elster, directorul Academiei din Weimar. Ei au căutat să reproducă figura unui tînăr de 30 ani, a cărei mască era pastrată. Reproducerile dovedesc că gradul de asemănare individuală nu e încă suficient, dar că se dă o reproducere tipologică reușită, redîndu-se aerul de familie. In același timp s'a dovedit că aceste reproduceri sînt un admirabil mijloc de control pentru identificarea craniului. Lucrul acesta a fost de curînd exemplificat de către prof. I. Tandler din Viena, cu craniul compozitorului Haydn, care, cum se știe, a fost furat din mormînt și numai după mulți ani a ajuns în posesia „Societății amicilor Muzicii". Reproducerea lui Tandler, confruntarea ei cu masca compozitorului, a dovedit pe deplin autenticitatea craniului lui Haydn.

Deutsche Rundschau (Septembrie 1913). *Graf Vay von Vaya und zu Luskod* publică în acest nr. un articol intitulat **„Rumänien"**, scris cu simpatie pentru țara noastră și cu superficială cunoaștere. Se ocupă aproape excluziv de altmintrelea cu Sinaia și cu castelele Peleș și Pelișor. Impresia generală pe care i-o face țara noastră, o redă în următoarele cuvinte : Romînia s'ar putea numi țara contrastelor; ele sar în ochi de îndată ce-ai pus piciorul dincoace de graniță. Fără întrerupere și fără tranziție urmează unele după altele, cele mai contrazicătoare impresii. Intîlnești cîteodată un lux, o rafinare ca în cele mai înaintate țări ale apusului și imediat după acea te-ai putea crede transportat în cel mai perdut ungher al Orientului.—Sinaia, mai cu seamă, i-a provocat admirația. Străzile sale bine întreținute, îl fac să creadă că nu s'a depărtat de imprejurimele Champs Elysées ; e viața din un Versailles, în munți, cu toate luminile și umbrele ei. După Sinaia, Bucureștii i-apare primitiv. Cu toate cele cîteva clădiri impunătoare și magazii luxoase, zice autorul, orașul, în impresia totală, e modest și de un gust balcanic. Mișcare însă și mai ales zgomot se găsește în abondență : „Toți vorbesc, se ceartă, strigă. Lucrătorii cîntă ori înjură. Negustorii strigă disperați, birjarii pocnesc din biciu,—capitala Romîniei ar putea fi numită orașul zgomotului".

Bucureștiul îi face impresia tinereții și a unei mult promițătoare tinereți. „Totul exprimă energie și entuziasm, totul arată însuflețire. Bucureștiul s'ar mai putea numi și orașul sărbătorilor. Pretutindeni și fără vreun motiv se îmbracă în haină de sărbătoare. Se ridică steaguri, se împodobesc casele și populația e într'o continuă ferbere. Poporul pare că are necesitatea de a se îmbăta, unul cu un pahar de rachiu, altul cu o cupă de șampanie spumoasă".

Iași, Brăila, Giurgiu sînt numai niște slabe imitații ale Bucureștiului, toate cu același aspect de stare de tranziție și toate sămănînd mai mult sau mai puțin unor sate mai mari cu cîteva strade pretențioase și cîteva edificii mai de seamă.

Țara, în melancolia se, nu e fără farmec. Șesul dunărean i-amintește marile cîmpii ale Rusiei de Sud. Il lovește ritmul original și plin de adîncă tristeță al cîntecelor populare și caută să-și explice această tristeță prin influența naturii, căci, cum își închipuie el, „pe marele șes, care așa de ușor hrănește poporul fără pretenții, nevoile vieții sînt asigurate, se traește ca și paserea pe ramuri".

Deutsche Revue. (Septembrie, 1913). D. *A. D. Xenopol* publică un interesant articol intitulat **Fürst Bismarck und Nikolaus Kretzulescu. Das**

Lebenswerk eines rumänischen Patrioten, un rezumat din lucrarea D-sale, apărută şi in romineşte.

Karl Freiherr v. Richthofen. **Asupra viitorului Turciei şi raporturilor marilor puteri către acest stat.** Autorul a fost ca diplomat in serviciul Turciei, pe timpurile lui Abdul Hamid, a cărui politică de a face intrigă intre un stat şi altul, pentru a impedica o unire împotriva Turciei, o admiră şi-acum. Toate greşelile le vede autorul numai departea junilor Turci, cărora le contestă orice iubire de patrie şi a căror acţiune n'o explică decit din dorul meschin de a ajunge ei să pună mina pe funcţiunile gras retribuite. Intrebarea pe care vrea să o deslege autorul, e cum trebue să se comporte acum marile puteri şi in special Germania, faţă de o Turcie redusă numai la 38,000 km. p. in Europa? Interesele puterilor in Turcia sint de natură economică şi se pot împărţi in trei categorii: interese comerciale, interese financiare şi interese de intreprinderi. Trebue de observat că Franţa e principalul creditor al imperiului turcesc cu suma de 2 miliarde 263 mil. fr.; apoi vine Germania cu 1500 mil. şi Anglia numai cu 900 mil. Comerţul intre Turcia şi Germania a crescut mult in timpul din urmă; de asemenea in toate actualele mari intreprinderi, capitalul german e mult interesat. Prin urmare, cu toată micşurarea Turciei europene, Germania trebue să-şi ciştige iarăşi prietenia Turciei, căci statele balcanice, crescute din ruina ei, nu-i pot aduce nici pe departe acelaşi folos. Franţa are mai ales interese morale in Turcia, ca protectoarea catolicilor şi acela care stăpineşte cele mai insemnate aşeziminte culturale din imperiu. Bine inţeles că şi interesele economice nu-s mai mici, deşi acuma Englejii au luat locul Franţei, in ce priveşte comerţul. Italia şi Austria, din interes politic, sint încă şi mai mult legate de Turcia decit de Franţa şi Germania. Amindouă au interese in Mediterana şi nici una din ele, nu pot vedea cu ochi buni, ca slavii să ajungă ei să stăpinească coastele mării. Numai Anglia şi Rusia n'au interes, ci din potrivă, la intărirea Turciei, dar din diferite imprejurări, nici ele nu pot incepe o politică agresivă şi de-aceea bine au făcut Turcii că nu au luat in seamă ameninţările din Londra şi Petersburg şi că şi-au reluat Adrianopolul.

The North American Review. (Septembrie, 1913). D. *R. A. Scott James*,—„**Poeţii englejii in viaţă**",—vorbeşte despre caracterul poeziei engleze in secolul nostru, şi găseşte schimbări caracteristice in curentele poetice de acum, faţă de cele din epoca victoriană. In general poezia acum e mai masculină şi mai profund serioasă in Anglia decit in secolul trecut. E mai puţin *estetă* şi *afectată* şi mai sensibilă la sentimente sociale. Se hrăneşte şi ea din elementele din care se hrăneşte romanul social. Asta nu inseamnă că ea nu exprimă sentimente adinci şi pasiuni virile deşi „arta" e lăsată uneori pe planul al doilea. Poate e mai puţină sensitivitate in poesia engleză de acum, dar nu e mai puţină profunditate in sentimente şi idei. Autorul consideră războiul Sud-African ca un eveniment cu multiplă importanţă şi cu inţeles complex. El inseamnă un hotar şi in evoluţia literară a Angliei: impărţirea intre epoca victoriană şi cea contemporană. Joseph Chamberlain inseamnă o nouă brazdă in arena politică; Alfred Harmsworth o alta in cimpul ziaristicei; Rudyard Kipling ajunge simbolul literaturii,—a unei literaturi profund democratice. Kipling are meritul să exprime emoţiuni puternice intr'o limbă pecit se poate de departe de limba esteţilor. Astfel el poate străbate direct in massele publicului. Alături de şcoala lui Kipling, reprezentată in parte prin poeţi personal influenţaţi de el, sint poeţi ca Masefield, de pildă, care aparţin unei direcţii cu totul opuse: poeţi eminamente lirici care nu caută in viaţă decit frumosul,—descendenţi de ai lui Keats. Autorul insistă,—in treacăt,—asupra bunelor promisiuni a poeţilor Gibson, Abercrombie, Davies.

The Contemporary Review. (Septembrie, 1913). Dr. *Dillon*,—cunoscutul cronicar politic englez, acel cu ale cărui condee s'a iscălit Tratatul de Bucureşti, dupăcum singur spune,—discută chestia balcanică şi ajunge la concluzia că *Tratatul de Bucureşti*, deşi e *definitiv* totuşi nu inaugurează decit un lung armistiţiu numai. Pe scena politică din Balcani, Rominia rămine azi figura centrală, de oarece Europa a renunţat să joace acest rol. Şi Europa a renunţat să joace acest rol pentrucă politiceşte nu există o Europă,—există numai grupări de Puteri ce se duşmănesc intre ele. Autorul insistă amănunţit asupra istoricului conflictului balcanic şi peripeţiilor lui, din care unele incă nu sint cunoscute destul de bine publicului nostru. Dr. Dillon a fost in măsură să cunoască lucruri de care presa noastră nu putea să aibă cunoştinţă. El afirmă că d. Tache Ionescu, pentru care are numai cuvinte de laudă şi pe care il consideră ca adevaratul suflet al actualului guvern, concepuse planul ca armatele romine să atace pe Turci, să le ia Adrianopol şi să-l dea Bulgarilor, dar Regele a fost silit să renunţe la executarea acestui plan din cauza sentimentului masselor. Analizează acţiunea Bulgariei in cele trei perioade ale războiului şi găseşte că singurul om care a văzut precis lucrurile şi nu s'a îmbătat de succes a fost generalul Fitcheff, despre care are convingerea că e un om de geniu. Lui, exclusiv lui, i se datoreşte succesul din prima perioadă a războiului, precum şi organizarea armatei după un sistem modern, inspirat de şcoala italiană. El a fost acela care a susţinut din toate puterile de a se opri războiul inainte de asaltul Adrianopolului, şi-a prevăzut—uimitor de exact—catastrofa finală. Ţarul Ferdinand insă nu l-a ascultat şi el atunci s'a retras, lăsind, văzindu-se neputincios, soarta Bulgariei in minele ţarului, a lui Daneff şi generalului Savoff,—toţi atit de mici pe lingă acest om cu adevărat mare, in accepţiunea europeană a cuvintului. Generalul Fitcheff a fost trimes apoi la Bucureşti ca să îndrepte pe cit se putea greşelile acelora care nu-l ascultase, şi de sigur nimenea nu ar fi putut servi interesele Bulgariei mai bine in Congresul din Bucureşti. Cine a cetit prin simplicitatea şi austeritatea acestui om, care se afla trimes de o ţară invinsă la un congres de pace, n'a putut desigur să-şi oprească adinca emoţie de admiraţie ce se naşte in faţa unui om cu adevărat mare. Resignarea lui loială, fără cea mai mică şovăire, in faţa perderilor inevitabile, măreau tragedia sufletului său. După generalul Fitcheff, Dr. Dillon laudă pe d. Tache Ionescu, căruia îi atribue tot succesul campaniei. Şovăirea mobilizării e atribuită planului bine conceput al d-lui Tache Ionescu precum şi activitatea febrilă şi marşul forţat le atribue tot prevederii lui politice. D. Tache Ionescu, spune Dr. Dillon, a ştiut să tragă foloase enorme dintr'o conivenţă cu Rusia care a durat numai 48 de oare. Orice anticipare a mobilizării ori intirziere peste aceste 48 de oare ar fi compromis intreaga campanie a Rominiei. Rusia a spus Rominiei să mobilizeze, crezind că o va putea opri să treacă Dunărea, cind va voi. Rusia vroia să oprească sfărmarea Serbiei de către Bulgari prin armatele romine, văzind insă că această primejdie dispare, Ministrul Rusiei la Bucureşti a spus d-lui Tache Ionescu să oprească armata de a trece Dunărea. D. Tache Ionescu insă a avut curajul să răspundă Ministrului Rusiei: „Cind odată ai pus in mişcare o aşa va-tă maşină, nu o poţi opri cu un simplu condei".

BIBLIOGRAFIE

Sofronie Ivanovici. *Cum stăm cu literatura.* 1910, Tip. „Cooperativa", fără indicație de preț.

Bucura Dumbravă. *Pandurul.* 1912, București, Ed. Sfetea. Pr. 3 lei.

M. I. C. Chirițescu. *Grănicerul.* 1913, București, Minerva. Pr. 2 lei.

Les peintres futuristes italiens. 1912, Paris.

F. T. Marinetti. *La Bataille de Tripoli* (26 Octombre 1911). 1912, Marino.

I Poeti futuristi. Libero Altomare, Mario Bètuda, Paolo Buzzi, Enrico Cavacchioli, Auro D'Alba, Luciano Folgore, Corrano Govoni, G. Manzela-Frontini, F. T. Marinetti, Aldo Palazzeschi. 1912, Milano. Prețul 2 lire.

M. I. Apostolescu. *Balade populare.* 1912, Alexandria, Tip. „Speranța", Pr. 30 bani.

Dr. O. Ghibu. *Anuar pedagogic* (1913). 1912, Sibiu, Tip. Arhidiecezană. Pr. 2.5 cor., pentru Romînia 3 lei.

V. Andriescu. *Organizația polițienească și statutul funcționarilor civili.* 1912, București, Tip. Ionescu.

Ioan C. Filitti. *Turburări revoluționare în Țara Romînească între anii 1840—1843.* 1912, Analele Academiei Romîne. Pr. 1 leu.

Société Macédo-Roumaine de Culture intellectuelle. *La Macédoine aux Macédoniens.* 1912, Bucarest, Inst. d'arts Graphiques „Eminescu". Fără preț.

Natalia Negru. *Mărturisiri* (Nuvele). 1912, București, Edit. „Flacără".

Dr. Horia Petra-Petrescu. *Mișcarea noastră teatrală și sbuciumul sufletesc al intelectualilor dela noi.* Brașov, 1913. Fără preț.

Marin Simionescu-Rimniceanu. *Propilee artistice.* București, 1913. Prețul 2.50.

P. R. Petrescu. *Caractere tari.* (Prelucrare după Samuel Smiles) Călărași. 1913.

N. A. Bogdan. *Orașul Iași.* Monografie istorică și socială ilustrată. Ediția a II-a. Iași, 1913. Fascicola I. Prețul 1.50.

Stelian I. Constantinescu. *Din problemele educației.* I. București, 1913. Prețul 3 lei.

George Caîr. *Farmec.* București, 1913. Prețul 2 lei.

Ghibănescu Ilie. *Primul anuar al Școalei Normale de Invățători din Constanța.* Constanța, 1913. Fără preț.

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua să reprezinte „Viața Romînească", avînd dreptul să primească sumele ce se cuvin revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească" strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să se adreseze Administrației prin mandat poștal.

Au apărut în editura revistei „Viața Romînească"
și se află de vînzare la principalele librării din țară, precum și la administrația revistei :

I. Botez. *Aspecte din civilizația engleză.* Un volum de 347 pag.—Pr. 3 lei.
I. Al. Brătescu-Voinești. *In lumea dreptății.* Nuvele. Un volum, in 8°, de 290 pagini.—Prețul 2 lei.
I. Al. Brătescu-Voinești. *Intuneric și lumină* Nuvele și schițe. Un volum de 213 pag.—Pr. 2 lei.
G. Ibrăileanu. *Spiritul critic în cultura romînească.* Un volum, in 8° de 267 pagini.—Prețul 2 lei.
G. Ibrăileanu. *Scriitori și curente.* Un volum in 8° de 320 pag.— Pr. 2 lei.
St. O. Iosif și D. Anghel. *Legenda Funigeilor,* Poem dramatic, in trei acte. O plachetă elegantă, pe hîrtie velină, format special, de 60 pagini.—Prețul 1 leu.
M. Lermontov. *Demonul.* Poemă tradusă de Ioan R. Rădulescu, precedată de o notiță privitoare la „Poetul Caucazului". O plachetă elegantă, pe hîrtie velină, format special, de 64 pagini.—Prețul 1 leu.
Gh. din Moldova (George Kernbach). *Versuri și proză.* Un volum de 266 pagini.—Prețul 2 lei.
D. D. Pătrășcanu. *Schițe și amintiri.* Un volum in 8° de 292 pagini.—Prețul 2 lei.
D. D. Pătrășcanu. *Timotheiu Mucenicul,* Un vol. de 242 pag.— Prețul 2 lei.
A. Philippide. *Specialistul romîn.* Contribuție la istoria culturii romînești din sec. al XIX-lea. Un volum in format mare, de 96 pagini.—Prețul 1 leu 50 bani.
A. Stavri. *Luminișuri* (Versuri).—Prețul 2 lei.

PREȚUL 2 LEI
